



Қазақстан Республикасы  
Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі  
Министерство информации и  
общественного развития Республики Казахстан  
Ministry of Information and Social Development  
of the Republic of Kazakhstan



**«ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫ»**  
**«МОЛОДЕЖЬ КАЗАХСТАНА»**  
**«YOUTH OF KAZAKHSTAN»**

# 2022

**ҰЛТТЫҚ БАЯНДАМАСЫ**  
**НАЦИОНАЛЬНЫЙ ДОКЛАД**  
**NATIONAL REPORT**





Қазақстан Республикасы  
Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі  
Министерство информации и  
общественного развития Республики Казахстан  
Ministry of Information and Social Development  
of the Republic of Kazakhstan



**Jastar**  
ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ

«ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫ»

# 2022

ҰЛТТЫҚ БАЯНДАМАСЫ



УДК 061  
ББК 66.75  
Қ 18

**«Қазақстан жастары – 2022» ұлттық баяндамасы. = Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2022». = National report “Youth of Kazakhstan – 2022”. – Астана, 2022. – 384 б.**

**Авторлар ұжымы:** Калиева С. А., Калмакова Ж. А., Каримова Ж. К., Макатова А. Д., Хамбар Б., Ханов Т. А., Чеботарев А. Е., Исакаев А. Е., Затилла Н. Ж., Жанғабыл З. С., Макашева А. Т., Манакова К. С.

**Аударған:** Жамитова Б. М., Келдібаева Д. Р.

**Редакторы:** Қожабек Н. Б., Доценко Е. А., Аканов О. Б.

**Көркемдеу және беттеу:** Кабдулин И. М., Темирбаев А. Н.

**ISBN 978-601-7857-58-5**

«Қазақстан жастары – 2022» ұлттық баяндамасы «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заңды іске асыру аясында ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің тапсырысымен дайындалды. Жыл сайын жарияланатын баяндаманың биылғы оныншы санында еліміздегі жастар өмірінің негізгі салаларындағы жағдайы кейінгі әлеуметтік-экономикалық және жаһандық геосаяси сын-қатерді ескере отырып, жан-жақты талданды.

Баяндамада демография, денсаулық, білім және ғылым, әлеуметтік-экономикалық жағдай, азаматтық және саяси белсенділік, жастардың қауіпсіздігі және мемлекеттің жастар саясаты сияқты жастар дамуының маңызды әлеуметтік параметрлері қарастырылды. Баяндаманы дайындау барысында мемлекеттік органдардың, халықаралық ұйымдардың, сондай-ақ зерттеу институттарының кейінгі статистикалық және талдамалық деректері пайдаланылды. Баяндамада елдегі әлеуметтік-экономикалық, сондай-ақ саяси өзгерістерді ескере отырып, салалар бойынша ұсынымдар қалыптастырылды.

«Қазақстан жастары – 2022» ұлттық баяндамасы жастар ортасындағы қазіргі жағдайды зерделеуге және жастар саясатын практикалық іске асыруға мүдделі барлық тарапқа – мемлекеттік органдардың, азаматтық сектор ұйымдарының, жастар саясаты институттарының, оқу орындарының, жастар үкіметтік емес ұйымдарының, сарапшылар қауымдастығының, БАҚ және т.б. өкілдеріне арналған.

Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2022» был подготовлен по заказу Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан в рамках исполнения закона «О государственной молодежной политике». В текущем году десятый ежегодный выпуск доклада представляет собой всесторонний анализ положения молодежи страны в основных сферах ее жизнедеятельности, в том числе с учетом социально-экономических и глобальных геополитических вызовов.

В докладе изучены важнейшие социальные параметры развития молодежи, такие как демография, здоровье, образование и наука, социально-экономическое положение, гражданское и политическое участие, безопасность в молодежной среде и государственная молодежная политика. При подготовке доклада использованы актуальные статистические и аналитические данные государственных органов, международных организаций, а также исследовательских институтов. Доклад содержит рекомендации по направлениям с учетом социально-экономической, а также политической трансформации в стране.

Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2022» предназначен для всех, кто интересуется изучением текущей ситуации в молодежной среде и практической реализацией молодежной политики: для представителей государственных органов, организаций гражданского сектора, институтов молодежной политики, учебных заведений, молодежных неправительственных организаций, экспертного сообщества, СМИ и др.

The national report “Youth of Kazakhstan – 2022” is prepared by order of the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan as part of the implementation of the law “On State Youth Policy”. This year, the tenth annual release of the report consists of a comprehensive analysis of the situation of the country’s youth in the main areas of their life, taking into account socio-economic and global geopolitical challenges.

The report examines the most important social parameters of youth development, such as demography, health, education and science, socio-economic status, civic and political participation, youth security and state youth policy. In preparing the report, the latest statistical and analytical data of state bodies, international organizations, as well as research institutes are used. The report contains recommendations on areas, taking into account the socio-economic, as well as political transformation in the country.

The national report “Youth of Kazakhstan – 2022” is intended for everyone who is interested in studying the current situation in the youth environment and the practical implementation of youth policy: for representatives of government bodies, civil sector organizations, youth policy institutions, educational institutions, youth non-governmental organizations, the expert community, the media and etc.

**УДК 061  
ББК 66.75**

2022 жылы «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы Қазақстан жастарының өмірінің негізгі салаларындағы жағдайы мен әл-ауқаты жөніндегі оныншы Ұлттық баяндаманы жариялап отыр. «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығының өзі, ең алдымен, жастар ортасында болып жатқан процестерге терең зерттеу, сондай-ақ жастардың әлеуметтік әл-ауқатына тұрақты түрде мониторинг жүргізу қажетіне орай құрылған.

Жалпы алғанда, әлемдегі процестерге сәйкес мемлекеттің жастар саясаты саласындағы негізгі құжаттарды жүйелі жаңартып отыру, сондай-ақ жастар саясатының дамуын үйлестіретін институтты айқындау ел үшін жастар демографиялық топ ретінде аса маңызды екенін атап өткен жөн. Мәселен, 2015 жылы «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» ҚР заңында «Қазақстан жастары» ұлттық баяндамасының мемлекеттің жастар саясатын іске асыруды талдау және оны жақсарту жөніндегі ұсынымдарды қамтитын құжат ретінде ерекше мәртебесі айқындалған болатын.

Бүгінгі таңда «Жастар» ҒЗО – еліміздегі жастардың әлеуметтік көңіл-күйін және басты трендтерін жүйелі түрде зерттейтін жалғыз институт.

Он жыл бойы «Жастар» ҒЗО демографиялық процестер, денсаулық, білім мен ғылым, еңбек және жұмыспен қамту, азаматтық және саясатқа қатысу және т.б. сынды жастардың өмір тіршілігінің аспектілерін қозғайтын түрлі саладағы бірқатар қазақстандық сарапшымен ынтымақтастық орнатып, бірлесе жұмыс істеп келеді.

Орталық әр жылдары Ұлттық баяндама дайындауға үлес қосқан сарапшылардың әрқайсына үлкен ризашылығын білдіреді.

Биылғы Ұлттық баяндаманы жазуға жеті отандық сарапшы шақырылды:

- КАЛИЕВА Сауле Ауганбаевна, экономика ғылымдарының докторы;
- КАЛМАКОВА Жанар Амангельдиевна, медицина ғылымдарының кандидаты;
- КАРИМОВА Жанна Каримовна, әлеуметтану бойынша PhD докторы;
- ХАМБАР Бакытгул, экономика ғылымдарының кандидаты;
- МАКАТОВА Анара Даулетовна, мемлекеттік саясат бойынша PhD докторы;
- ХАНОВ Талгат Ахматиевич, заң ғылымдарының докторы;
- ЧЕБОТАРЕВ Андрей Евгеньевич, саясат ғылымдарының кандидаты.

Сонымен қатар ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігіне, атап айтқанда, осы бағыт бойынша іске асырылып жатқан барлық жобаның негізгі үйлестірушісі – Жастар және отбасы істері комитетіне жастар саясатын дамытып, алға жетелегені үшін ерекше алғыс білдіреміз.

Биыл қазақстандық жастардың әлеуметтік жағдайы туралы сапалық деректерді айқындау мақсатында Қазақстанның барлық өңірінде 6 000 респондентті қамтыған 3 бұқаралық әлеуметтанулық зерттеу, жастар саясатының өзекті мәселелері бойынша 30 сараптамалық сұхбат, сондай-ақ NEET санатындағы жастар өкілдерімен 34 тереңдетілген сұхбат жүргізілді. Баяндаманы құрастыру барысында жаңа ғылыми зерттеулер және мемлекеттік органдардан алынған актуал статистика мәліметтерін талдау нәтижелері пайдаланылды.

Белгілі бір бетбұрыс ретінде алғашқы мерейтойлық баяндама оң өзгерістерге әкеледі, жаңа перспективалар мен келешекке жол ашады деген үміттеміз. Әлемде және елде өтіп жатқан трансформация аясында алдағы жылы жаңартылған форматта ұсынылатын Ұлттық баяндаманы жазу тәсілдерін қайта қарау қажеті туындап отыр.

*Риза көңілмен,  
«Жастар» ҒЗО ұжымы*

## СТАТУС–КВО

Мемлекеттің 2020 жылға дейінгі жастар саясатының **тұжырымдамалық негізі** – ҚР Үкіметінің 2013 жылғы 27 ақпандағы қаулысымен бекітілген, «Қазақстан – 2020: болашаққа жол» ҚР Мемлекеттік жастар саясаты тұжырымдамасы.

2022 жылғы 22 тамызда өткен ҚР Президентінің жанындағы Жастар саясаты жөніндегі Кеңестің кезекті отырысы барысында Мемлекеттік кеңесші Е.Т. Қарин жастар саясатының жаңа тұжырымдамасын әзірлеуге тапсырма берді. Қазір «Жастар» ҒЗО жанынан жаңа тұжырымдама бағыттары бойынша жұмыс топтары құрылған.

Бұдан өзге, ҚР Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы қаулысымен бекітілген «Ұлттық рухани жаңғыру» ұлттық жобасының «Тәуелсіздік ұрпақтары» атты үшінші бағыты жастар үшін жаңа мүмкіндіктерді дамыту, жас қазақстандықтарды әлеуметтендіру және еңбекпен қамту, сондай-ақ осы әлеуметтік-демографиялық топты қоғамға пайдалы қызметке қатыстыруды көздейді.

2015 жылғы 9 ақпандағы «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» ҚР заңы – мемлекеттік жастар саясатының **құқықтық негізі**. Бұл ретте, мемлекеттің жастар саясатының заңнама базасын жетілдіру үздіксіз іске асырылады. 2022 жылы әлеуметтік қызметтер, волонтерлық қызметтер, «NEET санатындағы жастар» ұғымын енгізу, жастар ресурстық орталықтарының қызмет бағыттарын кеңейту мен басқа мәселелерге қатысты негізгі заңға түзетулер ұсынылды.

Қоғамдық пікірталас аясында, сондай-ақ Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің және ҚР Парламентінің отырыстары барысында жастар санатына қатыстылығын айқындайтын жоғарғы жас шегін қазіргі 29 жастан 35 жасқа дейін арттыру туралы мәселе пысықталды.

Жаңа құрамы 2022 жылғы 4 наурызда бекітілген ҚР Президентінің жанындағы Жастар саясаты жөніндегі Кеңес – **жастардың күн тәртібін** жүйелі ілгерілету алаңы. Оған қоғам белсенділері, жас ғалымдар, кәсіпкерлер, өңірлер өкілдері, ауыл жастары және шығармашыл жастар, «Тәуелсіздік ұрпақтары» грантының иегерлері, Президенттік жастар кадрлық резервінің мүшелері мен жастар ұйымдарының көшбасшылары бар, барлығы 28 адам кіреді.

Мемлекеттің жастар саясатын іске асыру процесіне төмен тұрған органдардың қатысу деңгейін арттыру мақсатында «Жастар» ҒЗО жанынан жергілікті атқарушы органдар жанындағы **Жастар саясаты жөніндегі өңірлік кеңестердің қызметін жетілдіру жөніндегі жұмыс тобы** құрылып, бірінші отырысы 2022 жылғы 26 қыркүйекте өткізілді. Оның нәтижелері бойынша «Жастар» ҒЗО қызметіндегі басымдықтар ретінде жариялық, ашықтық, гендерлік пен инклюзивтікті белгілей отырып, осы органдардың үлгілік ережелерін қайта қарауға ұсынымдар берілді.

Жастар ұйымдарының қызметін қолдау саласында, сондай-ақ республикада жастардың әлеуметтік және жеке тұлға ретіндегі дамуына жәрдемдесу мақсатында 228 жастар ресурстық орталығы жұмыс істеп тұр.

Бүгінгі таңда мемлекеттік жастар саясаты дүниежүзілік кеңістікте болып жатқан өзгерістерге сәйкес оны қалыптастыру мен іске асырудың қолданыстағы тәсілдерін тұжырымдамалық жаңартуды қажет етеді.

## МАЗМҰНЫ

<b>ҚЫСҚАРТУЛАР МЕН АББРЕВИАТУРАЛАР .....</b>	<b>6</b>
<b>ЖАСТАР ПОРТРЕТІ .....</b>	<b>8</b>
<b>ЖАСТАР СТАТИСТИКАСЫ .....</b>	<b>14</b>
<b>НЕГІЗГІ ТҰЖЫРЫМДАР .....</b>	<b>16</b>
<b>1. ДЕМОГРАФИЯ .....</b>	<b>22</b>
1.1 Жастардың жыныстық және жас құрылымы .....	23
1.2 Жастар ортасындағы бала туу мен өлім-жітім .....	26
1.3 Жастар арасындағы некеге тұру мен ажырасу .....	31
1.4 Жастардың ішкі және сыртқы көші-қоны .....	33
<b>2. ДЕНСАУЛЫҚ .....</b>	<b>36</b>
2.1 Денсаулық профилактикасы және салауатты өмір салты .....	37
2.2 Әлеуметтік маңызды аурулар .....	40
2.3 Репродукциялық саулық .....	43
2.4 Менталдық саулық .....	46
2.5 Қимыл-қозғалыс белсенділігі мен бос уақыт .....	48
<b>3. БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ .....</b>	<b>52</b>
3.1 Қала мен ауыл арасындағы білім сапасының алшақтығы .....	53
3.2 Қосымша және бейресми білім .....	58
3.3 Инклюзив білім беру .....	60
3.4 Жастар және ғылым .....	62
<b>4. ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙ .....</b>	<b>65</b>
4.1 Жастарды жұмыспен қамту және жастардың мүмкіндіктері .....	66
4.2 Жастардың әлеуметтік осал санаттары .....	72
4.3 Жастар ортасындағы кәсіпкерлік .....	77
4.4 Жастарды кәсібилендіру мәселелері .....	80
<b>5. ЖАСТАРДЫҢ АЗАМАТТЫҚ ЖӘНЕ САЯСАТҚА ҚАТУСУЫ .....</b>	<b>82</b>
5.1 Жастар ортасындағы құндылықтар, мүдделер мен трендтер .....	83
5.2 Азаматтық белсенділік пен жастардың қоғамдық институттарға сенім деңгейі .....	86
5.3 Саяси белсенділік пен мемлекеттік билік органдарындағы өкілдік .....	88
<b>6. ЖАСТАР ОРТАСЫНДАҒЫ ҚАУІПСІЗДІК .....</b>	<b>91</b>
6.1 Жастар арасындағы қылмыс жасау .....	92
6.2 Құқық бұзудың алдын алу, құқық пен мүддені қорғау .....	97
6.3 Жастардың қоғамдық қауіпсіздік институттарына сенім деңгейі .....	102
<b>7. МЕМЛЕКЕТТІҢ ЖАСТАР САЯСАТЫ .....</b>	<b>106</b>
7.1 Жастар саясатын жастар тұрғысынан қабылдау .....	107
7.2 Қазақстанда жастар әлеуетін іске асыруға жәрдемдесу жобаларына, халықаралық және өзге мемлекеттік емес зерттеулерге шолу .....	110
7.3 Жастар саясатына институттық және заңнамалық кепілдік .....	112
7.4 Қоғамдағы процестерді дамыту нұсқалары мен жастардың ондағы рөлі .....	117
<b>ҚОРЫТЫНДЫ .....</b>	<b>119</b>
<b>ҰСЫНЫМДАР .....</b>	<b>120</b>
<b>ДЕРЕККӨЗ ТІЗІМІ .....</b>	<b>126</b>

## ҚЫСҚАРТУЛАР МЕН АББРЕВИАТУРЛАР

<b>«Дарын» РҒПО</b>	«Дарын» республикалық ғылыми-практикалық орталығы
<b>«Жастар» ҒЗО</b>	«Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы
<b>АИТВ</b>	Адамның иммунды тапшылық вирусы
<b>АКТ</b>	Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар
<b>АҚШ</b>	Америка Құрама Штаттары
<b>АМСК</b>	Алғашқы медициналық-санитарлық көмек
<b>БАҚ</b>	Бұқаралық ақпарат құралы
<b>БЖСМ</b>	Балалар-жасөспірімдер спорт мектептері
<b>БИЛ</b>	«Білім-инновация» лицейі
<b>БҚО</b>	Батыс Қазақстан облысы
<b>БҰҰ</b>	Біріккен Ұлттар Ұйымы
<b>ҒЗТҚЖ</b>	Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыс
<b>ДДСҰ</b>	Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы
<b>ЕБҚ</b>	Ерекше білім қажеттілігі
<b>ЖАО</b>	Жергілікті атқарушы орган
<b>ЖДИ</b>	Жастардың дамуы индексі
<b>ЖДО</b>	Жастар денсаулық орталығы
<b>ЖЖБИ</b>	Жыныстық жолмен берілетін инфекциялар
<b>ЖИТС</b>	Жүре пайда болған иммун тапшылығы синдромы
<b>ЖНҚ</b>	Жан басына нормативтік қаржыландыру
<b>ЖОО</b>	Жоғары оқу орыны
<b>ЖПБЗ</b>	Жаңа психикалық белсенді зат
<b>ЖРО</b>	Жастар ресурстық орталығы
<b>КИОР</b>	Қазақстан қоғамдық даму институты
<b>ҚР</b>	Қазақстан Республикасы
<b>ҚР АҚДМ</b>	Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі
<b>ҚР ДСМ</b>	Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігі
<b>ҚР ҚК</b>	Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі
<b>ҚР МҚІА</b>	Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет істері агенттігі
<b>ҚР СЖЖРА ҰСБ</b>	Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы
<b>ҚР БП ҚСЖАЕК</b>	Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитет
<b>ҚР ІІМ</b>	Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі
<b>МЖС</b>	Мемлекеттік жастар саясаты
<b>НЗМ</b>	Назарбаев зияткерлік мектебі
<b>НҚА</b>	Нормативтік-құқықтық акт

## ҚЫСҚАРТУЛАР МЕН АББРЕВИАТУРЛАР

<b>ОАА</b>	Орталық аудандық аурухана
<b>ОЖСБ</b>	Оқу жетістіктерін сырттай бағалау
<b>ОМО</b>	Орталық мемлекеттік органдар
<b>ПБЗ</b>	Психобелсенді заттар
<b>ПМБ</b>	Психикалық мінез-құлық бұзылысы
<b>РЖҰ</b>	Республикалық жастар ұйымы
<b>РҚБ</b>	Республикалық қоғамдық бірлестік
<b>РПДФПО</b>	Республикалық психикалық денсаулық ғылыми-практикалық орталығы
<b>РФММ</b>	Республикалық физика-математика мектебі
<b>СҚО</b>	Солтүстік Қазақстан облысы
<b>СӨС</b>	Салауатты өмір салты
<b>ТжКБ</b>	Техникалық және кәсіптік білім
<b>ТМД</b>	Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы
<b>ТМККК</b>	Тегін медициналық көмектің кепілді көлемі
<b>ҰБТ</b>	Ұлттық бірыңғай тестілеу
<b>ҮЕҰ</b>	Үкіметтік емес ұйым
<b>ХЕҰ</b>	Халықаралық еңбек ұйымы
<b>ХЖҚО</b>	Халықты жұмыспен қамту орталығы
<b>ШЖМ</b>	Шағын жинақты мектеп
<b>ШҚО</b>	Шығыс Қазақстан облысы
<b>ЭЫДҰ</b>	Экономикалық ынтымақтастық пен даму ұйымы
<b>ЮНИСЕФ</b>	Халықаралық Балаларға көмек төтенше қоры
<b>ЮНФПА</b>	Біріккен Ұлттар Ұйымының Халықтың қоныстануы саласындағы Қоры
<b>ЮНЭЙДС</b>	Біріккен Ұлттар Ұйымының АИТВ/ЖИТС бойынша біріктірілген бағдарламасы
<b>ESPAD</b>	Алкоголь мен басқа есірткі бойынша зерттеу жобасының Еуропалық мектебі
<b>COVID-19</b>	Коронавирустық инфекция
<b>ICILS</b>	International Computer and Information Literacy Study
<b>NEET</b>	Not in Education, Employment or Training
<b>PIAAC</b>	The Programme for the International Assessment of Adult Competencies
<b>PISA</b>	Programme for International Student Assessment
<b>R&amp;D</b>	Research and Development
<b>TALIS</b>	Teaching and Learning International Survey
<b>TIMSS</b>	Trends in International Mathematics and Science Study



# Жастар



## ДЕНСАУЛЫҚ



**82%**  
Жүйелі түрде спортпен шұғылданады



**60,3%**  
Орнықты психологиялық жағдайымен ерекшеленеді



**57,8%**  
Олар өзін толығымен сау деп санайды



**43%**  
Думскроллинг зиянын сезінеді



## МҮДДЕЛЕР МЕН ҚҰНДЫЛЫҚТАР



**72,2%**  
Бос уақытын өткізу үшін әлеуметтік желілердегі видеоконтентті таңдайды



**62,5%**  
Қазақстанда қалуды жоспарлайды



**44,2%**  
Олар құрдастарымен бірлікті сезінеді



**42,4%**  
Беделді пікірлерге назар аудармайды



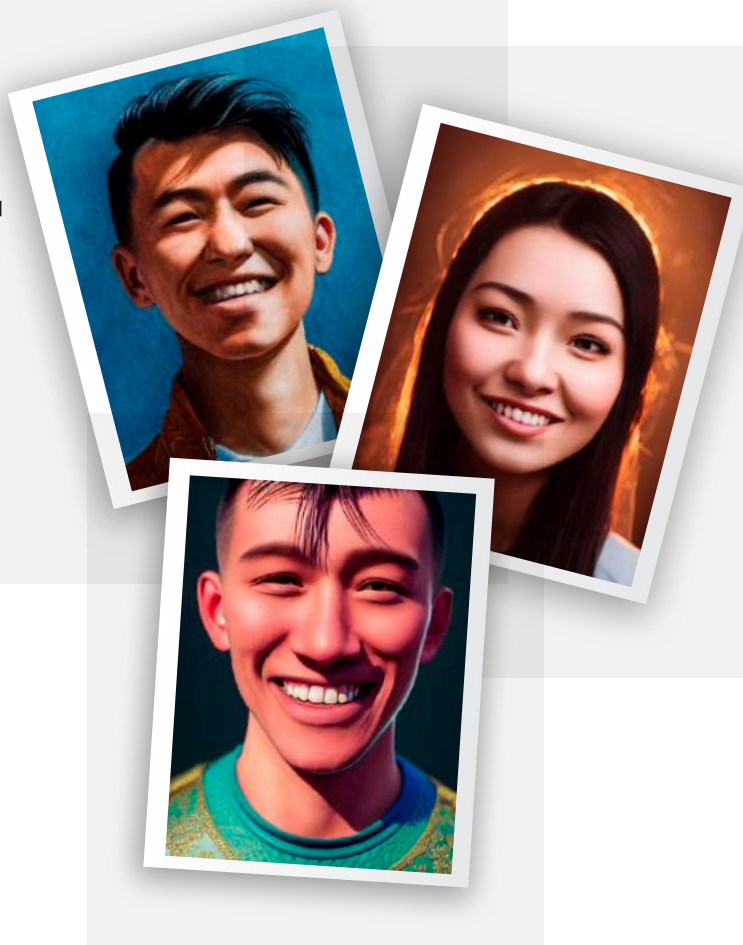
**40,3%**  
Кітап оқымайды



**33,4%**  
Ұтқырлықты танымал тренд ретінде белгілейді



**7,7%**  
Діни нормаларды толық сақтайды



## САЯСАТ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ БЕЛСЕНДІЛІК



**78,6%**  
Алалау және құқық бұзушылық жоғын атап өтеді



**46,4%**  
Мемлекеттік жастар саясатын тиімді деп бағалайды

# портреті



## БІЛІМ



79,1%

Отандық білім деңгейін оң бағалайды



68,2%

Оқуды Қазақстанда жалғастыруды жоспарлайды



36,5%

Қазақстанда қалып білім алуына ата-анасының қалауы түрткі болды



23,5%

Lifelong learning-ге бет алады



## ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙ



27,8%

Интернетте орналастырылған ақпаратты қайталап тексереді



20,6%

Резонансты оқиғаларда саясатқа қызығушылық танытады



17,8%

Волонтерлік қызметке кейде қатысып тұрады



14,9%

Жастар ұйымындағы жұмысқа/жобаларға қатысу тәжірибесі бар



62%

Жұмысты таңдау кезінде материалдық байлыққа бағдарланады



56,9%

Ақша жинақтау мүмкіндігі жоқ



42,2%

Тәжірибесі жоғын жұмысқа орналасу үшін кедергі деп есептейді



26%

Жұмыс іздеу кезінде нетуоркинді табысты қолданады



8,4%

Оқуды жұмыспен (қосымша жұмыспен) қатар алып жүреді

Дереккөз:

\*«Жастар» ҒЗО жүргізген әлеуметтанулық зерттеулер дерегі бойынша, 2022 жыл

# Қала

## ДЕНСАУЛЫҚ



## МУДДЕЛЕР МЕН ҚҰНДЫЛЫҚТАР



## САЯСАТ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ БЕЛСЕНДІЛІК



# Жастары



## БІЛІМ



75,3%

Отандық білім деңгейін оң бағалайды



62,3%

Оқуды Қазақстанда жалғастыруды жоспарлайды



34,2%

Қазақстанда қалып білім алуына ата-анасының қалауы түрткі болды



23,3%

Lifelong learning-ге бет алады



## ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙ



27,5%

Интернетте орналастырылған ақпаратты қайталап тексереді



23,1%

Резонансты оқиғаларда саясатқа қызығушылық танытады



16,8%

Волонтерлік қызметке кейде қатысып тұрады



11,3%

Жастар ұйымындағы жұмысқа/жобаларға қатысу тәжірибесі бар



65,6%

Жұмысты таңдау кезінде материалдық байлыққа бағдарланады



56%

Ақша жинақтау мүмкіндігі жоқ



49,9%

Тәжірибесі жоғын жұмысқа орналасу үшін кедергі деп есептейді



26%

Жұмыс іздеу кезінде нетуоркиңді табысты қолданады



11%

Оқуды жұмыспен (қосымша жұмыспен) қатар алып жүреді

Дереккөз:

\*«Жастар» F30 жүргізген әлеуметтанулық зерттеулер дерегі бойынша, 2022 жыл



## ДЕНСАУЛЫҚ



**85%**  
Жүйелі түрде спортпен шұғылданады



**66,2%**  
Орнықты психологиялық жағдайымен ерекшеленеді



**60,5%**  
Олар өзін толығымен сау деп санайды



**46,7%**  
Думскроллинг зиянын сезінеді



## МҮДДЕЛЕР МЕН ҚҰНДЫЛЫҚТАР



**76,3%**  
Бос уақытын өткізу үшін әлеуметтік желілердегі видеоконтентті таңдайды



**64,3%**  
Қазақстанда қалуды жоспарлайды



**42,4%**  
Олар құрдастарымен бірлікті сезінеді



**39,1%**  
Беделді пікірлерге назар аудармайды



**43,6%**  
Кітап оқымайды



**30%**  
Ұтқырлықты танымал тренд ретінде белгілейді



**8,7%**  
Діни нормаларды толық сақтайды



## САЯСАТ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ БЕЛСЕНДІЛІК



**77,2%**  
Алалау және құқық бұзушылық жоғын атап өтеді



**55,5%**  
Мемлекеттік жастар саясатын тиімді деп бағалайды

# Жастары



## ОБРАЗОВАНИЕ



85,1%

Отандық білім деңгейін оң бағалайды



72,2%

Оқуды Қазақстанда жалғастыруды жоспарлайды



37,9%

Қазақстанда қалып білім алуына ата-анасының қалауы түрткі болды



23,8%

Lifelong learning-ге бет алады



## ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙ



28,2%

Интернетте орналастырылған ақпаратты қайталап тексереді



16,6%

Резонансты оқиғаларда саясатқа қызығушылық танытады



19,2%

Волонтерлік қызметке кейде қатысып тұрады



20,4%

Жастар ұйымындағы жұмысқа/жобаларға қатысу тәжірибесі бар



56,5%

Жұмысты таңдау кезінде материалдық байлыққа бағдарланады



57,4%

Ақша жинақтау мүмкіндігі жоқ



37%

Тәжірибесі жоғын жұмысқа орналасу үшін кедергі деп есептейді



26%

Жұмыс іздеу кезінде нетуоркинді табысты қолданады



6,6%

Оқуды жұмыспен (қосымша жұмыспен) қатар алып жүреді

Дереккөз:

\*«Жастар» F30 жүргізген әлеуметтанулық зерттеулер дерегі бойынша, 2022 жыл

# Жастар



## ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ БЕЛГІЛЕР



19,6%

ҚР жастарының  
(14–28 жас) саны  
(3 741 083)



36,3%  
25-28 жас  
(1 358 070)



34%

14-18 жас  
(1 274 283)

29,7%

19-24 жас  
(1 108 730)

ерлер  
51,1%  
(1 912 948)

әйелдер  
48,9%  
(1 828 135)

56,3%

Қала  
жастары  
(2 106 589)



43,7%

Ауыл  
жастары  
(1 634 494)

Ерлердің  
орташа жасы

24 жас  
(30 363)



НЕКЕ

Әйелдердің  
орташа жасы

22 жас  
(37 412)

Ерлердің  
орташа жасы

25 жас  
(1 556)



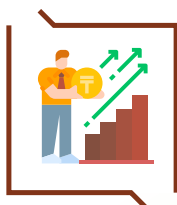
АЖЫРАСУ

Әйелдердің  
орташа жасы

24 жас  
(2 264)

↑ Бала туу (коэфф.): 123,3

↓ Өлім-жітім (коэфф.): 0,83



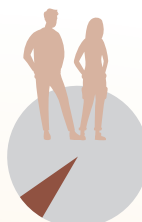
## ЕҢБЕК ЖӘНЕ ЭКОНОМИКА

55,1%  
Жастардың экономикалық  
белсенді бөлігі  
(2 063 421)

41,8%  
Жалдамалы қызметкерлер  
(1 565 120)

11,2%  
Өз бетінше жұмыспен  
қамтылғандар  
(420 653)

3,8%  
Жұмыссыз жастар  
(77 648)



6,9% НЕЕТ  
жастарының үлесі

4%

Парламент  
Мәжілісіндегі  
жастардың  
үлесі (35 жасқа  
дейін)  
(4)

8,1%

Мәслихаттар-  
дағы жастар-  
дың үлесі  
(264)

3,3%  
АӘК алатын жас  
қазақстандықтардың  
саны (124 411)

1,9%  
Мүгедектігі бар  
жастар саны  
(70 296)



Мемлекеттік  
қызметтегі  
жастардың  
саны: 15 267

20,1%  
ОМО  
(8 685)

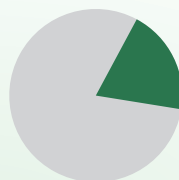
16,8%  
ЖАО  
(6 582)

# СТАТИСТИКАСЫ

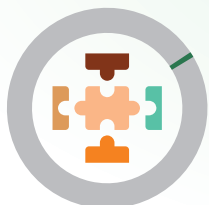
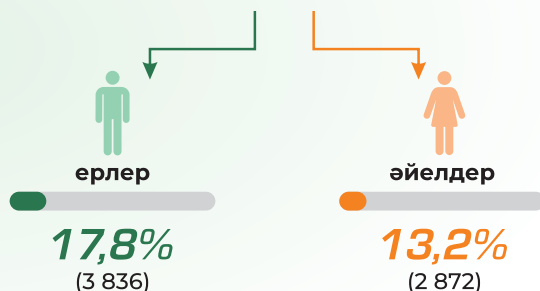
## БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ



**8,6%**  
ТжКБ студенттері саны  
(322 563)



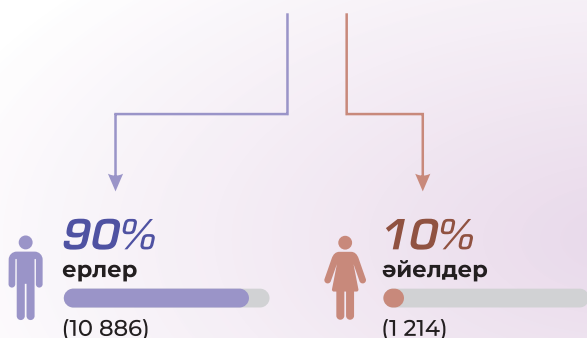
**31%** (6 708)  
Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға қатысатын жастардың саны (34 жасқа дейін) (ҒЗТҚЖ)



**0,9%**  
Инклюзивті біліммен қамтылған білім алушылар саны  
(34 647)



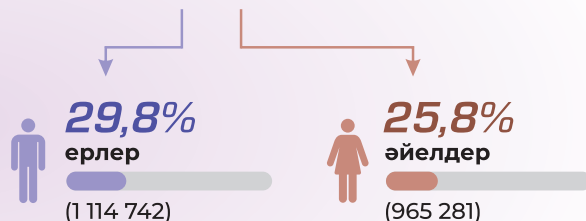
**0,3%** (12 100)  
14–29 жастағы қылмыстық құқық бұзушылық жасаған жастар саны



## ҚАУІПСІЗДІК



**55,6%** (2 080 023)  
Әкімшілік құқық бұзушылық жасаған тұлғалар саны (14–28 жасты қоса алғанда)



**1100**

Санаттар бойынша кәмелетке толмағандарға қарсы жасалған қылмыстар саны (14–18 жас)



**376**

14–28 жасты қоса алғанда, жастар арасында суицид саны

Дереккөз:  
ҚР СЖЖРА ҰСБ, 2021 жыл, 2022 жылдың 1-жартыжылдығы  
«ЕРДО» АҚ, 2021-2022 жыл, 2022 жылдың 1-жартыжылдығы  
ҚР Парламентінің Мәжілісі, ҚР ОСК, 2021 жыл  
ҚР МКІА, ҚР ҒЖЖБМ, «АТО» АҚ, ҚР БП ҚСЖАЕЖК, 2022 жылдың 1-жартыжылдығы



## НЕГІЗГІ ТҰЖЫРЫМДАР

### 1-ТАРАУ. ДЕМОГРАФИЯ

Қазақстан демографиясы тарихында 2011 жыл аса қолайлы жыл болды, себебі жастар санын 1980 жылдары дүниеге келген буын қалыптастырды. Келесі онжылдықта жастар саны азайып, 2021 жылы 3,74 млн адамды құрап, жалпы халық саны құрылымында 19,6% үлес иеленді. Гендерлік арақатынаста тепе-теңдіктен шамалы ауытқу бар: жас қазақстандықтар арасындағы ерлер үлесі 51%, әйелдер – 49%.

Жыл сайын қалалық және ауылдық елді мекендер арасындағы теңгерімсіздік артып келе жатқаны – ерекше демографиялық тренд. Атап айтқанда, 17 жасар және одан ересек қала жастары саны күрт өсуі 2018–2020 жылдары байқалған. Осы жас тобындағы жастардың ауылдан кетуіне, әдетте, мегаполистерде орналасқан жоғары оқу орындарында мамандық алу қажеті себеп болады.

Ересек жастағы кіші топтарда қалалар мен ауылдар арасындағы айырмашылық қалалық жерлерге қарай күрт артады. Мәселен, қалада тұратын 28 жастағы жастар саны 2022 жылғы 1 қаңтарда 61,2 мың адам болған, бұл ауылдағыдан 1,7 есе көп. Сонымен қатар коронавирус пандемиясы кезінде ауылдан қалаға көшіп келген 20 жастан асқан жастар саны көбеюі қарқыны бәсеңдеп қалды. Жалпы, ауыл мен қала арасындағы алшақтық еңбек теңгерімсіздігін бұзады, бұл келешекте ел демографиясына кері әсерін тигізуі мүмкін.

Өңірлерге қарай бөлгенде жас қазақстандықтардың үштен бірі тұратын екі оңтүстік облыс пен Алматы қаласы көш бастап тұр: Түркістан облысы (12,8% немесе 478 471 адам), Алматы облысы (10,5% немесе 393 176 адам), Алматы қаласы (10,2% немесе 381 227 адам). Жастардың ең аз үлесі елдің солтүстігінде, әсіресе, Солтүстік Қазақстан облысына (2,6% немесе 97 047 адам) ерекше көрсеткіш тән. Сонымен қатар Алматыдағы жастар саны тек бала туу ғана емес, сондай-ақ өзге өңірлерден ішкі көші-қон есебінен де өсуде.

Демографиялық процестің құрамдас бөліктерінің бірі – Қазақстандағы жастардың жаппай көші-қон ағымы тәуелсіздіктің алғашқы жылдары басталды. Жастардың ең көп саны 2018 жылы – 4 664 адам, 2019 жылы – 5 301 адам елден кетіп қалған. Бұл ретте, 2020 және 2021 жылдары коронавирус пандемиясына байланысты көші-қон сальдосы екі есеге жуық азайды.

Жастардың елден кетуіне, ең алдымен, ата-аналардың тарихи отанына көшуі және демографиялық жаһандану көріністері себеп. Ел өңірлерінде көші-қон тартымдылығы алуан түрлі екенін атап өту керек. Сыртқы көші-қон бойынша миграциялық тартымдылық коэффициенттері тізімінде екі батыс облысы көш бастап тұр: Маңғыстау – 3,8 және Атырау – 2,04. Тартымсыз өңірлерге Қарағанды облысы – 0,28, сондай-ақ Шығыс Қазақстан облысы – 0,34 жатады. Осылайша, көшу үшін ең тартымдысы – климаты ауыр, бірақ жалақысы жоғары мұнай-газ өңірлері, ал экологиялық жағдайы қолайсыз және жалақысы төмен тау-кен және өңдеу өнеркәсібі орналасқан өңірлердің тартымдылығы аз болып келеді.

Бұдан өзге, Қазақстанда әсіресе, ауылдық жерлерден ірі қалаларға көшіп келген жастар арасында өңірлер арасындағы көші-қон жоғары қарқынмен жүріп жатыр. Ел ішінде ең тартымды өңірлерге дәстүрлі түрде ірі мегаполистер – Алматы (1,25) және Астана (1,21) қалалары жатады.

### 2-ТАРАУ. ДЕНСАУЛЫҚ

Қазақстанда жастардың денсаулығын қорғауға ерекше көңіл бөлінеді. Бүгінгі таңда денсаулық сақтау саласында жастар – 2021 жылы басталған «Дені сау ұлт»: әрбір азамат үшін сапалы және қолжетімді денсаулық сақтау» ұлттық жобасының іс-шаралары аясындағы көзделген топ.

Республикада профилактика жұмыстарын мақсатты түрде жүргізу және жастарға медициналық көмек көрсету үшін 166 жастар денсаулық орталығы желісі құрылған.

Кейінгі жиырма жылда жасөспірімдердің жалпы сырқаттану көрсеткіші 82,9 мың жағдайдан 61,6 мың жағдайға дейін, 24,5% тұрақты азайғанын атап өту қажет. Бастапқы аурудың құрылымында негізгі нозологиялық себептерге тыныс алу, ас қорыту, жарақат және улану аурулары жатады.

Алайда репродукциялық саулық мәселелері алаң туғызады, бұл жасөспірімдердің репродукциялық саулық сақтау туралы ақпарат пен денсаулық сақтау қызметтеріне қол жеткізу мүмкіндігі төмендігін көрсетеді. Денсаулық сақтау жүйесінде жасөспірімдер мен жастар Қазақстан халқының репродукциялық мінез-құлқы жөніндегі ұлттық зерттеулер 15–19 жас аралығындағы жыныстық белсенді қыздар заманауи контрацепциямен аз қамтылғанын көрсететініне қарамастан, заманауи контрацепция құралдарымен тегін қамтамасыз ету үшін тәуекел топтарына енгізілмеген.

Жыныстық жолмен берілетін инфекцияларға қатысты жағдай әлі де төтенше қолайсыз, себебі оларға шалдығу деңгейі дамыған елдердегіден он есе артық. Сондай-ақ Қазақстан — тіркелген АИТВ жағдайлары көбейгені байқалатын әлемдегі санаулы елдердің бірі. 2019 және 2020 жылдары тиісінше 3 100 және 3 470 жаңа АИТВ жұқтыру жағдайы тіркелген. Оның 2/3 жағдайында адамдар АИТВ инфекциясын жыныстық жолмен жұқтырған. Бұдан өзге, 5 жыл ішінде (2016–2021 жж.) 15–19 жастағы жасөспірімдер арасында АИТВ инфекциясы таралуы – 39 жағдайдан 53 науқастану жағдайына дейін өскен.

Әлеуметтанулық зерттеу деректері бойынша жастардың басым бөлігі салауатты өмір салтын ұстанудың маңызын атап өтеді: респонденттердің 90% бұл сұраққа «өте маңызды» және «маңызды шығар» деп жауап берген.

Гендерге шаққанда, жас жігіттерден гөрі, қыздар өз денсаулығын күтуге саналы түрде қарайды – көп жағдайда ұйқы режимін сақтайды, дәрігерге уақытылы жүгінеді және жүйелі түрде дәрігерге қаралып тұрады. Жас жігіттер белсенді формалар – спортпен шұғылдану, жүгіру және басқаларды ұнатады.

Елді мекен түріне қарай да айырмашылық бар. Атап айтқанда, зерттеуде ауыл жастары денсаулығына көбірек көңіл бөлетіні анықталды. Сонымен, ауыл жастарының 34,9%, ал қала жастарының – 25,4% үнемі немесе жиі дене шынықтырумен шұғылданады; ауылда жастардың 36,2%, қаладағылардың 26,6% тамақтануына мұқият қарайды; ауылдық жерлерде 27,1% және қалалық жерлерде 18,5% жүйелі түрде дәрігерлерге қаралып жүреді.

### **3-ТАРАУ. БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ**

Ұзақ уақыт бойы қала және ауыл жастарына білім беру сапасындағы алшақтық сақталып келеді. ОЖСБ, ҰБТ, пән олимпиадалары нәтижелері, PISA және TIMSS халықаралық салыстырмалы зерттеулері бойынша ауыл оқушыларының үлгерім көрсеткіштері қалалық жерде тұратын құрдастарынікіне қарағанда төмен екенін көрсетеді. Атап айтқанда, 2015 жылғы PISA нәтижелері бойынша қала оқушылары ауыл оқушыларынан 19 балл артық алған, бұл жарты жылдық оқуға баламасы. Ал 2019 жылы елдегі математика және жаратылыстану бойынша білім сапасын бағалау мақсатында жүргізілген TIMSS кешенді зерттеуінің қорытындысы бойынша қала оқушылары математика және жаратылыстану пәндері бойынша ауылдағы құрдастарынан озық болған. Сегізінші сынып деңгейінде математика бойынша айырмашылық 21 балл, жаратылыстану пәні бойынша – 33 балл болған.

Техникалық және кәсіптік, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім деңгейінде ауыл мен қала жастарының академиялық жетістіктеріндегі алшақтық орта білім деңгейінде қалыптасқан білім теңсіздігінің көрінісі болуы мүмкін.

Білім берудің барлық дерлік деңгейінде инфрақұрылымды дамытуда өңірлер арасында теңсіздік байқалады. Білім беру инфрақұрылымын дамытудағы өңірлер арасындағы теңсіздіктің ұлғаюы ұзақ уақыт бойы ауыл және қала жастарының білім беру сапасындағы алшақтық сақталып келе жатқанына үлес қосып келеді.

Білім беру ұйымдарын материалдық-техникалық және кадрлармен қамтамасыз ету мәселелері де әлі өзекті. Шағын жинақты мектептерді материалдық-техникалық жарақтандыру мәселесі әлі де жіті проблема болып келеді: 2021 жылы 11 ШЖМ апаттық жағдайда болса, 127-сі – күрделі жөндеуді қажет еткен, 929 ШЖМ үлгілік емес бейімделмеген ғимараттарда немесе орынжайларда орналасқан. Орта білім жүйесінде кадрлармен қамтамасыз ету мәселесі пән мұғалімдерінің, сондай-ақ ауылдық жерлерде бастауыш сынып педагогтары тапшылығы сақталуына байланысты.

Жалпы педагогикалық кадрлардың тапшылығымен қатар, біліктіліктің жеткілікті төмен деңгейі тән: 2021 жылы ауылдық жерлерде ШЖМ педагогтарының 98,9%-ының біліктілік санаты болмаған.

Сондай-ақ Мемлекет басшысының тапсырмасы бойынша 2025 жылға дейін тағы 1 000 мектеп салынатынына назар аударған жөн. Бұл бағытта жаңа мектептерді қажетті техникалық базамен және кадрлармен, атап айтқанда пән мұғалімдерімен қамтамасыз ету маңызды.

2020-2021 жылдардағы COVID-19 пандемиясы кезінде қашықтан білім беру формасына көшу ауыл мен қала арасындағы айтарлықтай цифрлық теңсіздікті анықтады. Интернеттің төмен жылдамдығы, оқушылардың компьютерлік техникаға біркелкі қол жеткізбеуі және мұғалімдердің қашықтан оқыту форматына көшуге дайын еместігі сынды проблемалар әлі де бар.

Қосымша білім беруді дамыту саласында балалар мен жастар үшін білім берудің осы түрінің қолжетімді болуын жаппай қамтамасыз ету мәселесіне назар аудару қажет. Қосымша білім беру ұйымдары саны артқанына қарамастан, қамту көрсеткіштері айтарлықтай өзгерген жоқ. Атап айтқанда, ЖДҚ деректеріне сәйкес, кейінгі үш жыл ішінде ауыл жастары қаладағы құрдастарымен салыстырғанда қосымша біліммен аз қамтылған.

Бейресми білім беруді дамыту саласында жаңа күнделікті құзыреттердің (қаржылық, цифрлық, тілдік, құқықтық және т.б.) жалпы тапшылығына орай жастар қатысуының төмендігі әлі де өзекті болып отыр. Негізгі проблемалық мәселелерге қызметтерге қол жеткізу мүмкіндігі төмен екені және олардың әлсіз әртараптануы, статистикалық бақылаудың құрылған жүйесі болмауы, жұмыс берушілердің өз қызметкерлерінің біліктілігін арттыруға аз дәрежеде мүдделі болуы жатады.

Елдегі инклюзив білім беруді іске асыруды бағалағанда, жастардың тұрғылықты жері, қоныстану түрі және жынысы инклюзив біліммен қамтамасыз етілуіне айтарлықтай әсер ететіні көрінеді. Атап айтқанда, ҰБДҚ мәліметтері бойынша, 2021 жылы жалпы білім беретін мектептерде даму мүмкіндігі шектеулі 7–18 жастағы балалар мен жастарды инклюзив білім берумен қамту көрсеткіштері өңірлерге қарай айтарлықтай сараланатыны байқалды. Инклюзив білім беруді дамыту үшін балалар мен жастардың жас және физиологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келетін кедергісіз физикалық және білім беру ортасын қалыптастыру және нығайтудың маңызы зор.

Ғалым кадрлар арасында ұрпақ алмасу динамикасы алдағы келешекте ғылымды кадрлармен қамтамасыз етудегі қиындықтарды көрсетеді. ҚР СЖЖРА ҰСБ деректері бойынша 2021 жылдың аяғындағы жағдай бойынша ҒЗТҚЖ жүргізетін 21 617 адамның 5 055-і 65 жастан асқан жас санатына жатқызылды, ал 25 жасқа дейінгі жастар үлесі 1 260 адам болды. Ғалым кадрларды осындай жас құрамымен алмастыру коэффициентінің мәні 0,68 ғана. Яғни, табиғи себептермен қатардан шығып қалатын ғалым кадрларды толыққанды алмастыру мүмкін емес.

### 4-ТАРАУ. ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙ

Қазақстанда жастарды әлеуметтік қорғаудың мақсатты бағытталған саясаты жүргізіліп жатыр. NEET санатындағы жастар үлесі азайып, соның нәтижесінде әлемдік рейтингте Қазақстан NEET санатындағы жастар үлесі 1,0–9,9% деңгейіндегі ең төмен көрсеткіші бар елдер қатарына кірді. Бұл ретте қала мен ауыл жастарының әл-ауқатында алшақтық сақталып отыр. Ауыл жастары жіті назар аударуды қажет ететін, ерекше әлеуметтік-демографиялық топ болып қала береді. Ауыл жастарының 2/3 бөлігі өз бетімен жұмыс істейді; осы шағын топтың сапалық құрамын талдау оның едәуір бөлігі білігі төмен жұмысқа бағдарланғанын атап өтуге мүмкіндік береді.

2021 жылы атаулы әлеуметтік көмек алатын жастар саны 315 739 адам болған. Талдау көрсеткендей, жалпы республика бойынша атаулы әлеуметтік көмек алатын әйелдер үлесі ерлерге қарағанда жоғары, ал ауылда тұратын ерлер арасында қаладағымен салыстырғанда мемлекеттік қолдаудың осы түрін алатындар көп. Атап айтқанда, 2022 жылдың бірінші жартыжылдығының қорытындысы бойынша қалаларда 21 695 ер адам және 39 810 әйел, ауылдық жерлерде 24 878 ер адам және 38 028 әйел атаулы әлеуметтік көмекке жүгінген. 19–23 жас аралығындағы жастар басқа жас топтарының өкілдеріне қарағанда атаулы әлеуметтік көмекке аз дәрежеде жүгінетіні назар аудартады.

Өкінішке қарай, ауылдық елді мекенде атаулы әлеуметтік көмек алатын жастар үлесі жоғары. Осыған байланысты нәтижелі жұмыспен қамтуды дамыту арқылы жастардың табысын арттыруды көздейтін шараларды күшейткен дұрыс сияқты.

Қазір Қазақстан жастары елдегі жұмыс күшінің шамамен 40% құрайды. Бұл ретте жастардың еңбек нарығындағы теңгерімсіздік әлі бар, білікті жұмыс күшіне сұраныс пен ұсыныс арасындағы алшақтық сақталады, ел ішінде жастардың стихиялық еңбек көші-қоны жүр. Ішкі еңбек нарығында қазақстандықтардың осы санатының бәсекеге қабілетін арттыруды көздейтін жастарды жұмыспен қамту бойынша жүйелі шаралар атқарылып жатыр.

Еңбек ресурстары қозғалысының жаһандануы жастардың еңбек нарығынан оны өзгертуді талап етеді және қазіргі жағдайда ол бұрынғыдан да көп қолдауды қажет етеді. Сондықтан жастарға қаратылған ресурстарды пайдаланудың тиімділігі мен ашықтығы жоғары деңгейде қамтамасыз етілуге тиіс. Жастардың еңбек нарығына жүйелі мониторинг жүргізу өзектілігі артуда, себебі елдегі адами капиталдың сапасы қазіргі жастардың сегментінің әлеуетіне байланысты.

Қазақстанда жастар кәсіпкерлігінің тұрақты дамуы байқалады, оның басым салалары – қызмет көрсету және жеңіл өнеркәсіп. Жастар кәсіпкерлігі жастарды әлеуметтендірудің маңызды тетігі және әлеуметтік лифт ретінде әрекет етеді. Алайда бүгінде жастардың басым бөлігінде кәсіпкерлік қызмет тәжірибесі жоқ. Зерттеу нәтижелеріне сәйкес, респонденттердің орта есеппен 80%-ының бизнесте тәжірибесі жоқ және 4,1%-ының алған тәжірибесі нашар. Мемлекет жас қазақстандықтар арасында бизнесті дамытуды көздейтін бірқатар жобаны іске асырып жатыр, сондай-ақ жыл сайын отандық бизнес-идеяларды іске асыруға бөлінетін гранттардың шамамен 30%-ын жастар алады.

Жастардың әл-ауқатын қамтамасыз ету сапалы білім беру және нәтижелі жұмыспен қамтуды талап етеді. Осы факторлардың өзара байланысын ескере отырып, Қазақстанда жастардың еңбек нарығын дамыту бойынша жүйелі жұмыстар жүргізіліп келеді. Сонымен қатар жастарды қолдаудың

негізгі бағыттары жиырма жылдан бері өзгерген жоқ, ал мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларда іске асырылатын мақсаты шаралар олардың тиімділігін кешенді интегралды бағалауды қажет етеді.

## **5-ТАРАУ. ЖАСТАРДЫҢ АЗАМАТТЫҚ ЖӘНЕ САЯСАТҚА ҚАТЫСУЫ**

Қазіргі уақытта қазақстандық жастардың құндылықтары мен негізгі бағдарлары негізінен саясаттан тыс, ал саяси жаңалықтарға әуестенуі дағдарысты оқиғаларға назар аударуды қоспағанда, қалыпты болып келеді.

Қазақстандық жастардың құндылықтары азаматтық-саяси проблематикамен тікелей байланысты емес. Құндылық қатарында бірінші орында отбасы (респонденттердің 83,3% жауаптарына сәйкес), денсаулық (64,2%), достық (40,7%), материалдық жағынан қамтамасыз етілген өмір (39,3%), махаббат (22,8%), қызық жұмыс, мамандық (19,6%) және оқу, білім (19,5%). Бір қызығы, дін, наным-сенім сауалнамаға қатысқан жастардың тек 18% үшін құндылық саналады. Осылайша, бүгінгі таңда Қазақстан жастарына жаппай діндарлық тән емес, дегенмен дінді құндылық деп көрсеткен респонденттер үлесі есу үрдісіне қарай тұрақты болып қала береді.

Былырғымен салыстырғанда биыл жастар пікіріне сенетін беделді қайраткерлерге қатысты жаңа үрдістер байқалды. Мәселен, коронавирус пандемиясына қарсы күрес ғалымдар (18,2%) мен дәрігерлердің (16,2%) ықпалын жаңа деңгейге көтерді. Блогерлер, вайнерлер, тиктокерлердің жастар арасындағы беделі әлдеқайда азайды. Олардың ықпалы 2021 жылғымен салыстырғанда екі есеге жуық – 16,2%-дан 8,3%-ға дейін төмендеді. Көбінесе респонденттер өзі сенетін беделді адамдар жоғын атап өтті.

Билік органдарында өкілдік ету және волонтерлық және өзге де қоғамдық ұйымдар қызметіне қатысу жастардың саяси және азаматтық қатысуының қолданыстағы арналары мен қолжетімді формалары. Сонымен қатар еріктілік белсенді тренд болса және жастардың азаматтық қатысу қарқыны біртіндеп артып келе жатса, онда мемлекеттік қызметте және уәкілетті билік органдарында (мәслихаттарды қоспағанда) жастар үлесі азаяды.

## **6-ТАРАУ. ЖАСТАР ОРТАСЫНДАҒЫ ҚАУІПСІЗДІК**

Жастар кез келген ел халқының негізгі санаттарының бірі екеніне орай қоғамдағы процестердің бәрі жастарға әсер етеді, басқа да әлеуметтік құбылыстар сияқты қоғам құрамындағы осы топқа қылмыс та тән. Сонымен қатар олардың қалыптасып болмаған психикасын, сондай-ақ қоғам өмірі мен оның құқықтық аспектілері туралы білімі толық емес екенін ескере отырып, жасөспірімдер қылмыстық әрекетке қатысушы да, құқық бұзудың құрбандары да болуы мүмкін.

ҚР Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің деректеріне сәйкес, 2022 жылғы сегіз айдың қорытындысы бойынша жастар арасындағы қылмыс жасау деңгейі 15 478-ден 15 569-ға дейін, 2021 жылғы ұқсас кезеңмен салыстырғанда 0,58% шамалы өскені байқалады, яғни барлығы 91 қылмысқа артық. Сонымен қатар 2022 жылдың сегіз айында республикада жасөспірімдер қылмысы 7,1% артқаны байқалды.

Жалпы алғанда, жастар қылмысы қоғамға қауіпін артуымен сипатталмайды деп қорытынды жасауға болады: жастар арасындағы қылмыстық құқық бұзудың көбі орташа ауыр қылмыстар, ал жастардың аз бөлігі аса ауыр қылмыстар жасайды. Сонымен қатар жыныстық тиіспеушілік саласындағы қылмыстар күрделі проблема: төмендеу үрдісіне қарамастан, бұл құқық бұзу саны аса ауыр әрекеттермен бірдей деңгейде тұр. Жасөспірімдер арасында мүлікке қатысты қылмыс жасау үрдісі сақталып отыр (жастар арасындағы құқық бұзудың жалпы санынан шамамен үштен екісі).

Кейінгі жылдары кәмелетке толмағандарға қатысты жасалатын қылмыстық іс-әрекеттердің тұрақты үрдісі байқалады. Аса ауыр емес қылмыстар мен ауыр құқық бұзу туралы статистика бір-бірімен байланысты, бұл ретте кейінгі жылдары кәмелетке толмағандарға қатысты жасалған аса ауыр қылмыстар саны айтарлықтай өскенін атап өткен жөн. Мұндай жағдайды қалыпты деп санауға болмайды және осы санаттағы қылмыстық құқық бұзудың алдын алу және жолын кесу жөнінде жүйелі шаралар жүргізуді көздейтін мүдделі мемлекеттік органдардың назарын күшейтуді талап етеді. Мұндай құқық бұзудың басым бөлігі (70%-дан астамы) кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы жасалады.

Алдыңғы ұлттық баяндамаларда кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен және олар жасаған қылмыстардың құрбандарымен медиация жолымен әңгімелесуді көздейтін «қалпына келтіру сот төрелігі» тетіктерін кеңейту және кеңінен қолдану қажетіне баса назар аударылды. Бұл тәсіл осы қылмыстардың жағымсыз салдарын азайтуға тиіс болатын. Осыған байланысты конфликтілерді,

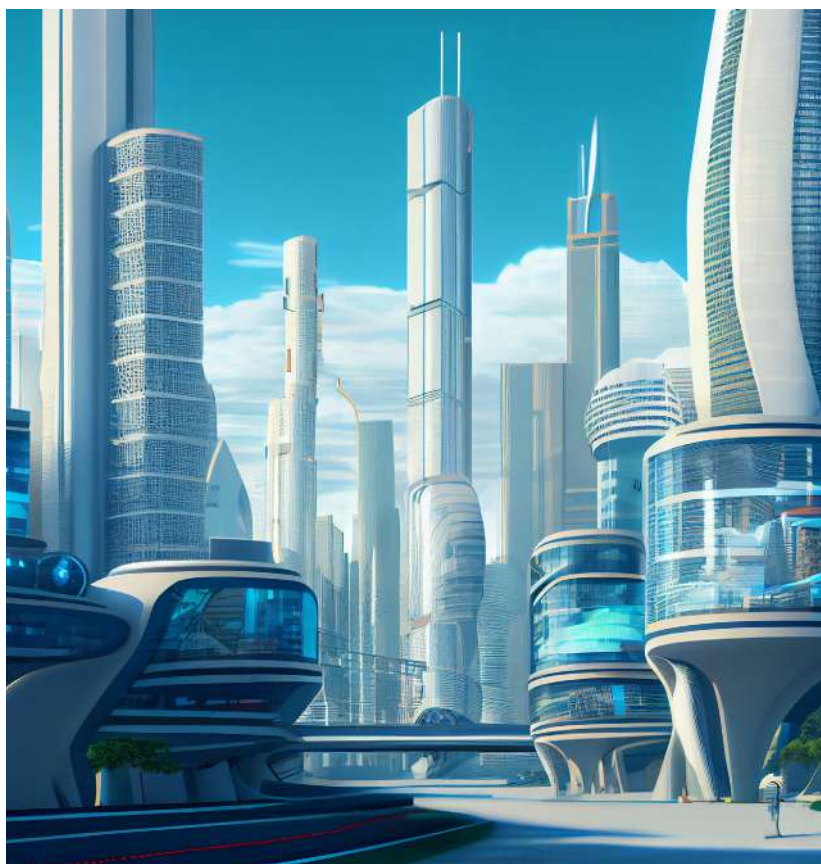
оның ішінде кәмелетке толмағандар қатысатын қылмыстық құқық бұзудан туындаған кикілжіңдерді шешудің балама мүмкіндігін заңнама жүзінде бекіту оң нәтиже бергенін атап өтуге болады.

Жастар жасаған террорлық және экстремистік бағыттағы қылмыстар аз екеніне қарамастан, сарапшылардың көбі кейінгі жылдары Қазақстанда жастар ортасынан діни сипаттағы экстремистік ұйымдарға жаңа мүшелерді тарту жолында жұмыс істейтін түрлі террорлық және экстремистік ұйымдардың қызметі жанданғанын атап өтті.

Жалпы алғанда, кәмелетке толмағандарға қарсы қылмыстардың да, олар жасайтын қылмыстардың да жалпы азаюы үрдісіне қарамастан, жасөспірімдер қылмыстық зорлық-зомбылық нысаны болып қала береді. Осыған байланысты жастардың әлеуметтік пайдалы мінез-құлық ережелерін игеруіне ықпал ететін құндылық бағдарларын қалыптастыруға байланысты барабар шаралар қабылдау талап етіледі.

### 7-ТАРАУ. МЕМЛЕКЕТТІҢ ЖАСТАР САЯСАТЫ

Жастар өкілдерінің қоғамдық-саяси процестерге қатысу деңгейін арттыруды қоса алғанда, қазақстандық қоғам өмірінің барлық саласында жастар факторын күшейту Қазақстанның қазіргі жайкүйі мен одан әрі даму перспективаларын едәуір дәрежеде айқындайды.



ТҮЙІНДІ СӨЗДЕР:

future city with futuristic architecture

2022 жылдың басында Қазақстанда 547 жастар ұйымы жұмыс істеді. Сонымен қатар үкіметтік емес ұйымдардың жыл сайын ҚР АҚДМ-ге өз қызметі туралы есеп тапсыруы туралы заңнамалық белгіленген талапты орындау үшін 2021 жылы 432 нөлдік емес есеп келіп түскен. Бұл жағдай тұрақты қызмет жүргізбесе де, жастар көптеген үкіметтік емес ұйымы формалды түрде бар екенін көрсетеді. Қарастырылып отырған санаттағы ұйымдардың көбіне өзінің веб-сайттары мен танымал әлеуметтік желілердегі аккаунттарын қоса алғанда, жүйелі ақпараттық жұмысы жоғы тән.

Осының бәрін ескере отырып, жастар қоғамдық ұйымдары мемлекеттің жастар ортасындағы жұмыс бойынша тиімділігі жеткіліксіз серіктесі болып көрінеді. Сонымен қатар «Жастар» ҒЗО жүргізген әлеуметтанулық зерттеу нәтижелеріне сәйкес жас азаматтардың басым бөлігі тиісті ұйымдардың жұмысына қатыспайды (60,7%).

«Жастар» ҒЗО жүргізілген

зерттеу нәтижелері бойынша мемлекеттік қолдау шаралары (бағдарламалар мен жобалар) туралы хабардар болу төмен екеніне қарай мемлекеттің іске асырып жатқан жастар саясатына риза болу деңгейі және тиісінше жастардың оларға тартылуы төмен деген қорытындыға келді. Өңірлерге бөлінгенде респонденттер арасында риза болудың төмен деңгейі Жамбыл (30%) және Алматы (10,5%) облыстарында, сондай-ақ Алматы қаласында (16,7%) байқалады.

Сарапшылардың пікірінше, жастар ресурстық орталықтарының «кең мүмкіндіктеріне» қарамастан, өңірлер деңгейінде жастармен жұмыс нәтижелі жүргізілмей отыр. Сарапшылар сонымен қатар жастардың мемлекеттік жобалар мен бағдарламаларға нақты қатысуына сенімсіздік білдіреді. Олар жастардың нақты қажеті мен қалауынан алшақтау қаупі бар деп есептейді. Демек, жастар саясатын бағалаудың екіұштылығы, оның мазмұны мен формалары жастар өкілдерінің өздеріне де тартымсыз

болып көрінеді. Мұның бәрі қазір атқарылып жатқан шаралар туралы ақпараттың аздығымен және жастарды тартуды көздейтін іс-шаралардың әлсіз қамтылуына орай күрделене түседі.

2022 жылғы наурыз айында ҚР Президенті жанындағы жастар саясаты жөніндегі кеңестің құрамы жаңартылды, 2030 жылға дейін ҚР жастар саясатының жаңа тұжырымдамасын әзірлеу бойынша жұмыс басталды, қолданыстағы «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізілді.

Қазақстандық жастардың басым бөлігі өзінің мүддесі мен қажетін, әсіресе әлеуметтік-экономикалық сипаттағы риза болудың негізгі факторларының бірі ретінде мемлекеттің жастар саясатын іске асыруға мүдделі. Сонымен қатар жас азаматтардың өзі осы процеске қандай да бір себептермен қатыспайды. Сондықтан олардан мемлекеттік органдар мен олардың лауазымды тұлғаларына қатысты қандай да бір сын-ескертпелер айтылуына көбінесе олардың осы қызметтің ерекшеліктерін білмеуі себеп. Осыған орай мемлекеттің және оның жастар саясатын іске асыруға қатысатын органдарының негізгі міндеті – қолданыстағы заңнамада рұқсат етілген формаларда осы процеске қатысуға жастардың мүмкіндігінше көп өкілін тарту.

Сондай-ақ биыл Мемлекет басшысының тапсырмасы бойынша жастар саясатының жаңа тұжырымдамасы әзірленіп жатыр. Бұл тұжырымдама мемлекеттік жастар саясатын дамыту мен іске асыру бағыттарын айқындайтын бірыңғай стратегиялық құжатқа айналады.



1-тарау

# Демография

# 1-ТАРАУ. ДЕМОГРАФИЯ

## 1.1 ЖАСТАРДЫҢ ЖЫНЫСТЫҚ ЖӘНЕ ЖАС ҚҰРЫЛЫМЫ

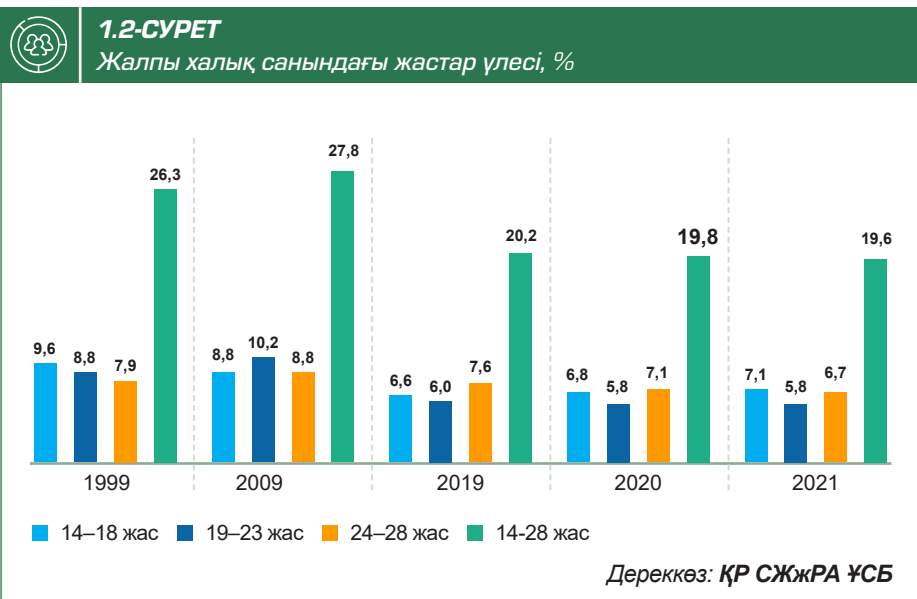
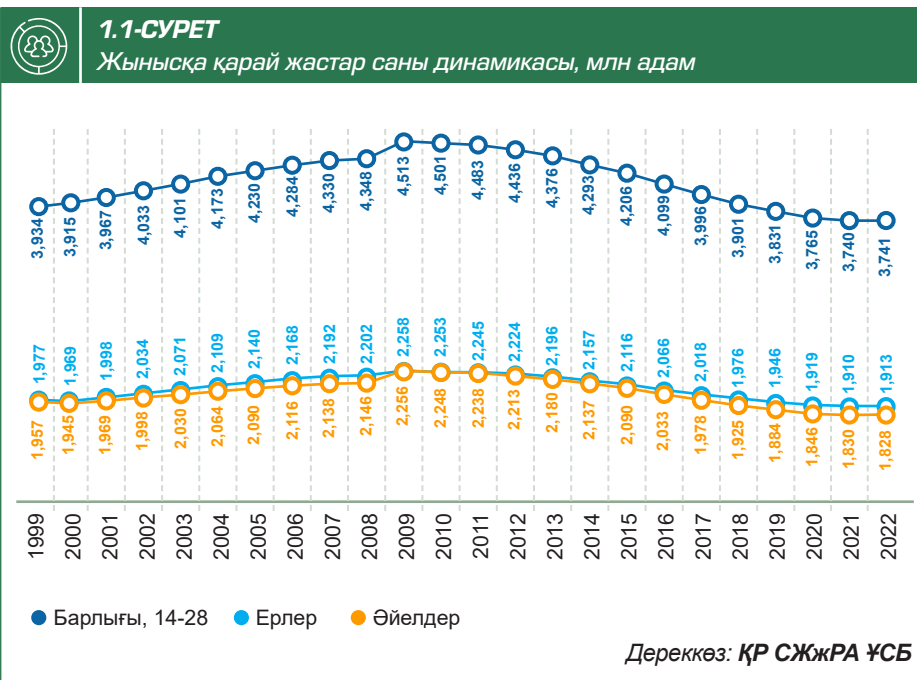
Әлемдегі қазір қалыптасып отырған геосаяси жағдайда елдің мемлекеттік қауіпсіздігін айқындайтын факторлар арасында демографиялық ресурспен қамтамасыз етудің маңызы ерекше. Қазақстан тәуелсіздік алған соң болған елеулі саяси және әлеуметтік-экономикалық өзгерістер демографиялық процестерге, оның ішінде жастар санының өсуіне де ықпал етпей қоймады. Демографиялық процестерде ілгерілеу мен шегіністің үйлесімін айқындайтын қайталану заңдылығына сүйенсек, халық саны құрылымы ұрпақ ауысқан сайын жаңарып отырады.

Мәселен, ел демографиясында регрессиялық процестер негіз болып, 1991–2001 жылдары жалпы негізгі көрсеткіштер бойынша елеулі өзгерістер болды, жастар санында, әсіресе 1999–2021 жылдар аралығында әйелдер мен ерлер бөлінісінде белгілі бір трендтер қалыптасты (1.1-сурет).

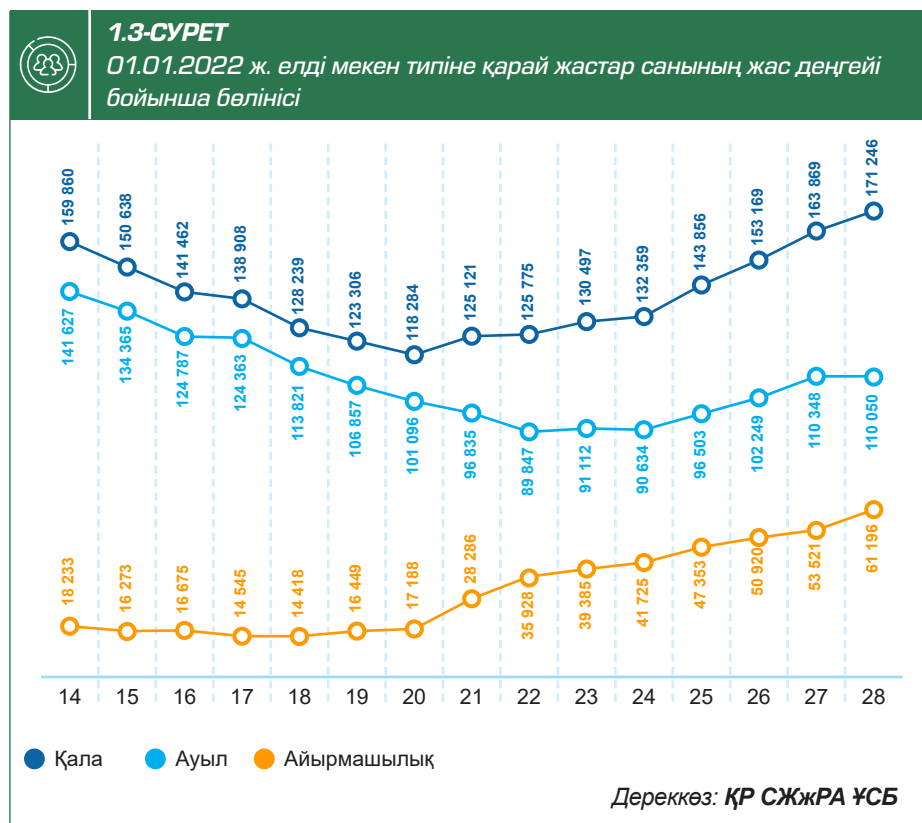
Өткен ғасырдағы 80 жылдарғы ілгерілеу кезеңінің ықпалымен жастар саны 2000 жылдан бастап баяу қарқынмен өсе бастады және 2009 жылы ҚР СЖЖРА ҰСБ дерегі бойынша ең жоғары деңгей – 4,513 млн адамға жетті. Одан әрі 1991–2001 жылдары регрессивті демографиялық кезеңнің әсерінен жастар саны азая бастады. 2020–2021 жылдары бұл көрсеткіш тұрақталды, 2021 жылы ҚР СЖЖРА ҰСБ деректері бойынша 3,74 млн адам деңгейіне жетті, бұл 1999 жылғы 3,93 млн адамнан 192,84 мың адамға кем.

Жастар санында жынысына қарай да айырма байқалады. 1999 жылы ерлер саны әйелдер санынан 20,7 мың адамға артық болса, 2005 жылы бұл айырмашылық екі есе, 49,2 мың адамға артқан. Бұдан әрі 2009 жылы көрсетілген айырма теңесіп, бар болғаны 1,8 мың адам болды. Кейінгі жылдары айырма біртіндеп арта бастайды да, 2018 жылдан әйелдер саны күрт азаяды, сөйтіп 2022 жылдың басында ерлер 84,8 мың адамға артық болды. Осылайша, жас қазақстандықтар арасында ерлер үлесі 51% болды.

Жастар саны азайғанына қарай олардың жалпы халық саны құрылымындағы үлесі де төмендеп келеді: 2009 жылы 27,8% болса, 2021 жылы – 19,6% (1.2-сурет). Бұл факті, тиісінше, халықтың ор-





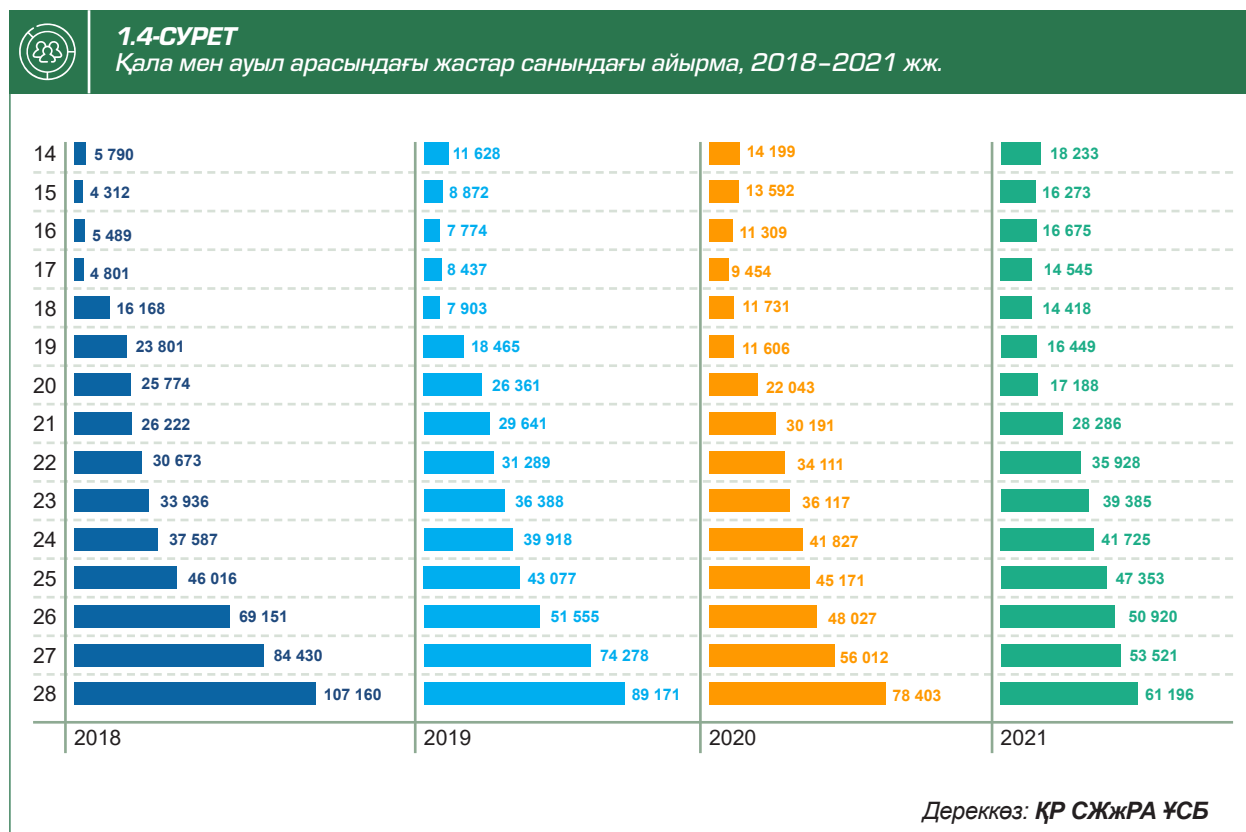


таша жасына (оның қартаюуы) әсер етіп, соның нәтижесінде 2021 жылы елде ерлердің орташа жасы 30,1, әйелдер жасы – 33,4 болды.

Жас буын санындағы деректер айырмасы елді мекен типі – қала мен ауылға қарай да байқалады (1.3-сурет). Мәселен, ауылдық және қалалық елді мекендерде тұратын 14–20 жас шамасындағы кіші топ өкілдерінің саны – 2022 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 17–18 мың адам, бұл елді мекендердің екі түріндегі де халық саны құрылымына сәйкес келеді. Алайда, егде жастағы шағын топтарда қала мен ауыл арасындағы айырма күрт артады, бұл ретте қалалар басым түседі. Мысалы,

қалаларда тұратын 28 жастағы жастар саны – 61,2 мың адам, бұл ауылға қарағанда 1,7 есе көп.

Бұл үрдіс алдыңғы жылдары да байқалған. Атап айтқанда, 1.4-суретте 2018–2020 жылдары 17 жастағы және одан асқан қалалық жастар саны артқанын көрінеді. Бұл ауыл жастары орта мектепті тәмамдаған соң мамандық алу үшін қалаларға баратынына байланысты. Арнаулы және жоғары оқу орындарының бәрі үлкен қалаларда орналасқандықтан, бұл – осы жас шамасындағы кіші топ жастарының ауылдан қалаға кетуіне бір себеп.



Дегенмен, ауылдан қалаға көшіп келген 20 жастағы және одан асқан жастар саны артуы қарқыны коронавирус инфекциясы пандемиясына баланысты біршама баяулағанын атап өту керек. Ауыл мен қалада тұратын 14 жастағылар саны 2018–2021 жылдары 5,7–18,2 мың адам шамасында болса, 28 жастағылар арасында бұл көрсеткіш тиісінше, 61,2–107,2 мың адам болды.

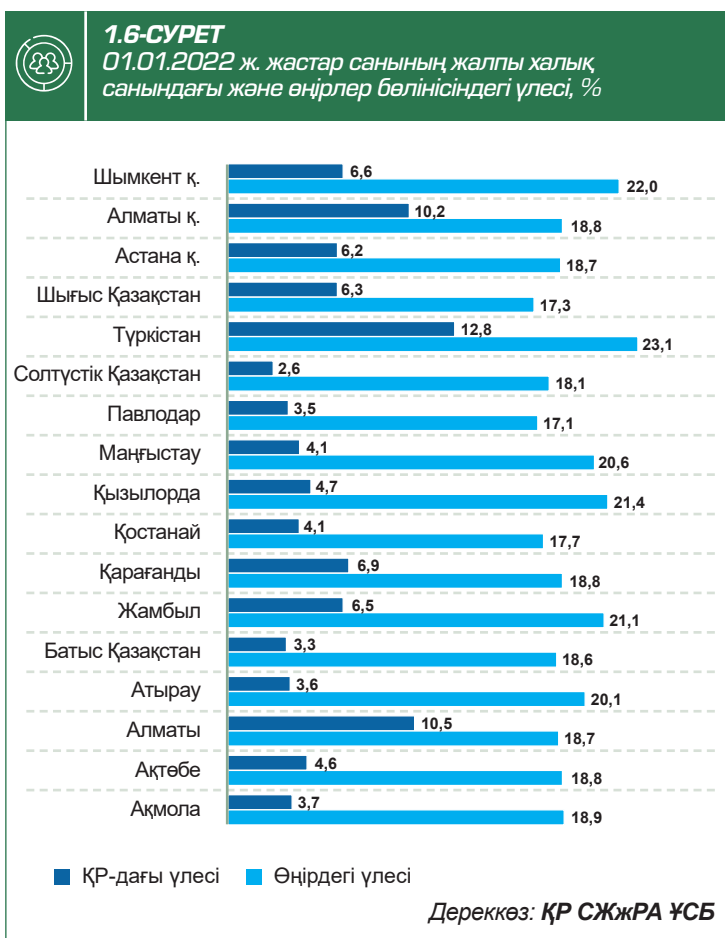
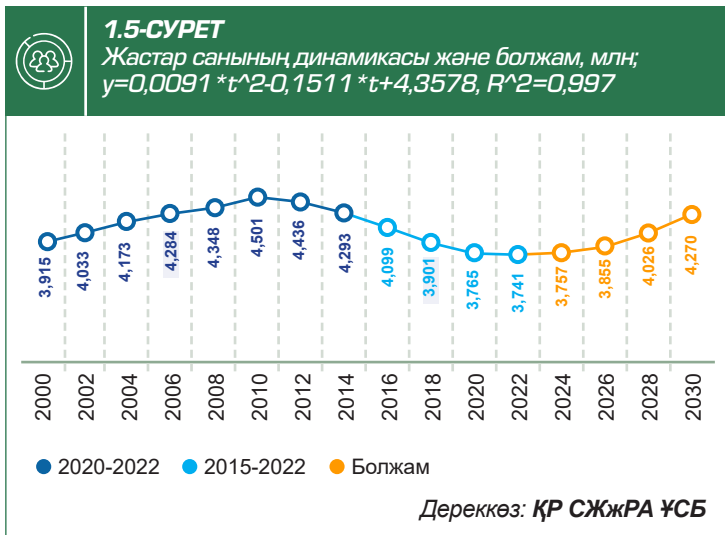
Орта мерзімдегі келешекке жасалған болжамды қарастырып көрейік. 2000–2021 жылдар аралығындағы кезеңінде жастар санына қатысты қалыптасқан трендтің себеп-салдар байланысы (1.5-сурет), сондай-ақ 1991–2001 жылдардағы демографиялық күйреу ықпалынан біртіндеп шығу жағдайы тренд теңдеуіне қатысты келешекке болжам жасауға мүмкіндік берді:  $y=0,0091*t^2-0,1511*t+4,3578$ . Болжау элементтерінің көмегімен құрылған Excel кесте екінші дәрежелі полиномға сәйкес келеді,  $R^2=0,9076$ . Зерттеулердің көбіне 2015–2022 жылдар аралығы таңдап алынды.

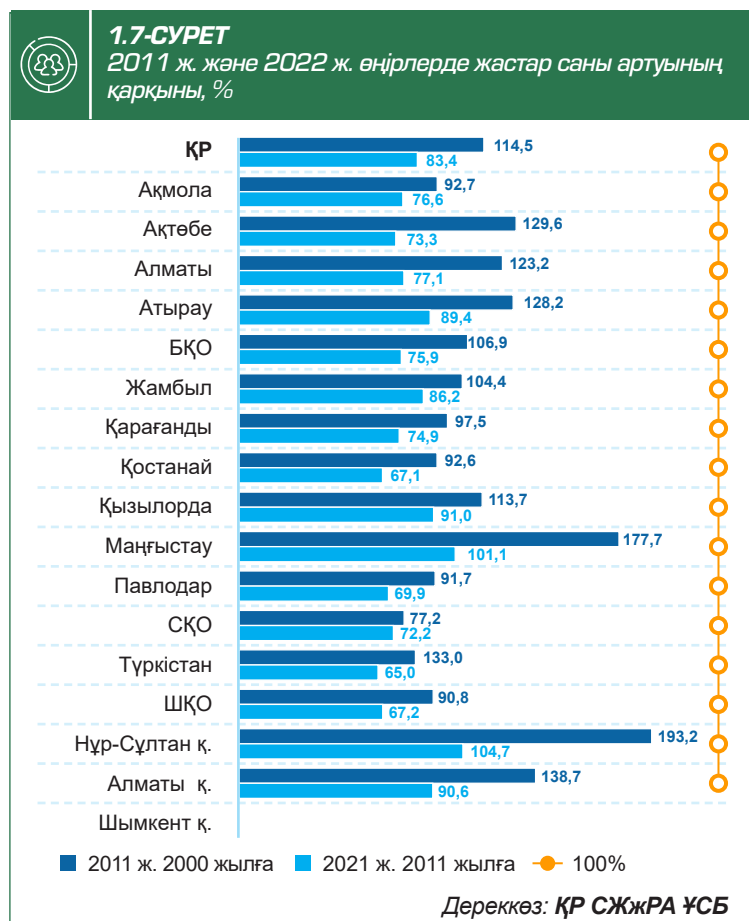
Болжамға сүйенсек, 2023 жылдың басына жастар саны орта есеппен 3,735 млн, ал 2024 жылы – 3,855 млн адам болады. Осы уақыттан бастап қарастырылып отырған көрсеткіш біртіндеп көтеріліп, 2030 жылы 2014 жылғы деңгейге жетіп, 4,270 млн адам болады, бұл ретте демографиялық регресс ықпалынан босап шығады.

Ел өңірлеріндегі жастар санында айтарлықтай айырмашылық бар (1.6-сурет). Мысалы, республикада жалпы жастар санының үштен бір бөлігі екі облыс – Түркістан (12,8% немесе 478 471 адам) және Алматы облыстарына (10,5%, немесе 393 176 адам) және Алматы қаласына (10,2%, немесе 381 227 адам), ал керісінше ең аз бөлігі елдің солтүстігіне, әсіресе Солтүстік Қазақстан облысына тиесілі (2,6%, немесе 97 047 адам).

Жастар үлесі өңірдегі бала туу санына байланысты, тек Алматы қаласында жастар саны өзге өңірлерден ішкі көші-қон есебінен артып келеді. Жастар санының аса жоғары үлесі Түркістан облысында (23,1% не 478 471 адам), Шымкент қаласында (22% не 245 178 адам), Қызылорда облысында (21,4% не 176 985 адам), ал аса төмен көрсеткіштер: Шығыс Қазақстан (17,3% не 234 088 адам), Павлодар (17,4% не 130 114 адам) және Қостанай (17,7% не 152 092 адам) облысында байқалады.

Жалпы алғанда, 2000–2011 жылдар аралығында өңірлерде жастар саны өсуінің оң үрдісі байқалады, теріс динамика тек солтүстік облыстарда тіркелген: Солтүстік Қазақстанда – 28%, Қостанай, Павлодар мен Шығыс Қазақстан облыстарының әр өңірінде 10% азайған (1.7-сурет). Жастар санының өсімі бойынша аса жоғары қарқын Маңғыстау (77,7%) және Түркістан облыстарында (33%) байқалады. Бұдан өзге, екі қала – Астана мен Алматыда – жас тұрғындар санының көбеюі ішкі көші-қон есебінен болған.

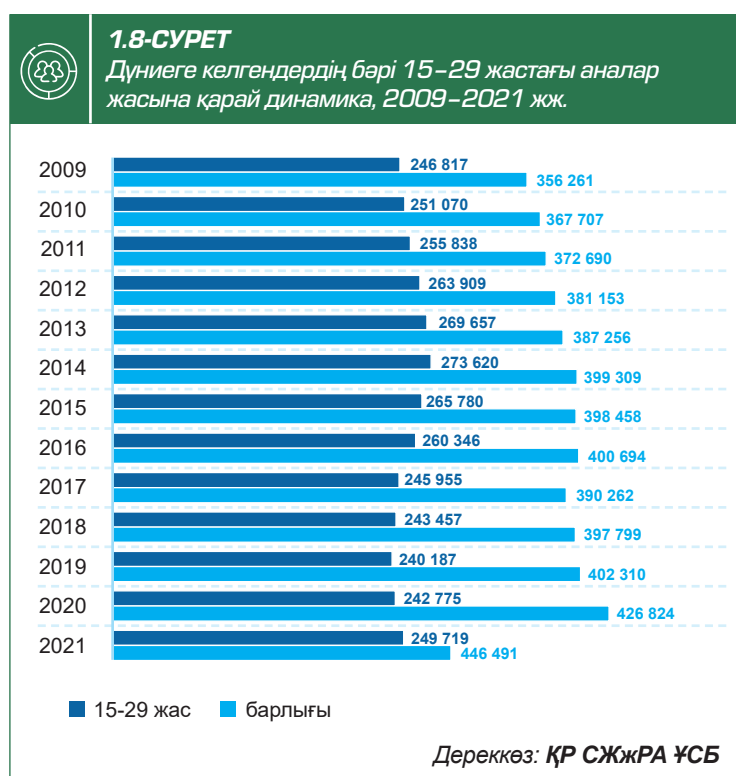




Қазақстан демографиясы тарихында 2011 жыл аса қолайлы жыл болды, себебі 2011 жылғы жастар санын 1980 жылдары дүниеге келген буын қалыптастырды. Осылайша, 2011 жыл 2021 жылмен салыстырғанда демографиялық серпіліс кезеңі ретінде аталды, соған қарай 2021 жылы жастар саны 2011 жылдағымен салыстырғанда, Маңғыстау облысы (101,1%) мен Астана қаласын (104,7%) қоспағанда, көптеген өңірде төмендеген.

Демография мәселесін қолдау жөніндегі күшейтілген мемлекеттік саясатқа қарамастан, әлеуметтік-экономикалық факторлар демография заңдылықтары алдында дәрменсіз, сондықтан жастар саны дамуындағы осынау бәсеңдеу келешекте қалыпты сипат алады. Жастар саны мен оның құрылымы бала туу мен өлім-жітім сияқты негізгі көрсеткіштерге байланысты болады. Сонымен қатар, жастар саны бөлінісінде жыл сайын қала мен ауыл арасындағы теңгерімсіздік артып келе жатқанын айта кету керек. Бұл теңгерімсіздік елді мекен типіне қарай халықтың табиғи қозғалысы мен елдің солтүстік немесе оңтүстік бөлігіне қатысты сәйкессіздікпен сипатталады. Бұл жағдайда еңбек теңгерімі бұзылады, ол келешекте тұтастай алғанда, елдің демографиялық ахуалына терс әсер етеді.

## 1.2 ЖАСТАР ОРТАСЫНДАҒЫ БАЛА ТУУ МЕН ӨЛІМ-ЖІТІМ



Демографияның маңызды көрсеткіштерінің бірі – бала туу. Қазақстанда тәуелсіздік жылдары демографиялық процестердегі өзгерістің негізгі детерминанты – күшті өзгерістерге ұшыраған бала туу көрсеткіштері. 1991–2001 жылдардағы демографиядағы бала туудың құлдырауы жастар арасындағы бала туу деңгейін өзгертті (динамикалық қатарларды салыстыру үшін ананың жасын 15–19 жас, 20–24 жас, 25–29 жас деп қабылдаймыз). Бұған себеп – 1992–2007 жылдары дүниеге келген 29 жасқа толмаған әйелдер санының азаюы.

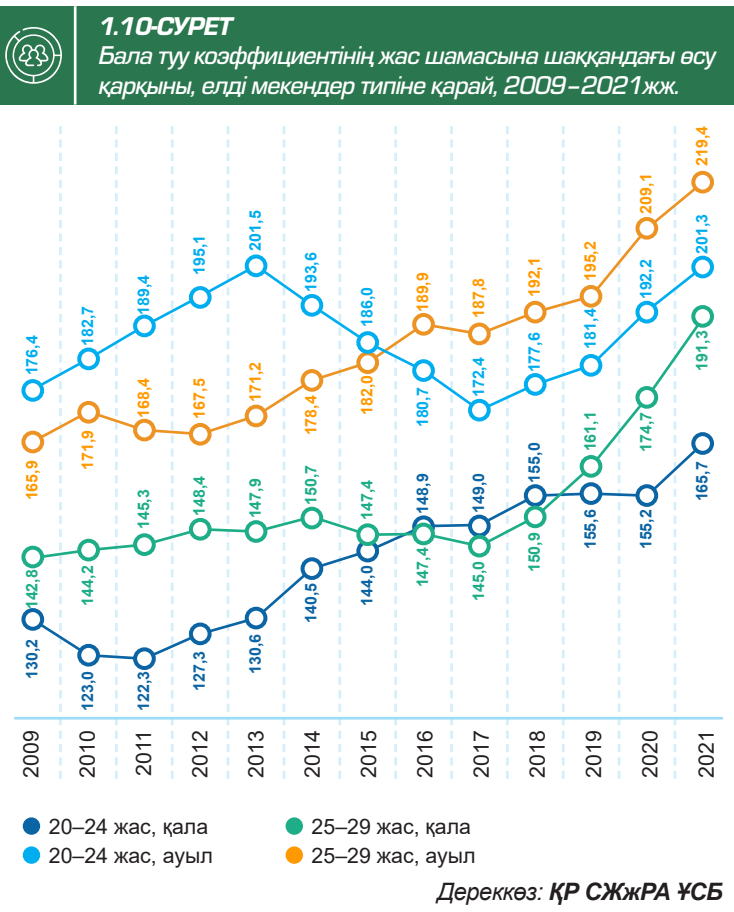
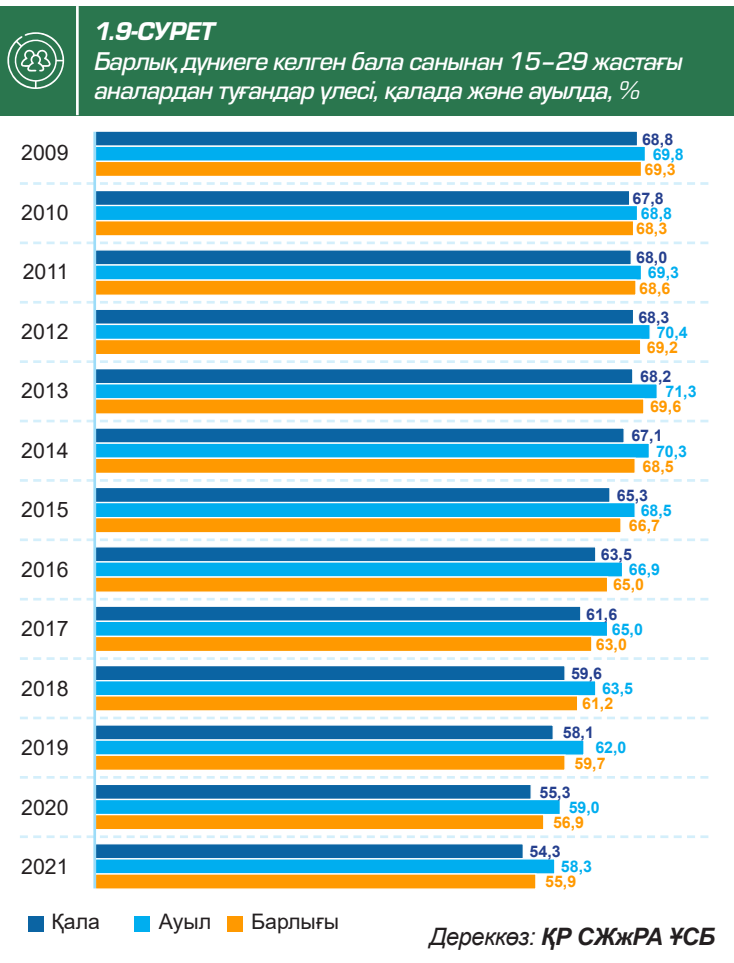
2009 жыл мен 2021 жылдар аралығында бала туудың абсолют мәні 2009 жылдан 2014 жылға дейін 10,8 есті және осы кезеңге ең жоғары мәнге жетіп, 273 620 бала болды. Содан соң бұл көрсеткіш 2019 жылға дейін 240 187 бала деңгейіне дейін төмендей бастады. 2020 жылдан бастап бала туу деңгейі қайта өсе бастап, 2021 жылы 249 719 бала болды (1.8-сурет).

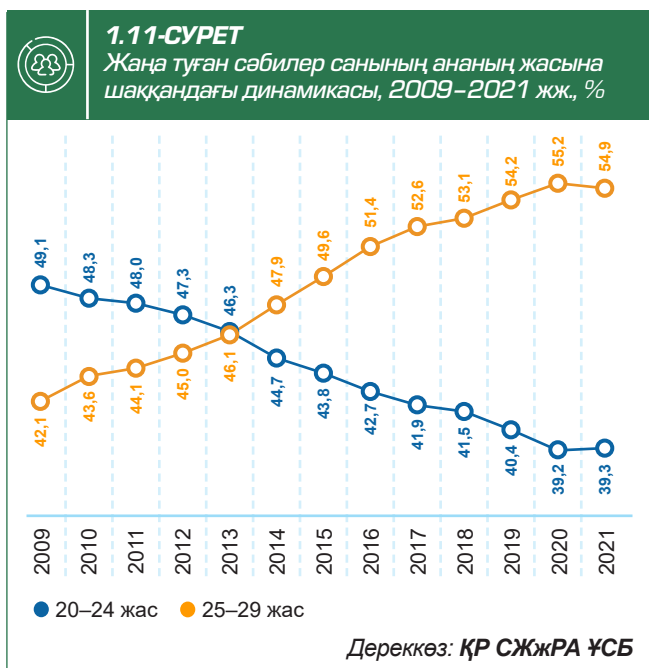
Осы кезеңдегі жалпы бала туу санынан жастар арасындағы бала туу үлесінің төмендеу үрдісі бар, себебі 2009 жылы үлес 69,3%-ды құраса, ал 2019 жылдан бастап күрт төмендей бастап, 2021 жылы 55,9%-ды құрады, яғни 15,4%-ға азайды. Бұған екі фактор себеп: біріншіден, 29 жасқа толмаған әйелдер саны азайғанына байланысты бала туу да азайғаны, екіншіден, некеге тұру жасы өскені (1.9-сурет).

Елді мекен типіне қарай қала мен ауыл арасында бала туу үлесінде айырма байқалады. Жастар арасындағы бала туу үлесі қалаға қарағанда ауылда жоғары. 2009 жылы деңгейі бойынша қалалық және ауылдық жерлерде бала туу көрсеткіштері жақынырақ болса, 2010–2013 жылдар аралығында ауылда ең жоғары деңгей – 71,3%-ға жетті, ал қалада бала туу деңгейі 68,2% болды. 2013 жылдан кейін жастар арасындағы бала туу деңгейі күрт төмендеп, 2021 жылы қалада 54,3%, ал ауылда – 58,3% болды. Абсолют өлшемде 2021 жылы қалада 142,5 мың бала дүниеге келсе, ауылда – 107,2 мың бала туған. Алайда, ауылда бала көтеру қабілеті көбірек екенін ескеру керек, себебі ауылдық жерде жастар аз тұрады, ал бір әйелге шаққанда бала туу ерте тұрмысқа шығу және көп балалы болу есебінен көп болады.

Жас шамасына шаққандағы бала туу коэффициенті 2009 жылы қалаға қарағанда ауылда жоғары болған, яғни 1 000 әйелге шаққанда тиісінше 165,94 және 176,43 бала. 2009 жылдағымен салыстырғанда 2021 жылы жас шамасы коэффициенттері, әсіресе ауылдық жерлерде өсті. Мысалы, ауылдарда 20–24 жас шамасы тобында бала туу деңгейі 1 000 анаға шаққанда 201,29 балаға, ал 25–29 жастағылар арасында – 219,37 балаға жетті. 2009–2021 жылдары ауыл жастарының өмір сүру деңгейі қаладағылардікіне қарағанда төмен болса да, ауыл жастарының бала көтеру қабілеті төмендеген жоқ (1.10-сурет).

Бала тууды зерттегендегі маңызды фактор – ананың жас шамасының когортасы, себебі жас босанған аналардың көп балалы болу мүмкіндігі артады. Бала туу деңгейін ананың жасына қарай қарастырсақ, онда ана болу жасы негізінен, 20–24 жас пен 25–29 жас шамасына сәйкес келеді (1.11-сурет).





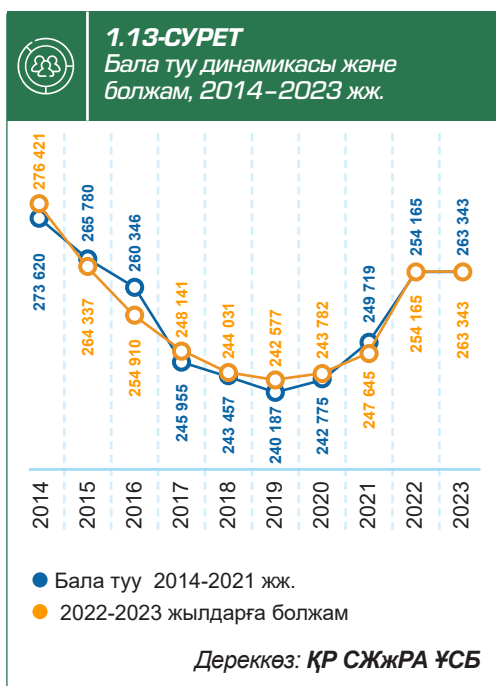
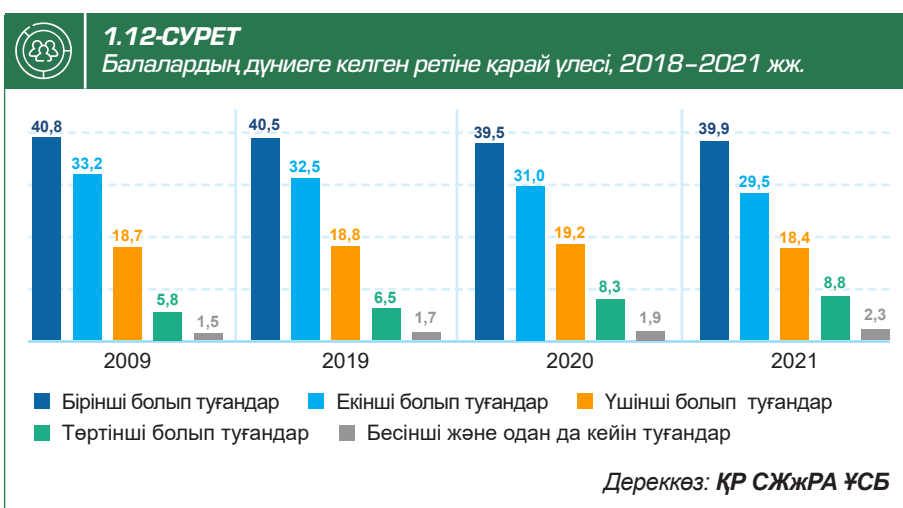
2009–2013 жылдары 20–24 жаста босанған аналар үлесі 25–29 жастағыларға қарағанда жоғары. Содан соң 2013 жылдан бастап 25–29 жаста бала туған аналар үлесі арта бастады және 2021 жылы 54,9%-ға жетті. Ал 20–24 жастағы аналардың бала туу үлесі 39,3%-ға дейін төмендеген. Абсолют өлшемде 2009 жылы 20–24 жастағы аналар 121,2 мың, ал 2021 жылы тиісінше – 98,2 мың, онымен бір мезгілде 25–29 жастағы аналар 2009 жылы – 103,8 мың және 2021 жылы 137 мың баланы дүниеге әкелген. Басқаша айтқанда, 2009 жылмен салыстырғанда 2021 жылы 33,2 мың балаға көп.

Жоғарыда келтірілген талдауға сәйкес мынадай қорытынды жасауға болады: бала көтеруге қабілетті топ 2013 жылдан бастап 19–24 жастан 24–29 жасқа өтеді. Тиісінше, осыған орай жас әйелдердің бала көтеретін орташа жасы артады.

Қазақстандағы демографиялық ахуал 1991–2001 жылғы демографиялық дағдары-

стың ықпалында отыр. Осыған байланысты көп балалы болу – қалыптасқан жағдайдан шығу үшін маңызды рөл атқарады.

1.12-суретке сәйкес реті бойынша бірінші және екінші туған балалар саны 2018 жылдан бастап азайған (2021 жылды қоспағанда). Бұған аналар жасы 29 жасқа дейін төмендегені себеп. Ал реті бойынша үшінші (2021 жылдан



басқа), төртінші, бесінші және одан кейінгі баланың дүниеге келуі артқан. Алайда, кейінгі жылдары (2030 жылға дейін) жас шамасы 25–29 жасқа жақын әйелдер саны азайғанынан реті жағынан үшінші және одан кейінгі баланың дүниеге келуі азаяды деп болжанады. 2030 жылдан кейін дағдарыстың әсері орта жастағы әйелдерге өтеді, ал 29 жасқа толмаған жас әйелдер бала туу көлемінің детерминантына айналады.

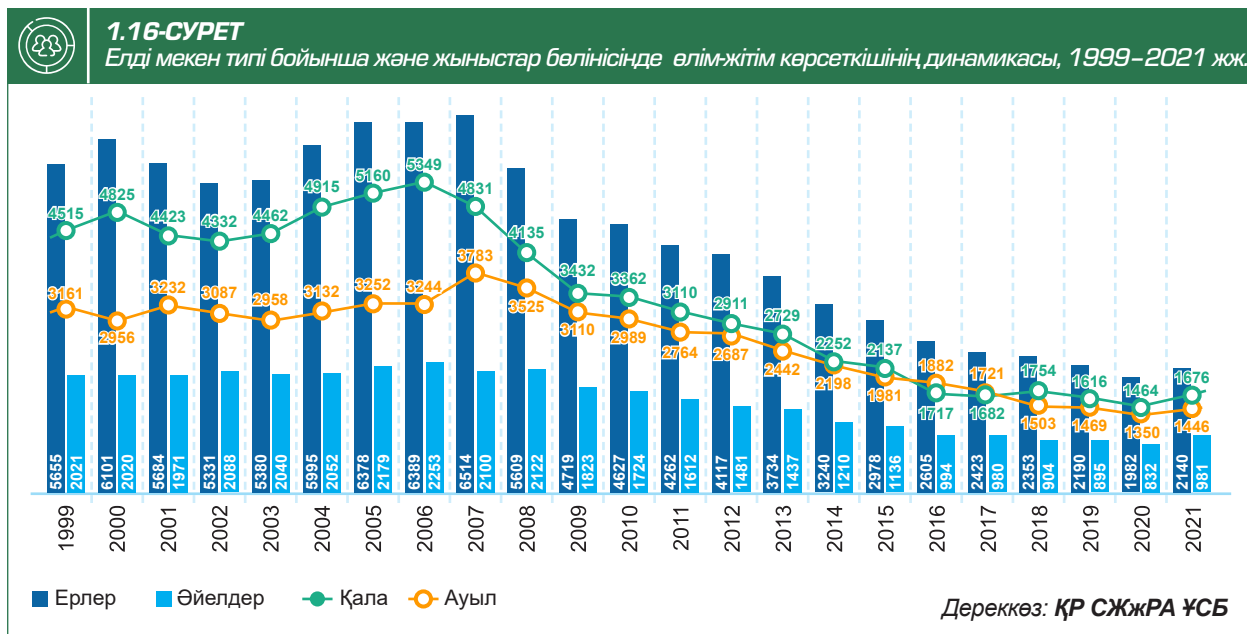
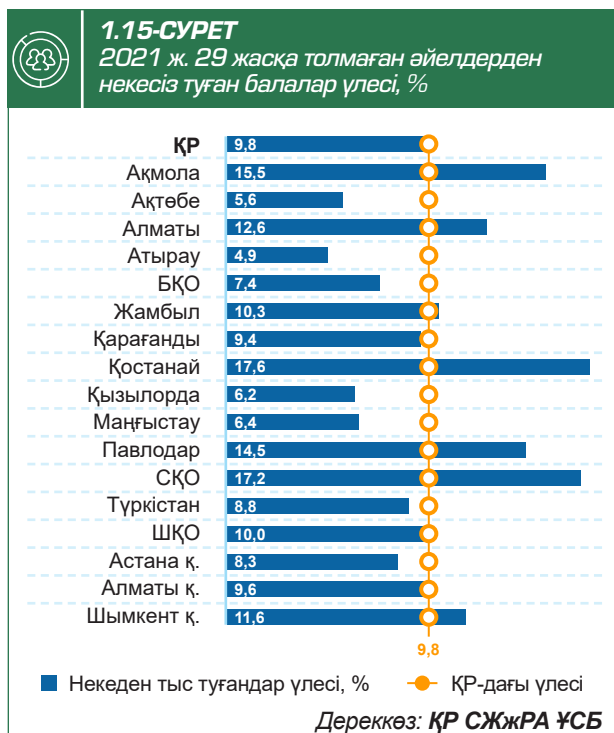
2021 жылдың деректері бойынша, реті бойынша үшінші болып туған балалардың 80%, төртінші баланың – 92% мен бесінші және одан кейінгі баланың 97% 25–29 жастағы жастар арасындағы аналардың үлесінде. Бұдан өзге, елімізде 2021 жылы ретін бойынша үшінші және одан кейінгі балалардың барлық саны – 218 656 бала. Бұл ретте, 29 жасқа толмаған аналар 73 671 баланы дүниеге әкелді, яғни жас аналардан туған балалардың үлесі – 33,7%. Осыған орай бала тууды арттыру үшін ықтимал тәсілдердің бірі – жастар арасында елдегі демографияның дамуына септігін тигізетін көп балалы болуды жан-жақты қолдау болуға тиіс екенін айта кету керек.

Қалыптасқан жоғары бала туу трендін және алдыңғы демографиялық ахуалдың әсерін ескере отырып, екі жылға

болжам жасауға мүмкіндік берген тренд теңдеуі құрылды. Ал динамикалық қатарды ретімен пайдалану арқасында недәуір әрірек келешекке болжам жасап, оны жастарды және олардың көп балалы болуға ұмтылысын қолдау саясатына қарай түзетіп, өзгертіп отыруға болады.

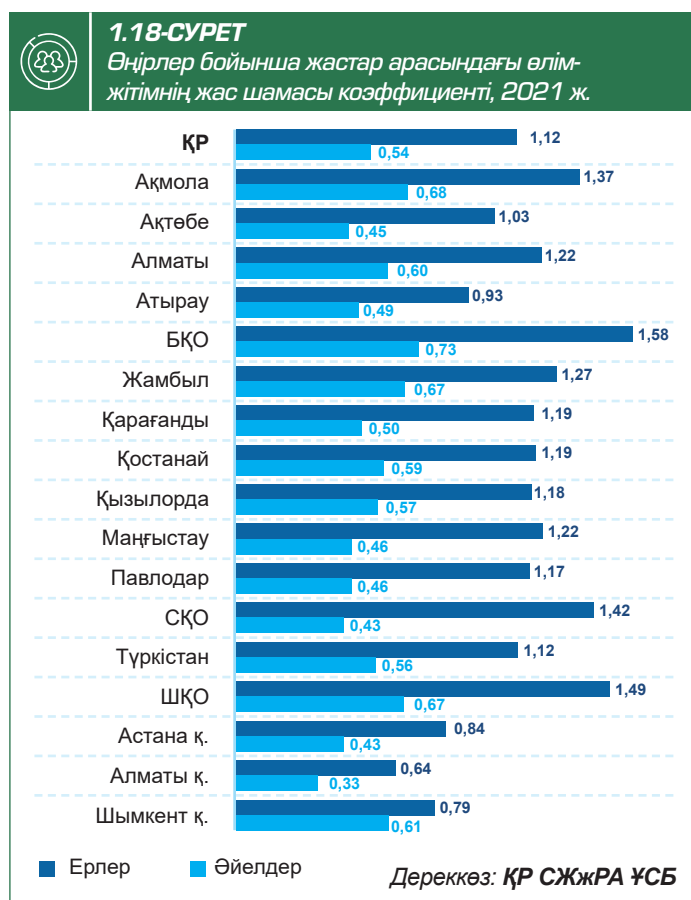
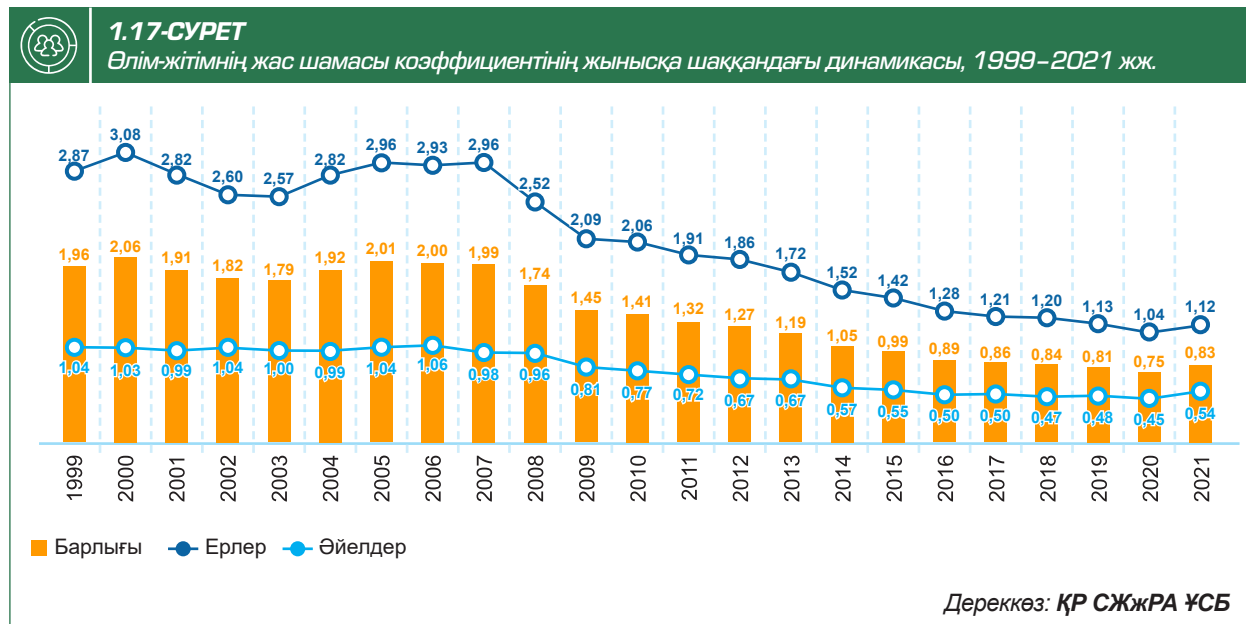
Бала туу деңгейі бойынша, әсіресе Қазақстанның солтүстігі мен оңтүстігін салыстырғанда елеулі айырмашылық бар. Республикалық деңгеймен салыстырғанда өңірлер бойынша 25–29 жастағы 1 000 анаға шаққанда жас шамасы коэффициенті (201,5 бала) негізінен елдің оңтүстік және оңтүстік-батыс бөлігінде: Түркістан (301 бала), Маңғыстау (270 бала) және Қызылорда облыстарында (265,8 бала) қарқынды екенін атап өту керек. Солтүстікте – Қостанай және Солтүстік Қазақстан облыстарында едәуір төмен қарқын байқалады, онда бұл көрсеткіш – орта есеппен 115 бала, бұл Түркістан облысындағыға қарағанда үш есе төмен (1.14-сурет).

Төменде көрсетілген алты өңірде некеге тұрмай бала туған әйелдер үлесі жалпы республикалық деңгеймен салыстырғанда жоғары (9,8%) екенін атап өткен маңызды: Қостанай облысы – 17,6%, Солтүстік Қазақстан облысы – 17,2%, Ақмола облысы – 15,5% және Павлодар облысы – 14,5%. Бұл ретте жоғарыда аталған өңірлер демографиялық даму тұрғысынан қолайсыз саналады (1.15-сурет).



Сонымен бірге, жастар арасында өлім-жітім динамикасы төмендеп келеді. Тәуелсіздік қалыпта-  
сқан жылдары жастар арасындағы өлім-жітім 2006 жылға дейін қалаларда және 2007 жылға дейін  
ауылдарда артып, содан соң 2020 жылға дейін үш еседен астам төмендей бастады. Алайда, 2021  
жылы COVID-19 пандемиясына қарай 2020 жылғымен салыстырғанда жас қазақстандықтар арасын-  
дағы өлім-жітім санының абсолют мәні қалада 15%, ал ауылда 7% артты (1.16-сурет).

Абсолют мәнде ауылдағы өлім-жітім қаладағыға қарағанда 30% азырақ (1 354 жас қазақстандық).  
Дегенмен, 2007–2021 жылдары бұл көрсеткіштер теңесіп, айырма болмашы болып қалды.



Жастар арасында өлім-жітімнің жынысқа қарай айырмашылығын ерекше атап өткен жөн: Қазақстанда жас жігіттер көбірек қайтыс болады. Жастардың жалпы санынан олардың өлім-жітім үлесі 1999 жылы 73,7% болды және 2021 жылы 68,6% деңгейіне дейін азайды. Салыстыру үшін, бүкіл Қазақстан халқы арасында жас жігіттердің өлім-жітімі 1999 жылы 5,3% болған, ал 2021 жылы тиісінше 1,7%-ға төмендеді.

Абсолют мәнге 1 000 жас адамға шаққандағы өлім-жітімнің салыстырмалы мәні сәйкес келеді. 1999–2021 жылдары жастар арасындағы өлім-жітім коэффициенті екі еседен аса азайды, бұл ретте ерлер арасындағы өлім-жітім коэффициенті әйелдер арасындағы осыған ұқсас көрсеткіштен екі есе артық. Бұл 1999 жылы ерлер арасындағы өлім-жітімнің жас шамасы коэффициенті әйелдер коэффициентіне (1,04) қарағанда екі есе (2,87) артқанын растайды. Бұл арақатынас 2021 жылға дейін сақталды: тиісінше 1,12 және 0,54 бірлік (1.17-сурет).

Себептер жіктемесіне қарай өлім-жітімнің жас шамасы туралы деректер болмауына байланысты жалпы өлім-жітім санын талдау көрсеткендей, Қазақстанда кейбір себеп түрлері бойынша әйелдерге қарағанда жас

ерлер көбірек өледі. Мәселен, 2021 жылы кісі өлтіру себебі бойынша – 4,7 есе, өз-өзіне қол жұмсау – 4,5 есе, қайғылы көлік оқиғалары – 2,8 есе және туберкулез ауруынан – 3 есе көп қайтыс болған.

Өңірлерде жас шамасына қарай өлім-жітім коэффициенті біртіндеп төмендеген. Мысалы, 2000 жылы бұл көрсеткіш Оңтүстік Қазақстан облысында ең аз мөлшерге (1,34) және Қарағанды облысында ең жоғары мәніне (2,64) жетсе, 2021 жылы ең аз мәні Алматы қаласында (0,47), ал жоғары мәні – Батыс Қазақстан облысында (1,17) тіркелді. Өңірлерде өлім-жітім деңгейінде ерлер мен әйелдер бөлінісінде айырмашылық бар. Ерлер арасындағы өлім-жітімінің ең жоғары деңгейі республикалық деңгеймен (1,12) салыстырғанда Батыс Қазақстан (1,58), Шығыс Қазақстан (1,49) және Ақмола (1,37) облыстарында жоғары. Әйелдер арасында жас шамасына қарай өлім-жітім коэффициентінің ең жоғары мәні Жамбыл облысында (0,73), ал ең аз мәні – Алматы қаласында (0,33) тіркелген (1.18-сурет).

Халықтың жас шамасы құрылымын зерттеу нәтижесі 0–30 жас аралығындағы ерлер әйелдерге қарағанда көбірек өлетінін көрсетті, яғни ұл балалар көбірек туғанымен, олар көбірек өледі. Осыған байланысты 30 жасқа қарай ерлер саны азаяды, ал көйінгі жас топтарында әйелдер саны басым болады. Жас әйелдерге қарағанда жас жігіттердің өлімі кездейсоқ қауіп-қатер жағдайлары, нашақорлық, қылмыс сияқты көптеген себеп бойынша жоғары болуы мүмкін, ал негізгі себеп – әлеуметтік тұрақсыздық (тұрақты жұмыс болмауы, жалақының төмендігі, несиені көп алу, өткір эмоциялық көріністер және зорлық-зомбылық қолдану және т. б.).



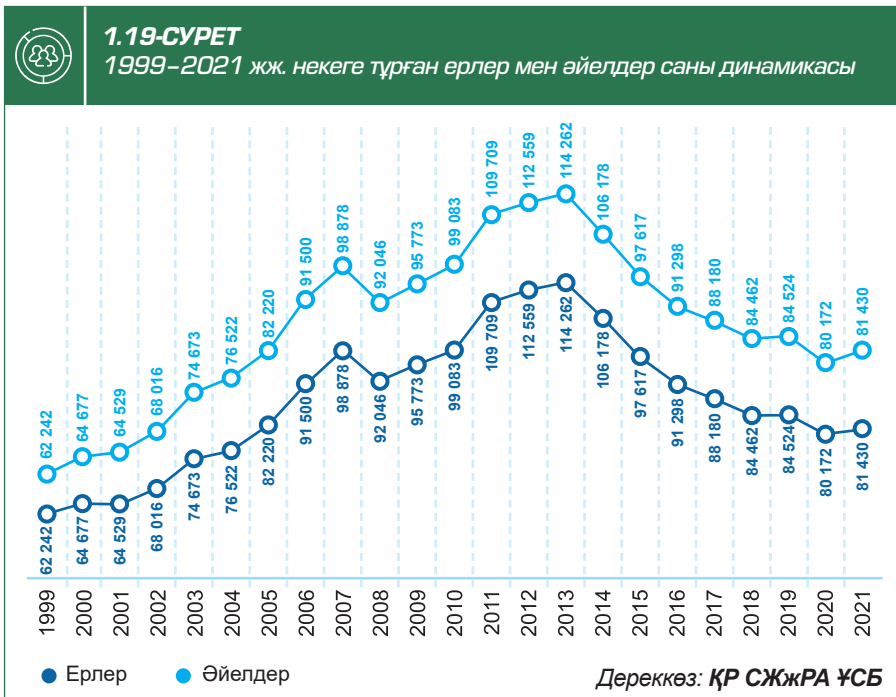
ТҮЙІНДІ СӨЗДЕР:  
children in the park, birds fly in the sky

### 1.3 ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ НЕКЕГЕ ТҰРУ МЕН АЖЫРАСУ

Ресми статистика мәліметтері бойынша 1999–2021 жылдар аралығында некеге тұрған ерлер мен әйелдер динамикасы жалпы алғанда, арасында құлдырау кезеңі бар оң үрдісті көрсетеді. 1999–2013 жылдары некеге тұрғандар саны орта есеппен екі есе артқан, содан соң 2020 жылға дейін төмендеген және тек 2021 жылы 1 258 ер адам мен 2 786 әйел некеге тұрғаны тіркелді, бұл 2020 жылғы осы көрсеткіштерден едәуір көп (1.19-сурет).

Некеге тұрғандар үлесін жас топтарына шағып қарастырсақ, ерлердің көп бөлігі 24–28 жаста, ал әйелдер 19–23 жаста отбасын құратынын көреміз (1.20-сурет). 2009–2021 жылдары некеге тұру қарқыны баяулап, 7,7–7,8% деңгейінде болмашы тербелістермен шектеледі.

Некеге тұруда қала мен ауыл тұрғындары арасында айырма бар. Мәселен, қалада некеге тұратындар көбірек, бұған отбасын құруға серік таңдау мүмкіндігі мол болуы және жастардың көпшілігінің қалада қалуға ұмтылысы себеп болуы мүмкін. Кейінгі жылдары некеге тұру көрсеткіші



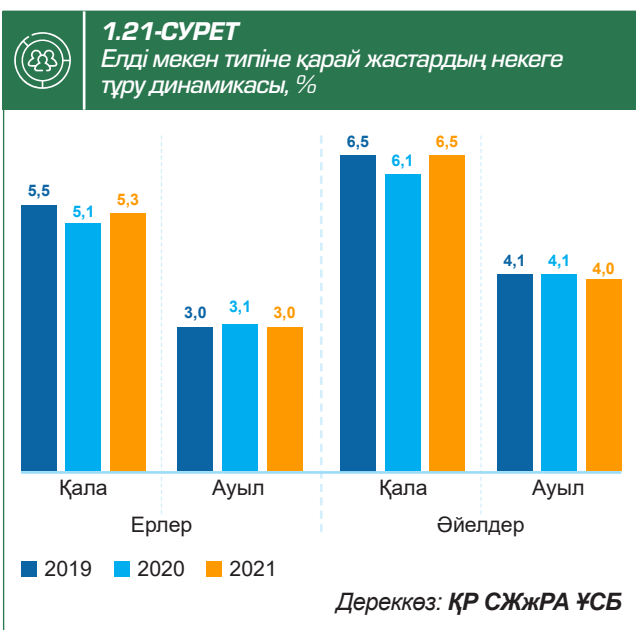


тұрақталғаны байқалады. Атап айтқанда, 2019–2021 жылдардағы статистика еркектердің некеге тұру үлесі әйелдерге қарағанда төмен екенін растайды, ал елді мекенге (қала/ауыл) қарай айырма үш жылдың үшеуінде де екі бірліктен асып келеді (1.21-сурет).

Негізгі көрсеткіш – некеге тұру коэффициенті (1 000 адамға шаққанда) 2013 жылы 14–28 жастағы әйелдерде 62,1 деңгейіне дейін және тиісінше, ерлерде 52,5 дейін өскен.

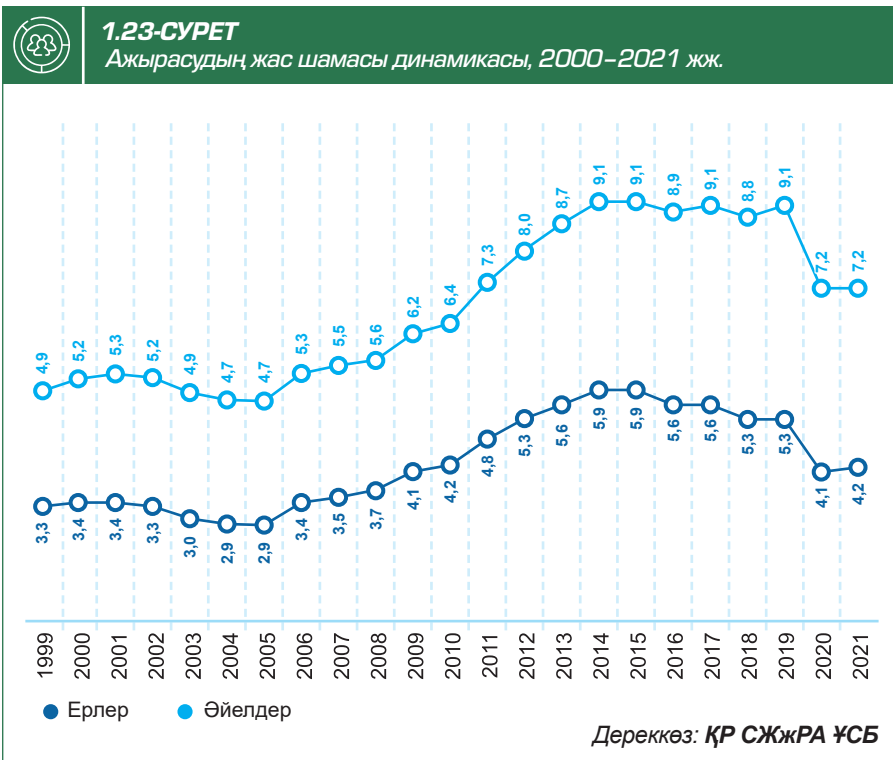
Содан соң бұл коэффициент төмендей бастады. Дегенмен, 2017 жылдан бастап некеге тұрудың тұрақты деңгейі байқалады. Ерлерге қарағанда, әйелдер арасында некеге тұрудың статистикалық көрсеткіштері артығырақ. Мұны әлеуметтік-мәдени себептерге қарай ерте тұрмысқа шығудың көп таралуымен және отбасын құру мен бала сүю деген табиғи қажеттілікпен түсіндіруге болады (1.22-сурет).

Алайда, ажырасу коэффициенті де ерлерге қарағанда әйелдер арасында көбірек. Атап айтқанда, 1999–2014 жылдары бұл көрсеткіш екі есе өсті, әйтсе де 1999–2005 жылдардағы көрсеткішті күрделі әлеуметтік-экономикалық жағдаймен сипаттауға болады. Бұдан әрі ажырасу коэффициенті арта бастады, тіпті кейінгі екі жылда (2020–2021 жылдары) әйелдерде 7,2 және ерлерде – 4,2 деңгейіне дейін төмендеу байқалады (тіркелген 1 000 некеге шаққанда, 1.23-сурет).



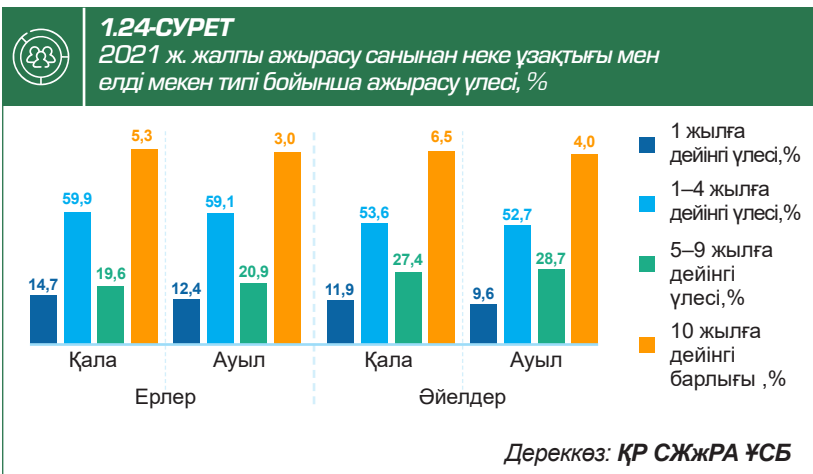
ТҮЙІНДІ СӨЗДЕР:  
modern buildings  
on the square in Astana





Отбасын құрғандар қанша уақыт өткеннен кейін ажырасып жататынын анықтау да маңызды (1.24-сурет). 2021 жылғы мәліметтерге қарай қалаларда ажырасу санының 14,7% некеге тұрғанына бір жыл, 59,9% – 1–4, 19,6% – 5–9 және одан да көп жыл болған ер адамдарда байқалады. Жалпы алғанда, отбасылардың 94,1% отау құрғаннан кейінгі алғашқы он жылда ажырасады.

Ауылдық жерлерде ерлер арасында бұл көрсеткіш біршама төмен. Мысалы, әйелдер арасында некеге тұрғаннан кейін бір жыл ішінде және алғашқы төрт жылда ажырасу ерлерге қарағанда, әйелдерде біршама сирек



тіркелген. Қалалар мен ауылдарда 5–9 жыл некеден соң ажырасу көп жағдайда ерлерге қарағанда (тиісінше 19,6% және 20,9%) әйелдер арасында (тиісінше, 27,4% және 28,7%) көбірек байқалады. 2021 жылы тіркелген жалпы ажырасу санынан (48 239 бірлік) 10 055 ажырасу фактісі (20,8%) 29 жасқа толмаған жас қазақстандықтар арасында тіркелген.

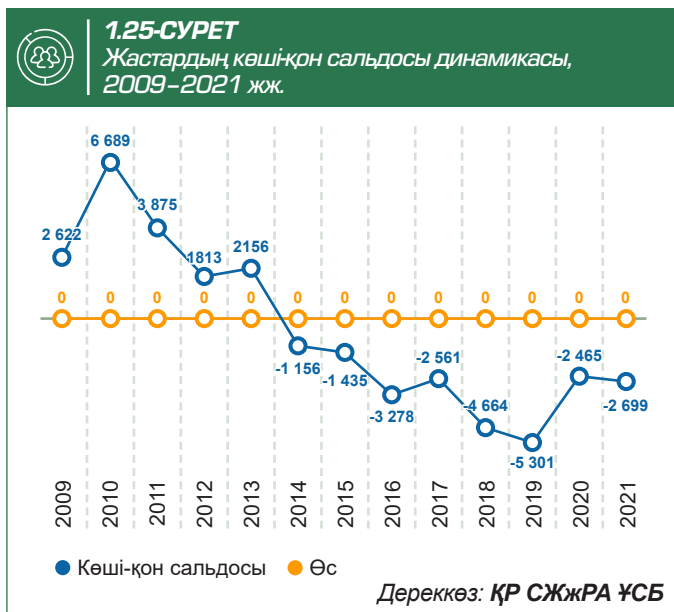
Некеге тұру жасы жыл өткен сайын артып келеді, осыған байланысты ана болудың орташа жасы да артады. Жастардың бала туу мен көп балалы болуға

ұмтылысын арттыру үшін жас отбасыларға, әсіресе балалары бар студенттерге баланы балабақшаға орналастыру, уақытша баспана, шағын бизнеспен айналысу, оқуын аяқтау және мамандық меңгеруге көмектесу жағынан қолдау қажет.

Талдау көрсеткендей, некенің бірінші жылы және алғашқы төрт жылындағы ажырасу саны – жұбайлар арасындағы түсініспеу, отбасын жоспарлау институты жұмысының нашарлығы, ата-ананың жастарға отбасы өміріндегі дағдарысты жеңуге қолдау көрсетпеуі, әлеуметтік-экономикалық жағдайлардың салдары. Сонымен қатар, жас отбасы – мемлекеттің демографиялық қауіпсіздігінің негізі, сондықтан отбасы институтын қолдау мен нығайту үшін мемлекет және қоғам деңгейінде үйлесімді жұмыс қажет екені айдан анық.

### 1.4 ЖАСТАРДЫҢ ІШКІ ЖӘНЕ СЫРТҚЫ КӨШІ-ҚОНЫ

Көші-қон легі – демографиялық процестің құрамдас бөліктерінің бірі. Жастардың жаппай көші-қон легі Қазақстанда тәуелсіздіктің алғашқы жылдары басталып, 2003 жылға дейін жалғасты. 2004–2013 жылдар аралығында жастардың сыртқы көші-қоны сальдосы 2008 жылды қоспағанда (–1 269 адам) оң болды. Кейін, 2014 жылдан бастап осы уақытқа дейін елден кетіп жатқан жастар көбейді. Осы кезеңде жастардың көпшілігі: 2018 жылы – 4 664 адам және 2019 жылы – 5 301 адам елден кеткен. Ал 2020 және 2021 жылдары көші-қон сальдосы коронавирус инфекциясы пандемиясына қарай екі есе азайған (1.25-сурет).



Жастардың елден кетуіне себеп ең алдымен, ата-анасының тарихи отанына көшуі және демографиялық жаһандану көріністеріне байланысты. Ел өңірлеріндегі көші-қон тартымдылығы әртүрлі екенін атап өту керек, оған бір өңірден жастар жиі кеткенімен, керісінше басқалары көшіп келетіні дәлел. 1.1-кестеде 2000–2021 жылдары жиынтық сальдо мәніне сәйкес ранжирленген өңірлерге шаққандағы жастардың көші-қон белсенділігі туралы ақпарат, 2018–2021 жылдардағы жыл сайынғы көші-қон сальдосы (яғни пандемияға дейін, пандемия кезіндегі және пандемиядан кейінгі кезеңде көрсеткіштер арасында екі еседей айырма бар), сондай-ақ ішкі және сыртқы көші-қон бойынша өңірлердің тартымдылығы ескеріліп сараланған ақпарат көрсетілген.

**1.1-КЕСТЕ**  
Көші-қон легі мен тартымдылықтың өңірлерге шаққандағы динамикасы, 2000–2021 жж.

Өңір	Көші-қон сальдосы, адам					Көші-қон тартымдылығы коэффициенті, 2021 ж.	
	2018	2019	2020	2021	2000–2021	сыртқы	ішкі
<b>ҚР</b>	<b>-4 664</b>	<b>-5 301</b>	<b>-2 465</b>	<b>-2 699</b>	<b>-55 430</b>	<b>0,74</b>	<b>1,00</b>
Қостанай облысы	-980	-854	-498	-435	-31 080	0,53	0,93
ШҚО	-1 238	-1 360	-874	-759	-29 851	0,34	0,90
Павлодар облысы	-800	-1 008	-576	-553	-24 857	0,41	0,95
Қарағанды облысы	-1 087	-1 042	-708	-787	-21 625	0,28	0,94
СҚО	-730	-824	-385	-433	-20 793	0,46	0,89
Ақмола облысы	-539	-666	-390	-413	-17 528	0,34	0,92
БҚО	-187	-276	-155	-105	-4 571	0,51	0,96
Астана қ.	-120	-69	4	-33	-2 672	0,94	1,21
Ақтөбе облысы	-234	-322	-198	-168	-2 225	0,68	0,98
Қызылорда облысы	-5	-5	7	-6	100	0,63	0,89
Жамбыл облысы	-34	-188	-174	-175	1 532	0,53	0,89
Атырау облысы	72	24	22	89	4 443	2,04	0,96
Шымкент қ.	267	238	180	266	4 570	1,91	1,09
Алматы қ.	-167	-137	87	56	4 988	1,06	1,25
Алматы облысы	438	436	84	-202	18 098	0,50	0,93
Түркістан облысы	153	28	387	110	31 454	1,63	0,85
Маңғыстау облысы	527	724	722	849	34 587	3,80	1,02

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

Өңір атауы аталып ранжирленген тізімде республика аумағында 2000–2021 жылдары жалпы сальдо жиынтығынан (–55 430 адам) соң солтүстік өңірдегі облыстар орналасқан: Қостанай (–31 080 адам), Шығыс Қазақстан (–29 851 адам), Павлодар (–24 857 адам), Қарағанды (–21 625 адам), Солтүстік Қазақстан (–20 793 адам) және Ақмола (–17 528 адам). Жоғарыда аталған алты облыстың теріс

сальдо жиыны (-145 734 адам) – бүкіл республика аумағындағы көші-қонның бүкіл теріс сальдо-сынан (-152 530 адам) 95,5%.

Ранжирленген оң сальдо тізімінің соңында Маңғыстау (34 587 адам), Түркістан (31 454 адам) және Алматы облыстары (18 098 адам) тұр. 2021 жылға ең жоғары теріс сальдо Шығыс Қазақстан (-759) және Қарағанды (-787), ал ең жоғары оң сальдо – Маңғыстау облысында (849) байқалады.

Сыртқы көші-қон бойынша көші-қон тартымдылығы коэффициенті тізімінде екі батыс облысы: Маңғыстау – 3,8 және Атырау облысы – 2,04 көрсеткішімен көш бастап тұр. Қолайсыз өңірлерге Қарағанды облысы – 0,28, сондай-ақ 0,34 көрсеткішпен Шығыс Қазақстан облысы жатады. Осылайша, климат жағдайы ауыр, алайда еңбекақы жоғары мұнай-газ өңірлері көшуге аса қолайлы, ал экологиялық жағдайы қолайсыз және еңбекақы деңгейі төмен тау-кен өндіру мен қайта өңдеу өнеркәсібі өңірлеріне көшу тартымдылығы азырақ болып келеді.

Бұдан өзге, Қазақстанда өңіраралық көші-қон, әсіресе ірі қалаға ауылдық жерлерден көшіп баратын жастар арасында жоғары қарқынмен жүріп жатыр. Ел ішіндегі аса тартымды өңірлер – Алматы (1,25) және Астана қалалары (1,21).

Осылайша, жастар Қазақстанның адами және демографиялық әлеуеті ретінде қарастырылып отыр және жаһандану жағдайында аса жинақы болып, шетелде білім алу үшін белсенді түрде көшіп қонады және халықаралық білім мен еңбек көші-қонына кірігіп кетуде. Көші-қон үдерістері тұрғысынан, жастардың бойында бәсекеге қабілетті болғысы келу мен өзінің өмір сүру деңгейін арттыруға және лайықты өмір сүріп, еңбек жағдайларына ие болуға ұмтылысы байқалады.



2-тарау

# Денсаулық



## 2-ТАРАУ. ДЕНСАУЛЫҚ

Қазіргі уақытта сапа жағынан өзгеріп тұратын орта жасөспірімдер мен жастардың денсаулығына әсер ететін биологиялық, әлеуметтік, мінез-құлықтан туындайтын қатер факторларының түрленуіне әкеледі<sup>1</sup>. Бұл қауіп факторлары мен жасөспірімдер мен жастардың денсаулық жағдайына медициналық-әлеуметтік бақылаудың тиісті жүйесін құруды талап етеді, бұл қазіргі жағдайда болып жатқан үрдістердің негізін тереңірек түсінуге ғана емес, сонымен қатар медицина ұйымдары қызметінің нәтижелілігіне неғұрлым негізді талдау жасауға мүмкіндік береді<sup>2</sup>.

Жасөспірімдер мен жастардың әлеуметтік мәртебесі мен әлеуметтік көңіл-күйі мәселелерін, олардың аурушандығы мен өлім-жітім деңгейін, тәуекелшіл мінез-құлқы мен зиянды әдеттерін зерделегенде, мемлекет экономикасының дамуы, әлеуметтік кепілдіктер мен қалыптасқан шаралар жүйесі өскелең ұрпақты толыққанды дамыту мен оның денсаулығын сақтауды жеткілікті дәрежеде қамтамасыз ете алмайтыны байқалды. Бұл жасөспірімдер мен жастардың денсаулығын сақтау саласындағы барлық шара жүйесін оңтайландыру қажет екенін білдіреді.

Қазақстандық стратегиялық құжаттарда ел дамуының ұзақ мерзімді дамуы ретінде ел азаматтарының денсаулығы мен әл-ауқаты мәселелеріне баса назар аударылады. Бұл тұрғыда өскелең ұрпақтың денсаулығын қорғау, атап айтқанда қатер топтарын және сауықтыруды талап ететін науқастарды бөліп көрсете отырып, дені сау контингент қалыптастыру аса маңызды, себебі бұл контингент келешекте республиканың қорғаныс қабілетін және қауіпсіздігінің негізін құрайды.

### 2.1 ДЕНСАУЛЫҚ ПРОФИЛАКТИКАСЫ ЖӘНЕ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫ

ДДСҰ мәліметтері бойынша адамның денсаулығының 50–55% оның өмір сүру салтына, 20–22% – қоршаған ортаға, 18–20% – генетикалық факторларға және 8–10% ғана денсаулық сақтау жүйесіне байланысты екен. Күрделі ауру немесе мезгілсіз өлім қаупін азайтатын өмір салты салауатты деп танылады.

«Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» ҚР кодексіне сәйкес азаматтардың денсаулығын қорғау саласындағы мемлекеттік саясат медициналық көмектің қолжетімділігі мен сапасы, жеке және қоғамдық денсаулықты сақтау мен нығайту үшін мемлекеттің, жұмыс берушілер мен азаматтардың ортақ жауапкершілігі қағидаттарына сүйеніп жүргізіледі.

2021 жылы Қазақстан Республикасында «Салауатты өмір салтын ұстанатын Қазақстан азаматтарының үлесін көбейту» жаңа біріктірілген көрсеткішін енгізу туралы мәселе қойылған «Дені сау ұлт» әрбір азамат үшін сапалы және қолжетімді денсаулық сақтау» ұлттық жобасы іске қосылды. Жоба аясында алғаш рет ұлттық эпидемиологиялық зерттеу жүргізіліп, онда созылмалы инфекциялық емес аурулар (темекі шегу, ішімдікті көп пайдалану, қимыл-қозғалыс аздығы, жеміс-жидек пен көкөністерді аз жеу, тұзды шамадан тыс көп тұтыну) қаупінің мінез-құлқы факторларының комбинациясын талдауға сүйеніп, Қазақстан халқы арасында салауатты өмір салтын сақтаудың таралуы көрсетілді және 18 жасқа толған және одан асқан халықтың салауатты өмір салтына бейілділігінің деңгейі зерделенді.

18–29 жастағы адамдар арасында 23,4% салауатты өмір салтын ұстануға жоғары және қанағаттанарлық бейілділік, 76,6% төмен бейілділік көрсеткен. Жоғары деңгей салауатты өмір салтының жоғарыда көрсетілген барлық бес жағымсыз компонентінен бас тартумен, ал қанағаттанарлық деңгей – салауатты өмір салтының темекі шегуді қоса алғанда, төрт компоненті жоқ болуымен сипатталады. Салауатты өмір салтына жоғары бейілділік жастардың тек 4%-ында, ал қанағаттанарлық деңгей – 19,4%-ында байқалған.

Осы зерттеу аясында 18–29 жас аралығындағы жастар арасында темекі шегудің таралуы 27,4% екені анықталды. Алынған мәліметтерге сәйкес, жастардың 15,8%-ы электрондық темекі (вейп) тұтынады, ал электрондық темекіні күнделікті тұтынушылар үлесі – 4,9%. Насыбай шайнау, иіскеу сияқты түтінсіз темекі өнімдерін тұтынудың таралуы осы жас санатында 10,1%. Қимыл-қозғалыс аздығы, дұрыс тамақтанбау және тұзды шамадан тыс тұтыну да жұқпалы емес аурулар дамуының басты қатер факторлары. Зерттеу көрсеткендей, бұл жағымсыз факторлар жас қазақстандықтардың арасында кең таралған (2.1-сурет).

<sup>1</sup> Баранов А. А. Состояние здоровья современных детей и подростков и роль медико-социальных факторов в его формировании / А.А. Баранов, В.Р. Кучма, Л.М. Сухарева // Вестник РАМН. – 2019. – №5. – С. 25–49.

<sup>2</sup> Айзман Р.И. Принципы и алгоритмы мониторинга здоровья учащихся и студентов / Р.И. Айзман, Н.И. Айзман, В.Б. Рубанович // Сибирское медицинское обозрение. – 2019. – №3. – С. 101–103.

Темекі тұтыну әлі де қазақстандық жасөспірімдердің мінез-құлқындағы проблема болып келеді. Қазақстанның жасөспірімдері арасында темекі шегу мен электрондық темекіні тұтыну жөніндегі 2018 жылғы зерттеу нәтижелері он бес жастағы ұл балалардың 10,1% және қыздардың 6,3% өмірінде қандай да бір темекі тартып көргенін растайды. Темекіге әуестену тәжірибесі бар жасөспірімдер үлесі ұлдармен қатар, қыздар арасында да жасына қарай (11–15 жас аралығы) үш есе артқан.

Бір қызығы, қалада тұратын жасөспірімдерге қарағанда, ауылдық жерлерде тұратын жасөспірімдердің темекі шегуі ықтималдығы аз.

Жастар есейген сайын электрондық темекі тұтынушылар саны арта түседі, бұл әсіресе ер балалар арасында байқалады. Мәселен, он бас жастағы ұлдардың 14% және қыздардың 6% 1–2 және одан да көп күн электрондық темекі тұтынғанын хабарлаған.

Жасөспірімдер есейіп, жастық кезеңіне өтуіне қарай темекі тұтыну жиі және тұрақты бола түседі. Мәселен, 2019 жылы ересек тұрғындардан алынған темекі тұтыну туралы жаһандық сауалнама



ТҮЙІНДІ СӨЗДЕР:  
*medical drugs is on  
 the table at the hospital*

**2.1-СУРЕТ**  
 Қазақстанда 18–29 жастағы жастар арасында қатер факторларының таралуы, %



Дереккөз: Қазақстандағы халықтың өмір салтын ұлттық зерттеу, 2016 ж.

(Global adult tobacco survey, GATS Kazakhstan) деректері бойынша 15–24 жастағы жастардың 9,6% сауалнама жүрген кезде темекі шегетін, олардың арасында 15,2% ұлдар және 3,7% – қыздар. Олардың көпшілігі (яғни 6,9%) күн сайын темекі шегеді. 12,9% бұрын-соңды электрондық темекі тұтынған, ал сауалнама жүргізілген жылы 2,3% электрондық темекіні белсенді тұтынушылар қатарында болған<sup>3</sup>.

Қауіпті мөлшерде ішімдік тұтыну көрсеткіші (ішімдікті көп қолдану) жастар арасында 6,4% (p < 0,001) болды. Сонымен қатар, 18–29 жастағы адамдар арасында күнделікті 400 грамм көкөніс пен жеміс тұтыну 35,9% болды. Тәтті газдалған сусындарды күнделікті тұтыну да жастар арасында жиі кездеседі – 20,6%.

Жасөспірімдер мен жастар – «Дені сау ұлт» әрбір азамат үшін сапалы және қолжетімді денсаулық сақтау бағдарламасын іске асыру аясында өткізілетін салауатты өмір салтын насихаттау және қалыптастыру жөніндегі іс-шаралардың көзделген тобы. Осы «Салауатты өмір салтын ұстанатын халықтың үлесін ұлғайту және бұқаралық спортты дамыту» ұлттық бағдарламасының төртінші бағытының негізгі міндеттері: (1) адамдардың денсаулықты таңдауы және (2) халықтың барлық санаттары

<sup>3</sup> Global adult tobacco survey, GATS Kazakhstan // <https://www.who.int/europe/publications/item/WHO-EURO-2022-6246-46011-66506>.

мен топтарына дене шынықтырумен және бұқаралық спортпен шұғылдануға жағдай жасауды, оның ішінде халықтың спорт нысандарымен қамтамасыз етілуі деңгейін арттыру.

Ұлттық қоғамдық денсаулық сақтау орталығы үйлестіретін, салауатты өмір салтын насихаттау жөніндегі ұлттық бағдарламаларды іске асыру аясында тақырыптық сабақтар (дәрістер, әңгімелесу), сынып және кураторлық сағаттар, шығармашылық конкурстар, кең ауқымды акциялар, конференциялар, МСАК-та іс-шаралар, спорттық іс-шаралар, дөңгелек үстелдер, ата-аналар жиналысы және басқа да іс-шаралар өткізілген.

Сонымен қатар бұқаралық ақпарат құралдарында түрлі іс-шаралар ұйымдастырылды: телевизия және радио эфирінен хабар тарату, мерзімді баспасөздегі жарияланымдар, теле- радиостанцияларда роликтер айналдыру, LED-мониторларда бейнероликтер көрсету, радиорубкадан хабар тарату, әлеуметтік желілерде посттар жариялау, медициналық ұйымдардың веб-сайттарында ақпарат жариялау, Денсаулық сақтау басқармасының веб-сайттарында материал жариялау, сыртқы жарнама шығару (жарық диод дисплейлер, баннерлер, билбордтар, ақпараттық бағаналар, роликті бағаналар және т.б.), ұялы байланыс, әлеуметтік желілер арқылы SMS-хабарламалар арқылы ақпарат тарату, коммуналдық қызметтерге ақы төлеу түбіртектері, лифтілерде, тұрғын үйлердің кіреберістерінде ақпарат парағын жапсыру және т.б. Нәтижесінде ұлттық бағдарламаларды іске асыру арқасында 2021 жылы 14–29 жастағы топтар арасында 1 203 355 адамды қамтитын 97 974 іс-шара өткізілді.

2021 жылы республикада 14–29 жастағы жас қазақстандықтар арасында мінез-құлықтың қатер факторларының (темекі шегу, ішімдік ішу, дұрыс тамақтанбау, қимыл-қозғалыс аздығы) алдын алу жөнінде 405 256 адамды қамтитын 42 938 іс-шара ұйымдастырылды.

2022 жылғы «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеуінің мәліметтері бойынша, Салауатты өмір салтын ұстанудың маңызын бағалау кезінде жастардың басым бөлігі оң жауап берген. Мәселен, сауалнамаға қатысқандардың жартысына жуығы (49,6%) өзіне бұл маңызды шығар деген. Респонденттердің 40,6%-ына салауатты өмір салты аса маңызды. 8,3% теріс жауап берген (бұл ретте «маңызды емес шығар» – 6,5% және «мүлдем маңызды емес» – 1,8% жауап жиынтығы есептеледі).

Респонденттердің жасына қарай салауатты өмір салты маңызының корреляциясын қарастырайық (2.1-кесте). «Өте маңызды» және «маңызды шығар» деген екі жауапты қоса алғанда, респонденттердің жауаптары 90% және одан жоғары деңгейде болды<sup>4</sup>.

Жауап нұсқалары	14–18 жас	19–23 жас	24–28 жас
Иә, бұл маған өте маңызды	42,0	40,7	39,0
Маңызды шығар	48,6	50,1	50,1
Маңызды емес шығар	5,0	7,3	7,3
Мүлде маңызды емес	1,9	1,5	1,9
Жауап беруге қиналамын	2,5	0,5	1,7

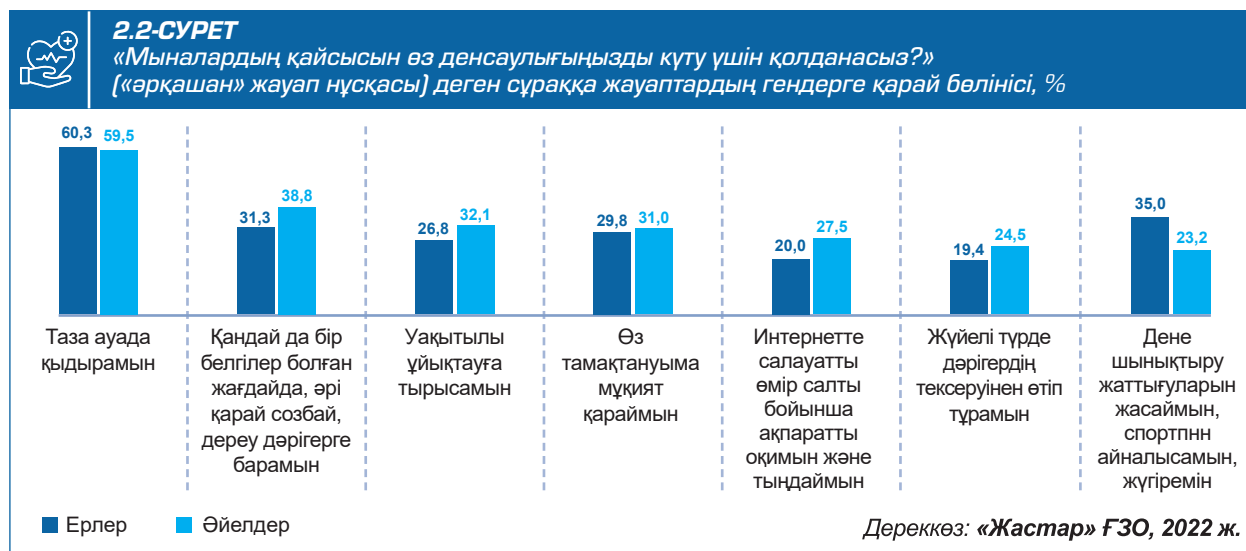
Гендерге қатысты бөліністе жас жігіттерге қарағанда, бойжеткендер денсаулығын күтуге саналы түрде қарайды: ұйқы режимін көбірек ұстанады, дәрігерге уақытылы жүгінеді және жүйелі түрде дәрігерге қаралып тұрады. Жас жігіттерге салауатты өмір салтын ұстанудың белсенді формалары: таза ауада қыдыру, дене жаттығуларымен айналысу, дене шынықтыруды ұнатады (2.2-сурет).

Респонденттер жауаптарының өңірлерге қарай бөлінісі де қызық. Зерттеу анықтағандай, ауыл жастары өз денсаулығына мұқият қарайды екен, ол мынадай бағалауда көрінеді: ауыл жастарының 34,9% үнемі немесе жиі дене шынықтыру жаттығуларын жасайды (салыстыру үшін: қала жастары – 25,4%); ауылдағы жастардың 36,2% өз тамағына ұқыпты қарайды (қалаларда – 26,6%); 18,5% қала жастарына қарағанда, ауыл жастарының 27,1% жүйелі түрде дәрігерге қаралады, ауылдағы жастардың 31,5% мен қалаларда – 18,6% интернеттен салауатты өмір салты туралы ақпаратты оқып, тыңдайды. Бұл жауаптар ауылда өз денсаулығын сақтау мен қорғауға мүмкіндік аз деген стереотип пікірлерді жоққа шығарады. Ең бастысы – жастардың осы мәселеге қатынасы, одан әрі өмір салтын қалыптастыратын субъектив құрамдас бөлігі.

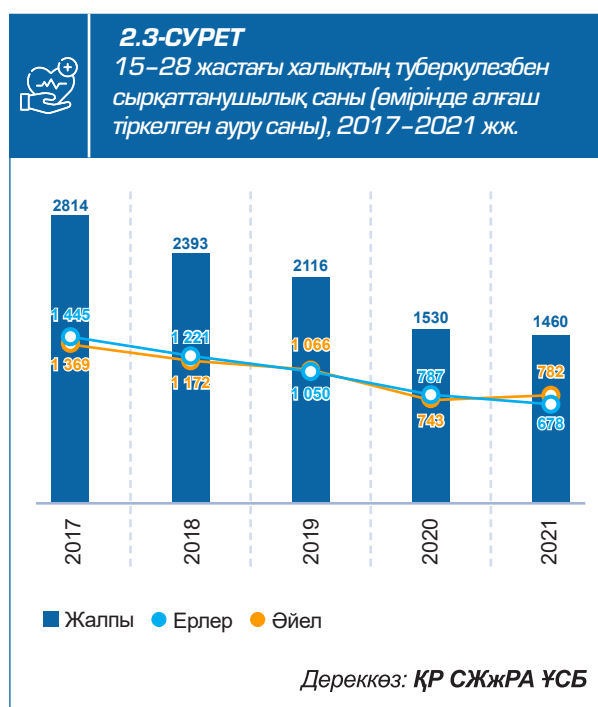
Денсаулық жай-күйін бір қалыпты ұстап тұру тұрғысынан жастардың мінез-құлық практикасына әдетте адамның көңіл-күйіне және оның өмір сапасына жағымсыз әсер ететін белгілі бір жағдай мен жай-күйдің ықпалы болуы мүмкін.

<sup>4</sup> «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеуі / «Жастар» F30. – Астана, 2022. – 133-бет.





## 2.2 ӘЛЕУМЕТТІК МАҢЫЗДЫ АУРУЛАР



### ТУБЕРКУЛЕЗ

Туберкулез – әлемде өлім-жітімнің ең көп таралған он себебінің бірі. ДДҰ мәліметтері бойынша шамамен әлем халқының үштен бірі туберкулез бактериясын жұқтырған, осы адамдардың тек аз ғана бөлігі ауырады. Жыл сайын әлемде 1,5 миллионға жуық адам осы аурудан қайтыс болады.

Елімізде кейінгі 5 жылдағы статистикасына сәйкес 2017 жылдан бері 15-28 жас шамасындағы жастар арасында өкпе туберкулезінің алғаш анықталған жағдайлары саны тұрақты түрде ерлер мен әйелдер арасында біркелкі азайған. Жалпы алғанда, Қазақстанда туберкулез бойынша эпидемиологиялық жағдай тұрақталғаны байқалады. Мәселен, өмірінде алғаш тіркелген туберкулез жағдайы 2017 жылғы 2814-тен 2021 жылы 1460-қа дейін 48%-ға азайған.

Дегенмен 2021 жылғы көрсеткіш бойынша гендерлік бөліністе 15-28 жас аралығында жас әйелдер арасында алғаш тіркелген туберкулез жағдайы 5,2%-ға артқан (2020 жылы – 743 жағдай, 2021 жылы – 782 жағдай) (2.3-сурет).

Уақытылы анықталып, кешенді ем жүргізілсе, туберкулездан толық айығуға болады. Республикада туберкулезды біріктірілген бақылау стратегиясы іске асырылып келеді, оған сәйкес туберкулез микробактериясын бөлмейтін және айналасына қауіп төндірмейтін пациенттер тұрғылықты жері бойынша емханаларда амбулаторлық түрде емделеді.

Сөйте тұра, қолайлы үрдістер осы бағыттағы күш-жігерді әлсіретуге себеп болмауы керек, өйткені жұқтыру фактілері кейінгі бесжылдықтың басымен салыстырғанда біршама аз мөлшерде болса да, әлі анықталып жатыр. Сондықтан балалар мен жасөспірімдердің туберкулезға шалдығуының алдын алу – денсаулық сақтау жүйесі мен жалпы мемлекет алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі болып қала береді.

### АИТВ ИНФЕКЦИЯСЫ

АИТВ инфекциясы әлі де қоғамдық денсаулық сақтау саласына төнген күрделі сын-қатер болып келеді. ЮНЭЙДС бағалауына сәйкес, 2020 жылы әлемде 1,5 миллиондай адам АИТВ жұқтырған; 37,7 миллионға жуығы АИТВ жұқтырып алып өмір сүріп келген және 0,7 миллиондай адам АИТВ байланысты аурудан қайтыс болған<sup>5</sup>.

<sup>5</sup> Ақпараттық бюллетень – АИТВ бойынша жаһандық статистика // <https://www.unaids.org/ru/resources/fact-sheet>.

Қазақстан – АИТВ жағдайлары тіркелуі артып келе жатқаны байқалатын әлемдегі санаулы елдердің бірі. 2019 және 2020 жылдары тиісінше 3 100 және 3 470 АИТВ жұқтыру жағдайы тіркелген. Оның 2/3 жағдайында АИТВ жыныстық жолмен жұққан. Бұдан өзге, 5 жыл ішінде (2016–2021 ж.) 15–19 жастағы жасөспірімдер арасында АИТВ инфекциясының таралуы – 39 шалдығу жағдайынан 53 жағдайға дейін артқан.

Ресми мәліметтерге сәйкес 2021 жылдың I жартыжылдығының қорытындысы бойынша АИТВ инфекциясын жұқтырып алып өмір сүріп жүргендер саны 14–18 жас тобында – 23, 19–24 жас тобында – 155, 25–28 жас аралығында – 210 адам болған. Қалалық тұрғындар арасында АИТВ жұқтырғандар саны басым және ауыл тұрғындарына қарағанда, екі есе көп екенін атап өткен жөн.

АИТВ (ЖИТС) жұқтырған жастарға қатысты 2010–2021 жылдар аралығында сырқатқа шалдығу саны артуы байқалады. 2010–2021 жылдары жаңадан АИТВ жұқтыру саны бойынша статистикалық мәліметтерді талдағанда (2.2-кесте) 14–18 жас санатында 10 есе, 19–24 жас тобында – 155 есе және 25–28 жас аралығында – 70 есе арту үрдісі бар екенін көрсетті.

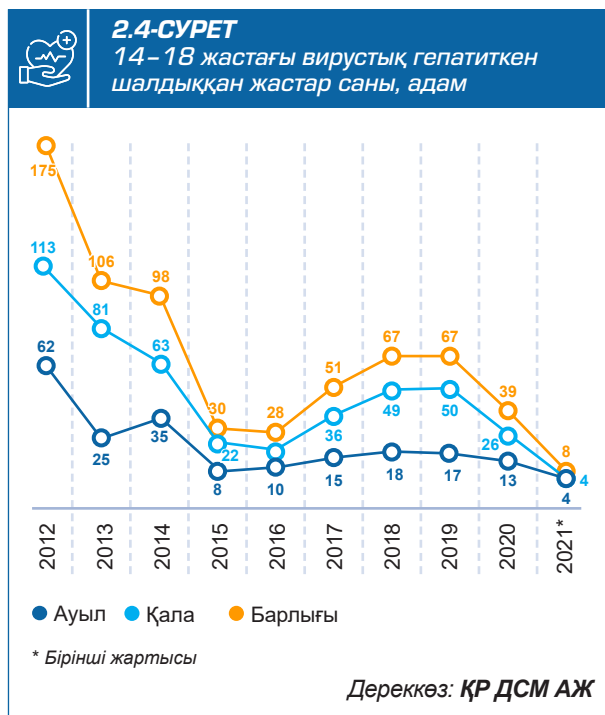
Жылдар	Жасы								
	14–18			19–24			25–28		
	ауыл	қала	барлығы	ауыл	қала	барлығы	ауыл	қала	барлығы
2010	0	2	2	0	1	1	1	2	3
2011	1	0	1	0	0	0	1	4	5
2012	4	0	4	0	0	0	4	13	17
2013	3	0	3	0	1	1	12	20	32
2014	3	2	5	1	2	3	14	30	44
2015	2	1	3	5	6	11	26	36	62
2016	0	6	6	10	15	25	17	64	81
2017	0	4	4	18	32	50	30	83	113
2018	36	54	90	16	43	59	146	132	278
2019	3	9	12	50	101	151	80	173	253
2020	7	19	26	55	146	201	86	229	315
2021 (I жартыжылдық)	12	11	23	38	117	155	34	176	210

Дереккөз: ҚР ДСМ АЖ

Жастар арасында АИТВ инфекциясы туралы хабардарлық – оның алдын алудың маңызды көрсеткіші. Көптеген көрсеткіш бойынша 2015 жылы жүргізілген кластерлік тексеру деректері бойынша 15–24 жастағы әр төртінші әйел (26,7%) АИТВ туралы жан-жақты біледі; 15–24 жастағы әйелдердің шамамен жартысы (48,0%) анадан балаға АИТВ жұғатын барлық үш жолды және осы жастағы әйелдердің үштен екісінен көбі (71,4%) АИТВ-қа тест тапсыруға болатын орындар (мекемелер) туралы біледі.

АИТВ жұқтырып алып өмір сүріп жүрген адамдарға төзімділікті жоғарыда сипатталған барлық төрт көрсеткіш бойынша 15–24 жастағы әйелдердің 2,2% білдірген. Қалалық жерлерде АИТВ оң нәтиже көрсеткен тұлғаларға төзімділік деңгейі 2,6%, ал ауылдық жерлерде 1,7% болған.

АИТВ инфекциясына тегін тест жүргізу, сондай-ақ Қазақстанда іске асырылатын денсаулық сақтау саласының негізгі қызметтеріне қол жеткізу мүмкіндігін арттыру жөніндегі шаралар АИТВ инфекциясының жаңа жағдайларын тіркеудің артуына елеулі үлес қосып отыр.



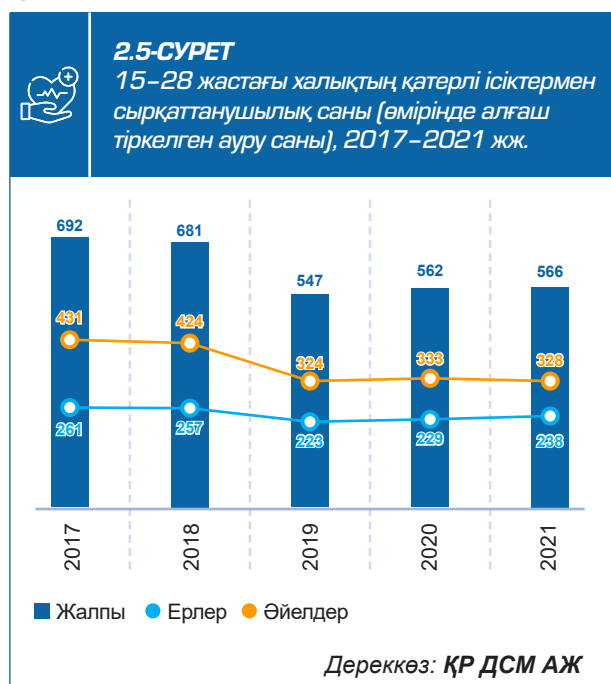
## СОЗЫЛМАЛЫ ВИРУСТЫҚ ГЕПАТИТТЕР

Вирустық гепатиттер қоғамдық денсаулық сақтау саласына АИТВ немесе туберкулез сияқты басқа да жұқпалы ауруларға барабар халықаралық ауқымдағы елеулі қауіп төндіреді.

Қазақстанда 14–18 жастағылар арасында вирустық гепатитке шалдығудың эпидемиологиялық жағдайын бағалағанда, төмендеу үрдісі бар екенін атап өтуге болады. Осылайша, 2021 жылдың I жартыжылдығы қорытындысы бойынша вирустық гепатитке шалдыққан жастар саны – 8 адам (олардың 50% қалада және 50% ауылда тұрады). Бұл көрсеткіш 2012 жылы 175 адам болғанын айта кету керек (қала тұрғындары – 64,5%, ауыл тұрғындары – 35,5%).

Вирустық гепатитке шалдығу әлі де Қазақстанда қоғамдық денсаулық сақтау саласының өзекті мәселелерінің бірі болып келеді. Сонымен қатар В вирустық гепатитіне қарсы жоспарлы иммундау арқасында отандық тәжірибеде кейінгі 20 жылдан астам уақытта В жіті вирустық гепатитіне шалдығу жағдайлары 59,8 есеге дейін тұрақты азайғаны байқалады.

## ҚАТЕРЛІ ІСІКТЕР



Дүниежүзінде жасөспірімдер мен жастар арасында онкологиялық ауруларға шалдығу көбейіп келеді. Қазір жасөспірімдерде кездесетін онкологиялық аурулардың көптеген түріне экологиялық, алиментарлық (тамақтануға байланысты), гормондық, инфекциялық және генетикалық қауіп факторлары анықталды. Жасөспірімдер мен ересек жас адамдардың егде жастағы адамдардан айырмашылығы – оларда ісіктер көбінесе генетикалық бейімдікке және модификацияланатын қатер факторларының өмірдің ерте кезеңдеріндегі әсеріне байланысты.

Кейінгі 5 жылда 15-28 жастағы жастар арасында өмірінде алғаш рет тіркелген қатерлі ісікпен сырқаттанушылық жағдайы тұрақты болмаса да, азайып келеді. Мәселен, 2017 жылы 692 жас азамат өмірінде алғаш рет қатерлі ісікке шалдықса, 2021 жылы сондай жағдайлар 566-ға дейін, яғни 18,2%-ға азайған. Алайда гендерлік бөліністе әйелдер арасында қатерлі ісікке шалдығу жағдайларының жоғары көрсеткіші өте алаңдатарлық жайт.

Осы ретте Қазақстанда медициналық көмекті жетілдіру мақсатында 2018–2022 жылдарға арналған Онкологиялық аурулармен күрес бойынша кешенді жоспар іске асырылып жатыр. Онда қатер факторларының алдын алу және басқару, тиімділігі жоғары ерте диагностиканы дамыту, онкологияға шалдыққандарға көмек көрсетудің біріктірілген үлгілерін енгізу жөніндегі төрт бағыты көзделген.



## ҚАН АЙНАЛЫМ ЖҮЙЕСІ АУРУЛАРЫ

Қан айналым жүйесі аурулары әлемнің көптеген елінің ересек халқы арасында кең таралған және өлім-жітімге көп себеп болады.

Елімізде кейінгі онжылдықта жасөспірімдер мен жастар арасында осы ауру типі бойынша диспансерлеу көрсеткіші артып келеді: 2021 жылдың I жартыжылдығының қорытындысы бойынша 14–28 жас санатында 4 676, 19–24 жас тобында – 6 988, 25–28 жас аралығында – 4 557 адам болған.

2010 жылмен салыстырғанда осы ауру бойынша диспансерлеу көрсеткіші 9,5 есе артқан, бұл ретте жастардың барлық жас топтарында өсу үрдісі байқалады (2.6-сурет).

### 2.3 РЕПРОДУКЦИЯЛЫҚ САУЛЫҚ

ДДСҰ анықтамасы бойынша репродукциялық саулық – өмірдің барлық кезеңінде репродукция жүйесіне жататын тармақтардың бәріне қатысты физикалық, ақыл-ой және әлеуметтік әл-ауқат жағдайы.

Репродукциялық саулық – жалпы денсаулықтың маңызды бөлігі және өмірдің жеке аспектілеріне қатысты болады. Репродукциялық саулық адамның қанағаттанарлық және қауіпсіз жыныстық өмір сүре алатынын, бала туа алатынын және оны қандай жағдайда, қайда және қаншалықты жиі істей алатынын көрсетеді. Мұның бәрі ерлер мен әйелдердің ақпарат алу және отбасын жоспарлаудың өзі таңдаған қауіпсіз, тиімді, қолжетімді және оңтайлы әдістеріне қол жеткізу құқығын, сондай-ақ әйелдерге бала көтеру және босану кезеңдерінен қауіпсіз өтуге мүмкіндік беретін тиісті денсаулық сақтау қызметтерін алу құқығын қамтиды. Репродукциялық саулыққа қамқорлық репродукция саласының проблемаларын болдырмау және оларды шешу арқылы репродукциялық саулыққа және әл-ауқатқа ықпал ететін әдістер, тәсілдер, технологиялар мен қызметтер жиынтығы ретінде айқындалады.

Репродукциялық саулықты қорғау саласындағы жұмыстың жетекші бағыттары ретінде мыналар таңылған: жасөспірімдердің бала көтеріп қалуының, жыныстық жолмен берілетін ауруларға шалдығуының алдын алу; арнайы медициналық мекемелерде медициналық-санитарлық қызметтер кешенін көрсету; репродукциялық саулық туралы ақпарат тарату; ата-аналардың денсаулық мәселесінде хабардар болуын арттыру арқылы жастардың репродукциялық саулығын қорғауда отбасы рөлін күшейту; оқу орындарында және одан тыс жерде түсіндіру жұмыстарын жетілдіру; репродукциялық саулық саласында зерттеулер санын көбейту.

Жасөспірімдердің бала көтеруі түрлі салдары болуы мүмкін екенін атап өту керек. Репродукциялық саулыққа қауіп төндіретінімен қатар, бұл құбылыстың жағымсыз психологиялық және әлеуметтік салдары көп.

Осы жас санатында жасөспірімдер арасында босану саны кейінгі үш жылда сәл ғана азайған: 2021 жылы бұл көрсеткіш 1 000 әйелге шаққанда 2,5 болған, бұл ретте республикалық маңызы жоғары көрсеткіш Маңғыстау, Атырау, Алматы, Жамбыл, Қостанай облыстарында тіркелген (2.3-кесте).

№	Өңір	2019		2020		2021	
		Босану саны	1 000 тұрғынға шаққанда	Босану саны	1 000 тұрғынға шаққанда	Босану саны	1 000 тұрғынға шаққанда
1	Ақмола облысы	85	3,0	74	2,5	64	2,2
2	Ақтөбе облысы	50	1,6	50	1,5	59	1,8
3	Алматы облысы	247	3,0	265	3,0	271	3,1
4	Атырау облысы	94	3,6	97	3,5	105	3,8
5	БҚО	52	2,2	57	2,3	51	2,0
6	Жамбыл облысы	164	3,2	179	3,4	150	2,8
7	Қарағанды облысы	143	2,9	126	2,4	112	2,1
8	Қостанай облысы	87	2,9	85	2,8	80	2,6
9	Қызылорда облысы	55	1,6	65	1,8	66	1,8
10	Маңғыстау облысы	111	3,8	129	4,1	129	4,1
11	Павлодар облысы	68	2,7	58	2,2	62	2,3
12	СҚО	54	2,7	51	2,5	47	2,3
13	ШҚО	94	2,0	114	2,3	104	2,1
14	Алматы қ.	111	2,1	112	1,9	113	1,9
15	Түркістан облысы	269	2,5	281	2,5	277	2,5
16	Шымкент қ.	93	2,1	99	2,2	107	2,3
17	Астана қ.	64	1,9	50	1,4	67	1,9
<b>ҚР</b>		<b>1 841</b>	<b>2,6</b>	<b>1892</b>	<b>2,5</b>	<b>1 864</b>	<b>2,5</b>

Дереккөз: ҚР ДСМ АЖ

2018 жылы Қазақстанда ЮНФПА қолдауымен ҚР ДСМ жүргізген әлеуметтанулық зерттеу нәтижесі бойынша жыныстық өмір тәжірибесі бар 15–19 жастағы жастар үлесі ұсынылған жас тобының үштен бірі (немесе, дәлірек айтқанда, 29,4%) екені анықталды, бұл ретте респонденттердің 20,9% алғаш рет жыныстық қатынасқа 18 жасқа дейін, яғни кәмелетке толғанға дейін түскенін хабарлаған.

Жас қазақстандықтар арасында жыныстық тәжірибе басталатын орташа жас – 16,5 жас, бұл көрсеткіште гендерге қарай айырмашылық байқалады: жас жігіттер жыныстық қатынасқа қыздарға қарағанда ертерек түседі.

«Бірнеше жыныстық серіктес болуы» көрсеткіші жастар қатер деңгейі жоғары жыныстық қатынастарға қаншалықты бейім екенін көрсетеді. 15–19 жас аралығындағы жастардың осындай көрсеткіші – 44,1%. Гендерлік бөліністе айырмашылықтарды да атап өткен жөн: қыздарға қарағанда, ұлдар кейінгі 12 айда жыныстық серіктестерін жиі ауыстырған.

Соңғы жыныстық қатынас кезінде презерватив қолдану жөніндегі сұраққа кейінгі 12 айда бірнеше жыныстық серіктесі болған 15–19 жас аралығындағы жастардың 80,4% соңғы жыныстық қатынас кезінде презерватив қолданғанын айтқан. Осылайша, белгіленген санаттағы жастардың 20% ЖЖБИ жұқтыру қаупіне ұшырауы мүмкін. Бұл топта әлеуметтік-демографиялық белгілер тұрғысынан айтарлықтай айырмашылықтар байқалмайды.

Белсенді жыныстық өмір сүретін жасөспірім қыздар арасында жүргізілген сауалнамаға сәйкес 16,7% бір кезде бала көтергенін айтқан. Респонденттердің көпшілігі (62%) баласын дүниеге әкелген, 22% жасанды түсік жасатқан, 16% өздігінен түсік тастаған.


15–19 жас аралығындағы белсенді жыныстық өмір сүретін жастардың 14,8% кейінгі 12 айда ЖЖБИ белгілерінің кем дегенде біреуі бар екенін атап өткен, олардың көпшілігі (62,6%) емдеу мекемелеріне дәрігер көмегіне жүгінбеген.

Жалпы алғанда, зерттеу 15–19 жас аралығындағы жастардың жыныстық және репродукциялық саулық мәселелері жөнінде хабардар болу жағдайы сын көтермейтінін көрсетті: жасөспірімдердің 91% АИТВ/ЖИТС туралы жеткілікті білмейді, 34,4% презервативті қалай дұрыс пайдалану керектігін біледі, респонденттердің 66% байқамай бала көтеріп қалу туралы ақпарат білмейді. Сондай-ақ, жасөспірімдердің 47% түсік жасатудың салдары, ал 46% ЖЖБИ инфекциясының салдары туралы білмейді.

ҚР ДСМ 2020 жылғы 9 қазандағы ҚР ДСМ-122/2020 бұйрығында жүктілікті жасанды ұзу қағидалары мен медициналық және әлеуметтік көрсетілімдердің, сондай-ақ қарсы көрсетілімдердің тізбесі бекітілген<sup>6</sup>. Жасөспірімдер арасында медициналық көрсетілімдер бойынша жүктілікті тоқтатудың абсолют саны жыл сайын азайып келе жатқанымен, жүктілікті ұзу негізінен оңтайлы мерзімде (жүктіліктің 12 аптасына дейін) жүргізілмейтінін ескерсек, бұл проблеманың өзектілігі артпаса кемімейді.

Қазақстанда 2020 жылы түсік жасатудың таралуының әлеуметтік-экономикалық факторларын талдау деректеріне сүйенсек, орта есеппен 15–19 жас аралығындағы 100 қыздың үшеуі бала көтереді және ондай жағдайдың 15% түсік жасатумен аяқталады. Бұл ретте, бала көтеріп қалған ауыл қыздары көбінесе баласын дүниеге әкеледі және тиісінше, олардың арасында қалалықтарға қарағанда, түсік жасату фактілері аз. Жасөспірім қыздардың 81% жүктілікті тоқтату мақсатында медицина мекемесіне жүктіліктің ерте кезеңінде (12 аптаға дейін) жүгінген, ал 53,7%-ына түсік хирургиялық кюретаж әдісімен жасалған.

Аяғы ауыр жасөспірім қыздардың жартысынан көбі (58,8%) жүктілікті шұғыл тоқтатуға байланысты ауруханаға жатқызылған. Жасөспірімдер арасында өздігінен түсік тастау 69,9%-ында тіркелген, түсіктен кейінгі асқыну 17,5%-ында байқалды (2.4-кесте).

 <b>2.4-КЕСТЕ</b> Қазақстанда жасөспірім қыздар (15–17 жас) арасында босану мен түсік жасату көрсеткіштері, 2019–2021 жж.			
Көрсеткіштер	2019 жыл	2020 жыл	2021 жыл
15–17 жастағы 1 000 жасөспірім қызға шаққандағы босану саны	1 841	1 892	1 864
15–17 жастағы 1 000 жасөспірім қызға шаққандағы түсік жасату саны	370	385	413
Босану мен түсік жасату арақатынасы	5:1	5:1	4:1

*Дереккөз: ҚР ДСМ АЖ*

Бұл жағдай жасөспірімдердің репродукциялық саулығын сақтау жөніндегі ақпарат пен денсаулық сақтау қызметтеріне қол жеткізе алмайтынына байланысты. Денсаулық сақтау жүйесінде жасөспірімдер мен жастар қазіргі заманғы контрацепция құралдарымен тегін қамтылатын қатер топтарына қосылмаған, дегенмен ҚР халқының репродукциялық мінез-құлқына жүргізілген ұлттық зерттеулер белсенді жыныстық өмір сүретін 15–19 жас аралығындағы қыздар қазіргі заманғы контрацепциямен аз қамтылғанын көрсетеді.

Осы айтылғандарды қорыта келе, жылына шамамен 1 200–1 300 түсік жасату фактісі осы жас санатында тіркелетінін атап өту керек, бұл ретте кей жағдайда қыздың ата-анасы бейхабар болады және түсік медициналық көрсетілім бойынша қауіпсіз жағдайда жасала бермейді. Медициналық

<sup>6</sup> Жүктілікті жасанды ұзуді жасаудың тәртібін, медициналық және әлеуметтік көрсетілімдерінің, сондай-ақ жасанды ұзуді жасатуға қарсы көрсетілімдерінің тізбесін бекіту туралы ҚР Денсаулық сақтау министрінің 2020 жылғы 9 қазандағы № ҚР ДСМ-122/2020 бұйрық – <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2000021412>

мекемеден тыс жерде түсік жасату жас әйелдің денсаулығына және репродукциялық келешегіне ғана емес, сонымен қатар оның өміріне де қауіп төндіреді. Өсіресе ерте жаста (15–17 жас) түсік жасату айрықша қауіпті.

2021 жылы республика аумағында түсік жасату көрсеткіші 1 000 әйелге шаққанда 0,5 жағдай болған (2.5-кесте).

№	Өңір	Түсік саны	1 000 адамға шаққандағы түсік саны	Түсік саны	1 000 адамға шаққандағы түсік саны	Түсік саны	1 000 адамға шаққандағы түсік саны
		2019		2020		2021	
1	Ақмола облысы	23	0,8	17	0,6	19	0,6
2	Ақтөбе облысы	18	0,6	12	0,4	10	0,3
3	Алматы облысы	34	0,4	38	0,4	38	0,4
4	Атырау облысы	9	0,3	11	0,4	18	0,7
5	Батыс Қазақстан облысы	7	0,3	15	0,6	11	0,4
6	Жамбыл облысы	34	0,7	27	0,5	30	0,6
7	Қарағанды облысы	44	0,9	43	0,8	45	0,9
8	Қостанай облысы	38	1,3	30	1,0	31	1,0
9	Қызылорда облысы	5	0,1	9	0,2	7	0,2
10	Маңғыстау облысы	24	0,8	28	0,9	35	1,1
11	Павлодар облысы	13	0,5	25	0,9	27	1,0
12	Солтүстік Қазақстан облысы	13	0,6	21	1,0	12	0,6
13	Шығыс Қазақстан облысы	22	0,5	30	0,6	32	0,6
14	Алматы қ.	18	0,3	12	0,2	17	0,3
15	Түркістан облысы	47	0,4	49	0,4	47	0,4
16	Шымкент қ.	9	0,2	4	0,1	9	0,2
17	Астана қ.	12	0,4	14	0,4	25	0,7
<b>Жиыны:</b>		<b>370</b>	<b>0,5</b>	<b>385</b>	<b>0,5</b>	<b>413</b>	<b>0,5</b>

*Дереккөз: ҚР ДСМ АЖ*

Республикалық мәннен жоғары бұл көрсеткіш Маңғыстау, Павлодар, Қостанай, Қарағанды, Атырау облыстарында, Астана қаласында, Ақмола, Жамбыл, Солтүстік Қазақстан, Шығыс Қазақстан облыстарында анықталған.

Жоғарыда айтылғандарға орай ҚР-да жастардың денсаулығына профилактика жүргізу және салауатты өмір салтын қалыптастыруда Жастар денсаулық орталықтарының (ЖДО) рөлі ерекше. ЖДО жасөспірімдер мен жастар арасында репродукциялық және психикалық саулықты сақтау жөніндегі міндеттерді атқарады. Мұндай орталықтардың құрамында акушер-гинеколог, уролог, дерматовенеролог сынды дәрігерлер, сондай-ақ психолог, әлеуметтік қызметкер, заңгерлер жұмыс істейді.

Еліміздегі өңірлердің денсаулық сақтау басқармалары ұсынған кейінгі мәліметтер бойынша, жасөспірімдер мен жастарға кешенді медициналық-психоәлеуметтік қызмет көрсететін 166 ЖДО, сондай-ақ Алматы қаласында жастар денсаулық орталықтарын дамыту жөніндегі ресурстық орталық жұмыс істейді. Жұмыс істеп тұрған ЖДО саны жыл сайын артып келеді, бұл өз кезегінде жасөспірімдер мен жастардың ЖДО қызметтеріне қол жеткізуі артып келе жатқанын және жастардың қамтылуы артқанын көрсетеді.

Жасөспірімдер мен жастар арасында жастар денсаулық орталығына жүгіну құрылымында психолог қызметі аса танымал болып келеді. 2021 жылдың қорытындысы бойынша психологиялық көмекке – 89 441 (31,4%), гинекологиялық көмекке – 58 730 (20,6%), ЖПД – 47 080 (16,5%), дерматовенерологқа – 35 580 (12,5%), әлеуметтік қызметкерге – 27 399 (9,6%) адам жүгінген. 15–18 жастағы жасөспірімдер арасында жастар денсаулық орталықтарына жүгінетіндердің ең көп саны – жалпы жүгінетіндер санынан 32,9 %.

## 2.4 МЕНТАЛДЫҚ САУЛЫҚ

Бүгінгі таңда психикалық саулық жағдайы – өзекті проблема және халық денсаулығының ажырамас бөлігі.

2022 жылғы 1 шілдедегі жағдай бойынша психоактив заттарды қолдану салдарынан «Психикалық мінез-құлық бұзылыстары» (бұдан әрі – ПМБ) диагнозына шалдыққан 107 898 адам динамикалық бақылауда болған, олардың арасында 6 245-і – 18–29 жас аралығындағы жастар, 46%-ына (2 888 адамға) есірткі заттарын және психотроп заттарды тұтыну салдарынан диагноз қойылған.

Кейінгі кезде Қазақстанда өмірінде бірінші рет психоактив заттарды (ПАЗ) тұтыну салдарынан туындаған психикалық және мінез-құлық бұзылыстары диагнозы қойылғандар саны 2020 жылғы 114 700 адамнан 2021 жылы 110 418 адамға дейін азайғаны байқалады. Сонымен қатар 2001–2015 жылдар аралығында барлық жас топтарындағы жастар арасында алкоголь мен есірткі тұтыну нәтижесінде психикалық және мінез-құлық бұзылыстарынан зардап шегіп жүргендер саны орта есеппен 5,5 есе артқаны байқалады. Сонымен қатар 2015 жылдан бастап бұл көрсеткіш 2021 жылға қарай орта есеппен 3,7 есе төмендегені тіркелген (2.7-сурет).

Қазақстанда психиатриялық көмек көрсететін мекемелер желісі құрылған: барлық өңірде 17 психикалық саулық орталықтары, Алматы облыстық медициналық-әлеуметтік оңалту және психиатрия орталығы, Республикалық психикалық денсаулық ғылыми-практикалық орталығы мен қарқынды бақыланатын арнаулы үлгідегі республикалық психиатриялық аурухана бар. Психикалық және мінез-құлық бұзылыстары бар адамдарға амбулаториялық медициналық-әлеуметтік көмек аудандық деңгейде ОАА жанындағы 202 психикалық саулық кабинетінде және қалалық емханаларда 82 бастапқы



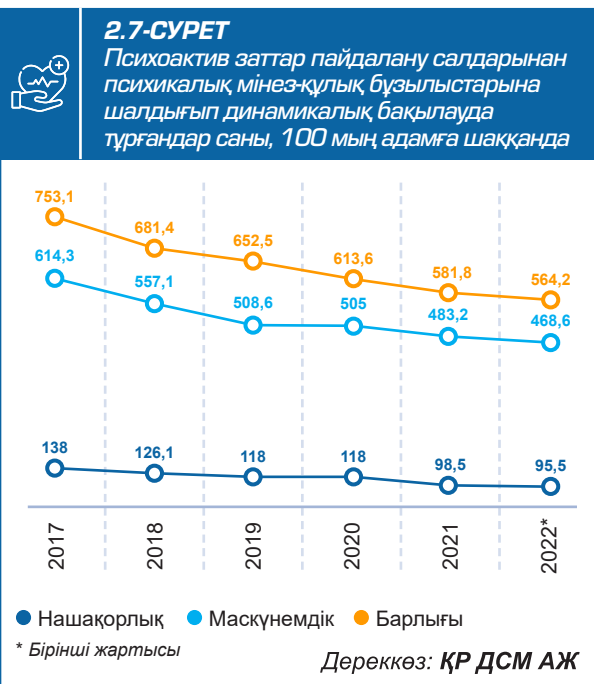
**ТҮЙІНДІ СӨЗДЕР:**  
the hospital building,  
illuminated by the sun

психикалық саулық орталықтарында көрсетіледі.

Жастардың денсаулығына байланысты, адамның психикасы мен физикалық жағдайына әсер ететін және тұлғасы бұзылуына себеп болатын маңызды проблемалардың бірі – есірткі пайдалану.

Пайдаланылатын психоактив заттар бөлінісінде синтетикалық есірткі деп аталатын заттардың жаңа түріне тәуелді адамдар саны артқаны байқалады. Бес жылда бұл контингент балалар мен ересек халық арасында 14 есе артқан (2017 жылы 40 пациент болса, 2022 жылғы 1 шілдеде 587 адам тіркелген) (2.8-сурет).

Психоактив заттарды ерте пайдалана бастаудың салдарынан оған тәуелді болу қаупі артады және



ересек өмірде басқа проблемалар туындауы қатері бар. Ересектерге қарағанда жастар психоактив заттарға әуестену құрбанына көбірек айналады.

Жасөспірімдер мен жастар арасындағы психикалық бұзылыстарға шалдығу көрсеткіштері 2.6-кестеде көрсетілген.

Жылдар	<b>2.6-КЕСТЕ</b> Алкоголь мен психоактив заттар пайдалану салдарынан психикалық бұзылыстарға шалдығып есепте тұрған пациенттер саны, адам								
	14–18			19–24			25–28		
	ауыл	қала	барлығы	ауыл	қала	барлығы	ауыл	қала	барлығы
2010	100	559	659	1 082	4 213	5 295	1 862	6 728	8 590
2011	100	867	967	1 110	4 499	5 609	2 057	7 126	9 183
2012	122	1 421	1 543	1 135	4 725	5 860	2 215	8 070	10 285
2013	178	2 334	2 512	1 232	6 210	7 442	2 442	10 276	12 718
2014	155	1 550	1 705	1 146	6 519	7 665	2 356	11 084	13 440
2015	105	1 360	1 465	973	5 339	6 312	2 027	8 990	11 017
2016	75	1 011	1 086	767	3 874	4 641	1 653	6 503	8 156
2017	61	793	854	609	2 958	3 567	1 306	4 939	6 245
2018	49	599	648	507	2 792	3 299	1 056	4 604	5 660
2019	43	436	479	428	2 412	2 840	942	4 153	5 095
2020	29	333	362	290	1 985	2 275	788	3 481	4 269
2021 (I жартыжылдық)	28	279	307	256	1 754	2 010	708	3 184	3 892

Дереккөз: ҚР ДСМ АЖ

2010 жылмен салыстырғанда, 2021 жылдың I жартыжылдығының қорытындысы бойынша алкоголь мен психоактив заттарды пайдалану салдарынан психикалық бұзылыстарға шалдығып диспансерлік есепте тұрған пациенттер саны, атап айтқанда, 14–18 жастағы жас топтарында – 2 есе, 19–24 жастағыларда – 2,6 есе, 25–28 жас аралығында – 2,2 есе азаю үрдісі байқалады.

Қазақстан Республикасында 2017 жылғы желтоқсаннан бастап 2018 жылғы маусымға дейін жүргізілген ҚР жастары арасында есірткі пайдалану жөніндегі Ұлттық зерттеудің (ESPAD) негізгі мақсаты – 13–18 жастағы жастар тобында психоактив заттарды пайдаланудың клиникалық, әлеуметтік-эпидемиологиялық себептерін анықтау болды.

Зерттеуге республиканың барлық өңірінен жалпы орта білім беретін мектептер мен орта-арнайы оқу орындарының 9 600 оқушысы қатысты.

Зерттеу нәтижелері бойынша мыналар анықталған:

- хабардарлық деңгейі жоғары;
- заңсыз психоактив заттарға қол жеткізу деңгейі жеткілікті;
- жастардың психоактив заттарды заңсыз пайдалануға ынтасы өсіп келеді.

Қазір ЖИТС, туберкулез бен безгекке қарсы күрес жөніндегі Жаһандық қордың қолдауымен Республикалық психикалық денсаулық ғылыми-практикалық орталығы (бұдан әрі – РПДФПО) 2021 жылдан бері жүргізіліп келе жатқан, Қазақстанда жаңа психоактив заттардың таралуына клиникалық-эпидемиологиялық зерттеуді аяқтауға таяу. Зерттеу нәтижелері 18–34 жас аралығындағы жастар арасында жаңа психоактив заттарды пайдаланудың ерекшеліктері мен ол туралы хабардарлықты бағалау, сондай-ақ Қазақстан Республикасында жаңа психоактив заттарды шамадан тыс пайдаланудың клиникалық-эпидемиологиялық сипаттамаларына жасалған талдау болады.

Екі зерттеудің деректерін алдын ала бағалау және салыстыру өмір бойында кез келген синтетикалық есірткіні пайдаланғанын атап өткен адамдар саны 6,3%-дан 3,9%-ға дейін азайғанын және кейінгі 30 күнде осы заттарды пайдаланған тәжірибесі бар адамдар саны 2,4%-дан 0,6%-ға дейін азайғанын көрсетеді. Сонымен қатар, 18–34 жастағы адамдар арасында электрондық темекінің танымалдығы екі есеге жуық өскені анықталды.

Жүргізілген зерттеу аясында сауалнамаға қатысқандардың 3,9% жаңа психоактив заттарды анда-санда пайдаланғанын көрсетеді. Респонденттердің көпшілігі өмірінде синтетикалық каннабиноидтарды – 1,8% және синтетикалық стимуляторларды – 2,3% тұтығанын хабарлады. Осы жас тобындағы халық санына шаққанда, 2021 жылы 18–34 жас аралығындағы 162 мыңнан астам адам жоғары қатер аймағында болған және 27 мың адам жаңа психоактив заттарға тәуелді болды деп болжауға болады. Жүргізіліп



жатқан зерттеулер жастар арасында есірткі пайдалану сынды проблеманың таралуы ауқымын бағалауға мүмкіндік береді.

ЮНИСЕФ әлемнің 9 елінде жүргізген және 8 мыңнан астам респондентті қамтыған, жасөспірімдер мен жастардың психикалық саулығына COVID-19 әсері туралы сауалнама нәтижесіне сүйенсек, әр үшінші жас адам алаңдауды (27%) және тағы 15% күйзелісті сезінеді, қыздардың 43% мен ұлдардың 31% болашаққа пессимистік көзқараспен қарайды екен.

Халықаралық еңбек ұйымының «Жастар және COVID-19 пандемиясы: жұмыс орнына, білімге, құқықтары мен психологиялық жағдайына әсері» баяндамасына сәйкес жастардың 50% алаңдауды сезініп немесе күйзеліске түсуі ықтимал, тағы 17% осындай қиындықтарға душар болып үлгерген сияқты.

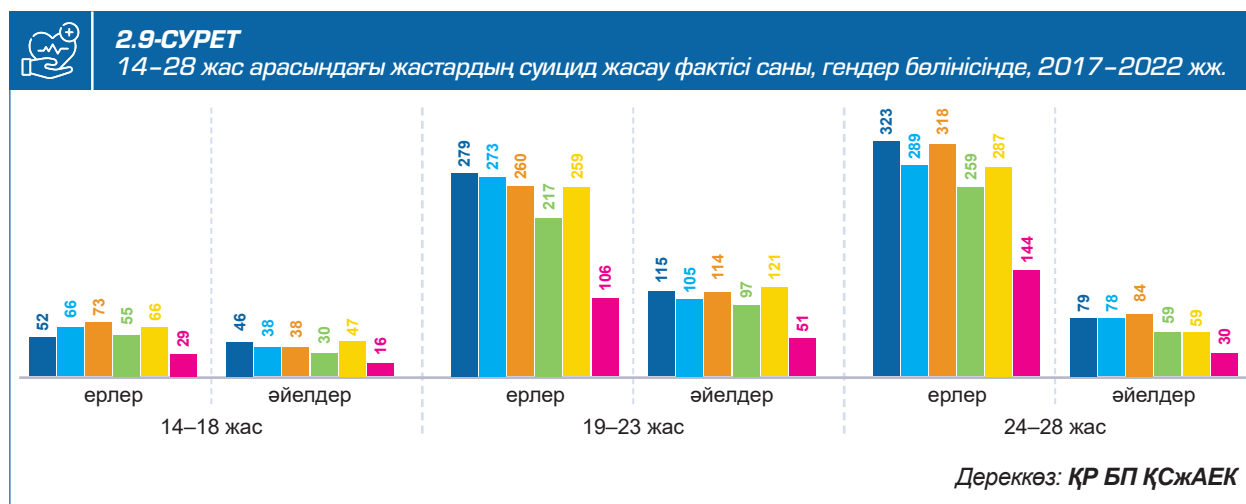
«Психикалық денсаулықты қорғау қызметі» 2020–2021 жылдардағы статистикалық жинағының мәліметтері бойынша балалар мен жасөспірімдер арасында психикалық және мінез-құлық бұзылыстарына алғаш шалдығу фактісі 2021 жылы 100 000 бала мен жасөспірімге шаққанда 74,2 жағдай болыпты (2020 жылы – 62,0). Бұл көрсеткіштің жалпы республикалық деңгейден асатын мәндері Астана қаласында (153,5), Солтүстік Қазақстан облысында (111,2), Шымкент қаласында (105,3), Шығыс Қазақстан (99,5) және Ақмола облыстарында (95,9) байқалады.

Балалар мен жасөспірімдер арасында психикалық және мінез-құлық бұзылыстарына шалдығып динамикалық бақылауда тұрған балалар мен жасөспірімдер контингенті көрсеткіші 2020 жылы 35 120 болса, 2021 жылы 36 286-ға дейін өсті, балалар мен жасөспірімдердің сырқатқа шалдығу көрсеткіші 100 000 бала мен жасөспірімге шаққанда 559,5 болды (2020 жылы 100 000 бала мен жасөспірімге шаққанда – 557,9). Бұл көрсеткіш әсіресе Қарағанды облысында (1084,5), Шымкент қаласында (968,0) және Қостанай облысында (811,2) жоғары.

«Қазақстандық жастардың әл-ауқаты» зерттеуінің деректері бойынша әр бесінші қазақстандық студент жағымсыз сезімдер: күйгелектік, мазасыздық, күйзеліс, немқұрайлылықты сезінеді екен. Жастар негізінен: өз қабілеттерін іске асыра алмай қаламын деп (54%), жұмысқа тұрудағы қиындықтардан (11,4%), күнкөріске қажет қаражат болмай қалады деп (11,2%), денсаулық мәселелерінен (10,3%), отбасы жағдайындағы қиындықтардан (8,5%) қорқады екен.

Қазақстан жастары арасында аса маңызды әлеуметтік проблема – өз-өзіне қол жұмсаудың таралуы. ДДСҰ мәліметтері бойынша 2019 жылы Қазақстан бүкіл халық арасында өз-өзіне қол жұмсау деңгейі бойынша 20-орында тұрған.

ҚР БП ҚСЖАЕК дерегі бойынша 2022 жылдың 1-жартыжылдығында 14-28 жас аралығындағы жастар арасында 376 суицид фактісі және 775 суицид жасау әрекеті тіркелген. Жас топтары бөлінісінде 19-23 жас және 24-28 жас аралығындағы жастар арасында суицид фактілері санының көбі алаңдатарлық жағдай (2.9-сурет).



## 2.5 ҚИМЫЛ-ҚОЗҒАЛЫС БЕЛСЕНДІЛІГІ МЕН БОС УАҚЫТ

Қимыл-қозғалыс белсенділігі – салауатты өмір салты мен жоғары өмір сапасының маңызды құрамдас бөлігі. Бұл мәселе әсіресе бойын толыққанды дамыту үшін дене шынықтырумен және спортпен жүйелі түрде шұғылдануды қажет ететін жастар үшін өзекті. «Қазақстан жастары» зерттеуі 2022 жылы ел жастарының 60%-дан астамы дене шынықтырумен және спортпен үнемі (22,5%) немесе анда-санда (38,2%) шұғылданатынын көрсетті, қазақстандық жастардың ширек бөлігі (25,4%) спортпен өте сирек,

13,7%-ы мүлде шұғылданбайды. Осылайша, жастардың 39,1%-дан астамы дене шынықтырумен және спортпен шұғылданбайды немесе оны тұрақты түрде істемейді

Зерттеуге сәйкес «Мектеп жасындағы балалардың денсаулыққа қатысты мінез-құлқы (HBSC, 2017–2018)» ұсынылған деңгейде күнделікті қимыл-қозғалыс белсенділігі мектеп оқушыларының 34%-ында бар және 13 жастан бастап 15 жасқа дейін төмендейді, бұл әсіресе қыздар арасында байқалады.

Күнделікті орташа және жоғары қарқынды қимыл-қозғалыс белсенділігі 15 жастағы ұлдар арасында өзінің қыз-құрдастарына қарағанда жоғары. Жоғары қарқынды қимыл-қозғалыс белсенділігі жиілігі қыздар арасында 13 жасқа қарай 16% және 15 жасқа қарай 13% айтарлықтай төмендейді.

Жоғары қарқынды қимыл-қозғалыс белсенділігінің таралуы барлық жас тобындағы ұлдар арасында аптасына 4–6 рет немесе одан да көп; ең үлкен айырма он үш және он бес жасар жасөспірімдер арасында анықталды.

Жастардың спортпен шұғылдануға құлықты болмауына негізгі себептер респонденттердің жасына қарай өзгереді. 24–28 жас аралығындағы жастар үшін мұндай себеп фитнес-клубтарға абонемент құны жоғары екені (41,4%) және бос уақыты жоғы (39,7%) екен. Орташа жас тобы үшін (19–23 жас) түрткі жоғы (33,7%) тән. Кіші жас тобы (14–18 жас) кең таралған себептермен қатар (жоғары құн, жалқаулық), сондай-ақ сабақтар ұйымдастыру мен өткізу сапасының нашарлығын (15,9%), спорттық база жоғын немесе бар болса да орналасқан жері қолайсыз екенін (19,7%), денсаулығы нашарлығын (24,4%), қолжетімді сабақтар болмауын (15,3%), ыңғайсыз сабақ кестесін (11,1%) атап өтеді.

Бос уақыт пен демалыс – адамның күнделікті әрекетінің қарқынды дамып келе жатқан салаларының бірі және адамның өз қабілеттерін іске асыруының маңызды формасы. Қазіргі заманғы бос уақыт, бұрынғыдай, еңбекке «қосымша», яғни ең алдымен, одан демалу емес. Бос уақыттың өз алдына жеткілікті және өз алдына құндылығы бар сипаты оны тәуелсіз айнымалыға, қазір адамның, әсіресе жастардың өмір сүру стандарттары мен өмір сапасын ерекшелетін маңызды сапалық параметрлеріне айналдырып отыр.

Жастардың уақыт өткізуіне қатысты нақты жағдайы қандай? Олардың күнделікті практикалары осы салада қаншалықты ерекшеленеді?

2017–2018 жылдардағы HBSC зерттеуінің мәліметтері бойынша, мектеп оқушылары – әлеуметтік желілер, мессенджерлер және т.б. сияқты электрондық коммуникация құралдарын (ЭКҚ) қолданушылар, бұл ретте есейген сайын ЭКҚ қолдану жиілігі артады. Қыздар арасында орташа қолданушылар көп, ұлдар арасында да ЭКҚ қарқынды қолданушылар аз емес. Балалар мен жасөспірімдердің 7%-ының әлеуметтік желілерді қолдануы проблемалы, бұл көп жағдайда 11 жастағы ұлдар арасында кең тараған және қыздармен салыстырғанда жоғары. Балалардың үштен бірі өзінің жан дүниесін ашу үшін бетпе-бет жеке қарым-қатынасқа қарағанда Интернеттегі қатынасты қалайды<sup>7</sup>. Жастар бос уақытын қалай өткізетінін талдағанда, олар ұсынылған әрекет түрлеріне қанша уақыт жұмсайтыны бағаланды.

2022 жылға «Қазақстан жастары» зерттеуі жастардың 71% әлеуметтік желілерді үнемі қолданатынын көрсетті, бұл бос уақытын өткізу әрекеті түрлері жағынан ең жоғары көрсеткіш. Одан әрі танымалдығы жөнінен интернетте фильмдер мен видео көру тұр, мұны жастар өкілдерінің 41% үнемі істейді екен. Үшінші орында спортпен шұғылдану тұр – жас қазақстандықтардың 19,7%-ы үнемі спортпен шұғылданады екен (2.10-сурет).



<sup>7</sup> Social cohesion for mental well-being among adolescents. WHO/HBSC FORUM 2007. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2008.

Жоғарыда көрсетілген зерттеу деректеріне сүйенсек, қазіргі заманғы Қазақстан жастары жаһандық трендтерді тура көрсетіп отыр. Әсіресе, бұл әр екінші респондент бос уақытын өткізуді әлеуметтік желілермен және интернетте фильмдер мен видео көрумен байланыстыратынынан жақсы көрінеді<sup>8</sup>.

Жауап нұсқалары	Барлығы	14–18 жас	19–23 жас	24–28 жас
TikTok желісіндегі видео	43,3	53,9	42,4	33,6
Netflix, HBO және т.б. шығарған фильмдер мен сериалдар	39,2	40,1	38,4	38,9
Қазақстанда шығарылған сериалдар, фильмдер мен бағдарламалар	29,2	24,1	29,8	33,7
Instagram желісіндегі Reels видео	28,9	32,1	26,5	27,9
Ресейде шығарылған сериалдар, фильмдер мен бағдарламалар	26,9	16,9	25,2	38,1
Түрік сериалдары	24,0	20,1	25,2	26,7
Marvel комикстері мен сериалдары	17,4	20,6	16,9	14,6
Оңтүстік Корея дорамалары	17,4	19,1	17,7	15,4
Жапондық аниме, манга және т.б.	14,2	22,8	11,1	8,4
Фильмдер мен сериалдар көргенді ұнатпаймын	8,2	7,4	9,4	7,9
Азия киносы	7,2	7,0	6,8	7,7
Жауап берге қиналамын	0,6	0,9	0,7	0,3

Дереккөз: «Жастар» F3O, 2022 ж.

2.7-кестеде келтірілген жауаптар қазақстандық жастардың қалауын көрсетеді. TikTok жаһандық әлеуметтік желісімен және Netflix, HBO сияқты әлемдік стрим-сервистермен қатар қазақстандық жастардың отандық өнімдерге басымдық беретіні оң факт болып отыр. Біріншіден, әрине, бұл Salem Social және т.б. сынды компаниялар шығаратын жаңа медиаконтентке байланысты.

Жастардың әлеуметтік топ ретіндегі айрықша өзгешелігі – ерекшеленіп тұруға ұмтылысы. Бұл тұрғыда осы ұмтылыс жастардың субмәдениетпен танысуы арқылы анық көрінуі мүмкін. Қазақстандық жастар жаһандық трендтерге қаншалықты ортақтасатынын және субмәдениетті қалыптастыруға қатысатынын анықтау үшін зерттеу құралдарына «Өзіңізді қандай да бір субмәдениетке жатқызасыз ба?» сұрағы қосылды.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, қазақстандық жастар арасында субмәдениетке әуестік кең таралған үрдіс емес. Респонденттердің 12,2% ғана «Өзіңізді қандай да бір субмәдениетке жатқызасыз ба?» деген сұраққа оң жауап берген. Жастар субмәдениеті өкілінің әлеуметтік портреті: көбінесе 14–18 жас аралығындағы жас қыз<sup>9</sup>. Неғұрлым толық сипаттамасын анықтау үшін қоныстану типін (қала/ауыл), білім деңгейі, қай өңірде тұратыны және өзге факторларды ескере отырып, жекелеген әлеуметтанулық зерттеу жүргізуді қажет етеді. Аталмыш зерттеуде аумақтық қоныстану (қала/ауыл) ерекшелігі байқалған жоқ.

Жастардың бос уақытын өткізуінің инновациялық формалары тақырыбын жалғастыра келе, қазақстандық жастардың қандай да бір кейіпкер (аниме, манга, компьютерлік ойындар мен т.б.) бейнесіне толық ену, яғни киіну, грим жасау, рөлдік «ойын ойнауды» білдіретін косплейге қатынасы қызық көрінеді. Осыған ұқсас практика көптеген елде танымал, өйткені жеке адамның өз шығармашылық әлеуетін іске асыруына мүмкіндік береді.

Қимыл-қозғалыс белсенділігі салауатты өмір салты мен жоғары өмір сапасының маңызды құрамдас бөлігі саналады. Бұл мәселе әсіресе, жастардың бойы толыққанды дамуы үшін дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде шұғылдану қажет болатын жастар үшін өте өзекті.

Жасөспірімдерді спорт секцияларында қосымша сабақтарға қатыстыру білім алушыларды спортқа баулитыны және олардың денсаулығын нығайтатыны дәлелденген. Осыған байланысты ҚР Мәдениет және спорт министрінің 2021 жылғы 27 сәуірдегі №121 бұйрығына сәйкес спорт секцияларын жан басына қаржыландыру институты енгізілді<sup>10</sup>. Осының арқасында 162 мың бала мен жасөспірім спорт секцияларына тегін қатысып жүр. Республика бойынша спорт секцияларын ашуға бөлінген қаражат 6 млрд теңгеден асты. Сондай-ақ мемлекеттік білім беретін ұйымдардың мұғалімдеріне ап-

<sup>8</sup> «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеуі / «Жастар» F3O. – Астана, 2022. – 133-бет.

<sup>9</sup> «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеуі / «Жастар» F3O. – Астана, 2022. – 133-бет.

<sup>10</sup> «Балалар мен жасөспірімдерге арналған спорт секцияларын жан басына шаққандағы нормативтік қаржыландыру

тасына үш рет сабақтан тыс спорт сабақтарын өткізгені үшін базалық лауазымдық жалақыға 100% мөлшерде қосымша ақы төлеу жүйесі енгізілді.

Дене шынықтырумен және спортпен шұғылданатын халықтың ең белсенді үлесі жалпы білім беретін мектеп оқушыларына тиесілі. Оқушылар арасынан дене шынықтыру және спортпен 1 938 598 бала қамтылды, бұл оқушылардың жалпы санынан 58,0% (3 337,7 оқушы). БЖСМ-дегі сабақтар оқушылардың дене белсенділігінің шекарасын кеңейтеді, спорттық шеберлікті арттыруға ықпал етеді, өз денсаулығына сауатты қамқорлық жасауға және оқушылардың денсаулық мәдениетін қалыптастыруға үйретуге жәрдемдеседі, салауатты өмір салтын ұстануға, жаман әдеттердің алдын алуға мотивация қалыптастырады. Мәдениет және спорт министрлігінің статистикалық деректері бойынша 2021 жылы БЖСМ-де оқитындар саны – 386 519, балалар-жасөспірімдер клубтарында – 183 756.

Қазақстанда мектеп және студенттер лигалары мектеп оқушылары мен студенттерге арнап спорттық іс-шаралар ұйымдастырып, жүргізеді. Олардың мақсаты – білім беру ұйымдарында білім алушыларды спортпен тұрақты түрде шұғылдануға қатыстыру, ол үшін мынадай міндеттер орындалады:

- 1) командалық спорт ойындары түрлерін дамыту және өскелең ұрпақ арасында салауатты өмір салтын насихаттау;
- 2) мектеп лигасының үздік сынып командаларын және спорт ойындары түрлері бойынша білім беретін ұйымдар студенттері лигасының топтық командаларын айқындау;
- 3) білім беретін ұйымдардың оқушыларын командалық спорт ойындары түрлерінен (мини-футбол, волейбол, баскетбол және басқалар) сабақтарға қатыстыру.



ТҮЙІНДІ СӨЗДЕР:  
*isometric style basketball ball*



3-тарау

# Білім және ғылым

## 3-ТАРАУ. БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ

### 3.1 ҚАЛА МЕН АУЫЛ АРАСЫНДАҒЫ БІЛІМ САПАСЫНЫҢ АЛШАҚТЫҒЫ

«Білім туралы» ҚР заңына сәйкес баршаның сапалы білім алуға тең құқығы – мемлекеттің білім саласындағы саясатының негіздерінің бірі. Әлеуметтік және әділетті мемлекет идеясы осы және басқа қағидаттарды іске асыруға сүйенеді. Алайда қала және ауыл жастарының білімі сапасындағы орта, техникалық және кәсіптік, сондай-ақ жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім деңгейінде тіркелген алшақтыққа қарап, шын мәнінде осы қағидат толық іске асырылмай отыр деген тұжырым жасауға болады.

Орта білім деңгейінде қала және ауыл жастары білімінің сапасындағы алшақтықтың айқын индикаторлары деп жыл сайынғы ОЖСБ, ҰБТ және пән олимпиадаларының нәтижелері, сондай-ақ ерекше академиялық үлгерімі мен жетістіктері үшін айрықша белгілермен («Алтын белгі») марапаттау статистикасын атауға болады.

2019 жылы қалалар мен ауылдарда іріктелген мектептер жиынтығының тоғызыншы сыныптары арасында өткен ОЖСБ<sup>11</sup> нәтижелері қала және ауыл мектептері оқушылары білімінің сапасындағы айырмашылықты көрсетіп отыр. Атап айтқанда, бағалау қорытындысы бойынша еліміздің қала мектептері оқушыларының орташа баллы 35,17 болса, ауыл мектептері оқушыларыныңкі – 43,33 балл. Оқу жетістіктерін бағалау нәтижелері бойынша тіркелген орыс тілінде оқытатын мектеп оқушыларының нәтижелері (42,15 балл) қазақ тілінде оқытатын мектеп оқушыларыныңкінен (39,16 балл) біршама жоғары болды. Оқушылардың академиялық жетістіктеріндегі айырмашылықтар мектеп түрлеріне қарай да байқалады: республика бойынша орташа мәні – 47,47 балл, лицей оқушыларында – 49,63 балл, гимназия оқушыларында 64,44 балл тіркелді.

2021 жылғы ҰБТ нәтижелері де қала және ауыл мектептері оқушыларының академиялық жетістіктері арасындағы айқын алшақтықты көрсетеді. Мәселен, тестілеу қорытындысы бойынша ықтимал 140 баллдан қаладағы оқушылардың 19,1% және ауылдықтардың 24,9% ең аз балл (1–49) алған (3.1а, 3.1б-кестелері). Тестілеу нәтижелерін оқыту тіліне қарай талдау қазақ тілінде білім беретін мектеп оқушылары көбінесе төмен нәтиже көрсеткенін анықтады: қазақ тілінде оқытатын ауыл мектептерінің әр төртінші оқушысы (25,6%) және орыс тілінде оқытатын ауыл мектептерінің әр бесінші оқушысы (20,8%) 2021 жылы ҰБТ қорытындысы бойынша 1–49 аралығында балл алған (3.1б-кесте).

Өңірлер	Қала мектептерінен қатысушылар статистикасы – жалпы және тестілеу тілі бойынша			Қала мектептерінің 1–49 балл алған түлектері статистикасы – жалпы және тестілеу тілі бойынша		
	Барлығы	қазақ	орыс	Барлығы	қазақ	орыс
Республика бойынша барлығы, адам	58 868	39 031	19 567	11 240	8 341	2 879
Қала мектептерінің 1–49 балл алған түлектері үлесі, %				19,1	21,4	14,7

Дереккөз: Ұлттық тестілеу орталығы

Өңірлер	Ауыл мектептерінен қатысушылар статистикасы – жалпы және тестілеу тілі бойынша			Ауыл мектептерінің 1–49 балл алған түлектері статистикасы – жалпы және тестілеу тілі бойынша		
	Барлығы	қазақ	орыс	Барлығы	қазақ	орыс
Республика бойынша барлығы, адам	48 745	41 982	6 755	12 151	10 743	1 405
Ауыл мектептерінің 1–49 балл алған түлектері үлесі, %				24,9	25,6	20,8

Дереккөз: Ұлттық тестілеу орталығы

Еліміздегі мектепте оқитын жастардың пән олимпиадалары бойынша жетістіктерінің статистикасы көрсеткендей, ауыл мектептері оқушыларының олимпиадаға қатысып, арманындағыдай медаль

<sup>11</sup> Ұлттық тестілеу орталығынан ОЖСБ статистикалық деректері // <http://www.testcenter.kz/ru/stats/statisticheskie-dannye-voudso/index.php>.

алу мүмкіндігі әлі де шектеулі. «Дарын»<sup>12</sup> РҒПО деректері бойынша 1992–2021 жылдар аралығында ең көп медальді Алматы қаласының оқушылары жеңіп алған – 90, екінші орында Республикалық физика-математика мектебінің оқушылары (Алматы және Астана қалалары) – 72 және үшінші орында 55 медальмен Жамбыл облысының оқушылары тұр.

Пән олимпиадаларының жеңімпаздары құрамында қала мектептерінің оқушылары көбірек болуы – ұзақ уақыт байқалып келе жатқан үрдіс. Мысалы, 2009 жылғы орта мектеп түлектері туралы мәліметтер пән олимпиадасынан жүлделі орын алғанын білдіретін «Алтын белгі» белгісі бар мектеп аттестатын ауыл оқушыларына қарағанда қала мектептері оқушылары көбірек алғанын көрсетеді. Мәселен, 2009 жылы орта білім туралы аттестат алған қала мектептері түлектері арасынан 176 адам (4 515-тен 3,9%) «Алтын белгі» белгісін иеленген. Ауылдық жерлерде «Алтын белгі» белгісі бар орта білім туралы аттестатты 3 593 түлектің 29-ы ғана немесе барлық түлектердің 0,8% алған.

Түрлі пән салалары бойынша оқушылардың жетістіктері мен машықтарына халықаралық салыстырмалы зерттеулер – PISA, TIMSS және ICILS – нәтижелерінде қала және ауыл мектептері, қазақ және орыс оқыту тілдері, арнаулы және орта мектептер арасындағы сақталып отырған алшақтық бары көрінеді. Атап айтқанда, 2015 жылғы PISA нәтижелері бойынша қала мектептерінің оқушылары (орта есеппен 447 балл) ауыл мектептері оқушыларынан (орта есеппен 466 балл) 19 балл артық алған, бұл жарты жылдық оқытуға барабар. Оқыту тіліне қарай да айырмашылық байқалады: орыс тілінде оқытатын мектеп оқушыларының көрсеткіші (орта есеппен 489 балл) қазақ тілінде оқытатын мектеп оқушыларының көрсеткішінен (орта есеппен 439 балл) 50 балл артық. PISA әдіснамасына сәйкес оқыту сапасындағы бұл бір жарым жылдық оқытуға барабар алшақтықты көрсетеді.

2019 жылы елімізде математика және жаратылыстану бағытындағы білім сапасын бағалау мақсатында жүргізілген TIMSS кешенді зерттеу қорытындысы бойынша қала мектептері оқушылары математикадан да, жаратылыстанудан да ауылда оқытын құрдастарынан озық болды. Сегізінші сынып деңгейінде математика бойынша айырма 21 балл, жаратылыстану бойынша – 33 балл болды.

2018 жылы Қазақстанда жүргізілген ICILS зерттеу нәтижелері оқушылардың ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) меңгеру машығында елеулі айырма бар екенін көрсетті. Елдегі ақпараттық-коммуникациялық сауаты өте төмен оқушылар (5%) мен сауаты өте жоғары оқушылар (5%) арасындағы алшақтық 347 балл болған, ал зерттеуге қатысқан 14 елдегі орташа алшақтық – 157 балл. Осылайша, пандемияға орай қашықтан оқыту форматына көшу қарсаңында қазақстандық оқушылардың білім берудің жаңа цифрлық формасына дайындығы әлсіз болып шығып, ICILS қатысқан елдер тізімінде соңғы 14-орынды иеленді. Қала мен ауыл бөлінісінде деректер ашық жарияланбаса да, ел өңірлерінде интернет-байланысқа қол жеткізу біркелкі емес екені, оған қоса ауыл мектептерінің материалдық-техникалық, оның ішінде компьютерлермен жабдықталуы нашар екеніне қарап, цифрлық сауат деңгейі бойынша ауыл оқушылары қалалықтардан едәуір артта қалып келеді деп болжауға болады.

Техникалық және кәсіптік білім деңгейінде (ТжКБ) ауыл және қала жастарының білімі саласындағы айырмашылық орта білім деңгейінде қалыптасқан білім теңсіздігінің көрінісі деуге болады. Атап айтқанда, 2015 жылғы PISA нәтижелері Қазақстанда мектеп оқушыларының академиялық үлгерімі ТжКБ ұйымдарында оқып жатқан құрдастарыныкіне қарағанда жоғары екенін көрсеткен: тестілеу қорытындысы бойынша мектеп оқушылары 461 балл жинаса, колледжде оқып жатқандар – 429 балл жинаған. Осылайша, тестілеу нәтижесіндегі айырма 33 балл болды, бұл PISA әдіскерлері бағалауында бір академиялық жылға артта қалуға барабар. Мұндай нәтижелер академиялық үлгерімі төмен мектеп оқушылары негізгі орта білім (9 сынып) алған соң ТжКБ ұйымдарына өтуді ҰБТ тапсырмай университетке оқуға түсуге мүмкіндік беретін стратегия ретінде пайдаланып отырғанын көрсетеді.

Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру деңгейінде ресми статистика деректері қаладан және ауылдық жерлерден келгендердің білімі сапасындағы алшақтықты толық бағалауға мүмкіндік бермейді. Қала және ауыл жастарының білімі сапасындағы білім берудің бастапқы кезеңдерінде қалыптасып, жоғары білім деңгейінде көрінетін алшақтықтың жанама индикаторы – тұрғындардың шығындарының құрылымы. Атап айтқанда, ҚР СЖРА ҰБС деректері бойынша 2021 жылы қала және ауыл тұрғындарының шығындарының құрылымынан қала халқы білімге жұмсалатын қаражатының 46,1%-ын мектепке дейінгі кезеңіне бөлетіні, ал ауыл халқы жоғары оқу орнындағы оқуға көбірек (30,0%) жұмсайтыны көрінеді. Пандемияға дейін (2017–2018 жж.) бұл көрсеткіштердегі айырма 6 п.т.<sup>13</sup> болса, 2021 жылы ол 2,5 есе артып, 16,1 п.т. болған. Кейінгісі жанама түрде ауылдық үміт-

<sup>12</sup> Қуттыбаев Д. 420 медалей в самых престижных предметных олимпиадах удалось выиграть школьникам Казахстана // <https://kazpravda.kz/n/420-medaley-v-samyh-prestizhnyh-predmetnyh-olimpiadah-udalos-vyigrat-shkolnikam-kazahstana/>.

<sup>13</sup> Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жай-күйі мен оның жағдайы туралы ұлттық баяндама (2018 жылдың қорытындысы бойынша) / М. Атанаева, М. Аманғазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, М. Шахенова, Г. Қарбаева, Ж. Джумабаева, Н. Касымбекова, М. Даулиев, Д. Абдрашева, А. Кусиденова. – Астана: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі, «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ, 2019. – 364 б. – Б. 43.

көрлердің жоғары оқу орнында оқуға мемлекеттік білім грантын ұтып алуға конкурс кезінде қала жастарымен салыстырғанда бәсекеге қабілеті төмен екенін көрсетеді. Бұл ретте, қазір қолданылып отырған, білім гранттарын бөлу кезінде ауыл жастарына квота беру жүйесі өтеміздік рөл атқарса да, білім алу мүмкіндіктеріндегі қалыптасып қалған теңсіздіктің орнын толық толтыруға дәрменсіз болып отыр.

Магистратураға түсу кезіндегі кешенді тестілеу нәтижелерін қала және ауыл жастарының білімі сапасындағы алшақтықтың тағы бір жанама индикаторы деуге болады. Ұлттық тестілеу орталығының деректері бойынша 2021 жылы үміткерлердің 44,3% немесе әр екінші үміткер (2020 жылы – 45,6%, 2019 жылы – 45,2%) магистратураға түсуге шекті балл жинай алмаған. Бастапқы балл жинай алмаған үміткерлер арасында ауыл жастарының саны басым екені туралы сенімді дерек жоқ. Дегенмен, қала жастарының әу бастан тіл білу машығы жақсы дамығаны және бакалавриат деңгейінде студенттердің тіл үйренуі нашар жүретініне қарап, ауыл жастарының магистратураға түсуіне негізгі кедергілердің бірі ағылшын тілін жетік білмеуі деп бағалауға болады. Мысалға, 2018 жылы мектеп оқушыларына алғаш рет ағылшын тілінде ҰБТ тапсыруға мүмкіндік берілгенде, бұл мүмкіндікті еліміздің<sup>14</sup> жеті қаласындағы мектеп оқушылары ғана пайдаланған.

Қала мен ауыл жастарының білімі сапасындағы қалыптасқан алшақтыққа негіз болған бірқатар факторлардың арасынан басты-басты бірнешеуін атап өтуге болады: білім беру ұйымдары инфрақұрылымын дамыту мен материалдық-техникалық жабдықтаудағы теңсіздік, білім беру жүйесіндегі кадр жасақтау проблемалары, білім мен еңбектің құндылығы өзгеруі, құрылымдық экономикалық факторлар.

Жүйедегі инфрақұрылым дамуындағы теңгерімсіздік – негізінен өңірлер арасындағы аумақтық, демографиялық айырмашылықтар мен әлеуметтік-экономикалық диспропорцияға байланысты тарихи қалыптасқан фактор. Сонымен қатар, білім беру инфрақұрылымын дамытудағы аумақтық теңгерімсіздік ұзақ уақыт бойы ауыл және қала жастарының білімі сапасындағы алшақтықтың сақталуына әлі де ықпал етіп келеді.

Білім беру ұйымдары желісінің дамуындағы аумақтық айырмашылықтар білім беру деңгейлерінің бәріне тән. Мысалға, 2017–2020 жылы динамикада орта білім беру ұйымдары желісі мен контингенті негізінен қалалық жерлерде ұлғайғаны байқалады: 7 440 бірлік, яғни үш жыл бұрынғыға қарағанда 47 мектепке (0,7%) артық. Сондай-ақ керісінше, ауыл мектептері 2018–2020 жылдары жабылып қалғаны немесе қайта ұйымдастырылғаны есебінен 76 бірлікке (1,4%) азайғаны анықталған<sup>15</sup>.

Гимназиялар, лицейлер және пәндерді тереңдетіп оқытатын сыныптар желісін дамыту саласындағы жағдай да осыған ұқсас. 2021 жылғы жағдай бойынша елде 120 гимназия (мектеп-гимназияны есептегенде) жұмыс істеген, оның 32-сі Алматы қаласында орналасқан, ал 140 мың адам контингенті бар Атырау облысында бірде-бір гимназия жоқ. Елімізде лицейлер саны біршама аз: 2021 жылы 90 лицей болған, оның үштен бірі Астана (10 лицей) және Алматы қаласында (18 лицей) орналасқан<sup>16</sup>.

Гимназиялар, лицейлер және пәндерді тереңдетіп оқытатын сыныптар желісін дамыту саласындағы жағдай да осыған ұқсас. 2021 жылғы жағдай бойынша елде 120 гимназия (мектеп-гимназияны есептегенде) жұмыс істеген, оның 32-сі Алматы қаласында орналасқан, ал 140 мың адам контингенті бар Атырау облысында бірде-бір гимназия жоқ. Елімізде лицейлер саны біршама аз: 2021 жылы 90 лицей болған, оның үштен бірі Астана (10 лицей) және Алматы қаласында (18 лицей) орналасқан<sup>16</sup>.



ТҮЙІНДІ СӨЗДЕР:

education, science, books, university

<sup>14</sup> Сонда, б. 106.

<sup>15</sup> Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жай-күйі мен оның жағдайы туралы ұлттық баяндама (2020 жылдың қорытындысы бойынша). – Астана: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі, «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ, 2021. – 310 б. – Б. 59.

<sup>16</sup> «Қазақстан Республикасы білім беру жүйесінің статистикасы». Ұлттық жинақ. – Астана: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі, «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ, 2022. – 308 б. – Б. 66.



Орта білім инфрақұрылымын теңдей отырып дамытуға қатысты алғанда, жалпы білім беру мектептерінде үш ауысымда оқытуды жою мәселесі әлі де өзекті болып отыр. Бұл тұрғыда кейінгі жылдары теріс динамика байқалады. 2015 жылы елімізде 87 үш ауысымды мектепте 110,5 мың адам оқыса, 2021 жылы 301,4 мың адам контингенті бар 169 мектеп жұмыс істеген. Үш ауысымды мектептердің көбі (57 мектеп) Алматы облысында<sup>17</sup>.

ТЖКБ ұйымдары желісі кейінгі үш жылда жеке ұйымдар есебінен 15 бірлікке жалпы азайғаны аясында (2019 жылы 801-ден 2021 жылы 786-ға дейін) ел өңірлерінде біркелкі ұсынылмаған күйде қалып отыр. Мысалы, екі қаладағы жастар саны бірдей болғанына қарамастан, Алматыда – 83, ал Шымкентте – 33 ТЖКБ ұйымы бар.

Жоғары білім деңгейінде одан да маңызды диспропорция байқалады. Жоғары білім беру ұйымдары желісінде 2021 жылы 121 жоғары оқу орны болса, олардың үштен бірі Алматыда, 16-сы – Астанада орналасқан, ал Маңғыстау облысында бір-ақ ЖОО бар. Бүгінгі күні студент жастар да, жалпы ішкі көші-қон да негізгі шоғырлану орталығы ретінде Алматы және Астана қалаларына тартылады. Жоғары оқу орындары желісіндегі бүкіл ел ауқымындағы теңгерімсіздік келешекте осы үрдістің сақталуына ықпал етеді.

Орта білім ұйымдарының тұрақты материалдық-техникалық жабдықталуы – балалар мен жастарды оқыту мен тәрбиелеуге қолайлы жағдай жасаудың маңызды шарты. Бұл тұрғыда орта білім беру ұйымдарын жылыту, кітапханамен, спорт залмен және тиісті жабдықтармен қамтамасыз ету мәселесі әлі де өзекті. Сонымен қатар, 2021 жылы елімізде 2 737 мектеп қатты отын жағып жылытылады, 796 мектептің дербес спорт залы, 593 мектепте кітапхана, 557 – асхана мен буфет жоқ. Бұл мәселедегі елеулі оң динамикаға қарамастан, еліміздің 69 мектебінде әлі күнге дейін әжетхана сыртта<sup>18</sup>.

Жеке атап өтетін жайт – елдегі орта білім беру ұйымдарының 36,7%-ын құрайтын 2 753 шағын жинақты мектептің материалдық-техникалық жай-күйі. 2021 жылы 11 шағын жинақты мектеп апатты жағдайда болған, 127 – күрделі жөнделуді қажет еткен және 929 ШЖМ типтік емес бейімделмеген ғимаратта немесе орынжайда орналасқан<sup>19</sup>.

Білім беру жүйесін кадрлармен қамтамасыз ету қала және ауыл жастарының білімі сапасындағы алшақтықты азайтуда ерекше маңызды. Дегенмен бұл бағытта шешімін таппаған бірқатар мәселелер бары байқалады.

Орта білім беру жүйесінде кадрлармен қамтамасыз ету проблемалары пән мұғалімдері, сондай-ақ ауылдық жерлерде бастауыш сынып мұғалімдері тапшылығымен байланысты. Ұлттық білім беру деректер қорының (ҰБДҚ) мәліметіне сәйкес 2020 жылы педагог кадрларға зәруліктің ең үлкен мәні (818 бірлік) Атырау облысында тіркелген, (2018 жылы осы санның жартысынан аз – 404 бірлік болған). Сондай-ақ педагогтарға ең жоғары зәрулік халық тығыз орналасқан өңірлерге: Алматы (706 бірлік), Түркістан (599 бірлік), сондай-ақ Қарағанды облыстарына (508 бірлік) тән. Педагог кадрларға ең төмен зәрулік Ақмола (19 бірлік), Павлодар (29 бірлік) және Қостанай облыстарында (44 бірлік) байқалған. Жалпы алғанда, 2020 жылдың аяғындағы жағдай бойынша күндізгі жалпы орта білім беретін мектептерде педагогтарға зәрулік 4 606 адам болып отыр<sup>20</sup>.

Шағын жинақты мектептерге педагог кадрларға жалпы зәрулікпен қатар, біліктілік деңгейінің аса төмендігі тән. ҰБДҚ мәліметі бойынша 2021 жылы шағын жинақты мектептерде жұмыс істейтін 50 568 педагогтың 27,3%-ының біліктілік санаты жоқ боп шықты. Оның 98,9%-ы ауылдық жердегі шағын жинақты мектепте жұмыс істейді<sup>21</sup>.

Білім сапасындағы алшақтықты азайтуға тарихи қалыптасқан тосқауылдармен қатар, ұлттық білім беру жүйесі алдында туындайтын жаңа сын-қатерлер де кедергі болып отыр. Бұл орайда, ең алдымен, жүйенің пандемияның орта және ұзақ мерзімді салдарына бейімделу қабілеті туралы айтамыз.

Пандемия мен соның кесірінен қашықтан оқыту форматына көшу білім беруде елеулі цифрлық теңсіздік қалыптасуына себеп болды. Интернеттің бар жерге таралмаған және шапшаңдығы төмен болғаны, оқушылардың компьютер техникасына біркелкі қол жеткізе алмағаны және педагогтардың қашықтан оқыту форматына көшуге дайын болмағаны – білім берудің барлық деңгейінің, бірақ негізінен мектептердің алдынан шыққан негізгі проблемалар. Ауылдық жерлерде тұратын

<sup>17</sup> Сонда, б. 87.

<sup>18</sup> Сонда, б. 88–89.

<sup>19</sup> Сонда, б. 104.

<sup>20</sup> Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жай-күйі мен оның жағдайы туралы ұлттық баяндама (2020 жылдың қорытындысы бойынша). – Астана: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі, «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ, 2021. – 310 б. – Б.130.

<sup>21</sup> «Қазақстан Республикасы білім беру жүйесінің статистикасы». Ұлттық жинақ. – Астана: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі, «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ, 2022. – 308 б. – Б. 103.

жастар мен әлеуметтік-экономикалық жағдайы тұрақсыз отбасылардан шыққан балалар бәрінен қиын жағдайға тап болды. Елдегі эпидемиологиялық жағдайдың салыстырмалы түрде тұрақтануына және 2021 жылы мемлекет жұмсаған күш-жігерге қарамастан, мектептерді одан әрі ақпараттандыру міндеті әлі де өзекті болып келеді. Атап айтқанда, 2021 жылғы жағдай бойынша мемлекеттік жалпы білім беретін мектептерде «оқушы/компьютер» арақатынасы 4:1 болған (Түркістан облысында және Астана қаласында – 7:1), шағын жинақты мектептерде – 2,1:1 (салыстыру үшін: Назарбаев зияткерлік мектептерінде – 1:1). Мектептердегі интернет шапшаңдығы да әрқелкі: 11 мектепте (9-ы Түркістан облысында орналасқан) интернет шапшаңдығы 512 кбит/с кем болған. Сонымен қатар, пандемияның орта білім сапасына кері әсері қазірдің өзінде білініп отыр, оны динамикада ҰБТ нәтижелерінен байқауға болады. Мысалы, 2019 және 2020 жылдары ҰБТ нәтижелері қала және ауыл мектептері оқушыларының біліміндегі алшақтық ұлғайғанын көрсетті: 2019 жылғы тестілеу қорытындысы бойынша алшақтық 1,43 балл, ал 2020 жылы – 4,47 балл болған<sup>22</sup>.

Жастардың құндылықтар жүйесіне білім құндылығы әлсіз кірігуі – жастардың білімі сапасындағы алшақтықтың ұлғаюына ықпал ететін тағы бір маңызды фактор. «Жастар» F3O мониторингтік әлеуметтану зерттеуінің деректері бойынша 2022 жылы жастар құндылықтары жүйесінде білім алу мен оқу (19,5%) жастардың материалдық жағынан қамсыз өмірге ұмтылысынан (39,3%) кейінгі бесінші орында тұр. Көп жауап нұсқасы бар «Сіз үшін өмірде аса құнды нәрсе не?» деген сұраққа респонденттердің жауаптарына қарап, жастардың санасында білім алу кейін қамсыз өмір сүру мүмкіндігімен астаспайды деп болжауға болады. Басқаша айтқанда, қазақстандық жастардың ойлау жүйесінде білім алу әрқашан өзінің қоғамдағы мәртебесін арттыруға мүмкіндік беретін әлеуметтік саты бола бермейді. Сонымен қатар, отбасы мен денсаулық құндылығы білім алудан басым түскені жастардың бойында күнкөріс құндылықтары үстем екенін көрсетеді.

Оқушылардың академиялық жетістіктерінде алшақтық қалыптасуына айтарлықтай ықпал ететін басты факторлардың бірі ретінде халықаралық сарапшылар контекстік әлеуметтік-экономикалық жағдайларды атайды. Өңгіме, ең алдымен, мектеп оқушыларының ата-аналарының әлеуметтік-экономикалық мәртебесі туралы болып отыр. PISA әдіскерлерінің бағалауы бойынша қазақстандық оқушылардың 30%-дан астамының білім нәтижелеріне олардың ата-анасының жұмыспен қамтылу индексі ықпал етеді<sup>23</sup>. Ата-анасының әлеуметтік-экономикалық мәртебесі жоғары балаларға қарағанда, ата-анасы аз табыс табатын немесе жұмыссыз оқушылардың жоғары академиялық көрсеткіштерге қол жеткізу мүмкіндігі аз. ҚР ҰЭМ СК ашық деректеріне сәйкес 2020 жылы ауылдық жердегі кедейлер үлесі табысы төмен жалпы халық санынан 56,4% болды. Бұл ретте, ауылдық жердегі барлық кедейлердің 34%-ы халық құрамында жастар басым Түркістан облысына келеді. Пандемия салдарынан болған дағдарыс контекстінде әлеуметтік-экономикалық факторлар білімдегі теңсіздікті теңестіруді көздейтін басқару процестеріне әлі күнге кері әсер етіп келеді дегуге толық негіз бар, қала мен ауыл жастарының білімі сапасындағы алшақтық – осының айқын көрінісі.



**ТҮЙІНДІ СӨЗДЕР:**

*several textbooks stand on a bookshelf sideways*

<sup>22</sup> Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жай-күйі мен оның жағдайы туралы ұлттық баяндама (2020 жылдың қорытындысы бойынша). – Астана: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі, «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ, 2021. – 310 б. – Б. 100.

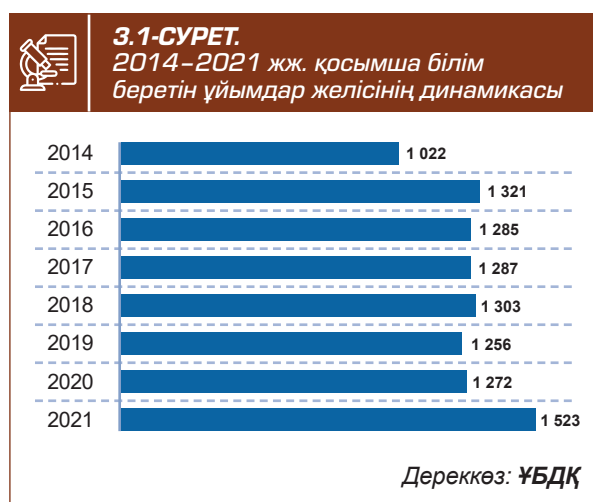
<sup>23</sup> PISA-2012 15 жастағы білім алушылардың білім жетістіктерін халықаралық зерттеудің негізгі нәтижелері / А. Култуманова, Г. Бердибаева, Б. Картпаев, И. Иманбек, К. Шарбанова, М. Рахимова, Ж. Жумабаева, З. Пирнепесова, Б. Окенова, А. Увалиева. – Астана: НҚОСО, 2013 – 283 б. – Б. 202.

Контекстік әлеуметтік-экономикалық жағдайлар әсерінің көрінісін қолданыстағы білім беруді қаржыландыру жүйесін мысалға ала отырып байқауға болады. Елде жан басына шаққандағы нормативтік қаржыландыру енгізілгенге дейін кей мектепте жоғары сапалы білім беру процесі қамтамасыз етілсе, енді бір мектептерде білім беру қызметінің жоғары сапасын қамтамасыз етуге жеткілікті қаржы ресурстары болған жоқ. 2021 жылдан бастап орта білім беру жүйесінде жан басына шаққандағы нормативтік қаржыландыру толық енгізіліп, ол ТЖКБ, сондай-ақ жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім деңгейіне таралған соң, алдағы жылдары қаржыландырудағы теңгерімсіздік проблемасы толық шешілуге тиіс. Алайда қазіргі кезде қала мен ауыл жастарының білімдегі жетістіктерінің алшақтығын азайтуға ықпал ететін жағдайларға (қаржы-шаруашылық дербестігі артуы, ресурстарды недәуір тиімді басқару, материалдық-техникалық жабдықтаудағы теңсіздікті теңестіру және т.б.) жан басына шаққандағы нормативтік қаржыландырудың оң әсері туралы айтуға әлі ерте.

### 3.2 ҚОСЫМША ЖӘНЕ БЕЙРЕСМИ БІЛІМ

Қосымша және бейресми білім беру жастардың жеке тұлға ретіндегі, зияткерлік, рухани-адамгершілік, шығармашылық және физикалық дамуы, кәсіп саласын таңдай алуы, салауатты өмір сүру салтын, көшбасшылық қасиеттері мен әлеуметтік құзыреттерін қалыптастыру, түрлі салада жастардың шығармашылық қабілеттері мен кәсіби машықтарын дамытуға жағдай жасауды көздейді.

Қосымша білімді дамыту саласында балалар мен жастардың осы білім түріне жаппай қол жеткізуін қамтамасыз ету мәселесі көңіл бөлуді қажет етеді. ҰБДҚ мәліметі бойынша 2021 жылы қосымша білім беретін ұйымдар саны алдыңғы жылмен салыстырғанда 251 бірлікке көбейіп, 6–18 жас аралығындағы 1 058 728 бала мен жас контингенті бар 1 523 бірлікке жеткен (3.1-сурет).



Қосымша білім беретін ұйымдар саны көбейгеніне қарамастан, қамту көрсеткіштері айтарлықтай өзгерген жоқ. Атап айтқанда, ҰБДҚ мәліметіне сәйкес кейінгі үш жылда ауыл жастары қаладағы құрдастарына қарағанда қосымша біліммен аз қамтылып отыр. 2019 жылы қосымша білім беретін ұйымдардың ауылдағы контингенті үлесі 38,3% болса, 2021 жылы бұл көрсеткіш кемінде 1% артып, 39,2% болды.

Бұдан өзге, өңірлер бөлінісінде қосымша біліммен қамту көрсеткіштерінде елеулі айырма сақталып отыр. Мысалы, 2019 жылы ел аумағында орташа көрсеткіш 28,6% болғанда, қосымша біліммен қамту көрсеткіші өңірге қарай Алматы қаласындағы 12,1% бен Батыс Қазақстан облысындағы 67,2% арасында болды<sup>24</sup>.

Өңірлер бөлінісінде қосымша білімді қаржыландыру да теңгерімсіз күйде қалып келеді. 2021 жылы ҰБДҚ мәліметі бойынша өңірлерде қосымша білімге бюджеттен бөлінетін қаражат сомасы өңірге қарай Солтүстік Қазақстан облысына бөлінген 2 073 999 теңге мен Қарағанды облысын бөлінген 8 341 733 теңге арасында болған.

Қыздардың, айрықша оқытуға зәру және әлеуметтік осал топтардан шыққан балалар мен жастардың қосымша білімге қол жеткізу мүмкіндігін кеңейту міндеті де әлі өзекті болып келеді. 2021 жылы, алдыңғы жылдардағыдай, қосымша білім беретін ұйымдар контингентінде ер балалар саны басым болды. Бұл көбінесе Жамбыл (46,2%), Батыс Қазақстан (45,1%) және Қызылорда облыстарына (42,0%) тән (3.2-кесте).

Бұған ер баланың біліміне көбірек инвестиция құю керек және олардың құқық бұзуға бейім мінез-құлқының алдын алу үшін қосымша білімге көбірек қатыстыру қажет дейтін дәстүрлі гендерлік стереотиптер әлі сақталып отырғаны себеп болды деп түсіндіруге болар.

<sup>24</sup> Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жай-күйі мен оның жағдайы туралы ұлттық баяндама (2020 жылдың қорытындысы бойынша). – Астана: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі, «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ, 2021. – 310 б. – Б. 82.



**3.2-КЕСТЕ**

Қосымша білім беретін ұйымдардың 2021 жылғы контингенті, жынысқа бөлінген

Өңірлер	Контингент, адам	Оның ішінде ұлдар, адам	Ұлдар үлесі, %	Оның ішінде қыздар, адам	Қыздар үлесі, %
<b>ҚР</b>	<b>1 058 728</b>	<b>663 975</b>	<b>62,7</b>	<b>394 753</b>	<b>37,5</b>
Ақмола облысы	43 602	27 443	62,9	16 159	37,1
Ақтөбе облысы	57 294	35 550	62,0	21 744	38,0
Алматы облысы	76 817	54 597	71,1	22 220	28,9
Атырау облысы	58 046	35 074	60,4	22 972	39,6
Батыс Қазақстан облысы	77 788	42 687	54,9	35 101	<b>45,1</b>
Жамбыл облысы	94 782	51 014	53,8	43 768	<b>46,2</b>
Қарағанды облысы	82 448	51 749	62,8	30 699	37,2
Қостанай облысы	58 321	35 113	60,2	23 208	39,8
Қызылорда облысы	53 969	31 308	58,0	22 661	<b>42,0</b>
Маңғыстау облысы	52 072	35 986	69,1	16 086	30,9
Павлодар облысы	72 111	45 879	63,6	26 232	36,4
Солтүстік Қазақстан облысы	43 397	28 027	64,6	15 370	35,4
Түркістан облысы	92 414	71 097	76,9	21 317	23,1
Шығыс Қазақстан облысы	80 203	49 247	61,4	30 956	38,6
Астана қ.	40 146	24 066	59,9	16 080	40,1
Алматы қ.	36 614	21 910	59,8	14 704	40,2
Шымкент қ.	38 704	23 228	60,0	15 476	40,0

Дереккөз: **ҰБДҚ**

Ерекше оқытуға зәру және әлеуметтік осал топтардан шыққан балалар мен жастарды қосымша біліммен қамту саласындағы ілгерілеу одан да азырақ болып келеді. 2020 жылы ҰБДҚ деректері бойынша жетім балалар, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар, ерекше білім қажеттіліктері бар балалар арасында 12 172 бала немесе мектептен тыс ұйымдарға баратын балалардың жалпы үлесінен 1,2% қосымша біліммен қамтылған.

Қосымша білім беру жүйесінде қызметтер әлі де жөнді сараланбай келеді. Мәселен, 2021 жылы елімізде жұмыс істеп тұрған 1 523 қосымша білім беру ұйымы ішінде мәдениет және спорт жүйесіндегі ұйымдар 472 бірлік немесе 28,0% болса, оның 389-ы балалар мен жасөспірімдерге арналған спорт мектептері болған. Осы жылы барлық қосымша білім беретін ұйымның 13,1%, яғни балалар мен жастардың тұрғылықты жері бойынша бос уақытын өткізуін қамтамасыз ететін тек 200 аула клубы болған. Осыған орай, ата-анасы толық жұмыс істейтін балалардың мектептен тыс уақытта бос уақытын өткізетін орыны болмауы салдарынан іс жүзінде қараусыз қалуын және балалар мен жастардың құқықтары бұзылуы фактілеріне (қауіп-қатерде қалу, педофилия фактілері және т.б.) себеп болатынын атап өткен маңызды.

Сарапшылардың пікірінше, мектептен тыс қосымша білім беру жүйесі арқылы жастарды дәстүрлі емес діни ағымдарға тарту балалар мен жастарға ағылшын тілінде тегін сөйлесу клубтарын, музыка аспаптарын үйрету және т.б. ұсынатын неопротестант және необаптист ұйымдардың өкілдері кеңінен қолданатын кең таралған стратегиялардың бірі екен.

Сонымен қатар 2021 жылы қосымша білім беретін 1523 ұйымның ішінде тек 13 жас натуралистер станциясы, 21 жас техниктер станциясы және 38 жас туристер станциясы болды. Осыған қарап, елде ұсынылатын қосымша білім беру қызметтерінің ауқымы өскелең ұрпақтың қосымша білімге зәрулігін, сондай-ақ олардың білімнің түрлі салаларына әуестігін өтеуге мүмкіндік бермейді деген қорытынды жасауға болады.

Қосымша білім беретін ұйымдарды материалдық-техникалық жабдықтаудың жай-күйіне назар аударған жөн. 2021 жылы 8 нысан (салыстыру үшін 2017 ж. – 11) апатты жағдайда болды, тиісінше 192 қосымша білім беретін ұйым күрделі (217 – 2017 ж.) және 185-і (164 – 2017 ж.) ағымдағы жөндеуді қажет еткен. Барлық қосымша білім беретін ұйымдардың 55,5% ғана типтік ғимараттарда орналасқан.

Жастардың бейресми білімге қол жеткізуін арттыру және оның нәтижелерін мойындаудың ұлттық жүйесін құру – жан-жақты, шығармашыл, аса интеллектуал тұлғалы жас адам тәрбиелеу міндетін

іске асырудың маңызды шарты. ЮНЕСКО мен Еуропа Кеңесінің күш-жігері арқасында «өмір бойы үйрену» (Lifelong Learning, LLL) және «өмір жеткенше үйрену» (Lifewide Learning, LWL) тұжырымдамалары аясында кейінгі үш онжылдықта жаһандық ауқымда кеңінен дамып келе жатқан бейресми білім беру жастардың және басқа да жас санаттарының бойында білім экономикасы жағдайында қажет болатын машықтарды қалыптастыруды көздейді. Сайып келгенде, бейресми білім беру жастар мен ересектердің бойында жаһандағы үнемі өзгеріп отыратын өмір сүру жағдайларына бейімделуге көмектесетін машықтарды дамыта отырып, ресми білім беру функцияларын толықтырады.

PIAAC зерттеуінің және басқа да халықаралық салыстырмалы зерттеулердің (PISA, ICILS және т.б.) нәтижелерінде тіркелген ересек халықтың функционалдық сауаты көрсеткіштері төмен жағдайда бейресми білім беруді дамытудың маңызы ерекше зор. Мәселен, зерттеу деректеріне сәйкес, ересек халықтың (16–65 жас) бейресми білім алуға қатысу үлесі 17% болды. Бұл ретте әйелдердің қатысу үлесі 20%, ерлер үлесі – 13,85%<sup>25</sup>.

Қазақстанда бейресми білім беру нәтижелерін мойындау мәселесі ұзақ уақыт бойы өзекті болып келді. 2018 жылдан бастап бұл бағытта белгілі бір ілгерілеу байқалады. Уәкілетті орган ресми білім беретін ұйымдарға (мектептер, ТЖКБ ұйымдары және ЖОО) ресми білім беретін ұйымдарда бейресми оқыту нәтижелерін мойындауға мүмкіндік беретін нормативтік-құқықтық акт<sup>26</sup> әзірледі. 2021 жылы өмір бойы үйрену тұжырымдамасын қабылдау – елімізде үздіксіз білім беру жүйесін дамыту жолындағы маңызды қадам болды, оған сәйкес сертификаттау жүйесін заң жүзінде бекіту жөнінде одан әрі жұмыс істеу керек. Бұл жұмыс берушілерге бейресми оқыту нәтижелерін мойындауға, ал жастар мен ересектерге үздіксіз өзін-өзі дамытудан пайда көруге мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда бейресми білім беруді дамыту саласында жастардың жаңа күнделікті құзыреттерінің (қаржылық, цифрлық, тіл, құқық және т. б.) жалпы тапшылығы тұсында бейресми білім беру қызметтерін әртараптандыру осал және оларға қол жеткізу мүмкіндігі төмен болуы, бейресми білім беру саласында ретті статистикалық бақылау жүйесі жоғы, жұмыс берушілер бейресми білім беру құралдарына жүгініп өз қызметкерлерінің білігін арттыруға мүдделі болмауы, бейресми оқытуды сертификаттау қарқыны осал және соның салдарынан оқу нәтижелерінің жастардың өмір траекторияларына әсері әлсіз болуы әлі де өзекті.

### 3.3 ИНКЛЮЗИВ БІЛІМ БЕРУ

БҰҰ 2030 жылға дейінгі жаһандық күн тәртібінің негізін құраушы қағидаты – «Ешкімді артта қалдырмау» (Leave no one behind) – білім беру жүйесіндегі және жалпы мемлекет саясатындағы инклюзия идеясын жақсы көрсетеді.

Дәстүрлі мағынада инклюзив білім беру – оқушылардың ерекше білім беруге зәрулігі мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, бәріне білімге қол жеткізуге тең мүмкіндік беру мен жағдай туғызуды қамтиды. Өзге елдердің тәжірибесі көрсетіп отырғандай, білімге зәрулік ұлттық мән-жәйді ескере отырып бағаланады және өз құрдастарына қарағанда недәуір кемшілік көріп жүрген, жан-жақты депривация күйін кешіп жүрген жастар санатын анықтауды көздейтін интерсекциондық принциптеріне сүйеніп құрылады. Батыс елдерінде бағалау көбінесе жыныс, әлеуметтік мәртебе және нәсіл сынды белгілердің тоғысуына сүйенсе, ұлттық баяндаманың алдыңғы бөлімдерінде көрсетілгендей, Қазақстанда актуал өлшемдер – географиялық тиесілілік («орталық – периферия», «қала – ауыл»), әлеуметтік мәртебе, жыныс және этнос (тіл) екен.

Елдегі инклюзив білім беруді жүзеге асыруды белгіленген параметрлерді ескере отырып бағалағанда, жастарды инклюзив біліммен қамтамасыз етуде олардың тұрғылықты жері, қоныстану түрі мен жынысы айтарлықтай әсер ететіні көрінеді. Атап айтқанда, ҰБДБ деректері бойынша 2021 жылы жалпы білім беретін мектептерде дамудағы мүмкіндіктері шектеулі 7–18 жастағы балалар мен жастарды инклюзив білім берумен қамту көрсеткіштері өңірлерге қарай айтарлықтай ерекшеленетіні байқалған. Республика бойынша қамтудың орташа мәні 43,6% болғанда, өңірлер бөлінісіндегі көрсеткіштер Түркістан облысындағы 27,7% бен Маңғыстау облысындағы 82,6% арасында түрлі мәнде болды (3.3-кесте.). Бұл ретте инклюзив білім берумен қамтылған оқушылар қатарында ауыл жастары үлесі 44,8% болды (салыстыру үшін: 2019 жылы – 54,4%). Сонымен қатар, қыздарды инклюзив білім берумен қамту көрсеткіштері айтарлықтай: 2021 жылы бұл топ орта білім беру жүйесінде 32,2% болды (2019 жылы – 50,8%).

<sup>25</sup> OECD Skills Strategy Kazakhstan. Assessment and Recommendations. OECD, 180 p. // [https://www.oecd-ilibrary.org/education/oecd-skills-strategy-kazakhstan\\_39629b47-en](https://www.oecd-ilibrary.org/education/oecd-skills-strategy-kazakhstan_39629b47-en).

<sup>26</sup> «Қазақстан жастары – 2018» Ұлттық баяндамасы. National report «Youth of Kazakhstan – 2018» / Қалиев Т.Б., Қайдарова Ә.С., Каримова Ж.К., Әшімханова Д.Ә., Маульшариф М.М., Насимова Г.О., Негай Н.А., Сыдықназаров М. Қ., Шаповал Ю.В., Мусатаева Ф.М., Окасова Г.Е., Касымбеков А.М. – Астана, 2018. – 410 с. – С. 203.



**3.3-КЕСТЕ**

2021 жылы жалпы білім беретін мектептерде инклюзив білім берумен қамту

Өңірлер	Өңірдегі 7–18 жас аралығындағы дамудағы мүмкіндігі шектеулі балалардың барлығы, адам	Олардың ішінде жалпы білім беретін мектептерде инклюзив білім берумен қамтылған оқушылар саны	
		адам	%
<b>ҚР</b>	<b>106 284</b>	<b>46 369</b>	<b>43,6</b>
Ақмола облысы	6 604	3 316	50,2
Ақтөбе облысы	3 641	1 656	45,5
Алматы облысы	9 438	3 220	34,1
Атырау облысы	4 274	1 313	30,7
Батыс Қазақстан облысы	4 194	3 307	78,9
Жамбыл облысы	4 448	2 061	46,3
Қарағанды облысы	7 390	3 127	42,3
Қостанай облысы	8 027	4 171	52,0
Қызылорда облысы	4 894	2 594	53,0
Маңғыстау облысы	1 421	1 174	<b>82,6</b>
Павлодар облысы	4 485	2 622	58,5
Солтүстік Қазақстан облысы	2 581	1 300	50,4
Түркістан облысы	16 487	4 560	27,7
Шығыс Қазақстан облысы	12 022	5 074	42,2
Астана қ.	5 846	2 055	35,2
Алматы қ.	5 210	2 478	47,6
Шымкент қ.	5 322	2 341	44,0

Дереккөз: **ҰБДҚ**

Қыздарды инклюзив білім берумен қамту тұрғысынан ТЖКБ жүйесінде оң жағдай қалыптасып отыр. Мұнда, ҰБДҚ деректері бойынша 2022 жылдың бірінші жартыжылдығында 14–28 жастағы мүмкіндігі шектеулі студенттер арасында қыздардың үлесі 41,3% болды. Мүгедектігі бар студенттер арасында қыздар үлесі 43,5% болған.

Инклюзив білім беруді дамыту үшін балалар мен жастардың жас және физиологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келетін кедергісіз физикалық және білім беру ортасын қалыптастыру мен нығайтудың да рөлі маңызды. 2020 жылы инклюзив білім беру үшін жағдай жасаған (көтергіш құрылғылар, пандустар, санитарлық бөлмелердегі арнайы құрылғылар, тұтқалар, арнайы парталар, үстелдер орнатылған) мектептер үлесі 95,3%-ға жетті<sup>27</sup>.

Сонымен қатар орта білім беру жүйесінің мамандары арасында жүргізілген ҚР БҒМ АТО зерттеулері ауылдық жерлерде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен және жастармен жұмыс істейтін кадрлар (дефектологтар, олигофренопедагогтар, логопедтер, психологтар және т.б.) мен педагогтардың білігін арттыру курстары әлі тапшы болып отырғанын көрсетеді, бұл жағдайлар – елдегі инклюзив білім берудің толыққанды дамуына кедергі<sup>28</sup>. Мәселен, 2021 жылы қысқамерзімді біліктілікті арттыру курстарынан өткен орта білім беретін ұйымдардың 24 238 педагог қызметкерінің тек 200-і немесе 2,5%-ы инклюзив білім беруге байланысты білім беру бағдарламалары бойынша оқыды. Ауылдық жерлерде білім алуда ерекше қажеттіліктері бар балалармен және жастармен жұмыс істейтін кадрлар тапшылығы ауылдағы арнайы мектептердің педагог қызметкерлері санының статистикасынан көрінеді. Мәселен, 2021 жылы еліміздің 100 арнаулы мектебінде 6 946 педагог қызметкер жұмыс істесе, оның 511-і немесе 7,3%-ы ғана ауылдық жерлерде жұмыс істеген<sup>29</sup>.

Инклюзив білім беруге, атап айтқанда арнайы білім беретін ұйымдардың қызметіне қажет материалдық-техникалық жабдықтар мен ғылыми-әдістемелік құралдар жағдайына да мамандар қанағаттанбай отыр. Арнайы мектептер ғимараттарының техникалық жай-күйі ерекше назар аудартады:

<sup>27</sup> Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жай-күйі мен оның жағдайы туралы ұлттық баяндама (2020 жылдың қорытындысы бойынша). – Астана: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі, «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ, 2021. – 310 б. – Б.171.

<sup>28</sup> Сонда, б.171.

<sup>29</sup> Сонда, б. 222.

2021 жылы 100 арнайы мектептің 18-і күрделі жөндеуді қажет еткен, ал 39-ы типтік емес бейімделген ғимараттарда орналасқан<sup>30</sup>.

Осы қиындықтарға қарамастан, тұтастай алғанда, елде инклюзив білім беруді дамытудың кешенді мониторинг жүйесі құрылды. 2017 жылы әзірленген ҚР инклюзивті білім беруді мониторингілеудің бірыңғай шеңбері мониторинг индикаторларының нақты тізбесін және оларды есептеу әдістемесін айқындай отырып, мектепке дейінгі білімнен жоғары оқу орнына дейінгі білім берудің барлық деңгейіндегі инклюзивтік саясатын бағалауға мүмкіндік береді. Кейінгі жылдардағы мониторинг нәтижелері инклюзив білім беруді дамыту мәселелерінде белгілі бір прогресс те, сөйте тұра шешімін талап етіп отырған бірқатар проблемалар да бар екенін көрсетіп отыр.

### 3.4 ЖАСТАР ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ

Жастардың ғылыми және шығармашылық әлеуетін дамыту – мемлекеттік жастар саясатының негізгі басымдықтарының бірі. Жаһанда үздік ақыл-ой иелеріне талас жүріп жатқан жағдайда өзімізде жас ғалымдар буынын өсіру мен дамыту міндетінің маңызы саланы дамыту басымдықтарынан да артық болып отыр.

Бұл тұрғыда жекелеген теріс үрдістерді, соның ішінде ғылыми-зерттеу инфрақұрылымы дамуындағы өңірлер арасындағы диспропорция мен ғалым кадрлар құрамындағы жыныс-жас теңгерімсіздігін еңсеруді көздейтін шараларды ары қарай іске асыру жұмысы әлі де өзекті.

Өңірлер бөлінісіндегі ғылыми-зерттеу инфрақұрылымы дамуындағы диспропорция дәстүрлі түрде «периферия – орталық» желісінен көрінеді. Өңірлердің технологиялық дамуындағы теңгерімсіздікпен қатар, ғылыми-зерттеу ұйымдары желісінің ел аумағында біркелкі таралмауы жастардың келешегін ғылыммен байланыстыруына кедергі болып отыр. Атап айтқанда, тұрғын үй қажеті мен басқа да тұрмыс жағдайларына мұқтаждық шығатындықтан, басқа өңірге көшуден қиындық туады.

Кейінгі онжылдықтарда ғылыми-зерттеу ұйымдарының саны едәуір артқанына қарамастан, желідегі диспропорция әлі бар. Мәселен, ҚР СЖЖРА ҰСБ деректері бойынша 2021 жылдың аяғындағы жағдай бойынша республикада ғылыми зерттеулермен және әзірлемелермен 438 ұйым айналысқан. Кейінгі 20 жылда олардың саны 181 бірлікке артты. Алматы қаласы дәстүрлі түрде еліміздің негізгі ғылыми орталығы болып отыр, онда ҒЗТҚЖ (139 бірлік) жүргізетін ұйымдардың ең көп саны шоғырланған. Сонымен қатар, Астананың ғылыми әлеуеті де белсенді қарқынмен дамып келеді. Мәселен, кейінгі 20 жылда ҒЗТҚЖ жүргізетін қызметкерлер саны 6 861 адамға артса, оның 3 380-і немесе 49,3%-ы Астана қаласында болған. Сөйте тұра, 2000–2021 жылдар аралығында еліміздің үш өңірінде: Ақтөбе (-159 адам), Қарағанды (-139 адам) және Солтүстік Қазақстан (-27 адам) облыстарында ҒЗТҚЖ жүргізетін қызметкерлер саны азайған.

ҒЗТҚЖ жүргізетін ұйымдар контингентіндегі жыныс-жас теңгерімсіздігі 55 жастан асқан зерттеуші ғалымдардың орнын 25 және 35 жасқа толмаған жас кадрлар басуы әлеуетінің төмендігінен, сондай-ақ ғылымдағы гендерлік сегрегация белгілері сақталып отырғанынан көрінеді.

Деңгейлес гендерлік сегрегация көрінісі ҒЗТҚЖ жүргізетін қызметкерлер санын ғылым салаларына қарай бөлу статистикасынан анық көрінеді. 2021 жылы ҒЗТҚЖ жүргізген қызметкерлердің жалпы санында әйелдер көбірек (11 583 адам немесе 53,6%) болғанына қарамастан, инженерлік әзірлемелер мен технологиялар саласында әйелдер үлесі бұрынғыдай төмен: 42,1% болды (салыстыру үшін: әлеуметтік ғылымдар саласында – 65,5%, медицинада – 68,2%). Сатылы гендерлік сегрегация ғалым кадрлардың білікті құрамын талдағанда көрінеді. Мәселен, медицина ғылымдары саласында ҒЗТҚЖ жүргізетін ғылыми қызметкерлер арасында әйелдер үлесі 2021 жылы 68,2%-ға жеткеніне қарамастан, ғылым докторы дәрежесі бар кадрлар қатарында әйелдер үлесі 49,8% болған. Бұл ғылымның жекелеген салалары жоғары эшелондарда (ғылым докторлары, бейіні бойынша докторлар, ҚР ҰҒА академиктері мен корреспондент-мүшелері арасында) ер ғалымдардың басым болуымен әлі де «ерлер саласы» саналатынын көрсетеді.

Ғалым кадрлар арасындағы ұрпақ алмасуы динамикасы алдағы келешекте ғылымды кадрлармен қамтамасыз етуде проблемалар бар екенін көрсетеді. ҚР СЖЖРА ҰСБ деректеріне қарағанда 2021 жылдың аяғындағы жағдай бойынша ҒЗТҚЖ жүргізетін 21 617 адамның 5 055-і 65 жастан асқан жас санатына жататын, ал 25 жасқа толмаған жастар үлесі 1 260 адам (3,4-кесте) болған. Ғалым кадрлардың жас құрамы осындай болғанда орын басу коэффициентінің мәні тек 0,68-ге жетеді. Бұл табиғи себептермен қатардан шығып қалатын ғалым кадрлардың орнын толыққанды басу болмайды деген сөз.

Жас ғалым кадрларды даярлаудың және оларға ғылыми дәреже берудің қазіргі қарқыны сақталған жағдайда, жоғары ғылыми білікті кадрларды алмастыру да мүмкін емес. ҚР СЖЖРА ҰСБ мәліметтері

<sup>30</sup> Сонда, б. 224.

бойынша, 2021 жылы еліміздегі жоғары ғылыми білікті кадрлар құрамы 594 ғылым докторы және бейіні бойынша 65 жастан асқан 21 докторды қамтыған. Сонымен қатар, 35 жасқа толмаған жас санатында ғылым кандидаттары мен PhD докторлары саны тиісінше 37 және 547 адам болды (3.4-кесте). Мұндай жағдайда жоғары білікті кадрлардың орнын басу коэффициенті – 0,98, бұл да ортамерзімді келешекте ғалым кадрлар құрамындағы табиғи шығынның орнын біркелкі толтыру жоғын көрсетеді. Жекелеген ғылым салалары бөлінісінде жағдай тіптен жағымсыз болуы мүмкін.

**3.4-КЕСТЕ**  
2021 жылы ғылыми зерттеулер мен әзірлемелер жүргізетін қызметкерлер санын жасына қарай бөлу, адам

Көрсеткіш	Барлығы	Оның ішінде:		
		25 жасқа толмаған	25–54 жас	65 жастан асқан
Есепті жылдың аяғына ҒЗТҚЖ жүргізетін қызметкерлер саны, барлығы	21 617	1 260	18 515	5 055
оның ішінде зерттеуші мамандар	17 092	856	14 654	4 072
оның ішінде әйелдер	9 316	445	8 318	1 889
оның ішінде ғылыми және академиялық дәрежесі барлар	12 449	319	10 812	3 119
<b>бейіні бойынша доктор</b>	<b>55</b>	-	<b>34</b>	<b>29</b>
оның ішінде әйелдер	26	-	18	11
<b>философия докторы (PhD)</b>	<b>1 952</b>	-	<b>1 925</b>	<b>124</b>
оның ішінде әйелдер	991	-	985	51
<b>ғылым докторы</b>	<b>1 652</b>	-	<b>1 058</b>	<b>1 186</b>
оның ішінде әйелдер	682	-	521	431
<b>ғылым кандидаты</b>	<b>3 838</b>	-	<b>3 202</b>	<b>1 601</b>
оның ішінде әйелдер	2 214	-	1 964	804
<b>магистр</b>	<b>4 952</b>	<b>319</b>	<b>4 593</b>	<b>179</b>
оның ішінде әйелдер	2 991	205	2 771	115

*Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ*

Табиғи себептерге байланысты қатардан шығып қалатын ғалым кадрлардың орнын толтырудағы кемшілік жас ғалымдарды даярлау қарқыны төмен екеніне де байланысты. Соңғысын, өз кезегінде бірқатар фактормен түсіндіруге болады, олардың ішінде: мемлекеттік тапсырыс жүйесінің теңгерімсіздігі; ғылыми дәрежелер берудегі халықаралық практикамен салыстырғанда аса күрделі талаптар; ғылыми карьера бастауға жұмсалатын уақыт және қаржы ресурстарының ықтимал пайдаға сәйкес келмеуі (бәсекеге жарамайтын еңбек жағдайлары және мемлекеттік сектордағы жас ғалым қызметкерлердің базалық жалақысы төмендігі); жастар арасында білім мен еңбек құндылығы өзгеріп, келешектегі қамсыз өмірге ұмтылатын құндылық бағдары басым түсуі.

Ғалым кадрларды сандық және сапалық тұрғыдан алмастыруда осы аталған кедергілер арасында жас ғалым кадрларды даярлауға мемлекеттік тапсырыстың теңгерімсіздігіне, соның көрінісі ретінде жекелеген ғылым салаларына жас ғалымдар аз келуіне ерекше назар аудару керек. Бүгінгі өзінде медициналық генетика, фармакогеномика, эпидемиология, биоинформатика, биофизика, жасуша инженериясы және басқа да салалардағы мамандарды қоса алғанда, денсаулық сақтау мен биомедицина саласында жас кәсіби мамандар жетіспейтіні байқалады<sup>31</sup>.

Үш жылдық докторантурада оқу қорытындысы бойынша PhD философия докторы ғылыми дәрежесін алу үшін қорғалатын диссертациялар көрсеткіштері аз екені ғылыми дәреже беру рәсімі күрделі екенін көрсетеді. Мәселен, 2020 жылы оқуды аяқтай сала диссертация қорғаған PhD докторантура түлектері саны 483 адам немесе 33,4% болды<sup>32</sup>. Бұл алдыңғы жылмен салыстырғанда 5,9 п.т. артық. Докторантура бітіргенде диссертация қорғау көрсеткіштері мардымсыз болуына ішінара бір себеп – докторанттардың оқудан шығып кеткені де болуы мүмкін. Web of Science немесе Scopus ғылыми-метрик дерекқорларда индекстелетін және олардың біріншісінде нөлдік емес импакт-факторы (және рейтингтің сол немесе өзге деңгейінен төмен емес – шекті талаптары жеке айқындалатын квартильде) немесе екіншісіндегі белгілі бір көрсеткіші (процентиль) бар халықаралық ғылыми

<sup>31</sup> Ғылым бойынша ұлттық баяндама. – Астана, 2021. – 250 б. – Б. 211.

<sup>32</sup> Сонда, б. 155.



басылымда кемінде бір жарияланым болсын деген талап та тежеуші фактор<sup>33</sup>. Докторанттардың жалпы көпшілігінің академиялық жазу машығының әлсіздігі және тіл білуінің жеткіліксіздігі олардың қойылатын талаптарға толық сәйкес келуіне мүмкіндік бермейді.

Ғылыми мансаптың бастапқы кезеңінде жеке инвестицияның ықтимал пайдаға сәйкес келмеуі – жастарды ғылымға тарту процесін тежейтін тағы да бір фактор. Жастардың ойынша, оқуды аяқтаған соң ғылыми мансап құруға кететін уақыт (кемінде 6 жыл) пен мемлекеттік және өзге де қолдау болмаған жағдайда, оған байланысты қаржы шығыны ықтимал пайдаға сәйкес емес болып көрінеді. Мысалы, 2020 жылы ҒЗТҚЖ жүргізген қызметкерлердің орташа айлық еңбекақы мөлшері 152 мың теңге болды. Бұл ретте, ҚР СЖЖРА ҰСБ деректері бойынша кәсіпкерлік секторға қарағанда (310,2 теңге), мемлекеттік секторда орташа айлық еңбекақы шамамен екі есе төмен (161,1 мың теңге) болды. Мұндай айырмаға ішінара ұйымдардың ҒЗТҚЖ шығынын құрылымдау үшін елде қолданылатын тәсілдер себеп. 2021 жылы ғылыми қызметкерлерге еңбекақы төлеуге жұмсалған шығын үлесі ҒЗТҚЖ-ға жұмсалған жалпы шығыннан 47,9% болған. Сонымен қатар, R&D секторын қаржыландырудың жалпы әлемдік нормалары бойынша ғылыми қызметкерлерге еңбекақы төлеу қоры ғылыми-зерттеу қызметіне және әзірлемелерге бөлінетін шығынның негізгі бабын құрауға тиіс.

Жастардың ғылыми әлеуетін дамытудың осы аталған үрдістері барлық мүдделі тараптардың ведомствоаралық және сектораралық өзара іс-қимылы аясында уәкілетті органның мұқият назар аударуын және онымен байланысты проблемаларды тиімді шешуді талап етеді.

---

<sup>33</sup> Ғылыми дәреже беру туралы қағидаларды бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2011 жылғы 31 наурыздағы №127 бұйрығы. Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде 2011 жылғы 13 мамырда №6951 нөмірмен тіркелген // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1100006951>.



4-тарау

# Әлеуметтік – экономикалық жағдай



## 4-ТАРАУ.

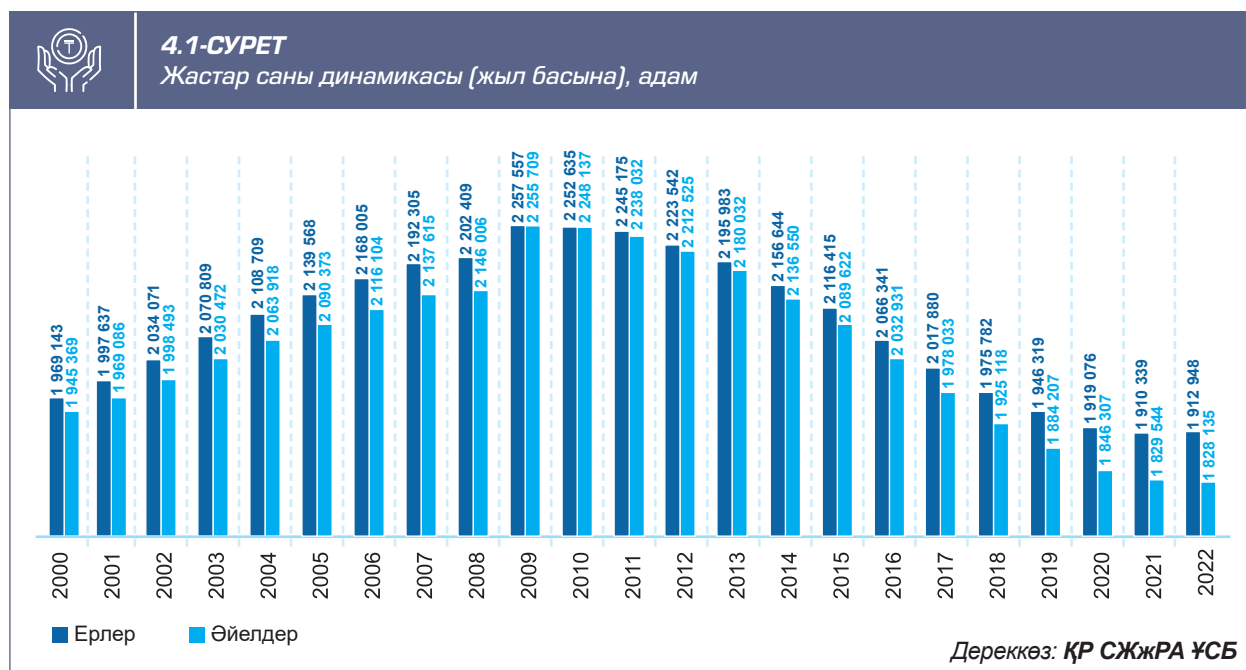
# ӘЛЕУМЕТТІК – ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙ

### 4.1 ЖАСТАРДЫ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУ ЖӘНЕ ЖАСТАРДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы ең алдымен оларды жұмыспен қамту деңгейіне байланысты. Сондай-ақ жастардың еңбек нарығы жаһандық сын-тегеуріндермен қатар өзгеріп отырады.

Халықаралық сарапшылардың пікірінше, кейінгі жиырма жылда экономикасы дамыған елдердің алдынан жұмыс табу мүмкіндігінен айырылған жастар саны көбеюіне байланысты проблемалар шығуы мүмкін. Бірқатар шет елде жастар жұмыссыздығы мәселесінің өзектілігі артқанына қарай жастарды еңбекпен қамту мүмкіндіктерін кеңейтуді көздейтін стратегиялар әзірленіп, бағдарламалар іске қосылды. Жастарды қолдау шаралары негізінен, елдердің табыс деңгейіне байланысты болады. Сонымен қатар, орташа табыс деңгейі бар елдер оқыту және кәсіптік даярлау жүйесін құру мен жетілдіруді көздейді. Қазақстан 2000 жылдардың басынан бері жастарды жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету бойынша мақсатты бағдарламаларды іске асырып келеді.

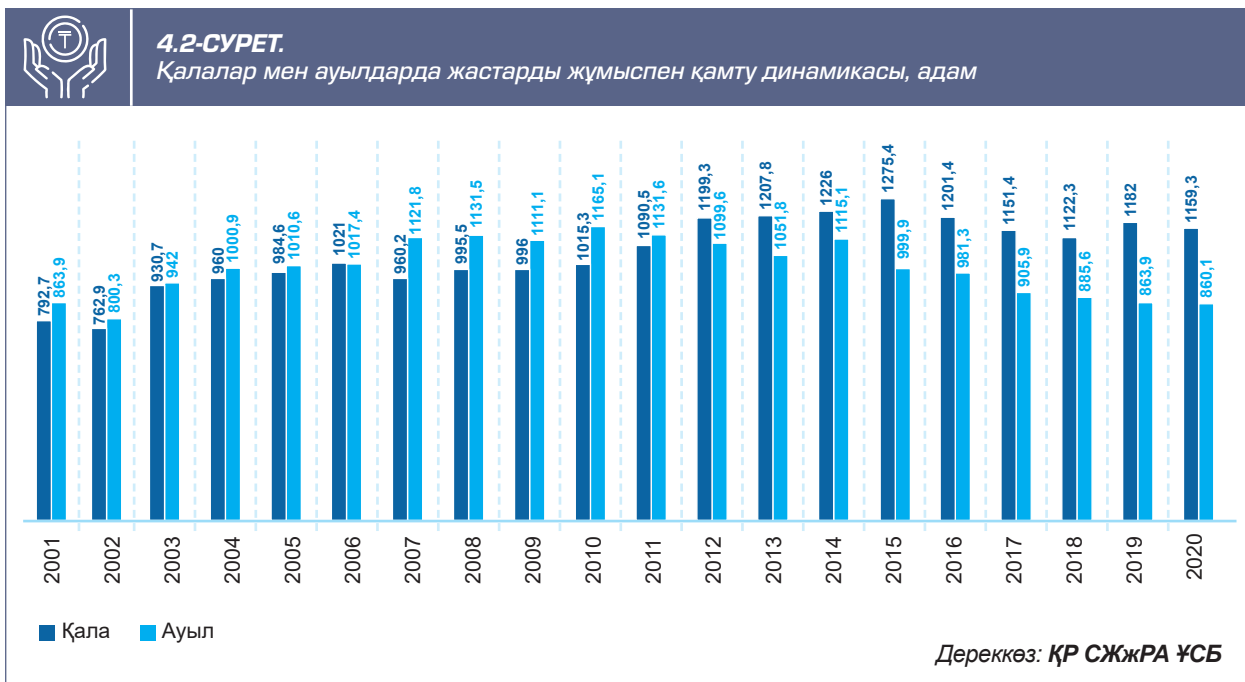
Қазіргі кезде Қазақстан жастары – елдегі жұмыс күшінің шамамен 40%. Бұл ретте статистика деректерін талдау кейінгі жылдары жастар саны азайғаны байқалатынын көрсетіп отыр (4.1-сурет). Гендерлік бөліністе 4.1-суреттен көрінгендей, кейінгі жылдары жастар санында әйелдер үлесі тұрақты төмендегені байқалады.



2019 жылға дейін ауыл жастарын жұмыспен қамту тұрақты түрде төмендегені байқалды. Сонымен қатар, 2020 жылға елдегі жастарды жұмыспен қамтудың төмендеуі негізінен, жұмыспен қамтылған қала жастары саны азайғаны есебінен болды. Қалада жастарды жұмыспен қамтудың төмендеуінің ықтимал себептерінің бірі – COVID-19 пандемиясына орай шектеу шаралары, себебі қалалардағы жастардың негізгі бөлігі қызмет көрсету саласында жұмыс істейді. Жұмыспен қамтуды талдағанда, елді мекендер типіне қарай жұмыспен қамтылған жастардың жалпы санынан жұмыс істейтін ауыл жастары үлесі әлі төмен болып отырғаны көрінеді (4.2-сурет).

Сонымен қатар Қазақстанда еңбек нарығына белсенді көші-қон процесінің әсері үлкен. Ішкі көші-қон легінің артуы ауыл жастарының қалаға қоныс аударуы есебінен жүреді. 2021 жылдан бастап ауылдық жерлерге қоныс аудару теріс сальдосы жыл сайын артып барады. 2012 жылы ауылдық жерлерге қоныс аударудың теріс сальдосы –17 685, 2014 жылы – –30 192 болса, 2021 жылы ауылдық жерлерге ішкі көші-қон сальдосы – 74 616 адам болды.

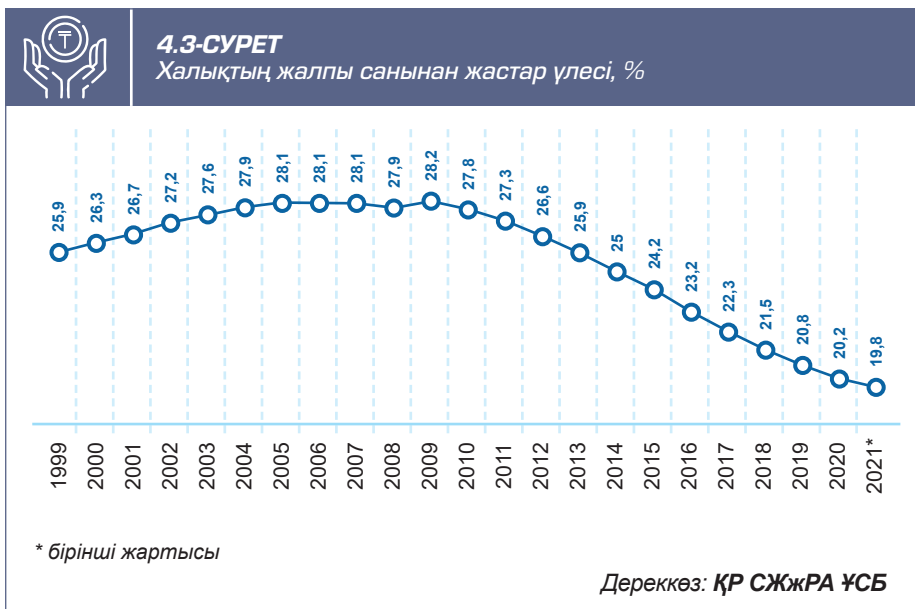
Ішкі мигранттарды өзіне тартатын негізгі полюстер Алматы мен Астана қалалары болып тұр – 2021 жылы екі қалаға тиісінше 117 169 және 131 015 адам көшіп барған. Ішкі көші-қонның оң сальдосы елдің



үш үлкен елді мекенінде ғана: астана мен республикалық маңызы бар қалаларда: Астанада – 31 906, Алматыда – 29 253 және Шымкентте – 9 774, сондай-ақ Маңғыстау облысында – 239 байқалады<sup>34</sup>.

Ресми статистика деректеріне сүйенсек, жастар бүкіл халықтың бестен бір бөлігін құрайды. 4.3-суреттен көретініміздей, халықтың жалпы санынан жастар үлесі 2010 жылдан бері тұрақты түрде азайып барады. Бұл ретте «Жастар» ҒЗО Қазақстаннан кететін жас адамдар саны келген жастар санынан асып түсетінін байқап отыр<sup>35</sup>.

Ресми статистикаға сәйкес қазақстандық жастар арасында сыртқы көші-қонның теріс сальдосы жыл сайын артып келеді. 2012 және 2013 жылдары 14–28 жас аралығындағы халықтың көші-қон сальдосы



оң болса, 2014 жылдан бастап көші-қон сальдосы бірыңғай теріс болған (2014 жылы –1 162 адам және 2016 жылы –3 278 адам). Ең жоғары көрсеткіш 2019 жылға келді: –53 013 адам. Жас шамасы топтарына қарай бөліністе 14–15 жастағы және 26–28 жастағы жас қазақстандықтар арасында екі көші-қон шыңы ерекшеленеді. Кейінгі бес жылда бұл көрсеткіштер бірнеше есе артқан. Жастар көші-қонының негізгі себептері – жұмыспен оқу. 2021 жылғы ресми статистика деректері бойынша Қазақстаннан 23 885 адам шығып кеткен, оның ішінде 1 277 адам елден кеткеніне себеп деп жұмысты, ал 115 адам оқуды көрсеткен, 22 493 адамның елден кетуіне басқа нәрселер себеп болған.

Осылайша, елдегі еңбек нарығында адами капитал сапасы жастардың әлеуетіне тәуелді екенін ескеріп, жастардың еңбек нарығына жүйелі бақылау жүргізудің өзектілігі артып келеді. «Жастар» ҒЗО әлеуметтанулық зерттеуі мынаны көрсетеді: орта есеппен әр бесінші респондент таныс-тамырсыз жұмысқа орналасу мүмкін емес деп есептейді, әр 10 жас адамның біреуі өзі таңдаған мамандыққа еңбек нарығында

<sup>34</sup> Шекара маңы өңірлерінде оқу және еңбек көші-қонының ерекшеліктері / «Жастар» ҒЗО, – Астана, 2022. – 177 б. – 183-б.

<sup>35</sup> Сонда, б. 184.

сұраныс болмағандықтан, жұмыс табу мүмкін дегенге сенбейді. Өз мамандығына сұраныс жоқ деп атап көрсеткендердің 13,7% – ересек жастағы (24–28 жас) респонденттер. Жас респонденттердің жартысынан кемі таңдаған мамандығым бойынша жұмысқа орналаса аламын деп есептейді, солардың 13,5% жұмысты оңай табатынына сенеді<sup>36</sup>.

Қазақстандық жастар үшін жұмыс орнын таңдағандағы басты фактор – материалдық құрамдас (4.1-кесте). Жұмыс орнын таңдауға ықпал ететін аса басым факторлардың кейбірі: кәсіби өсу мүмкіндігі (33,9%), жұмыстың тұрақтылығы мен сенімділігі (32,6%), жаңа тәжірибе, білім алу (22,9%), икемді жұмыс кестесі (17,5%).

Факторлар	%
Еңбекақы, жеңілдіктер деңгейі	62,0
Кәсіби өсу мүмкіндігі	33,9
Тұрақтылық, сенімділік	32,6
Жаңа тәжірибе, білім алу	22,9
Икемді жұмыс кестесі	17,5
Компанияның беделі	15,8
Келешекте қажет болуы мүмкін қатынастар орнату	12,5
Қызмет саласы	12,3
Әлеуметтік-психологиялық ахуал	10,9
Өлі мектепте оқып жүрмін, бұл туралы ойланған жоқпын	10,3
Өз-өзін таныту мүмкіндігі	8,1
Ұйымның орналасқан жері	7,7
Жауап беруге қиналамын	1,4

*Дереккөз: «Жастар» ҒЗО, 2022 ж.*

Жұмысқа тұру мәселесі кәсіби оқытуда білім траекториясын жоспарлауға тығыз байланысты. Зерттеу нәтижелері респонденттердің 56,3% бұл мәселені қарастырмайтынын көрсетті. Респонденттердің 21,5% сол мамандық бойынша, тек жоғары деңгейде оқуын жалғастырамын деп жоспарлап отыр. Одан әрі оқуға басты мотивация негізінен, жастардың мансаптық, кәсіби өсуіне байланысты (46,8%). Әр бесінші респондент ары қарай оқуға негізгі себеп – материалдық игіліктер, атап айтқанда қаржысын арттыру дейді<sup>37</sup>.

Жұмыс орнын таңдауға әсер ететін факторлардың басымдығы жұмысты іздеу тәсіліне де ықпал етеді. «Жастар» ҒЗО жүргізген зерттеу көрсеткендей, жастар жұмыс іздеуде қолданатын басты бес тәсіл мыналар екен:

1. бос жұмыс орындары туралы хабарландыру қарау – 35,8%;
2. дос-туысқа жүгіну – 29,0%;
3. интернет арқылы – 19,8%;
4. хабарландыру беру – 14,2%;
5. жұмыспен қамту орталығына жүгіну – 13,9%.

Жұмыс іздеу тәсілін таңдауға тұрғылықты мекенжай да әсер етеді. Қала жастарына қарағанда, ауыл жастары Жұмыспен қамту орталықтарына және eпбек.kz сайтына жиірек жүгінген. Ал қала жастары бос жұмыс орындары туралы хабарландыруларды қарау, хабарландыру беру мен дос-туысқа жүгінуді көбірек қолданған. Жас адамдардың пікірінше, жұмыс іздеудің аса тиімді тәсілі әлеуметтік байланыстарды пайдалану екен. Респонденттердің 26% жұмысқа тұруға достары мен туыстары көмектескен дейді. Жұмысқа тұрудың келесі тиімді тәсілдері – бос орындар туралы хабарландырулар (17,5%) және интернеттен (9,7%) жұмыс іздеу екен.

Зерттеу анықтағандай, мемлекет бастама жасайтын Жұмыспен қамту орталығына жүгіну, eпбек.kz сайты, бос орындар жәрмеңкесі сияқты жұмысқа тұру механизмдерінің тиімділігі төмен (8,7%-дан жоғары емес) екен. Әлеуметтанулық зерттеу процесінде жас адамдардың 2/3 ғана мемлекеттік органдарға жүгіну арқылы жұмысқа тұрғаны анықталды. Сонымен қатар, білім беру мекемелерінің

<sup>36</sup> Жастарды жұмысқа орналастыру мәселелері. «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеу / «Жастар» ҒЗО, – Астана, 2022. – 129 б.

<sup>37</sup> Сонда.

көмегімен жас қызметкерлердің бар болғаны 4,6% жұмыс тапқан, бұл оқу орындары өз түлектерінің одан арғы тағдырына нашар араласатынын көрсетеді.

Жастарды экономикалық әрекет түрлері бойынша жұмыспен қамту құрылымын талдау (4.2-кесте) мынадай тұжырымдар жасауға мүмкіндік берді:

– кейінгі онжылдықта жастардың еңбек нарығы салыстырмалы түрде оң көрсеткіштермен сипатталады;

– кейінгі он жылда өнеркәсіп, сауда, мемлекеттік басқару, қорғаныс және әлеуметтік қорғау салаларында жастарды жұмыспен қамтудың орташа деңгейі сақталып келеді, бұл жұмыс орындарының тұрақтылығын білдіреді;

– он жыл ішінде ауыл шаруашылығында жұмыспен қамтылған жастардың саны үш есе азайған. Бұл үрдіс ауыл шаруашылығы дамуының қарқыны азаюына, жүріп жатқан урбанизация процестері нәтижесінде ауыл тұрғындарының кетуіне байланысты;

– COVID-19 пандемиясына байланысты енгізілген шектеу шаралары жастардың еңбек нарығына теріс әсер етті. 2020–2021 жылдары экономиканың мемлекеттік басқару мен құрылыстан өзге салаларында жұмыспен қамтылған жастар саны азайғаны байқалды.

**4.2-КЕСТЕ**  
Жастар арасында экономикалық әрекет түрлері бойынша жұмыспен қамту (15–28 жас), адам

Кезең	Өнеркәсіп (өндіруші, өңдеуші)	Ауыл, орман және балық шаруашылығы	Құрылыс	Бөлшек және көтерме сауда	Ақпарат және байланыс	Мемлекеттік басқару және қорғаныс, міндетті әлеуметтік қамсыздандыру	Үй қызметшісін жалдайтын және жеке тұтыну үшін тауарлар мен қызметтер өндіретін үй шаруашылығы қызметі	Қаржы және сақтандыру қызметі	Кәсіптік, ғылыми және техникалық қызмет	Білім, денсаулық сақтау мен халыққа әлеуметтік қызмет көрсету
2012 ж.	187 172	646 562	186 893	353 467	46 755	111 435	3 915	53 211	50 122	274 678
2013 ж.	182 550	588 889	194 723	356 105	47 363	108 345	2 808	49 256	51 185	272 935
2014 ж.	169 535	553 844	190 412	368 493	42 514	113 829	1 309	53 790	55 955	284 897
2015 ж.	188 457	370 146	190 337	372 064	149 041	142 004	-	75 443	67 402	317 628
2016 ж.	187 887	341 926	174 203	368 372	56 765	141 272	-	56 877	69 498	331 019
2017 ж.	171 513	315 312	146 918	333 861	43 948	123 429	-	64 256	69 240	327 684
2018 ж.	171 586	270 479	150 782	336 254	50 039	144 191	-	56 152	64 370	328 236
2019 ж.	186 347	250 194	144 841	368 098	43 649	123 223	-	62 170	63 752	345 517
2020 ж.	170 179	246 141	148 506	356 851	41 779	132 568	-	59 441	74 708	339 247
2021 ж.	170 156	238 621	143 866	353 515	47 195	124 493	-	58 613	59 857	346 737
2022 жылдың I тоқсаны	192 615	229 772	125 903	337 968	50 042	102 336	-	57 920	57 650	330 846
2022 жылдың II тоқсаны	175 428	207 261	121 416	310 795	38 265	115 003	-	51 902	61 879	299 748

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

Көрсеткіштер оң екеніне қарамастан, еңбекке жарамды жастағы жастардың бәсекеге қабілеті төмен деңгейде екені байқалады: жастардың көбі, оның арасында жоғары және кәсіптік орта білімі барлар, ауыл шаруашылығы немесе сауда сияқты білікті еңбекті талап етпейтін секторларда жеке еңбек әрекетімен айналысады.

Мемлекет жастарды жұмыспен қамту жөнінде жүйелі шаралар атқарып жатыр. Жұмысқа тұрғызу жөніндегі нысаналы шаралар ішкі еңбек нарығында жастардың бәсекеге қабілетін арттыруды көз-



 **ТҮЙІНДІ СӨЗДЕР:**  
*analytical report  
with graphs lie on the table*

дейді. Әлемнің көптеген еліндегідей, Қазақстанда мемлекеттік бюджет – жастарды жұмыспен қамтуды көздейтін бағдарламалар мен жобаларды қаржыландырудың негізгі көзі.

Жиырма жылдан бері жастарды жұмыспен қамтуға жәрдемдесу үшін мынадай төрт бағыт қолданылып келеді.

– Кәсіптік оқыту және қайта оқыту – кәсіптік білімі жоқ жұмыссыздарды жұмыспен қамтуға септесуді көздейтін шара. Кәсіптік оқыту мен қайта оқыту бағдарламалары еңбекақыны субсидиялау бағдарламаларымен салыстырғанда арзанырақ. Алайда субсидиялау бағдарламаларының бір адамға шаққандағы құны салыстырмалы түрде жоғары екеніне қарамастан, жұмыспен қамтуды басқару саясаты халықтың белгілі бір топтарында жұмыссыздық ұзақтығын азайтуды көздейтін елдерде мұндай шараларға сұраныс бар. Жастарды оқыту бағдарламалары жұмыссыздардың, жұмыс іздеп жүрген азаматтардың машықтарын жақсартуды көздейді және жұмыс күшіне сұранысты өтеуге жәрдемдеседі. Әдетте, мұндай бағдарламалар мемлекет қолдауымен іске асырылады, жекелеген елдерде білім беру қызметтерін жеке жеткізушілер қатыстырылады. Бұл өз кезегінде, оқу орындары арасында бәсекені дамытуға көмектеседі.

– Әлеуметтік жұмыс орындары – бұл жұмыс іздеуде белгілі бір қиындықтарға тап болған тіркелген жұмыс іздеушілер арасындағы көзделген жұмыссыздар топтарына ғана арналған субсидия-

яланған жалақысы бар уақытша жұмыспен қамту формасы. 2021 жылдан бастап әлеуметтік жұмыс орындары «Бірінші жұмыс орны», «Ұрпақтар келісімшарты» жеке жобалары аясында құрылып келеді<sup>38</sup>. «Бірінші жұмыс орны» жобасына 29 жастағы жас қазақстандықтар, оның ішінде жұмыс тәжірибесі жоқ NEET санаты өкілдері қатысады. «Ұрпақтар келісімшарты» жобасына 29 жасқа толмаған ЖОО түлектері оқуын аяқтаған соң екі жыл ішінде қатыса алады. Жұмыспен қамтудың бұл түрі уақытша сипатта болады.

2007–2015 жылдар аралығында әлеуметтік жұмыс орындарына тұру мүмкіндігіне 16–21 жас аралығындағы жастар ие болды. Деректерді талдау жыл өткен сайын осы құралды пайдаланған ауыл жастары арасынан жұмысқа тұрғандар үлесі артып келе жатқанын көрсетеді: 2019 жылы 56,7% болса, 2022 жылдың бірінші жартыжылдығында 66,4%-ға дейін артқан.

– Жастар практикасы 29 жасқа толмаған, оқуын алдыңғы үш жыл ішінде тәмамдаған техникалық және кәсіптік, жоғары және алған мамандығы бойынша жоғары оқу орнынан кейін білім беретін ұйымдар түлектері арасынан жұмыссыздарға арнап жасалған. Жастар практикасының ұзақтығы он екі айдан аспайтын уақытты қамтиды.

Деректерді талдау көрсеткендей, 2016 жылға дейін «Жастар практикасы» жобасы қалада тартымды болған, алайда кейінгі жылдары осы бағдарлама бойынша жұмысқа тұрған ауыл жастары үлесі артып келеді. 2010 жылы «Жастар практикасы» бойынша жұмысқа тұрған қала жастары үлесі 61,8% болса, 2020–2021 жылдары 24,8%-ға азайып, 47% болған.

Бұдан өзге, 2009 жылдан бастап ЖОО және ТжКБ түлектеріне арналған «Дипломмен – ауылға!» арнайы жобасы іске асырыла бастады. Тәжірибесі жоқ немесе бұл салаларда аз жұмыс тәжірибесі бар жастарға мамандар жетіспейтін өңірлерге жолдама беріледі. Бұл жоба денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау, білім, мәдениет, спорт және ветеринария салаларында іске асырылып жатыр. Жоба аясында бір реттік субсидия, сондай-ақ субсидияланған тұрғын үй несиесі және жоғары еңбекақы түрінде сыйақы ұсынылады.

– Қоғамдық жұмыстар – Халықты жұмыспен қамту орталықтары ұйымдастыратын, қызметкерлерді

<sup>38</sup> Халықты жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің кейбір мәселелері туралы. ҚР Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2016 жылғы 14 маусымдағы №516 бұйрығы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013938>

алдын ала кәсіптік даярлауды талап етпейтін және олардың уақытша жұмыспен қамтылуын қамтамасыз ету үшін әлеуметтік пайдалы бағытпен сипатталатын еңбек әрекеті түрлері. Қоғамдық жұмыстардың ұзақтығы он екі айдан аспайды. Мұндай жобалар әлемнің көптеген елдерінде жүзеге асырылуда, әдетте, тек үкіметтердің қарауында және халықтың ең осал топтарын қолдауға бағытталған.

Деректерді талдағанда, 2010 жылдан бастап Қазақстанда қоғамдық жұмыстарға тұрғандар саны күрт артқаны байқалған. Бұл 2001–2009 жылдары 16–21 жас аралығындағы жастар қоғамдық жұмыспен қамтылғанына байланысты (4.5-сурет).

COVID-19 пандемиясы кезінде ел үкіметі халықты қолдаудың, оның ішінде уақытша жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету үшін белсенді шаралар атқарды. Осыған орай жұмыс орындарына жұмысқа тұрғызылған жастардың ең көп саны 2020 жылға келеді. Мысалы, «Жасыл ел» жобасы жастарға ағаш егу, жасыл желектерді күтіп-бағу және т.б. сынды экологиялық бағыттағы бағдарламаларда маусымдық жұмыс ұсынады. Осылайша, жастарды жұмысқа тұрғызуды көздейтін мемлекеттік шаралар негізінен, оларды уақытша жұмыспен қамтып, бұл жастардың табысына оң ықпал етеді.

Жыл өткен сайын жұмыспен қамтуды қамтамасыз ететін белсенді шаралар нәтижесінде жұмысқа тұрған жастардың орташа еңбекақы деңгейі де өскенін атап өту керек (4.6-сурет). Сонымен, 2019 жылдан бастап әлеуметтік жұмыс орындарында еңбекақы 65 229 теңгеден 82 906 теңгеге, яғни 27%-ға, жастар практикасында – 64 466 теңгеден 92 944 теңгеге дейін, яғни 44%-ға; қоғамдық жұмыстарда 49 888 теңгеден 75 168 теңгеге дейін, яғни 50%-ға өскен.

Алайда жұмыспен қамтудың белсенді шаралары бөлінісінде жалақы деңгейі орташа айлық еңбекақымен салыстырғанда төмен болып қала береді. Мәселен, 2020 жылы елде шағын кәсіпорындарды ескере отырып, бір қызметкерге орташа айлық еңбекақы мөлшері 196 701 теңге, ал 2021 жылы – 231 476 теңге болған<sup>39</sup>.

Қазақстанда аталған шаралар жиырма жылдан астам уақыт бойы, сарапшылар дамушы елдерде тиімді деп атаған кешенді мемлекеттік бағдарламалар аясында іске асырылып келеді. Жастарды жұмыспен қамту бағдарламалары жастарды кәсіптер туралы хабардар етуді және осы кәсіптердегі еңбек нарығының қажетін өтеуді көздейтін кешенді бағдарламалардың бөлігі бола алатын кәсіби оқыту бағдарламаларымен тығыз байланысты.

Айта кетері, Қазақстанда жастардың еңбек нарығы әлі де төңгерімсіз болып келеді. Жастардың еңбек нарығында өңірлер арасында жастардың стихиялы еңбек көші-қоны байқалады. Жастардың еңбек нарығының сапалық индикаторлары жастардың бәсекеге қабілеті жеткіліксіз болуына байланысты жастарды жұмысқа тұрғызу проблемасы өзекті екенін көрсетіп отыр<sup>40</sup>.

<sup>39</sup> Шағын кәсіпорындарды ескере отырып, бір жұмыскердің орташа еңбекақысы // <https://taldau.stat.gov.kz/ru/NewIndex/GetIndex/18935547?keyword=>.

<sup>40</sup> «Қазақстан жастары – 2014» ұлттық баяндамасы, 139-б. // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14704/>







Жастардың еңбек нарығындағы гендерлік сезімталдық барған сайын артып келеді, бұл жастардың әлеуметтік мінез-құлқына әсер етеді. Талдау көрсетіп отырғандай, бір баладан артық бала тәрбиелеп отырған жас аналар ұзақ уақыт жұмыссыздыққа көбірек душар болады<sup>41</sup>. Әлеуметтанулық сауалнама нәтижелері бойынша еңбек нарығынан тыс қалған жастар арасында негізгі контингент – жас аналар.

COVID-19 туындаған пандемия, жастар сегментін еңбекпен қамту жағдайына белгілі бір түзетулер енгізді. «Жастар» ҒЗО 2020 жылы жүргізген әлеуметтанулық зерттеу көрсеткендей, респонденттердің 13,2% жұмысынан айырылған. Бұл ретте, респонденттердің 5,4% табысынан айырылса да жұмыс істей бергенін атап өтеді<sup>42</sup>.

Қазақстанда жастардың әлеуметтік мінез-құлқы және жастардың еңбек нарығы өзгеруі процесі баяу жүретіні байқалады. Дегенмен жастардың еңбек нарығы әлі де жаһандық сын-тегеуріндер мен елдегі әлеуметтік-экономикалық жағдайға төтеп бере алмай келеді.

## 4.2 ЖАСТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ОСАЛ САНАТТАРЫ

Осы баяндама аясында осал санаттар деп табыс деңгейінің төмендігіне байланысты көмекке мұқтаж және әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартуға кедергі келтіретін белгілі бір шектеулерге тап болатын жастар бөлігі қарастырылады. Жастарды әлеуметтік қолдау түрлерінің бірі – атаулы әлеуметтік көмек.

Мемлекеттік атаулы әлеуметтік көмек – ай сайынғы жан басына шаққандағы орташа кірісі кедейлік шегінен төмен жеке тұлғаларға (отбасыларға) мемлекеттің шартты және шартсыз ақшалай көмек түрінде беретін ақшалай нысандағы төлем<sup>43</sup>.

2021 жылы атаулы әлеуметтік көмек алатын жастар саны 315 739 адам болған. Талдау көрсеткендей, атаулы әлеуметтік көмек алатын әйелдер үлесі ер адамдарға қарағанда көбірек (4.3-кесте).

**4.3-КЕСТЕ**  
14–28 жас аралығындағы атаулы әлеуметтік көмек алатын жастар саны

Кезең	қала		ауыл	
	ерлер	әйелдер	ерлер	әйелдер
2018 жыл	9 787	19 137	22 891	34 060
2019 жыл	64 146	105 131	89 316	124 228
2020 жыл	71 002	123 856	77 965	113 999
2021жыл	61 389	109 308	57 786	87 256
2022 жылдың I жартыжылдығы	21 695	39 810	24 878	38 028
Барлығы	<b>228 019</b>	<b>397 242</b>	<b>272 836</b>	<b>397 571</b>

Дереккөз: Еңбек ресурстарын дамыту орталығы

<sup>41</sup> «Қазақстан жастары – 2019» ұлттық баяндамасы, 205-б. // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14709/>

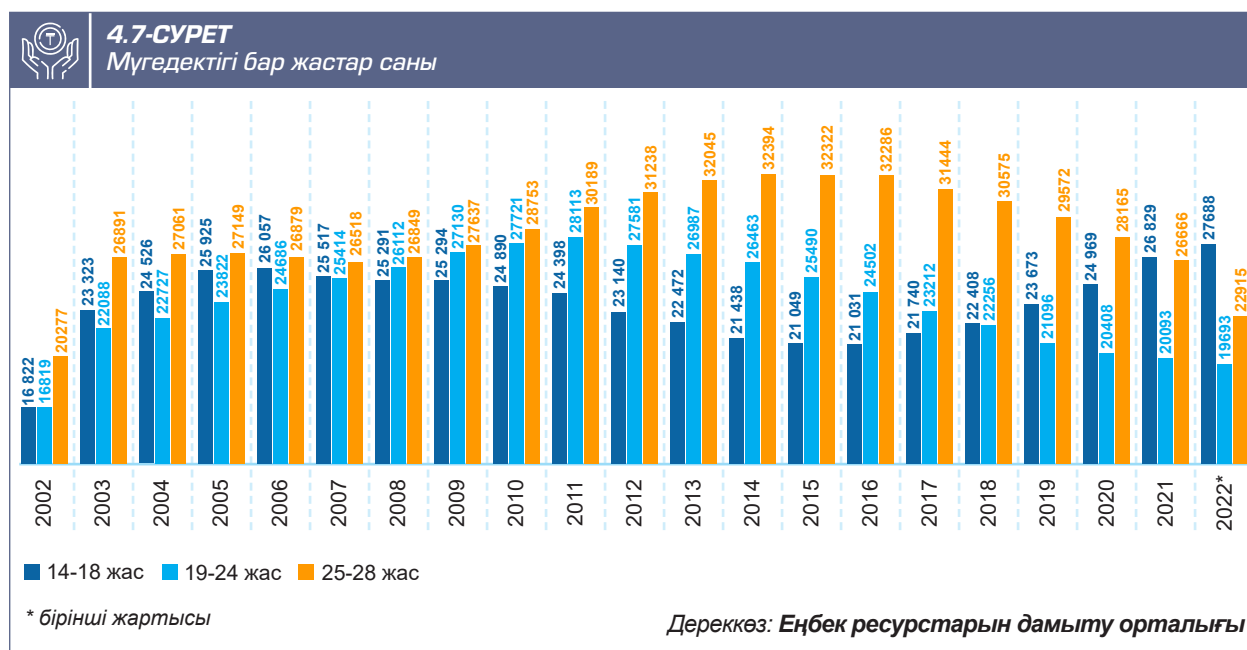
<sup>42</sup> «Қазақстан жастары – 2020» ұлттық баяндамасы, 194-б. // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/16884/>

<sup>43</sup> Атаулы әлеуметтік көмек // [https://egov.kz/cms/ru/articles/family\\_support/social\\_help](https://egov.kz/cms/ru/articles/family_support/social_help).

Жас шамасы құрылымы бойынша талдау 19–23 жас аралығындағы жастар атаулы әлеуметтік көмек алуға азырақ жүгінетінін көрсетті. Бұл осы жастағы жастардың негізгі бөлігі ТжКБ және жоғары оқу орындарында белсенді оқу фазасында жүргеніне байланысты.

Тұрғылықты жері бойынша салыстырмалы талдау атаулы әлеуметтік көмек алатын ер адамдар саны қалаларға қарағанда ауылдық жерлерде көп екенін көрсетті. Осыған байланысты ауыл жастары көңіл бөлуді қажет ететін ерекше әлеуметтік-демографиялық топ болып қалады. Кейінгі жылдары еңбек нарығында ауыл жастарының үлесі тұрақты түрде азайып кел жатқаны байқалады. Ауыл жастарының 2/3 көбі өз бетімен жұмыс істейді. Өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастардың табыс деңгейі жалдамалы жұмысшылардікімен салыстырғанда төмен, бұл қала жастарына қарағанда, ауыл жастарының әлеуметтік әл-ауқатының төмен деңгейін көрсетеді<sup>44</sup>. Қазақстанның ауыл жастарының өз бетімен жұмыспен қамтылған бөлігі білігі төмен жұмысқа бағдарланған<sup>45</sup>. Бұл өз кезегінде, ауыл жастары табысының деңгейі төмен болуына бір себеп.

Шартсыз атаулы әлеуметтік көмек алатындардың негізгі санаттарына мүгедектігі бар тұлғалар жатады. 2022 жылдың I жартыжылдығының қортындысы бойынша мүгедектігі бар жастар саны 70 296 адам болған.



Кейінгі жылдары 19–28 жастағы мүгедектігі бар жастар санын азайтуда оң үрдіс байқалады (4.7-сурет). Алайда 2017 жылдан бастап 14–18 жастағы мүгедектігі бар жастар саны артып келеді, бұл өз кезегінде, тиісті әлеуметтік инфрақұрылымды қамтамасыз етуді, білім алуға жағдай жасау мен мүмкіндігі шектеулі жастардың мамандық меңгеруін талап етеді.

Бүгінгі күні Қазақстанда «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі Заңына түзетулер қабылданды және кемтар жастардың білімге қол жеткізуін жақсарту жөнінде жағдай жасалып жатыр, тиісінше, осы білім беретін мекемелердегі осы санаттағы оқушылар саны артып келеді (4.4-кесте).

Деректерді талдау кейінгі жылдары 14–18 жастағы орта мектепте оқитын білім алушы, мүгедектігі бар тұлғалар арасында ерлер үлесі 57,2%, ал әйелдер үлесі – 42,8%\* екенін көрсетті. Елдің барлық өңірінде орта мектепте оқитын мүгедектігі бар ұлдар үлесі қыздарға қарағанда жоғары. Бұл елдің жас тұрғындары арасында мүгедектігі бар ұлдар үлесі жоғары, сондай-ақ ауылдық жерлерде инклюзив инфрақұрылым жетіспеушілігіне байланысты. 2021–2022 жылдары орта мектепте оқитын мүгедектігі бар жас адамдар Түркістан (3 834 адам), Алматы (2 160 адам) облыстарында және Алматы қаласында (1 850 адам) бәрінен көп, ал Солтүстік Қазақстан (644 адам), Батыс Қазақстан (675 адам) және Ақмола (773 адам) облыстарында бәрінен аз екені байқалған.

2021–2022 оқу жылында 14–18 жастағы мүгедектігі бар жастардың 84,6% оқумен қамтылған. Бұл 15 жастан бастап жастар техникалық және кәсіптік білім беретін ұйымдарда оқитынына байланысты болса керек.

<sup>44</sup> «Қазақстан жастары – 2019» ұлттық баяндамасы, 209-б. // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14709/>

<sup>45</sup> «Қазақстан жастары – 2014» ұлттық баяндамасы, 140-б. // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14704/>



**4.4-КЕСТЕ**

14–18 жастағы орта мектепте оқитын мүгедектігі бар жастар, адам

Өңірлер	2014-2015 оқу жылы		2015-2016 оқу жылы		2016-2017 оқу жылы		2017-2018 оқу жылы		2018-2019 оқу жылы		2019-2020 оқу жылы		2020-2021 оқу жылы		2021-2022 оқу жылы	
	ер	әйел	ер	әйел	ер	әйел	ер	әйел	ер	әйел	ер	әйел	ер	әйел	ер	әйел
<b>ҚР</b>	<b>9 489</b>	<b>7 192</b>	<b>9 703</b>	<b>7 369</b>	<b>9 945</b>	<b>7 661</b>	<b>10 433</b>	<b>8 074</b>	<b>11 018</b>	<b>8 558</b>	<b>11 732</b>	<b>9 029</b>	<b>12 727</b>	<b>9 562</b>	<b>13 399</b>	<b>10 040</b>
Ақмола облысы	367	294	366	296	362	285	374	282	380	300	387	336	423	349	426	347
Ақтөбе облысы	365	266	387	294	411	298	422	320	457	325	490	342	519	373	569	392
Алматы облысы	1 049	817	1023	791	1 037	750	1 061	784	1 066	828	1125	841	1185	885	1239	921
Атырау облысы	335	274	350	292	348	304	378	330	387	338	399	338	466	368	482	401
Батыс Қазақстан облысы	367	258	375	244	345	248	374	277	372	281	386	273	402	284	402	273
Жамбыл облысы	668	489	676	496	698	517	728	542	723	569	820	599	917	661	959	691
Қарағанды облысы	703	558	689	570	699	562	700	588	706	591	733	623	781	639	811	625
Қостанай облысы	355	291	342	296	357	287	394	292	409	300	455	302	490	333	474	335
Қызылорда облысы	583	430	604	470	583	481	579	462	584	461	569	460	618	495	665	552
Маңғыстау облысы	403	331	433	335	464	361	501	406	567	426	602	473	692	523	725	555
Павлодар облысы	352	258	346	243	325	256	355	262	400	270	433	286	454	285	488	305
Солтүстік Қазақстан облысы	361	227	355	230	347	255	353	236	329	260	328	271	367	251	375	269
Түркістан облысы	2066	1530	2197	1604	2327	1 773	2431	1890	1928	1524	2015	1593	2109	1647	2158	1676
Шығыс Қазақстан облысы	645	519	638	519	636	521	652	537	684	548	729	580	791	616	818	633
Астана қ.	325	232	345	245	375	267	435	338	502	389	553	457	656	515	789	584
Алматы қ.	545	418	577	444	631	496	692	525	785	598	893	637	992	678	1 085	765
Шымкент қ.	0	0	0	0	0	0	4	3	739	550	815	618	865	660	934	716

Дереккөз: Еңбек ресурстарын дамыту орталығы

ТжКБ және жоғары оқу орындарында осыған ұқсас үрдіс қалыптасқан. Мәселен, білім алып жүрген мүгедектігі бар ерлер саны әйелдерге қарағанда көбірек. ТжКБ-де білім алып жүрген мүгедектігі бар ерлердің орташа саны 57%, ал жоғары оқу орындарында – 48%. Бұл ретте 2021–2022 оқу жылында ТжКБ мен ЖОО-да білім алып жүрген 14–28 жастағы мүгедектігі бар тұлғалар саны күрт азайған. Бұл COVID-19 пандемиясына орай шектеу шараларына байланысты болды деген болжам бар (4.8, 4.9-суреттер).

Өңірлер бөлінісінде талдау көрсетіп отырғандай, ТжКБ-да оқып жатқан мүгедектігі бар тұлғалар Түркістан облысында (1 002 адам) бәрінен көп, Батыс Қазақстан облысында (239 адам) бәрінен аз екен.

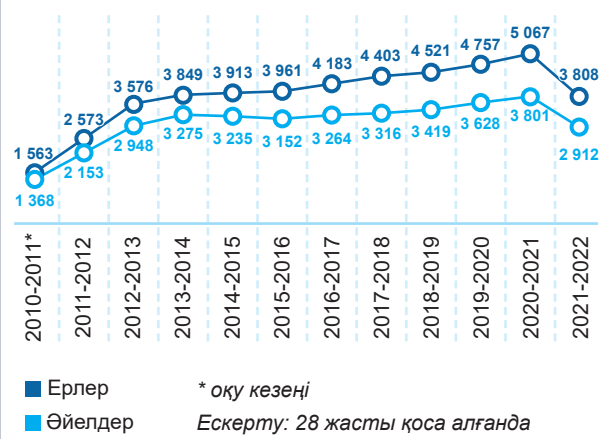
Айта кетері, кейінгі жиырма жылда жоғары оқу орындарында оқитын мүгедектігі бар жастар саны 15 есе өсті, бұл мемлекеттік саясат негізіне жастардың әлеуметтенуіне көмектесуді көздейтін интенция жатқанын білдіреді. Сондай-ақ, мүгедектігі бар студенттер саны артуы мүмкіндігі шектеулі адамдардың оқуына жақсырақ жағдай қалыптасуымен байланысты. Алайда тағы бір себеп кейінгі жылдары мүгедек балалары бар жас отбасылар саны артқаны болуы мүмкін (4.10-сурет).

Деректерді талдау 2002–2021 жылдар аралығында мүгедек балалары бар жас отбасылар саны 1,8 есе артқанын көрсетеді. Бұл ретте, 2019



**4.8-СУРЕТ**

ТжКБ-да білім алып жүрген, 14–28 жастағы мүгедектігі бар тұлғалар саны, адам



■ Ерлер \* оқу кезеңі  
 ● Әйелдер Ескерту: 28 жасты қоса алғанда

Дереккөз: Еңбек ресурстарын дамыту орталығы



**4.9-СУРЕТ**

ЖОО-да оқып жатқан 14–28 жастағы мүгедектігі бар тұлғалар саны, адам



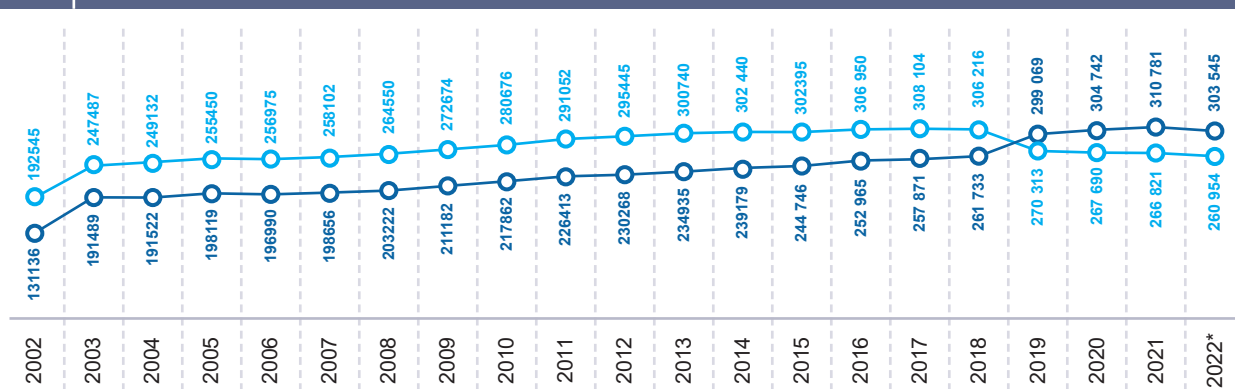
\* Оқу кезеңі

Дереккөз: Еңбек ресурстарын дамыту орталығы



**4.10-СУРЕТ**

1991–2022 жж. мүгедек балалары бар жас отбасылар саны, адам



● Қала ● Ауыл

\* бірінші жартысы

Дереккөз: Еңбек ресурстарын дамыту орталығы

жылға дейін кемтар балалары бар жас отбасылар саны қаламен салыстырғанда ауылдық жерлерде көп болса, 2019 жылдан бастап кері үрдіс байқалып отыр. Жылдан жылға кемтар балалары бар қалалық отбасылар үлесі артып, ал ауылдық отбасылар үлесі азайып келеді. Бұл кемтар бала бағып отырған ата-ана ауылдық жермен салыстырғанда мүмкіндігі шектеулі адамдарға қолайлы жағдайлар жасалған қалада тұрғысы келетініне байланысты.

Қазақстанда жас отбасыларға, оның ішінде кемтар балалары бар отбасыларға ерекше көңіл бөлінеді. Ана мен отбасы институтын қорғау – әлеуметтік саясаттың негізгі бағыттарының бірі. Ел заңнамасында бала туғанына және жан басына шаққандағы орташа отбасы кірісін ескере отырып, бала күтіміне байланысты төлемдерге кепілдік беріледі<sup>46</sup>.

Жас отбасыларды әлеуметтік қорғаудың басым бағыттарының бірі – тұрғын үймен қамтамасыз ету. Жас отбасылар екі санат бойынша таргет топ ретінде қарастырылады: (1) көп балалы отбасы немесе (2) кемтар баласы бар отбасы. Мысалы, «Бақытты отбасы» бағдарламасы тұрғын үй алу үшін табысы төмен отбасыларға кредит беруді көздейді. Осы бағдарлама аясында мүгедектігі бар жас адамдар, кемтар балалары бар жас отбасылар мен көп балалы отбасылар пәтер ала алады.

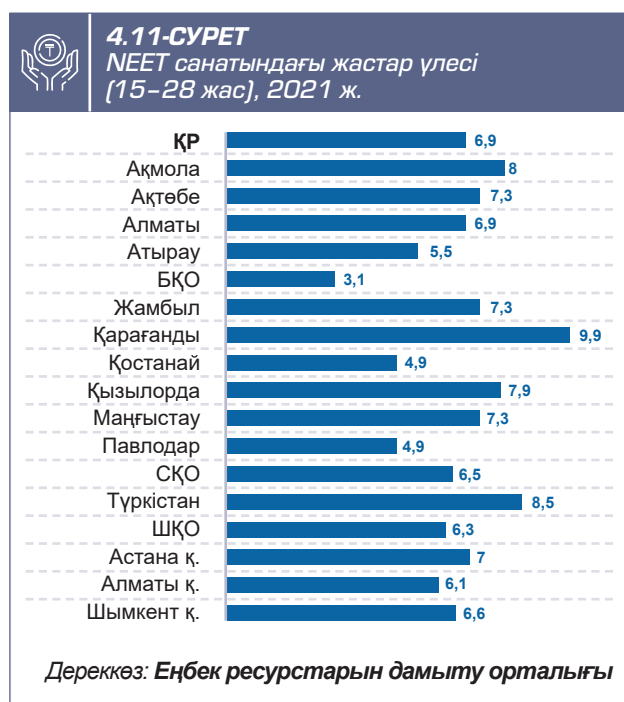
Өңір деңгейінде жастарды баспанамен қамтуды көздейтін бағдарламалар іске асырылады. Мәселен, бүгінде Алматы қаласында «Алматы жастары» бағдарламасы жұмыс істейді. Осы бағдарлама аясында бес жыл ішінде 2 260 жас азамат 32 млрд теңгеге баспанамен қамтылды<sup>47</sup>. Қазіргі уақытта ел астанасында «Елорда жастары» бағдарламасы іске асырылып жатыр. Бұл бағдарламалардың артықшылығы 29 жасқа дейінгі жастарды ғана емес, сондай-ақ 35 жасқа дейінгі жастарды да қамтитынында.

Білімі, жұмысы немесе кәсіптік дайындығы жоқ жастарды (NEET) жастардың осал санаттарына жатқызуға болады.

NEET ұрпағы – экономикалық, әлеуметтік немесе саяси сипаттағы түрлі факторларға байланысты жұмыс істемейтін, оқымайтын және білігін арттырмайтын жас адамдар санаты<sup>48</sup>.

Сондай-ақ NEET терминін жақында енгізілген NLFET терминінен ажырата білген жөн. Бұл термин «2013 жылы жастарды жұмыспен қамту жаһандық үрдістері» Халықаралық еңбекті ұйымдастыру баяндамасында пайдаланылды. Басты ерекшелігі – NLFET жұмыс күшінің бөлігі болып табылатын жұмыссыз жастарды статистикаға қоспайтынында<sup>49</sup>.

2021 жылдың қорытындысы бойынша елде NEET санатындағы жастардың орташа үлесі 6,9% болды. Жиырма жылда ел аумағында бұл көрсеткіш үш есе жақсарғанын атап өту керек. Өңірлер бөлінісінде 2021 жылдың қорытындысы бойынша NEET санатындағы жастардың ең көп бөлігі – 9,9% Қарағанды облысында тұрады (4.11-сурет).



Кей өңірде жиырма жыл ішінде NEET санатындағы жастар саны жеті еседен артық азайды. Атап айтқанда, 2021 жылы ең жақсы көрсеткіш Батыс Қазақстан облысында байқалды – 2,9%. Салыстыру үшін: 2001 жылы NEET санатындағы жастар үлесі Батыс Қазақстан облысында 22,5% болып бағаланды, бұл жиырма жыл ішіндегі көрсеткіш 17,4 п.т. төмендегенін көрсетеді.

Жалпы алғанда, NEET санаттағы жастар үлесінің азаюы әлемдік рейтинг нәтижелеріне әсер етті, онда Қазақстан 1,0–9,9% деңгейінде ең төмен көрсеткіштері бар елдер санатына кірді, бұл – оқымайтын немесе жұмыс істемейтін жастармен мақсатты бағытталған жұмыс нәтижелі жүргеніне дәлел.

<sup>46</sup> «Қазақстан жастары – 2015» ұлттық баяндамасы, 206-б. // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14705/>

<sup>47</sup> Алматы қаласының жастарына кредит беру бағдарламасы // <https://hcsbk.kz/ru/affordable-housing/almaty-zhastary/>

<sup>48</sup> Generación 'ni-ni': ni estudia ni trabaja | Edición impresa | EL PAÍS.

<sup>49</sup> Global Employment Trends for Youth 2013. Международная организация труда (2013).

#### 4.3 ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІК

Нарықтық экономика жағдайында бизнесті дамыту – халық табысын арттырудың негізгі факторларының бірі. Жастардың бизнесін дамытудың келешегі жақсы, себебі жастар кез келген өзгерістерге тез ден қояды және жаңалыққа ашық. Қазіргі әлемде кәсіпкерлік жастарды әлеуметтендірудің маңызды тетігі және өзіндік әлеуметтік саты ретінде қызмет етеді.

Бүгінгі күні қазақстандық жастардың негізгі бөлігінің кәсіпкерлік әрекет тәжірибесі жоқ, «Жастар» ҒЗО жүргізген әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері осыны көрсетіп отыр. Сонымен зерттеу нәтижелері бойынша респонденттердің шамамен 80%-ының бизнесте тәжірибесі жоқ, ал 4,1% сәтсіз тәжірибесі туралы айтады. Тек 4,9% кәсіпкерлік қызметті бастау тәжірибесі сәтті болған дейді<sup>50</sup>.

Өңірлік бөліністе қазіргі уақытта кәсіпкерлікпен айналысатын жастар үлесі азырақ. Қызылорда облысының өзінде ғана респонденттердің 15,8% қазір кәсіпкерлер екенін атап өткен. Кәсіпкерлікпен айналысқысы келетін жастардың ең көп үлесі Қарағанды (47,7%), Маңғыстау (45,7%), Түркістан (39,0%) облыстарында және Алматы қаласында (36,6%) тұрады.

Қазақстанда қолданыстағы мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар аясында жастар кәсіпкерлігіне жүйелі түрде қолдау көрсетіледі. Қазіргі уақытта жастар кәсіпкерлігін қолдау 2021–2025 жылдарға арналған кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі ұлттық жоба аясында іске асырылып жатыр. Осы жоба аясында бұрын әзірленген мемлекеттік бағдарламалардың, оның ішінде «Бизнестің жол картасы – 2025» бағдарламасының құралдары шоғырландырылды, экономиканың басым секторларында ісін жаңа бастаған жас кәсіпкерлерге жаңа бизнес-идеяларды іске асыру үшін өтеусіз мемлекеттік гранттар беріледі.

Жастардың бизнес-идеяларын іске асыру үшін мақұлданған гранттар бойынша деректерді талдағанда, жастар жыл сайын орта есеппен 30% грант алатыны көрінді (4.5-кесте). 2020 жылы жастардың бизнес-идеяларын іске асыруға 250 өтінім мақұлданған, бұл гранттардың жалпы санынан 28,1%. 2021 жылы жастардың бизнес-идеяларын іске асыруға бөлінген гранттар саны 303-ке дейін өсіп, жалпы саннан 28,3% болды.

Қолдаудың бұл түрінің тұрақтылығы жөнінен Атырау, Қостанай, Павлодар облыстары көш бастап тұр, онда жастарға арналған гранттардың жыл сайынғы үлесі 30%-дан асады. 2021 жылы Жамбыл, Қызылорда, Маңғыстау облыстарында бизнес-идеяларды іске асыруға гранттар тек жас тұрғындарға берілді. Алайда аталған өңірлерде 2022 жылдың 9 айында бірде-бір грант бөлінбеген. Ағымдағы жылдың 9 айында жастарға бірде-бір грант берілмеген өңірлерге Алматы, Шығыс Қазақстан, Қарағанды, Түркістан облыстары және Шымкент қаласы жатады. Маңғыстау облысынан басқа өңірлерде грант берілмеуіне басты себеп – өтінімдер жоғы.

Биылғы 9 айда Маңғыстау облысында жастардан түскен өтінім саны 268 болды, бұл осы өңірде жас кәсіпкерлер белсенді екенін көрсетеді.



ТҮЙІНДІ СӨЗДЕР:  
purse, coins on the table, ultra realistic

<sup>50</sup> «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеу: «Жастар» ҒЗО, – Астана, 2022. - 128 бет.



**4.5-КЕСТЕ**

Жастардың бизнес-идеясын іске асыруға мақұлданған гранттар

Өңірлер	2020 жыл		2021 жыл		2022 жылдың 9 айы	
	жастардың грант саны, бірлік	жалпы грант санынан үлесі, %	жастардың грант саны, бірлік	жалпы грант санынан үлесі, %	жастардың грант саны, бірлік	жалпы грант санынан үлесі, %
Ақмола облысы	12	35,3%	13	34,2%	1	3,2%
Ақтөбе облысы	5	15,1%	5	13,5%	5	15,1%
Алматы облысы	66	75,0%	51	20,0%	0	0
Атырау облысы	12	40,0%	24	42,1%	13	35,1%
Шығыс Қазақстан облысы	5	7,1%	5	4,9%	0	0
Алматы қаласы	22	23,6%	19	8,2%	13	14,4%
Астана қаласы	14	22,2%	9	13,2%	12	9,0%
Шымкент қаласы	11	20,0%	9	21,4%	0	0
Жамбыл облысы	8	4,8%	5	100,0%	0	0
Батыс Қазақстан облысы	22	57,9%	8	29,6%	8	28,5%
Қарағанды облысы	6	30%	6	50,0%	0	0
Қостанай облысы	7	31,8%	7	50,0%	7	36,8%
Қызылорда облысы	29	34,5%	68	100,0%	0	0
Маңғыстау облысы	6	66,7%	9	100,0%	0	0
Павлодар облысы	9	31,0%	7	33,3%	7	100,0%
Солтүстік Қазақстан облысы	5	29,4%	48	92,3%	5	50,0%
Түркістан облысы	11	28,2%	10	31,2%	0	0
<b>ҚР</b>	<b>250</b>	<b>28,1%</b>	<b>303</b>	<b>28,3%</b>	<b>71</b>	<b>17,8%</b>

*Дереккөз: Еңбек ресурстарын дамыту орталығы*



Жалпы, грант алуға өтінім беретін жастар саны артқанын да атап өту қажет. ҚР Ұлттық экономика министрлігінің деректеріне сәйкес, 2021 жылы грант алуға өтінім беретін жастардың жалпы саны 2 005 болса, 2022 жылдың 9 айында өтінім саны 2 449-ға дейін артқан.

2022 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша ресми статистика деректеріне сәйкес, жастардың иелігіндегі, жұмыс істеп тұрған кәсіпорындар саны 34 141 болған. Бұл ретте олардың 89,5% қалаларда. Осы кезеңде 29 жасқа толмаған қазақстандықтардың меншігіндегі тіркелген заңды тұлғалар саны 41 890-ға жетті. Осылайша, жастар иелігіндегі тіркелген заңды тұлғалар үлесі 8,7% болды.

Жалпы алғанда, жастар кәсіпкерлігі динамикасында оң үрдіс байқалады. Кейінгі 5 жылда жастар иелігіндегі жұмыс істеп

тұрған заңды тұлғалар саны тұрақты түрде артқаны байқалды (100%). Бес жылда жастар иелігіндегі жұмыс істеп тұрған кәсіпорындар 15 545 бірлікке көбейді, яғни 45,5%-ға артты (4.12-сурет).

Сонымен қатар әйелдер кәсіпкерлігінің үлесі азаюы салдарынан жастар кәсіпкерлігінде гендерлік айырмашылық артқанын байқауға болады. Мәселен, 2017 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойын-

ша жұмыс істеп тұрған кәсіпорындар иелері арасындағы жас әйелдер үлесі 29% болған, ал кейінгі екі жылда олардың үлесі 4,1%-ға төмендеп, 24,9% болды.

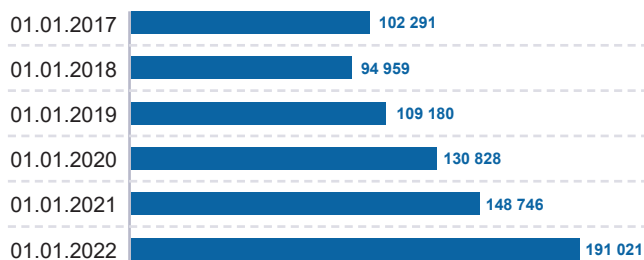
2022 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша жас жеке кәсіпкерлер саны 191 021 болды, яғни заңды тұлғалар түрінде әрекет ететін кәсіпорындармен салыстырғанда, 5,6 есе көп, бұл жеке кәсіпкерліктің тартымдылығына дәлел.

2018 жылдан бастап жұмыс істеп тұрған жас жеке кәсіпкерлер саны тұрақты екені байқалады (4.13-сурет). Бұл ретте, жас кәсіпкерлердің ширегі ауылдық жерлерде тұрады. Бизнеспен айналысатын жастардың жалпы санынан әйелдер үлесі – 46%, экономиканың тартымды салаларына сауда мен қызметтер саласы жатады (4.6-кесте).



**4.13-СУРЕТ**

29 жасқа толмаған жұмыс істеп тұрған жеке кәсіпкерлер саны, адам



Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ



**4.6-КЕСТЕ**

Экономика секторындағы жас жеке кәсіпкерлер

Экономика секторындағы жас жеке кәсіпкерлер	01.01.2020		01.01.2021		01.01.2022	
	барлығы	олардың ішінде ерлер	барлығы	олардың ішінде ерлер	барлығы	олардың ішінде ерлер
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	15 164	10 542	17 040	11 594	15 861	10 837
Тау-кен өнеркәсібі және карьерлерді игеру	30	24	42	34	132	110
Өңдеуші өнеркәсіп	5 687	2 742	7 290	3 351	10 522	4 397
Электр энергиясымен, газбен, бумен, ыстық сумен жабдықтау және ауаны желдету	54	41	84	64	72	56
Сумен жабдықтау; қалдық жинау, өңдеу мен жою, ластануды жою қызметі	165	122	225	171	263	198
Құрылыс	3 920	3 008	5 271	3 962	6 653	4 914
Бөлшек және көтерме сауда, автомобиль мен мотоциклдер жөндеу	39 320	21 451	42 956	23 437	62 634	32 570
Көлік пен қоймаға жинақтау	6 852	5 533	8 126	6 519	10 113	8 108
Тұру мен тамақтану қызметтерін ұсыну	4 635	2 704	5 607	3 491	7 163	4 450
Ақпарат пен байланыс	2 809	2 127	3 385	2 602	4 006	2 989
Қаржы және сақтандыру қызметі	139	80	164	93	168	100
Жылжымайтын мүлікке қатысты операциялар	3775	1 901	4 047	2 011	5 814	3 008
Кәсіптік, ғылыми және техникалық қызмет	3 605	1 884	5 355	2 206	5 808	2 378
Әкімшілік және көмекші қызмет көрсету саласындағы қызмет	3 167	2 026	3 569	2 295	4 646	2 754
Мемлекеттік басқару және қорғаныс, міндетті әлеуметтік қамтамасыз ету	6	5	7	4	20	14
Білім беру	2 887	1 037	3 419	1 229	4 534	1 524
Денсаулық сақтау және халыққа әлеуметтік қызмет көрсету	371	173	477	217	785	316
Өнер, ойын-сауық пен демалыс	2 716	1 697	2 813	1 774	3 099	1 897
Өзге қызмет түрлерін ұсыну	35 526	17 757	38 869	19 065	48 728	21 714
<b>БАРЛЫҒЫ</b>	<b>130 828</b>	<b>74 854</b>	<b>148 746</b>	<b>84 119</b>	<b>191 021</b>	<b>102 334</b>

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ



Жүргізілген әлеуметтанулық зерттеу көрсеткендей, жас адамдар көбінесе мына салаларда бизнеспен айналысады екен:

- сауда – 23,6%;
- қоғамдық тамақтану – 10,5%;
- азық-түлік өнімдерін өндіру, киім шығару – 10,2%;
- сән индустриясы – 10,0%;
- IT саласы – 7,9%;
- ойын-сауық саласы – 6,8%;
- тұрмыстық қызметтер – 5,4%.

ҚР СЖЖРА ҰСБ мәліметтері бойынша сауда және қызмет көрсету секторларында жеке кәсіпкерлікпен айналысатын жастардың 80%-дан астамы қалада тіркелген. Әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері бизнес саласын таңдауға тұрғылықты жері ықпал ететінін көрсетеді. Мысалға, тамақ өнімдерін, киім шығару саласында қала жастарына қарағанда, ауыл жастарының үлесі 3,7 п.т. көбірек. Бұл фактор – жас қазақстандықтардың ауылдық жерлерден қалаға көші-қонының көбею себептерінің біріне айналады.

Экономиканың көптеген секторында ерлермен салыстырғанда әйелдердің жеке кәсіпкерлікке қол жеткізуі төмен: жас жеке кәсіпкерлер арасында әйелдер үлесі «Денсаулық сақтау және халыққа әлеуметтік қызмет көрсету», «Білім», «Кәсіптік, ғылыми және техникалық қызмет» секторларында ғана 50%-дан астам.

#### 4.4 ЖАСТАРДЫ КӘСІБИЛЕНДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жастардың әл-ауқаты деңгейін сипаттайтын негізгі индикаторлардың бірі – жастардың жұмыссыздық деңгейі. Бұл индикатордың динамикасын талдағанда, кейінгі жылдары ол 3,8% деңгейінде тіркелгені көрінді (4.14-сурет).



Халықаралық ауқымда салыстырмалы талдау көрсеткендей, Қазақстан жастардың жұмыссыздық деңгейі бойынша жақсы көрсеткіштері бар елдер қатарында екен. Дүниежүзінде бұл индикатор Швейцариядағы 2,1% бен ОАР-дағы 61,4% аралығында есептеледі<sup>51</sup>.

Мемлекет жастарды кәсібилендірудегі қиындықтарды ескере отырып, мақсатты бағытталған саясатты жүргізіп отыр. Мәселен, 2017 жылдан бастап «Баршаға арналған тегін кәсіптік-техникалық білім беру» жобасы іске

асырылып, Қазақстан колледждерінде 288,3 мың студент тегін білім алып жатыр<sup>52</sup>. Сондай-ақ 2022 жылы жоғары оқу орындарына гранттар саны 2021 жылмен салыстырғанда 19%-ға көбейіп, 88 мың болды.

Қазақстанда жоғары біліммен қамту 62,64% деп бағаланып отыр. Жыл сайын жоғары оқу орындары мен ТЖКБ шамамен 300 мың түлек тәмамдап шығады (4.7-кесте).

Білім беру ұйымдары	2017 жыл	2018 жыл	2019 жыл	2020 жыл	2021 жыл
Жоғары білім беруді ұйымдастыру	127 084	130 691	142 435	153 627	151 679
Техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі оқытуды ұйымдастыру	146 562	144 080	144 333	146 094	146 494

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

Жоғары білім беретін ұйымдар түлектерінің көбі білім беру, техникалық ғылымдар және технология салаларына жатады. Мәселен, 2021 жылы жоғары білім беретін ұйымдар түлектерінің 25%-дан

<sup>51</sup> Жастар жұмыссыздығы – елдер тізімі // <https://ru.tradingeconomics.com/country-list/youth-unemployment-rate>.

<sup>52</sup> Қазақстан халқына арнаған Жолдауында айтылған Президенттің тапсырмаларын іске асыру туралы // <https://ortcom.kz/ru/deyatelnost-pravitelstva/1650949561>.

астамы білім беру, 20%-дан астамы экономика және құқық саласындағы мамандықтар бойынша оқуды аяқтады.

Жастарды жұмысқа орналастыруды жақсарту мақсатында алынған мамандықтар бойынша жұмысқа тұрғызу міндеттемесімен кәсіпорындардың өтінімдері бойынша кадрларды мақсатты даярлау енгізіледі. Мемлекеттік білім беру гранттары еңбек нарығының қажетін ескере отырып бөлінеді.

Алайда жастарды кәсібилендіру саласында жастарды мамандықтарға қарай жұмысқа тұрғызудың қиындықтарына байланысты проблемалар да бар. Атап айтқанда, жұмыс берушілер мен білім беру ұйымдары арасындағы әлсіз байланыс, еңбек нарығындағы машықтардың қазіргі бар сұранысқа сәйкес келмеуі, жастарды оқыту және олар үшін жұмыс орындарын құру қажеті, сапалы өндірістік практика аздығы, мүгедектердің білігін арттыруға және оларды жұмысқа тұрғызуға қол жеткізудегі қиындықтар және тағы басқалар. Бүкіләлемдік экономикалық форум «Еңбек нарығының болашағы – 2020» баяндамасында келтірген деректерге сәйкес COVID-19 пандемиясы еңбек нарығының өзгеруіне түрткі болды. Сарапшылар автоматтандыру мен роботтандыру бір салалардағы жұмыс орындарын жойса, басқа салаларда жаңа жұмыс орындарын ашу арқылы түбегейлі өзгерістерге әкелетінін атап өтеді<sup>53</sup>. Түптеп келгенде, мамандық алған жас адамдар еңбек қызметінде қосымша машықтар қажет болатындықтан кейде қосымша курстарға баруға мәжбүр.

Тәуелсіз ұйымдар арасында жүргізілген сауалнамаға сәйкес жоғары білім туралы дипломы бар қазақстандық жастардың 40%-дан астамының істеп жүрген жұмысы өзінің мамандығы бойынша емес екен<sup>54</sup>. 2021 жылғы қазақстандық түлектердің 30%-дан астамы жұмыс таба алмаған. Бұл проблеманы шешу үшін бейресми білімді мойындау және микробіліктілік алу тәжірибесіне енгізу жоспарланып отыр<sup>55</sup>. Бейресми білім арқылы алынған сертификаттар мен кредиттер Stackable degree, яғни күшейтілетін дәрежелер санатына өткізіледі. Бүкіл өмір бойы оқу тұжырымдамасы үздіксіз оқуды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Осыған қарамастан, «Атамекен» ҰКП жүргізетін қазақстандық жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламаларын тәуелсіз бағалау нәтижелері жұмысқа орналасу жағдайы жақсарғанын көрсетіп отыр. Оның деңгейі 2019 жылы 74%, 2020 жылы – 71%, 2021 жылы – 77,7% болған. Бұл ретте, 2021 жылы IT, қызмет көрсету, ауыл шаруашылығы және құрылыс салаларында осы көрсеткіш бойынша жақсару байқалды. Сондай-ақ медицина және білім беру салаларында жұмысқа орналасу деңгейі 6%-ға өсті<sup>56</sup>.

<sup>53</sup> Еңбек нарығында сұранысқа ие болу үшін жастарды қандай құзыреттерді дамыту қажет // <https://strategy2050.kz/ru/news/kakie-kompetentsii-neobkhodimo-razvivat-molodezhi-chtoby-byt-vostrebovannymi-na-rynke-truda/>.

<sup>54</sup> Жоғары білімді жастардың 40%-ы Қазақстанда өз мамандығы бойынша жұмыс істемейді – сенат спикері // <https://ru.sputnik.kz/20220520/40-molodezhi-s-vyshshim-obrazovaniem-rabotayut-ne-po-professii--spiker-senata-24934502.html>.

<sup>55</sup> Бұл жылы ЖОО түлектерінің 30%-дан астамы жұмысқа орналаса алмады // <https://24.kz/ru/news/obrazovanie-i-nauka/item/558792-bolee-30-vypusnikov-vuzov-v-etom-godu-ne-smogli-trudoustroitsya>.

<sup>56</sup> 2021 жылға қазақстандық ЖОО рейтингі ұсынылды // <https://atameken.kz/ru/news/46592-byi-predstavlen-rejting-kazahstanskih-vuzov-za-0-god>.



5-тарау

# **Жастардың азаматтық және саясатқа қатысуы**

## 5-ТАРАУ. ЖАСТАРДЫҢ АЗАМАТТЫҚ ЖӘНЕ САЯСАТҚА ҚАТУСУЫ

2022 жыл Қазақстанның саяси өмірін алдағы бірнеше жылға лайықтап өзгерткен сыртқы және ішкі сілкіністер мен жүйелі өзгерістер кезеңі болды. Бұл өзгерістердің жастар тарапынан саяси және азаматтық қатысуына, оның мақсаттары мен көрсету тәсілдеріне ықпалы ұзақ созылады деуге негіз бар. Қазір осы өзгерістердің алғашқы белгілерін растап, жас адамдардың саясатқа және азаматтық қатысуын ары қарай дамыту жолдары туралы болжам жасауға болады. Сонымен қатар жастардың негізгі құндылық бағдарлары мен саясатқа қатысудың әдеттегі таңдаулы тәсілдері азғана өзгеріп, жеткілікті түрде тұрақты болып қалады.

Бұл тарауда жастардың ұзақмерзімді және өзгерістерге төзімді құндылықтары мен басымдықтары, сондай-ақ жас адамдардың қоғамдық-саяси мінез-құлқындағы белгіленген трендтер қарастырылады. Осы терең әсері бар факторлар ұзақмерзімді келешекте жастардың саясатқа және азаматтық қатысуының сипаты мен бағытын айқындайды. Сонымен қатар жастардың саясатқа әуестенуі мен оның 2022 жылғы өңірдегі ішкі және саяси ірі сілкіністерге реакциясы ашып көрсетіледі. Тарауда жастар кімге құлақ асады, кімнің пікіріне сенеді, қай дереккөзден ақпарат алады деген сұрақтарға мән беріледі. Бұл аса маңызды, өйткені бүгін жастардың ақыл-ойына ықпал ететіндер олардың ертеңгі саясатқа қатынасын айқындайды. Бұдан бөлек, жастардың қазіргі саяси және азаматтық қатысуы, оның формалары мен қарқыны зерделенеді.

### 5.1 ЖАСТАР ОРТАСЫНДАҒЫ ҚҰНДЫЛЫҚТАР, МҮДДЕЛЕР МЕН ТРЕНДТЕР

#### *Жастардың құндылық бағдарлары мен дінге қатынасы*

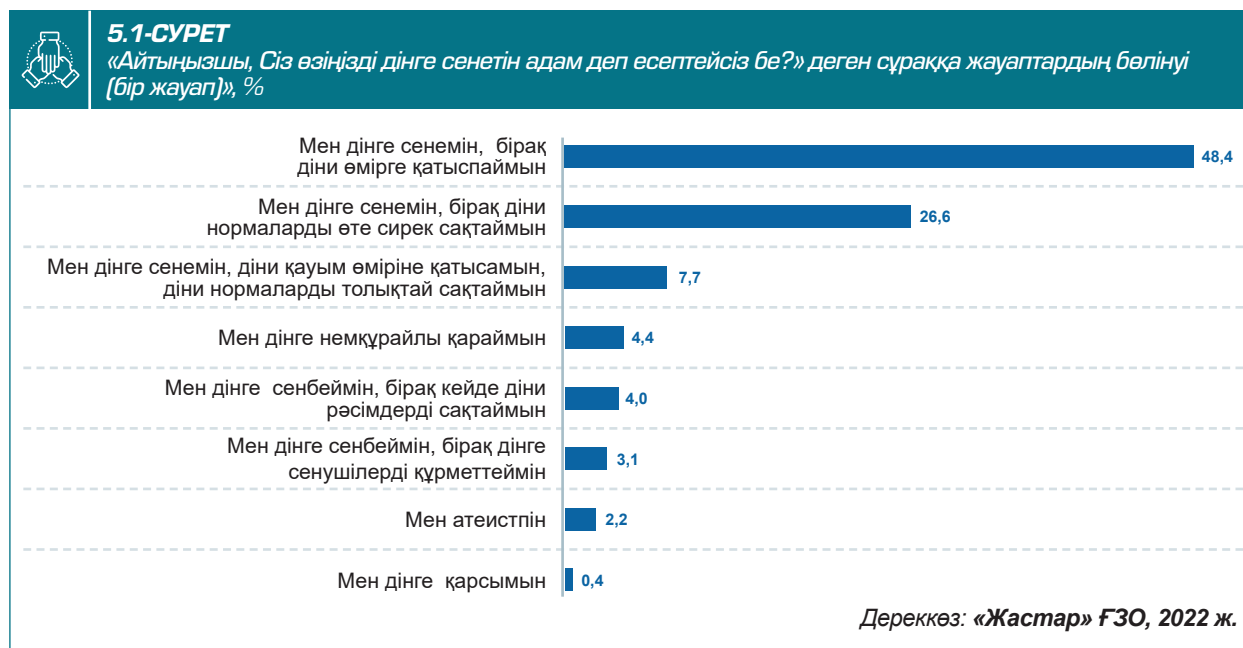
Жастардың құндылық бағдарларының өлшемі мен олардың дінге қатынасының үлкен маңызы бар. «Қазақстан жастары – 2021» ұлттық баяндамасында белгіленгендей, елімізде жастардың негізгі құндылықтары кейінгі бес жылда өзгеріссіз қалып отыр<sup>57</sup>. 2022 жыл бұл тұрғыда түбегейлі өзгерістер әкелген жоқ. Қазақстан жастарының құндылықтары бұрынғыдай бейсаяси салада жатыр және азаматтық-саяси мәселелермен тікелей байланысты емес. Құндылықтар қатарында тұрақты түрде отбасы (респонденттердің 83,3%), денсаулық (64,2%), достық (40,7%), материалдық жағынан қамсыз өмір (39,3%), махаббат (22,8%), қызық жұмыс, мамандық (19,6%) және оқу-білім (19,5%) бірінші орында тұр. Бір қызығы, дін, наным-сенім сауалнамаға қатысқан жас адамдардың 18%-ның ғана құндылығы екен. Осылайша, бүгінгі таңда Қазақстан жастарына жаппай діндарлық тән емес, дегенмен дінді құндылық ретінде көрсеткен респонденттер үлесі өсуі үрдісі тұрақты болып қала береді. Мысалы, 2021 жылы бұл жауапты респонденттердің 16,2% таңдаған. Наным-сенім мен діннің маңызына келгенде қала және ауыл жастарының жауаптарында едәуір ерекшелік бар. 2022 жылы «Жастар» F3O жүргізген зерттеу деректері бойынша ауылдық жерлерде бұл санатты құндылық деп қалаға (13%) қарағанда екі еседей көп респондент (25%) белгілеген. Діни қауымның өміріне қатысатын және дін нормаларын ұстанатын дінге сенетіндер Қазақстан жастары арасында 7,7% екен. «Жастар» F3O зерттеуіндегі сауалнама қатысқандардың дінге қатынасы туралы деректер 5.1-суретте көрсетілген.

Жалпы алғанда, мұндай бөлініс 2018 жылы Қазақстанда жүргізілген World Value Survey 7-толқын зерттеу нәтижелерінің актуалдығын дәлелдейді. Ол кезде сауалнамаға қатысқан 29 жастағы жас адамдардың 92,5%-ы «өте маңызды» құндылық деп отбасын көрсеткен болатын, ал саясат жастардың тек 10,7%-ына аса маңызды және 37,3%-ына біршама дәрежеде маңызды болды. Отбасының құндылықтар қатарына ғана емес, сонымен қатар жастардың практикалық мінез-құлқына да әсері Қазақстанда жас адамдардың 92% үшін өмірдегі маңызды мақсаттардың бірі – ата-анасына өзі үшін мақтаныш сезімін сіңіру екенінен көрінеді (жас респонденттердің 51% осыған барынша келіседі, 41% – келіседі). Жас адамдардың 27,6% үшін дін аса маңызды болса, 37,3%-ына дін біршама дәрежеде маңызды болған. Алайда бұл ретте жас адамдардың 17% ғана балаларға діни сенімді үйреткен маңызды деп санаған<sup>58</sup>.

Қазақстандық жастардың ұзақ мерзімді жүйелі саяси көзқарастары мен бағдарларына қатысты, 2018 жылғы World Value Survey нәтижелері бойынша мынадай трендтер байқалды:

<sup>57</sup> «Қазақстан жастары – 2021» ұлттық баяндамасы // <https://eljastary.kz/ru/reports/18762/>.

<sup>58</sup> Haerpfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano J., M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin & B. Puranen et al. (eds.). 2020. World Values Survey: Round Seven – Country-Pooled Datafile. Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WVSA Secretariat.



– (1) экономиканы өсіру, (2) қорғаныс күштерін нығайту, (3) азаматтардың мемлекеттің өміріне үлкен ықпалы және (4) қалалар мен ауылдық жерлерді безендіру мен абаттандыру арасында таңдай отырып, жас адамдардың көпшілігі алдағы 10 жылға Қазақстан дамуындағы басымдық ретінде экономиканы өсіруді таңдайды;

– жас адамдардың басым бөлігі елдегі тәртіпті сақтау – бағаның өсуіне қарсы күрес, маңызды саяси шешімдер қабылдау кезінде азаматтарға дауыс беру құқығын ұсыну немесе сөз еркіндігін қорғудан гөрі маңыздырақ деп санайды;

– жас адамдардың пікірінше, (1) қоғамның адамдық сипатына қол жеткізудегі ілгерілеу, (2) қоғамның идеялар ақшадан маңыздырақ болатындай күйіне жетудегі прогресс пен (3) қылмысқа қарсы күреске қарағанда орнықты экономика маңыздырақ.

Жастардың құндылықтар мен мүддесі құрылымында олардың ақпаратты қайдан алатыны да маңызды рөл атқарады. Жастардың саяси қатысуының келешектегі сипаты мен бағытын айқындайтын маңызды фактор – беделді тұлғалар, пікір көшбасшылары. Осындай тұлғалардың маңына жас адамдар өз саяси пікірі мен талаптарын білдіру үшін біріге алады. Міне, сондықтан да жастар қандай бедел иелеріне құлақ асатынын байқаған маңызды. 2022 жылы «Жастар» ҒЗО жүргізген сауалнама нәтижелеріне сәйкес (5.2-сурет) жастар үшін мұндай беделді адамдар деп ғалымдарды (18,2%), дәрігерлерді (16,2%), билік өкілдерін (14,7%), танымал қоғам қайраткерлерін (11,3%) атауға болады. Әсіресе, 2021 жылмен салыстырғанда, 2022 жылы жастар алдында дәрігерлер мен ғалымдардың беделі артқаны байқалды. Бұл дәрігерлердің пандемияға қарсы жанкешті күресі және халыққа COVID-19 қарсы вакцина салудағы табыстармен байланысты шығар.

Жас адамдар арасында блогерлер, вайнерлер, тиктокерлердің беделі әлдеқайда төмен. Олардың ықпалы 2021 жылғымен салыстырғанда екі еседей – 16,2%-дан 8,3%-ға дейін төмендеген. Көбінесе респонденттер пікіріне сенетіндей беделді адамдар жоғын көрсетеді. Мұндай жауаптар саны өткен жылдан бері едәуір артып, 2021 жылғы 31,2%-бен салыстырғанда 2022 жылы 42,4% болды.

Жастар арасында діни қайраткерлердің беделі тұрақты болып келеді және өсуге бейім. 2021 жылы сауалнамаға қатысқан жас адамдардың 4,9%, ал 2022 жылы – 7,3% бұл топты беделді адам деп белгілеген. Жалпы алғанда, бүгінге дейін діни қайраткерлердің жастарға ықпал ету деңгейі өзге топтардікінен төмен болғанымен, қазіргі тренд сақталса, көп ұзамай діни қайраткерлер мен дін қызметкерлерінің ықпалы саяси партиялар жетекшілері мен блогерлерге қарағанда көбірек болады.

2022 жылы 2021 жылмен салыстырғанда бизнесмендердің, музыканттардың, спортшылардың жастарға әсері азайған. Бұл осы топ өкілдері қатысатын өтетін іс-шараларға қатысу мүмкіндігі азайған пандемия жағдайының тағы бір салдары деп болжауға болады. Пандемиядан кейінгі кезеңде әлеуметтік өмірдің және бұқаралық іс-шаралардың (концерттер, көпшілік дәрістер, спорт іс-шаралары) қарқыны қалпына келуіне орай осы топтар айырылып қалған позициясын қайтарып алуы әбден мүмкін.

Жақын әлеуметтік қарым-қатынас ортасы – туыстар, достар, мұғалімдердің пікіріне сену деңгейі жастар арасында өте төмен. Бұл – ақпарат алудың басым арналары біртіндеп ауысқаны және жақын

ортаның (отбасы, достар) пікіріне дәстүрлі бағдарлану үлгісінен кетіп, әлеуметтік желілер мен интернет арқылы жаңа әлеуметтік байланыстарға көшудің көрінісі. Сонымен қатар респонденттердің 22% саясат туралы ақпарат алудың басым көзі ретінде туыс, дос, таныстарды көрсетеді. Әрине, бұл ақпаратты интернеттен алатындар үлесіне қарағанда едәуір аз (сауалнамаға қатысқандардың 90% ақпаратты әлеуметтік желілерден, мессенджерлерден, блогтар мен қазақстандық интернет-ресурстардан алады). Респонденттер сауалнамаға бірнеше жауап нұсқасын таңдай алатын болғандықтан, жастар интернетті негізгі ақпарат көзі деп көре отырып, сонымен қатар дәстүрлі ақпарат арналарына да жүгінетінін көрсеткен. Осыған байланысты бүгінде жастардың саяси көзқарасы мен бағдарына туыстар, таныстар мен мұғалімдердің ықпалын есептен шығарып тастауға әлі ерте-рек.

Жалпы, мемлекеттік жастар саясатын қалыптастыру кезінде жастардың қайсыбір көшбасшылардың пікіріне сенуінің динамикасына мұқият назар аудару қажет. Ешкімнің пікіріне сенбейтіндер үлесі жоғары екені және артып келе жатқаны біршама алаңдатады. Бұл топтағы жастар – өзіне тартымды идеологияны көрсете алатын және жастардың бойында сенім ұялататын жаңа пікір көшбасшыларының ықтимал аудиториясы. Әдетте, деструктив бағыттағы жеңілдетілген идеологиялар (мысалы, кез келген «дұшпандық күштерді» дербестеуге құрылған) аудиторияны тез жаулап алады. Жастардың едәуір пайызы ешкімге сенбейтіні міндетті түрде жас адамдар арасында сын тұрғысынан ойлау жоғары деңгейде деген сөз емес, бұл факт осы топ әлі өзі үшін тартымды идеологияға назар аудармағанын көрсетуі мүмкін.

2022 жылғы «Қазақстан жастары» зерттеуіне сәйкес жастар үшін саяси өмір туралы негізгі ақпарат көздері – әлеуметтік желілер, блогтар, мессенджерлер екен (60,3%). Жастардың көп бөлігі WhatsApp, Instagram, YouTube, TikTok сынды әлеуметтік желілерді қолданады. Сауалнамаға қатысқан жастардың жартысынан азы Telegram, ВКонтакте және Facebook желілерін қолданады. Осы сұраққа берілген жауаптар, жалпы алғанда, 2018 жылғы World Value Survey зерттеу нәтижелерін растайды, онда жас адамдардың 42,5% күнделікті ақпаратты әлеуметтік желілерден, ал 14% оны аптасына бір немесе одан да көп рет алатынын көрсеткен. Бұл деректер өткен жылдардағы баяндамаларда, атап айтқанда, «Қазақстан жастары – 2021» Ұлттық баяндамасында<sup>59</sup> көрсетілгендей, жас адамдар үшін интернет көздерінің маңызы күшейіп келе жатқан трендті растайды.

Сонымен, жастардың тек 8,3%-ы ғана блогерлердің, вайнерлердің және тиктокерлердің пікірін беделді деп санағанымен, жартысынан көбі олар берген ақпаратты пайдаланады. Сонымен бірге жастардың 10,2% интернеттен алынған ақпаратқа толық сенетінін, 27,8% сене отырып, ақпаратты өзге ресурстардан тексеретінін, 46,2% кейде сенетінін және 14,1% мүлде сенбейтінін атап өтті. Ауыл жастары арасында интернет-ресурстардан алынған ақпаратқа толық сенетіндер үлесі қалалық ақпаратқа қарағанда екі есе жоғары (7,5%-ға қарсы 14,4%). Мұндағы проблема – жастар блогерлердің саяси оқиғаларды жариялағандағы субъектив саяси ұстанымдарының маңызын әрдайым түсіне бермеуі мүмкін екенінде. Ақпарат объектив деп қабылданғанымен, іс жүзінде онда интернет-комментатордың соған беретін бағасы болады. Блогерлердің әсері жастар кімнің пікіріне сенетіні туралы сұраққа жауаптарға қарағанда әлдеқайда жоғары болуы мүмкін.

Осыған орай академиялық дереккөздер тағы бір алаңдатар факторды көрсетеді: интернеттегі пікірталаста комментарийлерге қатал, ымырасыз тілге және оппоненттерді қорлауға бейім үрдіс



<sup>59</sup> «Қазақстан жастары – 2021» ұлттық баяндамасы // <https://eljastary.kz/ru/reports/18762/>.



**ТҮЙІНДІ СӨЗДЕР:**  
government buildings are illuminated by sunlight

тән<sup>60</sup>. Бұл ретте, интернет қолданушылары бұрыннан таныс пікірлер мен фактілерге сүйенуге, стереотиптерді пайдалануға, жұртты «біз» және «олар» деп бөлуге бейім<sup>61</sup>. Осылайша, саяси оқиғалар туралы нақты ақпараттан өзге, жастар интернетті қолданушылардың ілеспе комментарийлерімен таныса отырып, түрлі адамдар тобына қатысты жағымсыз бағалау мен стереотиптерді сіңіруі мүмкін. Бұған себеп – жас адамдардың көбінің, әсіресе жасөспірімдердің бойында интернеттегі дереккөзде ұсынылуы мүмкін дәлелдердегі олқылықтар мен бұрмалануды айыруға мүмкіндік беретін сын тұрғысынан ойлау машықтары қалыптаспағаны.

Сонымен қатар интернеттің азамат пен билік арасындағы қарым-қатынас алаңы, саналы саяси қатысу және саяси мәселелер бойынша жастардың пікірін ескеру ортасы ретіндегі әлеуетін бағаламауға болмайды. Мұндай әлеуетті шетелдік зерттеушілер көрсетіп, атап айтқанда, қазіргі Ұлыбритания интернет желісі арқылы жастарды нәтижелі азаматтық қатысуға тартудың жаңа тетіктерін белсенді іздестіріп жатқанын айтады<sup>62</sup>. Интернеттегі ортада белсенді болу және интернет көздері мен ресурстарын белсенді пайдалану – бүгінгі күннің шындығы. Мемлекеттің жастар саясаты жастардың сындарлы азаматтық және саяси қатысуын дамытуды мақсат етсе, сол шындыққа бейімделмей қоймайды.

Жастардың 36% ақпаратты дәстүрлі БАҚ – қазақстандық газет, телевизия, радиодан алады. 29,5% ақпарат алу үшін қазақстандық интернет-ресурстарға жүгінеді. Ресейлік интернет-ресурстар мен дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдарына респонденттердің 26,4% құлақ асады. 15,1% өзге шетелдік ақпарат көздерін пайдаланады. Осылайша, шетелдік ақпарат көздері арасында бұрынғысынша, ресей ресурстары (интернет, телевизия, газеттер, радио) жетекші орында келеді. Ресейлік интернет-ресурстардың ықпалы орыс этнос тобындағы жастар арасында жоғары деп болжауға негіз бар.

Жалпы алғанда, интернет пен әлеуметтік желілер кең тараған сайын жастар алатын ақпараттың сапасын қандай да бір жолмен қадағалау мүмкін емес екенін атап өту керек. Демек, жастар өз бетімен фактілерді пікірден дербес ажырата білсін, дереккөздің сапасы мен сенімділігін тексере білсін және қоғамдық-саяси тақырыптағы уәждерден логикалық қателерді таба білсін десек, жастардың өзінің сын тұрғысынан ойлауын дамыту қажет.

## 5.2 АЗАМАТТЫҚ БЕЛСЕНДІЛІК ПЕН ЖАСТАРДЫҢ ҚОҒАМДЫҚ ИНСТИТУТТАРҒА СЕНІМ ДЕҢГЕЙІ

### Азаматтық ұйымдарға мүше болу мен волонтерлік

Түрлі зерттеу қорытындысы көрсетіп отырғандай, еліміздегі жастар өзінің азаматтық ұстанымын түрлі қоғамдық институттарға қатысу арқылы белсенді түрде білдіреді. «Жастар» ҒЗО жүргізген «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеуінде кейінгі 1–2 жылда жас адамдар мынадай ұйымдардың жұмысына атсалысқаны көрінеді (5.3-сурет).

Зерттеу деректері бойынша жастар ұйымдары мен жобалардың жұмысына Түркістан (37,9%), Қызылорда (30,5%), Қостанай (22,2%), Атырау (19,7%) және Шығыс Қазақстан (19,2%) облыстарының жастары белсене қатысқан. Қызылорда облысында респонденттердің 28,4% саяси партиялардың жұмысына қатысу тәжірибесі бар екенін хабарлаған. Волонтерлік қозғалысқа Ақтөбе облысынан жастардың 46,2%, Солтүстік Қазақстаннан 26,9%, Қостанай облысынан 23,5% және Маңғыстау облысынан респонденттердің 20,7% белсенді араласқан. Гуманитарлық, қайырымдылық ұйымдарды Қызылорда (10,5%), Қостанай (9,9%), Солтүстік Қазақстан (9,6%) және Шығыс Қазақстан (8,0%) облыстарының респонденттері атап көрсеткен. Бұл ретте, ауыл жастары қаладағыларға қарағанда, ұй-

<sup>60</sup> Coffey, B., & Woolworth, S. (2004). "Destroy the scum, and then neuter their families:" the web forum as a vehicle for community discourse?. *Social Science Journal*, 41(1), 1–14.

<sup>61</sup> Chen, M., & Flowerdew, J. (2019). Discriminatory discursive strategies in online comments on YouTube videos on the Hong Kong Umbrella Movement by Mainland and Hong Kong Chinese. *Discourse & Society*, 30(6), 549–572.

<sup>62</sup> Collin, P. (2015) *Young Citizens and Political Participation in a Digital Society*. Palgrave Macmillan UK.

ымдардың барлық типінің жұмысына белсене қатысып жүр екен. Оған қоса жастардың 22,9% келешекте волонтерлік ұйымдардың қызметіне қатысқысы келетінін айтқан.

«Қазақстан жастары» зерттеуі волонтерлік жұмыспен айналысуға құрдастарына қарағанда бейім жас адамның портретін қалыптастырды: бұл жоғары білімді, ауылдық жерде, Қызылорда немесе Атырау облысында тұратын, спортпен шұғылданып, өзін-өзі тәрбиелейтін және/немесе ғылыммен шұғылданатын қыз. Өңірлердегі волонтерлік жұмыстың танымалдығы артуы үрдісін ары қарай талдасақ, бүгінгі күні Жамбыл мен Түркістан облыстары және Шымкент қаласындағы жастардың көпшілігі волонтерлік жұмыспен шұғылданбайтынын және шұғылдануға ниеті жоғын атап өткен жөн.

Тұтастай алғанда, осы зерттеуде 2018 жылы жүргізілген World Value Survey зерттеуіне қарағанда, жоғары белсенділік деңгейі көрінді. Онда Қазақстанда жастардың 6% өздерін спорт ұйымдарының белсенді мүшесі деп атаса (15,3% – белсенді емес мүше), 7% – өнер, музыка мен білім ұйымдарының белсенді мүшесі (14% – белсенді емес мүше), 3% – кәсіподақтардың белсенді мүшесі (жалпы кәсіподақтарға жас адамдардың 18% мүше), 1,6% – саяси партияларда белсенділік танытады (олардың 10,4% – партия мүшесі), бір пайыздан кемі экологиялық ұйымдардың белсенді мүшесі (бұл ретте респонденттердің 6% оларға қатысқан), екі пайыздан кемі – кәсіптік қауымдастықтар, гуманитарлық/қайырымдылық ұйымдар, тұтынушылар қауымдастығының белсенді мүшесі.

Ішінара бұл айырма World Value Survey жобасының зерттеушілері ұйымдарға белсенді мүшелікпен белсенді емес мүшелікті бөлек тіркегеніне және респондент өзінің белсенділік деңгейін өзі бағалағанына байланысты. Дегенмен де, деректердегі айырманың бір бөлігі жастардың түрлі қауымдастықтар мен ерікті ұйымдардың қызметіне қатысу белсенділігі артқанымен түсіндіріледі. Жастардың көп бөлігі волонтерлікті жастар өміріндегі тренд деп бөліп көрсеткені бекер емес: 2021 жылы волонтерлікті респонденттердің 5,5% тренд деп бөліп көрсетсе, 2022 жылы 18,4% көрсеткен.

Волонтерлік жұмыс және жастардың азаматтық қатысуының өзге де түрлері тікелей ғана емес, сонымен қатар, жанама артықшылық та береді. Волонтерлер жасайтын тікелей қоғамдық игіліктерден басқа, олардың бойында азаматтық белсенділік тәжірибесі, әлеуметтік дағдылар және байланыстар жинақталады, белсенді ұстанымды, әлеуметтік оптимизмді дамытады. Волонтерлік жұмыспен оған ілеспе әлеуметтік капитал қалыптастыру кейіннен саяси өмірге саналы азаматтық қатысуға негіз болады және жастарды қоғамдық тәртіпсіздіктерге деструктив түрде қатысудан алшақтатады. Спаннинг (2009) әлеуметтік капиталдың конструктив саяси қатысуды дамытудағы рөлін атап көрсеткен. Азаматтық және саяси қозғалыстар мен ұйымдарға қатыса отырып, жастар белгілі бір мақсаттарға жетіп қана қоймай, сонымен бірге қызықты және ынталы құрдастарымен танысады, қоғамда юедел жинап, коммуникациялық және аналитикалық беделге ие болады, әлеуметтік шындық туралы түсінігін тереңдетеді<sup>63</sup>.

**Жастардың қоғамдық институттарға сенім деңгейі**

Жалпы, жас қазақстандықтар қоғамдық институттарға деген сенімнің төмен деңгейін көрсетеді және өз мәселелерін шешуде олардың көмегінен үміт етпейді.

«Жастар» F3O жүргізген әлеуметтанулық сауалнама нәтижелері бойынша, 2022 жылы жастар өзін алаңдататын жағдайлар тізімінде көбінесе елдегі сыбайлас жемқорлықтың жоғары деңгейін (19%), елдегі және әлемдегі тұрақсыз саяси жағдай (15,9%), мемлекеттің жетілмегендігі (9,7%) және мемлекет қоятын шектеулер мен бақылауды (5,0%) атап көрсеткен. Әлеуметтанулық сауалнама



**5.3-СУРЕТ**

«Сіздің соңғы 1–2 жылда мына ұйымдардың жұмысына немесе жобаларға қатысу тәжірибеңіз болды ма? (үш жауаптан аспауы тиіс)» деген сұраққа берілген жауаптарды бөлу, %



<sup>63</sup> Spanning, R. (2009) Youth Participation. 1st edn. Südwestdeutscher Verlag für Hochschulschriften.



кезінде респонденттердің азғана пайызы саяси факторларға алаңдаймын деп атап көрсеткені қоғамдық-саяси институттарға жалпы сенім деңгейін көрсете алады. Бұл ретте жас қазақстандықтар тұтастай алғанда, саяси тұрғыдан немқұрайлы болуы және қоғамдық институттар қызметінің нәтижелері, елдегі экономикалық тұрақтылық пен өз әл-ауқаты қаншалықты өзара байланысты екенін талдауға бейім болмауы мүмкін.

Жастар тұрғын үй жағдайы, жұмыспен қамту және тағы басқа проблемаларды шешуге көмектесуді көздейтін институттық қолдауға сенімсіз немесе аз хабардар екенін көрсетіп отыр. Мәселен, жұмыс іздеу кезінде Жұмыспен қамту агенттігіне респонденттердің 6,4% ғана, ал Жұмыспен қамту орталығына – 13,9% жүгінген. Тұрғын үй жағдайын жақсарту жағынан тұрғын үй саласындағы мемлекеттік бағдарламаларға респонденттердің 3,6% ғана үміт артады және 2,5% – мемлекеттен қандай да бір көмек күтеді.

Елдегі жағдайға наразылық білдіру үшін жас қазақстандықтар ресми билік органдарына жүгіну және өтініштер мен петициялар жазу (тиісінше 52,0% және 46,4% бұл тәсілдерді тиімді санайды) сияқты заңды әдістерді құптайды.

### 5.3 САЯСИ БЕЛСЕНДІЛІК ПЕН МЕМЛЕКЕТТІК БИЛІК ОРГАНДАРЫНДАҒЫ ӨКІЛДІК

#### *Жастардың саясатқа әуестенуі*

Жастардың елдегі саясатқа әуестенуін зерделеу екіұшты нәтиже көрсетеді. Қазақстандық жастар саяси жаңалықтарға қызығудың қалыпты деңгейін көрсетеді. Респонденттердің 9,4% жаңалықтарға тұрақты түрде күн сайын қызығушылық танытып отырады (2021 жылғы 17,7% деген көрсеткіштен төмен), 33% кейде қызығушылық танытады (2021 жылмен салыстырғанда көбейгені тіркелді), ал 21% резонансты оқиғалар болғанда ғана қызығады (2021 жылмен салыстырғанда біршама төмендеген) және 37% мүлде қызықпайды (2021 жылы бұл көрсеткіш 33% болған).

Ұзақ мерзімді трендтер туралы айтсақ, 2022 жылы «Жастар» F30 зерттеуінде тіркелген жастардың саясатқа қызығушылық деңгейі 2018 жылы Қазақстан аумағынша World Value Survey жобасының зерттеушілері алған нәтижелерге шамаға сәйкес келеді. 29 жастағы жас адамдарды қоса алғанда, 8% саясатқа өте қызығушылық танытатынын, 34% – белгілі бір дәрежеде қызығатынын, 44% – азырақ қызығатынын, 11% – мүлде қызықпайтынын айтқан. Респонденттердің 6,5% саясатты достарымен жиі талқылайтынын, 57% – кейде талқылайтынын айтқан<sup>64</sup>.

Мұндай деңгей зерттеушілер Батыс Еуропадағы жастарға қатысты атайтын тенденцияларға сәйкес келеді. Жаклин Бриггс еуропалық жастардың саяси қатысуы туралы монографиясында жалпы жастарға «үлкен саясатқа» қызығудың жоғы немесе әлсіздігі тән деп атап өтті. Сонымен қатар, жастар өзінің назарын аударатын жекелеген мәселелерге белсенді әуестік танытады. Еуропалық жастар арасында мұндай проблемалар санатында көбінесе, экология, бірегейлік және алалау, жануарлар құқығын қорғау мәселелері аталады<sup>65</sup>.

Осылайша, Қазақстан жастарының жалпы саясатқа қызығуы орташа болғанымен, олар негізгі саяси оқиғаларға ден қойып, бағамдап жүреді. Осыған орай жастар осы оқиғалар туралы ақпаратты қайдан алатынын және бұл ретте, кім-кімнің пікірі мен бағасына құлақ асатынын қарастыру қажет.

#### *Жастардың саяси қатысуының бар арналары мен формалары: билік органдарындағы өкілдік*

Бүгінгі таңда Қазақстан жастарының билік органдарында өкілдік етуі арқылы жастардың дауысын жоғары билік деңгейіне жеткізуге мүмкіндігі бар. 2021 жылы ҚР Парламенті Мәжілісіне 28 жасқа толмаған бір депутат сайланды. Мәслихат депутаттары арасында 28 жасқа толмаған жастар 8% болды. Бұл көрсеткіш кейінгі 20 жыл ішінде өсті (5.4-сурет).

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет істері агенттігінің (ҚР МҚІА) деректері бойынша 2022 жылдың басында орталық мемлекеттік органдардың мемлекеттік қызметшілері арасында 29 жасқа толмаған жастар үлесі 20%, жергілікті мемлекеттік органдардың арасында – 17%. 2005 жылдан бері бұл екі көрсеткіш те біртіндеп төмендеу үрдісін көрсетіп отыр (5.5-сурет).

Бұдан өзге, жастар өкілдері саяси мемлекеттік қызметшілер арасында емес, әкімшілік қызметшілер арасында көбірек (5.6-сурет).

Өңірлер бөлінісінде, ҚР СЖЖРА ҰСБ 2020 жылға арналған деректері бойынша жергілікті атқарушы органдарда жас мемлекеттік қызметшілердің ең көп үлесі Маңғыстау облысында, Алматы және

<sup>64</sup> Haerpfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano J., M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin & B. Puranen et al. (eds.). 2020. World Values Survey: Round Seven – Country-Pooled Datafile. Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WVSA Secretariat.

<sup>65</sup> Briggs, J. (2016) Young People and Political Participation. Palgrave Macmillan UK.

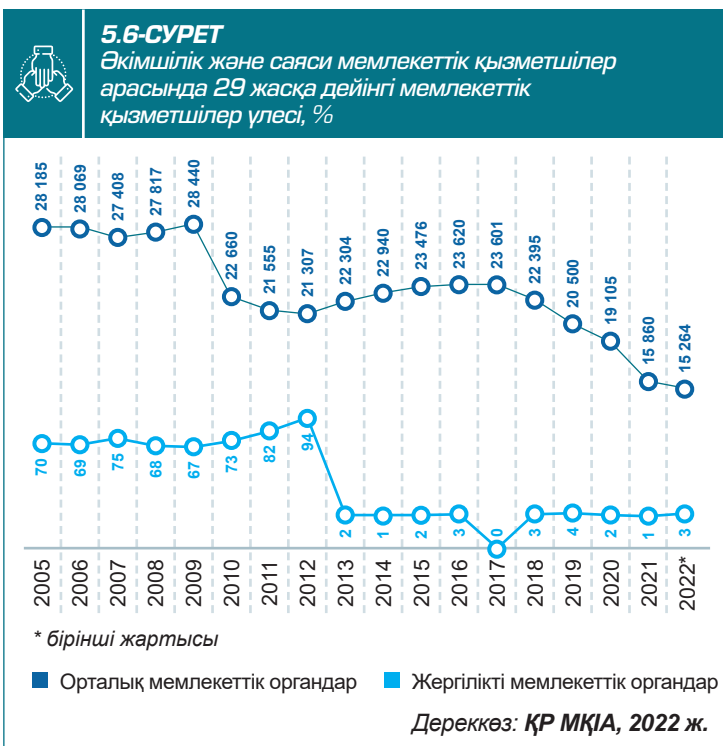
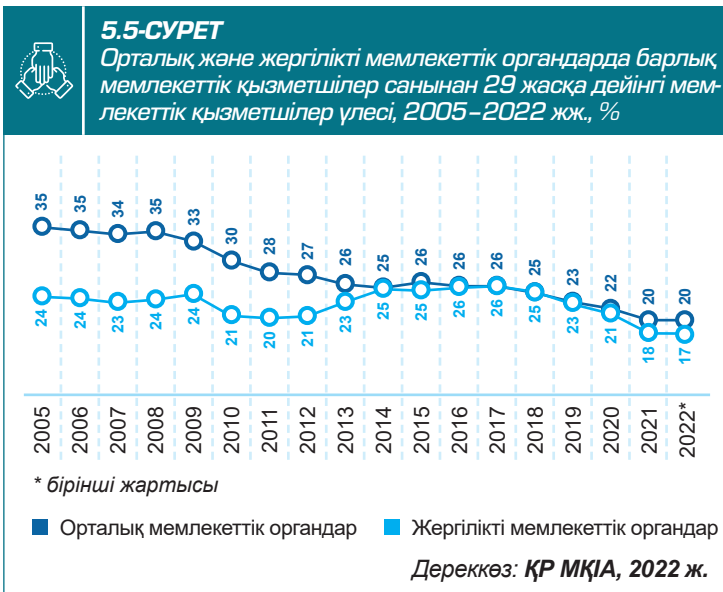
Астана қалаларында (тиісінше 30,2%, 29,7%, 25,5%), ал ең азы Қызылорда облысында (14,3%) болды. Бұл ретте динамикада 2016–2020 жылдар аралығында жергілікті атқарушы органдарда жастар үлесі тек Атырау облысында артқан, ал басқа өңірлерде азайған не сол деңгейде қалған. Павлодар, Солтүстік Қазақстан облыстарында, Астана қаласында жас мемлекеттік қызметшілер үлесі азаюы басым екені байқалды<sup>66</sup>.

Жалпы алғанда, ҚР билік органдарында жастар жеткіліксіз деуге болады. Өкілетті органдарда жас адамдар үлесі елеусіз (жергілікті деңгейде 10%-дан аз), әйтсе де өсуге тенденция бар, ал атқарушы билікте жастар үлесі біртіндеп азайып келеді. «Қазақстан жастары – 2021» ұлттық баяндамасында бұл тенденция атап көрсетілген және Мемлекеттік қызмет істері жөніндегі агенттікке жастар арасында мансап жолында өсу, әлеуметтік қамтамасыз етілу және шешім қабылдау процесіне қатысудың маңызы туралы ақпарат тарата отырып, мемлекеттік қызметті танымал ету жөніндегі жұмысты жандандыру ұсынылған болатын<sup>67</sup>. Дегенмен де, биылғы деректер бойынша жағдай өзгерген жоқ және атқарушы билік тармақтарының мемлекеттік қызметшілері арасында жастардың үлес салмағы төмендеуі тенденциясы әлі өзгерген жоқ деген тұжырым жасауға болады.

*Саяси қатысудың өзге қолжетімді және қолайлы формалары*

Шетелдік академиялық дереккөздер қазіргі әлемде жастардың саяси және азаматтық қатысуының балама нысандары қарқынды дамып келе жатқанын көрсетіп отыр. Бұл ретте, жастар саяси қатысудың дәстүрлі арналары мен нысандарынан (сайлау, саяси партиялар және басқалар) көңілі қалып, өз бастамасымен саяси өзгерістерді жақындату шараларын жасайтын DIY (Do-It-Yourself, «Өзің жаса») саясат тұжырымдамасы пайдаланылады<sup>68</sup>. Спаннинг (2009) стереотиптерге қарамастан, Еуропа жастардың азаматтық және саяси қатысуға әуестігі, әсіресе білім, денсаулық сақтау және жануарлар құқығын қорғау сынды мәселелер бойынша сақталады деп атап көрсетеді.<sup>69</sup>

World Value Survey зерттеуінің мәліметтері бойынша, Қазақстанда жастар 5.1-кестеде ұсынылған саяси қатысу формаларын таңдайды екен.



<sup>66</sup> Сонда.

<sup>67</sup> «Қазақстан жастары – 2021» ұлттық баяндамасы // <https://eljastary.kz/ru/reports/18762/>.

<sup>68</sup> Pickard, S. (2019) Politics, Protest and Young People. Palgrave Macmillan UK.

<sup>69</sup> Spanning, R. (2009) Youth Participation. 1st edn. Südwestdeutscher Verlag für Hochschulschriften.



**5.1-КЕСТЕ**

29 жасты қоса алғанда респонденттердің саяси қатысу нысандарына қатынасы \*, %

Саяси қатысу нысаны	Қатысқанмын	Қатыса аламын	Қатыспаймын	Білмеймін, сенімді емеспін
Петицияға қол қою	7,1	16,2	67,2	6,5
Бойкоттарға қатысу	1	12,3	77,3	6,8
Бейбіт шерулерге қатысу	4,5	17,9	67,9	7,1
Ереуілдерге қатысу	1	10,7	78,2	7,5
Топқа немесе науқанға қаржылық көмек	21,1	37,3	29,9	9,1
Мемлекеттік қызметшіге жүгіну	18,5	35,7	34,4	8,1
Басқа адамдардың саяси мәселелерге қатысты іс-әрекеттер жасауына түрткі болу	2,6	16,2	66,2	11,4
Басқа адамдардың дауыс беруіне түрткі болу	4,5	20,1	61,7	10,1
Саясат немесе саяси партиялар туралы ақпаратты іздестіру	13,0	28,9	43,5	9,4
Электрондық петицияға қол қою	4,9	16,6	60,1	12,0
Басқа адамдардың кез келген саяси әрекеттер нысандарын жасауына түрткі болу	1	14,6	66,6	11,7
Саяси іс-қимылдар, іс-шаралар, наразылықтар ұйымдастыру	1	8,8	71,1	13

Дереккөз: 2018 жылы Қазақстанда жүргізілген World Value Survey сауалнамасы<sup>70</sup>

\* Жиынтығы 100%-ға тең емес, себебі кейбір респонденттер бұл сұрақты жауапсыз қалдырған.

Бұл деректерден көрініп тұрғандай, осындай тәжірибесі бар немесе осы формаға қатысуға дайын жастар саны бойынша топқа немесе науқанға қаржылай көмек, мемлекеттік қызметшіге жүгіну, саяси оқиғалар туралы ақпарат іздеу саяси қатысудың жетекші формасы болды, яғни жастар бейбіт және заңды қатысу формаларын таңдаған.

Былырмен салыстырғанда, биыл жастар пікіріне сенетін беделді қайраткерлерге қатысты жаңа үрдістер байқалды, Мәселен, коронавирус пандемиясына қарсы күрес ғалымдар мен дәрігерлерге жаңа ықпал деңгейін әкелді. Дін лидерлер мен дін қызметкерлерінің жастарға ықпалы біртіндеп артып келеді, дегенмен қазір ел жастарының аз ғана бөлігі – діни қауымдастық өміріне белсенді қатысатын діндарлар. Бұл музыканттарға, бизнесмендерге, спортшыларға сенім деңгейі біршама төмендегенімен қатар болып жатыр. Алайда, дәл осы тенденция пандемия кезінде бұл топтардың қызметі туралы жаңалықтар жастардың назарына әдеттегіден аз түскеніне байланысты болуы мүмкін. Сонымен қатар былтырғыдай, респонденттер жауаптарының ең көп үлесі «ешкімге сенбеймін» деген жауап нұсқасында болды. Жастардың саясат туралы ақпарат алатын негізгі көзі – әлеуметтік желілер, блогтар, мессенджерлер болғандықтан, блогерлердің жастар санасына нақты әсері арта түседі.

Жастардың саяси және азаматтық қатысуының қазіргі арналары мен олар қолдана алатын формалары – билік органдарында өкілдік ету мен волонтерлық және қоғамдық ұйымдар қызметіне қатысу болып отыр. Осыған орай, волонтерлық белсенді тренд болып қалыптасып, жастардың азаматтық қатысудағы белсенділігі біртіндеп артып келе жатқанымен, мәслихат депутаттарын қоспағанда, мемлекеттік қызмет пен өкілетті билік органдарындағы жас адамдар үлесі азайып келеді.

<sup>70</sup> Haerpfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano J., M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin & B. Puranen et al. (eds.). 2020. World Values Survey: Round Seven – Country-Pooled Datafile. Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WVSA Secretariat.



6-тарау

# Жастар ортасындағы қауіпсіздік



**6-ТАРАУ.****ЖАСТАР ОРТАСЫНДАҒЫ ҚАУІПСІЗДІК**

Жастар – кез келген ел халқының негізгі санаттарының бірі, сондықтан да қоғамдағы процестердің бәрі жастарға әсер етеді, ал қоғам құрамындағы осы топқа өзге әлеуметтік құбылыстар сияқты қылмыс жасау да тән. Ересек азаматтар сияқты, жасөспірімдер де қылмыстық әрекетке қатысумен қатар, құқық бұзу құрбаны да болуы да мүмкін. Бұл ретте, олардың психикасы қалыптасып болмағанын, сондай-ақ қоғам өмірі мен оның заңдық аспектілері туралы білімі толық емес екенін ескерсек, олардың көпшілігі көбінесе өз әрекеті заңсыз екенін және оған қолданыстағы заңнамада тыйым салынғанын түсіне бермейді. Алайда жастар арасында тұрақты қылмыстық бағыты бар адамдар да кездеседі. Дәл осы санаттағы азаматтарымыз қоғамға қауіп төндіреді және қылмыс әлемінің өзегіне айналады.

Қазақстанда ерекше көңіл бөлінетін алдын алу шараларының жастар арасындағы қауіпсіздікті арттырудағы маңызы зор. Тәуелсіздік жылдары лайық заңнама базасы қалыптасты, оның құрамындағы негізгілердің бірі – 2002 жылғы 8 тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы бала құқықтары туралы» ҚР заңы. Ол баланың ҚР Конституциясында кепілдік берілген негізгі құқығы мен мүддесін іске асыруға байланысты туындайтын қатынастарды реттейді. Сонымен қатар 2004 жылғы 9 шілдедегі «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және қараусыз қалуының алдын алу туралы» ҚР заңы қабылданды, онда мемлекеттік органдардың құқықтық, экономикалық және әлеуметтік саладағы жағымсыз әлеуметтік құбылыстардың алдын алу жөніндегі жұмысының тиісті негіздері айқындалады. Осы нормативтік актілерге сүйеніп отырып, Қазақстан жастар арасында қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі мақсатты бағытталған қызметін іске асырып келеді.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде ағарту ғана емес, сонымен бірге, өскелең ұрпақты жан-жақты тәрбиелеу де – мемлекеттің маңызды міндеттерінің бірі. Жастарды тәрбиелеу көп қырлы процесс ретінде бірқатар мәселені шешуді талап етеді, олардың қатарына қылмысқа қарсы күрес те кіреді. Құқық қорғау органдарының, өзге де мемлекеттік органдар мен жастар ұйымдарының жасөспірімдер қылмыстарының алдын алу және оларды болдырмау үшін атқарып жатқан шараларына қарамастан, бұл жұмыстың нәтижесінің тұрақты әсері жоқ. Әрине, ресми құқықтық статистикаға сәйкес кейбір жылдары кәмелетке толмағандар мен 30 жасқа жетпеген азаматтар жасаған қылмыстар біршама азайғаны байқалады. Алайда, бұл фактілерді мемлекет іске асырып отырған заңнамалық және ұйымдық бастамаларымен толық байланыстыру мүмкін емес; бұған көбінесе қоғамдағы қатынастардың дамуына әсер еткен табиғи жағдайлар себеп болады. Атап айтқанда, пандемия кезінде енгізілген шектеулер мен карантин режимі жалпы қылмыс әрекеттерінің азаюына, оның ішінде жас адамдар жасаған құқық бұзу санына әсер етті.

**6.1. ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫС ЖАСАУ***Жас адамдар жасаған қылмыстар мен жастарға қатысты жасалған қылмыстар*

Статистикалық деректер аясына қылмыс әрекеттері анықталған және қылмыстық жауапкершілікке тартылған жастар ғана түсетінін ескерген жөн. Қылмыстардың едәуір бөлігі жыл сайын ашылмаған күйі қалады, ресми мәліметтерге сәйкес қылмыстардың ашылу пайызы 50%-дан аспайды, демек, қылмыстық құқық бұзып анықталмай кеткендер арасында қаншасы жастар екені де белгісіз. Әрине, нақты мәліметтер жоғы елдегі, оның ішіндегі жастар арасындағы қылмысты азайтуды көздейтін алдын алу іс-шаралары мен өзге де шараларды жүргізуге кедергі емес.

ҚР БП ҚСЖАЕК мәліметтеріне сәйкес 2022 жылдың сегіз айының қорытындысы бойынша жастар арасындағы қылмыстар 15 478-ден 15 569-ға дейін азғана, бар болғаны 91 қылмысқа артқаны атап өтіледі, бұл – 2021 жылғы осындай кезеңімен салыстырғанда 0,58%. Сондай-ақ биылғы қаңтар-тамыз аралығында жасөспірімдер жасаған және олардың қатысуымен болған қылмыстар саны өсу тенденциясын көрсетті: 940 қылмыс жасалған, былтырғыға қарағанда 7,1% артық. 2022 жылдың 8 айындағы статистика мәліметтеріне сәйкес қылмыс жасаған жастардың 720 өкілі түрлі оқу орындарының оқушылары мен студенттері болғанын атап өту керек. Алайда, бұрынғысынша, NEET санатындағы кәмелетке толмаған тұлғалар жасайтын қылмыс әрекеті мәселесі әлі де өзекті. Мәселен, статистика мәліметтеріне сәйкес 2022 жылдың 8 айында қылмыстық жауапкершілікке тартылған 940 жасөспірімнен 432-сі (45,9%) еш жерде оқымаған және жұмыс істемеген. Сондықтан да NEET санатындағы жастар арасында алдын алу мен профилактика шараларына баса көңіл бөлу қажет.

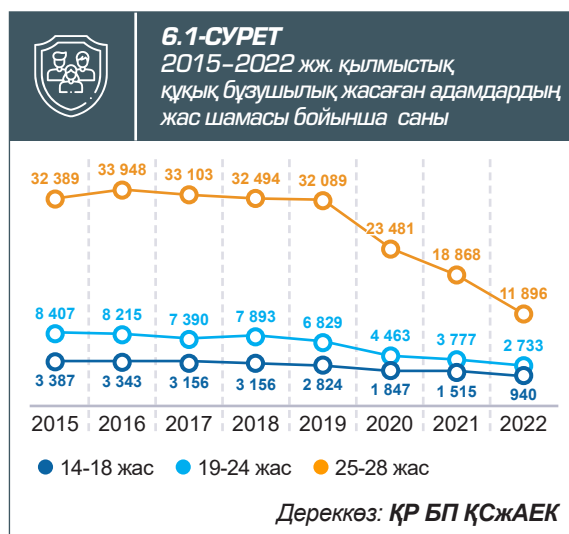
6.1-кестеде 2022 жылдың 8 айы ішінде кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстар өңірлерге қарай, 2021 жылдың осындай кезеңімен салыстырып, өсу немесе кему пайызын көрсете отырып талданған.

Өңір	2021 ж.	2022 ж.	Өсу/төмендеу, %
Астана қ.	61	68	11,5
Алматы қ.	95	70	-26,3
Шымкент қ.	54	55	1,9
Ақмола облысы	50	49	-2,0
Ақтөбе облысы	37	54	45,9
Алматы облысы	77	102	32,5
Атырау облысы	23	41	78,3
Шығыс Қазақстан облысы	79	80	1,3
Жамбыл облысы	48	73	52,1
Батыс Қазақстан облысы	38	47	23,7
Қарағанды облысы	70	85	21,4
Қызылорда облысы	28	23	-17,9
Қостанай облысы	56	46	-17,9
Маңғыстау облысы	28	25	-10,7
Павлодар облысы	12	16	33,3
Солтүстік Қазақстан облысы	18	12	-33,3
Түркістан облысы	93	85	-8,6
<b>ҚР</b>	<b>878</b>	<b>940</b>	<b>7,1</b>

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

Кестеден есептік кезеңде республика бойынша жасөспірімдер арасындағы қылмыстар саны 7,1% артқаны көрінеді. Бұл ретте, қолайсыз жағдай Атырау, Жамбыл және Ақтөбе облыстарында қалыптасқан, онда көбею тиісінше 78,3%, 52,1% және 45,9% болған. Демек, бұл өңірлерде кәмелетке толмағандармен профилактикалық жұмыс жеткілікті түрде жүргізілмейді, сондықтан жергілікті атқарушы органдар осы бағыттағы бақылауды күшейтуі және жағдайды тұрақтандыруға бағытталған кешенді шаралар әзірлегені жөн.

2020 жылға арналған Ұлттық баяндамада Маңғыстау облысында жастар арасындағы қылмыс тұрақты түрде өсіп бара жатқаны алаң туғызғанын айта кету керек<sup>71</sup>. Ұсынылған деректерді талдау бұл өңірде кейінгі жылдары кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстар саны азаюына қол жеткізілгенін көрсетеді. Мұндай нәтижеге мемлекеттік органдар мен азаматтық қоғам институттары жүргізген жұмыстар арқасында қол жеткізілді. Жергілікті атқарушы органдардың тиісті ден қоюы кезінде бұрын жарияланған ұлттық баяндамаларда айтылған ұсынымдардың да көмегі болды. Атап айтқанда, 2020 жылға арналған Ұлттық баяндамада 2017–2021 жылдарға арналған жастарды нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасына белсенді түрде тарту ұсынылған болатын. Бұл тәсілді қолдану 21–29 жасқа дейінгі жастар арасында қылмыстық құқық бұзу саны азаюына ықпал етті деп санаймыз.



<sup>71</sup> «Қазақстан жастары – 2020» Ұлттық баяндамасы // <https://eljastary.kz/reports/16884/>.

Төменде келтірілген диаграммада (6.1-сурет) қылмыстық құқық бұзғаны үшін жауапқа тартылған жастар саны тұрақты азайғаны байқалады. Мұндай азаю 2021 жылғы осындай кезеңмен салыстырғанда, 2022 жылдың 9 айының қорытындысы бойынша да байқалады.

Әсіресе, азаю кейінгі жылдары 21-ден 29 жасқа дейінгі жастар арасында байқалады, дегенмен бұл үрдіс одан да жас топтарда сақталып отыр. Алдыңғы жылдары мұндай азаю байқалған жоқ. Диаграмма 2019 жылға дейін қылмыстық жауапкершілікке тартылған жастар саны тұрақты түрде жоғары болғанын және тек 2020 жылы айтарлықтай төмендегенін көрсетеді, ол жастарды кәсіпкерлік ортаға тарту жөніндегі жастар бастамаларын қолдаудың салмақты саясатының арқасында күні бүгінге дейін байқалады. 2022 жыл әлі аяқталмағанымен, тіпті тоғыз айдың қорытындысы бойынша жалпы алғанда, теріс өсу байқалмайды деп қорытынды жасауға болады.

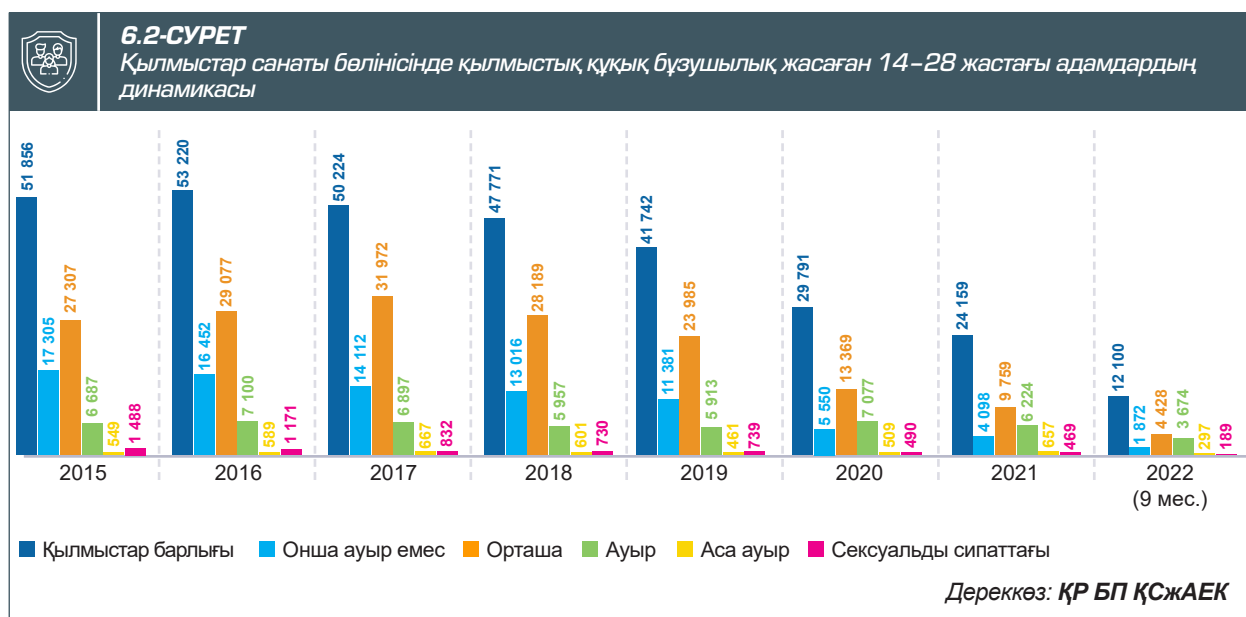
Жастар жасаған қылмыстар санаты бойынша қызық жағдай қалыптасып отыр. 6.2-кестеде егжей-тегжейлі талдау келтірілген, онда қылмыстық құқық бұзудың көпшілігі орташа ауыр қылмыстар, ал аса ауыр қылмыстарды жастар аз жасайтыны көрінеді.

Қылмыстар түрлері	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (9 ай)
Барлық қылмыстар саны	51 856	53 220	50 224	47 771	41 742	29 791	24 159	12 100
Онша ауыр емес	17 305	16 452	14 112	13 016	11 381	5 550	4 098	1 872
Орташа ауыр	27 307	29 077	31 972	28 189	23 985	13 369	9 759	4 428
Ауыр	6 687	7 100	6 897	5 957	5 913	7 077	6 224	3 674
Аса ауыр	549	589	667	601	461	509	657	297
Олардың ішінде сексуалды сипаттағы әрекеттер	1 488	1 171	832	728	739	490	469	189

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

14–29 жас аралығындағы жастар жасаған қылмыстар санаты бойынша көрсеткіштер тұрақты төмендеуі үрдісі әсіресе, келтірілген диаграммада көрнекі көрінеді (6.2-сурет).

Кестеде орташа ауыр қылмыстар бәрінен көп жасалғаны көрінеді (кестедегі сұр сызық). 2017 жылы шамалы көбеюден кейін тұрақты азаю байқалады, соның арқасында осы санаттағы мәндер іс жүзінде жасалған ауыр қылмыстар санымен (сары кесте) теңесті. Бұл, бір жағынан, орташа ауыр санаттағы құқық бұзудың алдын алудағы белгілі бір жетістіктерді көрсетеді, алайда екінші жағынан, ауыр қылмыстардың алдын алудағы прогресс жоғы алаңдатады. Аса ауыр қылмыстар (көгілдір ке-



сте) іс жүзінде сол деңгейде қалып отыр, бұл жастардың қоғамдық қауіпті арттыратын іс-әрекеттер жасауға тұрақты бейімдігі жоғын көрсетеді. Сонымен қатар жастар жасаған жыныстық құқық бұзу саны өте көп (жасыл кесте), диаграммада олар аса ауыр қылмыстар сызығымен бірдей, сөйте тұра кейінгі жылдары олардың саны сәл азайғаны байқалады. Осыған байланысты жастармен жұмыс істейтін мемлекеттік құрылымдар мен қоғамдық ұйымдардың жыныстық тиіспеушілік саласындағы аса ауыр қылмыстар мен құқық бұзудың алдын алу мен профилактикасы бағытындағы қызметін күшейткен жөн сияқты.

Проблеманы толық сипаттау үшін 2015–2022 жылдар аралығында құқығы қорғалуға тиіс объектілер бойынша жас азаматтар жасаған қылмыстық қолсұғушылық деректерін келтіру қажет деп санаймыз.

6.3-кестеде келтірілген мәліметтер жасөспірімдер арасындағы мүлікке қатысты қылмыс жасау тенденциясы жалғасып келе жатқанын көрсетеді (заңсыз әрекеттердің жалпы санының шамамен үштен екісі). Сондай-ақ, қылмыстардың едәуір саны жеке адамға, қоғамдағы қауіпсіздікке және қоғамдағы тәртіпке қарсы бағытталған, сондай-ақ көліктегі қылмыстық құқық бұзу, халықтың денсаулығына және адамгершілікке қарсы құқық бұзу да аз емес. Құқық бұзудың осы түрлерінің алдын алу мен оларды болдырмауға құқық қорғау органдарымен қатар өзге де мемлекеттік құрылымдар, сондай-ақ қоғамдық ұйымдар да күш-жігері жұмылдыруға тиіс.

Құқық бұзушылық түрлері	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (9 ай)
Жеке адамға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар	3 525/205	3 245/221	2 804/209	2 706/232	2 718/252	2 449/266	2 184/276	1 452/149
Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар	29 037/2602	31 623/2688	30 675/2547	29 860/2498	26 599/2233	19 449/1260	15 427/1016	11 720/766
Қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар	6 883/421	5 416/333	4 549/301	4 252/341	3 498/291	2 549/237	1 740/151	1 376/115
Көліктік қылмыстық құқық бұзушылықтар	2 401/20	2 502/18	2 098/16	2 024/17	1 885/14	3 409/209	1 602/21	1 052/10
Отбасы мен кәмелетке толмағандарға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар	98/1	152/1	135/0	62/1	45/0	73/0	92/0	57/0
Басқару тәртібіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар	2 010/37	2 047/40	1 883/41	1 514/24	970/16	1 032/30	825/21	652/9
Адам мен азаматтың конституциялық және өзге құқықтарымен бостандықтарына қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар	362/14	338/10	262/2	260/3	256/2	131/8	119/2	48/3
Халық денсаулығы мен адамгершілікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар	2291/30	2033/22	1992/31	1922/26	1294/12	1712/17	1475/27	1034/18
Сот төрелігі мен жаза-ны орындау тәртібіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар	314/7	285/5	268/4	272/2	133/3	94/0	131/1	64/1
Әскери қылмыстық құқық бұзушылықтар	135/0	103/0	103/1	101/12	94/0	63/0	48/0	61/0

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

ҚР ІІМ келтірген статистикалық мәліметтер есірткінің заңсыз айналымына тартылған жастар санының артқанын көрсетеді. Мәселен, 2022 жылдың 1-жартыжылдығында есірткі сатумен сотталған 18-28 жас аралығындағы жастардың саны 225 адамды құрады. 2021 жылы осы жас тобындағы жастардың осыншама саны есірткі таратқаны үшін сотталды. 18-28 жастағы азаматтар арасында есірткі сатушылардың санының екі есеге өсуіне тұрақсыз экономикалық және геосаяси жағдай түрткі



болуы мүмкін (Қаңтар оқиғасы, Ресей мен Украина арасындағы қақтығыс, өнімдер мен қызметтердің көптеген топтары бағасының өсуіне әкелді). Кіші жас тобының деректері (14-17 жас), абсолютті мән-дегі шағын мәнге қарамастан – есірткінің заңсыз айналымы үшін сотталған 3 және 12 адам, тиісінше, 2021 және 2022 жылдың 1-жартыжылдығында салыстырмалы түрде 8 есе өскенін көрсетеді.

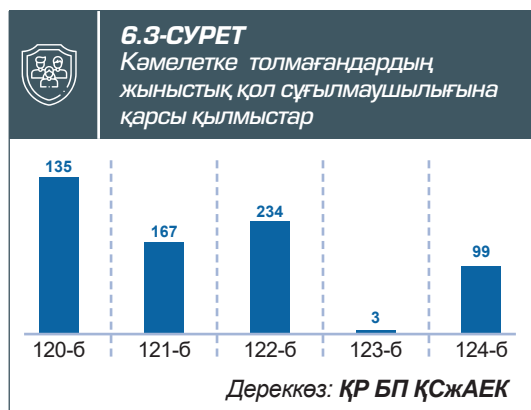
Жастар арасында ең көп таралған есірткі түрлері қатарында @-PVP (скорость) пировалерон және мефедрон (меф) меткатинон бар. 2022 жылдың алғашқы 6 айында құқық қорғау органдары жас тараушылардан 84 келіге жуық осы заттарды тәркілеген. Осы екі заттың 1 граммының 15-18 мың теңге аралығындағы баға диапазонын негізге алсақ, тәркіленген заттардың нарықтағы құны 1,26 млрд – 1,512 млрд теңге болуы мүмкін. Жастар үшін қылмыстық әрекеттің тартымдылығын айтарлықтай күш жұмсамай-ақ тез арада үлкен ақша табудың оңай көрінетін мүмкіндігімен, сондай-ақ жетілген жастағы адамдармен салыстырғанда авантюризмге жоғары бейімділігімен түсіндіруге болады. Заңсыз есірткі саудасы негізінен Telegram, WhatsApp және басқа да мессенджерлер сияқты әлеуметтік желілер арқылы жүзеге асырылады, бұл жастар арасында жасырын болып, жасалған қылмыстың құқықтық салдарын болдырмауға болатын жалған сезім тудырады.

ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің 2019 жылғы 2 қыркүйектегі және 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына арнаған Жолдауларында кәмелетке толмағандарға қарсы қылмыстарға қарсы күрес мәселелеріне баса назар аударғаны 2020 жылға арналған Ұлттық баяндамада атап өтіледі<sup>72</sup>. Алайда Мемлекет басшысы осындай назар аударып отырғанына қарамастан, ресми мәліметтер кәмелетке толмағандарға қатысты жасалған қылмыстар саны едәуір екенін көрсетіп отыр (6.4-кесте).

 <b>6.4-КЕСТЕ</b> Кәмелетке толмағандарға (14–17 жас) қарсы жасалған қылмыстар саны								
Қылмыс түрлері	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (9 ай)
Барлық қылмыс саны	2 447	1 778	1 311	1 504	1 439	1 738	1 969	1 499
Онша ауыр емес	325	243	178	198	200	284	350	314
Ауырлығы орташа	1331	1083	679	845	826	667	766	549
Ауыр	362	262	287	279	226	320	341	291
Аса ауыр	155	121	128	105	133	467	512	345

*Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК*

Кестеден көрініп тұрғандай, кәмелетке толмағандарға қатысты жасалатын қылмыстық әрекеттердің көбі – ауырлығы орташа қылмыстар. Аса ауыр емес қылмыстар мен ауыр құқық бұзушылықтар саны барабар және жылдан жылға саны өзгермей келеді. Бұл ретте кейінгі жылдары кәмелетке толмағандарға қатысты аса ауыр қылмыстар саны айтарлықтай артқанын атап өткен жөн. Мұндай жағдайды қалыпты санауға болмайды және осы санаттағы қылмыстық құқық бұзудың алдын алу және жолын кесу жөнінде жүйелі шаралар жүргізуді көздейтін мүдделі мемлекеттік органдардың баса назар аударуын талап етеді.



Жыл сайынғы Ұлттық баяндамаларда кәмелетке толмағандарға қарсы жасалатын жыныстық құқық бұзу саны көп (70%-дан астам) тіркелген<sup>73</sup>. Сонымен қатар бұл қылмыстардың жасырын болу дәрежесі жоғары болады. Бұған балалардың ұзақ уақыт бойы (бірнеше айдан бірнеше жылға дейін) зорлық-зомбылық көрсеткендерге қарсы айғақ беруге қорқып немесе түрлі себептер бойынша ата-анасына болған оқиға туралы айтуға батпай, өзіне қарсы жасалған заңсыз әрекеттер туралы айтпайтыны себеп. Мұндай әрекеттердің жасөспірімдер үшін психологиялық және клиникалық салдары ауыр, ал күш көрсеткендердің іс-әрекеті криминалдық әрекеттің ең қауіпті түрі саналады.

<sup>72</sup> «Қазақстан жастары – 2020» Ұлттық баяндамасы. // <https://www.eljastary.kz/reports/16884/>

<sup>73</sup> Сонда.

Қылмыстардың осы санаты арасында ҚР ҚК 122-бабының 1-бөлігі мен ҚР ҚК 123-бабының 2-бөлігінде аталатындар орташа ауыр қылмыстар санатына, ал қалғаны – ауыр немесе аса ауыр қылмыстар санатына жатады. Бұл ретте, жоғарыда көрсетілгендей, статистикалық мәліметтерде кәмелетке толмағандарға қарсы орташа ауыр қылмыстар саны басым (6.4-кесте).

Алдыңғы жылдары сияқты «16 жасқа толмаған тұлғамен жыныстық қатынас немесе жыныстық сипаттағы өзге әрекеттер» қылмысының жалғыз бір құрамында едәуір алшақтық байқалады. Осы құрам бойынша 2022 жылдың 9 айында бірінші инстанциядағы соттарға 234 қылмыстық іс жолданған (6.3-сурет), бұл – кәмелетке толмағандарға жыныстық тиіспеушілікке қарсы барлық қылмыстың 40%-дан астамы.

Жастар ортасында сексуалдық сипаттағы қылмыстармен қатар, зорлық-зомбылықтың өзге де түрлері көбейіп отыр, бұл туралы бұқаралық ақпарат құралдары үнемі хабарлап отырады.

## 6.2 ҚҰҚЫҚ БҰЗУДЫҢ АЛДЫН АЛУ, ҚҰҚЫҚ ПЕН МҮДДЕНІ ҚОРҒАУ

Жыл сайынғы ұлттық баяндамаларда жастар арасындағы қылмыстардың себептері айтылғанда сілтеме жасалатын сарапшылардың көпшілігі себептердің негізгі үш түрін: әлеуметтік-экономикалық, әлеуметтік-психологиялық себептермен және идеология мен тәрбиедегі олқылықтарды бөліп көрсетеді<sup>74</sup>. Алайда сарапшылар келтірген пікірлерге қарамастан, осы мәселе бойынша балама тәсілдерді қарастырып, оның негізінде қоғамдағы қатынастардың қалыптасуы мен дамуының жалпы заңдылықтары жатқаны анық болса да, жастардың қоғамға қарсы мінез-құлқы туындауы себептері жөнінде гипотезалар ұсынған жөн.

Бүгінгі таңда жастар қоғамның ерекше тобы ретінде маргиналдық және люмпендік ықпалға аса сезімтал, үнемі өзгеріп отыратын жағдайларға бейімделуге, өзінің маңыздылығын көрсетуге және өзінің даралығын баса көрсетуге тырысады. Алайда кейінгі жылдары қазақстандық жастарға біздің қоғамға жат құндылықтар мен дәстүрлерді насихаттайтын және таңатын түрлі батыстық ағымдар мен көзқарастың әсері үлкен болды.

Ұзақ уақыт бойы көптеген ғалымдар жасөспірімдердің бейәлеуметтік мінез-құлқының себептерін анықтауға және түсіндіруге тырысып жүргенін атап өту керек. Психолог ғалымдардың көпшілігі мұндай мінез-құлық әлеуметтену ерекшеліктерімен және жастардың өзін қоғамға сәйкестендіру тетіктерін іздеуімен байланысты екенін атап өтеді. Атап айтқанда, америкалық психологтар Ф.Райс пен К.Долджин себептердің үш негізгі тобын бөліп көрсетеді:

- 1) әлеуметтік – бұл макродеңгей, онда әлеуметтік құрылым, сондай-ақ жасөспірімдердің әлеуметтік байланыстарының жалпы аясы маңызды;
- 2) тұлғааралық – жасөспірімдердің байланыстары оның отбасы мүшелерімен, достарымен, тәрбиешілермен және мұғалімдермен қарым-қатынысында нақтыланатын деңгей;
- 3) тұлғалық – бұл деңгейде нақты жасөспірімнің мінезі мен интеллектінің ерекшеліктері, сондай-ақ өзге де биологиялық аспектілері көрінеді.

Бұл ғалымдардың пікірінше, мұндай кешенді тәсілдің көмегімен қылмыс тек әл-ауқаты нашар отбасындағы жасөспірімдерге ғана емес, барша жасөспірімдерге тән екенін түсіндіруге мүмкіндік береді<sup>75</sup>.

Америкалық психологтардан айырмашылығы, Ресей ғылымының өкілдері Т.Р. Алиханова, Ю.А. Клейберг<sup>76</sup> және А.А. Реан биологиялық, психологиялық және әлеуметтік факторларды бөліп көрсете отырып, себептердің басқа жіктемесін ұсынады. Биологиялық факторлар – адамның мінез-құлқына әсер ететін белгілі бір физиологиялық ерекшеліктердің болуы. Психологиялық факторлар деген – жасөспірімнің темпераменті мен мінезіне байланысты ерекшеліктерінен туындайтын себептер. Ақырында, әлеуметтік фактор – өзге адамдармен (қоғаммен) өзара әрекеттесу нәтижесінде пайда болатын себептер<sup>77</sup>, мұнда ата-аналар мен отбасы мүшелері, мұғалімдер мен құрдастар, көше мен мектеп ортасының ықпалы зор.

Жалпы алғанда, осы аталған көзқарастарға келісе отырып, себептердің әрқайсын бөлек-бөлек қарастыруға болмайтынын, керісінше біртұтас зерттеу керегін әрі оларды бейтараптандыруды көздейтін шаралар кешенді, жүйелі болуға тиіс екенін көрсету қажет. Бұл процеске отбасын, әлеуметтік қызметтерді, оқу орындарын және азаматтық қоғамның барлық құрылымын жұмылдыру керек.

Сонымен қатар жастардың қалыптасу кезеңінде кездесетін негізгі қатерлерді де ескеру қажет. Зерттеушілер ең типтік деп мынадай қатер түрлерін бөліп көрсетеді:

<sup>74</sup> «Қазақстан жастары – 2019» ұлттық баяндамасы. // <https://www.eljastary.kz/reports/14709/>

<sup>75</sup> Райс Ф., Долджин К. Психология подросткового и юношеского возраста. – СПб.: Питер, 2012. – 816 с. – С. 614.

<sup>76</sup> Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения / Ю.А. Клейберг. – Тверь, 1998. – 150 с.

<sup>77</sup> Реан А.А. Семья, социальные установки и асоциальное поведение детей и подростков // Российский психологический журнал. – 2015. – Т. 1. – №12. – С. 29–40.

– «қалыпты» отбасының тұтынушылық деформациясы (отбасындағы маңызды ересектердің «виртуалды жоғалуы» жағдайы);

– жасөспірімдердің жалғызсырауы артуы (оның салдары біріншіден, жасөспірімдердің өз-өзіне қол жұмсауы артуы, екіншіден, әлеуметтік желілерден тәуелділік артуынан көрінеді);

– мектеп субмәдениетінің құнылық доминантасы ретінде прагматизм мен формализм күшеюі (ҰБТ тапсыруға бағдарлау, түрлі конкурстардың дипломдары мен сертификаттарын «жинау»);

– жасөспірімдер үшін аудиовизуал ақпарат көздерінің басымдығы (білімге деген әуестік жоғалуы, ақпарат алудың «жеңілдетілген» үлгілеріне ұмтылу, оқуды елемей, сын тұрғысынан ойлаудың төмен деңгейі, «мозаикалық есте сақтау» мен «мозаикалық сана-сезім» қалыптасуы);

– бұқаралық мәдениеттің нормативтік инверсиясы (бұқаралық көрермен мен оқырманның «ләззат алуы принципі»);

– гедонистік қатер (жасөспірімдердің тез және оңай ләззат алуды көздеуі, ойын-сауықтың басымдығы)<sup>78</sup>.

Сонымен қатар қазіргі жасөспірімдердің дамуы мен қалыптасуына үнемі өзгеріп отыратын әлеуметтік жағдай әсер ететінін де ескеру қажет. Қоғамдық қатынастардың қазіргі даму жағдайында жасөспірімдердің әлеуметтенуі пассив бейімделу арқылы емес, белсенді әсер ету және әлеуметтік әлемнің бейнесін қалыптастыруға қатысу және ондағы орнын анықтау арқылы жүреді. Осыған орай жасөспірімдердің бейәлеуметтік мінез-құлқының алдын алу тетіктерін жетілдіру керек. Негізгі күш-жігерді жасөспірімдердің осы уақытқа дейін ешкімнің алдынан шықпаған ең өзекті міндеттерді мақсат ету және шешу машықтары мен білік-дағдыларын игеруге және жетілдіруге бағыттау керек. Бұл ретте жастар ақпараттың нақты көздерін зерделеуге сүйеніп қабылданған шешімдері үшін жеке басымен жауап берудің және жинақталған оң тәжірибені шебер пайдалануды үйренуге тиіс.

Алдыңғы ұлттық баяндамаларда «қалпына келтіру сот төрелігі» тетіктерін кеңейту мен кеңінен қолдану қажет екеніне баса назар аударылды, оның мәні – жасөспірім құқық бұзушылармен және олардың қылмыстық әрекетінің құрбандарымен медиация жолымен әңгімелесуге саяды. Мұндай тәсіл осы қылмыстардың жағымсыз салдарын азайтуға әкелуге тиіс<sup>79</sup>. Осыған байланысты жанжалдарды, оның ішінде кәмелетке толмағандардың қатысуымен қылмыстық құқық бұзу баламалы шешу мүмкіндіктерін заңнамалық бекіту өзінің оң нәтижелерін беретінін атап өтуге болады.

Сонымен қатар жастар қылмысының жай-күйіне жоғарыда талдау жүргізіліп жатқан профилактикалық шаралардың белгілі бір оң әлеуметтік әсері бар екенін көрсетеді. Бұл Ішкі істер министрлігі мүдделі мемлекеттік органдар, үкіметтік емес ұйымдар және жұртшылық өкілдерінің қатысуымен түрлі жедел-алдын алу іс-шараларын («Жасөспірім», «Түнгі қаладағы балалар») және акцияларды («Жасөспірім-Заң-Қауіпсіздік», «Жұмыспен қамту», «Мен және менің полицейім») тұрақты өткізетініне байланысты. Бұл шаралар жасөспірімдер арасындағы қылмысты азайтуға ықпал етеді, өскелең ұрпақтың жауапты және заңға бағынатын жүріс-тұрыс дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Оған қоса, үкімет деңгейінде қабылданатын бағдарламалық құжаттар да жасөспірімдер қылмыстарының алдын алуға көмектеседі. Ондай тұжырымдамалық құжаттарға мыналар жатады:

– ҚР Үкіметінің 2013 жылғы 27 ақпандағы №191 қаулысымен мақұлданған, «Қазақстан – 2020: болашаққа жол» атты Қазақстан Республикасының 2020 жылдарға арналған мемлекеттік жастар саясатының тұжырымдамасы;

– ҚР Үкіметінің 2020 жылғы 21 мамырдағы №315 қаулысымен қабылданған, Қазақстан Республикасында отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасын іске асыру жөніндегі 2030 жылға дейінгі іс-шаралар жоспары;

– ҚР ІІМ әзірлеген және ҚР Үкіметі жанындағы құқық бұзушылықтың алдын алу жөніндегі ВАК-тың 2019 жылғы 28 желтоқсандағы шешімімен мақұлданған, Қазақстан Республикасында құқық бұзушылықтың алын алудың 2020–2022 жылдарға арналған кешенді жоспары.

Жоғарыда аталған жоспарлар мен тұжырымдаманы іске асыру жастар ортасындағы қылмыстың жыл санап азаюына қол жеткізуге мүмкіндік берді. Дегенмен, НЕЕТ санатындағы жасөспірімдерге ерекше назар аудару қажет. Бұл үшін жастардың бос уақытын ұтымды бөлуге ықпал ететін неғұрлым пәрменді тетіктерді көздеу, сондай-ақ барлық күш-жігерді жас қазақстандықтардың этикалық және адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруға бағыттау қажет. Бұл жағдайда микросоциумның барлық оң элементтерін пайдалану қажет.

Девиант мінез-құлық көрсетуге бейім жасөспірімдерді қайта бағдарлау жасөспірімнің құндылық бағдарларын тиімді қалыптастыруға мүмкіндік беретін психологиялық-педагогикалық жағдай жасау арқылы іске асады.

<sup>78</sup> Симонович Н. Девиантное поведение и его последствия для человека. В сборнике: Обучение и развитие: современная теория и практика // Материалы XVI Международных чтений памяти Л.С. Выготского. – 2015. – С. 584–592.

<sup>79</sup> «Қазақстан жастары – 2020» ұлттық баяндамасы. // <https://www.eljastary.kz/reports/16884/>

Бұл салада мынадай доминанттар бөліп көрсетіледі:

- қазіргі заманғы диагностика көмегімен девиант ауытқуды анықтау;
- арнайы әдістерді (әртүрлі тренингтер, вебинарлар, имитациялық ойындар) пайдаланып психологиялық тұрғыдан түзету;
- жасөспірімдердің бойында тұлға мәніне қатысты субъектив ұстаным қалыптастыру;
- даму мен өзін-өзі жүзеге асырудың аса маңызды механизмдерін жаңарту: парыз бен жауапкершілік сезімін, өзін-өзі ақылға қонардай бағалау мен тұлға үшін өмірдің мәнін сіңіру және осыларды түсінуге баулу.

Осы қызметті жүзеге асыруда жетістікке жету үшін педагогтар да, ата-аналар да күш салуы қажет. Бұл ретте, девиант мінез-құлыққа бейім тұлғалардың психологиялық ерекшеліктерін ескеріп, олардың құқық бұзуының алдын алу және оны болдырмаудың аса тиімді тәсілдерін бірлесіп әзірлеу керек.

Сонымен қатар ата-аналардың тәрбиелеу процесінде де, мұғалімдер мен түрлі мемлекеттік құрылымдардың жұмысында да белгілі бір олқылықтар бар. Өз кезегінде мұның салдары – жастардың девиант мінез-құлқы туындауы, соның ең экстремалды көрінісі – қылмыс жасау.

Кейінгі жылдары жастар ортасында экстремистік бағыттағы құқық бұзу артуы қауіпті болып отыр. Бұған қоса, бірқатар сарапшылар атап өткендей, жастар экстремизмінің, оның ішінде оның детерминантында көрініс табатын белгілі бір ерекшелігі бар.

Мәселен, ресейлік зерттеуші В.А. Диль жастар экстремизмінің пайда болуы мен таралуының негізгі себептерін зерттей келе, мынадай жағдаяттарды бөліп көрсетеді:

- 1) әлеуметтік-саяси және экономикалық жүйедегі дағдарыс;
- 2) бұқаралық мәдениеттің қарсы құндылықтарды насихаттауы;
- 3) жеке құндылықтар жүйесі деформациялануы;
- 4) аға буыннан және оның құндылықтарынан толықтай ажырау<sup>80</sup>.

А.А. Джук атап көрсететін детерминанттар сәл бөлектеу, атап айтқанда: отбасында ата-ананың маскүнемдігінен туындаған кикілжің жағдайлары болуы; ақпарат және коммуникация тапшылығы; жалғызсырау; көңілсіздік жай-күйі; сенімді қарым-қатынас жоғы<sup>81</sup>.

Неміс зерттеушілері де жастар экстремизмінің артуына осыған ұқсас факторлар себеп болады дейді: барлық жерде – көшеде, отбасында және өндірісте кездесетін әлеуметтік ыдырау, шеттеп қалу мен сенімсіздік сезімі артуы<sup>82</sup>.

Қазақстандық ғалымдар жүргізген зерттеу барысында 2 905 респондентке, оның ішінде 686 – мемлекеттік тілде, 2 219 – орыс тілінде сауалнама жүргізілді. Бұл ретте, жауап бергендердің көпшілігі (70%-ы) қарапайым адамдарды радикал ортаға, террорлық ұйымдарға және экстремистік топтарға ішкі және сыртқы факторлардың жиынтығы жетелеп апаратынына сенімді. Халықтың радикалдануы себептерін сараласақ, ең алдымен, сауалнамаға қатысқандардың 71,5% өмірдегі қиындықтарды, сондай-ақ 47,1% үмітсіздік пен шарасыздықты көрсетеді. Ел дамуының осы кезеңінде қазақстандықтардың бір бөлігі (орыс тілінде 55,2% бен мемлекеттік тілде 44,3%), Қазақстанда экстремизм мен терроризм таралуына негізгі себептер ретінде көші-қон процестерін, интернетте және әлеуметтік желілерде зорлық-зомбылықты, ұлтшылдық пен экстремизмді бақылаусыз насихаттау (тиісінше 75,6% және 15,4%), сонымен қатар әлеуметтік-экономикалық қиындықтарды (тиісінше 52,0% және 76,3%) көрсеткен<sup>83</sup>.

<sup>80</sup> Диль В.А. Тенденции развития современного экстремизма: молодежный и информационный экстремизм // Известия Томского политехнического университета. – 2009. – Т. 314. №6. – С. 167–170. – С.252.

<sup>81</sup> Джук А.А. Молодежный экстремизм как элемент дезадаптации молодежи // Вестник ЧитГУ. – №8(75) – 2011 – С.62- 66. – С.172.

<sup>82</sup> Heitmeyer, W., Buhse, H., Liebe-Freund, J., Möller, K., Müller, J., Ritz, H., Siller, G. & Vossen, J. (1992). Die Bielefelder Rechtsextremismus-Studie. Erste Langzeituntersuchung zur politischen Sozialisation männlicher Jugendlicher. Weinheim: Juventa.

<sup>83</sup> Ситуационный подход в повышении эффективности противодействия правонарушениям и преступлениям террористической и экстремистской направленности: Монография / Под общ. ред. д.ю.н., профессора Б.М. Нурғалиева. – Караганда: 2022. – 310 с.



ТҮЙІНДІ СӨЗДЕР:  
people walk on the street,  
sunny weather

Ресми құқықтық статистиканы талдағанда, жастардың террористік және экстремистік бағыттағы қылмыстар жасауға қатысуы белсенділігі көрінбейді. Мәселен, 2021 жылы терроризмді насихаттағаны немесе терроризм актісін жасауға жария түрде үндегені үшін (ҚР ҚК 256-бабы) 29 жасқа дейінгі 25 жас адам анықталып, қылмыстық жауапкершілікке тартылды, ал 2022 жылы осындай 11 адам ғана анықталды. Сонымен қатар, 2021 жылы жаппай тәртіпсіздікке барлығы 45 жас қатыстырылса, 2022 жылы 271 адам қатыстырылған, оның ішінде 12-сі – кәмелетке толмағандар.

Сонымен бірге кейбір ғалымдар ресми статистикаға сенімсіз қарайды, шын мәнінде экстремистік және террористік бағыттағы қылмыстар саны шын мәнінде анағұрлым жоғары болуы мүмкін деп санайды, бұл қылмыстардың осы санатында жасырындық деңгейі жоғары болуына немесе құқық қорғау органдары көрсеткіштерді қолдан төмендетіп көрсететініне байланысты.

Жоғарыда келтірілген ресми статистика деректеріне қарамастан, сарапшылардың көбі кейінгі жылдары Қазақстанда жастар ортасынан діни бағыттағы экстремистік ұйымдарға жаңа мүшелерді тарту мақсатында жұмыс істейтін түрлі террористік және экстремистік ұйымдардың әрекеті жанданғанын атап өтті.

Аталған қауіп-қатерге барабар ден қою үшін жастарды тарту әдістемесін түсініп, діни экстремистердің негізгі түрлерін қарастыру қажет. Бұл тұрғыдан ең қолайлысы – неміс зерттеушілері тобы ұсынған жіктеме. Сонымен, экстремистердің мынадай түрлері бар:

1) ұйымдастырушылар – экстремистік акцияларды іске асырудың әдістемесі мен формаларын айқындайтын, жаңа мүшелер тартумен, ұйым ішінде рөлдерді бөліп таратумен айналысатын, сондай-ақ қазіргі мүшелерін Таяу Шығыстағы содырларды оқыту-жаттықтыру лагерлеріне жолдауды іске асыратын нақты ұйым басшылары. Бұл субъектілер әдетте зайырлы университетте жақсы білім алған, сонымен бірге терең теологиялық білімі де бар. Мұндай адамдар тікелей зорлық-зомбылық жасайтын экстремистік акцияларға араласпайды;

2) протеже – экстремистік бірлестіктің «ұйымдастырушыларға» аса жақын мүшелері. Олардың ерекше белгілері – жақсы білімі болады және шағын ауқымды міндеттерді (жарылыс құрылғыларын дайындау, IT-қолдау, қаржылық менеджмент және тағы басқалар) орындайды. Сондай-ақ «ұйымдастырушылар» сияқты олар жанама әрекет етеді, яғни террористік актілерге араласпайды;

3) маргиналдар – қоғамда қаржы, заң және/немесе әлеуметтену мәселелерін басынан өткізіп жатқан, өте жағымсыз бэкграунды бар адамдар. Экстремистер қатарына «дұрыс жолға түсу» және «бауырластардың қолдауына ие болу» үшін ғана емес, сонымен қатар жеке басының мәселелерін шешу үшін де қосылады. Ұйымдастырушылар немесе протеже қойған шұғыл міндеттерді (қару-жарақ пен оқ-дәрі сатып алу/тасымалдау; жарылғыш құрылғылар қою; үгіт-насихат өнімдерін тарату) орындайды. Олар экстремистік актілерді орындаушылар ретінде тартылады;

4) мақсатсыздар – экстремистік ұйымдардың номинал мүшелері, олар әлдебір мақсатты көздеп тартылмаған, бұл жерге өз бетімен келген (әдетте, экстремистік бірлестіктің белсенді мүшелерінің бірінің досы немесе туысы). Ұйым жұмысына араласу деңгейі өте төмен, акциялар мен экстремистік іс-шаралардың көпшілігіне қатыспайды. Ұйым басшылары бұларға үшінші санаттағы мүшелер қатардан шығып қалған (қайтыс болған немесе тұтқынға алынған) жағдайда керек болатын кадр резерві деп қарайды<sup>84</sup>.

Ықтимал экстремистерді анықтау және олардың террористік ұяшықтарға кіруіне жол бермеу жөніндегі жұмыстың тиімділігі үшін өз жағына тартуға ең қолайлы субъектінің сот-медициналық портретін жасаған жөн. Сонымен, экстремистік ұйымға тартуға жарамды адамды былайша елестетуге болады: 15–30 жас аралығындағы жас жігіт; ер адам; ұлттық азаматтығы бар; қоғамда әлеуметтену жағынан қиындықтары бар; әдетте тұрақты жұмысы немесе оқып жатқан оқуы жоқ; бұрын кішігірім құқық бұзу (әкімшілік және қылмыстық) жасағаны үшін жауапқа тартылған болуы мүмкін.

Көбінесе қатарға қосу механизмі бірнеше кезеңнен тұрады. Бастапқыда қатарға қосатын субъектіні қызықтырып, оның өз этносының мәдени ерекшеліктеріне әуестігін туғызу үшін әлдебір манипуляциялар жасалады. Әуестігін оятқан соң, екінші кезеңге көшеді: адамға алдымен тұрмыстық деңгейде дәстүрлі емес идеология тағылады, содан кейін діни компонентке біртіндеп көшу басталады. Бұл ретте, ықтимал экстремистке өзара көмек пен бауырластық қағидаттары туралы көп айтылады. Мұндай тәсіл қатарға қосылатын адамның көп проблемасын қосымша шығынсыз оңай шешуге мүмкіндік береді. Әдетте, қатарға қосылатын адамға тек соңғы кезеңде ғана әлдеқандай бір реттік көмек (әдетте, қаржылай қолдау) ұсынылады. Осындай кезең-кезең жүйелі жұмыс арқылы қатарға қосып алатын адамның ықыласы қалыптасады және оған исламның жалған түсінігін сіңірген оңайырақ болады.

Экстремистік әрекеттің бұл бағыты қарқынды дамып, қылмыс жасаудың күрделі схемалары шығып жататындықтан, қазіргі жағдайда терроризм мен экстремизм көріністеріне қарсы тұрудың тиімділігін

<sup>84</sup> Islamist terrorism in Europe: a history / Petter Nesser. – London: Hurst & Company, 2015 – 384 p. – P. 13–18.

қамтамасыз ететін жаңа шешімдер іздеу қажет. Бұл ретте оларды уақытылы анықтау және алдын алу үшін озық шетелдік тәжірибені мұқият зерделеп, соған сүйеніп қазіргі замандағы жаһандық сын тегеуріндеріне барабар ден қою шараларын әзірлеу керек.

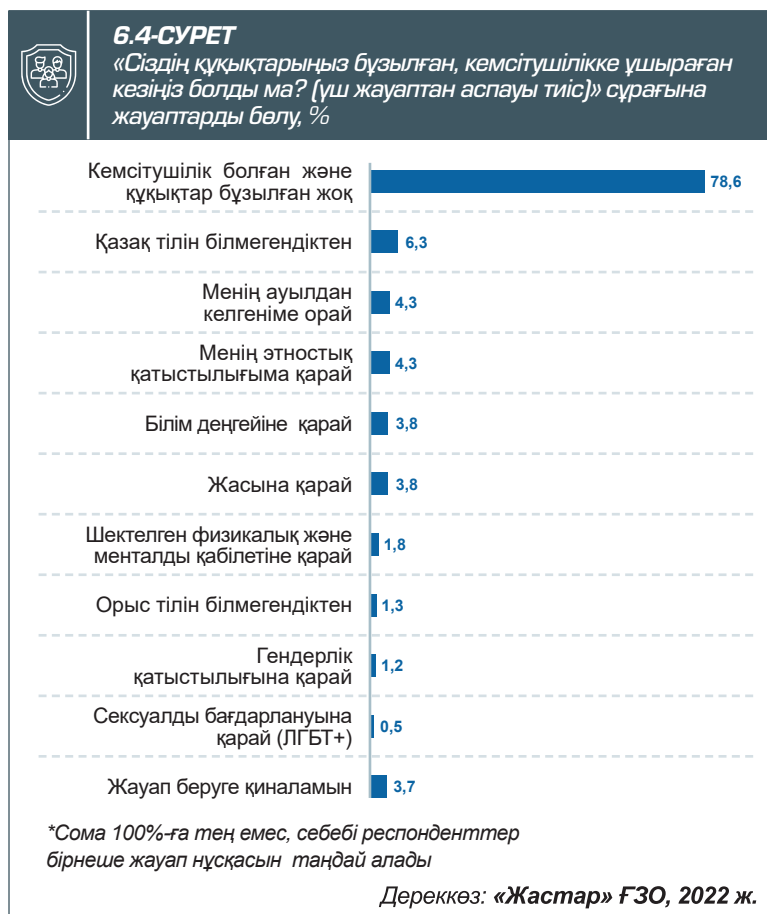
Біздің елде Конституцияға сәйкес баршаның заң алдындағы теңдігі және тілі мен дінге қатынасы қандай болса да, әр адамның жеке сеніміне құрметпен қарау қағидаттарына сүйенетін мемлекеттік-конфессиялық қатынастардың зайырлы үлгісі қалыптасқан. 2018 жылғы 15 наурызда ҚР Үкіметінің қаулысымен 2018–2022 жылдарға арналған Қазақстан Республикасында діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі мемлекеттік бағдарламасы бекітілді. Бұл Мемлекеттік бағдарламада қоғамдағы радикал көріністерге төзбеді және радикал идеологияға иммунитет қалыптастыруды көздейтін діни экстремизм мен терроризмнің алдын алу мәселелеріне баса назар аударылған. Атап айтқанда, жаңалықтар порталында және әлеуметтік желілерде, оның ішінде танымал блогерлер мен қоғамдық пікір көшбасшылары арқылы қарсы насихаттау материалдарын тарату есебінен жүргізілетін ақпарат-түсіндіру іс-шараларының сапасын арттыру көзделіп отыр<sup>85</sup>.

Атқарылып жатқан шараларға қарамастан жастарды алалау мен олардың заңды құқығы сақталмауы сынды проблемалар бар. Мәселен, ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің тапсырысымен жаппай республикалық және сараптамалық сауалнама әдістерімен жүргізілген «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеуінің нәтижелеріне сүйенсек, мұндай проблема бар, дегенмен респонденттердің көп бөлігі (78,6%) өзіне қатысты алалау және құқығы бұзылуы жағдайлары байқалмағаны атап өткен. Респонденттердің жауаптары бойынша егжей-тегжейлі статистика төменде келтірілген (6.4-сурет).

Бұл диаграммдан көрініп тұрғандай, негізінен алалау себептері деп респонденттер қазақ тілін білмеу (6,3%) немесе өзінің этностық сипатын (4,3%) көрсетеді, жастардың белгілі бір бөлігі (4,3%) алалауды аумақтық мәртебемен байланыстырады («Ауылдан келген» жауап нұсқасы). Алайда бұл мәселе Қазақстанның орыс тұрғындары өкілдері (5,3%) және әсіресе – өкілдері алалауға және құқығы бұзылуына ұшыраған жағдайлардың 14,4%-ында өзге этностық топтар үшін аса өзекті.

Қазақ тілін білмеуіне қарай орыстардың құқығы 12,5% жағдайда, ал өзге этностардың құқығы 11,2% жағдайда бұзылған. Алайда, осындай зерттеу нәтижелеріне, жалпы алғанда, осы проблема бар екеніне қарамастан, жастардың көпшілігі өз құқығы бұзылуына және өзіне қатысты алалаушы көзқарас көрген жоқ деуге болады, мұны өз жауаптарында ұлты қазақ респонденттердің 80,9%, ұлты орыс респонденттердің 76,8% және өзге этнос өкілдерінің 65,2% растады.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, мынаны атап өту керек: жастарды алалау және олардың заңды құқығы сақталмауы мәселелері мемлекеттің жіті назарында тұр, теңдік, толеранттық, ашықтық, төзімділік, қоғам мүшелерінің жеке тұлғаны қандай да бір әлеуметтік, этнос, тіл, дін тобына тиесілілігіне қарамастан тең қабылдауы сынды құндылықтарға сүйенетін инклюзив мәдениет қалыптастыру үшін үлкен жұмыс жүргізіліп жатыр және азаматтардың бейбіт қатар өмір сүруі және мемлекеттің тұрақтылығы соның арқасында мүмкін болып отыр.



<sup>85</sup> Қазақстан Республикасында діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2018-2022 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламаны бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2018 жылғы 15 наурыздағы № 124 қаулысы// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1800000124>.

### 6.3. ЖАСТАРДЫҢ ҚОҒАМДЫҚ ҚАУІПСІЗДІК ИНСТИТУТТАРЫНА СЕНИМІ ДЕҢГЕЙІ

**Сыбайлас жемқорлыққа, құқық бұзуға және ТСБ-мәдениетке, сондай-ақ құқық қорғау органдарына және қарулы күштерге көзқарасы**

Балалар – әлеуметтік жағынан да, құқықтық аспекті бойынша да халықтың ең қорғалмаған топтарының бірі. Осыған байланысты кейінгі кезде балаға тұлға деп те, қоғам мүшесі деп те ерекше көңіл бөлініп, соған орай оған белгілі бір құқықтар беріледі. Қазақстанда ата-анасының шығу тегі мен азаматтық жай-күйі қандай екеніне қарамастан, балаларға тең құқықтық және әлеуметтік қорғау беріледі деп жарияланған.



ТҮЙІНДІ СӨЗДЕР:  
*equipped policemen  
on the street*

Алайда осы тұжырымдамалық ережеге қарамастан, жастардың бәрі бірдей өз қауіпсіздігіне сенімді деуге келмейді. Сонымен қатар қауіпсіздік сезімі адамның қажеті иерархиясында негізгі орында тұр және адамның бұл қажеті ішінара болса да өтелмейінше, тұлғаның үйлесімді дамуы, оның өзін-өзі көрсетуіне қол жеткізу мүмкін емес. Осыған орай «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеуінің мынадай нәтижелерін көрсеткен жөн. Респонденттердің көпшілігі (74,4%) өзінің жеке қауіпсіздігіне сенімді болса, жастардың 21,8% бұл мәселеге алаңдайтынын білдірген. Өз қауіпсіздігіне сенімсіздік білдіргендер арасында қала тұрғындары – 25,1% (салыстыру үшін: осыған ұқсас жауапты ауылдық жастар сирек таңдайды – 16,8%); ересек буын тобы (24–28 жас) – 23,9%; қыздар (25,3%); басқа этнос өкілдері (27,3%). Сондай-ақ аумаққа шаққанда оңтүстік өңірлер тұрғындары: Жамбыл (53,1%), Алматы (37,9%) облыстары мен Алматы қаласы (41,7%) көбірек алаңдайтынын білдірген.

Жастар өзін қорғалған деп санайтын қатерлерді бөліп, нақтылағанда респонденттердің мына жауаптарын бөліп көрсету қажет (6.5-сурет). Мәселен, респонденттердің 19,9% ғана өзін қылмыстан қорғалған деп санайды, 38,2% қорғалған сияқтымын дейді, керісінше жас қазақстандықтардың

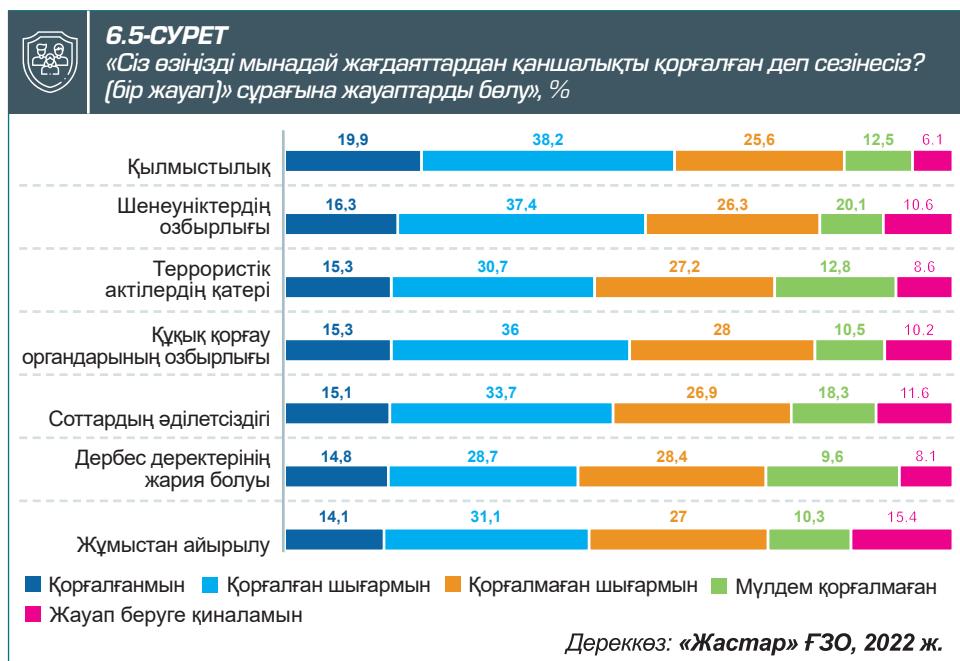
38,1% өзін қорғалмаған және мүлде қорғалмаған деп санайды. Шенеуніктер мен құқық қорғау органдарының озбырлығынан, өз бағалауы бойынша 16,3% және 15,3% қорғалған, керісінше 37,4% және 36% қорғалған сияқтымын дейді. Сонымен қатар респонденттердің 40,4% шенеуніктердің озбырлығынан және 38,5% құқық қорғау органдарының озбырлығынан қорғалғанына сенімді емес. Демек, жастардың едәуір бөлігі мемлекеттік және құқық қорғау органдарына сенбейді. Әділ сотқа деген сенімсіздік те алаңдатады: жастардың 45,2% өзін соттың әділетсіз шешім шығаруынан қорғалмаған деп санайды. Әдетте, сенімсіздік мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлығынан туындайды. Жас азаматтардың 15,3% ғана өзін террористік актілер қаупінен қорғалған деп санайды, ал 30,7% қорғалған сияқтымын дейді, ал 27,2% өзін осы қауіптен қорғалмаған және 12,8% мүлде қорғалмаған деп таниды.

Мемлекет басшысының 2016 жылғы 10 ақпандағы жарлығымен Қазақстан Республикасында балалар құқықтары жөніндегі уәкіл институтын құру Кәметке толмағандардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуде үлкен қадам болды. Осы құжатқа сәйкес Уәкіл балалардың құқығы мен заңды мүддесінің кепілдігін қамтамасыз ету мақсатында, сондай-ақ олардың бұзылған құқығы мен еркіндігін қалпына келтіру үшін мемлекеттік және қоғамдық институттармен өзара іс-қимыл жасасады<sup>86</sup>. Алайда Қазақстанда балалар құқықтары жөніндегі Уәкіл бар екеніне қарамастан, бұл бағыттағы жұмыс әлі тиісті деңгейде жолға қойылмаған.

ҚР ДСМ Ұлттық қоғамдық денсаулық сақтау орталығының мәліметтері бойынша жас адамдардың құқығына нұқсан келтіруге байланысты аса қауіпті көрініс – буллинг, ал әр бесінші қазақстандық жасөспірім – буллингтің құрбаны не қатысушысы.

<sup>86</sup> Қазақстан Республикасында Бала құқықтары жөніндегі уәкіл институтын құру туралы ҚР Президентінің 2016 жылғы 10 ақпандағы № 192 жарлығы// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000192>.

Қудалау (буллинг) – жастар арасындағы зорлық-зомбылықтың бір түрі ретінде жастардың белгілі бір тобының түрлі себептер бойынша толық әлеуметтен алмаған өз құрдастарының бірін жүйелі және мақсатты түрде қорлауы. Буллинг «Тұтқындардың стилі бір» (ТСБ) ұранымен сипатталатын және қылмыстық құрылымдар өкілдері қолдайтын ерекше мәдениеттің күштеп орнатылуы болатын жағдайлар



жиі кездеседі. Мәселен, Ресей ғалымдары оқушылар арасында жүргізген сауалнама нәтижелеріне сәйкес сауалнамаға қатысқандардың 63% өз сыныбында ешкім араласпайтын оқушылар бар деп жауап берген. Зерттеудің келесі сұрағына жауап одан да асқан ақпаратты болды: респонденттердің 45% сыныбында басқа балалармен тіл табыса алмағандықтан басқа мектепке кетіп қалған балалар болғанын айтқан. Респонденттердің 63% басқа оқушыны құрдастары бірнеше рет ренжітіп, кемсітіп, қорқытқанын көргенін, оның 17% қудалау интернет-кеңістігінде болғанын айтады<sup>87</sup>.

Техникалық прогрестің үздіксіз дамуын ескере отырып, буллинг қудалаудың киберкеңістікке көшуіне орай елеулі өзгеріске ұшырады, бұл девиант мінез-құлықтың жаңа түрі – кибербуллинг туралы сөз қылуға мүмкіндік береді. Шетелдік ғылыми әдебиетке талдау көрсеткендей, буллингті өңірлік немесе жеке деңгейде емес, керісінше әлемдік ауқымдағы типтік құбылыс ретінде қарастыру керек<sup>88</sup>.

Бүгінгі күні буллинг проблемасы мектеп ортасында танылған, қауіпті болғанымен, бір әттеген-айы, аз зерттелген, өйткені оны ғылыми дискуссия аясында қабылдау жақында ғана, яғни өткен ғасырдың аяғында басталған. Ресей Жоғары экономика мектебінің деректері бойынша, орта білім беретін мекемелерде оқу кезеңінде жігіттер мен бойжеткендердің 25% буллингке душар болған<sup>89</sup>.

Құрдастарының агрессив қудалауы, үрей және өз құрдастары ортасына ойдағыдай әлеуметтену мүмкін болмауы қалыптасып келе жатқан тұлғаға теріс әсер етеді, бұл жастарды психологиялық ықпалдың әр түріне, сондай-ақ террористік және экстремистік ұйымдардың өз қатарына тарту әрекетіне қарсы тұра алмайтындай әлсіз етеді.

Көбінесе ұжымға тиесілілігін сезіну және қоғамда қауіпсіз болу қажеті жасөспірімдерді ақпаратты, материалдарды және түрлі қауымдастық өкілдерімен байланыстарды өз бетімен іздеуге итермелейді.

Буллинг құрбандары әлеуметтік тұрақтылық пен қауіпсіздікті іздеп жүріп, өзін қатарына қосуға дайын шағын топтарды жиі іздейтіні заңдылық. Бұл әуестік, хобби және көзқарасына қарай жиналған топтар немесе агрессив бағытталған ұйымдар, соның ішінде қылмыстық ұйымдар да болуы мүмкін. Жасөспірімнің психологиялық наразылығы, сын тұрғысынан ойлаудың тиісті деңгейі болмауы, жәбір көрген адам рөлінде болғысы келмеуі және өзге де факторлар басқа топтарға қатысты түрлі: нәсілдік, экономикалық, конфессиялық және басқа да белгілер бойынша агрессив мінез-құлықты тудыруы мүмкін. Тұйықталып, жалғызсыраған жас адамдардың әлеуметтік желілерде басқа топтардың қатарына қосылуы ықтималдығы зор. Көбінесе олардың қатарына буллингке ұшыраған жасөспірімдер көп қосылады; олардың әлеуметтік желілердегі аккаунттарын достарының санын, қоғамдастықтағы белсенділігін, жариялаған материалын талдап отырып табуға болады.

<sup>87</sup> Волчецкая Т.С., Авакьян М.В., Осипова Е.В. Криминологическая характеристика и профилактика склуштинга и кибербуллинга в России и зарубежных странах // Всероссийский криминологический журнал. – 2021. – Т. 15, № 5. – С. 578–591.

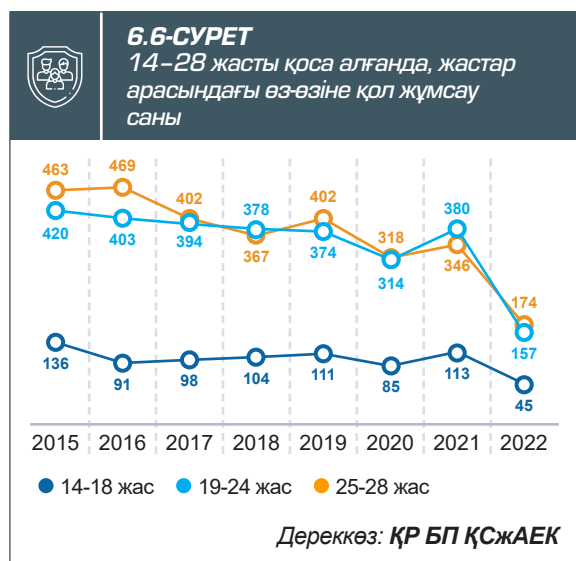
<sup>88</sup> Bong, Su & Kim, Kyoung Min & Seol, Ki & Kim, Jun Won, Bullying perpetration and victimization in elementary school students diagnosed with attention-deficit/hyperactivity disorder / Su Hyun Bong, Kyoung Min Kim, Ki Ho Seol, Jun Won Kim // Asian Journal of Psychiatry. – 2021. – № 62. – P.102729–102735.

<sup>89</sup> Ивановщина В. А., Ходоренко Д. К., Александров Д. А. Распространенность буллинга: возрастные и гендерные различия, значимость размеров и типа школы // Вопросы образования // Educational Studies Moscow. – 2021. – № 4. – С. 220–242.



Адам табиғатына қоғамдасу тән екені үнемі буллингке душар болатын адамды бұрыннан бар прецеденттерді іздеуге, жас кезінде осындай жағдайды басынан өткерген және қандай да бір түрде жұртшылықтың есінде қалған нақты адамдардың бейнесіне сүйеніп кумир образын қалыптастыруға мәжбүр етеді.

Буллингке тап болған тұлғалардың өмірімен қош айтысуы сирек емес; бұл жалғыз себеп болмаса да, үнемі құдалауға төтеп бере алмаған жастар өз-өзіне қол салып, сол арқылы қоғамдық қауіпсіздік институттарына деген сенімсіздікті көрсететін жағдайлар жиі кездеседі. Сонымен қатар, Қазақстанда өз-өзіне қол салудан болатын өлім – кәмелетке толмағандардың ғана емес, бүкіл ел халқының проблемасы. Республика осы көрсеткіш бойынша әлемде сегізінші орында<sup>90</sup>. Мұнымен қатар, елімізде кейінгі онжылдықта өз-өзіне қол салу саны тұрақты екені байқалады: 100 000 тұрғынға шаққанда орта есеппен 52–53 жағдай<sup>91</sup>. Мұндайда әдетте 20 жағдайдан асқан шек критикалық маңызды саналады. Оның үстіне олардың көбі – отызға да толмаған жастар. Сонымен қатар, ресми статистика көрсетіп отырғандай, бұл құбылысқа түрлі жас топтары ұшырайды (6.6-сурет).



2015 жылдан бергі суицид туралы статистика деректерін талдағанда, бұл құбылыс әсіресе 24–28 жас аралығындағы жастар арасында жиі кездесетінін көруге болады, дегенмен кейбір жылдары 18–23 жас аралығындағы жастар арасындағы суицид саны басқа жас санаттарындағыдан артық болған.

Мемлекет қазақстандық жастар арасында өз-өзіне қол салуды азайту жөнінде белгілі бір шараларды атқарып жатқанын атап өткен жөн. Атап айтқанда, 2020 жылғы наурызда Қазақстанда «2020-2023 жылдарға арналған Бала құқықтарын қорғауды күшейту, тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл және жасөспірімдер арасындағы суицид мәселелерін шешу жөніндегі жол картасы» қабылданған болатын. Сонымен қатар азаматтық бастамаларды қолдау орталығы «Қазақстан жастары арасында суицидтің алдын алу бойынша профилактикалық іс-шаралар сапасын бағалау атласын» және «Жас жігіттің әлеу-

меттік-психологиялық әл-ауқаты индексі» әзірлеген.

Бұл нормативтік құжаттар 2030 жылға қарай әлемдегі суицид санын үштен бірге азайтуды қамтамасыз етуге үндейтін ДДСҰ ұйымы тұжырымдаған ұсынымдарды орындау үшін қабылданған.

Атап айтқанда, ДДСҰ мынадай ұсынымдар әзірлеген:

- қауіптілігі жоғары пестицидтер мен атыс қаруы сияқты өз-өзін өлтіру құралдарына қол жеткізуді шектеу;
- бұқаралық ақпарат құралдарына суицид жағдайларын жариялауда жауапкершілік ұстану қажет екені туралы түсіндіру жұмыстарын жүргізу;
- жасөспірімдердің бойында әлеуметтік-эмоциялық машықтарды дамытуға жәрдемдесу;
- суицид туралы ойлары бар, суицидке бейін мінез-құлыққа шалдыққандардың бәрін ерте анықтау, бағалау, қолдау көрсету және бақылау жөнінде шаралар атқару.

Осы ұсынымдарды орындау үшін елде түрлі қоғамдық қорлар құрылып жатыр. Мемлекет суицид жағдайларының алдын алуды және оларды болдырмауды көздейтін бағдарламаларды әзірлеп, олар бюджет қаражаты есебінен қаржыландырылады. Мәселен, «Қазақстанның тең құқық пен тең мүмкіндік институты» ҚҚ мен «Воре» («Бөпе») Отбасы мен неке институтын модернизациялау Қоры бірлесіп, «Жастар арасында суицидтің алдын алу бойынша кешенді шаралар әзірлеу мен іске асыру» жобасын іске қосты, ол қазір елдің 17 өңірінде іске асырылып жатыр. Жоба ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің тапсырысы бойынша «Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы» КАҚ гранттық қаражатымен іске қосылған<sup>92</sup>.

Жастардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы маңызды мәселе – жастардың азаматтық қоғам мен мемлекет институттарына сенім деңгейін анықтау. Атап айтқанда, зерттеу барысында жүргізілген сауалнама жауап берген жастардың көп бөлігі (42,4%) мүлде ешкімге сенбейтінін көрсетеді. Бұл ретте, жастар арасында азаматтық қоғам өкілдерінен ғалымдар (18,2%), дәрігерлер (16,4%)

<sup>90</sup> Рейтинг стран мира по уровню самоубийств / Suicide in the World // <http://who.int/data/gho/>.

<sup>91</sup> Дети в Казахстане почти каждый день совершают самоубийства // <https://litter.kz/kazakhstan-godami-ne-mozhet-reshit-problemu-suicidov/>.

<sup>92</sup> 5 фактов о молодежном суициде в Казахстане // <https://the-steppe.com/razvitie/5-faktov-o-molodezhnom-suicide-v-kazahstane>.

және танымал қоғам қайраткерлеріне (11,3%) ерекше сенім бар екенін айта кету керек. Осы сұраққа жауап бергендер блогер/вайнер/тикторкерлерге (8,3%), саяси партиялардың жетекшілеріне (7,4%), дін қайраткерлеріне (7,3%), спортсмендер (5,5%) мен бизнесмендерге (4,2%) азырақ сенеді екен.

Тұтастай алғанда, жалпы қылмыс деңгейі төмендеуі мен кәмелетке толмағандарға қарсы қылмыстардың азаюы бойынша сақталып отырған тенденцияға қарамастан, жасөспірімдер қылмыс жасау талпыныстарының болып келеді. Осыған орай жастардың қоғамға пайдалы мінез-құлық ережелерін меңгеруіне ықпал ететін құндылық бағдарларын қалыптастыруына байланысты адекват шаралар жасау керек. Жастар әлеуметтік нормалардың мазмұнын дұрыс және барабар түсінсе, мінез-құлыққа қатысты шешім қабылдағанда тәуелсіз болады.

Жасөспірімдермен жұмыс кезінде жеке және ұжымдық педагогикалық әсердің салмақты үйлесімі қажет. Жүргізілетін профилактикалық іс-шаралардың нәтижелілігін бейәлеуметтік мінез-құлқы бар жасөспірімдердің құндылық бағдарларын түзетуді көздейтін түрлі әрекет формаларын мен түрлерін көшенді қолдану арқылы күшейтуге болады. Мұндай тәсіл аса пәрменді болып көрінеді, ол жеке тұлғаның жағымды қасиеттерін қалыптастыруға және оның қоғамға оңай кірігуіне байланысты міндеттерді шешуге мүмкіндік береді.



ТҮЙІНДІ СӨЗДЕР:  
*cyberpunk teenager,  
 wearing cyberpunk hoodie*



7-тарау

# Мемлекеттің жастар саясаты

## 7-ТАРАУ. МЕМЛЕКЕТТІҢ ЖАСТАР САЯСАТЫ

Қазақстанның қазіргі жай-күйі мен одан әрі даму келешегі жастар өкілдерінің қоғамдық-саяси процестерге қатысу деңгейін арттыруды қоса алғандағы, Қазақстан қоғамы өмірінің барлық саласында жастар факторын күшейтуге едәуір тәуелді. Қазіргі заманғы жастардың бойында жауапкершілік сезімі, азаматтық борыш, әлеуметтік және саяси бастамашылдықты негіз ететін дүниетаным қалыптастыру да ерекше өзекті болып отыр. Осыған орай мемлекет пен аға буын өкілдері үшін жастардың табысты әлеуметтенуіне және тиімді түрде өз-өзін танытуына, республиканың саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени даму мүддесінде оның әлеуетін өркендетуге барынша жәрдемдесу маңызды. Өз кезегінде, осының бәріне орай мемлекет пен оның органдары қызметінің жастар саясаты сынды маңызды бағытының тиімділігін арттыру, оның ішінде тұжырымдамалық-теориялық, құқықтық және өзге іске асыру негіздері мен механизмдерін ұдайы жетілдіру маңызды. Бұл ретте, жастар осы саясаттың объектісі ғана емес, сонымен қатар оның субъектісі және мемлекеттің негізгі серіктесі ретінде әрекет етеді. Сондықтан жастар мен уәкілетті мемлекеттік органдар арасында конструктив диалог орнату және тұрақты ұстану Қазақстанда жастар саясатын табысты іске асырудың кепілі болмақ.

Бұл тарауда жас азаматтар мемлекеттің жастар саясатын (МЖС) қалай қабылдайтыны, түрлі зерттеу нәтижелерінде көрсетілген оның жекелеген аспектілерін бағалау, сондай-ақ жастар саясатын институттық және заңнамалық жағынан қамтамасыз ету жүйесі мен қазақстандық жастардың қоғамдағы процестердегі рөлі қарастырылған. Талдау аясында 2022 жылы «Жастар» ҒЗО жүргізген «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеудің деректері пайдаланылды.

### 7.1. ЖАСТАР САЯСАТЫН ЖАСТАР ТҰРҒЫСЫНАН ҚАБЫЛДАУ

«Жастар» ҒЗО жүргізген зерттеу гипотезаларының бірі ретінде мынадай тұжырым ұсынылды: «Жастардың іске асырылып жатқан мемлекеттік жастар саясатына риза болуы деңгейі төмен, оған жастардың мемлекеттік қолдау шаралары, яғни іске асырылып жатқан бағдарламалар мен жобалар туралы аз хабардар болуы және тиісінше оларға аз қатысуы себеп».

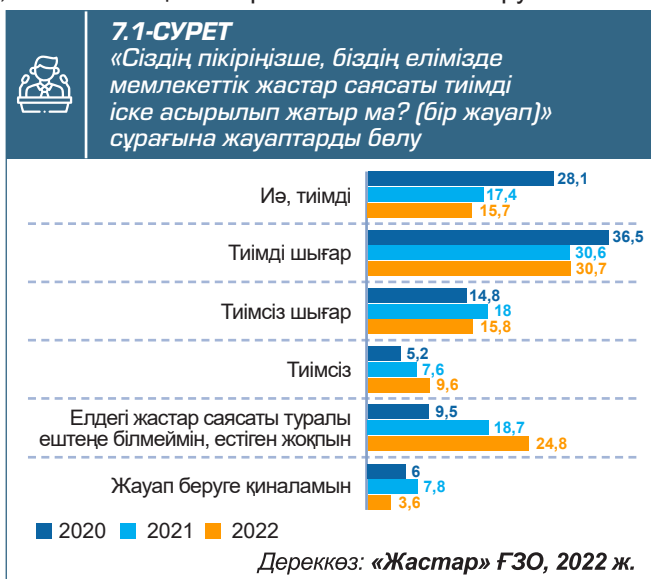
Мемлекет пен оның органдары қызметінің зерттеуде аталатын бағыттарына риза екенін мәлімдеген респонденттердің жиынтық үлесі 45,3% болса, 23,8% риза емес екенін білдірген. Сауалнамаға қатысқан жастар өкілдері арасында мемлекеттік жастар саясатын іске асыру нәтижелілігі деңгейіне қатысты баға беруде шамамен бірдей арақатынас байқалған: 46,4% оң және 25,4% теріс баға берген (7.1-сурет).

Өңірлерге шаққанда МЖС тиімділігі деңгейін абсолют оң бағалауда Атырау (40,8%), Қызылорда (38,9%), Түркістан (26,6%), Солтүстік Қазақстан (23,1%) және Шығыс Қазақстан (22,4%) облыстарынан қатысқан респонденттер көш бастап тұр. Ал бұл мәселеде тура қарама-қарсы ұстанымды білдірген респонденттер арасында Жамбыл (30%) және Алматы облыстарының (10,5%), сондай-ақ Алматы қаласының (16,7%) тұрғындары алдыңғы орында. Оған қоса, Жамбыл облысы мемлекеттің жастар саясатын іске асыруға риза болмау деңгейі жағынан алдыңғы орында (49,2%) тұр.

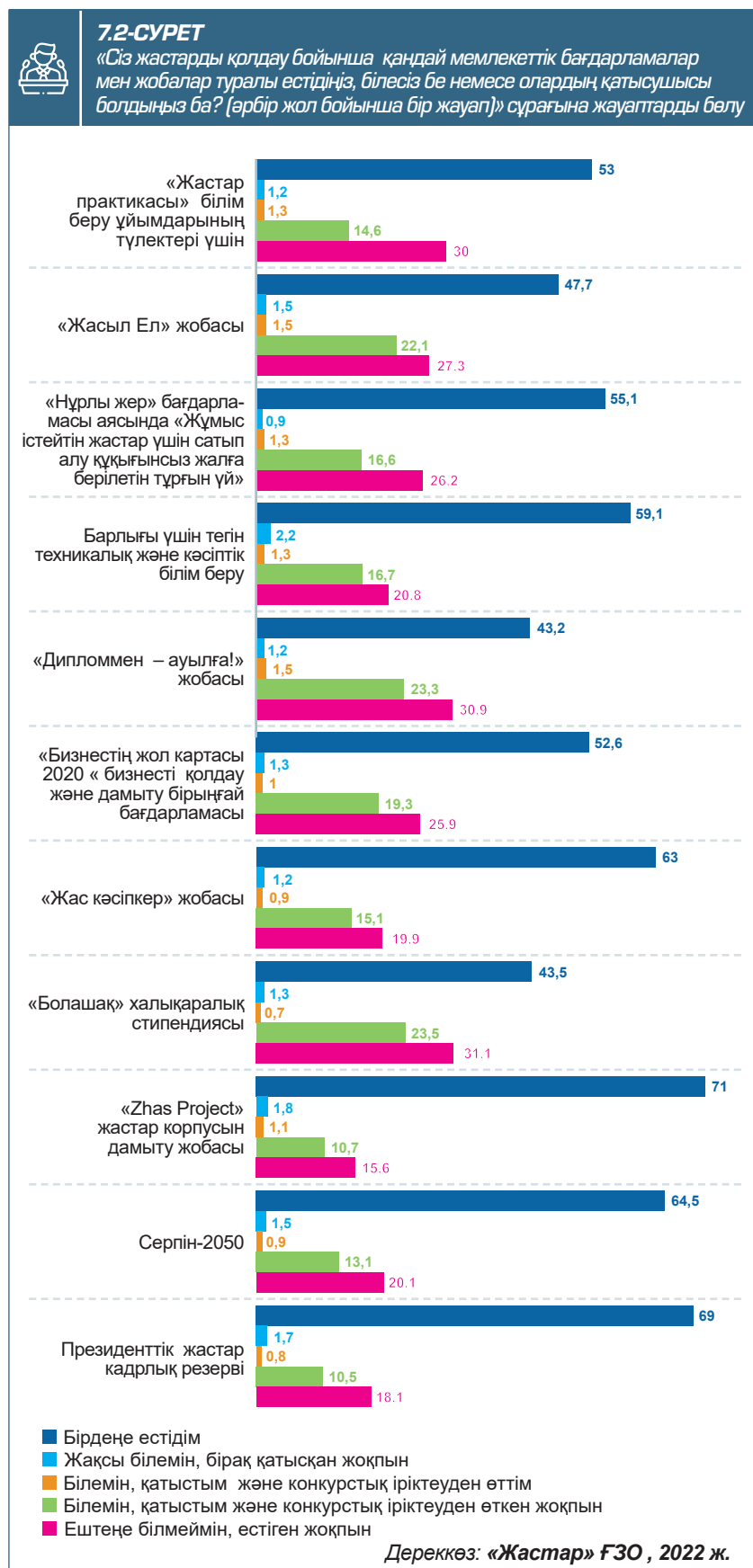
Сондай-ақ ауылдықтарға (21,3%) қарағанда, мемлекеттің жастар саясатын іске асыру нәтижесіз екенін жиірек (28%) атап өткен қала жастарының сыншыл бағалауына назар аударған жөн.

Сонымен қатар жоғарыда аталған сыни бағалау жас азаматтардың мемлекетке және оның уәкілетті органдарына сенбейтінінен емес, олардың жастар саясатының әлдебір бағыттарын іске асыру жөніндегі қызметі туралы толық және шынайы түсінігі жоғынан туындайтын сияқты. Бұған респонденттердің ширегі (24,8%) мемлекеттің жастар саясатына қатысты ештеңе білмейтінін айтқаны дәлел бола алады. Оған қоса, жас қазақстандықтардың жастар саясатына осы қатынасының көрсеткіші 2021 жылғымен салыстырғанда 6,1%-ға, 18,7%-ден 24,8%-ға дейін өсті.

Бұл ретте, респонденттердің тұрғылықты жеріне қарай бөліністе қала жастары бұл жағдайда ауылдағыларға қарағанда аз ха-



бардар болған: тиісінше 21,1% және 27,3%. Әсіресе, мұнда Шымкент (36,6%) және Алматы (28,4%) мегаполистері ерекшеленеді. Жас шамасына шаққанда жастардың орта (19–23 жас) – 19,8% және ересек буын тобына (24–28 жас) – 20,1% қарағанда, кіші тобындағы (14–18 жас) жастар өзінің хабарсыздығын көбірек атаған – 34%.



Өңірлерге шаққанда жас қазақстандықтардың мемлекеттің жастар саясаты қалай іске асып жатқанынан хабарсыз болуы деңгейі мынадай: көш басында Ақтөбе (63,7%), Жамбыл (40%), Алматы (30%), Павлодар (30%) және Батыс Қазақстан (27,3%) облыстары тұр.

Мемлекеттің жастар саясаты білім, денсаулық сақтау, еңбек және жұмыспен қамту саласындағы жастардың әлеуметтік құқығын қамтамасыз ету, шығармашылық әлеуетін дамыту, жастардың кеңінен әлеуметтенуіне жағдай жасау, олардың бойында патриотизм құндылықтарын қалыптастыруға ықпал етуге арналған бағдарламалар мен жобалар кешенін әзірлеу мен іске асыруды көздейтіні анық. Осыған орай алдымен, жас азаматтардың тиісті бағдарламалар мен жобалар туралы хабардар болуы, екіншіден, оларға тікелей қатысуы маңызды.


Алайда респонденттер арасында осы аталған бағдарламалар мен жобаларды іске асыру туралы қандай да бір ақпаратты білмейтіндер көп. Әсіресе, осыған орай, «Zhas Project» (71%), Президенттік жастар кадрлық резерві (69%), «Серпін–2050» (64,5%), «Жас кәсіпкер» және «Баршаға арналған тегін техникалық және кәсіптік білім» (59,1%-дан), «Жұмыс істейтін жастар үшін сатып алу құқығынсыз жалға берілетін тұрғын үй» (55,1%) және «Жастар практикасы» (53%) атап көрсетіледі.

Жастар өкілдері («Жақсы білемін, бірақ қатысқан жоқпын» жауап нұсқасын таңдау есебінен анықталады) негізінен мемлекеттің жастар саясаты аясында «Болашақ» (23,5%), «Дипломмен – ауылға!» (23,3%), «Жасыл ел» (22,1%) және «Бизнестің жол

картасы – 2020» (19,3%) сынды жобалар мен бағдарламалар жөнінде мүлде аз хабардар болып шықты.

Қарастырылатын бағдарламалар мен жобаларға нәтижесіз қатысу тәжірибесін («Білемін, қатыстым және конкурстық іріктеуден өткен жоқпын» жауабы) атап өткенде, респонденттер көбінесе «Баршаға арналған тегін техникалық және кәсіптік білім» (2,2%), «Zhas Project» (1,8%) және Президенттік жастар кадрлар резерві (1,7%) жөнінде айтады.

Ең соңында, жас қазақстандықтардың көпшілігі «Жасыл ел» (1,5%), «Дипломмен – ауылға!» (1,5%), «Жұмыс істейтін жастар үшін сатып алу құқығынсыз жалға берілетін тұрғын үй» (1,3%) және «Баршаға арналған тегін техникалық және кәсіптік білім» (1,3%) жобалары мен бағдарламаларына қатысқан.

 <b>7.1-КЕСТЕ</b> «Жастарды қолдауды көздейтін қандай мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар туралы естідіңіз, білесіз немесе оларға қатыстыңыз?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі					
Мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар	Бірдеңе естігенмін	Жақсы білемін, бірақ қатысқан жоқпын	Білемін, қатысып, іріктеуден өткенмін	Білемін, қатысып, іріктеуден өтпей қалғанмын	Ештеңе білмеймін, естіген жоқпын
1. Білім беретін ұйымдарға	599	292	26	23	1 060
2. «Жұмыс істеп жүрген жастарға сатып алу құқығынсыз жалға берілетін тұрғынжай беру» жобасы	524	331	26	18	1 101
3. «Дипломмен – ауылға!» жобасы	617	465	30	24	864
4. «Жасыл ел» жобасы	546	442	29	29	954
5. Бизнесіңді қолдау мен дамытудың «Бизнесіңді жол картасы 2020» бірыңғай жобасы	517	385	20	26	1 052
6. «Болашақ» халықаралық стипендиясы	621	470	14	25	870
7. «Жас кәсіпкер» жобасы	397	302	18	23	1 260
8. Серпін-2050	402	261	17	30	1 290
9. Баршаға арналған тегін техникалық және кәсіптік білім	416	334	25	44	1 181
10. «Zhas Project» жастар корпусын дамыту жобасы	311	214	21	35	1 419
11. Президенттік жастар кадр резерві	361	210	15	34	1 380

*Дереккөз: «Жастар» ҒЗО, 2022 ж.*

Осылайша, сауалнама нәтижелеріне сәйкес жоғарыда көрсетілген жауаптар жиынтығын ескере отырып, жастар бағдарламалары мен жобаларына қатысу деңгейі 3%-дан аспайды, бұл – өте төмен көрсеткіш.

Респонденттердің мемлекеттің жастар саясаты аясында бағдарламалар мен жобалардың іске асуына риза болу деңгейі туралы пайымдай отырып, қарастырылып отырған бастамалар туралы белгілі бір деңгейде білетін және оларға қатысқан жастардың да жауаптарын ескерген жөн. Бұл жағдайда риза болмаған адамдарға оң жауап берген жастар өкілдері көбірек екені де оң нәтиже.

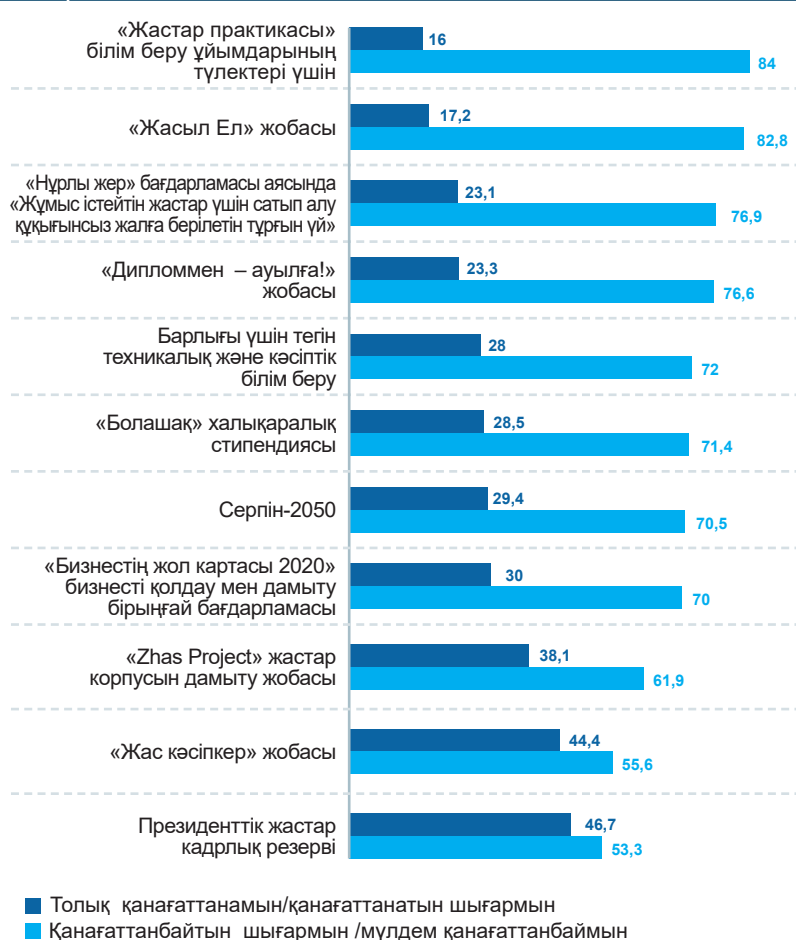
Жастардың мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларға қатысуына риза болу деңгейі 53,3% бен 84% аралығында. «Жастар практикасы» (84%), «Жасыл Ел» (82,8%), «Жұмыс істейтін жастар үшін сатып алу құқығынсыз жалға берілетін тұрғын үй» (76,9%), «Дипломмен – ауылға!» (76,6%) және «Баршаға арналған тегін техникалық және кәсіптік білім» (72%) сынды бағдарламалар мен жобалар бойынша ең үлкен риза болу деңгейі көрінген. Ең төмен баға алған – Президенттік Жастар кадрлық резерві (53,3%) (7.3-сурет).

Осылайша, «Жастар» ҒЗО әлеуметтанулық зерттеуіне қатысқан респонденттердің көбінің жауаптарына қарап, жастардың іске асырылып жатқан мемлекеттің жастар саясатына риза болуы деңгейіне төмен екеніне ол туралы аз білетіні себеп деген болжам расталады.

Бұл жағдайды сарапшылар арасындағы сауалнама нәтижесінде алынған жастар саясаты мәселелері бойынша мамандардың бағалауы да растайды. Атап айтқанда, жалпы жастар саясаты ту-

**7.3-СУРЕТ**

«Егер Сіз жастарды қолдау бойынша қандай да бір мемлекеттік бағдарламаларға қатысқан болсаңыз, Сіз көрсетілген қызметтер/ұсынылған мүмкіндіктерге қаншалықты қанағаттанасыз? (бір жауап)» сұрағына жауаптарды бөлу



Дереккөз: «Жастар» F30, 2022 ж.

ралы оң пікір білдіре отырып, сарапшылардың бір бөлігі оның барлық тұжырымдамалық бөлігінен гөрі жастармен жұмыс істеуге бағытталған жеке жобаларды көбірек бағалайды. Негізінен, тиісті жобалар мазмұнының сапасы мен жеткілікті саны туралы сөз болатынын атап өту керек.

Бұл ретте, осы жобаларды жүзеге асырудың тиімділігі мен нәтижелілігіне күмән бар. Сарапшылардың пікірінше, жастар ресурстық орталықтарының «кең мүмкіндіктеріне» қарамастан, жастармен жұмыс өңірлер деңгейінде нәтижелі жүргізілмей отыр. Сарапшылар, сонымен қатар, жастардың мемлекеттік жобалар мен бағдарламаларға нақты қатысуына сенімсіздік білдіреді. Бағалау бойынша олар жастардың нақты қажеті мен қалауынан алшақтау қаупі бар. Демек, жастар саясатының мазмұны мен формалары жастар өкілдерінің өздері үшін тартымсыз болып көрінген соң, оны бағалау екіұшты болады. Осының бәрін қазір атқарылып жатқан шаралар туралы ақпарат аздығы және жастарды тартуды көздейтін іс-шаралардың әлсіз қамтылуы күрделендіре түседі<sup>93</sup>.

**7.2. ҚАЗАҚСТАНДА ЖАСТАР ӘЛЕУЕТІН ІСКЕ АСЫРУҒА ЖӘРДЕМДЕСУ ЖОБАЛАРЫНА ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ ӨЗГЕ МЕМЛЕКЕТТІК ЕМЕС ЗЕРТТЕУЛЕРГЕ ШОЛУ**

Қазақстанның жас азаматтарының мемлекеттің жастар саясатынан хабардар болуы мен оларды іске асыру жөніндегі жобалар мен бағдарламаларға тікелей қатысуы деңгейі төмен екенін халықаралық және шетелдік донорлық құрылымдардың қолдауымен түрлі үкіметтік емес ұйымдар және жекелеген сарапшылар жүргізген жастарға қатысты мәселелер бойынша зерттеулер нәтижелері де белгілі бір дәрежеде растайды.

Атап айтқанда, Алматы, Талдықорған және Шымкент қалаларында, сондай-ақ Ресейдің Ижевск қаласында «Ozgeris YCI» жастар социомәдени және білім жобасы аясында жүргізілген «Қазақстандағы Z буыны: мотивация, өзін-өзі айқындау, құндылықтар» әлеуметтанулық зерттеуін атап өткен жөн. Бұл жобаны 2019–2021 жылдары Қазақстандағы АҚШ Дипломатиялық миссиясының қолдауымен «КОМУНИТИПЛЮС» қоғамдық қоры іске асырып, анкета және фокус-топтардағы пікірталас арқылы барлығы 884 респондентке сауалнама жүргізген болатын.

Бұл зерттеуде мемлекеттің жастар саясатын іске асыру тақырыбы қарастырылмағанымен, 15–22 жастағы жастардың көзделген санаттары арасында көңіл-күй және түрлі сұрақтарға қатынасы қадай екенін анықтауымен қызықты. Ең алдымен, респонденттердің көпшілігі өзін қоғамға қатысты сезінуі әлсіз және ондағы өз рөлін нақты түсінбейді. Атап айтқанда, оған мыналар мысал бола алады:

<sup>93</sup> «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеуі. – Астана: «Жастар» F30, 2022. – С. 210

1) жастар «Елді дамыту» және «Қоғамға қызмет ету» сынды құндылықтарды «Басқалар» санатына маңыздылық деңгейіне қарай тиісінше орташа (10 адам) және төмен (16 адам) орындарға қойғаны;

2) респонденттердің көп бөлігі (251 адам) қоғам пікірін елемей;

3) сауалнамаға қатысқан жастардың азаматтық сана-сезім, заңға бағыну және қоғамға қызмет ету сынды құндылықтарға оны өз балаларының бойына сіңіру мен дәріптеу тұрғысынан бейілдігі төмен екені (19 адам)<sup>94</sup>.

Сондай-ақ респонденттердің көпшілігі шоу-бизнес пен мәдениет өкілдерін өзінің кумири деп атайды (133 адам). Қазақстан Президенті Қ.К. Тоқаевты қоса алғанда, саясаткерлерді сауалнамаға қатысқан адамдардың азғана бөлігі (11 адам) кумирім деп көрсеткен<sup>95</sup>. Жалпы алғанда, Z ұрпағы өкілдерінің осындай қызығуы мен қалауы осы топ өкілдерінің көбіне тән саясаттан аулақ жүру мен өз еліндегі саяси процестерге қатысты негізгі білімі жоғын атап өтуге негіз береді. Әсіресе, бұл көмелетке толмаған (15–17 жас) респонденттерге қатысты.

Сонымен қатар, осы жоба аясында өткізілген фокус-топтардың нәтижелері респонденттердің, ең бастысы 17–22 жастағы қазақ жастары арасында азаматтық сана-сезімге бейілдік деңгейі едәуір жоғары екенін көрсетеді. Қалаларға шаққанда тиісті жауаптардың жиынтық мәні мынадай:

- 1) Шымкент (43%);
- 2) Талдықорған (33%);
- 3) Алматы (15%)<sup>96</sup>.

Қайткенде де, «Комунитиплюс» ҚҚ зерттеушілерінің сауалнамасына қатысқан респонденттер – мемлекеттің жастар саясатын іске асыру аясында көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің ықтимал тұтынушылары. Осыған орай бұл зерттеудің нәтижелері мен тұжырымдары Қазақстанның жасөспірімдермен және жастармен (АҚДМ, ФЖБМ және т.б.) жұмыс істейтін мемлекеттік органдарына арнап практикалық ұсынымдар және ұсыныстар әзірлеу кезінде пайдаланылады.

Тиісті талдау есебінің жекелеген рецензенттерінің пікірінше, осы жоба аясында сауалнамаға қатысқан Z ұрпағы өкілдері – бұл «...батыстық дүние бейнесі мен дәстүрлі құндылықтар тән жас адамдар. Түрлі арналардан алынатын ақпараттық шу (infosharing) ішінде жүреді. Сондықтан сапалы және тексерілген ақпарат алу қажеті жоғары, веб-ресурстар селекциясы да жоғары»<sup>97</sup>. Мұндай бағалау уәкілетті мемлекеттік органдардың мемлекеттің жастар саясатының түрлі аспектілері бойынша оны іске асыру процесіне жастарды тарту мақсатында олардың аталған санатына ақпараттық және түсіндіру жұмыстарын тұрақты түрде жүргізу маңызды екенін көрсетеді.

«Қазақстан жастар: құндылықтарын, сенімін, мақсатын бағалау» деген тағы бір зерттеу жобасын 2020 жылдың бірінші жартыжылдығында 14–29 жас аралығындағы шамамен 1 мың жас арасында әлеуметтанулық сауалнама жүргізу арқылы Қазақстандағы Фридрих Эберт қоры өкілдігінің (ГФР) қолдауымен BISAM Зерттеу орталығы жүргізді.

Бұл зерттеу нәтижелері, атап айтқанда, мыналарды көрсетеді:

1) респонденттердің жиынтық көпшілігінің (58,3%) жалпы саясат саласына әуестігі жоқ; оның ішінде бұл өңірлік және жергілікті саяси күн тәртібіне де қатысты (47,3%);

2) жас адамдардың көбі саясатпен шұғылданудан бас тартады (80%); бұл ретте респонденттердің тұрғылықты жеріне қарай бөлінгенде қала жастарына (60,7%) қарағанда ауыл жастары саясаттан бас тартуға бейілдірек (66,4%)<sup>98</sup>;

3) респонденттердің ҚР Президентіне сенімі деңгейі салыстырмалы түрде жоғары (48,3%), бұл қалалықтарға қарағанда (39,5%) ауыл жастары өкілдері арасында көбірек білінеді;

<sup>94</sup> Карманова Э.С., Курманов М.М., Аккожа Д.З., Калиева А.К., Вальковский А. OZGERIS – Young Community Interventions: Отчет о социокультурном и образовательном проекте, 2019–2021 годы. – Алматы: «КОМУНИТИПЛЮС» ҚҚ, 2021 жыл. – С. 237.

<sup>95</sup> Сонда, 241-б.

<sup>96</sup> Сонда, 253-б.

<sup>97</sup> Сонда, 271-б.

<sup>98</sup> Шарипова Д., Бейменбетов С. Қазақстан жастары: құндылықтарын, сенімін, мақсатын бағалау. – Алматы: Қазақстандағы Фридрих Эберт қоры, 2021. – 66, 68-беттер.



ТҮЙІНДІ СӨЗДЕР:  
future city with  
futuristic architecture



4) жастардың соттарға (37%) және полицияға (36,1%) сенімі аса төмен<sup>99</sup>;

5) жас азаматтар арасында патернализм деңгейі жоғары. Осыған орай респонденттердің басым көпшілігінің Үкімет жастар жағдайын жақсартуға (88,4%) және халықты әлеуметтік қамсыздандыруға (87,9%) көбірек көңіл бөлуі керек деген жиынтық пікірлері көрнекі<sup>100</sup>.

Осы аналитикалық ақпарат авторларының пікірінше, «...жастар мемлекеттің қоғамдық игілік беруіне жоғары талап қояды, сөйте тұра әлеуметтік әділетке қол жеткізу және өмір сүру деңгейін арттыру үшін өздері күш жұмсағысы келмейді»<sup>101</sup>. Олар, сонымен қатар мынаған назар аударады: «жас азаматтар түрлі салаларда өз құқығы мен еркіндігі бұзылуына тап болады. Бұл ретте, олар мемлекеттік органдар жастардың проблемаларын шешуге талпынып жатқанын сезбейді, осы жағдай мемлекеттік саясат пен бағдарламалар және жас қазақстандықтардың сенімі арасындағы алшақтықты көрсетеді»<sup>102</sup>.

Осылайша, BISAM Зерттеу орталығы жүргізген зерттеу, бір жағынан, жас қазақстандықтар саясаттан алшақ екенін және екінші жағынан, жағдайымды мемлекет жақсартады деген сенімі жоғары екенін көрсетеді. Сонымен қатар мемлекеттің жастар саясаты аясында көптеген жобалар мен бағдарламалар іске асырылып жатқанына қарамастан, олар өзінің қажеті мен қалауы ескерілмейді деп санайды. Алайда мемлекеттің жастар саясатына деген осындай сыни көзқарасқа жастар өкілдері оны іске асыру процесіне саналы түрде қатыспайтыны негіз болуы мүмкін.

### 7.3. ЖАСТАР САЯСАТЫНА ИНСТИТУТТЫҚ ЖӘНЕ ЗАҢНАМАЛЫҚ КЕПІЛДІК

Қазақстан қоғамының даму деңгейін көрсететін бірқатар объектив және субъектив факторларға орай мемлекеттің жастар саясатын әзірлеу мен іске асыруда және жастар ортасындағы негізгі процестерді реттеудегі рөлі аса маңызды. Мемлекет пен оның органдары қызметінің бұл бағыты мынадай негізгі өлшемдермен сипатталады:

1. Мемлекеттің жастар саясатының республикадағы жастар ортасының болмысын, жастардың негізгі проблемалары мен оларды шешу жолдарын көрсететін тұжырымдамалық негіздері, сондай-ақ осы саясатты іске асыру қағидаттары, бағыттары мен тетіктері бар-жоғы. Осыған орай елімізде 2013 жылғы 27 ақпандағы ҚР Үкіметінің № 191 қаулысымен бекітілген «Қазақстан 2020: болашаққа жол» Қазақстан Республикасы мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасы болған.

Бұл құжаттың әрекет ету мерзімі аяқталғанын ескере отырып, Мемлекеттік кеңесші Е.Т. Қариннің төрағалығымен 2022 жылғы 22 тамызда өткен ҚР Президенті жанындағы Жастар саясаты жөніндегі Кеңестің кезекті отырысында жастар саясатының жаңа Тұжырымдамасын әзірлеуге тапсырма берілді. Бұл үшін «Қазақстан жастары» жыл сайынғы ұлттық баяндамасының аналитикалық деректері, тәуелсіз әлеуметтанулық зерттеулер, сарапшылардың және қоғамдағы пікірталас барысында жасақталған ұсыныстар мен ұсынымдар пайдаланылады<sup>103</sup>.

2021 жылғы 12 қазанда ҚР Үкіметінің қаулысымен «Ұлттық рухани жаңғыру» ұлттық жобасы бекітілуі – сөз болып отырған саладағы тағы бір маңызды оқиға. Ол ұлттық-мәдени бірегейлікті сақтауға және әр қазақстандықтың көркем-шығармашылық әлеуетін олардың сапасы мен алуандығын арттыра отырып, жаңа мәдени өнімдер жасауды ынталандыру, сондай-ақ жас ұрпақтың рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру жолымен іске асыруға бағытталған. Жобаны іске асыру 2021 жылдан 2025 жылға дейінгі кезеңге арналған.

Осы ұлттық жобаның «Тәуелсіздік ұрпақтары» деген үшінші бағыты жастар үшін жаңа мүмкіндіктерді дамытуға, осы әлеуметтік топты әлеуметтендіру және жұмыспен қамту мен оны қоғамға пайдалы қызметке тартуды көздейді. «Ұлттық рухани жаңғыру» ұлттық жобасын іске асырудан күтілетін нәтижелер арасында мыналар бар:

- жастардың мемлекеттік қолдау шаралары туралы хабардар болу деңгейін арттыру;
- жастар арасында волонтерлік мәдениет деңгейін арттыру;
- НЕЕТ санатындағы жастарды әлеуметтендіру және олардың санын азайту;
- жастар арасынан кемінде 800 мың адам жастардың тұрғын үй жинақ жүйесіне қатысуына жағдай жасау<sup>104</sup>.

<sup>99</sup> Сонда, 71-б.

<sup>100</sup> Сонда, 75-б.

<sup>101</sup> Сонда, 74-б.

<sup>102</sup> Сонда, 76-б.

<sup>103</sup> Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Жастар саясат жөніндегі кеңестің кезекті отырысы болып өтті/ ҚР Президентінің ресми сайты. Жарияланған күні: 2022 жылдың 22 тамызы // <https://www.akorda.kz/ru/sostoyalos-ocherednoe-zasedanie-soveta-po-molodezhnoy-politike-pri-prezidente-respubliki-kazahstan-2275454>.

<sup>104</sup> «Ұлттық рухани жаңғыру» ұлттық жобасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы №724 қаулысы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000724>.

2. «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» 2015 жылғы 9 ақпандағы ҚР заңын қоса алғанда, құқықтық негіздер бар-жоғы. Бұл ретте мемлекеттің жастар саясатының заңнама базасын жетілдіру үшін ауық-ауық шаралар атқарылады, мәселен, 2022 жылы негізгі заңдарға мынадай түзетулер енгізілді:

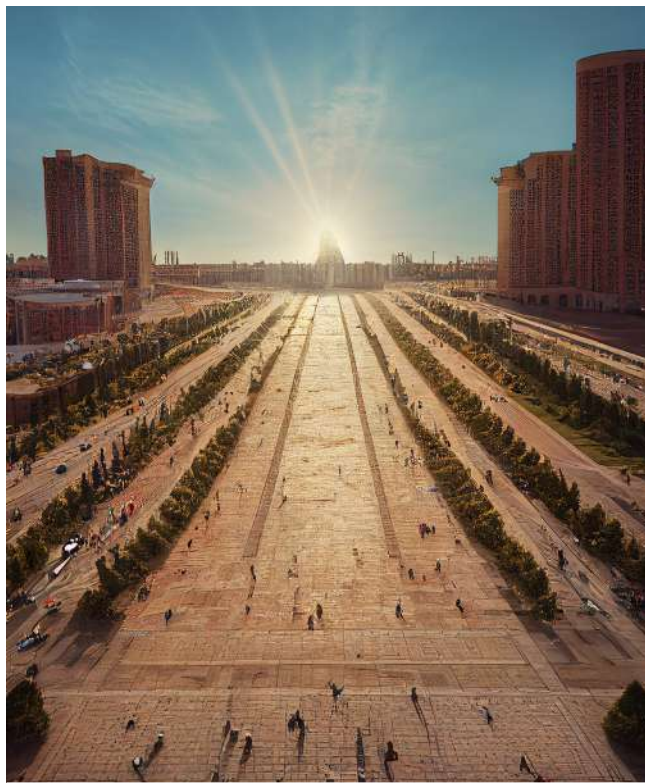
– «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мүгедектігі бар адамдардың өмір сүру сапасын жақсарту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2022 жылғы 27 маусымдағы ҚР заңы. Бұл түзетулер психологиялық-педагогикалық, медициналық-әлеуметтік, заң көмегін көрсету және кеңес беру аясында жастарға арналған әлеуметтік қызметтердің жұмысын нақтылайды, оның маскүнемдіктен, нашақорлықтан және уытқұмарлықтан емделген, сондай-ақ мүгедектігі бар жас азаматтарға қатыстылығын айқындайды<sup>105</sup>;

– «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне волонтерлік қызмет, қайырымдылық, мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс, стратегиялық әріптестікті іске асыруға мемлекеттік тапсырыс, үкіметтік емес ұйымдар үшін гранттар мен сыйлықақылар, дәрілік қамтамасыз ету және әлеуметтік қамсыздандыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2022 жылғы 4 шілдедегі ҚР заңы.

Жоғарыда көрсетілген заңдардың екіншісінде көзделген түзетулер «қалыптастыру, іске асыру» деген сөздерді «қалыптастыру» деген сөзбен ауыстыруды көздейді<sup>106</sup>. Бұл бір жағынан, МЖС аясында қызмет атқаратын мемлекеттік органдардың, екінші жағынан, мемлекеттік әлеуметтік тапсырысты іске асыру процесінде жастар мен үкіметтік емес ұйымдардың функциялары мен өкілеттігін ажырату қажетіне байланысты. Нәтижесінде мемлекеттің жастар саясатының қандай да бір бағыттарында мемлекеттік әлеуметтік тапсырысты қалыптастыру, оның іске асуын қадағалау мен нәтижелерін бағалау мәселелері мемлекеттік органдардың құзыретінде қалады. Ал оны тікелей іске асырумен тек үкіметтік емес ұйымдар айналысады.

Бұдан өзге, ҚР Үкіметінің 2021 жылғы 24 желтоқсандағы қаулысымен «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мемлекеттік жастар саясатының мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР заңының жобасы бекітілді және кейіннен Парламент Мәжілісінің қарауына енгізілді. Онда «Халықтың денсаулығы мен денсаулық сақтау жүйесі туралы» ҚР кодексіне және «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» ҚР заңына түзетулер енгізу көзделген. Заң жобасы ҚР Президенті Қ.К. Тоқаевтың 2021 жылы 15 қаңтарда ҚР Парламентінің VII шақырылымының бірінші сессиясының ашылуына сөйлеген сөзінде айтылған Қазақстанда Жастардың дамуы индексі енгізуге қатысты тапсырмасын орындау үшін әзірленді.

Мемлекет басшысының бұл тапсырмасы мемлекеттің жастар саясаты мәселелері бойынша Қазақстан заңнамасын әлемдік тәжірибеге сәйкестендіруге қатысты. Жастарды дамытудың жаһандық индексі әлемнің 170 еліне арнап әзірленген және 2013 жылғы қыркүйектен бастап БҰҰ қамқорлығымен жарияланып отырғанын айта кету керек. Ол мынадай бес өлшемшарт – білім, денсаулық және әл-ауқат, жұмысқа тұру, саяси қатысу және азаматтық қатысуды қамтиды. Өз кезегінде, бұл өлшемшарттар он бес көрсеткіштен тұрады. Индексті есептеу кезінде ұлттық ста-



ТҮЙІНДІ СӨЗДЕР:  
many people walk  
on the square in Astana

<sup>105</sup> Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мүгедектігі бар адамдардың өмір сүру сапасын жақсарту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы. Қазақстан Республикасының 2022 жылғы 27 маусымдағы №129-VII ҚРЗ Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2200000129>.

<sup>106</sup> Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне волонтерлік қызмет, қайырымдылық, мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс, стратегиялық әріптестікті іске асыруға мемлекеттік тапсырыс, үкіметтік емес ұйымдар үшін гранттар мен сыйлықақылар, дәрілік қамтамасыз ету және әлеуметтік қамсыздандыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы. Қазақстан Республикасының 2022 жылғы 4 шілдедегі № 134-VII ҚРЗ Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2200000134>.

стика агенттіктерінің және БҰҰ мен Дүниежүзілік Банктің дерекқорларынан алынған мәліметтер пайдаланылады<sup>107</sup>.

Қаралып отырған заң жобасына сәйкес Жастарды дамыту индексі – негізгі жеті бағыт: білім беру, денсаулық және әл-ауқат, жұмыспен қамту және мүмкіндіктер, саяси қатысу, азаматтық қатысу, бос уақыт және қауіпсіздік бойынша іске асырылып жатқан мемлекеттің жастар саясатын және жастардың даму деңгейін талдауға арналған жиынтық индекс. Осы индексті енгізу және қолдану ережелерін уәкілетті орган бекітеді. Оларға сүйеніп облыстардың, аудандардың, астананың, республикалық және облыстық маңызы бар қалалардың жергілікті атқарушы органдары индексті іске асыру жөніндегі іс-шаралар өткізуді қамтамасыз етеді<sup>108</sup>.

Бұдан өзге, бұл заң жобасы:

– білім алмаған және жұмыспен қамтылмаған жас азаматтарды білдіретін «NEET санатындағы жастар» ұғымын енгізеді;

– этносаралық қатынас саласында уәкілетті мемлекеттік органға жастар арасында этносаралық келісім мен төзімділікті нығайту жөніндегі түсіндіру жұмыстарын жүргізу міндетін жүктейді;

– мемлекеттің жастар саясатын іске асыруға жауапты мемлекеттік органдардың қатарына аудандар мен облыстық маңызы бар қалалардың жергілікті атқарушы органдарын және олардың осы бағыттағы құзыретін айқындайды;

– жастар ресурстық орталықтарының қызметінің бағыттарын кеңейтеді. Олардың құзыретіне, атап айтқанда, жастарды тұлғалық және әлеуметтік жағынан дамытуға, жастарды репродукциялық саулықты қорғау мәселелері жөнінде хабардар ету және бейресми білім беру мен жастардың еңбек отрядтарының жұмысын ұйымдастыруға бағытталған жобалар мен бағдарламаларды іске асыру кіреді.

2022 жылғы 28 қыркүйекте «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мемлекеттік жастар саясатының мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР Заңының жобасы қаралды және депутаттар бірінші оқылымда қабылдады<sup>109</sup>.

Сондай-ақ заңнамалық деңгейде партиялық сайлау тізімдерінде 18–28 жас аралығындағы әйелдер мен жастар өкілдеріне арналған 30% квотаны жетілдіруге қатысты мәселе шешілді. Бұл квота Мемлекет басшысының тапсырмасы бойынша «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» 2020 жылғы 25 мамырдағы Қазақстан Республикасының Конституциялық заңына толықтырулар енгізу туралы» ҚР Конституциялық заңын қабылдау арқылы енгізілді. Бұл ретте, ол 2021 жылғы 10 қаңтарда өткен ҚР Парламенті Мәжілісінің және барлық деңгейдегі мәслихаттардың депутаттарын сайлау кезінде тәжірибеде пайдаланылған болатын.

2021 жылғы 1 қыркүйекте айтылған «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына арнаған Жолдауында ҚР Президенті Қ.К. Тоқаев парламент және жергілікті мәслихат депутаттарын сайлау нәтижелеріне сәйкес депутаттық мандаттарды бөлу кезінде партиялық сайлау тізімдерінде әйелдер мен жастар өкілдеріне арналған 30% квотаны міндетті есепке алу туралы норманы заңнамалық тұрғыдан бекітуді мақұлдады. Ол осы мәселе бойынша өзінің ұсынысына Парламент Мәжілісі мен барлық деңгейдегі мәслихаттар депутаттарының қорытынды құрамдарында бұл квотаның тиісті көрініс таппағаны негіз болды деді. Сонымен қатар Мемлекет басшысы ерекше қажеті бар адамдарды да қамту үшін квота бөлінетін азаматтар санатының тізбесін кеңейтуді ұсынды<sup>110</sup>.

ҚР Президентінің осы тапсырмасын орындау шеңберінде 2022 жылғы 7 ақпанда «Қазақстан Республикасының кейбір конституциялық заңдарына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР конституциялық заңы және «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер енгізу туралы» ҚР заңы әзірленіп, қабылданды. Олардың біріншісі «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» ҚР конституциялық заңына енгізген түзетулер депутаттық мандаттарды бөлу кезінде әйелдердің, 29 жасқа толмаған адамдардың және мүгедектері бар адамдардың саны партия иемденген депутаттық мандаттардың жалпы санының кемінде 30%-ы болуға тиіс екенін белгілейді<sup>111</sup>.

<sup>107</sup> Қазақстан жастарының әл-ауқатының индексі және Қазақстан жастарымен ұлттық онлайн-консультациялардың нәтижелері бойынша қысқаша есеп (2014 жылдың сәуірі) /БҰҰ Балалар қорының ресми сайты (ЮНИСЕФ) // <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/436/file/Публикация%20.pdf>.

<sup>108</sup> «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мемлекеттік жастар саясаты мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 24 желтоқсандағы № 925 қаулысы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000925>.

<sup>109</sup> Контроль над ценами возложат на МИТ, молодежи станет в два раза больше – мажилисмены одобрили ряд законопроектов / Официальный сайт Мажилиса Парламента РК. Дата публикации: 28 сентября 2022 года // <http://www.parlam.kz/ru/mazhilis/news-details/id49740/1/1>.

<sup>110</sup> Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауы / ҚР Президентінің ресми сайты. 2021 жылғы 1 қыркүйек. // <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtynkazakhstan-halkyna-zholdauy-183555>.

<sup>111</sup> Қазақстан Республикасының кейбір конституциялық заңдарына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы. Қазақстан Республикасының 2022 жылғы 7 ақпандағы № 105-VII ҚРЗ Конституциялық заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2200000105>.

Бұл шара Парламент Мәжілісінің депутаттық корпусы мен барлық деңгейдегі мәслихаттар құрамындағы жастардың өкілдік деңгейін арттыруға мүмкіндік беретіні анық. Бұл әсіресе, ҚР Президентінің 2022 жылғы 1 қыркүйекте «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына Жолдауында 2023 жылдың бірінші жартыжылдығында аталған өкілдік билік органдарына кезектен тыс сайлау өткізуді хабарлауына байланысты өзекті.

3.1. Жастар саясатының әртүрлі бағыттары үшін жауапты орталық және жергілікті мемлекеттік органдар. Осы бағыт бойынша уәкілетті орган – ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі. Тиісті мәселелермен оның құрамына кіретін Жастар мен отбасы істері жөніндегі комитет тікелей айналысады. Бұдан өзге, республикалық деңгейде мемлекеттің жастар саясатын іске асырудың қандай да бір мәселелерімен түрлі деңгейдегі барлығы 10 министрлік айналысады.

3.2. Орталық, өңірлік және жергілікті деңгейлердегі консультативтік-кеңесші органдар, тиісінше ҚР Президентінің жанындағы Жастар саясаты жөніндегі кеңес және облыстардың, аудандардың, республикалық және облыстық маңызы бар қалалар мен республика астанасының әкімдіктері жанындағы Жастар істері жөніндегі кеңестер атынан өкілдік етеді. Қазақстандағы осындай өңірлік және жергілікті кеңестердің жалпы саны – 218.

2022 жылғы 4 наурызда ҚР Президенті жанындағы Жастар саясаты жөніндегі кеңестің жаңа құрамы бекітілді. Оған қоғам белсенділері, жас ғалымдар, кәсіпкерлер, өңірлер өкілдері, ауыл жастары мен шығармашыл жастар, «Тәуелсіздік ұрпақтары» грантының иегерлері, Президенттік жастар кадрлық резервінің мүшелері мен жастар ұйымдарының көшбасшылары атынан барлығы 28 адам кіреді. Бұл орган жастар күн тәртібін жүйелі ілгерілету және қазақстандық жастардың проблемаларын кешенді шешу үшін пәрменді алаңға айналады деп күтіледі<sup>112</sup>.

Төмен тұрған органдардың мемлекеттің жастар саясатын іске асыруға қатысу деңгейін арттыру мақсатында ҚР АҚДМ Жастар және отбасы істері комитетінің қамқорлығымен өңірлер әкімдері жанындағы жастар саясаты жөніндегі өңірлік кеңестердің қызметін жетілдіру жөніндегі жұмыс тобы құрылды. Оның 2022 жылғы 26 қыркүйекте өткен бірінші отырысының нәтижелері бойынша «Жастар» ҒЗО олардың қызметіндегі басымдықтар ретінде жариялық, ашықтық, гендерлік және инклюзивтік болсын деп белгілей отырып, осы органдардың ережелерін қайта қарау бойынша ұсынымдар ұсынды<sup>113</sup>. Бұдан бөлек, жақын арада 2022 жылғы мамырда құрылған Абай, Жетісу және Ұлытау облыстары әкімдіктері жанынан Жастар істері жөніндегі кеңестер құрылуға тиіс.

3.3. Жастар ресурстық орталықтары. Қазір олардың саны 228: 14 – облыс орталықтарында, 3 – республикалық маңызы бар қалаларда, 39 – қалаларда және 175 – аудандарда<sup>114</sup> (7.2-кесте).

 <b>7.2-КЕСТЕ</b> Жастардың ресурстық орталықтары мен олардың қызметкерлерінің өңірлер бойынша саны			
№	Облыс, қала	ЖРО саны	ЖРО-ның штат саны
1	Ақмола облысы	20	139
2	Ақтөбе облысы	14	144
3	Алматы облысы	21	146
4	Атырау облысы	8	116
5	Шығыс Қазақстан облысы	20	230
6	Жамбыл облысы	13	423
7	Батыс Қазақстан облысы	14	269
8	Қарағанды облысы	19	217
9	Қостанай облысы	20	121
10	Қызылорда облысы	10	133
11	Маңғыстау облысы	8	161
12	Павлодар облысы	13	195
13	Солтүстік Қазақстан облысы	15	85

<sup>112</sup> Утвержден новый состав Совета по молодежной политике при Президенте Республики Казахстан / Казинформ. Дата публикации: 4 марта 2022 года // [https://www.inform.kz/ru/utverzhdn-novyuy-sostav-soveta-po-molodezhnoy-politike-pri-prezidente-respubliki-kazahstan\\_a3907344](https://www.inform.kz/ru/utverzhdn-novyuy-sostav-soveta-po-molodezhnoy-politike-pri-prezidente-respubliki-kazahstan_a3907344).

<sup>113</sup> Жастар саясаты жөніндегі өңірлік кеңестер / ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің ресми сайты. 2022 жылғы 26 қыркүйек // <https://www.gov.kz/memleket/entities/fam/press/news/details/430953?lang=kk>.

<sup>114</sup> Жастар саясаты / ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің ресми сайты // <https://www.gov.kz/memleket/entities/fam/activities/1955?lang=kk>.

№	Облыс, қала	ЖРО саны	ЖРО-ның штат саны
14	Түркістан облысы	18	421
15	Астана	1	25
16	Алматы	9	26
17	Шымкент	5	66
<b>Жалпы саны</b>		<b>228</b>	<b>2 915</b>

*Дереккөз: «Жастар» ҒЗО, 2022 ж.*

4. Түрлі мемлекеттік органның жастардың тұрғын үй, әлеуметтік, білім беру және өзге де проблемаларын шешуді көздейтін, оның ішінде «Болашақ», «Жасыл ел», «Жастар практикасы», «Серпін-2050», «Дипломмен – ауылға!» және т.б. бағдарламалар мен жобаларды іске асыруы.

Олардың ішінде мемлекеттік басқару жүйесінде және квазимемлекеттік секторда басшылық лауазымдарға қою үшін кадрларды іріктеуді көздейтін Президенттік жастар кадрлық резерві ерекше орын алады. 2019 және 2021 жылдары жүргізілген іріктеу қорытындысы бойынша оған 350 адам кірді. ҚР Мемлекеттік қызмет істері агенттігінің деректері бойынша қазір резервте тұрған 245 адам жұмыспен қамтылған. Олардың 120-сы орталық мемлекеттік органдарға, жергілікті органдарға – 42, ұлттық компанияларға – 47, мемлекеттік емес ұйымдарға – 36 адам тағайындалды<sup>115</sup>.

ҚР Парламенті Мәжілісінің 2022 жылғы 11 қаңтардағы пленарлық отырысында ҚР Президенті Қ.К. Тоқаев «Қайғылы қаңтар» сабақтары: қоғам бірлігі – тәуелсіздік кепілі» атты сөзінде Президенттік жастар кадрлық резерві шеңберінде жаңа басқарушы кадрлар тарту тәжірибесін жалғастыру туралы айтты.

5. Мемлекеттік жастар саясатын іске асыруды ғылым тұрғысынан, ең алдымен «Жастар» ҒЗО арқылы қамтамасыз ету.

Бүгінгі күні «Жастар» ҒЗО – Қазақстан жастарының әлеуметтік көңіл-күйін және басты трендтерін жүйелі түрде зерттейтін, елдегі жалғыз институт.

Он жыл бойы Орталық жастардың тұрмыс-тіршілігінің демографиялық процестер, денсаулық, білім мен ғылым, еңбек және жұмыспен қамту, азаматтық және саяси қатысу және т.б. сияқты аспектілеріне қатысты түрлі салада бірқатар қазақстандық сарапшылармен ынтымақтаса жұмыс істеп келді.

6. 2013 жылдан бастап «Қазақстан жастары» жыл сайынғы ұлттық баяндамасын әзірлеу және ҚР Үкіметіне ұсыну. 2015 жылы «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» ҚР заңында «Қазақстан жастары» ұлттық баяндамасының мемлекеттің жастар саясатын іске асыру мен оны жақсарту ұсынымдарын талдауды қамтитын ерекше мәртебесі айқындалған болатын.

7. Түрлі деңгейде мемлекеттің жастар саясатын іске асыру процесіне жастар ұйымдарын тарту.

ҚР АҚДМ деректері бойынша 2022 жылдың басында Қазақстанда 547 жастар ұйымы жұмыс істеп тұрған. Сонымен қатар, 2021 жылы олардың 432-сі үкіметтік емес ұйымдардың өз қызметі туралы жыл сайынғы есептерді аталған мемлекеттік органға тапсыруы туралы заңнамада белгіленген талапты орындаған. Бұл жағдаят жастар үкіметтік емес ұйымдарының көбі тұрақты қызмет жүргізбесе де бейресми түрде санақта бар екені көрсетеді. Қарастырылып отырған санаттағы көп ұйымдарға танымал әлеуметтік желілерде өз веб-сайы мен аккаунтын жүргізуді қоса алғанда, жүйелі ақпараттық жұмыс жоғы тән.

Осының бәрін ескере отырып, жастардың қоғамдық ұйымдары жастар ортасындағы жұмыс жөнінде мемлекетке тиімді түрде жеткілікті серіктес бола алмай отырғаны көрінеді. Сонымен қатар, «Жастар» ҒЗО әлеуметтанулық зерттеуі нәтижелеріне сәйкес жас азаматтардың басым көпшілігі (60,7%) тиісті ұйымдардың жұмысына қатыспайды екен.

Жоғарыда аталған сындарлы аспектілерді еңсеруге жәрдемдесу мақсатында ҚР АҚДМ, атап айтқанда, Қазақстанның жетекші жастар ұйымдары басшыларының қатысуымен жаңа пікірталас алаңын құрды. Оның бірінші отырысы вице-министр А.С. Даниловтың қатысуымен 2022 жылғы 23 ақпанда өткізілді және мемлекеттің жастар саясатын іске асырудағы жекелеген тәсілдерді өзгерту және өңірлерде мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдардың өзара іс-қимылының тиімді механизмдерін құру мәселелеріне арналды<sup>116</sup>.

<sup>115</sup> Корецкая Т. Амбициозным профессионалам – зеленый свет / Юкинформ. 31 августа 2022 года // <https://yujanka.kz/ambitsioznum-professionalam-zelenyj-svet>.

<sup>116</sup> Министрлікте жастар ұйымдарымен өзара іс-қимыл үшін жаңа дискуссиялық алаң құрылды/ ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің ресми сайты. 2022 жылғы 23 ақпан// <https://www.gov.kz/memleket/entities/fam/press/news/details/331500?lang=kk>.

Осылайша, мемлекеттің жастар саясатын іске асырудың негізгі механизмдерінің күшті және осал тұстары бар. Сонымен қатар, осал тұстары болуы мемлекеттің жастар саясатын жетілдіру мақсатында жаңа шараларды әзірлеп, атқаруға түрткі болады. Тиісті міндеттерді оңынан шешуге мүдделі мемлекеттік және мемлекеттік емес құрылымдардың өзара іс-қимылының қалыптасқан және жұмыс істеп тұрған жүйесі ықпал ететін сияқты.

#### 7.4. ҚОҒАМДАҒЫ ПРОЦЕСТЕРДІ ДАМУ ТҰСҚАЛАРЫ ЖӘНЕ ЖАСТАРДЫҢ ОНДАҒЫ РӨЛІ

Қазіргі кезде ҚР Президенті Қ.К. Тоқаев жүргізіп отырған еліміздің саяси жүйесін реформалау жөніндегі ресми саяси бағыт мүдделі азаматтар мен азаматтық қоғам институттары үшін Қазақстанның қоғамдық-саяси өміріне және түрлі деңгейде қоғам мен мемлекеттің істерін басқаруға қатысуға жағдай тудырып, мүмкіндіктерді кеңейтуге жәрдемдеседі. Әсіресе, бұл Қазақстандағы сайлау процесінде мыналарға орай көрінеді:

- 2021 жылдан бастап аудандық маңызы бар қалалар мен ауылдық елді мекендердің әкімдерін жергілікті халық тікелей сайлауы. Бұл ретте азаматтар бұл лауазымға 25 жастан бастап сайлауға түсе алады;

- Парламент Мәжілісі және облыстар, республикалық маңызы бар қалалар мен астана мәслихаттарының депутаттарын сайлау үшін аралас сайлау жүйесіне көшу;

- аудандар мен облыстық маңызы бар қалалардың мәслихат депутаттарын сайлау үшін мажоритарлық сайлау жүйесіне көшу;

- 2024 жылдан бастап аудандар мен облыстық маңызы бар қалалардың әкімдерін тікелей сайлау енгізілуі;

- аудандық маңызы бар қалаларда және ауылдық елді мекендерде жергілікті өзін-өзі басқару жүйесін реформалау аясында мүшелерін азаматтар сайлайтын өкілдік органдар-кеңестер құру.

Мұның бәрі қазақстандықтарды түрлі сайланбалы мемлекеттік лауазымдарға кандидатурасын ұсыну (дербес немесе қоғамдық бірлестіктер арқылы) арқылы өзінің пассив сайлау құқығын пайдалана отырып, сайлау процесіне белсенді қатысуына түрткі болады.

Бұл жағдайда белгілі бір сайланбалы лауазымдарға өз кандидаттарын ұсынып қолдай алатын түрлі деңгейдегі (республикалық, өңірлік, жергілікті) жастар ұйымдарының рөлі үлкен. Өз кезегінде, бұл олардың көзделген аудиторияның алдында тартымдылық деңгейін арттырып, нәтижесінде жаңа мүшелер есебінен өз қатарын көбейтуі мүмкін. Сонымен қатар, бұл үшін тиісті ұйымдар жастармен, әсіресе ақпарат желісі бойынша өз жұмысын жандандыруы керек.

Жас азаматтардың қоғамдық-саяси процестерге қатысуы деңгейін арттыру оларды бір-бірімен бірігуге және жаңа жастар ұйымдарын құруына түрткі бола алуы мүмкін.

Жастар мен мемлекеттің арасындағы қатынастарға жақын болашақта ҚР Президенті Қ.К. Тоқаевтың 2022 жылғы 1 қыркүйекте «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына арнаған Жолдауында айтылған адами капиталды дамыту жөніндегі бастамалары да ықпал ете алады. Бұл, атап айтқанда:

- ҚР Ұлттық қорының жыл сайынғы инвестициялық табысынан 50%-ын балалардың 18 жасқа толғанға дейінгі арнайы жинақтау шоттарына аудару. Бұл шара 2024 жылдан бастап іске асырылады. Оларды алушылар жинақталған қаражатты тек тұрғын үй сатып алу және/ немесе білім алуға жұмсайды;



– талапкерлерге ҰБТ нәтижелеріне және өзге де көрсеткіштерге байланысты мөлшері бойынша – 30-100% аралығында сараланатын білім беру гранттарын бөлу, сондай-ақ жылдық 2-3% мөлшер-  
леменен оқуға жеңілдікті кредиттер беру<sup>117</sup>.

Мемлекеттің осы және өзге де әлеуметтік бастамаларын іске асыру қазақстандық жастардың түр-  
лі санаттарының өкілдері тарапынан оған деген сенім деңгейін арттыруға ықпал етеді деген үміт бар.

Аталған факторлар 2022 жылғы қыркүйектен бастап байқалып отырғандай, Ресейден Қазақстанға  
көші-қон ағыны артқанына байланысты Қазақстанның ірі қалаларында жалға берілетін тұрғын үй  
бағасы күрт өсуін тудырды. Бұл, әсіресе, басқа елді мекендерден оқуға қалаларға барған ЖОО және  
колледж студенттерінің мүддесіне әсер етеді. Осыған байланысты мемлекет жастар арасындағы  
көші-қон процестерін және жалға берілетін тұрғын үй нарығын реттеуді күшейтуге байланысты қо-  
сымша шаралар мен талаптар қалыптастыруы мүмкін.

Мұндай жағдайларда мемлекеттің жастар саясатын іске асыру процесінде жоғарыда қарасты-  
рылған сыни аспектілер жас азаматтардың мемлекеттің қандай да бір шешімдері мен іс-әрекеттері-  
не теріс көзқарасының жанама факторларына айналуы мүмкін. Сонымен қатар, жастар өкілдерінің  
түрлі наразылық акцияларына, қылмыстық құрылымдардың немесе деструктив діни ұйымдардың  
қызметіне қатысуы – жастардың мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларға олар туралы білмеуі  
салдарынан қатыспауына нақты балама.

Осылайша, жастар мен мемлекет арасындағы жағдайдың ықтимал нашарлауына жол бермеу  
мемлекеттік жастар саясатын барлық бағыты бойынша іске асыру нәтижелілігі деңгейін арттыруды  
талап етеді.

«Жастар» ҒЗО әлеуметтанулық зерттеуінің нәтижелеріне сәйкес жас қазақстандықтардың көп  
бөлігі мемлекеттен жұмыспен қамту (29,8%), жас отбасыларды баспанамен қамтамасыз ету (28,3%)  
және жоғары білімге қол жеткізу мүмкіндігі мен оның сапасын арттыру (14,6%) сынды мәселелердің  
оң шешімін күтеді.

Өңірлерге қарай талдағанда осы мәселелердің біріншісі, әсіресе Ақтөбе (92,3%), Жамбыл (40,8%)  
және Түркістан (37,5%) облыстарының тұрғындары арасында өзекті болып отыр. Тұрғын үймен  
қамтамасыз етілу мәселесіне Солтүстік Қазақстан (46,2%), Ақмола (37,8%) және Жамбыл (37,7%)  
облыстарының респонденттері алаңдайды. Жоғары білімге қол жеткізу мүмкіндігі мен оның сапасын  
арттыру мәселесі Атырау облысы (35,2%) мен Алматы (21,1%) қаласының жастарын алаңдатады  
екен.

Бұдан, қазақстандық жастардың басым көпшілігі әсіресе, әлеуметтік-экономикалық сипаттағы  
өзінің мүддесі мен қажетін өтеудің басты факторларының бірі ретінде мемлекеттің жастар саясатын  
іске асыруға мүдделі деген тұжырым жасауға болады. Сонымен қатар, жас азаматтардың өздері бұл  
процеске қандай да бір себептермен қатыспайды. Сондықтан мемлекеттің жастар саясатының бел-  
гілі бір бағыттары аясында қызмет атқаратын мемлекеттік органдар мен олардың лауазымды тұлға-  
ларының атына қандай да бір сын-пікірлер айтылуына көбіне жастар бұл қызметтің ерекшеліктерін  
білмейтіні себеп.

Осыған байланысты мемлекеттің және оның мемлекеттің жастар саясатын іске асыруға қатыса-  
тын органдарының негізгі міндеті – Қазақстанның қолданыстағы заңнамасында рұқсат етілген фор-  
маларда осы процеске қатысуға жастардың мүмкіндігінше көп өкілін тарту. Бұл әсіресе, қарасты-  
рылып отырған әлеуметтік топты қолдайтын мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларға қатысты.  
Жастардың өзін мемлекеттік жастар саясатының толыққанды субъектісі деп сезінуі және оны іске  
асырудың барлық тетіктеріне қол жеткізуі маңызды.

<sup>117</sup> «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам». Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына жолдау/ ҚР Президентінің ресми сайты. 2022 жылғы 1 қыркүйек. // <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416>.

## ҚОРЫТЫНДЫ

2022 жылы Қазақстан саяси жаңғыру және құрылымдық экономикалық қайта құру қажетімен сипатталатын дамудың жаңа кезеңіне аяқ басты. Тәуелсіздіктің отыз жылында еліміз демократиялық құқықтық рәсімдерді нығайтуға, отандық экономиканың көлемін нақты мәнде 2,5 есе, ал жан басына шаққандағы жалпы ішкі өнімді долларға шаққанда 13 еседен астам ұлғайтуға мүмкіндік беретін ауқымды реформалар жүргізді, бұл Қазақстанға Орталық Азия елдері арасында сөзсіз көшбасшы болуға мүмкіндік берді. Үш онжылдықта ұлттық экономика бірқатар сын-қатер мен жаһандық дағдарыстарды еңсеріп, нәтижесінде әлемдік экономикалық жүйеге толыққанды қатыса алды.

Сонымен қатар қазіргі геосаяси жағдай ұлттық экономиканың тұрақтылығы мен бәсекеге қабілетін үздіксіз арттыру үшін одан әрі ілгерілеу туралы талап қояды. Ел болашағына стратегиялық инвестиция – адам капиталын, атап айтқанда, Қазақстан халқының едәуір бөлігін құрайтын жастарды дамыту. Бүгінде республикада 19,5 миллион адам тұрады, оның 3,7 миллионнан астамы – жас азаматтар. Республиканың әр бесінші тұрғыны – 14–29 жас аралығындағы жас тұрғын. Жастарды айқындайтын жас ауқымы «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заңның ағымдағы редакциясында бекітілген.

Қоғамдық пікірталас шеңберінде, сондай-ақ ұлттық қоғамдық сенім кеңесі мен ҚР Парламентінің отырыстары барысында жастарға тиесілі дегенді айқындайтын жоғарғы жас шегін 35 жасқа дейін арттыру туралы мәселе пысықталды. Осы әдістемемен санағанда Қазақстандағы жастар саны 6 миллионға дейін жетеді. Осылайша, еліміздің әр үшінші тұрғыны «жастар» санатына қосылады.

Жастардың жас ауқымын ұлғайту орташа өмір сүру ұзақтығы артуына байланысты жалпы әлемдік үрдіс және халықтың елеулі бөлігіне түрлі әлеуметтік «сатыларға» қол жеткізу мүмкіндігін кеңейтуге, сонымен бірге оларға жүктемені арттыруға мүмкіндік береді.

Республиканы саяси тұрғыдан жаңғырту – Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың халыққа арнаған жолдауында белгіленген «Әділетті Қазақстан» құрудың басым бағыты. Қолданыстағы билік институттарын реформалау Конституцияға түзетулер енгізу бойынша жалпыұлттық референдум өткізуден басталды.

Жалпы, жас қазақстандықтар еліміздегі саяси өмірге де, көршілес елдерде болып жатқан процестерге де белсенді қызығушылық танытады. «Жастар» ҒЗО зерттеулеріне сүйене отырып, әр оныншы жас қазақстандық бір жыл ішінде жария пікірталастарға қатысудан бастап гуманитарлық көмек пен экологиялық акцияларды жинауға дейін кем дегенде бір рет қандай да бір белсенділік формаларына қатысқан. Сауалнамаға қатысқан жастардың 20,6% саясатқа тек резонанстық оқиғалар кезінде қызығушылық танытады, ал 17,8% еріктілер қызметіне мезгіл-мезгіл қатысып тұрады.

Қазақстандық жастар қазіргі қоғамға кірігу үшін интернет пен әлеуметтік желілердің мүмкіндіктерін кеңінен пайдаланады. Жалпы, жұмыс іздегенде жастар материалдық байлыққа (62,0%) назар аударады және жұмысқа орналасу үшін нетуркинді сәтті пайдаланады (26,0%). Респонденттер мобильділікті танымал заманауи тренд ретінде атап өтеді, бұл ретте жастардың жартысынан көбі (62,5%) Қазақстанда қаламын деп жоспарлап отыр.

Тұтас көріністі алып, сондай-ақ жастар ортасындағы үрдістер мен өзгерістерді зерделеу үшін «Жастар» ҒЗО жыл сайын кешенді ғылыми еңбек – «Қазақстан жастары» ұлттық баяндамасын жариялайды. Талдау көрсеткендей, тәуелсіздік жылдары өмірдің көптеген саласында оң нәтижелерге қол жеткізілді. Мысалы, жастар өз денсаулығына мұқият бола бастады, салауатты өмір салтын ұстануға, спортпен шұғылдануға, сондай-ақ бейресми өзін-өзі тәрбиелеуге ынталы болды.

Алайда көп мәселе әлі шешімін тапқан жоқ. Атап айтқанда, жастарды әлеуметтік-экономикалық қамтамасыз етуде теріс тенденциялар бар: респонденттердің жартысынан көбінің қазіргі отбасы кірісі деңгейінде қаражат жинақтау мүмкіндігі жоқ. Сонымен қатар жастар саясаты саласындағы ұлттық жобалар көп екеніне қарамастан, жастардың бұл жобалар туралы хабардарлығы төмен және оларда өкілдік етуі төмен. Бұл парадокс жобалардың біржақтылығын, шалағайлығын және бытыраңқылығын, олардың жастардың дамуына жағдай жасағаннан гөрі әлеуметтік қолдауға көбірек бағытталғанын білдіреді.

Сонымен қатар жастар саясаты бойынша бірыңғай «қолшатыр» құжат жоқ. Кейінгі стратегиялық құжат («Қазақстан 2020: болашаққа жол» мемлекеттік жастар саясатының тұжырымдамасы) 2020 жылға дейін жұмыс істеді. Сондықтан қазіргі заманғы жаһандық үрдістер мен жастардың қажетін ескеретін жастар саясаты бойынша кешенді бағдарлама құру мақсатында жастар саясатының жаңа тұжырымдамасы әзірленіп жатыр.



## ҰСЫНЫМДАР

### 1-ТАРАУ. ДЕМОГРАФИЯ

**1. ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігіне** некенің ерте кезеңінде ажырасуды азайту үшін отбасы институтының жұмысын жандандыру, сондай-ақ ұлттық дәстүрді және табысты жас отбасы образын ұстана отырып, отбасы мәдениеті құндылықтарын қалыптастыру ұсынылды. Бұл бағыт аясында отбасылық өмір, әке мен ана болу құндылықтарын насихаттау, ене мен келін мектебін құруға жәрдемдесу сынды іс-шаралар қамтылуға тиіс. Жас отбасылар үшін бала санын көбейту үшін қолайлы жағдайлар жасап, көпбалалы жас отбасыларын қолдау жөнінде ұлттық жоба әзірлеу ұсынылады. Аталған кешенді іс-шараның сәтті іске асырылуы жастар арасындағы ажырасу санының жылма-жыл азаюына әкелуі тиіс.

**2. ҚР Денсаулық сақтау министрлігіне** денсаулық сақтау қызметтеріне жастардың қол жеткізуі саласында тұрғылықты жеріне, жынысына, мәдени-этностық ерекшеліктеріне, денсаулық жағдайына, көші-қон мәртебесіне қарамастан алғашқы медициналық-санитарлық көмекке қол жеткізу мүмкіндігін арттыру жөніндегі жоба әзірлеп, соны іске асыру ұсынылады. Кешенді іс-шара аясында салауатты өмір салтын насихаттауды күшейту, жасөспірімдер мен жастарға кешенді медициналық-психоәлеуметтік қызмет көрсету бойынша жастар орталықтарының санын, әсіресе ауылдық жерлерде көбейту және сапасын арттыру мәселесін пысықтауды көздеу ұсынылады. Жастар арасындағы өлім-жітімді азайту шараларын әзірлеу мен іске асыру кезінде оның себептеріне, қауіпті мінез-құлық факторларына (ішімдікті, есірткіні, темекіні шамадан тыс көп тұтыну) баса назар аудару қажет. Жастар арасындағы өлім-жітім жағдайларын толық тіркеуді, жастар арасындағы өлім себептерін расталған диагностикалауды қамтамасыз ету үшін халықтың табиғи қозғалысын статистикалық есепке алу жүйесін, электрондық ресурстарды дамытуды қолдау қажет. Бұл іс-шара кешенінің сәтті іске асырылуы ретінде жастар арасындағы әртүрлі аурулардан өлім-жітімнің азаюын және жастар бойынша бірыңғай ақпараттық-статистикалық базаның құрылуын қабылдау ұсынылады.

**3. ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросына** демография процестеріне өзгеріс әкелетін факторларға (жас қандастардың оралуы, COVID-19 пандемиясы, климат өзгеруі, әскери қақтығыстар, геосаяси жағдай, кірістер теңсіздігі және басқалар) мониторинг жүргізу жүйесін, статистикалық деректер базасын қалыптастыру және оларға қол жеткізу мүмкіндігін қамтамасыз ету ұсынылады. Бұл ұсынымның сәтті көрсеткіші ретінде жастар жөніндегі статистикалық деректердің жыл сайынғы жинағын жаңарту ұсынылады.

**4. ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігіне** демографиялық білімді дамыту саласында студенттер, магистранттар, докторанттар мен ғалымдарға гранттық қолдау жүйесі арқылы академиялық мобильділікті дамытып, «демограф» кәсіби стандартын әзірлеу ұсынылады. Жастар арасындағы демографиялық және көші-қон саясатын ғылыми-ұйымдық тұрғыдан сүйемелдеу саласында консультация беру және практикалық ұсынымдарды әзірлеу мақсатында демограф-ғалымдар мен сарапшылар базасын құру ұсынылады. Сондай-ақ техникалық, кәсіптік және орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары мен ЖОО ірі қалаларда емес, өңірлерде, еңбек нарығының нақты қажетіне сәйкес және жастардың көші-қон ағынын азайту, әлеуметтік проблемаларды шешу үшін өңірлердің экономикалық дамуына сәйкес орналасуын жоспарлау ұсынылады. Отбасы бар студенттерге қашықтан оқу форматы, жатақханамен қамтамасыз ету (ерлі-зайыптылардың бірі студент болса), тәжірибе жинау және волонтерлік тәжірибесі ретінде педагогика мамандықтары студенттерін қатыстыра отырып, университеттер жанынан балалар мекемелерін құру сияқты жағдайлар жасау ұсынылады. Индикатор ретінде жоғары және кәсіптік білім алу мақсатында қалаға ағылған жастар есебінен елді мекендердегі теңгерімсіздіктің азаюы мен жас демограф мамандардың пайда болуын алуға болады.

**5. ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігіне** әлеуметтік саясат саласында өнімді жұмыспен қамтылу, жастар арасындағы, әсіресе ауылдық жерлерде жұмыссыздық мәселелерін шешуді көздейтін шаралар әзірлеу ұсынылады. Индикатор ретінде елді мекен бөлінісінде жастардың ішкі көші-қонының еңбек саласы бойынша теңгерімсіздігінің азайып, ауылдық жастар арасындағы жұмыссыздықтың азайғанын алу ұсынылады.

**6. ҚР Денсаулық сақтау министрлігіне және ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігіне, ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігіне,** сондай-ақ мүдделі орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдарға мемлекеттік жоспарлау жүйесінің құжаттарын әзірлеу кезінде форсайт-зерттеулер, ғылыми-академиялық зерттеулер нәтижелерін пайдалану, сонымен қатар «дәлелдеу» қағидатын қолдану ұсынылады.

## 2-ТАРАУ. ДЕНСАУЛЫҚ

**1. ҚР Денсаулық сақтау министрлігіне** жастар денсаулығының негізгі көрсеткіштерін бақылау және зерделеу мақсатында, сондай-ақ жастардың жоғарғы жасы 35 жасқа дейін артқанын ескере отырып, 2023 жылы жастар денсаулығының барлық көрсеткіші бойынша бірыңғай тұрақты электрондық база құру ұсынылады.

**2. ҚР Денсаулық сақтау министрлігіне ҚР Ішкі істер министрлігімен, ҚР Бас прокуратурасымен** бірлесіп, улану, жарақат алу, суицид, жазатайым оқиғалар сынды сыртқы себептерден жастар өлімінің себептерін зерттеу және талдау жөніндегі терең талдамалық зерттеу жүргізіп, 2023 жылы аналитикалық баяндама әзірлеу ұсынылады.

**3. ҚР Денсаулық сақтау министрлігіне ҚР Ішкі істер министрлігімен, ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігімен, ҚР Бас прокуратурасымен** бірлесіп, жастар арасында нашақорлықтың таралу проблемаларын зерделеп, 2023 жылы аналитикалық баяндама әзірлеу ұсынылады.

**4. ҚР Денсаулық сақтау министрлігіне ҚР Ішкі істер министрлігімен, ҚР Оқу-ағарту министрлігімен, ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігімен** бірлесіп, жұмыс тобын құрып, 2023 жылы психологтарға жүгіну мәдениетін енгізу, сондай-ақ мұқтаж жандарға аноним түрде психолог қызметіне ваучер ұсыну арқылы оқушылар арасында суицидке бейім мінез-құлықтың алдын алу жөніндегі орта және ұзақ мерзімді жоспарлар әзірлеу ұсынылады.

**5. ҚР Денсаулық сақтау министрлігіне ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігімен** бірлесіп, Жастар денсаулық орталықтары мен Жастар ресурстық орталықтарының өзара іс-қимылының нақты алгоритмін әзірлеп, 2023 жылы осы орталықтардың қызметкерлеріне нұсқаулық әзірлеу ұсынылады.

**6. ҚР Мәдениет және спорт министрлігіне ҚР Денсаулық сақтау министрлігімен, ҚР Оқу-ағарту министрлігімен, ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігімен** бірлесіп, жастарға арналған спорт инфрақұрылымын жақсарту жөніндегі кешенді жоспар әзірлеп, алдағы 7 жылға жол картасын дайындау ұсынылады.

## 3-ТАРАУ. БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ

**1. ҚР Оқу-ағарту министрлігі және жергілікті атқарушы органдар** орта білім ұйымдары желісін дамытудағы теңгерімсіздікті еңсеру және оқушы орындарының тапшылығын біртіндеп жою мақсатында жаңа білім беру нысандарын салу және пайдалануға беру жоспарларын ел өңірлеріндегі демографиялық өзгерістер болжамдарымен үйлестіруі маңызды. Осы ретте мәселені шешу бойынша жол картасын дайындау ұсынылады.

**2. ҚР Оқу-ағарту министрлігіне, ҚР Мәдениет және спорт министрлігі мен жергілікті атқарушы органдарға** қала және ауыл жастарының білім алу мүмкіндіктерін теңестіру, сайып келгенде жас қазақстандықтардың осы екі санатының орта білімі сапасындағы алшақтықты азайту мақсатында негізінен ауылдық жерлерде, орта білім ұйымдары, шағын жинақты мектептердің материалдық-техникалық базасын нығайту жөніндегі жұмысты жандандыру ұсынылады. Осы бағыт бойынша жұмыс міндеттерінің қатарына мыналарды қосқан аса маңызды: апат жағдайындағы ғимараттардың санын нөлге жеткізу, қатты отын жағып жылытып отырған мектептер санын азайту, мектептерді санитарлық нормаларға сәйкес келетін және ғимарат ішіндегі әжетханалармен жабдықтау, елдің барлық мектебінде спорт залы мен құрал-жабдықтар, асхана мен буфет болуын қамтамасыз ету. Сондай-ақ орта білім, мәдениет пен спорт жүйесінде қосымша білім беретін ұйымның материалдық-техникалық базасын жақсарту қажет етіледі.

**3. ҚР Оқу-ағарту министрлігі ҚР Ішкі істер министрлігімен және ҚР Төтенше жағдайлар министрлігімен** бірлесіп, балалар мен жастардың білім беретін ұйымдарда жүрген кездегі қауіпсіздігін қамтамасыз ету, зорлық-зомбылық, буллинг фактілерінің алдын алу шараларын жүргізу ұсынылады. Осы ретте арнайы педагогтарға және білім алашуларға арнап нұсқаулық дайындау ұсынылады.

**4. ҚР Оқу-ағарту министрлігі және өңірлік білім беру басқармаларына** оқу материалын сапалы ұсыну және білім алушылар арасында оларға қол жеткізудегі саралануды азайту үшін ерекше білім қажеттіліктері бар балаларды қабылдайтын жалпы білім беру мектептерін арнайы жабдықтармен жарақтандыруға баса назар аудару, сондай-ақ оны сатып алуға бюджет қалыптастыру үшін ерекше білім қажеттіліктері бар балаларды қабылдайтын мектептерде талап етілетін және жетіспейтін құралдарға, арнаулы жабдықтарға талдау жүргізу ұсынылады.

**5. ҚР Оқу-ағарту министрлігі және өңірлік білім беру басқармалары** ерекше білім қажеттіліктері бар балалар және жастармен әсіресе ауылдық жерлерде жұмыс істейтін педагогтар тапшылығына жағдайында болашақта мамандықтар бөлінісінде (дефектология, олигофренопедагогтар, лого-

педтер және т.б.) мемлекеттік білім тапсырысы мен ЖАО гранттарын қалыптастыру үшін жылына екі рет жиынтық өтінім жібергені жөн.

**6. ҚР Оқу-ағарту министрлігі ҚР Денсаулық сақтау министрлігімен** бірлесіп, ерекше білім қажеттіліктері бар балалармен және жастармен жұмыс істеу машықтары бар және жұмыс ерекшеліктерін меңгерген педагогтар әлі де қажет екенін ескере отырып, біліктілікті арттыру және қайта даярлау курстарының бағдарламаларына педагогтардың неғұрлым кеңінен қол жеткізуін қамтамасыз етуі керек.

**7. ҚР Оқу-ағарту министрлігі ҚР Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігімен және өңірлік білім беру басқармаларымен** бірлесіп, балалар мен жастар арасында, әсіресе ауылдық жерлерде функционалдық және ақпараттық-коммуникациялық сауаттың қазіргі төмен деңгейін арттыруға мынадай шаралар жасай алады: ТжКБ ұйымдарын оқу процесін кедергісіз жүзеге асыру мен сапалы техникалық жарақтандыру және жоғары жылдамдықты интернетпен қамтуға мүмкіндік беретін жоғары жылдамдықты интернетке қосылатын компьютерлік техникамен толығымен жабдықтау қажет. Бұл бағытта жеке секторды ынталандыру шараларын қарастыра отырып, МЖӘ әлеуетін кеңінен пайдаланған жөн.

**8. ҚР Оқу-ағарту министрлігі ҚР Жоғары білім және ғылым министрлігімен** бірлесіп, қала және ауыл мектептері оқушыларының ағылшын және басқа шет тілдерін меңгеруіндегі айырмашылықты ескере отырып, ағылшын тілін меңгеруге ауыл жастарының кеңінен қол жеткізуі мәселесін пысықтағаны маңызды.

**9. Жергілікті атқарушы органдардың өңірлік білім беру басқармаларына, өңірлік мәдениет және спорт басқармаларымен** бірлесіп, ауылдық жерлердегі жастардың қосымша білім алуға кеңінен қол жеткізуін қамтамасыз ету үшін ауыл мектептері мен мәдениет үйлерінде ұсынылатын қосымша білім беру қызметтерінің ауқымын кеңейту ұсынылады.

**10. ҚР Оқу-ағарту министрлігі ҚР Жоғары білім және ғылым министрлігімен, ҚР Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігімен, ҚР Ұлттық экономика министрлігімен** бірлесіп, ТжКБ ұйымдар желісін бөлудегі аумақтық теңгерімсіздікті теңестіру мақсатында өңірлердегі ТжКБ ұйымдарының бейінін өңірдің мамандануымен байланыстыруы қажет болады. Өңірде ТжКБ ұйымдары қызметінің бейіні бойынша кәсіпорындар болуы дуалды оқытуды белсенді дамытуға, сондай-ақ жергілікті жастардың елдің ірі қалаларына кетуін тежеуге ықпал етеді.

**11. ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігімен, ҚР Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігімен, ҚР Әділет министрлігімен, ҚР Ішкі істер министрлігімен және басқа мүдделі мемлекеттік органдармен** бірлесіп, маңызды функционалдық машық тапшылығын жеңу (қаржылық, цифрлық, құқық және басқа) және бағалау критерийлерін әзірлеу мақсатында балалар, жастар мен ересектер арасында бейресми білім алуды дәріптеу жұмысын жандандырғаны пайдалы болады.

**12. ҚР Оқу-ағарту министрлігі ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігімен, ҚР Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігімен, ҚР Ұлттық экономика министрлігімен** бірлесіп, ғылыми-зерттеу инфрақұрылымы дамуындағы өңірлер арасындағы теңгерімсіздікті теңестіру мақсатында ҒЗТҚЖ жүргізетін ұйымдар желісі таралуын өңірлердің мамандануын ескере отырып реттегені жөн. Бұл өңірлердегі технология дамуы қарқынын теңестіруге, жастардың ғылымға баруына кедергілерді азайтуға мүмкіндік береді.

**13. ҚР Оқу-ағарту министрлігі ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігімен, ҚР Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігімен, ҚР Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігімен, ҚР Ұлттық экономика министрлігімен** бірлесіп, табиғи себептер бойынша қатардан шығып қалатын ғылыми кадрларды бірқалыпты алмастыруды қамтамасыз ету үшін ғалым кадрларды даярлауға мемлекеттік тапсырысты қалыптастыру кезінде ҒЗТҚЖ жүргізетін ұйымдар контингентінің құрылымындағы демографиялық өзгерістерді ескергені маңызды. Бұдан өзге, жас ғалым қызметкерлердің кетуін азайту мақсатында базалық жалақыны көбейту және ҒЗТҚЖ-ға жұмсалатын шығын құрылымында ғалым қызметкерлердің еңбекақысын төлеуге арналған шығын бабын кеңейту ұсынылады.

**14. ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі** жастардың докторантурада оқу қорытындысы бойынша диссертация қорғауының төмен көрсеткіштерінің себептерін мұқият зерделеп, жария есеп шығаруы қажет. Бұл бағыттағы шаралардың жоғы бүгінде мемлекет экономикасына залал келтіреді: ғалым кадрларды даярлауға жұмсалатын қаржы ресурстарының әлсіз әсері; 55 жастан асқан ғалым кадрлардың орнын жастармен толықтыру қарқынының әлсіздігі.

**15. ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі, ҚР Оқу-ағарту министрлігі ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігімен және ҚР Президенті жанындағы Әйелдер ісі және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі Ұлттық комиссиямен** бірлесіп, білім мен ғылымдағы

гендерлік сегрегацияны еңсеру мақсатында әлеуметтік желілер платформасы арқылы ерлер арасында педагогикалық мамандықтарды және әйелдер арасында инженерлік, техникалық мамандықтарды насихаттау жөніндегі ақпараттық науқан жүргізу ұсынылады.

#### 4-ТАРАУ. ӘЛЕУМЕТТІК–ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙ

**1. ҚР Цифрлық даму, инновациялар мен аэроғарыш өнеркәсібі министрлігіне жергілікті атқарушы органдармен** бірлесіп, алыс ауылдық елді мекендерде шапшаң интернет желісіне қол жеткізу мүмкіндігін қамтамасыз ету жұмысын жеделдету ұсынылады. Қазақстанда жастарды әлеуметтік қорғау саласындағы мақсатты саясатты іске асыру жөніндегі күш-жігерге қарамастан, қазіргі қала және ауыл жастарының әл-ауқатындағы алшақтықты азайту үшін цифрландыру мүмкіндіктерін пайдаланудың мүмкіндіктері мол.

**2. ҚР Стратегиялық жоспарлау мен реформалар агенттігіне** жастарды жұмыспен қамтуды көздейтін шаралардың тиімділігіне интегралды бағалау жүргізу ұсынылады. Жастардың әл-ауқатын өзара байланысты екі фактор – сапалы білім беру және нәтижелі жұмыспен қамту іске асқан жағдайда ғана арттыру мүмкін екенін ескере отырып, бір жағынан Қазақстанда жиырма жылдан астам уақыт бойы өзгермеген жастарды қолдаудың негізгі бағыттарын жаңарту қажет, ал екінші жағынан атқарылып жатқан шаралардың тиімділігін кешенді бағалау талап етіледі.

**3. ҚР Оқу-ағарту министрлігі ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігімен, ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігімен** бірлесіп, еңбек нарығы үнемі жаңа және сұраныс бар кәсіптермен толығып отыратынына байланысты мемлекеттік гранттар берілетін мамандықтар тізбесін үш жылда бір рет қайта қарауы қажет. Бұл ретте, келешек мамандықтарының негізі бүгінде барлық қызмет саласына енгізіліп жатқан цифрландыруға байланысты екенін ескерген маңызды, алайда әлеуметтік маңызы бар мамандықтарға (дәрігер, мұғалім) олардың өкілдері өз машықтарын үнемі арттырып, оларды құбылмалы жағдайларға бейімдеп отырса ғана сұраныс бар болады.

**4. ҚР Ұлттық экономика министрлігіне, ҚР Қаржы министрлігіне** бюджетті жоспарлау жүйесіне халықтың түрлі санатының қажетін ескеруге мүмкіндік беретін тетіктерді енгізгені жөн. Бұл жұмыс кезең-кезеңмен жүргізілуі мүмкін. Елде қазірдің өзінде алғышарттар бар. Қазақстанның балалардың әл-ауқаты индексі аясында көзделген балаларға арналған бюджетті толыққанды енгізуден бастау қажет. Әлеуметтік салада қаржыландыру жыл сайын ұлғайып жатқанына қарамастан, білім беруді қаржылай қолдаудың жеткіліксіздігі – Қазақстанның халықаралық рейтингтерде өзге елдерден артта қалып келе жатқанының негізгі факторларының бірі. Бұдан өзге, бұл проблема еңбек нарығының болашақ ресурстарының сапасына әсер етеді. Осыған байланысты жастардың білігін арттыру мақсатында бастауыш, орта және жоғары білімді мемлекеттен қаржыландыру көлемін көбейту шараларын қарастыру қажет. Халықаралық сарапшылар бұл мақсатқа саясаттың өзге салаларынан қаржыландыруды қайта бөлу, қосымша салық түсімдерін ұлғайту және жұмыс берушілердің жарналарын ұлғайту арқылы қол жеткізуге болатынын атап өткен.

**5. ҚР Қаржы министрлігі** жастардың түрлі санатының қажетін уақытылы анықтау үшін мемлекеттік бюджетті жоспарлау және бөлу кезінде гендерге қарай талдау жасауды енгізуі және жүйелі жүргізуі, сондай-ақ инклюзив даму қағидаттарын ескере отырып, ресурс бөлудің тиімділігін арттыру бойынша жұмыс жүргізуінің мүмкіндігі көп болып көрінеді.

#### 5-ТАРАУ. ЖАСТАРДЫҢ АЗАММАТТЫҚ ЖӘНЕ САЯСАТҚА ҚАТЫСУЫ

**1. ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігіне және жергілікті атқарушы органдарға** жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайын және әлеуметтік көңіл-күйін жақсарту жөніндегі қолданыстағы шараларды қайта қарау және қосымша шаралар әзірлеу ұсынылады. Сонымен қатар өңірлер бөлінісіндегі жастардың жалпы санынан NEET санатындағы жастар үлесін азайту мақсатында өңірлер бөлінісінде жастардың жалпы санынан NEET санатындағы жастар үлесін азайту жөніндегі жетістіктер индикаторын белгілей отырып, жастарды еңбек нарығына немесе ресми білім беруге араластыру жөнінде жұмыс атқару, сондай-ақ өңірлер бойынша жас қызметкерлердің орташа жалақысын өсіру жөніндегі жетістіктер индикаторын белгілей отырып, қызметкерлер жалақысы деңгейін инфляцияны ескере отырып уақытылы арттыру мақсатында жұмыс беруші кәсіпорындармен бірлесе жұмыс атқару ұсынылады.

**2. ҚР Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі екінші деңгейдегі банктермен** бірлесіп, жас қазақстандықтардың несие берешегінің ауыртпалығын азайту бойынша жетістіктер индикаторын белгілей отырып, жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайын жеңілдету мақсатында оларға несие жүктемесін азайтудың ықтимал тетіктерін ойластырғаны жөн.

**3. ҚР Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі екінші деңгейдегі банктермен** бірлесіп, қысқа мерзімді кезеңдерге «жылдам қарыздар» қызметіне жүгінетін жастар санын азайту жөніндегі жетістіктер индикаторын белгілей отырып, жастардың микронесие ұйымдарына («жылдам қарыз») қарыз болу жағдайына абайсызда түсіп қалуына жол бермеу мақсатында жастар арасында қаржылық сауат арттыру жұмыстарын жүргізуі қажет.

**4. ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі және ҚР Оқу-ағарту министрлігіне** орта және жоғары білім беретін оқу орындарының жастардың логикасы мен сын тұрғысынан ойлауын дамыту жөніндегі оқу курстарын, қосымша сабақтар әзірлеуін және енгізуін, осы сабақтарға қатысатын студенттер мен оқушылар саны жөніндегі жетістіктер индикаторын белгілей отырып, саяси және әлеуметтік-экономикалық мәселелер бойынша ақпарат көздері мен пікірлерді тексеруді танымал етуді ынталандыру ұсынылады.

**5. ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі** жастар үшін беделді адамдар мен ақпарат көздері туралы үнемі жаңартылатын ақпарат болуы жөніндегі жетістіктер индикаторын белгілей отырып, саясат туралы ақпарат алу және саяси оқиғаларды бағалау кезінде (танымалдығы бойынша, әлеуметтанулық зерттеулер мен өзге де деректерге сүйеніп) жастар құлақ асатын беделді адамдарды үнемі бақылап отырғаны маңызды.

**6. ҚР Мемлекеттік қызмет істері агенттігіне** талантты жастарды мемлекеттік қызметтегі жұмысқа тарту, сондай-ақ жастардың мемлекеттік басқарудың барлық деңгейінде және мемлекеттік қызметшілердің барлық санатында, оның ішінде саяси деңгейде өкілдігін арттыру үшін жастардың мансабын өсіру мүмкіндіктерін кеңейту жөніндегі жұмысты күшейтудің мүмкіндіктері көп болып көрінеді. Ол үшін жоғары мемлекеттік қызметтегі, оның ішінде саяси деңгейдегі жастар саны бойынша жетістіктер индикаторын белгілей отырып, оқу орындарында, сондай-ақ шетелде оқып оралған жастарға рекрутинг жүргізуді жолға қою керек.

**7. ҚР Мемлекеттік қызмет істері агенттігіне** Президенттік жастар кадрлық резерві мүшелерімен өзара іс-қимыл жөніндегі жұмысты күшейту және жұмыс жүргізу ашықтығын арттыру ұсынылады. Яғни, іріктеу, өзара әрекеттесу, мүшелермен үнемі байланыста болудың тұрақты алгоритмін әзірлеу, сондай-ақ сайт пен әлеуметтік желілердегі аккаунттарды тұрақты түрде жүргізу қажет.

**8. ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігіне** еліміздің ірі салық төлеушілері жастар саясаты саласындағы корпоративтік әлеуметтік жауапкершілікке қаншалықты бағдар ұстайтынына талдау жүргізу ұсынылады.

**9. Жергілікті атқарушы органдарға** өңірлердегі, әсіресе ауылдық жерлердегі волонтерлық ұйымдардың жұмысына жастардың қатысуын қолдау және көтермелеу, сондай-ақ волонтерлық ұйымдардың жұмысына қатысатын жастар үлесі түріндегі жетістіктер индикаторын белгілей отырып, әлеуметтік желілерде және дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдарында осындай жұмысқа ақпараттық қолдау көрсеткен пайдалы болады.

## 6-ТАРАУ. ЖАСТАР ОРТАСЫНДАҒЫ ҚАУІПСІЗДІК

**1. ҚР Ішкі істер министрлігі және жергілікті атқарушы органдар** жастар арасында жеке адамға қарсы, қоғамдағы қауіпсіздік пен қоғамдағы тәртіпке қарсы қылмыстық құқық бұзудың, көліктегі қылмыстық құқық бұзу мен халықтың денсаулығына, адамгершілікке қарсы құқық бұзудың алдын алу жөніндегі жұмысты күшейтуі қажет. Қалыптасқан жағдайды тұрақтандыруды көздейтін пәрменді шаралар кешенін әзірлеу қажет.

**2. ҚР Ішкі істер министрлігіне ҚР Оқу-ағарту министрлігімен және ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігімен** бірлесіп, жыныстық тиіспеушілік саласында аса ауыр қылмыстар мен құқық бұзудың алдын алу және оны болдырмау бағытында құқық қорғау органдары, өзге мемлекеттік құрылымдар мен қоғамдық ұйымдардың қызметін күшейту ұсынылады.

**3. ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігіне, ҚР Оқу-ағарту министрлігіне** ғалым және педагог кадрларды қатыстыра отырып, жастар ортасында олардың ерекше орнын анықтай отырып, әлеуметтік әлемнің оқшауланған бейнесін белсенді құру тұжырымдамасын әзірлеу және насихаттау ұсынылады. Бейәлеуметтік мінез-құлықтың алдын алу тетіктері жасөспірімдердің алдыңғы буындардың алдынан шықпаған өзекті міндеттерді қою және шешу, қабылдаған шешіміне жауап беру, ақпарат көздерімен икемді жұмыс істеу және өзінің оң әлеуметтік тәжірибесін құра білу қабілетіне бағытталуы керек.

**4. ҚР Ішкі істер министрлігі және жергілікті атқарушы органдар** мүдделі мемлекеттік органдардың, ҮЕҰ және қоғамдастық өкілдерінің қатысуымен түрлі жедел-профилактикалық іс-шараларды («Жасөспірім», «Түнгі қаладағы балалар») және акцияларды («Жасөспірім – Заң – Қауіпсіздік», «Жұмыспен қамту», «Мен және менің полицейім») өткізу аясын кеңейтуі қажет. Бұл ретте, NEET са-

натындағы жасөспірімдерге баса назар аударған жөн. Бейімделгіш тұлға қалыптастыруды көздейтін құндылық қалыптастыру мақсатында жасөспірімдердің бос уақытын ұтымды ұйымдастыруды қамтамасыз ету қажет. Жасөспірімдерде құндылық бағдарларын қалыптастырумен байланысты тәрбиелік микросоциум элементтерін күшейте отырып, қоғамда жастар микроортасын қайта бағдарлау ұсынылады.

**5. ҚР Ұлттық қауіпсіздік комитеті, ҚР Ішкі істер министрлігі, ҚР Бас прокуратурасы** бейәлеуметтік көңіл-күйдегі жастар қатысатын террористік және экстремистік акциялар жасау қатері күшейгеніне байланысты терроризм мен экстремизм көріністеріне қарсы тұру механизмдерінің нәтижелілігін жетілдіруді көздейтін жаңа шешімдер іздестіруді жандандыруы керек. Заңға қайшы іс-қимылдарды уақытылы анықтау мен алдын алу мақсатында озық шетелдік тәжірибені сын тұрғысынан зерделеу және соған сүйеніп қазіргі заманғы жаһандық сын-тегеуріндерге барабар ден қою шараларын әзірлеген жөн.

**6. ҚР Ішкі істер министрлігіне, ҚР Оқу-ағарту министрлігіне және жергілікті атқарушы органдарға** кәметке толмағандарға қарсы қылмыстық құқық бұзудың алдын алу жөніндегі жұмысты күшейту ұсынылады. Жастардың әлеуметтік нормалар мен әлеуметтік пайдалы мінез-құлқы ережелері туралы тұрақты білімін қалыптастыруды көздейтін ғылыми негізделген және барабар шараларды әзірлеу үшін жеке зерттеу жүргізу қажет. Мұндай зерттеудің нәтижелері қоғамға жат мінез-құлқы бар жасөспірімдермен жұмыс істеу кезінде түрлі форма мен іс-әрекетті қолдану жөніндегі нақты ұсыныстар мен ұсынымдарды қамтуы керек. Бейәлеуметтік мінез-құлқы бар жасөспірімдердің құндылық бағдарларын түзетуді көздейтін және олардың бойында тұлғаның жағымды қасиеттерін қалыптастыруға көмектесетін жеке және ұжымдық педагогикалық әсердің салмақты үйлесім тетіктері әзірленуге тиіс.

**7. ҚР Ішкі істер министрлігіне, ҚР Оқу-ағарту министрлігіне және жергілікті атқарушы органдарға** ЕҚЫҰ үздік тәжірибелеріне сәйкес «Intelligence-Led Policing» жұмыс принциптерін енгізу жөніндегі жобаны іске асыру ұсынылады.

## 7-ТАРАУ. МЕМЛЕКЕТТІҢ ЖАСТАР САЯСАТЫ

**1. Орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдар** жастарды қолдау үшін іске асырылатын бағдарламалар мен жобалар туралы ақпараттық-түсіндіру жұмысын күшейткені жөн. Атап айтқанда, жергілікті уәкілетті органдар өзінің ресми интернет-ресурсында және әлеуметтік желілерде өңірлік және жергілікті бағдарламалар мен жобалардың мақсаттары, міндеттері, оларға қатысу шарттарын көрсете отырып, көрнекі және түсінікті формада ақпарат жариялап отыруы керек.

**2. Орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдарға** мемлекеттік әлеуметтік тапсырыстар мен гранттар аясында жастардың қоғамдық ұйымдарына нақты практикалық нәтижелері бар әлеуметтік маңызды жобалар мен бастамаларды іске асыруға ғана бюджет қаражатын беру ұсынылады. Жергілікті атқарушы органдар «халық қатысатын бюджет» жобаларына жастар өкілдерін тартқаны жөн.

**3. ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі мен жергілікті атқарушы органдар орталық және жергілікті телеарналармен ынтымақтаса** отырып, апта сайын мемлекеттік органдар, саяси партиялар, үкіметтік емес ұйымдар мен сарапшылар қоғамдастығы өкілдерін қатыстырып, жастар өмірінің өзекті мәселелерін талқылауға және жастар саясатын іске асыруға арналған бағдарламалар (хабарлар) көрсетілуін қамтамасыз ету қажет.

**4. Жергілікті атқарушы органдар** тиісті мәслихаттар, әкімдіктер мен олардың құрылымдық бөлімшелерінің қызметі аясында жастар ұйымдарының өкілдерін мемлекеттің жастар саясаты мәселелеріне қатысты нормативтік-құқықтық актілерді әзірлеуге және сараптауға, сондай-ақ оны іске асыру тиімділігін бағалауға тартуы қажет.

**5. Жергілікті атқарушы органдарға** тиісті әкімдіктер жанынан Жастар істері жөніндегі кеңестердің қолдауымен ай сайын жастар өмірінің өзекті мәселелерін және оларды шешу жолдарын талқылау үшін мүдделі мемлекеттік және мемлекеттік емес құрылымдар өкілдерінің қатысуымен жастар клубтарының отырыстарын өткізуді қамтамасыз ету ұсынылады.

**6. ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігіне ҚР Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясымен ынтымақтаса** отырып, жастар ортасында жұмыс істеу мәселелері бойынша оқу курсы әзірлеу және ол бойынша мүдделі мемлекеттік және мемлекеттік емес құрылымдардың өкілдері арасында сабақтар сериясын өткізу ұсынылады.

## ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗІМІ

1. «Әділет мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>.
2. «Қазақстан жастары – 2014» Ұлттық баяндамасы. = Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2014». = National report «Youth of Kazakhstan – 2014» // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14704/>.
3. «Қазақстан жастары – 2015» Ұлттық баяндамасы. = Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2015». = National report «Youth of Kazakhstan – 2015» // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14705/>.
4. «Қазақстан жастары – 2018» Ұлттық баяндамасы. = Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2018». = National report «Youth of Kazakhstan – 2018» // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14708/>.
5. «Қазақстан жастары – 2019» Ұлттық баяндамасы. = Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2019». = National report «Youth of Kazakhstan – 2019» // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14709/>.
6. «Қазақстан жастары – 2020» Ұлттық баяндамасы. Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2020». «National report Youth of Kazakhstan – 2020».
7. «Қазақстан жастары – 2021» Ұлттық баяндамасы. = Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2021». = National report «Youth of Kazakhstan – 2021» // <https://eljastary.kz/ru/reports/18762/>.
8. «Қазақстан Республикасындағы білім беру жүйесінің статистикасы». Ұлттық жинақ. – Астана: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі, «Ақпараттық-талдау орталығы», 2022. – 308 с.
9. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мемлекеттік жастар саясаты мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 24 желтоқсандағы № 925 қаулысы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000925>.
10. «Қазақстан Республикасының кейбір конституциялық заңдарына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық Заңы. 2022 жылғы 7 ақпандағы № 105-VII ҚРЗ. «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2200000105>.
11. «Ұлттық рухани жаңғыру» ұлттық жобасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 724 қаулысы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000724>.
12. «Халық бірлігі мен жүйелі реформалар – ел өркендеуінің мықты негізі» Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>.
13. 40% молодежи с высшим образованием работают не по профессии в Казахстане – спикер сената // <https://ru.sputnik.kz/20220520/40-molodezhi-s-vysshim-obrazovaniem-rabotayut-ne-po-professii--spiker-senata-24934502.html>.
14. 5 фактов о молодежном суициде в Казахстане // <https://the-steppe.com/razvitie/5-faktov-o-molodezhnom-suicide-v-kazahstane>.
15. Bong, Su & Kim, Kyoung Min & Seol, Ki & Kim, Jun Won, Bullying perpetration and victimization in elementary school students diagnosed with attention-deficit/hyperactivity disorder / Su Hyun Bong, Kyoung Min Kim, Ki Ho Seol, Jun Won Kim // *Asian Journal of Psychiatry*. – № 62. – 2021. – P. 102729 – 102735.
16. Briggs, J. (2016) *Young People and Political Participation*. Palgrave Macmillan UK.
17. Chen, M., & Flowerdew, J. (2019). Discriminatory discursive strategies in online comments on YouTube videos on the Hong Kong Umbrella Movement by Mainland and Hong Kong Chinese. *Discourse & Society*, 30(6), 549–572.
18. Coffey, B., & Woolworth, S. (2004). “Destroy the scum, and then neuter their families:” the web forum as a vehicle for community discourse? *Social Science Journal*, 41(1), 1–14.
19. Collin, P. (2015) *Young Citizens and Political Participation in a Digital Society*. Palgrave Macmillan UK.
20. Generación ‘ni-ni’: ni estudia ni trabaja | Edición impresa | EL PAÍS.
21. *Global Employment Trends for Youth 2013*. Международная организация труда (2013). Дата обращения: 8 декабря 2017.
22. Haerpfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano J., M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin & B. Puranen et al. (eds.). 2020. *World Values Survey: Round Seven – Country-Pooled Datafile*. Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WVSA Secretariat. doi.org/10.14281/18241.1
23. Heitmeyer, W., Buhse, H., Liebe-Freund, J., Möller, K., Müller, J., Ritz, H., Siller, G. & Vossen, J. (1992). *Die Bielefelder Rechtsextremismus-Studie. Erste Langzeituntersuchung zur politischen Sozialisation männlicher Jugendlicher*. Weinheim: Juventa.
24. *Islamist terrorism in Europe: a history* / Petter Nesser. – London: Hurst & Company, 2015. – P.13–18.
25. Kumar, K. B. (2020). Crisis Beyond the Crises: MENA’s Youth Unemployment Problem. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development*, 16, 186–197 // <https://www.jstor.org/stable/48573760>.

26. OECD Skills Strategy Kazakhstan. Assessment and Recommendations. OECD, 180 p. // [https://www.oecd-ilibrary.org/education/oecd-skills-strategy-kazakhstan\\_39629b47-en](https://www.oecd-ilibrary.org/education/oecd-skills-strategy-kazakhstan_39629b47-en).
27. Pickard, S. (2019) Politics, Protest and Young People. Palgrave Macmillan UK.
28. Spannring, R. (2009) Youth Participation. 1st edn. Südwestdeutscher Verlag für Hochschulschriften.
29. Айтылды және орындалды: Президенттің Қазақстан халқына Жолдауындағы тапсырмаларын жүзеге асыру туралы // <https://ortcom.kz/kk/deyatelnost-pravitelstva/1650949561>.
30. АҚДМ-да жастар ұйымдарымен өзара іс-қимыл жасау үшін жаңа алаң құрылды/ Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің ресми сайты. 2022 жылғы 23 ақпан. // <https://www.gov.kz/memleket/entities/fam/press/news/details/331500?lang=ru>.
31. Алматы жастарды несиелеу бағдарламасы // <https://hcsbk.kz/affordable-housing/almaty-zhastary/>.
32. Атаулы әлеуметтік көмек // [https://egov.kz/cms/kk/articles/family\\_support/social\\_help?mobile=no](https://egov.kz/cms/kk/articles/family_support/social_help?mobile=no).
33. Бағаны бақылау ИСМ-ге жүктеледі, жастар екі есе көп болады-мәжілісмендер бірқатар заң жобаларын мақұлдады / ҚР Парламенті Мәжілісінің ресми сайты. 2022 жылғы 28 қыркүйек. // <http://www.parlam.kz/ru/mazhilis/news-details/id49740/1/1>.
34. Волчецкая Т. С., Авакьян М. В., Осипова Е. В. Криминологическая характеристика и профилактика скулшутинга и кибербуллинга в России и зарубежных странах // Всероссийский криминологический журнал. – 2021. – Т. 15, № 5. – С. 578–591.
35. Ғылым туралы ұлттық баяндама. – Астана, 2021. – 250 б.
36. Дети в Казахстане почти каждый день совершают самоубийства // <https://liter.kz/kazahstan-godami-ne-mozhet-reshit-problemu-suicidov/>.
37. Джук А. А. Молодежный экстремизм как элемент дезадаптации молодежи // Вестник ЧитГУ. – 2011. – №8(75). – С. 62–66.
38. Диль В. А. Тенденции развития современного экстремизма: молодежный и информационный экстремизм // Известия Томского политехнического университета. – 2009. – Т. 314. №6. – С. 167–170. – С.168.
39. Жастар саясаты /ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің ресми сайты// <https://www.gov.kz/memleket/entities/fam/activities/1955?lang=ru>.
40. ЖОО түлектерінің 30%-дан астамы бұл жылы жұмысқа орналаса алмаған. 09.08.2022 // <https://24.kz/ru/news/obrazovanie-i-nauka/item/558792-bole-30-vypusnikov-vuzov-v-etom-godu-ne-smogli-trudoustroitsya>.
41. Ивановщина В. А., Ходоренко Д. К., Александров Д. А. Распространенность буллинга: возрастные и гендерные различия, значимость размеров и типа школы // Educational Studies Moscow. – 2021. – № 4. – С. 220–242.
42. Какие компетенции необходимо развивать молодежи, чтобы быть востребованными на рынке труда // <https://strategy2050.kz/ru/news/kakie-kompetentsii-neobkhodimo-razvivat-molodezhi-chtoby-byt-vostrebovannymi-na-rynke-truda/>.
43. Карманова Э.С., Курманов М.М., Аккожа Д.З., Калиева А.К., Вальковский А. OZGERIS – Young Community Interventions: Отчет о социокультурном и образовательном проекте, 2019–2021 годы. – Алматы: ОФ «КОМУНИТИПЛЮС», 2021. – С. 237.
44. Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения. – Тверь, 1998.
45. Корецкая Т. Амбициозным профессионалам – зеленый свет / ЮКинформ. 31 августа 2022 года. // <https://yujanka.kz/ambitsioznym-professionalam-zelenyj-svet>.
46. Куттыбаев Д. 420 медалей в самых престижных предметных олимпиадах удалось выиграть школьникам Казахстана. Источник: <https://kazpravda.kz/n/420-medaley-v-samyh-prestizhnyh-predmetnyh-olimpiadah-udalos-vyigrat-shkolnikam-kazahstana/>.
47. Қазақстан жастары, 2016–2020 жж.: статистикалық жинақ / Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы // <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection>.
48. Қазақстан жастарының әл-ауқаты индексі және Қазақстан жастарымен ұлттық-онлайн-кеңес нәтижелері бойынша қысқаша есеп. 2014 жылдың сәуірі/ БҰҰ Балалар қорының ресми сайты (ЮНИСЕФ) // <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/436/file/Публикация%20.pdf>.
49. Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Жастар саясаты жөніндегі Кеңестің кезекті отырысы болып өтті. 2022 жылғы 22 тамыз // <https://www.akorda.kz/ru/sostoyalos-ocherednoe-zasedanie-soveta-po-molodezhnoy-politike-pri-prezidente-respubliki-kazahstan-2275454>.
50. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. «Тұрғын үй қоры туралы» статистикалық жинақ, 2022 ж. // <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection>.
51. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. «Қазақстан жастары» статистикалық жинақ, 2016–2020 жж.» // <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection>.



52. Қазақстан Республикасында Балалар құқықтары жөніндегі Уәкіл институтын құру туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 10 ақпандағы № 192 Жарлығы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000192>.

53. Қазақстан Республикасында діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2018-2022 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламаны бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 15 наурыздағы №124 қаулысы // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000124>.

54. Қазақстан Республикасындағы еңбекақы төлеу жүйесі, 2017–2021 жж.: статистикалық жинақ / Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы // <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection>.

55. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы ұлттық баяндама (2018 жылдың қорытындысы бойынша) / М. Атанаева, М. Аманғазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, М. Шакенова, Г. Карбаева, Ж. Джумабаева, Н. Касымбекова, М. Даулиев, Д. Абдрашева, А. Кусиденова. – Астана: Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі, «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ, 2019. – 364 б.

56. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы ұлттық баяндама (2020 жылдың қорытындысы бойынша) – Астана: Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі, «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ, 2021. – 310 б.

57. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне волонтерлік қызмет, қайырымдылық, мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс, стратегиялық әріптестікті іске асыруға мемлекеттік тапсырыс, үкіметтік емес ұйымдар үшін гранттар мен сыйлықақылар, дәрілік және әлеуметтік қамсыздандыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы. Қазақстан Республикасының 2022 жылғы 4 шілдедегі №134-VII ҚРЗ // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2200000134>.

58. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мүгедектігі бар адамдардың өмір сүру сапасын жақсарту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы. Қазақстан Республикасының 2022 жылғы 27 маусымдағы № 129-VII ҚРЗ // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2200000129>.

59. Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Жастар саясаты жөніндегі Кеңестің жаңа құрамы бекітілді. 2022 жылғы 4 наурыз // [https://www.inform.kz/ru/utverzhdn-novyy-sostav-soveta-popolodezhnoy-politike-pri-prezidente-respubliki-kazahstan\\_a3907344](https://www.inform.kz/ru/utverzhdn-novyy-sostav-soveta-popolodezhnoy-politike-pri-prezidente-respubliki-kazahstan_a3907344).

60. Молодежная безработица – список стран // <https://ru.tradingeconomics.com/country-list/youth-unemployment-rate>.

61. Основные результаты международного исследования образовательных достижений 15-летних обучающихся PISA–2012 / А. Култуманова, Г. Бердибаева, Б. Картпаев, И. Иманбек, К. Шарбанова, М. Рахимова, Ж. Жумабаева, З. Пирнепесова, Б. Окенова, А. Увалиева. Астана: НЦОСО, 2013. – 283 с.

62. Отандық жоғары оқу орындарының 2021 жылғы рейтингі таныстырылды // <https://atameken.kz/ru/news/46592-byt-predstavlen-rejting-kazahstanskix-vuzov-za-0-god>.

63. Райс Ф., Долджин К. Психология подросткового и юношеского возраста. – СПб.: Питер, 2012. – 624 с. – С. 614.

64. Реан А. А. Семья, социальные установки и асоциальное поведение детей и подростков // Российский психологический журнал. – 2015. – Т. 1. – №12. – С. 29–40.

65. Региональные советы по молодежной политике. 26 сентября 2022 года // <https://www.gov.kz/memleket/entities/fam/press/news/details/430953?lang=ru>.

66. Рейтинг стран мира по уровню самоубийств / Suicide in the World // <http://who.int/data/gho/>.

67. Симонович Н. Девиантное поведение и его последствия для человека // Обучение и развитие: современная теория и практика // Материалы XVI Международных чтений памяти Л.С. Выготского. – 2015. – С. 584–592.

68. Ситуационный подход в повышении эффективности противодействия правонарушениям и преступлениям террористической и экстремистской направленности: монография / Под общ. ред. д. ю. н., профессора Б. М. Нурғалиева. – Караганда, 2022. – 310 с.

69. Ұлттық тестілеу орталығының ВОУД СО статистикалық деректері // <http://www.testcenter.kz/ru/stats/statisticheskie-dannye-voudso/index.php>.

70. Халықтың жұмыспен қамтылуына жәрдемдесудің кейбір мәселелері туралы. Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2016 жылғы 14 маусымдағы №516 бұйрығы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013938>.

71. Шағын кәсіпорындарды есепке алумен бір қызметкердің орташа айлық жалақысы // <https://taldau.stat.gov.kz/ru/NewIndex/GetIndex/18935547?keyword=>.

72. Шарипова Д., Бейменбетов С. Молодежь в Казахстане: оценка ценностей, ожиданий, стремлений. – Алматы: Представительство Фонда имени Фридриха Эберта в Казахстане, 2021. – 98 с. – С. 66, 68.

73. Шекара маңындағы жастардың оқу және еңбек көші-қонының ерекшеліктері/ «Жастар» ҒЗО. – Астана, 2022. – 177 б.



Қазақстан Республикасы  
Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі  
Министерство информации и  
общественного развития Республики Казахстан  
Ministry of Information and Social Development  
of the Republic of Kazakhstan



**Jastar**  
ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ

«МОЛОДЕЖЬ КАЗАХСТАНА»

# 2022

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ДОКЛАД





## **ВЫРАЖЕНИЕ ПРИЗНАТЕЛЬНОСТИ**

Текущий 2022 год знаменателен для деятельности Научно-исследовательского центра «Молодежь» выходом в свет десятого по счету Национального доклада о положении и самочувствии молодежи Казахстана в основных сферах ее жизнедеятельности. История возникновения НИЦ «Молодежь» связана в первую очередь с необходимостью проведения глубоких исследований процессов, происходящих в молодежной среде, а также постоянного мониторинга социального самочувствия молодых людей.

В целом необходимо отметить, что систематическое обновление основных документов в сфере государственной молодежной политики в соответствии с мировыми тенденциями, а также определение института, координирующего развитие молодежной политики, говорит о высокой значимости для страны молодежи как важной демографической группы. Так, в 2015 году Законом РК «О государственной молодежной политике» был определен особый статус Национального доклада «Молодежь Казахстана» как документа, в котором содержатся анализ реализации государственной молодежной политики и рекомендации по ее улучшению.

На сегодня НИЦ «Молодежь» является единственным институтом в стране, изучающим социальное самочувствие и ключевые тренды казахстанской молодежи на системной основе.

На протяжении десяти лет НИЦ «Молодежь» осуществлял сотрудничество с целым рядом казахстанских экспертов в самых различных областях, затрагивающих такие аспекты жизнедеятельности молодежи, как демографические процессы, здоровье, образование и наука, труд и занятость, гражданское и политическое участие и т. д.

Центр выражает глубокую признательность каждому из привлеченных экспертов, которые внесли свой вклад в подготовку национальных докладов разных лет.

В текущем году к написанию национального доклада были привлечены семь отечественных экспертов:

- КАЛИЕВА Сауле Ауганбаевна, доктор экономических наук;
- КАЛМАКОВА Жанар Амангельдиевна, кандидат медицинских наук;
- КАРИМОВА Жанна Каримовна, доктор PhD по социологии;
- ХАМБАР Бакытгуль, кандидат экономических наук;
- МАКАТОВА Анара Даулетовна, доктор философии (PhD) по государственной политике;
- ХАНОВ Талгат Ахматзиевич, доктор юридических наук;
- ЧЕБОТАРЕВ Андрей Евгеньевич, кандидат политических наук.

Выражаем также особую благодарность за продвижение молодежной политики Министерству информации и общественного развития Республики Казахстан, в частности Комитету по делам молодежи и семьи, который является ключевым координатором всех реализуемых проектов по данному направлению.

В текущем году в целях определения качественных данных о социальном положении казахстанской молодежи были проведены 3 массовых социологических исследования во всех регионах Казахстана с охватом 6 000 респондентов, 30 экспертных интервью по актуальным вопросам молодежной политики, а также 34 глубинных интервью с представителями молодежи категории NEET. В процессе формирования доклада также были использованы результаты новейших научных исследований и анализа актуальных статистических сведений государственных органов.

Надеемся, что первый юбилейный доклад как определенная переломная точка принесет позитивные перемены, откроет новые перспективы и видения. На фоне происходящей трансформации в мире и стране назрела необходимость пересмотра подходов к написанию Национального доклада, который будет представлен в будущем году в обновленном формате.

*С благодарностью,  
коллектив НИЦ «Молодежь»*

# СТАТУС-КВО

До 2020 года **концептуальной основой** ГМП являлась Концепция государственной молодежной политики РК «Казахстан 2020: путь в будущее», утвержденная постановлением Правительства РК от 27 февраля 2013 года.

В ходе очередного заседания Совета по молодежной политике при Президенте РК, прошедшего 22 августа 2022 года, государственным советником Е. Т. Кариным была поставлена задача по разработке новой Концепции молодежной политики. На текущий момент при НИЦ «Молодежь» сформированы рабочие группы по направлениям новой концепции.

Кроме того, постановлением Правительства РК от 12 октября 2021 года утвержден национальный проект «Ұлттық рухани жаңғыру». Направление III данного национального проекта под названием «Тәуелсіздік ұрпақтары» ориентировано на развитие новых возможностей для молодежи, социализацию и трудоустройству молодых казахстанцев, а также вовлечение данной социальной-демографической группы в общественно-полезную деятельность.

**Правовой основой** ГМП является Закон РК «О государственной молодежной политике» от 9 февраля 2015 года. При этом на перманентной основе осуществляется совершенствование законодательной базы ГМП. В 2022 году были предложены поправки в базовый закон, касающиеся деятельности социальных служб, волонтерской деятельности, введения понятия «молодежь категории НЕЕТ», расширения направлений деятельности молодежных ресурсных центров и других вопросов.

В рамках общественной дискуссии, а также в ходе заседаний Национального совета общественного доверия и Парламента РК был проработан вопрос о повышении верхнего возрастного порога, определяющего принадлежность к категории молодежи, до 35 лет с текущих 29 лет.

Площадкой для системного продвижения **молодежной повестки** стал Совет по молодежной политике при Президенте РК, новый состав которого был утвержден 4 марта 2022 года. В него вошли общественные активисты, молодые ученые, предприниматели, представители регионов, сельской и творческой молодежи, обладатели гранта «Тәуелсіздік ұрпақтары», члены Президентского молодежного кадрового резерва и лидеры молодежных организаций в количестве 28 человек.

В интересах повышения уровня участия нижестоящих органов в реализации ГМП при НИЦ «Молодежь» создана **рабочая группа по совершенствованию деятельности региональных советов по молодежной политике** при местных исполнительных органах. Ее первое заседание было проведено 26 сентября 2022 года. По его результатам НИЦ «Молодежь» представил рекомендации по пересмотру типового положения данных органов с обозначением в качестве приоритетов в их деятельности публичности, прозрачности, гендерности и инклюзивности.

В сфере поддержки деятельности молодежных организаций, а также с целью содействия социальному и личностному развитию молодежи в республике функционируют 228 молодежных ресурсных центров.

На сегодня ГМП нуждается в концептуальных преобразованиях существующих подходов к ее формированию и реализации в соответствии с изменениями, происходящими в мировом пространстве.

# СОДЕРЖАНИЕ

<b>СОКРАЩЕНИЯ И АББРЕВИАТУРЫ</b> .....	<b>134</b>
<b>ПОРТРЕТ МОЛОДЕЖИ</b> .....	<b>136</b>
<b>СТАТИСТИКА МОЛОДЕЖИ</b> .....	<b>142</b>
<b>ОСНОВНЫЕ ВЫВОДЫ</b> .....	<b>144</b>
<b>1. ДЕМОГРАФИЯ</b> .....	<b>150</b>
1.1 Половозрастная структура молодежи .....	151
1.2 Рождаемость и смертность среди молодежи .....	154
1.3 Брачность и разводимость в молодежной среде .....	159
1.4 Внутренняя и внешняя миграция молодежи .....	161
<b>2. ЗДОРОВЬЕ</b> .....	<b>164</b>
2.1 Профилактика здоровья и здоровый образ жизни .....	165
2.2 Социально значимые болезни .....	168
2.3 Репродуктивное здоровье .....	171
2.4 Ментальное здоровье .....	174
2.5 Физическая активность и досуг .....	176
<b>3. ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА</b> .....	<b>180</b>
3.1 Разрыв качества образования между городом и селом .....	181
3.2 Дополнительное и неформальное образование .....	186
3.3 Инклюзивное образование .....	188
3.4 Молодежь и наука .....	190
<b>4. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ</b> .....	<b>193</b>
4.1 Трудоустройство и возможности молодежи .....	194
4.2 Социально уязвимые категории молодежи .....	200
4.3 Предпринимательство в молодежной среде .....	205
4.4 Проблемы профессионализации молодежи .....	208
<b>5. ГРАЖДАНСКОЕ И ПОЛИТИЧЕСКОЕ УЧАСТИЕ</b> .....	<b>210</b>
5.1 Ценности, интересы и тренды в молодежной среде .....	211
5.2 Гражданская активность и уровень доверия молодежи к общественным институтам .....	214
5.3 Политическая активность и представленность в органах государственной власти .....	216
<b>6. БЕЗОПАСНОСТЬ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ</b> .....	<b>219</b>
6.1 Преступность в молодежной среде .....	220
6.2 Профилактика правонарушений, защита прав и интересов .....	225
6.3 Уровень доверия молодежи к институтам общественной безопасности .....	230
<b>7. ГОСУДАРСТВЕННАЯ МОЛОДЕЖНАЯ ПОЛИТИКА</b> .....	<b>234</b>
7.1 Восприятие молодежной политики с позиции молодежи .....	235
7.2 Обзор международных и иных негосударственных исследований, проектов содействия реализации потенциала молодежи в Казахстане .....	238
7.3 Институциональное и законодательное обеспечение молодежной политики .....	240
7.4 Варианты развития общественных процессов и роли молодежи в них .....	245
<b>ЗАКЛЮЧЕНИЕ</b> .....	<b>247</b>
<b>РЕКОМЕНДАЦИИ</b> .....	<b>248</b>
<b>СПИСОК ИСТОЧНИКОВ</b> .....	<b>254</b>

## СОКРАЩЕНИЯ И АББРЕВИАТУРЫ

<b>АДГС РК</b>	Агентство по делам государственной службы Республики Казахстан
<b>БИЛ</b>	Лицей «Білім инновация»
<b>БНС АСПИР РК</b>	Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан
<b>ВИЧ</b>	Вирус иммунодефицита человека
<b>ВКО</b>	Восточно-Казахстанская область
<b>ВОЗ</b>	Всемирная организация здравоохранения
<b>БОУД</b>	Внешняя оценка учебных достижений
<b>Вуз</b>	Высшее учебное заведение
<b>ГМП</b>	Государственная молодежная политика
<b>ГОБМП</b>	Гарантированный объем бесплатной медицинской помощи
<b>ДЮСШ</b>	Детско-юношеские спортивные школы
<b>ЕНТ</b>	Единое национальное тестирование
<b>ЗКО</b>	Западно-Казахстанская область
<b>ЗОЖ</b>	Здоровый образ жизни
<b>ИКТ</b>	Информационно-коммуникационные технологии
<b>ИПП</b>	Инфекции, передающиеся половым путем
<b>ИРМ</b>	Индекс развития молодежи
<b>КИОР</b>	Казахстанский институт общественного развития
<b>КПСиСУ ГП РК</b>	Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан
<b>МВД РК</b>	Министерство внутренних дел Республики Казахстан
<b>МЗ РК</b>	Министерство здравоохранения Республики Казахстан
<b>МИО</b>	Местные исполнительные органы
<b>МИОР РК</b>	Министерство информации и общественного развития Республики Казахстан
<b>МКШ</b>	Малокомплектная школа
<b>МРЦ</b>	Молодежные ресурсные центры
<b>МОТ</b>	Международная организация труда
<b>МЦЗ</b>	Молодежный центр здоровья
<b>НИЦ «Молодежь»</b>	Научно-исследовательский центр «Молодежь»
<b>НИОКР</b>	Научно-исследовательские и опытно-конструкторские разработки
<b>НИШ</b>	«Назарбаев интеллектуальные школы»
<b>НПА</b>	Нормативно-правовые акты
<b>НПО</b>	Неправительственные организации
<b>НПВ</b>	Новые психоактивные вещества
<b>ООН</b>	Организация Объединенных Наций
<b>ООП</b>	Особые образовательные потребности

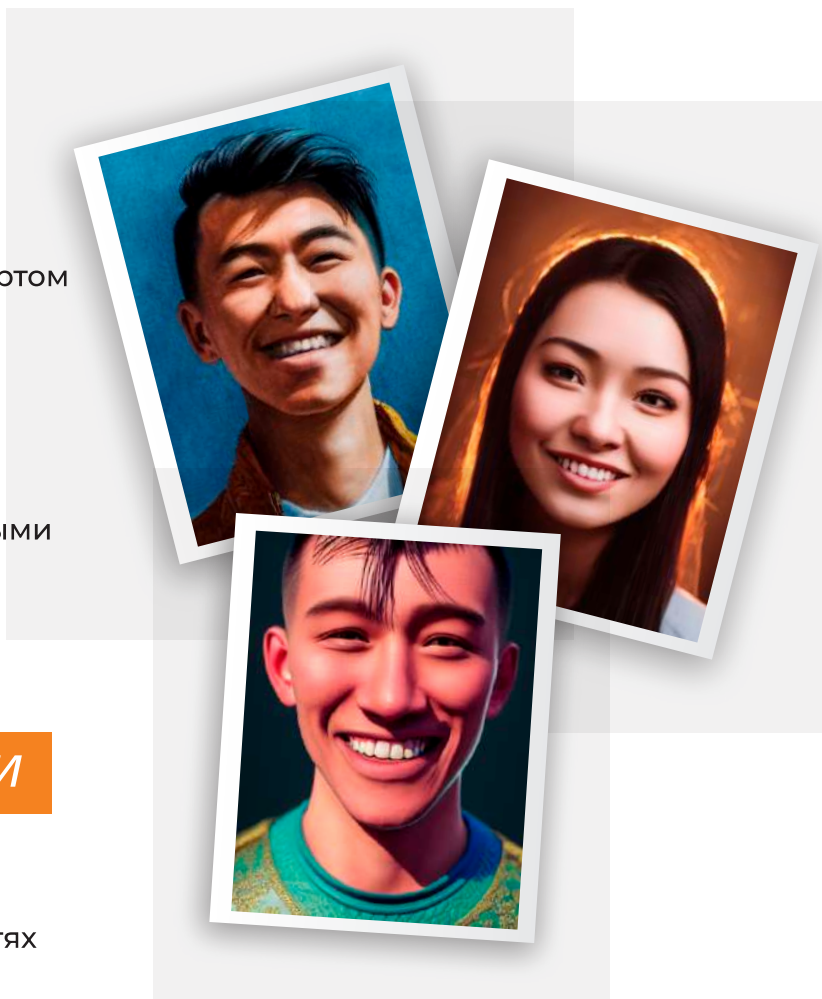
## СОКРАЩЕНИЯ И АББРЕВИАТУРЫ

<b>ПАВ</b>	Психоактивные вещества
<b>ПНФ</b>	Подушевое нормативное финансирование
<b>ПМСП</b>	Первичная медико-санитарная помощь
<b>ППР</b>	Психические поведенческие расстройства
<b>ОЭСР</b>	Организация экономического сотрудничества и развития
<b>РНПЦ «Дарын»</b>	Республиканский научно-практический центр «Дарын»
<b>РНПЦПЗ</b>	Республиканский научно-практический центр психического здоровья
<b>РМО</b>	Республиканская молодежная организация
<b>РК</b>	Республика Казахстан
<b>РФМШ</b>	Республиканские физико-математические школы
<b>РОО</b>	Республиканское общественное объединение
<b>СКО</b>	Северо-Казахстанская область
<b>СМИ</b>	Средства массовой информации
<b>СНГ</b>	Содружество Независимых Государств
<b>СПИД</b>	Синдром приобретенного иммунодефицита
<b>США</b>	Соединенные Штаты Америки
<b>ТипО</b>	Техническое и профессиональное образование
<b>УК РК</b>	Уголовный кодекс Республики Казахстан
<b>ЦРБ</b>	Центральная районная больница
<b>ЦГО</b>	Центральные государственные органы
<b>ЦЗН</b>	Центр занятости населения
<b>ЮНИСЕФ</b>	Международный чрезвычайный фонд помощи детям
<b>ЮНЭЙДС</b>	Объединенная программа Организации Объединенных Наций по ВИЧ/СПИДу
<b>ЮНФПА</b>	Фонд Организации Объединенных Наций в области народонаселения
<b>ESPAD</b>	Европейская школа исследовательского проекта по алкоголю и другим наркотикам
<b>COVID-19</b>	Коронавирусная инфекция
<b>ICILS</b>	International Computer and Information Literacy Study
<b>NEET</b>	Not in Education, Employment or Training
<b>PIAAC</b>	The Programme for the International Assessment of Adult Competencies
<b>PISA</b>	Programme for International Student Assessment
<b>R&amp;D</b>	Research and Development
<b>TALIS</b>	Teaching and Learning International Survey
<b>TIMSS</b>	Trends in International Mathematics and Science Study



# Портрет

## ЗДОРОВЬЕ



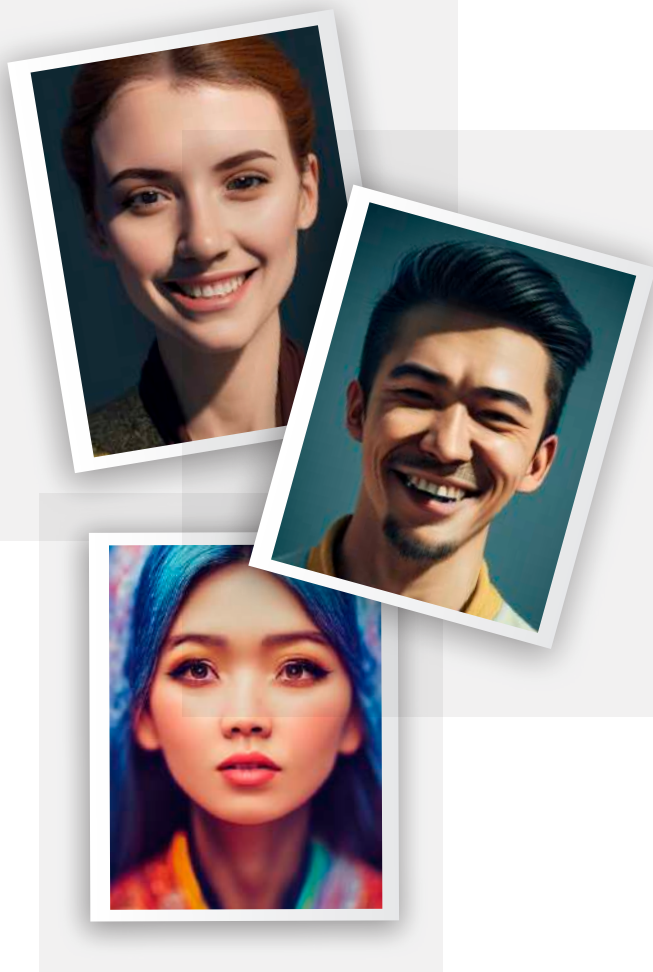
## ИНТЕРЕСЫ И ЦЕННОСТИ



## ПОЛИТИКА И ГРАЖДАНСКАЯ АКТИВНОСТЬ



# МОЛОДЕЖИ



## ОБРАЗОВАНИЕ



## СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ



Источники:  
\*По данным социологических исследований НИЦ «Молодежь», 2022 год

# Молодежь

## ЗДОРОВЬЕ



## ИНТЕРЕСЫ И ЦЕННОСТИ



## ПОЛИТИКА И ГРАЖДАНСКАЯ АКТИВНОСТЬ



# Города



## ОБРАЗОВАНИЕ



75,3%

Положительно оценивают уровень отечественного образования



62,3%

Планируют продолжить обучение в Казахстане



34,2%

Мотивируют получение казахстанского образования желанием родителей



23,3%

Нацелены на lifelong learning



## СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ



27,5%

Перепроверяют информацию, размещенную в интернете



23,1%

Проявляют интерес к политике при резонансных событиях



16,8%

Периодически вовлечены в волонтерскую деятельность



11,3%

Имеют опыт участия в работе/проектах в молодежных организациях



65,6%

Ориентируются на материальный достаток при выборе работы



56%

Не имеют возможности создавать накопления



49,9%

Считают отсутствие опыта препятствием для трудоустройства



26%

Успешно используют нетворкинг при поиске работы



11%

Совмещают учебу с работой (подработкой)

Источники:

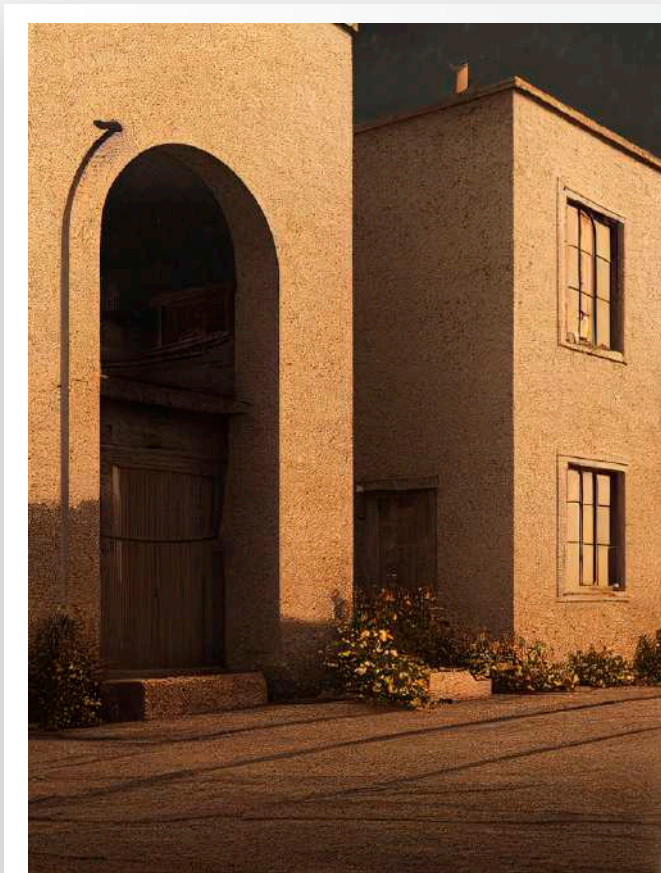
\* По данным социологических исследований НИЦ «Молодежь», 2022 год

# Молодежь

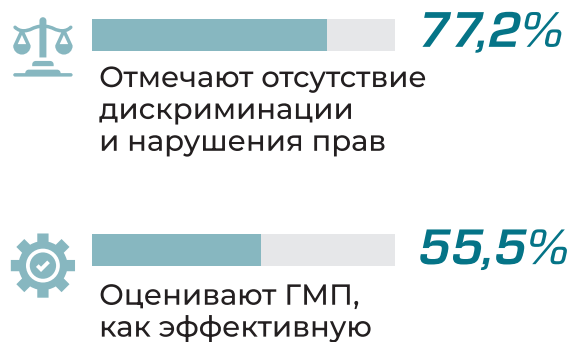
## ЗДОРОВЬЕ



## ИНТЕРЕСЫ И ЦЕННОСТИ



## ПОЛИТИКА И ГРАЖДАНСКАЯ АКТИВНОСТЬ



# села



## ОБРАЗОВАНИЕ



85,1%

Положительно оценивают уровень отечественного образования



72,2%

Планируют продолжить обучение в Казахстане



37,9%

Мотивируют получение казахстанского образования желанием родителей



23,8%

Нацелены на lifelong learning



## СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ



28,2%

Перепроверяют информацию, размещенную в интернете



16,6%

Проявляют интерес к политике при резонансных событиях



19,2%

Периодически вовлечены в волонтерскую деятельность



20,4%

Имеют опыт участия в работе/проектах в молодежных организациях



56,5%

Ориентируются на материальный достаток при выборе работы



57,4%

Не имеют возможности создавать накопления



37%

Считают отсутствие опыта препятствием для трудоустройства



26%

Успешно используют нетворкинг при поиске работы



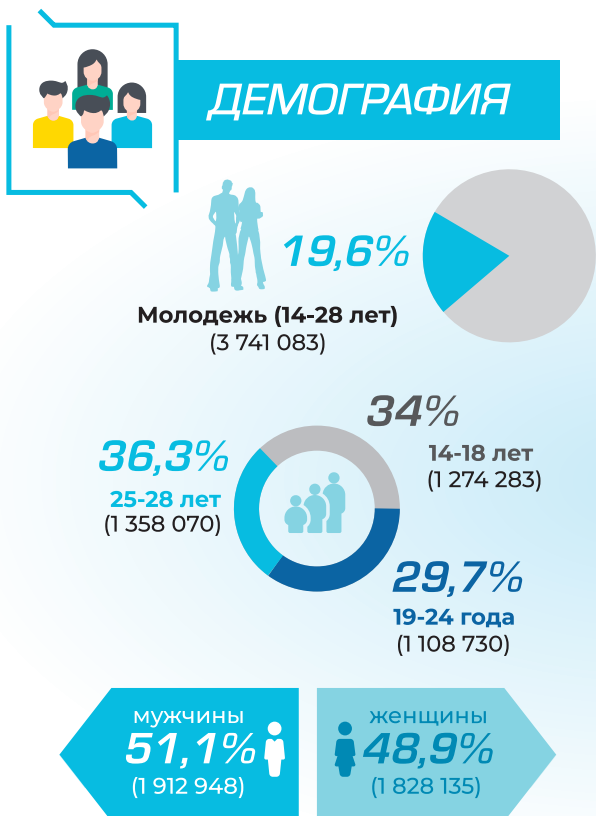
6,6%

Совмещают учебу с работой (подработкой)

Источники:

\*По данным социологических исследований НИЦ «Молодежь», 2022 год

# Статистика



**Городская молодежь**  
(2 106 589)

**Сельская молодежь**  
(1 634 494)

**мужчины**  
ср. возраст  
**24 года**  
(30 363)



**женщины**  
ср. возраст  
**22 года**  
(37 412)

**мужчины**  
ср. возраст  
**25 лет**  
(1 556)

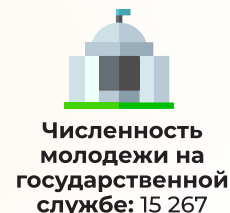
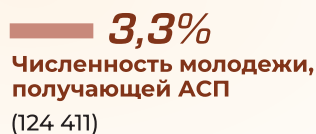
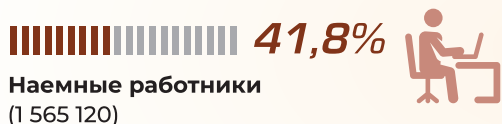
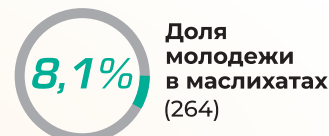
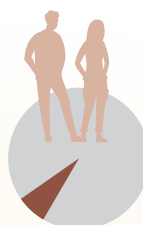
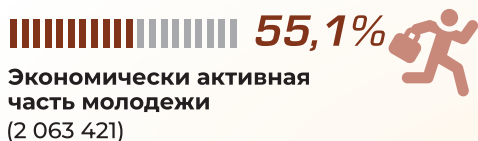


**женщины**  
ср. возраст  
**24 года**  
(2 264)

↑ **Рождаемость (коэфф.): 123,3**

↓ **Смертность (коэфф.): 0,83**

## ТРУД И ЭКОНОМИКА

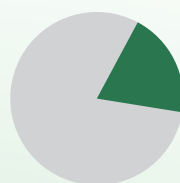


# МОЛОДЕЖИ

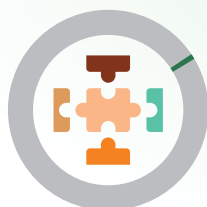
## ОБРАЗОВАНИЕ



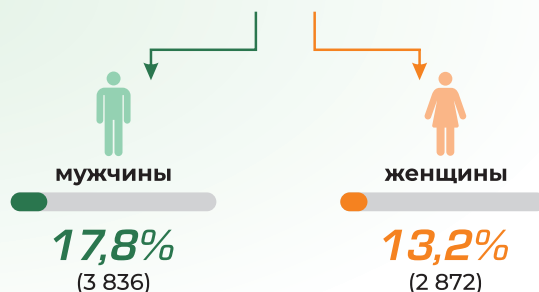
**8,6%**  
Количество студентов ТИПО  
(322 563)



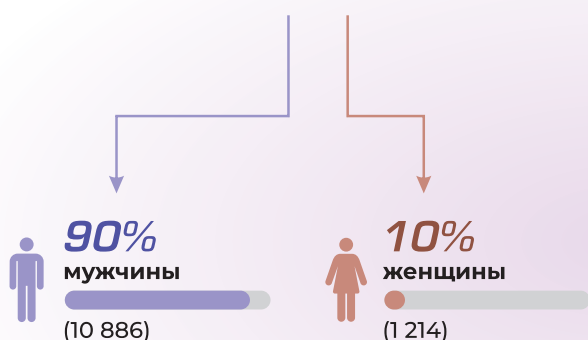
**31%** (6 708)  
Численность молодых людей (до 34 лет), участвующих в научно-исследовательских и опытно-конструкторских работах (НИОКР) от всей численности работников, осуществлявших НИОКР на конец отчетного года



**0,9%**  
Учащиеся, охваченные инклюзивным образованием  
(34 647)



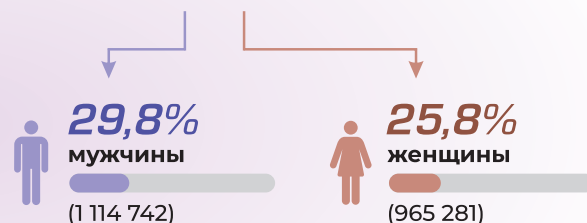
**0,3%** (12 100)  
Количество лиц в возрасте 14-29 лет, совершивших уголовные правонарушения



## БЕЗОПАСНОСТЬ



**55,6%** (2 080 023)  
Количество лиц, совершивших административные правонарушения (14-28 лет включительно)



**1100**

Количество преступлений, совершенных против несовершеннолетних по категориям (14-18 лет)



**376**

Количество суицидов среди молодежи в возрасте 14-28 лет включительно

Источники:  
БНС АСПИР РК, 2021 год, 1-е полугодие 2022 года  
АО «ЦРТР», 2021-2022 уч.год, 1-е полугодие 2022 года  
Мажилис Парламента РК, ЦИК РК, 2021 год  
АДГС РК, МНВО РК, ИАЦ, КПСиСУ ГП РК, 1-е полугодие 2022 года



## ОСНОВНЫЕ ВЫВОДЫ

### ГЛАВА 1. ДЕМОГРАФИЯ

Демографическим бумом за годы независимости знаменуется 2011 год, когда численность молодежи формировали рожденные в 1980-х годах. В последующее десятилетие численность молодежи снизилась, достигнув в 2021 году уровня в 3,74 млн человек, заняв долю в 19,6% в структуре общей численности населения. Гендерное соотношение характеризуется незначительным отклонением от паритета: доля мужчин среди молодых казахстанцев составляет 51%, женщин – 49%.

Характерным демографическим трендом является ежегодное увеличение дисбаланса между городской и сельской местностью. В частности, значимый всплеск численности городской молодежи от 17 лет и старше наблюдался в 2018–2020 годах. Причина оттока молодых людей данной возрастной группы из сел заключается в необходимости получения специальности в вузах, которые, как правило, базируются в мегаполисах.

В более старших возрастных подгруппах разница между городами и селами резко возрастает с перевесом в сторону городской местности. Так, численность молодых людей в возрасте 28 лет, проживающих в городе, на 1 января 2022 года составила 61,2 тыс. человек, что в 1,7 раза больше, чем в селе. В то же время пандемия коронавирусной инфекции замедлила темп роста численности молодежи в возрасте 20 лет и старше, переехавшей из села в город. В целом разрыв между селом и городом нарушает трудовой дисбаланс, что в перспективе может отрицательно сказаться на демографическом воспроизводстве страны.

В региональном выражении лидируют две южные области и город Алматы, в которых в совокупности проживает треть молодых казахстанцев: Туркестанская область (12,8%, или 478 471 человек), Алматинская область (10,5%, или 393 176 человек), город Алматы (10,2%, или 381 227 человек). Наименьшая доля молодежи приходится на север страны, где особенно показательна Северо-Казахстанская область (2,6%, или 97 047 человек). При этом в южной столице численность молодежи растет не только благодаря рождаемости, но также за счет внутренней миграции из других регионов.

Массовый миграционный отток молодежи в Казахстане, который является одним из составляющих компонентов демографического процесса, начался в первые годы независимости. Наибольшее количество молодых людей уехало в 2018 году – 4 664 человека и в 2019 году – 5 301 человек. При этом в 2020 и 2021 годах сальдо миграции сократилось почти в два раза из-за пандемии коронавирусной инфекции.

Причины отъезда молодежи связаны прежде всего с переездом родителей на историческую родину и проявлением демографической глобализации. Следует отметить, что миграционная привлекательность в регионах страны различается. Так, в списке коэффициентов миграционной привлекательности по внешней миграции лидируют две западные области: Мангистауская – с показателем 3,8 и Атырауская – 2,04. К непривлекательным регионам относятся Карагандинская область – 0,28, а также Восточно-Казахстанская область – 0,34. Таким образом, наиболее привлекательными для переезда являются нефтегазоносные регионы с тяжелыми климатическими условиями, но высокими заработными платами, а наименее привлекательны горнодобывающие и перерабатывающие промышленные регионы с неблагоприятной экологической ситуацией и невысоким уровнем оплаты труда.

Кроме того, в Казахстане высокими темпами осуществляется межрегиональная миграция, особенно среди молодежи из сельской местности, переезжающей в крупные города. Самыми привлекательными регионами внутри страны традиционно являются крупнейшие мегаполисы: города Алматы (1,25) и Астана (1,21).

### ГЛАВА 2. ЗДОРОВЬЕ

В Казахстане уделяется особое внимание охране здоровья молодежи. В сфере здравоохранения на сегодняшний день молодежь является целевой группой в рамках мероприятий Национального проекта «Качественное и доступное здравоохранение для каждого гражданина «Здоровая нация», который стартовал в 2021 году.

Для целенаправленного проведения профилактической работы и оказания медицинской помощи молодежи в республике сформирована сеть из 166 молодежных центров здоровья.

Необходимо отметить за последние двадцать лет стабильное снижение показателя общей заболеваемости подростков с 82,9 до 61,6 тыс. случаев, что составляет 24,5%. В структуре первичной заболеваемости основными нозологическими причинами стали заболевания органов дыхания, пищеварения, травмы и отравления.

Однако тревогу вызывают вопросы репродуктивного здоровья, которые говорят о низком уровне доступа подростков к информации и услугам здравоохранения по охране их репродуктивного здоровья. В системе здравоохранения подростки и молодежь не включены в группы риска для бесплатного обеспечения современными средствами контрацепции, несмотря на то, что национальные исследования репродуктивного поведения населения Республики Казахстан показывают низкий охват сексуально активных девушек в возрасте до 15–19 лет современной контрацепцией.

Чрезвычайно неблагоприятной остается ситуация с инфекциями, передающимися половым путем, так как уровень заболеваемости ими в десятки раз превышает таковой в развитых странах. Также Казахстан – одна из немногих стран в мире, где наблюдается рост регистрации случаев ВИЧ-инфекции. В 2019 и 2020 годах было зарегистрировано 3 100 и 3 470 новых случаев ВИЧ-инфекции соответственно. В 2/3 случаев передача ВИЧ происходила половым путем. Вместе с тем в течение 5 лет (2016–2021 годы) увеличивается распространенность ВИЧ-инфекции среди подростков 15–19 лет – с 39 до 53.

По данным социологического исследования, преобладающая часть молодежи отмечает важность ведения здорового образа жизни: 90% респондентов ответили, что этот вопрос для них «очень важен» и «скорее, важен».

В разрезе гендерной принадлежности: девушки более осознанно подходят к поддержке здоровья, чем юноши, – в большей степени соблюдают режим сна, своевременно обращаются к врачу и систематически проходят обследование у врачей. Для юношей более предпочтительны активные формы: занятия физическим спортом, бег и др.

Отмечаются различия в зависимости от типа местности. В частности, исследование выявило, что сельская молодежь более внимательно относится к своему здоровью. Так, 34,9% сельской молодежи всегда или часто занимается физкультурой, в то время как городская молодежь – 25,4%; внимательно относится к своему питанию – 36,2% на селе против 26,6% в городе; систематически проходят обследования у врачей – 27,1% в сельской местности и 18,5% – в городской.

### ГЛАВА 3. ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

На протяжении длительного времени сохраняется разрыв в качестве образования городской и сельской молодежи. Сельские школьники демонстрируют более низкие показатели успеваемости по результатам ВОУД, ЕНТ, предметным олимпиадам, международным сопоставительным исследованиям PISA и TIMSS, нежели их сверстники, проживающие в городской местности. В частности, по результатам PISA 2015 года городские школьники превзошли сельских на 19 баллов, что эквивалентно полугоду обучения. А по итогам комплексного исследования TIMSS, проведенного в 2019 году в целях оценки качества математического и естественнонаучного образования в стране, городские школьники опережают сельских ровесников как по математике, так и по естествознанию. На уровне восьмых классов разница по математике составила 21 балл, по естествознанию – 33 балла.

На уровне технического и профессионального, высшего и послевузовского образования разрыв в уровне академических достижений сельской и городской молодежи является скорее проекцией образовательных неравенств, сформировавшихся на уровне среднего образования.

Практически на всех уровнях образования отмечаются региональные диспропорции инфраструктурного развития. Воспроизводство территориального дисбаланса в развитии образовательной инфраструктуры на протяжении длительного времени продолжает привносить вклад в сохранение разрыва в качестве образования сельской и городской молодежи.

Актуальность сохраняют вопросы материально-технического и кадрового обеспечения организаций образования. Остается острой проблемой материально-техническое оснащение малокомплектных школ: в 2021 году 11 МКШ находились в аварийном состоянии, 127 – требовали капитального ремонта, 929 МКШ находились в нетиповых приспособленных зданиях или помещениях. В системе среднего образования проблемы кадрового обеспечения связаны с сохраняющимся дефицитом педагогов-предметников, а также педагогов начальных классов в сельской местности. Для МКШ, наряду с общим дефицитом педагогических кадров, характерен достаточно низкий уровень квалификации: в 2021 году 98,9% педагогов МКШ в сельской местности не имели квалификационной категории.

Также следует обратить внимание на то, что по поручению Главы государства до 2025 года будут построены еще 1 000 школ. В этом направлении важно обеспечить новые школы необходимой технической базой и кадрами, в частности педагогами-предметниками.

Переход на дистанционную форму образования во время пандемии COVID-19 в 2020–2021 годах выявил существенное цифровое неравенство между селом и городом. Сохраняются такие проблемы, как низкая скорость интернета, неравномерный доступ учащихся к компьютерной технике и неподготовленность педагогов к переходу на дистанционный формат обучения.

В сфере развития дополнительного образования требует внимания вопрос повсеместного обеспечения доступности данного вида образования для детей и молодежи. Несмотря на увеличение количества организаций дополнительного образования, показатели охвата изменились несущественно. В частности, согласно данным НОБД, на протяжении последних трех лет сельская молодежь остается менее охваченной дополнительным образованием по сравнению с их сверстниками из города.

В области развития неформального образования актуальность сохраняют вопросы низкой вовлеченности молодых людей при общем дефиците новых повседневных компетенций (финансовых, цифровых, языковых, правовых и др.). Основными проблемными вопросами остаются низкая доступность и слабая диверсификация услуг, отсутствие выстроенной системы статистического мониторинга, слабая заинтересованность работодателей в повышении квалификации своих работников.

Оценка реализации инклюзивного образования в стране указывает на то, что территория проживания, тип поселения и пол оказывают существенное влияние на обеспеченность молодежи инклюзивным образованием. В частности, по данным НОБД, в 2021 году в общеобразовательных школах отмечалась значительная региональная дифференциация показателей охвата инклюзивным образованием детей и молодежи 7–18 лет с ограниченными возможностями в развитии. Для развития инклюзивного образования важную роль играют формирование и укрепление безбарьерной физической и образовательной среды, соответствующей возрастным и физиологическим особенностям детей и молодежи.

Динамика межпоколенческого замещения научных кадров демонстрирует проблемы кадрового обеспечения науки в ближайшем будущем. По данным БНС АСПиР РК, по состоянию на конец 2021 года из 21 617 человек, занятых НИОКР, 5 055 человек относились к возрастной категории старше 65 лет, тогда как на долю молодых людей до 25 лет приходилось 1 260 человек. При таком возрастном составе научных кадров значение коэффициента замещения достигает лишь 0,68. Это означает, что полноценного замещения научных кадров, выходящих по естественным причинам, не происходит.

## ГЛАВА 4. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ

В Казахстане ведется целенаправленная политика социальной защиты молодежи. Сокращается доля молодежи NEET, в результате в мировом рейтинге Казахстан входит в категорию стран с наименьшими показателями доли молодежи NEET на уровне 1,0–9,9%. При этом сохраняется разрыв в благополучии городской и сельской молодежи. Сельская молодежь остается особой социально-демографической группой, которая требует пристального внимания. Больше 2/3 сельской молодежи являются самостоятельно занятыми; анализ качественного состава данной подгруппы позволяет говорить о том, что значительная ее часть ориентирована на низкоквалифицированный труд.

В 2021 году численность молодежи, получающей адресную социальную помощь, составила 315 739 человек. Анализ показывает, что в целом по республике доля женщин, получающих адресную социальную помощь, выше, чем мужчин, а среди мужской части сельского населения встречается больше получателей такого вида государственной поддержки по сравнению с городами. В частности, по итогам первого полугодия 2022 года за адресной помощью обратились 21 695 мужчин и 39 810 женщин в городах и 24 878 мужчин и 38 028 женщин в сельской местности. Обращает на себя внимание тот факт, что молодежь в возрасте от 19 до 23 лет обращается за адресной социальной помощью в меньшей степени, нежели представители других возрастных групп.

К сожалению, в сельских населенных пунктах сохраняется высокая доля молодежи, получающей адресную социальную помощь. В связи с этим видится необходимым усилить меры, направленные на повышение доходов молодежи путем развития производительной занятости.

В настоящее время молодежь Казахстана составляет около 40% рабочей силы в стране. При этом молодежный рынок труда остается несбалансированным, сохраняется разрыв между спросом и предложением квалифицированной рабочей силы, имеет место стихийная трудовая миграция молодежи внутри страны. Принимаются системные меры по обеспечению занятости молодежи, направленные на повышение конкурентоспособности данной категории казахстанцев на внутреннем рынке труда.

Глобализация движения трудовых ресурсов требует от молодежного рынка труда его трансформации, и в современных условиях он, как никогда, нуждается в поддержке. Поэтому на высоком уровне должны быть обеспечены эффективность и прозрачность использования ресурсов, направленных на молодежь. Растет актуальность проведения системного мониторинга молодежного рынка труда, так как качество человеческого капитала в стране зависит от потенциала нынешнего молодежного сегмента.

В Казахстане наблюдается устойчивое развитие молодежного бизнеса, к приоритетным сферам которого относятся сфера услуг и легкая промышленность. Молодежное предпринимательство выступает важным механизмом социализации молодежи и социальным лифтом. Однако сегодня основная часть молодежи не имеет опыта предпринимательской деятельности. Согласно результатам исследования, в среднем около 80% респондентов не имеют опыта в бизнесе и 4,1% констатируют наличие неудачного опыта. Государством реализуется ряд проектов, направленных на развитие бизнеса среди молодых казахстанцев, также ежегодно молодежь получает в среднем около 30% грантов, выделяемых на реализацию отечественных бизнес-идей.

Обеспечение благополучия молодежи требует предоставления качественного образования и обеспечения производительной занятостью. С учетом взаимосвязи данных факторов в Казахстане ведется системная работа по развитию молодежного рынка труда.

## ГЛАВА 5. ГРАЖДАНСКОЕ И ПОЛИТИЧЕСКОЕ УЧАСТИЕ

Ценности и ключевые ориентиры казахстанской молодежи в настоящее время по-прежнему лежат преимущественно в неполитической сфере, а интерес к политическим новостям остается умеренным за исключением всплесков внимания к кризисным событиям.

Ценности казахстанской молодежи не связаны напрямую с гражданско-политической проблематикой. На первых местах в ценностном ряду устойчиво находятся семья (согласно ответам 83,3% респондентов), здоровье (64,2%), дружба (40,7%), материально обеспеченная жизнь (39,3%), любовь (22,8%), интересная работа, профессия (19,6%) и знания, образование (19,5%). Примечательно, что религия, вера являются ценностью лишь для 18% опрошенных молодых людей. Таким образом, молодежь Казахстана на сегодняшний день не отличается массовой религиозностью, хотя доля респондентов, указавших религию в качестве ценности, остается устойчивой с тенденцией к увеличению.

В текущем году в сопоставлении с предшествующим годом наметились новые тренды в отношении авторитетных фигур, мнению которых доверяет молодежь. Так, например, борьба с пандемией коронавирусной инфекции принесла новый уровень влияния ученым (18,2%) и врачам (16,2%). Гораздо менее значительным авторитетом среди молодых людей пользуются блогеры, вайнеры, тиктокеры. Их влияние уменьшилось по сравнению с 2021 годом почти в два раза – с 16,2 до 8,3%. Наиболее часто респонденты указывали на отсутствие авторитетных людей, мнению которых они доверяют.

Действующими каналами и доступными формами политического и гражданского участия молодежи служат представительство в органах власти и участие в деятельности волонтерских и иных общественных организаций. Причем если волонтерство является активным трендом и интенсивность гражданского участия молодежи постепенно повышается, то на государственной службе и в представительных органах власти (за исключением маслихатов) доля молодых людей снижается.

## ГЛАВА 6. БЕЗОПАСНОСТЬ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

Молодежь является одной из основных категорий населения любой страны, в связи с чем все общественные процессы отражаются на молодых людях, а преступность так же присуща данной группе в составе общества, как и другие социальные явления. При этом с учетом их несформировавшейся психики, а также неполноты знаний о жизни общества и ее юридических аспектах подростки могут становиться как участниками преступных действий, так и жертвами правонарушений.

Согласно данным Комитета правовой статистики и специальных учетов Генеральной прокуратуры Республики Казахстан, по итогам восьми месяцев 2022 года отмечается небольшой рост молодежной преступности: с 15 478 до 15 569, т. е. всего на 91 преступление больше, что составляет 0,58% по сравнению с аналогичным периодом в 2021 году. Кроме того, за восемь месяцев 2022 года в республике произошел рост подростковой преступности на 7,1%.

В целом можно заключить, что молодежная преступность не характеризуется повышенной общественной опасностью: большинство уголовных правонарушений в молодежной среде составляют преступления средней тяжести, а меньше всего молодые люди совершают особо тяжкие преступления. Вместе с тем серьезной проблемой являются преступления в сфере половой неприкосновенности: несмотря на имеющуюся тенденцию к снижению, данные правонарушения корреспондируют с особо тяжкими деяниями. Среди подростков сохраняется тенденция к совершению имущественных преступлений (примерно две трети от всего количества молодежных правонарушений).

За последние годы отмечается тенденция к устойчивой стабильности уголовных деяний, совершаемых в отношении несовершеннолетних. Статистика по преступлениям небольшой тяжести и

тяжкие правонарушения коррелирует между собой, при этом следует отметить наблюдающийся в последние годы существенный рост особо тяжких преступлений, совершаемых в отношении несовершеннолетних. Такая ситуация не может считаться нормальной и требует усиленного внимания со стороны заинтересованных государственных органов, направленного на проведение системных мер по предупреждению и пресечению уголовных правонарушений данной категории. Большая часть подобных правонарушений (более 70%) совершается против половой неприкосновенности несовершеннолетних.

В предыдущих национальных докладах акцентировалось внимание на необходимости расширения и повсеместного использования механизмов «восстановительного правосудия», суть которого сводится к медиативным беседам с малолетними правонарушителями и жертвами их преступлений. Такой подход должен был свести к минимуму негативные последствия этих самых преступлений. В этой связи можно констатировать, что законодательное закрепление возможности альтернативного разрешения конфликтов, в том числе и уголовных правонарушений с участием несовершеннолетних, дает свои положительные результаты.

Несмотря на небольшое количество преступлений террористической и экстремистской направленности, совершенных молодежью, многими экспертами отмечается, что в последние годы в Казахстане активизировалась деятельность различных террористических и экстремистских организаций. Основным направлением их деятельности является вербовка новых членов в экстремистские организации религиозного характера из молодежной среды.

В целом, несмотря на сохраняющуюся тенденцию к снижению как общего уровня преступности, так и преступности против несовершеннолетних, подростки продолжают быть целью преступных посягательств. В этой связи требуется принятие адекватных мер, связанных с формированием ценностных ориентиров, способствующих овладению молодежью общественно полезными правилами поведения.

## ГЛАВА 7. ГОСУДАРСТВЕННАЯ МОЛОДЕЖНАЯ ПОЛИТИКА

Усиление молодежного фактора во всех сферах жизни казахстанского общества, включая повышение уровня участия представителей молодежи в общественно-политических процессах, в значительной степени предопределяет современное состояние и перспективы дальнейшего развития Казахстана.

На начало 2022 года в Казахстане действовали 547 молодежных организаций. Вместе с тем во исполнение законодательно установленного требования о сдаче неправительственными организациями ежегодных отчетов о своей деятельности в МИОР РК в 2021 году поступили 432 ненулевых отчета. Это обстоятельство свидетельствует о формальном существовании большого количества молодежных НПО без ведения постоянной деятельности. Многие организации рассматриваемой категории также характеризует отсутствие системной информационной работы, включая собственные веб-сайты и аккаунты в популярных социальных сетях.

С учетом всего этого молодежные общественные организации представляются недостаточно эффективным партнером государства по работе в молодежной среде. К тому же, согласно результатам социологического исследования НИЦ «Молодежь», преобладающая часть молодых граждан не участвует в работе соответствующих организаций (60,7%).

По результатам проведенного исследования НИЦ «Молодежь» сделан вывод о том, что для молодежи характерна невысокая степень уровня удовлетворенности реализуемой государственной молодежной политикой ввиду низкого уровня информированности о мерах государственной поддержки (программах и проектах) и, соответственно, невысокая степень вовлеченности в них. В региональном разрезе низкий уровень удовлетворенности среди респондентов отмечается в Жамбылской (30%) и Алматинской (10,5%) областях, а также в городе Алматы (16,7%).

По мнению экспертов, несмотря на «широкие возможности» молодежных ресурсных центров, работа с молодежью менее эффективно ведется на региональном уровне. Эксперты также выражают неуверенность в реальной вовлеченности молодых людей в государственные проекты и программы. По их оценкам, существует риск того, что они оторваны от реальных нужд и потребностей молодежи. Отсюда и неоднозначность оценки молодежной политики, когда ее содержание и формы представляются непривлекательными для самих представителей молодежи. Все это усложняется низкой информированностью о текущих мерах и слабым охватом мероприятий, направленных на вовлечение молодых людей.

В марте был обновлен состав Совета по молодежной политике при Президенте РК, начата работа по разработке новой Концепции молодежной политики РК до 2030 года, внесены изменения и до-

полнения в действующий закон «О государственной молодежной политике».

Большая часть казахстанской молодежи заинтересована в реализации государственной молодежной политики в качестве одного из ключевых факторов удовлетворения своих интересов и потребностей, особенно социально-экономического характера. В то же время сами молодые граждане в силу тех или иных причин не принимают какого-либо участия в этом процессе. Поэтому проявление с их стороны какой-либо критики в адрес государственных органов и их должностных лиц, осуществляющих деятельность в рамках определенных направлений ГМП, очень часто обусловлено незнанием ими особенностей этой деятельности. В связи с этим ключевая задача государства и его органов, участвующих в реализации ГМП, заключается в том, чтобы привлечь как можно больше представителей молодежи к участию в этом процессе в формах, допустимых действующим законодательством.

Также в этом году по поручению Главы государства разрабатывается новая Концепция молодежной политики. Данная концепция станет единым стратегическим документом, который будет определять направления развития и реализации государственной молодежной политики.



КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

*future city with futuristic architecture*



Глава 1

# Демография

# ГЛАВА 1. ДЕМОГРАФИЯ

## 1.1 ПОЛОВОЗРАСТНАЯ СТРУКТУРА МОЛОДЕЖИ

В сложившейся мировой геополитической ситуации среди факторов, определяющих государственную безопасность страны, особую роль занимает обеспечение демографическим ресурсом. Обретение Казахстаном независимости привело к значительным политическим и социально-экономическим изменениям, которые не могли не сказаться на демографических процессах, в том числе на росте численности молодежи. По законам спирали, которые определяют сочетание прогресса и регресса в демографических процессах, обновление структуры численности населения происходит через одно поколение.

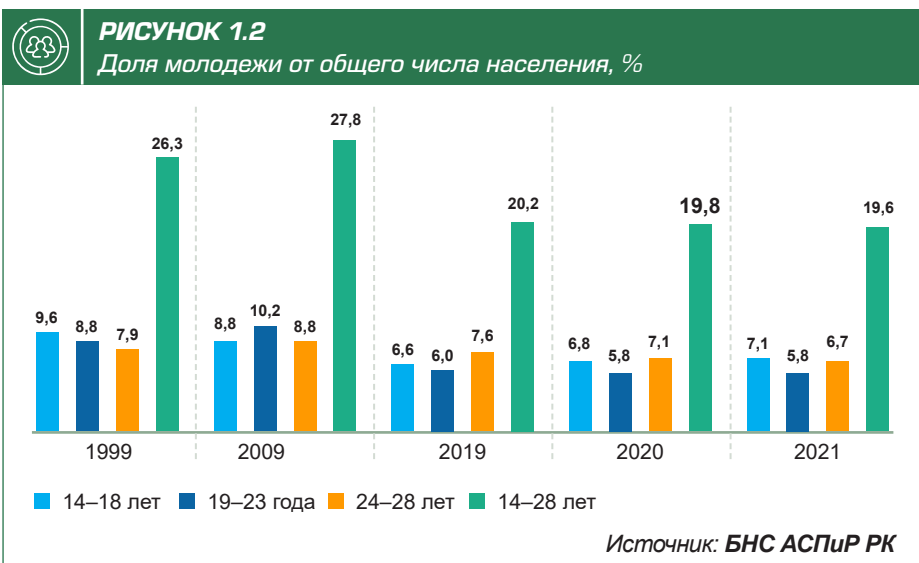
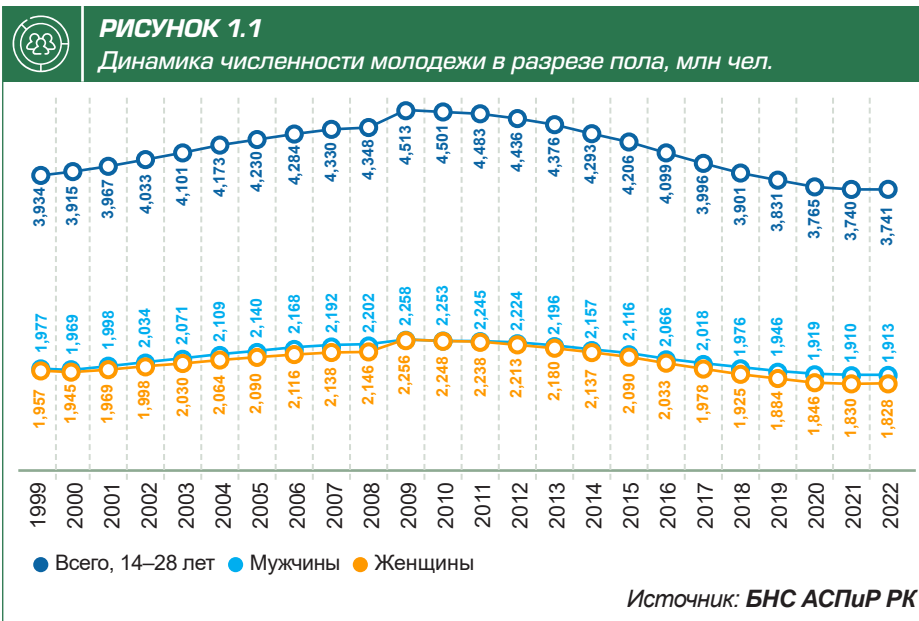
Так, на базе регрессивных процессов в демографии страны в 1991–2001 годах в целом по основным показателям произошли значительные изменения, сформировались определенные тренды в численности молодежи – особенно в разрезе женского и мужского пола за период с 1999 по 2021 год (Рисунок 1.1).

Под влиянием прогрессивного периода 80-х годов прошлого века численность молодежи, начиная с 2000 года медленными темпами стала

расти и достигла максимального уровня – 4,513 млн человек БНС АСПиР РК в 2009 году. Далее под влиянием регрессивного демографического периода 1991–2001 годов численность молодежи стала снижаться. В 2020–2021 годах этот показатель стабилизировался, достигнув в 2021 году, по данным БНС АСПиР РК, уровня в 3,74 млн человек, что на 192,84 тыс. человек меньше, чем в 1999 году (3,93 млн человек).

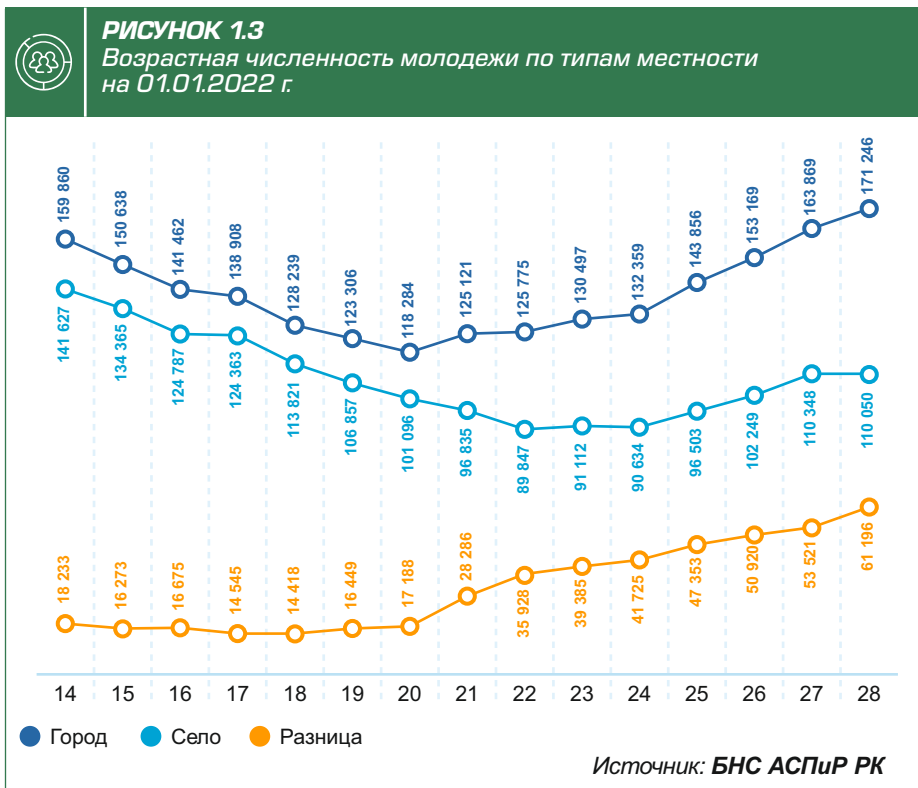
Разница также наблюдается в численности молодежи по полу. Так, в 1999 году численность мужчин превысила численность женщин на 20,7 тыс. человек, а в 2005 году разница увеличилась в два раза – до 49,2 тыс. человек. Далее в 2009 году указанное различие нивелировалось и составило всего 1,8 тыс. человек. В последующие годы разрыв стал постепенно увеличиваться, а начиная с 2018 года численность женщин стала резко снижаться, так что в начале 2022 года мужчин стало больше на 84,8 тыс. человек. Таким образом, доля мужчин среди молодых казахстанцев составила 51%.

В связи с сокращением численности молодежи снижается также ее доля в структуре общей численности населения: с 27,8% в 2009 году до 19,6% в 2021 году (Рисунок 1.2). Данный факт, соответственно, оказал влияние на средний возраст населения (его старение), в результате чего в 2021 году средний возраст мужчин в стране составил 30,1 года, а женщин – 33,4 года.

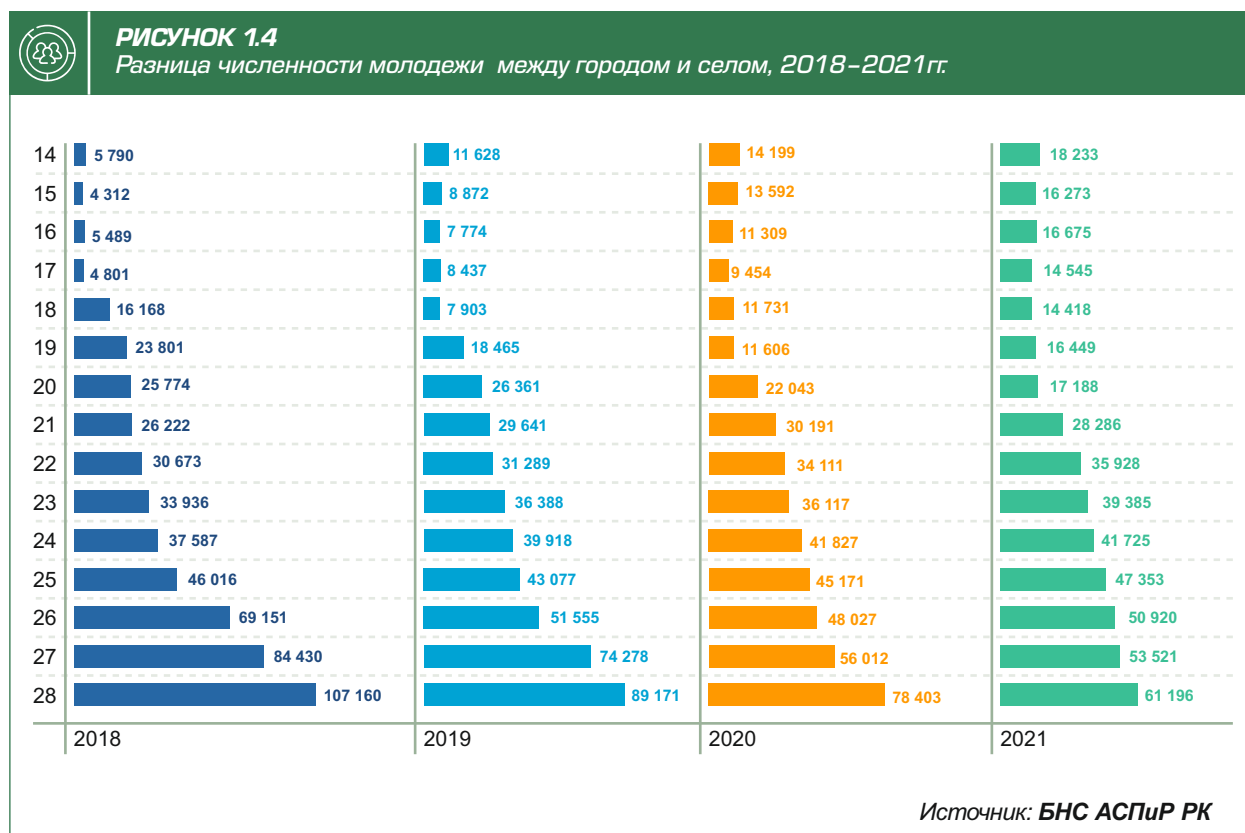




Разница в количественных данных молодого поколения также наблюдается в зависимости от типа населенного пункта – город и село (Рисунок 1.3). Так, представители возрастной подгруппы 14–20 лет, проживающие в сельских и городских поселениях, по состоянию на 1 января 2022 года насчитывают в среднем 17–18 тыс. человек, что соответствует структуре численности обоих видов местности. Однако в более старших возрастных подгруппах разница между городами и селами резко возрастает, при этом перевес оказывается на стороне городов. К примеру, численность молодых людей в возрасте 28 лет, проживающих в городе, составила 61,2 тыс. человек, что в 1,7 раза больше, чем в селе.



Такая тенденция наблюдалась в прошлые годы. В частности, рисунок 1.4 отражает рост численности городской молодежи от 17 лет и старше в 2018–2020 годах. Это связано с тем, что сельская молодежь приезжает в город, чтобы получить специальность после окончания средней школы. Поскольку все специальные и высшие учебные заведения расположены в больших городах, это является одной из причин оттока молодых людей данной возрастной подгруппы из села в город.



Однако следует отметить, что темп роста численности молодежи в возрасте 20 лет и старше, переехавшей из села в город, несколько замедлился в связи с пандемией коронавирусной инфекции. Если разница проживающих в селе и городе в возрасте 14 лет в 2018–2021 годах составляла в пределах 5,7–18,2 тыс. человек, то в возрасте 28 лет этот показатель составил 61,2–107,2 тыс. человек соответственно.

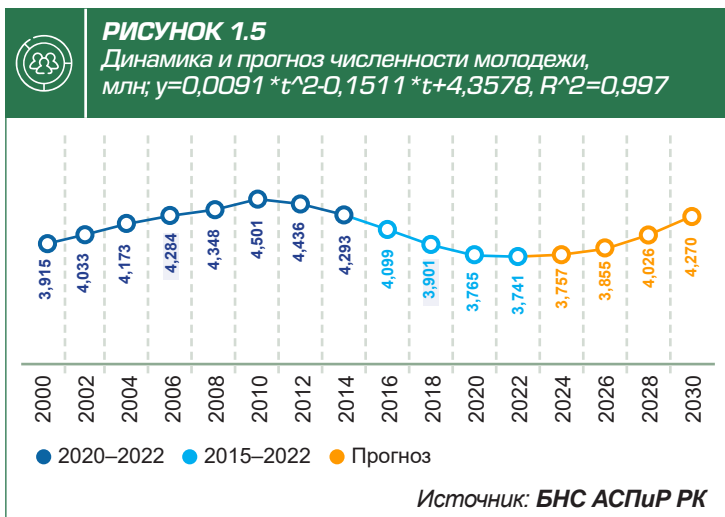
Рассмотрим прогноз в среднесрочной перспективе. Причинно-следственные связи сложившегося тренда численности молодежи за период 2000–2021 годов (Рисунок 1.5), а также ситуация постепенного выхода из влияния демографической ямы 1991–2001 годов позволили сделать прогноз на перспективу по уравнению тренда  $y=0,0091*t^2-0,1511*t+4,3578$ . Построенный с помощью элементов прогнозирования Excel график соответствует полиному второй степени,  $R^2=0,9076$ . Для множества исследований были выбраны периоды с 2015 по 2022 год.

Согласно прогнозу, к началу 2023 года численность молодежи составит в среднем 3,735 млн, а в 2024 году – 3,855 млн. Начиная с этого времени рассматриваемый показатель будет постепенно расти до тех пор, пока в 2030 году достигнет уровня 2014 года и составит 4,270 млн человек, при этом освободившись от влияния демографической регрессии.

Численность молодежи в регионах страны отличается (Рисунок 1.6). Например, одну третью долю от общей численности молодежи в республике занимают две области – Туркестанская (12,8%, или 478 471 человек) и Алматинская (10,5%, или 393 176 человек) и город Алматы (10,2%, или 381 227 человек). Наоборот, наименьшая доля приходится на север страны, где особенно показательна Северо-Казахстанская область (2,6%, или 97 047 человека).

Доля молодежи зависит от рождаемости в регионе, но в городе Алматы численность молодежи растет за счет внутренней миграции из других регионов. Наиболее высока доля молодежного населения в Туркестанской области (23,1%, или 478 471 человек), г. Шымкенте (22%, или 245 178 человек), Кызылординской области (21,4%, или 176 985 человек), а наиболее низкие показатели наблюдаются в таких областях, как Восточно-Казахстанская (17,3%, или 234 088 человек), Павлодарская (17,4%, или 130 114 человек) и Костанайская (17,7%, или 152 092 человек).

В целом в период с 2000 по 2011 год прослеживается положительная тенденция роста численности молодежи в регионах за исключением северных областей, в которых динамика отрицательная: Северо-Казахстанской – снижение на 28%, Костанайской, Павлодарской и Восточно-Казахстанской – снижение на 10% в каждом регионе (Рисунок 1.7). Наивысшая интенсивность по приросту численности молодежи наблюдается в Мангистауской (на 77,7%) и Туркестанской (33%) областях. Кроме того, в двух городах – Астане и Алматы – увеличение числа молодых жителей происходило за счет внутренней миграции.





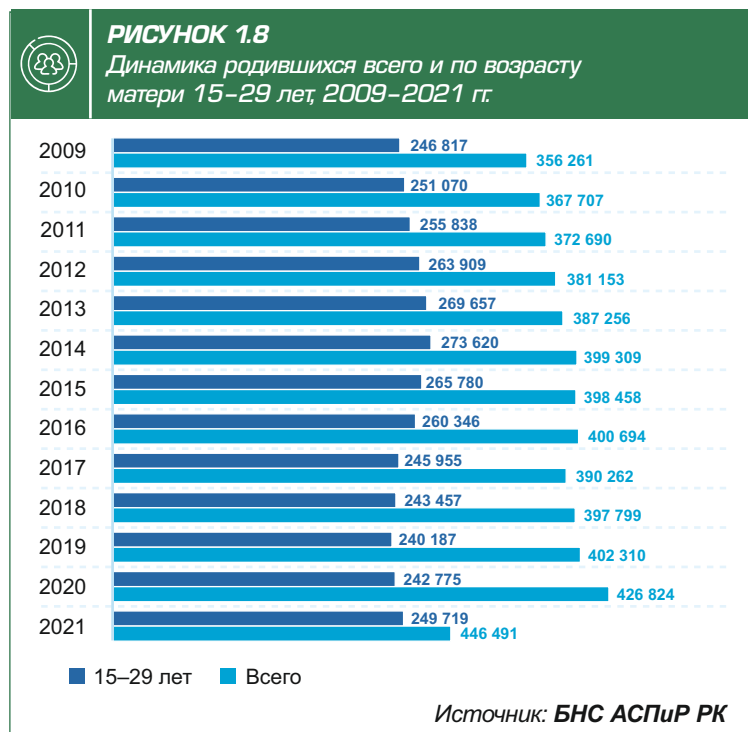
В истории демографии Казахстана 2011 год является наиболее благоприятным годом, так как численность молодежи 2011 года формировали рожденные в 1980-х годах. Так, 2011 год в сравнении с 2021 годом знаменуется как период демографического бума, в связи с чем численность молодежи в 2021 году по сравнению с 2011 годом во многих регионах снижена, за исключением Мангистауской области (101,1%) и г. Астана (104,7%).

Несмотря на усиленную государственную политику по поддержке демографического вопроса, происходящее замедление в развитии численности молодежи в перспективе несет естественный характер, так как социально-экономические факторы бессильны перед демографическими законами. Численность молодежи и ее структура зависят от основных показателей, таких как рождаемость и смертность. При этом нужно отметить, что в разрезе численности молодежи с каждым годом увеличивается дисбаланс между городом и селом. Данный дисбаланс характеризуется несоответствием естественного движения населения по типу

местности и относительно северной либо южной части страны. При таком раскладе также нарушается трудовой дисбаланс, что в перспективе отрицательно скажется на демографическом воспроизводстве страны в целом.

## 1.2 РОЖДАЕМОСТЬ И СМЕРТНОСТЬ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

Один из важных показателей демографии – это рождаемость. В Казахстане основным детерминантом изменения демографических процессов за годы независимости является рождаемость, которая претерпела сильные изменения. Демографическая яма рождаемости 1991–2001 годов изменила уровень рождаемости среди молодежи (для сопоставимости сравнения динамических рядов возраст матери принимаем от 15 до 19 лет, от 20 до 24 лет, от 25 до 29 лет). Причиной стало уменьшение численности женщин в возрасте до 29 лет, рожденных в 1992–2007 годах.



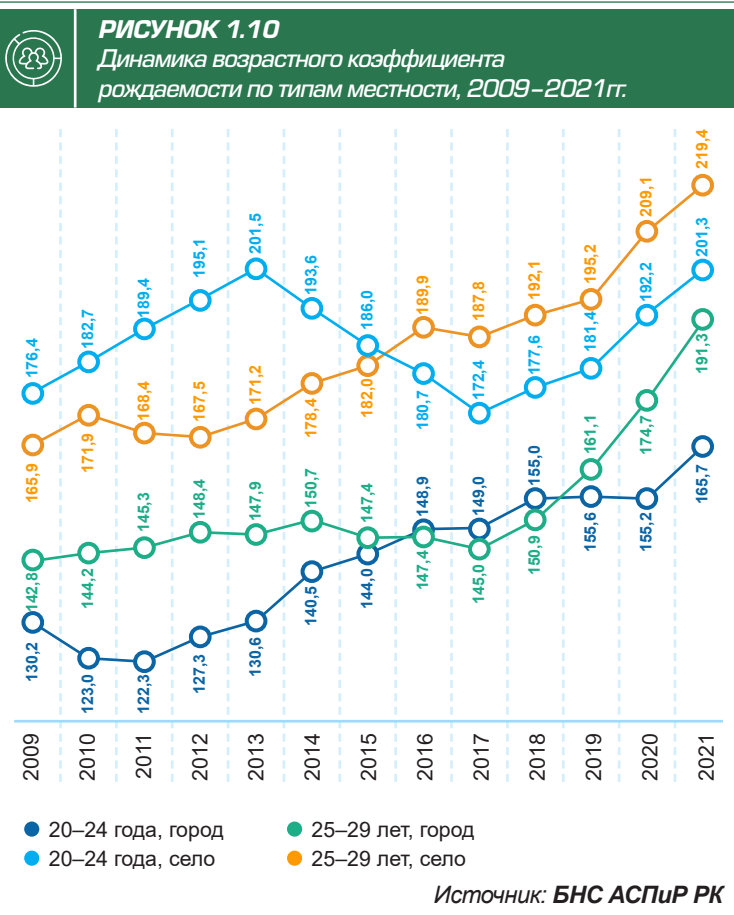
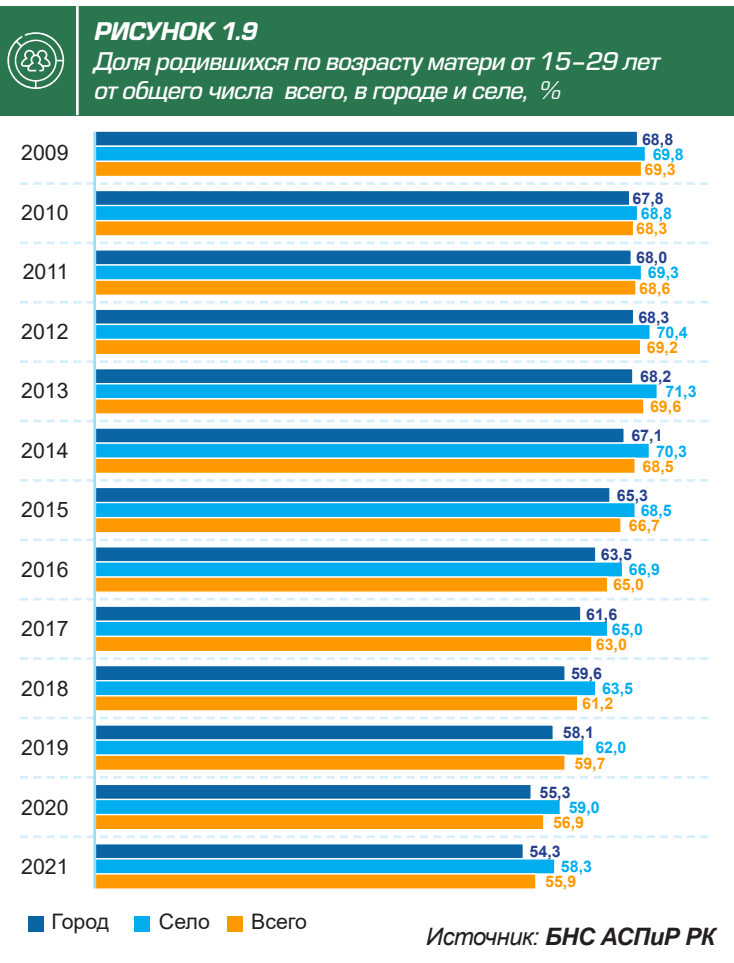
В период с 2009 по 2021 год абсолютные значения рождаемости с 2009 года до 2014 года возросли на 10,8% и достигли максимального значения за этот период, составив 273 620 детей. Затем данный показатель стал снижаться до 2019 года до уровня 240 187 детей. С 2020 года рождаемость вновь начала расти и в 2021 году составила 249 719 детей (Рисунок 1.8).

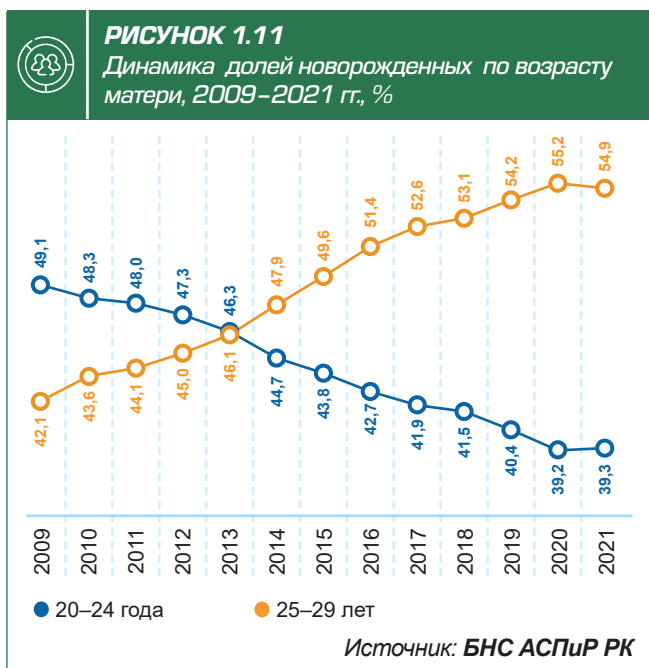
Доля рождаемости среди молодежи от общей рождаемости за этот период имеет тенденцию к снижению, так как в 2009 году доля составляла 69,3%, а с 2019 года стала резко снижаться и в 2021 году составила 55,9%, то есть была снижена на 15,4%. Это объясняется двумя факторами: во-первых, снижением рождаемости из-за уменьшения численности женщин в возрасте до 29 лет, а во-вторых, повышением возраста вступления в брак (Рисунок 1.9).

В разрезе типов местности наблюдается разница доли рождаемости в городской и сельской среде. Доля рождаемости среди молодежи в селе выше, чем в городе. Если рождаемость в городской и сельской местностях в 2009 году была близка по уровню, то начиная с 2010 по 2013 год в селе достигнут максимальный уровень – 71,3%, тогда как в городе уровень рождаемости составил 68,2%. После 2013 года доля рождаемости среди молодежи стала резко снижаться. В 2021 году в городе этот показатель составил 54,3%, а в селе – 58,3%. Если в абсолютном измерении в 2021 году в городе родились 142,5 тыс. детей, то в селе – 107,2 тыс. Однако необходимо отметить, что в селе фертильность больше, поскольку в сельской местности проживает меньше молодежи, а рождаемость на одну женщину больше за счет ранних браков и многодетности.

Возрастной коэффициент рождаемости в 2009 году в селе выше, чем в городе, – 165,94 и 176,43 ребенка на 1 000 женщин соответственно. В 2021 году по сравнению с 2009 годом возрастные коэффициенты росли, особенно в сельской местности. К примеру, в селах в возрастной группе 20–24 года рождаемость достигла 201,29 ребенка на 1 000 матерей, а в возрасте 25–29 лет – 219,37 ребенка. За 2009–2021 годы фертильность сельской молодежи не снизилась, хотя уровень жизни сельской молодежи ниже, чем городской (Рисунок 1.10).

При изучении рождаемости возрастная когорта матери является важным фактором, так как у молодых рожениц больше шансов на многодетность. Если рассмотреть рождаемость по возрасту матери, то материнство преимущественно приходится на возраст 20–24 года и 25–29 лет (Рисунок 1.11).





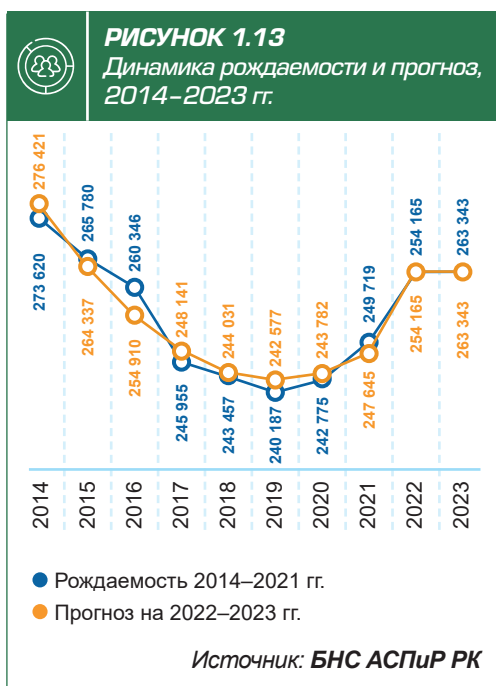
В 2009–2013 годах доля матерей, родивших в возрасте 20–24 лет, выше, чем в возрасте 25–29 лет. Затем с 2013 года доля матерей, родивших в возрасте 25–29 лет, стала расти и в 2021 году достигла 54,9%. А доля рождаемости в возрасте матери 20–24 года снизилась до 39,3%. В абсолютной величине в 2009 году у матерей в возрасте 20–24 года родились 121,2 тыс. детей, а в 2021 году – 98,2 тыс. соответственно, в то время как у матерей в возрасте 25–29 лет – 103,8 тыс. в 2009 году и 137,0 тыс. в 2021 году. Иными словами, по сравнению с 2009 годом в 2021 году родилось на 33,2 тыс. детей больше.

Согласно вышеприведенному анализу, можно сделать вывод, что возрастная группа фертильности с 2013 года переходит от 19–24 лет к 24–29 годам. Соответственно, отсюда возрастает средний возраст фертильности молодых женщин.

Демографическое положение Казахстана находится под влиянием демографических кри-

зисов 1991–2001 годов. В связи с этим многодетность играет важную роль для выхода из сложившейся ситуации.

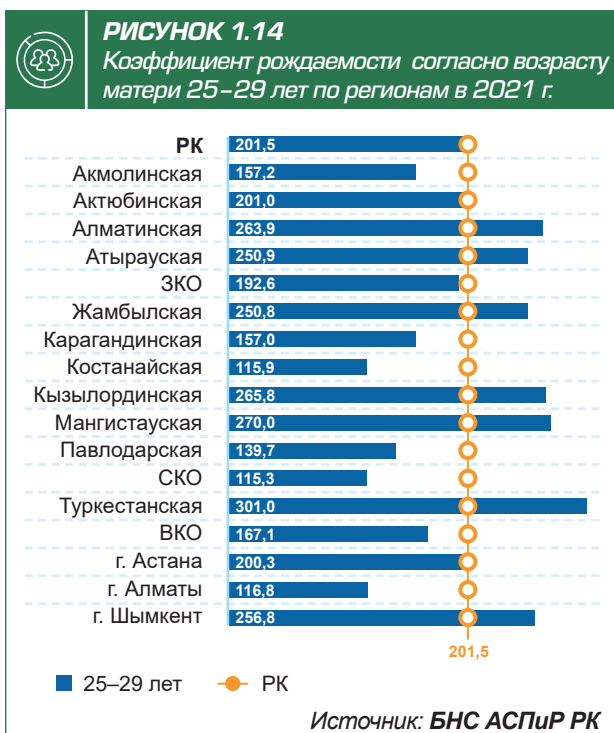
Как следует из Рисунка 1.12, количество детей, родившихся первыми и вторыми по очередности, снижается с 2018 года (за исключением 2021 года). Это объясняется снижением возраста матерей до 29 лет. А рождение третьих (кроме 2021 года), четвертых, пятых и более



по очередности детей возросло. Однако в последующие годы (до 2030 года) из-за снижения численности женщин возраста ближе к 25–29 годам прогнозируется снижение рождаемости третьих и более детей по очередности. После 2030 года влияние кризиса перейдет к женщинам более старшего возраста, тогда как молодые женщины до 29 лет станут детерминантом обеспечения объема рождаемости.

По данным 2021 года, 80% рожденных по очередности третьих детей, 92% – четвертых и 97% – пятых и более приходится на долю матерей среди молодежи в возрасте от 25 до 29 лет. Кроме того, в стране в 2021 году всего количество детей, родившихся по очередности третьими и более, составило 218 656 детей. При этом у матерей в возрасте до 29 лет родились 73 671 ребенок, то есть доля тех, кто родился у молодых матерей, составляет 33,7%. В связи с этим можно констатировать, что одним из возможных подходов к повышению рождаемости должна стать всесторонняя поддержка многодетности среди молодежи, которая способствует развитию демографии в стране.

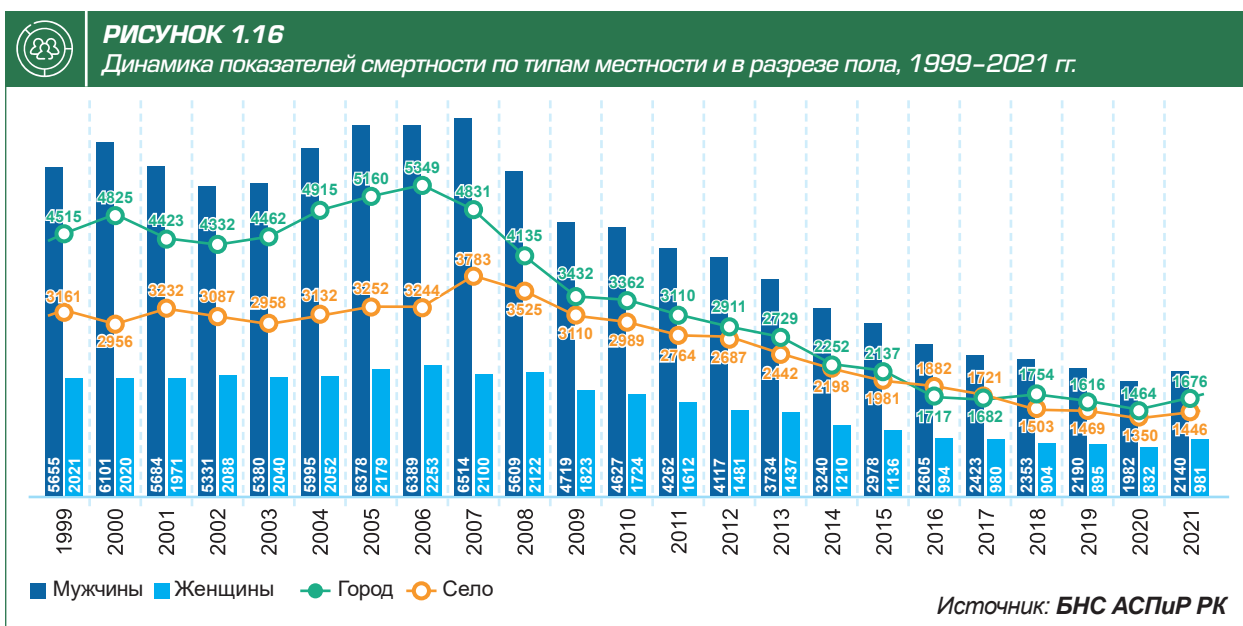
Учитывая сложившийся тренд высокой рождаемости и влияние прошлых демографических ситуаций, построено



уравнение тренда, которое позволило сделать прогноз на два года, а последовательное использование динамических рядов позволило спрогнозировать более отдаленную перспективу с некоторыми коррективами в зависимости от политики поддержки молодежи и ее стремления к многодетности.

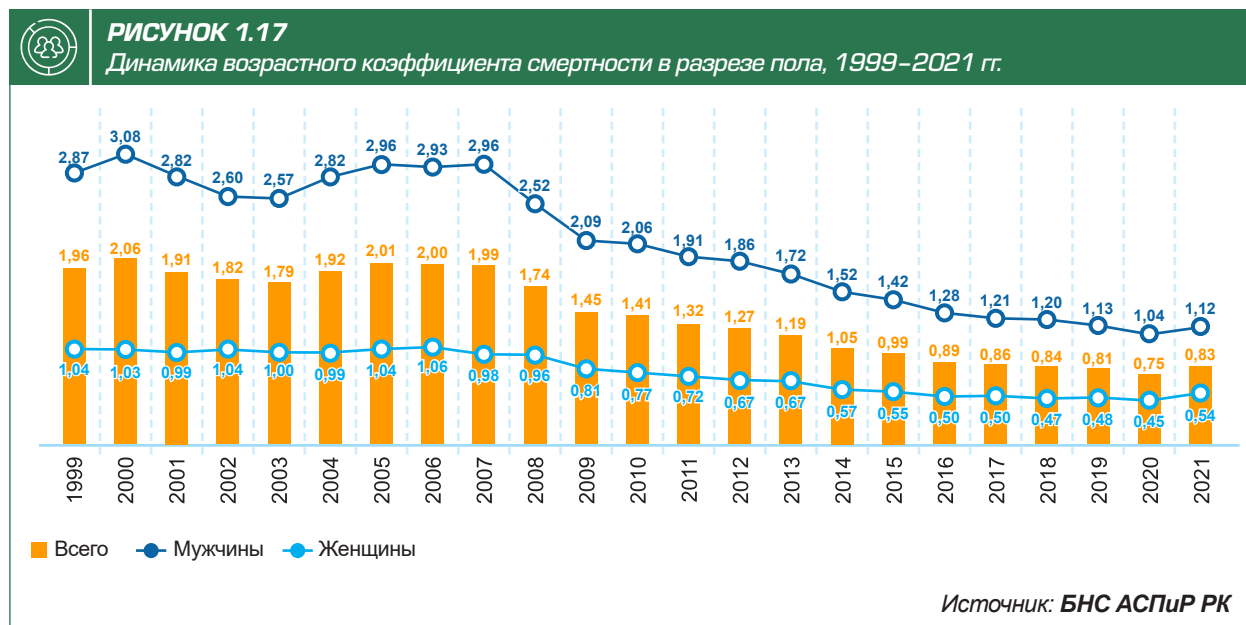
По уровню рождаемости имеются существенные отличия, особенно в сравнении севера и юга Казахстана. Высокая интенсивность возрастного коэффициента на 1 000 матерей в возрасте 25–29 лет по регионам по сравнению с республиканским уровнем (201,5 ребенка) можно отметить в основном в южной и юго-западной частях страны: в Туркестанской (301 ребенка), Мангистауской (270 детей) и Кызылординской областях (265,8 ребенка). Низкая интенсивность отмечается в северных областях – Костанайской и Северо-Казахстанской, где в среднем этот показатель составляет 115 детей, что в три раза ниже, чем в Туркестанской области (Рисунок 1.14).

Важно отметить, что в шести следующих регионах доля родившихся детей у женщин вне брака выше по сравнению с общереспубликанским уровнем (9,8%): Костанайская область – 17,6%, Северо-Казахстанская область – 17,2%, Акмолинская область – 15,5% и Павлодарская область – 14,5%. При этом все вышеперечисленные регионы являются неблагоприятными в плане демографического развития (Рисунок 1.15).



Между тем динамика смерти среди молодежи снижается. В годы становления независимости смертность среди молодежи повышалась до 2006 года в городах и до 2007 года в селах, затем стала снижаться до 2020 года более чем в три раза. Однако в 2021 году в связи с эпидемией COVID-19 абсолютное значение количества смертей молодых казахстанцев увеличилось в городе на 15%, а в селе на 7% по сравнению с 2020 годом (Рисунок 1.16).

В абсолютном значении смертность в селе была ниже на 30% (1 354 молодых казахстанцев) по сравнению с городом. Тем не менее с 2007 по 2021 год эти показатели сравнивались, и разница стала незначительной.



Следует особо отметить отличие смертности среди молодежи по полу: в Казахстане умирает больше юношей. Доля их смертности от общего числа молодежи в 1999 году составила 73,7% и в 2021 году снизилась до уровня 68,6%. Для сравнения, среди всего казахстанского населения смертность юношей в 1999 году составила 5,3%, а в 2021 году снизилась до 1,7% соответственно.

Абсолютному значению соответствует относительное значение смертности на 1 000 молодых людей. За 1999–2021 годы коэффициент смертности молодежи уменьшился более чем в два раза, при этом коэффициент смертности мужчин двукратно превышает аналогичный показатель среди женщин. Это подтверждает возрастной коэффициент смертности мужчин в 1999 году, который увеличился более чем в два раза (2,87) в отличие от коэффициента женщин (1,04). Это соотношение сохранилось до 2021 года: 1,12 и 0,54 единицы соответственно (Рисунок 1.17).

В связи с отсутствием данных о возрастной смертности по классам причин анализ общей численности смертей показывает, что по сравнению с женщинами казахстанские молодые мужчины умирают больше по некоторым классам причин. Так, в 2021 году по

причине убийств – в 4,7 раза, самоубийств – в 4,5 раза, от транспортных несчастных случаев – в 2,8 раза и от болезней туберкулеза – в 3 раза больше.

Возрастной коэффициент смертности в регионах постепенно снижался. Например, если в 2000 году этот показатель достиг своего минимального значения в Южно-Казахстанской области (1,34) и максимального значения – в Карагандинской области (2,64), то в 2021 году минимальное значение было зафиксировано в г. Алматы (0,47), а максимальное – в Западно-Казахстанской области (1,17) соответственно. Уровень смертности в регионах также имеет отличия в разрезе мужчин и женщин. Максимальный уровень смертности мужчин в Западно-Казахстанской (1,58), Восточно-Казахстанской (1,49) и Ақмолинской (1,37) областях высок по сравнению с республиканским уровнем (1,12). Возрастной коэффициент смертности среди женщин показывает свое максимальное значение в Жамбылской области (0,73), а минимальное – в г. Алматы (0,33) (Рисунок 1.18).



КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

children in the park, birds fly in the sky

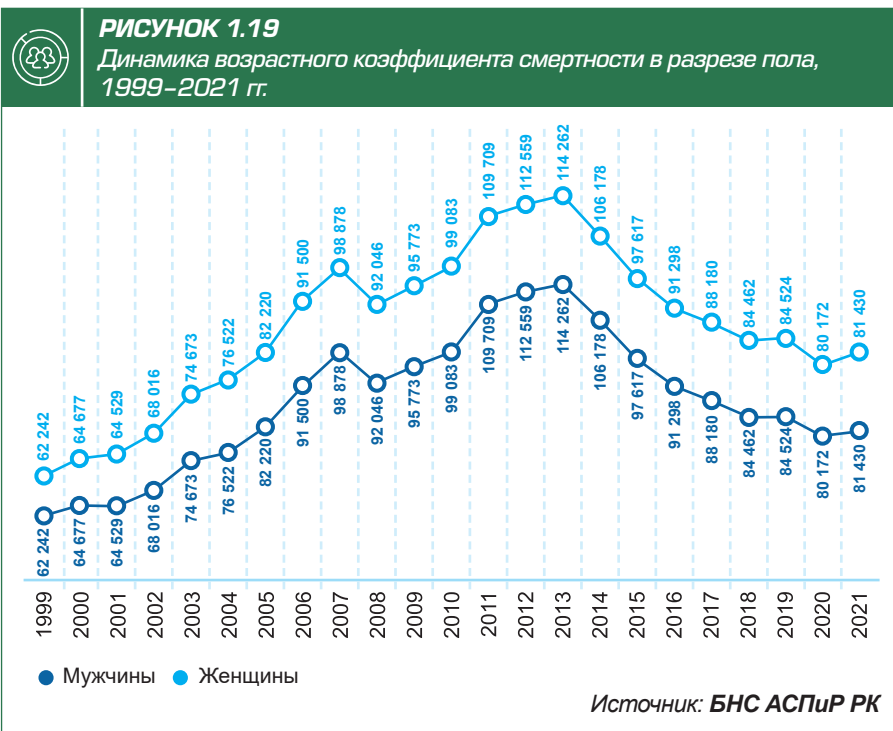
Исследования возрастной структуры населения показывают, что мужчин в возрасте от 0 до 30 лет умирает больше, чем женщин, т. е. мальчиков рождается больше, но и умирает больше. В связи с этим к возрасту 30 лет численность мужчин уменьшается, а численность женщин в последующих возрастных группах преобладает. Высокая смертность юношей по сравнению с молодыми женщинами, возможно, имеет массу причин, таких как случайные рискованные ситуации, наркомания, преступность, а основная причина – социальная неустроенность (отсутствие постоянной работы, низкая зарплата, закредитованность, резкие эмоциональные проявления и применение насилия и т. д.).

### 1.3 БРАЧНОСТЬ И РАЗВОДИМОСТЬ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

По данным официальной статистики, динамика мужчин и женщин, вступивших в брак в период 1999–2021 годов, в целом имеет положительную тенденцию с некоторыми спадами. В 1999–2013 годы численность вступивших в брак возросла в среднем в два раза, затем снижалась до 2020 года и только в 2021 году зафиксировано, что 1 258 мужчин и 2 786 женщин вступили в брак, что значительно больше этих показателей в 2020 году (Рисунок 1.19).

Если рассмотреть долю вступивших в брак по возрастным группам, то видим, что наибольшее число мужчин создают семью в возрасте 24–28 лет, а женщин – в возрасте 19–23 лет (Рисунок 1.20). В 2009–2021 годах динамика заключения браков замедлилась и ограничивается незначительными колебаниями на уровне 7,7–7,8%.

Вступление в брак демонстрирует различия между городским и сельским населением. Так, в городе чаще заключают брачный союз, возможно, по причине большего выбора партнеров для брака и в свя-

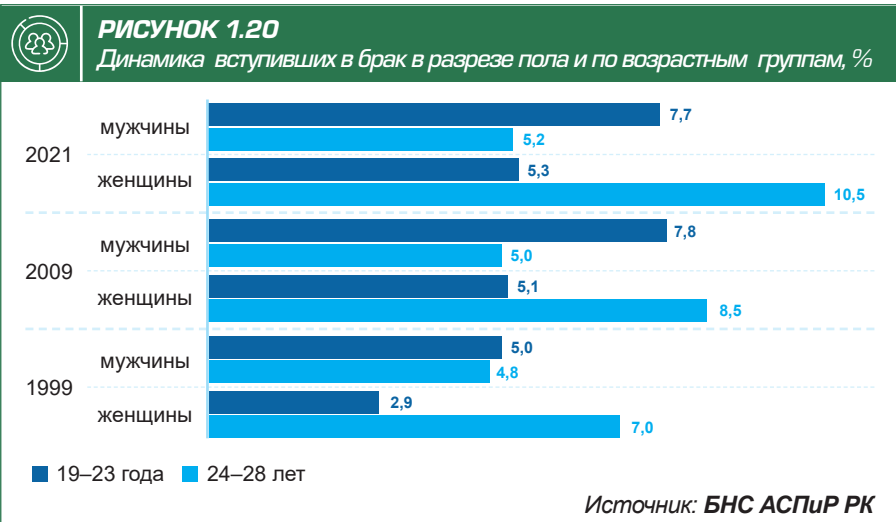




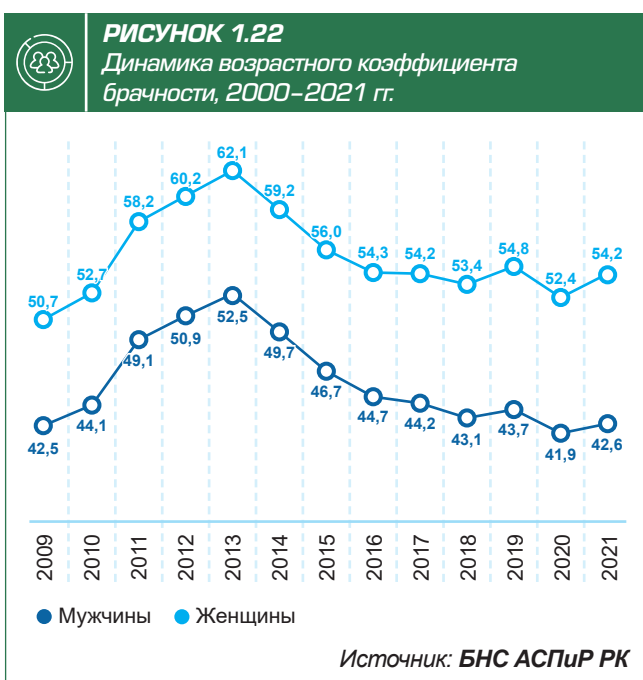
зи с тем, что большинство молодых людей желают остаться в городе. В последние годы наблюдается стабилизация показателей брачности. В частности, статистика 2019–2021 годов подтверждает, что доля брачности мужского пола ниже, чем женского, а отличие по типам местности (город/село) составляет более двух единиц по всем трем годам (Рисунок 1.21).

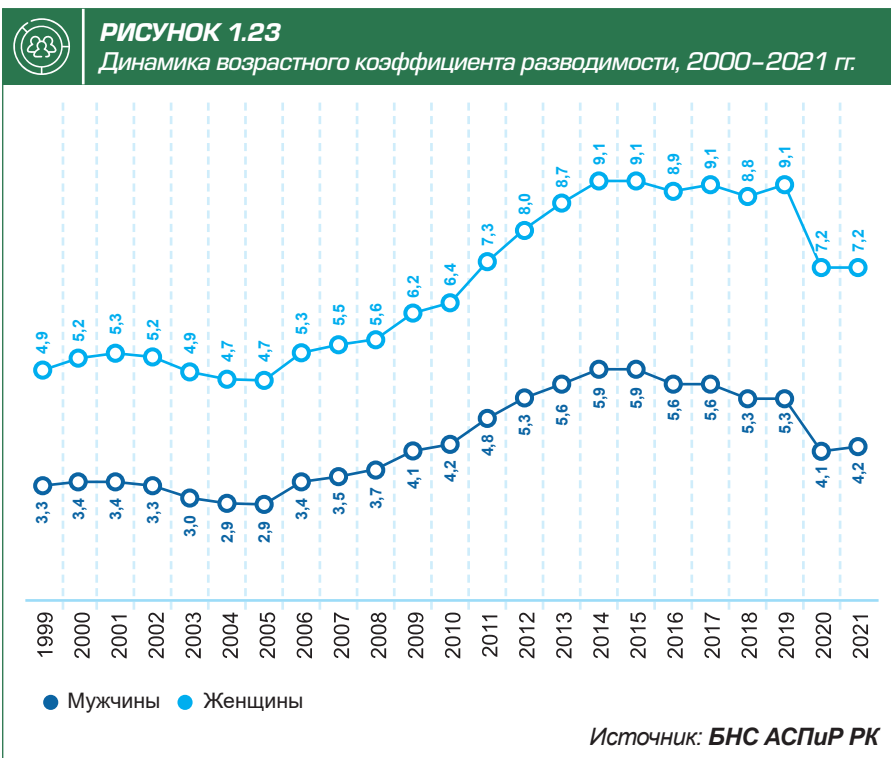
Основной показатель – коэффициент брачности (на 1 000 человек) – в 2013 году вырос до уровня 62,1 у женщин в возрасте 14–28 лет и, соответственно, 52,5 у мужчин. Затем данный коэффициент начал снижаться. Тем не менее с 2017 года наблюдается стабильный уровень брачности. Статические показатели брачности у женщин больше, чем у мужчин. Это может объясняться, в числе прочего, распространенностью раннего замужества из-за социально-культурных причин и природной потребностью в создании семьи и рождении детей (Рисунок 1.22).

Однако коэффициент разводимости у женщин также больше, чем у мужчин. В частности, с 1999 года до 2014 года данный показатель увеличился в два раза, хотя 1999–2005 годы характеризуются сложным социально-экономическим положением. Далее коэффициент разводимости стал расти, а в последние два года (2020–2021 годы) наблюдается его снижение до уровня 7,2 у женщин и 4,2 – у мужчин (в расчете на 1 000 заключенных браков, Рисунок 1.23).



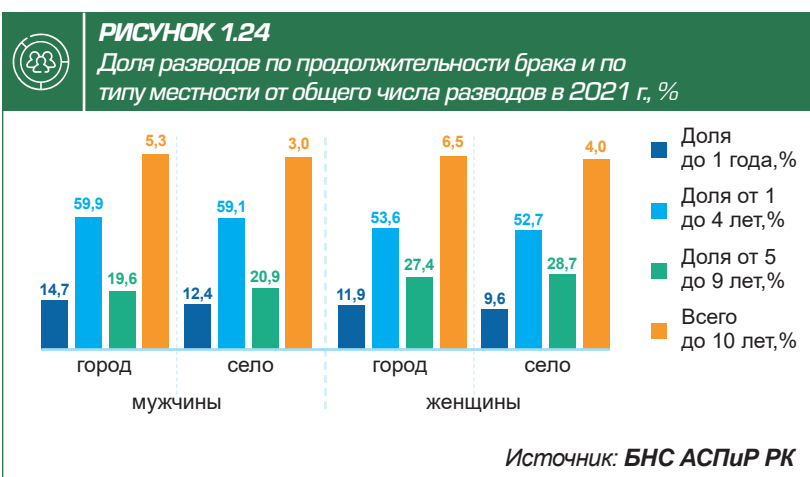
**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:**  
modern buildings  
on the square in Astana





Важным представляется выяснить, по истечении какого времени происходит развод (Рисунок 1.24). По данным 2021 года, в городах 14,7% разводов происходит у мужчин, состоявших в браке менее одного года, 59,9% – от одного года до четырех лет, 19,6% – от пяти до девяти лет и более. В целом 94,1% разводов приходится на первое десятилетие брака.

В сельской местности этот показатель у мужчин оказался немного ниже. Например, разводы у женщины до одного года и в первые четыре года брака фиксируются немного реже, чем у мужчин. В городах и селах разводы после 5–9 лет брака в большей степени



наблюдаются среди женщин – 27,4% и 28,7%, соответственно, чем среди мужчин – 19,6% и 20,9% соответственно. От общего числа зарегистрированных разводов в 2021 году (48 239 единиц) 10 055 разводов зарегистрированы молодыми казахстанцами в возрасте до 29 лет, что составляет 20,8%.

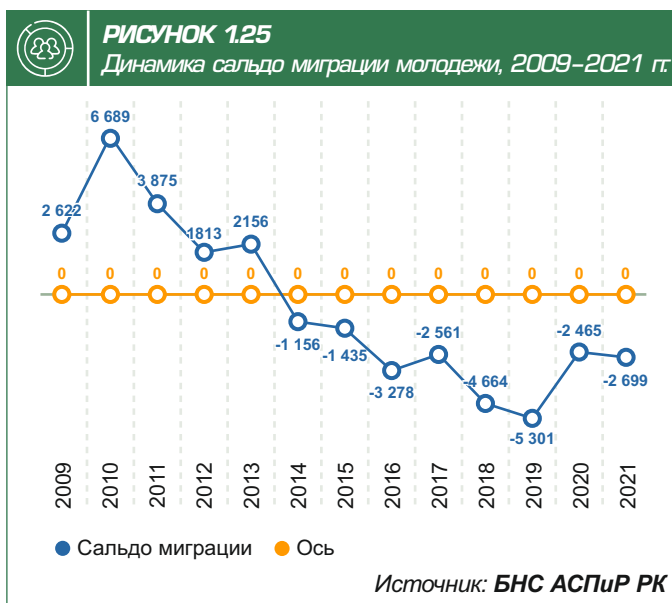
Возраст вступления в брак с каждым годом растет, в связи с этим возрастает и средний возраст материнства. Для повышения рождаемости и распространения многодетности среди

молодежи необходимо оказать поддержку молодым семьям, особенно студентам, имеющим детей: устройство ребенка в ясли, временное жилье, занятие малым бизнесом, помощь в завершении учебы и освоении профессий.

Анализ показывает, что количество разводов на первом году и в течение первых четырех лет брака – это результат недопонимания между супругами, слабая работа института планирования семьи, отсутствие поддержки со стороны родителей в преодолении молодыми кризиса в семейной жизни, социально-экономические условия. Вместе с тем очевидно, что молодая семья является основой демографической безопасности государства, поэтому необходима слаженная работа на государственном и общественном уровне для поддержки и укрепления института семьи.

## 1.4 ВНУТРЕННЯЯ И ВНЕШНЯЯ МИГРАЦИЯ МОЛОДЕЖИ

Миграционные потоки – один из составляющих компонентов демографического процесса. Массовый миграционный отток молодежи в Казахстане начался в первые годы независимости и продолжался до 2003 года. В период с 2004 по 2013 год сальдо внешней миграции молодежи было положительным, кроме 2008 года (-1 269 чел.). Затем начиная с 2014 года по настоящее время уезжающей молодежи стало больше. За этот период больше всего молодых людей уехало в 2018 году – 4 664 человека и в 2019 году – 5 301 человек. А в 2020 и 2021 годах сальдо миграции сократилось почти в два раза из-за пандемии коронавирусной инфекции (Рисунок 1.25).



Причины отъезда молодежи связаны прежде всего с переездом родителей на историческую родину и проявлением демографической глобализации. Следует отметить, что миграционная привлекательность в регионах страны отличается, о чем свидетельствуют факты того, что из одних регионов молодежь чаще уезжает, а в другие, напротив, переселяется. Таблица 1.1 содержит информацию о миграционной активности молодежи по регионам, ранжированную согласно суммарному значению сальдо за 2000–2021 годы, сальдо ежегодной миграции за 2018–2021 годы (т. е. годы до, во время и после пандемии, показатели которых отличаются почти в два раза), а также с учетом коэффициентов привлекательности регионов по внешней и внутренней миграции.

**ТАБЛИЦА 1.1**  
Динамика миграционных потоков и привлекательности в разрезе регионов, 2000–2021 гг.

Наименование региона	Сальдо миграции, человек					Коэффициент миграционной привлекательности, 2021 г.	
	2018	2019	2020	2021	2000–2021	внешний	внутренний
<b>РК</b>	<b>-4 664</b>	<b>-5 301</b>	<b>-2 465</b>	<b>-2 699</b>	<b>-55 430</b>	<b>0,74</b>	<b>1,00</b>
Костанайская область	-980	-854	-498	-435	-31 080	0,53	0,93
ВКО	-1 238	-1 360	-874	-759	-29 851	0,34	0,90
Павлодарская область	-800	-1 008	-576	-553	-24 857	0,41	0,95
Карагандинская область	-1 087	-1 042	-708	-787	-21 625	0,28	0,94
СКО	-730	-824	-385	-433	-20 793	0,46	0,89
Акмолинская область	-539	-666	-390	-413	-17 528	0,34	0,92
ЗКО	-187	-276	-155	-105	-4 571	0,51	0,96
г. Астана	-120	-69	4	-33	-2 672	0,94	1,21
Актюбинская область	-234	-322	-198	-168	-2 225	0,68	0,98
Кызылординская область	-5	-5	7	-6	100	0,63	0,89
Жамбылская область	-34	-188	-174	-175	1 532	0,53	0,89
Атырауская область	72	24	22	89	4 443	2,04	0,96
г. Шымкент	267	238	180	266	4 570	1,91	1,09
г. Алматы	-167	-137	87	56	4 988	1,06	1,25
Алматинская область	438	436	84	-202	18 098	0,50	0,93
Туркестанская область	153	28	387	110	31 454	1,63	0,85
Мангистауская область	527	724	722	849	34 587	3,80	1,02

Источник: БНС АСПиР РК

В ранжированном списке с наименованием регионов сразу после общей суммы сальдо за 2000–2021 годы по республике (-55430 человек) расположены северные области: Костанайская (-31 080 человек), Восточно-Казахстанская (-29 851 человек), Павлодарская (-24 857 человек) Карагандинская

(-21 625 человек), Северо-Казахстанская (-20 793 человека) и Акмолинская (-17 528 человек). Сумма отрицательного сальдо вышеперечисленных шести областей (-145 734 чел.) составляет 95,5% от всего отрицательного сальдо (-152 530 чел.) миграции по всей республике.

Ранжированный список с положительным сальдо завершают Мангистауская (34 587 человек), Туркестанская (31 454 человека) и Алматинская (18 098 чел.) области. За 2021 год максимальное отрицательное сальдо наблюдается в Восточно-Казахстанской (-759) и Карагандинской (-787) областях, а максимальное положительное – в Мангистауской (849).

В списке коэффициентов миграционной привлекательности по внешней миграции лидируют две западные области: Мангистауская – с показателем 3,8 и Атырауская – 2,04. К непривлекательным регионам относятся Карагандинская область – 0,28, а также Восточно-Казахстанская область – 0,34. Таким образом, наиболее привлекательными для переезда являются нефтегазоносные регионы с тяжелыми климатическими условиями, но высокими заработными платами, а наименее привлекательны горнодобывающие и перерабатывающие промышленные регионы с неблагоприятной экологической ситуацией и невысоким уровнем оплаты труда.

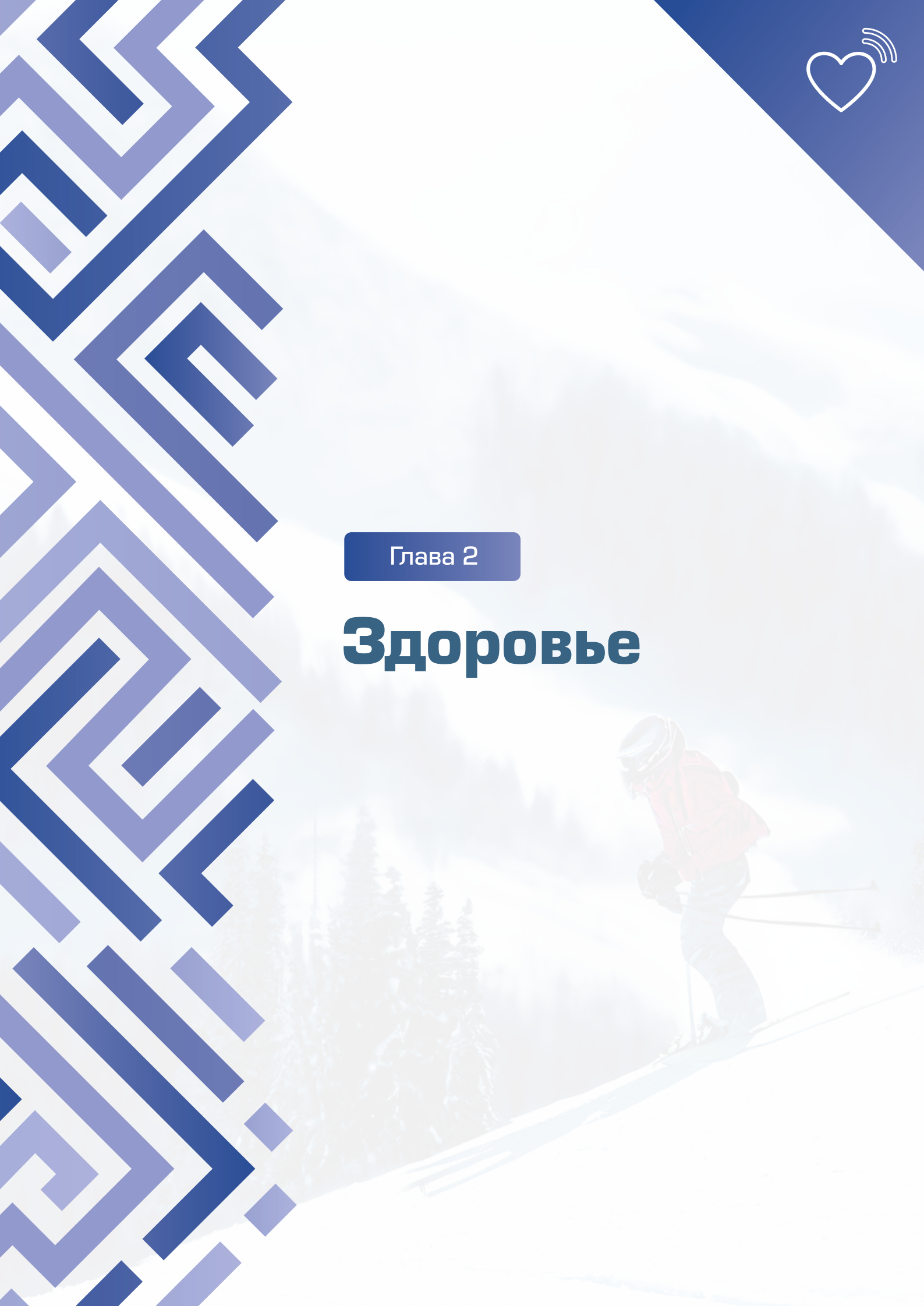
Более того, в Казахстане высокими темпами осуществляется межрегиональная миграция, особенно среди молодежи из сельской местности, переезжающей в крупные города. Самыми привлекательными регионами внутри страны являются г. Алматы (1,25) и г. Астана (1,21).

Таким образом, молодежь рассматривается как человеческий и демографический потенциал Казахстана и в условиях глобализации становится более мобильной, активнее перемещается для получения образования за рубежом и включается в международную образовательную и трудовую миграцию. С точки зрения миграционных процессов у молодежи наблюдаются здоровые амбиции с желанием быть конкурентоспособными, повысить уровень своей жизни и иметь достойные условия жизни и труда.



Глава 2

# Здоровье



## ГЛАВА 2. ЗДОРОВЬЕ

В настоящее время качественно изменяющаяся социальная среда приводит к трансформации биологических, социальных, поведенческих факторов риска, влияющих на состояние здоровья подростков и молодежи<sup>1</sup>. Это требует построения соответствующей системы медико-социального мониторинга факторов риска и состояния здоровья подростков и молодежи, что позволяет не только глубже понять основу происходящих в современных условиях тенденций, но и дать более обоснованный анализ результативности деятельности медицинских организаций<sup>2</sup>.

Изучение проблем социального статуса и социального самочувствия подростков и молодежи, уровня их заболеваемости и смертности, рискованного поведения и вредных привычек показывает, что экономический рост государства, социальные гарантии и сложившаяся система мер не обеспечивают в достаточной степени полноценное развитие подрастающего поколения и охрану его здоровья. Это говорит о необходимости оптимизации всей системы мер в области сохранения здоровья подростков и молодежи.

В казахстанских стратегических документах особое внимание уделяется вопросам здоровья и благополучия граждан страны как долгосрочным приоритетам развития страны. В этом контексте актуальной является проблема охраны здоровья подрастающего поколения, а именно формирование здорового контингента с выделением групп риска и больных, подлежащих оздоровлению, поскольку данный контингент в перспективе составляет основу обороноспособности и безопасности республики.

### 2.1 ПРОФИЛАКТИКА ЗДОРОВЬЯ И ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ

По данным ВОЗ, здоровье человека на 50–55% зависит от его образа жизни, на 20–22% – от окружающей среды, на 18–20% – от генетических факторов и только на 8–10% – от системы здравоохранения. Здоровым признается образ жизни, который снижает риск серьезного заболевания или преждевременной смерти.

Согласно Кодексу РК «О здоровье народа и системе здравоохранения», государственная политика в области охраны здоровья граждан проводится на основе принципов доступности и качества оказания медицинской помощи и солидарной ответственности государства, работодателей и граждан за сохранение и укрепление индивидуального и общественного здоровья.

В 2021 году в РК приняли к исполнению Национальный проект «Качественное и доступное здравоохранение для каждого гражданина «Здоровая нация», в котором ставится вопрос о внедрении нового интегрированного показателя «Увеличение доли граждан Казахстана, ведущих здоровый образ жизни». В рамках проекта впервые проведено национальное эпидемиологическое исследование, в котором на основании анализа комбинации поведенческих факторов риска хронических неинфекционных заболеваний (курение, злоупотребление алкоголем, недостаточная физическая активность, недостаточное потребление фруктов и овощей, избыточное потребление соли) была продемонстрирована распространенность ведения ЗОЖ среди казахстанской популяции и изучена степень приверженности ЗОЖ населения от 18 лет и старше.

Высокая и удовлетворительная приверженность ЗОЖ среди молодежи в возрасте 18–29 лет составила 23,4%, низкая приверженность – 76,6%. Высокий уровень характеризуется отсутствием всех пяти вышеуказанных негативных компонентов здорового образа жизни, а удовлетворительный уровень – отсутствием четырех компонентов здорового образа жизни, включая курение. Высокая приверженность ЗОЖ была отмечена только у 4% молодежи, а удовлетворительная – у 19,4%.

В рамках данного исследования выявлено, что распространенность курения среди молодежи 18–29 лет составляет 27,4%. Согласно полученным данным, электронные сигареты (вейпы) употребляют 15,8% молодежи, при этом доля ежедневных потребителей электронных сигарет составляет 4,9%. Распространенность потребления некурительных табачных изделий, таких как насвай, жевательный, нюхательный табак, в данной возрастной категории равна 10,1%. Низкая физическая активность, нерациональное питание и избыточное потребление соли также являются ведущими факторами риска развития неинфекционных заболеваний. Исследование показало, что данные негативные факторы широко распространены среди молодых казахстанцев (Рисунок 2.1).

<sup>1</sup> Баранов А. А. Состояние здоровья современных детей и подростков и роль медико-социальных факторов в его формировании / А. А. Баранов, В. Р. Кучма, Л. М. Сухарева // Вестник РАМН. – 2019. – № 5. – С. 25–49.

<sup>2</sup> Айзман Р.И. Принципы и алгоритмы мониторинга здоровья учащихся и студентов / Р. И. Айзман, Н. И. Айзман, В.Б. Рубанович // Сибирское медицинское обозрение. – 2019. – № 3. – С. 101–103.

Потребление табака продолжает оставаться проблемой в поведении казахстанских подростков. По результатам проведенного исследования за 2018 год по употреблению табака и электронных сигарет среди подростков Казахстана, курили сигареты когда-либо на протяжении жизни 10,1% пятнадцатилетних мальчиков и 6,3% пятнадцатилетних девочек. Доля подростков, которые имеют опыт приобщения к курению, увеличивается в три раза с возрастом (с 11 лет к 15 годам) как среди мальчиков, так и среди девочек,

при этом показатели значительно увеличиваются в период с 13 до 15 лет. Примечательно, что подростки, живущие в сельской местности, реже курят сигареты по сравнению с подростками из города.

Число потребителей электронных сигарет также увеличивается по мере взросления, что особенно выражено у мальчиков. Так, 14% пятнадцатилетних мальчиков и 6% пятнадцатилетних девочек сообщили, что употребляли электронные сигареты 1–2 дня и более.

По мере взросления подростков и перехода их в юношеский возраст потребление табака становится более распространенным и регулярным явлением. Так, по данным Глобального опроса взрослого населения о потреблении табака за 2019 год (Global adult tobacco survey, GATS Kazakhstan), 9,6% молодежи 15–24 лет являлись на момент проведения опроса курильщиками табака, среди них 15,2% юношей и 3,7% девушек. Большинство из них (то есть 6,9%) курят табак ежедневно. Электронные сигареты когда-либо употребляли 12,9%, а 2,3% в год проведения опроса являлись активными потребителями электронных сигарет<sup>3</sup>.



**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:**  
*medical drugs is on  
 the table at the hospital*



**РИСУНОК 2.1**

Распространенность факторов риска среди молодежи 18–29 лет в РК, %



Источник: *Национальное исследование образа жизни населения в Республике Казахстан, 2016 год*

Показатель употребления алкоголя в опасных дозах (злоупотребление алкоголем) среди молодежи составил 6,4% ( $p < 0,001$ ). В то же время распространенность потребления 400 г. овощей и фруктов в день у 18–29-летних составила 35,9%. Ежедневное употребление сладких газированных напитков наиболее часто встречается среди молодежи – 20,6%.

Подростки и молодежь являются целевой группой мероприятий по пропаганде и формированию здорового образа жизни, проводимых в рамках реализации программы «Качественное и доступное здравоохранение для каждого гражданина «Здоровая нация». Четвертое направление данной национальной программы «Увеличение доли населения, ведущего здоровый образ жизни, и развитие массового спорта» основными задачами определяет (1) выбор людей в пользу здоровья и (2) создание для всех категорий и групп населения условий для занятий физической культурой и массовым спортом, в том числе повышение уровня обеспеченности населения объектами спорта.

<sup>3</sup> Global adult tobacco survey, GATS Kazakhstan // <https://www.who.int/europe/publications/i/item/WHO-EURO-2022-6246-46011-66506>.

В рамках реализации национальных программ по пропаганде ЗОЖ, координируемых Национальным центром общественного здравоохранения, проводились следующие мероприятия: тематические занятия (лекции, беседы), классные и кураторские часы, творческие конкурсы, широкомасштабные акции, конференции, мероприятия в ПМСП, семинары, спортивные мероприятия, круглые столы, родительские собрания и другие мероприятия. Также организованы различные мероприятия в СМИ: выступления на телевидении, публикации в периодической печати, выступления на радиостанциях, ротации аудиороликов на радиостанциях, ротации видеороликов на телевидении, трансляции видеороликов на LED-мониторах, выступления по радиорубке, публикации в социальных сетях, размещение информации на веб-сайтах медицинских организаций, публикации на веб-сайтах управлений здравоохранения, выпуск наружной рекламы (светодиодные дисплеи, баннеры, билборды, информационные стойки, роллап-стойки и т. д.), рассылки информации посредством SMS-сообщений через мобильную связь, социальные сети, платежные квитанции по оплате коммунальных услуг, расклеивание информации в лифтах, в подъездах жилых домов и т. д. В результате благодаря реализации национальных программ среди возрастной группы от 14 до 29 лет в 2021 году было проведено 97 974 мероприятия с охватом 1 203 355 человек.

В республике за 2021 год по профилактике поведенческих факторов риска (табакокурения, потребления алкоголя, неправильного питания, низкой физической активности) среди молодых казахстанцев в возрасте от 14 до 29 лет организовано 42 938 мероприятий с охватом 405 256 человек.

По данным социологического исследования «Молодежь Казахстана» за 2022 год, при оценке важности ведения ЗОЖ преобладающая часть молодежи отвечает положительно. Так, практически половина опрошенных (49,6%) отметила, что для них это скорее, важно. Очень важен ЗОЖ для 40,6% респондентов. 8,3% ответили отрицательно (при этом засчитываются в сумме варианты «скорее, не важно» – 6,5% и «совсем не важно» – 1,8%).

Рассмотрим корреляцию важности здорового образа жизни с возрастом респондентов (Таблица 2.1). В сумме двух вариантов «очень важно» и «скорее, важно» ответы респондентов составляют 90% и выше<sup>4</sup>.

 <b>ТАБЛИЦА 2.1</b> Распределение ответов на вопрос «Считаете ли Вы важным для себя вести здоровый образ жизни?» по возрасту, %			
Варианты ответов	14–18 лет	19–23 года	24–28 лет
Да, для меня это очень важно	42,0	40,7	39,0
Скорее, важно	48,6	50,1	50,1
Скорее, не важно	5,0	7,3	7,3
Совсем не важно	1,9	1,5	1,9
Затрудняюсь ответить	2,5	0,5	1,7

*Источник: НИЦ «Молодежь», 2022 г.*

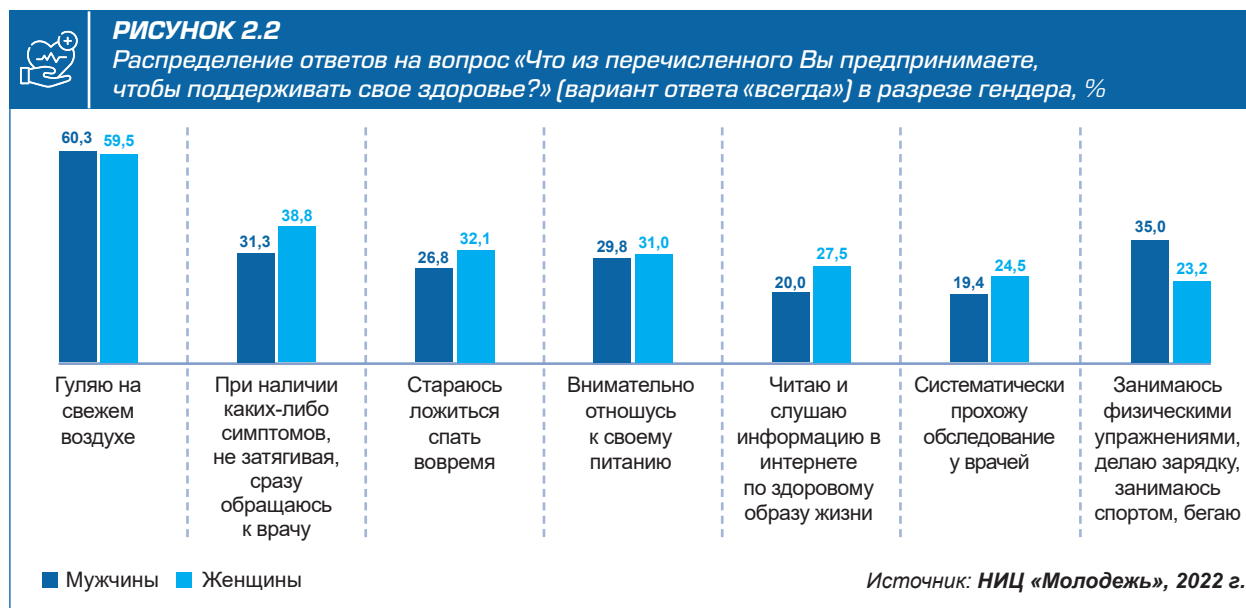
В разрезе гендерной принадлежности можно заключить, что девушки более осознанно подходят к поддержке здоровья, чем юноши: в большей степени соблюдают режим сна, своевременно обращаются к врачу и систематически проходят обследование у врачей. Для юношей более предпочтительны активные формы: гулять на свежем воздухе, заниматься физическими упражнениями, делать зарядку (Рисунок 2.2).

Интересны распределения ответов респондентов в зависимости от типа населенного пункта. Исследование выявило, что сельская молодежь более внимательно относится к своему здоровью, что выражается в следующих оценках. 34,9% сельской молодежи всегда или часто занимается физкультурой (для сравнения: городская молодежь – 25,4%); внимательно относятся к своему питанию 36,2% молодых людей в селах (в то время как в городах – 26,6%); систематически проходят обследования у врачей 27,1% сельской молодежи против 18,5% городской; читает и слушает информацию по ЗОЖ в интернете – 31,5% молодежи в селах и 18,6% – в городах. Данные ответы опровергают стереотипное мнение о том, что в селе меньше возможностей для сохранения и поддержания своего здоровья. Самое главное – это отношение молодежи к данному вопросу, субъективная составляющая, которая и формирует в дальнейшем образ жизни.

Поведенческие практики молодежи по поддержке состояния здоровья могут быть опосредованы определенными ситуациями и состоянием, как правило, негативно воздействующими на самочувствие человека и качество его жизни в целом.

<sup>4</sup> Социологическое исследование «Молодежь Казахстана» / НИЦ «Молодежь». – Астана, 2022. – 158 с. – С. 133.





## 2.2 СОЦИАЛЬНО ЗНАЧИМЫЕ БОЛЕЗНИ

### ТУБЕРКУЛЕЗ

Туберкулез – одна из десяти самых частых причин смерти в мире. По данным ВОЗ, примерно одна треть мирового населения инфицирована бактерией туберкулеза, но заболевает только небольшая доля этих людей. Ежегодно около 1,5 млн человек в мире умирают от этой болезни.

Согласно данным статистики в последние 5 лет с 2017 года число впервые выявленных случаев туберкулеза легких среди молодежи в возрасте 15-28 лет неуклонно снижается равномерно среди мужчин и женщин. В целом видно, что эпидемиологическая ситуация по туберкулезу в Казахстане стабилизировалась. Например, случаи туберкулеза, зарегистрированные впервые в жизни, снизились на 48% – с 2814 случаев в 2017 году до 1460 случаев в 2021 году.



Однако в гендерном разрезе по показателю 2021 года количество впервые зарегистрированных случаев туберкулеза среди молодых женщин 15-28 лет увеличилось на 5,2% (в 2020 году – 743 случая, в 2021 году – 782 случая) (Рисунок 2.3).

При своевременном выявлении и комплексном лечении туберкулез полностью излечим. В республике реализуется стратегия интегрированного контроля туберкулеза, согласно которой пациенты, не выделяющие микобактерии туберкулеза и не представляющие опасности для окружающих, получают лечение амбулаторно, в поликлиниках по месту жительства.

Вместе с тем благоприятные тенденции не должны стать причиной ослабления усилий в данном направлении, поскольку факты заражения все же продолжают выявляться, хоть и в гораздо меньшем количестве по сравнению с началом прошлого десятилетия. Поэтому предупреждение заражения туберкулезом детей и подростков – по-прежнему одна из важнейших задач, стоящих перед системой здравоохранения и в целом перед государством.

### ВИЧ-ИНФЕКЦИЯ

ВИЧ-инфекция остается серьезным вызовом общественному здравоохранению. По оценкам ЮНЭЙДС, за 2020 год в мире заразились ВИЧ еще около 1,5 млн человек; около 37,7 млн жили с ВИЧ и около 0,7 млн умерли от болезней, связанных с ВИЧ<sup>5</sup>.

<sup>5</sup> Информационный бюллетень – Глобальная статистика по ВИЧ // <https://www.unaids.org/ru/resources/fact-sheet>.

Казахстан – одна из немногих стран в мире, где наблюдается рост регистрации случаев ВИЧ-инфекции. В 2019 и 2020 годах было зарегистрировано 3 100 и 3 470 новых случаев ВИЧ-инфекции соответственно. В 2/3 случаев передача ВИЧ происходила половым путем. Кроме того, в течение 5 лет (2016–2021 гг.) распространенность ВИЧ-инфекции среди подростков 15–19 лет увеличивалась – с 39 до 53 заболевших.

Согласно официальным данным, по итогам первого полугодия 2021 года в Казахстане количество людей, живущих с ВИЧ-инфекцией, составило в возрастной группе 14–18 лет – 23 человека, 19–24 года – 155 человек, 25–28 лет – 210 человек. Следует отметить, что количество ВИЧ-инфицированных преувеличивает среди городских жителей и вдвое больше по сравнению с сельским населением (Рисунок 2.4.).

**ТАБЛИЦА 2.2**  
Количество пациентов, состоящих на учете с ВИЧ, в 2010–2021 гг.

Годы	Возраст								
	14–18			19–24			25–28		
	село	город	всего	село	город	всего	село	город	всего
2010	0	2	2	0	1	1	1	2	3
2011	1	0	1	0	0	0	1	4	5
2012	4	0	4	0	0	0	4	13	17
2013	3	0	3	0	1	1	12	20	32
2014	3	2	5	1	2	3	14	30	44
2015	2	1	3	5	6	11	26	36	62
2016	0	6	6	10	15	25	17	64	81
2017	0	4	4	18	32	50	30	83	113
2018	36	54	90	16	43	59	146	132	278
2019	3	9	12	50	101	151	80	173	253
2020	7	19	26	55	146	201	86	229	315
2021 (1-е полугодие)	12	11	23	38	117	155	34	176	210

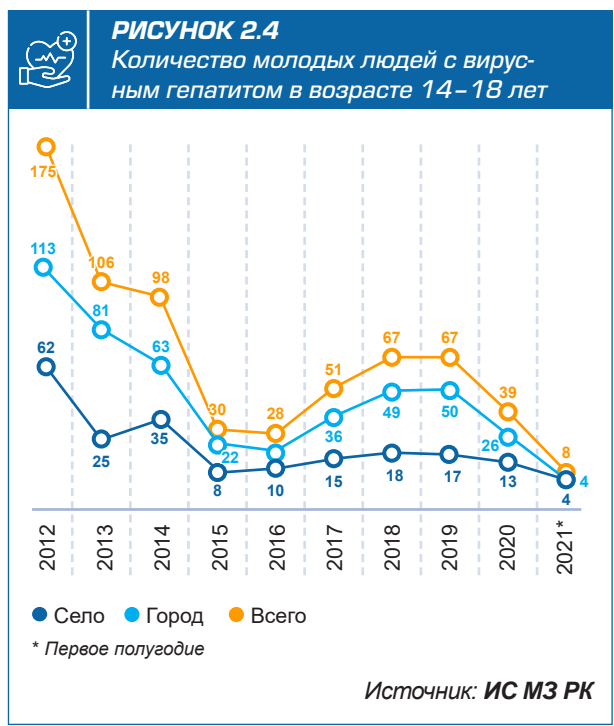
Источник: ИС МЗ РК

Относительно молодежи, инфицированной ВИЧ (СПИДом), в период с 2010 по 2021 год прослеживается тенденция роста заболеваемости. Анализ статистических данных по числу новых заражений ВИЧ за период с 2010 по 2021 год в возрастной категории 14–18 лет (Таблица 2.2) показал наличие тенденции к увеличению в 10 раз, 19–24 года – в 155 раз и 25–28 лет – в 70 раз.

Осведомленность среди молодежи о ВИЧ-инфекции является важным показателем ее профилактики. По данным кластерного обследования, проведенного по многим показателям в 2015 году, примерно каждая четвертая женщина в возрасте 15–24 лет обладает всесторонними знаниями о ВИЧ (26,7%); примерно половина женщин в возрасте 15–24 лет знает все три способа передачи ВИЧ от матери к ребенку (48,0%), и более двух третей женщин данной возрастной группы знают о местах (учреждениях), где можно пройти тестирование на ВИЧ (71,4%).

Толерантное отношение к людям, живущим с ВИЧ, по всем четырем показателям, описанным выше, проявили 2,2% женщин в возрасте 15–24 лет. Уровень толерантности к ВИЧ-положительным лицам в городской местности составляет 2,6%, в сельской – 1,7%.

Бесплатное тестирование на ВИЧ-инфекцию, а также реализуемые в Казахстане меры по повышению доступности базовых услуг здравоохранения вносят существенный вклад в рост регистрации новых случаев ВИЧ-инфекции.



## ХРОНИЧЕСКИЕ ВИРУСНЫЕ ГЕПАТИТЫ

Вирусные гепатиты представляют для общественного здоровья серьезную угрозу международного масштаба, сопоставимую с другими инфекционными заболеваниями, такими как ВИЧ или туберкулез.

При оценке эпидемиологической ситуации с заболеваемостью вирусными гепатитами в возрасте 14–18 лет в Казахстане можно отметить тенденцию к снижению. Таким образом, количество молодых людей с вирусным гепатитом по итогам первого полугодия составило 8 человек (из них городские и сельские жители – по 50%). Стоит отметить, что данный показатель в 2012 году составлял 175 человек (городские жители – 64,5 %, сельские жители – 35,5%).

Заболеваемость вирусными гепатитами остается одной из актуальных проблем общественного здравоохранения в Казахстане. Вместе с тем благодаря плановой иммунизации против вирусного гепатита В в отечественной практике за последние более чем 20 лет отмечается стойкое снижение заболеваемости острым вирусным гепатитом В до 59,8 раза.

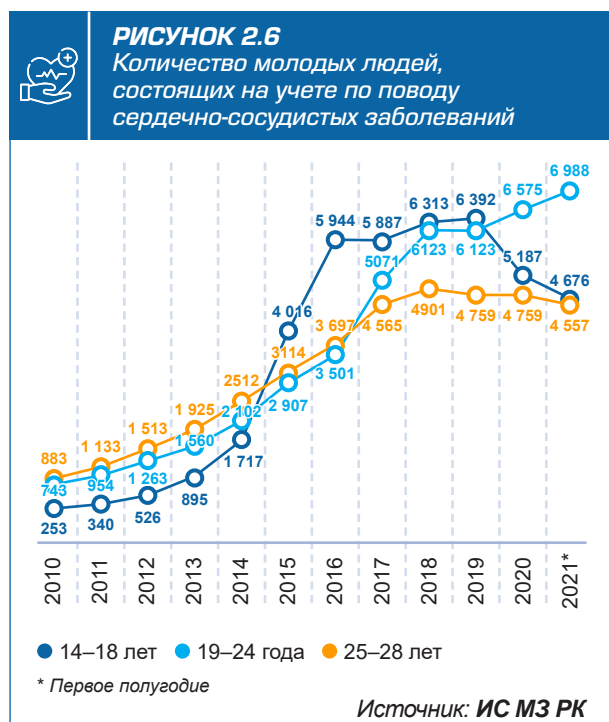
## ЗЛОКАЧЕСТВЕННЫЕ НОВООБРАЗОВАНИЯ



Заболеваемость онкологией среди подростков и молодых людей растет во всем мире. В настоящее время установлены экологические, алиментарные (связанные с питанием), гормональные, инфекционные и генетические факторы риска для многих типов онкологических заболеваний, возникающих у подростков. В отличие от пожилых людей опухоли у подростков и молодых взрослых в большей степени обусловлены генетической предрасположенностью и воздействием модифицирующих факторов риска на ранних этапах жизни.

За последние 5 лет заболеваемость раком среди 15-28-летних, регистрируемых впервые в жизни, снижается, хотя и не стабильно. Например, в 2017 году у 692 молодых граждан впервые в жизни был диагностирован рак, а в 2021 году таких случаев зарегистрировано 566, то есть меньше на 18,2%. Однако в гендерном распределении высокая заболеваемость раком среди женщин вызывает большую тревогу.

В Казахстане с целью совершенствования медицинской помощи реализуется Комплексный план по борьбе с онкологическими заболеваниями на 2018–2022 гг. Им предусмотрены четыре направления по профилактике и управлению факторами риска, развитию высокоэффективной ранней диагностики, внедрению интегрированной модели оказания онкологической помощи.



## БОЛЕЗНИ СИСТЕМЫ КРОВООБРАЩЕНИЯ

Болезни системы кровообращения широко распространены среди взрослого населения многих стран мира и характеризуются высокой смертностью.

За последнее десятилетие показатель диспансеризации среди подростков и молодежи увеличивается по данному типу заболевания: по итогам первого полугодия 2021 года в возрастной категории 14–18 лет он составил 4 676 человек, 19–24 года – 6 988 человек, 25–28 лет – 4 557 человек (Рисунок 2.6).

По сравнению с 2010 годом показатель диспансеризации по данному заболеванию увеличился в 9,5 раза, причем возрастающая тенденция наблюдается во всех возрастных группах молодежи.

## 2.3 РЕПРОДУКТИВНОЕ ЗДОРОВЬЕ

Репродуктивное здоровье, по определению ВОЗ, – это состояние физического, умственного и социального благополучия по всем пунктам, относящимся к репродуктивной системе на всех стадиях жизни.

Репродуктивное здоровье является важнейшей частью общего здоровья и касается личных аспектов жизни. Репродуктивное здоровье предполагает, что человек может вести удовлетворительную и безопасную половую жизнь, что он способен рожать детей и свободен выбирать, при каких условиях, где и как часто это делать. Под этим подразумевается право мужчин и женщин получать информацию и иметь доступ к безопасным, эффективным, доступным и приемлемым методам планирования семьи по своему выбору, а также право на соответствующие услуги здравоохранения, которые позволяют женщинам безопасно пережить период беременности и роды. Забота о репродуктивном здоровье определяется как совокупность методов, способов, технологий и услуг, которые способствуют репродуктивному здоровью и благополучию путем предотвращения и решения проблем репродуктивной сферы.

В качестве ведущих направлений работы в сфере охраны репродуктивного здоровья признаны: предупреждение подростковой беременности, болезней, передающихся половым путем; оказание комплекса медико-санитарных услуг в специальных медицинских учреждениях; распространение информации о репродуктивном здоровье; усиление роли семьи в охране репродуктивного здоровья молодежи при помощи повышения информированности родителей в вопросах здоровья; совершенствование просветительской работы в учебных заведениях и вне их пределов; увеличение количества исследований в сфере репродуктивного здоровья.

Необходимо отметить, что подростковая беременность сопровождается высокой вероятностью осложнений. Наряду с рисками репродуктивного здоровья данное явление также сопряжено с негативными психологическими и социальными последствиями.

В данной возрастной категории количество родов среди подростков незначительно снизилось за последние три года: в 2021 году данный показатель составил 2,5 на 1000 женщин, при этом показатель выше республиканского значения зафиксирован в Мангистауской, Атырауской, Алматинской, Жамбылской, Костанайской областях (Таблица 2.3).



**ТАБЛИЦА 2.3**

*Количество родов у девочек 15–17 лет (включительно)*

№	Регион	2019		2020		2021	
		Кол-во родов	на 1 000 населения	Кол-во родов	на 1 000 населения	Кол-во родов	на 1 000 населения
1	Акмолинская область	85	3,0	74	2,5	64	2,2
2	Актюбинская область	50	1,6	50	1,5	59	1,8
3	Алматинская область	247	3,0	265	3,0	271	3,1
4	Атырауская область	94	3,6	97	3,5	105	3,8
5	ЗКО	52	2,2	57	2,3	51	2,0
6	Жамбылская область	164	3,2	179	3,4	150	2,8
7	Карагандинская область	143	2,9	126	2,4	112	2,1
8	Костанайская область	87	2,9	85	2,8	80	2,6
9	Кызылординская область	55	1,6	65	1,8	66	1,8
10	Мангистауская область	111	3,8	129	4,1	129	4,1
11	Павлодарская область	68	2,7	58	2,2	62	2,3
12	СКО	54	2,7	51	2,5	47	2,3
13	ВКО	94	2,0	114	2,3	104	2,1
14	г. Алматы	111	2,1	112	1,9	113	1,9
15	Туркестанская область	269	2,5	281	2,5	277	2,5
16	г. Шымкент	93	2,1	99	2,2	107	2,3
17	г. Астана	64	1,9	50	1,4	67	1,9
	<b>РК</b>	<b>1 841</b>	<b>2,6</b>	<b>1 892</b>	<b>2,5</b>	<b>1 864</b>	<b>2,5</b>

*Источник: ИС МЗ РК*

В 2018 году в Казахстане проводилось социологическое исследование МЗ РК при поддержке ЮНФПА. По его результатам установлено, что доля молодежи 15–19 лет с опытом половой жизни представляет треть от представленной возрастной группы (или, если точнее, 29,4%), при этом 20,9% респондентов сообщили о совершении ими первого полового контакта до 18 лет, т.е. до наступления совершеннолетия.

Средний возраст начала полового опыта среди молодых казахстанцев составляет 16,5 лет, причем в данном показателе наблюдаются гендерные различия: юноши вступают в половые связи в более раннем возрасте, чем девушки.

Показатель «Наличие больше одного полового партнера» показывает, в какой степени молодые люди склонны вступать в сексуальные отношения с повышенным уровнем риска. Аналогичный показатель у молодежи в возрастной категории 15–19 лет составляет 44,1%. Необходимо отметить различия в разрезе гендера: юноши значительно чаще, чем девушки, меняли половых партнеров за последние 12 месяцев.

На вопрос об использовании презерватива во время последнего полового контакта 80,4% молодых людей в возрасте 15–19 лет, которые имели более одного сексуального партнера за последние 12 месяцев, ответили, что пользовались презервативом при последнем половом контакте. Таким образом, 20% молодых людей обозначенной категории подвергают себя риску заражения ИППП. Значимых различий в разрезе социально-демографических признаков в данной группе не наблюдается.

Согласно данным опроса, среди девушек-подростков, ведущих сексуально активную жизнь, 16,7% ответили, что были когда-либо беременны. У большинства девушек (62%) беременность завершилась родами. Беременность была прервана через искусственные аборты у 22% респонденток, самопроизвольные выкидыши произошли у 16% респонденток.


Из сексуально активных молодых людей 15–19 лет 14,8% отметили наличие хотя бы одного из симптомов ИППП в течение последних 12 месяцев, из них большинство (62,6%) не обращались за врачебной поддержкой в лечебные учреждения.

В целом исследование показало, что ситуация с осведомленностью молодежи 15–19 лет по вопросам сексуального и репродуктивного здоровья крайне критична: 91% подростков не осведомлены о ВИЧ/СПИД в достаточной степени, 34,4% знают, как правильно использовать презервативы, 66% респондентов не владеют информацией о профилактике нежелательной беременности. Также о последствиях абортов не знают 47% подростков, а 46% не имеют знаний о последствиях заражения ИППП.

Приказ МЗ РК от 9 октября 2020 года № ҚР ДСМ-122/2020 определяет правила проведения искусственного прерывания беременности и перечня медицинских и социальных показаний, а также противопоказаний для проведения искусственного прерывания беременности<sup>6</sup>. Абсолютное число прерываний беременности по медицинским показаниям у подростков ежегодно снижается, однако если учесть, что прерывание проводится в основном не в оптимальные сроки (до 12 недель беременности), то это не снижает актуальность проблемы, а делает ее еще более значимой.

По данным анализа социально-экономических факторов распространения абортов в РК за 2020 год, в среднем 3 из 100 девочек в возрасте от 15 до 19 лет беременеют и у 15% данное состояние прерывается путем аборта. При этом беременные сельские девушки чаще рожают, и, соответственно, среди них меньше абортов, чем у городских. 81% девочек-подростков обратились в медицинские организации с целью прерывания беременности на ранних сроках беременности (до 12 недель гестации), и у 53,7% аборт был произведен хирургическим методом кюретажа.

Более половины беременных подростков (58,8%) были госпитализированы по поводу экстренного прерывания беременности. Самопроизвольный аборт (выкидыш) среди подростков был зарегистрирован в 69,9%, осложнения после аборта наблюдались у 17,5% (Таблица 2.4).

 <b>ТАБЛИЦА 2.4</b> Показатели родов и абортов среди девушек-подростков (15–17 лет) в Республике Казахстан, 2019–2021 гг.			
Показатели	2019 год	2020 год	2021 год
Количество родов на 1 000 девушек-подростков 15–17 лет	1 841	1 892	1 864
Количество абортов на 1 000 девушек-подростков 15–17 лет	370	385	413
Соотношение родов и абортов	5:1	5:1	4:1

*Источник: ИС МЗ РК*

Данная ситуация объясняется низкой доступностью подростков к информации и услугам здравоохранения по охране их репродуктивного здоровья. В системе здравоохранения подростки и молодежь не включены в группы риска, подлежащие бесплатному обеспечению современными средствами контрацепции, несмотря на то, что национальные исследования репродуктивного поведения населения РК показывают низкий охват девушек от 15 до 19 лет, ведущих активную сексуальную жизнь, современной контрацепцией.

<sup>6</sup> Приказ № ҚР ДСМ-122/2020 от 9 октября 2020 года об утверждении Правил проведения искусственного прерывания беременности и перечня медицинских и социальных показаний, а также противопоказаний для проведения искусственного прерывания беременности – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021412>

Резюмируя вышеизложенное, следует упомянуть, что порядка 1 200–1 300 аборт в год регистрируется в этой возрастной категории, при этом далеко не всегда они делаются с уведомлением родителей и в безопасных условиях по медицинским показаниям. Прерывание беременности вне медучреждений представляет опасность не только для здоровья и репродуктивных перспектив молодой женщины, но и для ее жизни. Особую опасность вызывают аборты в раннем возрасте (15–17 лет).

В 2021 году показатель абортов составил по республике 0,5 случая на 1 000 женщин (Таблица 2.5).

№	Регион	Кол-во абортов	Кол-во абортов на 1 000 человек	Кол-во абортов	Кол-во абортов на 1 000 человек	Кол-во абортов	Кол-во абортов на 1 000 человек
		2019		2020		2021	
1	Акмолинская область	23	0,8	17	0,6	19	0,6
2	Актюбинская область	18	0,6	12	0,4	10	0,3
3	Алматинская область	34	0,4	38	0,4	38	0,4
4	Атырауская область	9	0,3	11	0,4	18	0,7
5	ЗКО	7	0,3	15	0,6	11	0,4
6	Жамбылская область	34	0,7	27	0,5	30	0,6
7	Карагандинская область	44	0,9	43	0,8	45	0,9
8	Костанайская область	38	1,3	30	1,0	31	1,0
9	Кызылординская область	5	0,1	9	0,2	7	0,2
10	Мангистауская область	24	0,8	28	0,9	35	1,1
11	Павлодарская область	13	0,5	25	0,9	27	1,0
12	СКО	13	0,6	21	1,0	12	0,6
13	ВКО	22	0,5	30	0,6	32	0,6
14	г. Алматы	18	0,3	12	0,2	17	0,3
15	Туркестанская область	47	0,4	49	0,4	47	0,4
16	г. Шымкент	9	0,2	4	0,1	9	0,2
17	г. Астана	12	0,4	14	0,4	25	0,7
<b>Итого:</b>		<b>370</b>	<b>0,5</b>	<b>385</b>	<b>0,5</b>	<b>413</b>	<b>0,5</b>

*Источник: ИС МЗ РК*

Выше республиканского значения данный показатель выявлен в Мангистауской, Павлодарской, Костанайской Карагандинской, Атырауской областях, г. Астане, в Акмолинской, Жамбылской областях, в СКО, ВКО.

В связи с вышеизложенным особую роль в профилактике здоровья и формировании здорового образа жизни молодежи в РК принадлежит Молодежным центрам здоровья (МЦЗ). МЦЗ выполняют задачи по охране репродуктивного и психического здоровья среди подростков и молодежи. В составе таких центров осуществляют свою деятельность врачи по таким направлениям, как акушеры-гинекологи, урологи, дерматовенерологи, а также психологи, социальные работники, юристы. По последним данным, предоставленным управлениями здравоохранения регионов в стране, функционируют 166 МЦЗ, которые оказывают комплексные медико-психосоциальные услуги подросткам и молодежи, а также Ресурсный центр по развитию МЦЗ в г. Алматы. Количество действующих МЦЗ ежегодно увеличивается, что в свою очередь говорит о повышении доступности и увеличении охвата подростков и молодежи услугами МЦЗ.

В структуре обращаемости в МЦЗ среди подростков и молодежи наиболее популярны услуги психолога. По итогам 2021 года: 89 441 (31,4%) обращений за психологической помощью, гинекологической – 58 730 (20,6%), ВОП – 47 080 (16,5%), к дерматовенерологу – 35 580 (12,5%), социальному работнику – 27 399 (9,6%). Наибольшее количество обращений в МЦЗ со стороны подростков в возрасте 15–18 лет, что составляет 32,9 % от общего числа обращений.

## 2.4 МЕНТАЛЬНОЕ ЗДОРОВЬЕ

На сегодняшний день состояние ментального здоровья является актуальной проблемой и неотъемлемой составляющей здоровья населения.

По состоянию на 1 июля 2022 года на динамическом наблюдении с диагнозом психические поведенческие расстройства (далее – ППР) вследствие употребления психоактивных веществ состояло 107 898 человек, из них 6 245 – молодежь в возрасте от 18 до 29 лет, 46% (2 888 человек) среди которых выставлены диагнозы вследствие употребления наркотических средств и психотропных веществ.

В последнее время в Казахстане отмечается сокращение количества лиц с впервые в жизни установленным диагнозом психических и поведенческих расстройств, вызванных употреблением психоактивных веществ (ПАВ), до 110 418 человек в 2021 году в сравнении с 2020 годом, когда данный показатель составлял 114 700 человек. Между тем с 2001 по 2015 год среди молодежи во всех возрастных группах отмечается рост числа лиц, страдающих психическими и поведенческими расстройствами в результате употребления алкоголя и наркотиков, в среднем в 5,5 раза. В то же время с 2015 года отмечается снижение данного показателя к 2021 году в среднем в 3,7 раза (Рисунок 2.7).

В Казахстане создана сеть учреждений по оказанию услуг психиатрической помощи: 17 центров психического здоровья во всех регионах, Алматинский областной центр медико-социальной реабилитации и психиатрии, Республиканский научно-практический центр психического здоровья и Республиканская психиатрическая больница специализированного типа с интенсивным наблюдением. Амбулаторная медико-социальная помощь лицам с психическими и поведенческими расстройствами оказывается на рай-

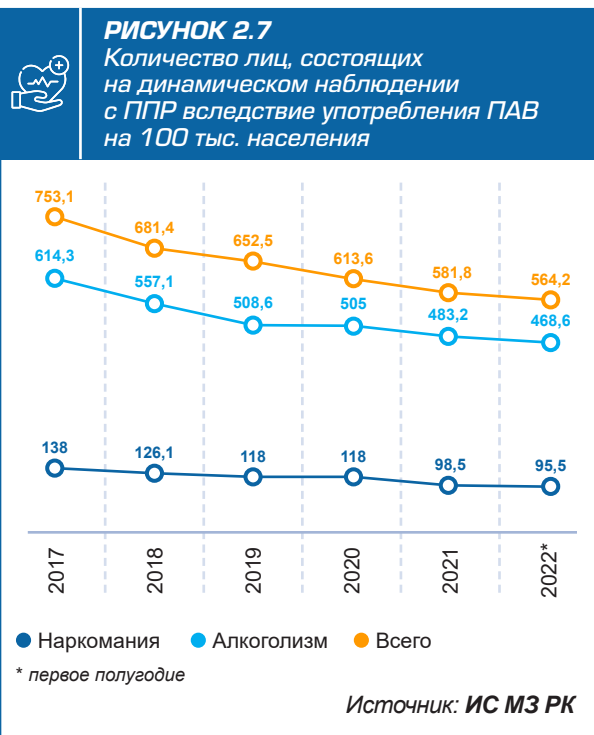


**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:**  
*the hospital building,  
illuminated by the sun*

онном уровне в 202 кабинетах психического здоровья при ЦРБ и в 82 первичных центрах психического здоровья при городских поликлиниках.

Одной из значимых проблем, которая связана со здоровьем молодежи, влияет на психику и физическое состояние человека и приводит к разрушению личности, является употребление наркотиков.

В разрезе потребляемых ПАВ наблюдается четкая тенденция к росту числа лиц, зависимых от нового вида веществ – так называемых синтетических наркотиков. За пять лет данный контингент вырос в 14 раз среди детского и взрослого населения (с 40 пациентов в 2017 году до 587 на 1 июля 2022 года) (Рисунок 2.8).



Раннее начало употребления ПАВ сопряжено с повышенным риском развития зависимости и возникновения других проблем во взрослой жизни. Молодые люди становятся жертвами увлечения ПАВ в большей степени, чем люди зрелого возраста.

Показатели заболеваемости психическими расстройствами среди подростков и молодежи представлены в Таблице 2.6.

Годы	Возраст								
	14–18			19–24			25–28		
	село	город	всего	село	город	всего	село	город	всего
2010	100	559	659	1 082	4 213	5 295	1 862	6 728	8 590
2011	100	867	967	1 110	4 499	5 609	2 057	7 126	9 183
2012	122	1 421	1 543	1 135	4 725	5 860	2 215	8 070	10 285
2013	178	2 334	2 512	1 232	6 210	7 442	2 442	10 276	12 718
2014	155	1 550	1 705	1 146	6 519	7 665	2 356	11 084	13 440
2015	105	1 360	1 465	973	5 339	6 312	2 027	8 990	11 017
2016	75	1 011	1 086	767	3 874	4 641	1 653	6 503	8 156
2017	61	793	854	609	2 958	3 567	1 306	4 939	6 245
2018	49	599	648	507	2 792	3 299	1 056	4 604	5 660
2019	43	436	479	428	2 412	2 840	942	4 153	5 095
2020	29	333	362	290	1 985	2 275	788	3 481	4 269
2021 (1-е полугодие)	28	279	307	256	1 754	2 010	708	3 184	3 892

Источник: ИС МЗ РК

По итогам первого полугодия 2021 года по сравнению с 2010 годом количество диспансерных пациентов, состоящих на учете с психическими расстройствами, связанными с употреблением алкоголя и психоактивных веществ, имеет тенденцию к снижению, в частности, в возрастной группе 14–18 лет – в 2 раза, 19–24 года – в 2,6 раза, 25–28 лет – в 2,2 раза.

С декабря 2017 года по июнь 2018 года в РК было проведено Национальное исследование по потреблению наркотиков среди молодежи РК (ESPAD), основной целью которого было определение клинических, социально-эпидемиологических причин потребления и распространенности употребления ПАВ в возрастной группе 13–18 лет.

В исследовании приняли 9 600 учащихся общеобразовательных школ и средних специальных учебных заведений (колледжей) во всех регионах республики.

По результатам исследования установлены:

- высокий уровень осведомленности;
- достаточный уровень доступности нелегальных ПАВ;
- рост вовлеченности молодежи в нелегальное потребление ПАВ.

В настоящее время Республиканский научно-практический центр психического здоровья (далее – РНПЦПЗ) при поддержке Глобального фонда по борьбе со СПИДом, туберкулезом и малярией завершает Клинико-эпидемиологическое исследование распространения новых ПАВ в Казахстане, которое проводится с 2021 года. Результатами исследования станет оценка осведомленности и особенностей употребления новых психоактивных веществ (НПВ) среди молодежи 18–34 лет, а также анализ клинико-эпидемиологических характеристик злоупотребления НПВ в РК.

Предварительная оценка и сравнение данных двух исследований показывают снижение с 6,3 до 3,9% числа лиц, которые отметили употребление каких-либо синтетических наркотиков в течение жизни, и снижение с 2,4 до 0,6% численности тех, кто имеет опыт потребления этих веществ в течение последних 30 дней. Вместе с тем выявлен рост популярности электронных сигарет среди лиц 18–34 лет почти в два раза.

В рамках проводимого исследования на эпизодическое употребление НПВ указали 3,9% опрошенных. Большинство респондентов сообщили об употреблении синтетических каннабиноидов – 1,8% и синтетических стимуляторов – 2,3% в течение жизни. Если провести пересчет на население данной возрастной группы, можно предположить, что в 2021 году свыше 162 тыс. лиц в возрасте от 18 до 34 лет находились в зоне высокого риска и 27 тыс. испытывали зависимость от НПВ. Проводимые исследова-



ния позволяют оценить масштабы распространенности такой проблемы, как наркопотребление среди молодежи.

Согласно опросу ЮНИСЕФ о влиянии COVID-19 на психическое здоровье подростков и молодежи, проведенному в 9 странах мира и охватившему свыше 8 тысяч респондентов, каждый третий молодой человек ответил, что чувствует беспокойство (27%), и еще 15% испытывают депрессию, 43% девушек и 31% юношей с пессимизмом смотрят в будущее.

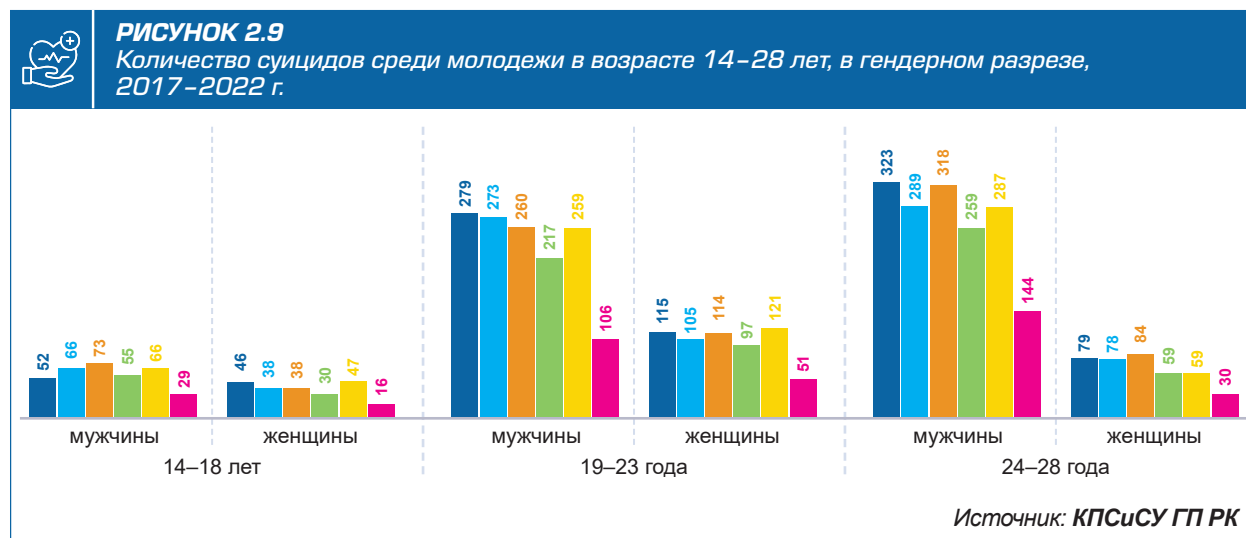
Согласно докладу Международной организации труда «Молодежь и пандемия COVID-19: влияние на рабочие места, образование, права и психологическое состояние», 50% молодых людей потенциально могут испытывать чувство тревоги или депрессии, а еще 17%, по всей вероятности, уже столкнулись с этими проблемами.

По данным Статистического сборника за 2020–2021 гг. «Служба охраны психического здоровья», среди детского и подросткового населения первичная заболеваемость психическими и поведенческими расстройствами за 2021 год составила 74,2 случая на 100 000 детского и подросткового населения (62,0 – в 2020 г.). Значения данного показателя, превышающие общереспубликанский уровень, отмечаются в г. Астане (153,5), в СКО (111,2), в г. Шымкенте (105,3), в ВКО (99,5) и Акмолинской области (95,9).

Среди детского и подросткового населения показатель контингента детей и подростков, состоящих на динамическом наблюдении с психическими и поведенческими расстройствами, вырос с 35 120 за 2020 год до 36 286 за 2021 год, показатель болезненности у детского и подросткового населения составил 559,5 на 100 000 детского и подросткового населения (557,9 в 2020 г. на 100 000 детского и подросткового населения). Данный показатель особенно высок в Карагандинской области (1 084,5), в г. Шымкенте (968,0) и в Костанайской области (811,2).

По данным проведенного исследования «Самочувствие казахстанской молодежи», каждый пятый казахстанский студент испытывает негативные чувства: состояние неуравновешенности, чувство тревоги, депрессию, безразличие. В числе основных страхов молодежи: страх не реализовать себя (54%), проблемы с трудоустройством (11,4%), страх остаться без средств к существованию (11,2%), проблемы со здоровьем (10,3%), проблемы с семейным положением (8,5%).

Наиболее важной социальной проблемой среди молодежи Казахстана является распространенность суицидов. По данным ВОЗ, в 2019 году Казахстан занимал 20-е место по уровню самоубийств среди всего населения. По данным КПСиСУ ГП РК в первом полугодии 2022 года зарегистрировано 376 суицидов и 775 суицидальных попыток среди молодежи в возрасте 14–28 лет. Вызывает тревогу большое количество самоубийств среди молодежи в возрасте 19–23 лет и 24–28 лет (Рисунок 2.9).



## 2.5 ФИЗИЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ И ДОСУГ

Физическая активность выступает важной составляющей здорового образа жизни и высокого качества жизни. Особенно актуален данный вопрос для молодежи, которой необходимо систематически заниматься физической культурой и спортом для полноценного физического развития. Исследование «Молодежь Казахстана» за 2022 год показало, что более 60% молодых людей страны регулярно (22,5%) или время от времени (38,2%) занимаются физкультурой и спортом. Четвертая часть казахстанской мо-

лодежи (25,4%) занимается спортом очень редко, 13,7% – никогда. Таким образом, более 39,1% молодежи не занимается физкультурой и спортом или делает это нерегулярно.

По данным исследования «Поведение детей школьного возраста в отношении здоровья (HBSC, 2017–2018 гг.), ежедневная физическая активность на рекомендуемом уровне выявлена у 34% школьников и имеет тенденцию к снижению с 13 лет к 15 годам, что особенно выражено среди девочек.

Ежедневная физическая активность от умеренной до высокой интенсивности выше среди мальчиков 15 лет по сравнению с девочками-ровесницами. Частота высокоинтенсивной физической нагрузки значительно снижается с возрастом среди девочек на 16% к 13 годам и на 13% к 15 годам.

Распространенность физической активности высокой интенсивности 4–6 раз и более в неделю выше среди мальчиков во всех возрастных группах; наибольшие различия выявлены среди тринадцатилетних и пятнадцатилетних подростков.

Основные причины нежелания молодежи заниматься спортом разнятся в зависимости от возраста респондентов. Для молодежи 24–28 лет в качестве такой причины выступает высокая стоимость абонементов в фитнес-клубы (41,4%) и отсутствие свободного времени (39,7%). Для средней возрастной группы (19–23 лет) отсутствие мотивации (33,7%). Младшая возрастная группа (14–18 лет) отмечает наряду с распространенными причинами (высокая стоимость, лень) также низкое качество организации и проведения занятий (15,9%), отсутствие или неудобное расположение спортивной базы (19,7%), плохое состояние здоровья (24,4%), отсутствие доступных занятий (15,3%), неудобное расписание занятий (11,1%).

Досуг и отдых – одна из наиболее динамично развивающихся сфер повседневной деятельности человека и важная форма его самореализации. Современный досуг не является, как прежде, «приложением» к труду, то есть прежде всего отдыхом от него. Самоценный и самодостаточный характер досуга сделал его независимой переменной, тем существенным качественным параметром, который в настоящее время заметно дифференцирует жизненные стандарты и качество жизни человека, особенно молодежи.

Какова же реальная ситуация со времяпрепровождением у молодежи? Насколько дифференцированы их повседневные практики в этой сфере? По данным исследования HBSC, 2017–2018 гг. школьники являются умеренными пользователями электронных средств коммуникаций (ЭСК), таких как социальные

сети, мессенджеры и т. п., при этом по мере взросления частота использования ЭСК возрастает. Среди девочек больше умеренных пользователей, в то время как среди мальчиков больше интенсивных пользователей ЭСК. 7% детей и подростков являются проблемными пользователями социальных сетей, что распространено в большей степени среди мальчиков в возрасте 11 лет и выше по сравнению с девочками. Одна треть детей для раскрытия своих переживаний предпочитает общение в Интернете личному общению лицом к лицу<sup>7</sup>. Анализ свободного времяпрепровождения молодежи был произведен по их оценкам затрат времени по предлагаемым видам деятельности.

Исследование «Молодежь Казахстана» за 2022 год показало, что 71% молодежи регулярно пользуется социальными сетями, это наивысший показатель по видам деятельности на досуге. Далее по популярности следуют просмотр фильмов и видео в интернете, регулярно это делают 41% представителей молодежи. На третьем месте занятия спортом – им регулярно занимаются 19,7% молодых казахстанцев (Рисунок 2.10).



<sup>7</sup> Social cohesion for mental well-being among adolescents. WHO/HBSC FORUM 2007. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2008.

По данным вышеуказанного исследования, современная казахстанская молодежь воспроизводит глобальные тренды. Особенно наглядно это проявляется в проведении досуга, который каждый второй респондент связывает с социальными сетями и просмотром фильмов и видео в интернете<sup>8</sup>.

Варианты ответов	Всего	14–18 лет	19–23 лет	24–28 лет
Видео на TikTok	43,3	53,9	42,4	33,6
Фильмы и сериалы производства Netflix, HBO и т. п.	39,2	40,1	38,4	38,9
Сериалы, фильмы и программы казахстанского производства	29,2	24,1	29,8	33,7
Видео на Reels в Instagram	28,9	32,1	26,5	27,9
Сериалы, фильмы и программы российского производства	26,9	16,9	25,2	38,1
Турецкие сериалы	24,0	20,1	25,2	26,7
Комиксы и сериалы Marvel	17,4	20,6	16,9	14,6
Южнокорейские дорамы	17,4	19,1	17,7	15,4
Японские аниме, манга и т. д.	14,2	22,8	11,1	8,4
Не люблю смотреть фильмы и сериалы	8,2	7,4	9,4	7,9
Азиатское кино	7,2	7,0	6,8	7,7
Затрудняюсь ответить	0,6	0,9	0,7	0,3

*Источник: НИЦ «Молодежь», 2022 г.*

Ответы, представленные в Таблице 2.7, демонстрируют предпочтения казахстанской молодежи. Положительным фактом выступает то, что наряду с глобальной социальной сетью TikTok и мировыми потоковыми сервисами типа Netflix, HBO казахстанская молодежь отдает предпочтение отечественным продуктам. В первую очередь, конечно, это обусловлено новым медиаконтентом, выпускаемым такими компаниями, как Salem Social и др.

Специфичной особенностью молодежи как социальной группы выступает желание выделиться. В этом контексте наиболее ярко данное стремление может быть выражено через приобщение к молодежным субкультурам. Чтобы выявить, насколько казахстанская молодежь разделяет глобальные тренды и приобщена к формированию субкультур, в инструментарий исследования был включен вопрос: «Относитесь ли Вы себя к какой-либо субкультуре?».

Результаты исследования показали, что интерес к субкультурам среди казахстанской молодежи не является достаточно распространенным трендом. Так, лишь 12,2% респондентов дали положительный ответ на вопрос: «Относитесь ли Вы себя к какой-либо субкультуре?». Социальный портрет представителя молодежной субкультуры: это чаще всего молодая девушка 14–18 лет<sup>9</sup>. Более полные характеристики требуют проведения отдельного социологического исследования с учетом типа расселения (город/село), уровня образования, региона и др. В данном исследовании специфика территориального расселения (город/село) не проявилась.

В продолжение темы инновационных форм молодежного досуга интерес представляет отношение казахстанской молодежи к косплею, который подразумевает полное перевоплощение в персонажа (аниме, манги, компьютерной игры и т. д.), переодевание, гримирование, ролевое «отыгрывание». Подобного рода практики популярны во многих странах, так как позволяют индивиду реализовать свой творческий потенциал.

Физическая активность выступает важной составляющей ЗОЖ и высокого качества жизни. Особенно актуален данный вопрос для молодежи, которой необходимо систематически заниматься физической культурой и спортом для полноценного физического развития.

Доказано, что привлечение подростков к дополнительным занятиям в спортивных секциях приобщает обучающихся к спорту и укрепляет их здоровье. В этой связи, согласно приказу Министра культуры и спорта РК от 27 апреля 2021 года №121, был введен институт подушевого финансирования спортивных секций<sup>10</sup>. Благодаря этому 162 тысячи детей и подростков бесплатно посещают спортив-

<sup>8</sup> Социологическое исследование «Молодежь Казахстана» / НИЦ «Молодежь». – Астана, 2022. – С. 133.

<sup>9</sup> Социологическое исследование «Молодежь Казахстана» / НИЦ «Молодежь». – Астана, 2022. – С. 133.

<sup>10</sup> Об утверждении правил подушевого нормативного финансирования спортивных секций для детей и юношества. Приказ Министра культуры и спорта РК от 27 апреля 2021 года № 121 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100022637>.

ные секции. Средства на открытие спортивных секций по республике превысили 6 млрд тенге. Также внедрена система доплат учителям государственных организаций образования в размере 100% от базового должностного оклада за проведение внеурочных спортивных занятий с периодичностью три раза в неделю.

Наиболее активная доля населения, занимающегося физической культурой и спортом, приходится на учащихся общеобразовательных школ. Из числа школьников занятиями физической культурой и спортом охвачено 1 938 598 детей школьного возраста, это 58,0% (3 337,7 учащихся) из общего числа учащихся. Занятия в ДЮСШ, расширяет границы физической активности школьников, способствует повышению спортивного мастерства, содействует обучению грамотной заботе о своем здоровье и формированию культуры здоровья учащихся, формирует мотивацию к ведению здорового образа жизни, предупреждению вредных привычек. По статистическим данным Министерства культуры и спорта на 2021 год занимающихся в ДЮСШ составило – 386 519, в детских подростковых клубах – 183 756.

В Казахстане организацией и проведением спортивных мероприятий со школьниками и студентами занимаются школьные и студенческие лиги. Их целью является привлечение обучающихся в организациях образования к регулярным занятиям спортом, для чего реализуются следующие задачи:

- 1) развитие командных игровых видов спорта и пропаганда здорового образа жизни среди подрастающего поколения;
- 2) определение лучших класс-команд школьной лиги и групп-команд студенческой лиги организаций образования по игровым видам спорта;
- 3) приобщение обучающихся организаций образования к занятиям командными игровыми видами спорта (мини-футбол, волейбол, баскетбол и др.).



КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

*isometric style basketball ball*



Глава 3

# Образование и наука

## ГЛАВА 3. ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

### 3.1 РАЗРЫВ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ МЕЖДУ ГОРОДОМ И СЕЛОМ

В соответствии с Законом РК «Об образовании» равенство прав всех на получение качественного образования является одной из основ государственной политики в сфере образования. На реализации этого и других принципов основана идея социального и справедливого государства. Однако разрыв в качестве образования городской и сельской молодежи, фиксируемый на уровнях среднего, технического и профессионального, а также высшего и послевузовского образования, позволяет утверждать, что в действительности данный принцип реализуется не в полной мере.

На уровне среднего образования очевидными индикаторами разрыва в качестве образования городской и сельской молодежи выступают ежегодные результаты ВОУД, ЕНТ и предметных олимпиад, а также статистика награждения отличительными знаками («Алтын белгі») за исключительную академическую успеваемость и достижения.

Результаты ВОУД<sup>11</sup>, проведенного среди учащихся девятых классов выборочной совокупности школ в городах и селах страны в 2019 году, демонстрируют различия в качестве образования городских и сельских школьников. В частности, по итогам оценки средний балл учащихся городских школ страны составил 43,33 балла против 35,17 балла у сельских. Результаты учащихся школ с русским языком обучения (42,15 балла) оказались несколько выше тех, что были зафиксированы по результатам оценки учебных достижений учащихся школ с казахским языком обучения (39,16 балла). Различия в академических достижениях учащихся отмечаются и по типам школ: при среднем значении по республике в 47,47 балла, 49,63 балла зафиксировано у учащихся лицеев, 64,44 балла – у учащихся гимназий.

Результаты ЕНТ 2021 года также указывают на очевидные разрывы в академических достижениях городских и сельских школьников. Так, по итогам тестирования из 140 возможных баллов наименьшее количество баллов (1–49 баллов) получили 19,1% городских и 24,9% сельских школьников (Таблицы 3.1а, 3.1б). Анализ результатов тестирования по языку обучения указывает на то, что учащиеся сельских школ с казахским языком обучения чаще демонстрировали низкие результаты: каждый четвертый (25,6%) учащийся сельской школы с казахским языком обучения и каждый пятый (20,8%) учащийся сельской школы с русским языком обучения получил от 1 до 49 баллов по итогам ЕНТ в 2021 году (Таблица 3.1б).



**ТАБЛИЦА 3.1А**

Результаты ЕНТ выпускников городских школ в 2021 г.

РЕГИОНЫ	Статистика участников из городских школ – общая и по языку тестирования			Статистика выпускников городских школ, набравших 1–49 баллов, – общая и по языку тестирования		
	Всего	Каз.	Рус.	Всего	Каз.	Рус.
Всего по республике, чел.	58 868	39 031	19 567	11 240	8 341	2 879
Доля выпускников городских школ, набравших 1–49 баллов, %				19,1	21,4	14,7

Источник: Национальный центр тестирования



**ТАБЛИЦА 3.1В**

Результаты ЕНТ выпускников сельских школ в 2021 г.

РЕГИОНЫ	Статистика участников из сельских школ – общая и по языку тестирования			Статистика выпускников сельских школ, набравших 1–49 баллов, – общая и по языку тестирования		
	Всего	Каз.	Рус.	Всего	Каз.	Рус.
Всего по республике, чел.	48 745	41 982	6 755	12 151	10 743	1 405
Доля выпускников сельских школ, набравших 1–49 баллов, %				24,9	25,6	20,8

Источник: Национальный центр тестирования

Статистика достижений школьной молодежи страны по предметным олимпиадам также указывает на то, что шансы сельских школьников поучаствовать в олимпиаде и получить заветную медаль остаются

<sup>11</sup> Статистические данные ВОУД СО Национального центра тестирования // <http://www.testcenter.kz/ru/stats/statisticheskie-dannye-voudso/index.php>.

ограниченными. По данным РНПЦ «Дарын»<sup>12</sup>, с 1992 по 2021 год наибольшее количество медалей за воевали ученики из города Алматы – 90, на втором месте учащиеся Республиканской физико-математической школы (г. Алматы и г. Астана) – 72, тройку лидеров замыкает Жамбылская область – 55 медалей.

Преобладание в составе победителей предметных олимпиад городских школьников – тенденция, отмечаемая на протяжении длительного времени. Например, сведения о выпускниках средней школы 2009 года указывают на то, что школьный аттестат со знаком «Алтын белгі», предполагающий наличие призового места по предметной олимпиаде, чаще получают городские, нежели сельские школьники. Так, в 2009 году из числа выпускников городских школ, получивших аттестат о среднем образовании, 176 человек (3,9% из 4 515) удостоились знака «Алтын белгі». В сельской местности аттестат о среднем образовании со знаком «Алтын белгі» получили 29 выпускников из 3 593, или 0,8% всего выпуска.

Международные сопоставительные исследования достижений и навыков учащихся по различным предметным областям – PISA, TIMSS и ICILS – в своих результатах также указывают на сохраняющийся разрыв между учащимися городских и сельских школ, с казахским и русским языками обучения, специализированных и средних школ. В частности, по результатам PISA 2015 года городские школьники превзошли сельских на 19 баллов, что эквивалентно полугоду обучения: 466 баллов в среднем среди учащихся городских школ, 447 баллов – среди сельских школ. Отмечаются также различия по языку обучения: учащиеся школ с русским языком обучения набрали в среднем 489 баллов, что на 50 баллов выше показателей учащихся школ с казахским языком обучения (439 баллов). Согласно методологии PISA, это указывает на разрыв в качестве обучения, эквивалентный полутора годам.

По итогам комплексного исследования TIMSS, проведенного в 2019 году в целях оценки качества математического и естественнонаучного образования в стране, городские школьники опережают сельских ровесников как по математике, так и по естествознанию. На уровне восьмых классов разница по математике составила 21 балл, по естествознанию – 33 балла.

Результаты исследования ICILS, проведенного в Казахстане в 2018 году, указывают на существенные разрывы в наличии у учащихся навыков владения информационно-коммуникационными технологиями (ИКТ). Разрыв между 5% учащихся с крайне низким уровнем инфокоммуникационной грамотности и 5% учащихся с высоким уровнем грамотности по стране доходил до 347 баллов при среднем разрыве по 14 странам – участницам исследования в 157 баллов. Таким образом, накануне перехода на дистанционный формат обучения в контексте пандемии казахстанские учащиеся оказались слабо подготовленными к новой цифровой реальности образования, заняв в общем страновом зачете ICILS последнюю, 14-ю позицию. Несмотря на отсутствие в открытом доступе данных в разрезе города и села, слабый уровень материально-технической оснащенности сельских школ, в том числе компьютерами, наряду с неравномерным доступом к интернет-связи в регионах страны, позволяет предположить, что по уровню цифровой грамотности сельские школьники в значительной степени уступают городским.

На уровне технического и профессионального образования (ТиПО) разрыв в качестве образования сельской и городской молодежи является скорее проекцией образовательных неравенств, сформировавшихся на уровне среднего образования. В частности, результаты PISA 2015 года демонстрируют более высокий уровень академической успеваемости у школьников (461 балл), нежели у их сверстников, обучающихся в организациях ТиПО (429 баллов). По итогам тестирования в 2015 году казахстанские школьники набрали 461 балл, тогда как учащиеся колледжей – 429 баллов. Таким образом, разница в результатах тестирования составила 33 балла, что расценивается методологами PISA как отставание в один академический год. Подобные результаты указывают на то, что переход в организации ТиПО после получения основного среднего образования (9 классов) продолжает выступать стратегией учащихся с низкой академической успеваемостью, позволяющей зачисление в университет в обход ЕНТ.

На уровне высшего и послевузовского образования данные официальной статистики не позволяют в полной степени оценить имеющийся разрыв в качестве образования выходцев из городской и сельской местности. Косвенным индикатором разрыва в качестве образования городской и сельской молодежи, который сформировался на ранних этапах образования и проецируется на уровень высшего образования, служит структура расходов населения. В частности, по данным БНС АСПИР РК, структура расходов городского и сельского населения в 2021 году указывает на то, что городское население из средств, расходуемых на образование, на дошкольную его ступень выделяет 46,1%, тогда как сельское население больше расходует на обучение в вузах (30,0%). Если в допандемийные 2017–2018 годы разрыв в этих показателях составлял 6 п. п.<sup>13</sup>, то в 2021 году он увеличился более чем в 2,5 раза и составил

<sup>12</sup> Куттыбаев Д. 420 медалей в самых престижных предметных олимпиадах удалось выиграть школьникам Казахстана // <https://kazpravda.kz/n/420-medaley-v-samyh-prestizhnyh-predmetnyh-olimpiadah-udalos-vyigrat-shkolnikam-kazahstana/>.

<sup>13</sup> Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2018 года) / М. Атанаева, М. Амангазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, М. Шакенова, Г. Карбаева, Ж. Джумабаева, Н. Касымбекова, М. Даулиев, Д. Абдрашева, А. Кусиденова. – Астана: Министерство образования и науки Республики Казахстан, АО «Информационно-аналитический центр», 2019. – 364 с. – С. 43.

16,1 п.п. Последнее косвенно указывает на меньшую конкурентоспособность сельских претендентов при конкурсе на получение государственного образовательного гранта для обучения в вузах в сравнении с городской молодежью. При этом действующая система квотирования сельской молодежи при распределении образовательных грантов, хоть и играет компенсирующую роль, оказывается неспособной в полной степени восполнить сложившееся неравенство образовательных возможностей.

Другим косвенным индикатором разрыва в качестве образования молодых горожан и сельчан могут служить результаты комплексного тестирования при поступлении в магистратуру. По данным Национального центра тестирования, в 2021 году не набрали пороговый балл для поступления в магистратуру 44,3%, или каждый второй претендент (45,6% – в 2020 году, 45,2% – в 2019 году). Достоверные сведения о доминировании сельской молодежи в числе претендентов, не набравших пороговый балл, отсутствуют. Тем не менее более развитые языковые навыки молодых горожан на старте и слабая языковая подготовка

учащихся вузов на уровне бакалавриата позволяют судить о том, что отсутствие необходимых знаний английского языка выступает одним из основных барьеров к доступу сельской молодежи в магистратуру. К слову, в 2018 году, когда учащимся школ впервые была предоставлена возможность прохождения ЕНТ на английском языке, данной возможностью воспользовались исключительно городские школьники из семи городов страны<sup>14</sup>.

Сложившийся разрыв в качестве образования городской и сельской молодежи обусловлен целым рядом факторов, в числе которых следует отметить несколько ключевых: дисбаланс инфраструктурного развития и материально-технического обеспечения организаций образования, проблемы кадрового обеспечения системы образования, трансформация ценностей образования и труда, структурные экономические факторы.

*Дисбаланс инфраструктурного развития системы* представляет собой исторически сложившийся фактор, во многом обусловленный территориальными, демографическими различиями и социально-экономическими диспропорциями развития регионов. Вместе с тем воспроизводство территориального дисбаланса в развитии образовательной инфраструктуры на протяжении длительного времени продолжает привносить вклад в сохранение разрыва в качестве образования сельской и городской молодежи.

Неравномерное территориальное развитие сети организаций образования характерно для всех уровней образования. Так, к примеру, в динамике за 2017–2020 годы наблюдается увеличение сети и контингента организаций среднего образования, преимущественно в городской местности: 7 440 единиц, что на 47 школ (0,7%) больше, чем три года назад. И наоборот, отмечается уменьшение числа сельских школ на 76 единиц (1,4%) за счет их закрытия или реорганизации в 2018–2020 годах<sup>15</sup>.

Аналогичная ситуация складывается и в сфере развития сети гимназий, лицеев и классов с углубленным изучением предметов. По состоянию на 2021 год в стране действовали 120 гимназий (без учета школ-гимназий), из которых 32 расположены в г. Алматы, тогда как в Атырауской области с контингентом в 140 тыс. человек нет ни одной гимназии. Количество лицеев в стране несколько меньше: 90 лицеев в 2021 году. Треть из них расположены в Астане (10 лицеев) и Алматы (18 лицеев)<sup>16</sup>.



КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

*education, science, books, university*

<sup>14</sup> Там же, с. 106.

<sup>15</sup> Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2020 года). – Астана: Министерство образования и науки Республики Казахстан, АО «Информационно-аналитический центр», 2021. – 310 с. – С. 59.

<sup>16</sup> «Статистика системы образования Республики Казахстан». Национальный сборник. – Астана: Министерство образования и науки Республики Казахстан, АО «Информационно-аналитический центр», 2022. – 308 с. – С. 66.



В контексте сбалансированного развития инфраструктуры среднего образования актуальность сохраняет вопрос ликвидации трехсменного обучения в общеобразовательных школах. В этом отношении в последние годы отмечается отрицательная динамика. Если в 2015 году в стране было 87 трехсменных школ, в которых обучалось 110,5 тыс. человек, то в 2021 году насчитывалось 169 школ с контингентом 301,4 тыс. человек. Наибольшее число трехсменных школ приходилось на Алматинскую область (57 школ)<sup>17</sup>.

Сеть организаций ТИПО на фоне общего сокращения за счет частных организаций на 15 единиц за последние три года (с 801 в 2019 году до 786 в 2021 году) остается неравномерно представленной в регионах страны. К примеру, при практически равной численности молодежи существуют 83 организации ТИПО в г. Алматы и 33 – в г. Шымкенте.

Еще более существенные диспропорции наблюдаются на уровне высшего образования. Сеть организаций высшего образования в 2021 году представлена 121 вузом, из них более трети расположены в г. Алматы, 16 вузов – в г. Астане и только 1 вуз в Мангистауской области. На сегодняшний день города Алматы и Астана выступают основными центрами притяжения студенческой молодежи и внутренней миграции в целом. Несбалансированность сети вузов в масштабах страны в дальнейшем будет способствовать сохранению этой тенденции.

*Стабильное материально-техническое оснащение организаций среднего образования* выступает важным условием для создания благоприятных условий для обучения и воспитания детей и молодежи. В этом контексте актуальность сохраняют вопросы отопления, оснащения организаций среднего образования библиотеками, спортивными залами и соответствующим инвентарем. Тем временем в 2021 году 2 737 школ в стране обогреваются за счет автономного отопления с использованием твердого топлива, 796 школ не имеют собственных спортивных залов, 593 школы не оснащены библиотеками, 557 – столовыми и буфетами. Несмотря на существенную положительную динамику в этом вопросе, 69 школ в стране до сих пор располагают только надворными туалетами<sup>18</sup>.

Отдельно следует отметить состояние материально-технического обеспечения 2 753 МКШ, на долю которых приходится 36,7% организаций среднего образования в стране. В 2021 году 11 МКШ находились в аварийном состоянии, 127 – требовали капитального ремонта, 929 МКШ находились в нетиповых приспособленных зданиях или помещениях<sup>19</sup>.

*Кадровое обеспечение системы образования* играет едва ли не ключевую роль в сокращении существующего разрыва в качестве образования городской и сельской молодежи. Тем временем в этом направлении отмечается ряд нерешенных вопросов.

В системе среднего образования проблемы кадрового обеспечения связаны с сохраняющимся дефицитом педагогов-предметников, а также педагогов начальных классов в сельской местности. В соответствии со сведениями НОБД, в 2020 году наибольшая потребность в педагогических кадрах отмечалась в Атырауской области (818 единиц), где в 2018 году такая потребность была в половину меньше (404 единиц). Также высокая потребность в педагогах характерна для густонаселенных регионов: Алматинской (706 единиц), Туркестанской (599 единиц), а также Карагандинской (508 единиц) областей. Наименее всего нуждаются в педагогических кадрах Акмолинская (19 единиц), Павлодарская (29 единиц) и Костанайская (44 единиц) области. В целом по состоянию на конец 2020 года потребность в педагогах дневных общеобразовательных школ составила 4 606 человек<sup>20</sup>.

Для МКШ наряду с общим дефицитом педагогических кадров характерен достаточно низкий уровень квалификации. По данным НОБД, в 2021 году из 50 568 педагогов МКШ 27,3% не имели квалификационной категории. Из них 98,9% работали в МКШ в сельской местности<sup>21</sup>.

Наряду с исторически сложившимися барьерами сокращению разрыва в качестве препятствуют новые вызовы, возникающие перед национальной системой образования. Речь идет, прежде всего, о способности системы адаптироваться к среднесрочным и долгосрочным последствиям пандемии.

Пандемия и обусловленный ею переход на дистанционный формат обучения способствовал формированию существенного цифрового неравенства в образовании. Неповсеместное проникновение и низкая скорость интернета, неравномерный доступ учащихся к компьютерной технике и неподготовленность педагогов к переходу на дистанционный формат обучения – основные проблемы, с которыми столкнулись учащиеся на всех уровнях образования, но преимущественно в школах. В наиболее ущемленном положении оказалась молодежь, проживающая в сельской местности, и дети из семей с неустойчивым

<sup>17</sup> Там же, с. 87.

<sup>18</sup> Там же, с. 88–89.

<sup>19</sup> Там же, с. 104.

<sup>20</sup> Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2020 года). – Астана: Министерство образования и науки Республики Казахстан, АО «Информационно-аналитический центр», 2021. – 310 с. – С. 130.

<sup>21</sup> «Статистика системы образования Республики Казахстан». Национальный сборник. – Астана: Министерство образования и науки Республики Казахстан, АО «Информационно-аналитический центр», 2022. – 308 с. – С. 103.

социально-экономическим положением. Несмотря на относительную стабилизацию эпидемиологической ситуации в стране и предпринимаемые государством усилия в 2021 году, задача дальнейшей информатизации школ продолжает сохранять актуальность. В частности, по состоянию на 2021 год, соотношение «ученик – компьютер» в государственных общеобразовательных школах составило 4:1 (в Туркестанской области и г. Астане – 7:1), в МКШ – 2,1:1 (для сравнения: в НИШ – 1:1). Скорость интернета в школах также остается неравномерной: в 11 школах, из которых 9 расположены в Туркестанской области, скорость интернета составила менее 512 кбит/с. Тем временем негативные последствия пандемии на качество среднего образования уже проявляются, что можно наблюдать по результатам ЕНТ в динамике. Так, например, результаты ЕНТ 2019 и 2020 годов указывают на увеличение разрыва между городскими и сельскими школьниками. Если по итогам тестирования 2019 года разрыв составил 1,43 балла, то в 2020 году – 4,47 балла<sup>22</sup>.

*Слабая интеграция ценностей образования в систему ценностей молодежи* – еще один не менее важный фактор, способствующий воспроизводству разрыва в качестве образования молодежи. По данным мониторингового социологического исследования НИЦ «Молодежь», в 2022 году в системе ценностей молодежи знания и образование занимают пятую позицию (19,5%), уступая устремлению молодежи к материально обеспеченной жизни (39,3%). Ответы респондентов на вопрос с множественными вариантами ответов «*Что для Вас имеет наибольшую ценность в жизни?*» позволяют предположить, что в сознании молодежи получение образования не ассоциируется с возможностью последующей жизни в достатке. Иными словами, в глазах казахстанской молодежи образование не всегда выступает социальным лифтом, позволяющим повысить свой социальный статус. Более того, доминирование ценностей семьи и здоровья над образованием говорит о преобладании у молодежи так называемых ценностей выживания.

Одним из ключевых факторов, в значительной степени способствующих формированию разрыва в академических достижениях учащихся, международные эксперты называют *контекстуальные социально-экономические условия*. Речь идет, прежде всего, о социально-экономическом статусе родителей школьников. По оценкам методологов PISA, на образовательные результаты свыше 30% казахстанских учащихся существенно влияет индекс занятости их родителей<sup>23</sup>. Школьники, чьи родители имеют низкий доход или являются безработными, имеют меньше шансов достичь высоких академических показателей, чем дети родителей с более высоким социально-экономическим статусом. Согласно открытым данным КС МНЭ РК, еще в 2020 году доля бедных в сельской местности к общей численности населения с низкими доходами составляла 56,4%. При этом на Туркестанскую область с преобладающей долей молодежи в составе населения приходилось 34% всех бедных в сельской местности. В контексте пандемического кризиса есть все основания утверждать, что социально-экономические факторы продолжают оказывать негативное воздействие на управленческие процессы, направленные на выравнивание образовательных неравенств, ярким проявлением которых является разрыв в качестве образования городской и сельской молодежи.



**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:**

*several textbooks stand on a bookshelf sideways*

<sup>22</sup> Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2020 года). – Астана: Министерство образования и науки Республики Казахстан, АО «Информационно-аналитический центр», 2021. – 310 с. – С. 100.

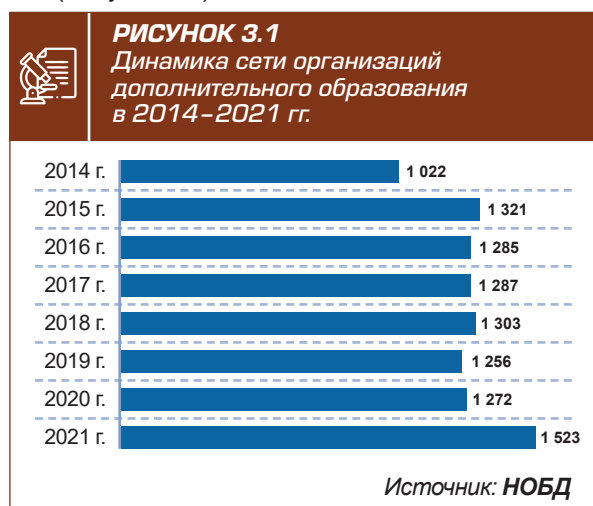
<sup>23</sup> Основные результаты международного исследования образовательных достижений 15-летних обучающихся PISA-2012 / А. Култуманова, Г. Бердибаева, Б. Картпаев, И. Иманбек, К. Шарбанова, М. Рахимова, Ж. Жумабаева, З. Пирнепесова, Б. Окенова, А. Увалиева. – Астана: НЦОСО, 2013 – 283 с. – С. 202.

Проявление воздействия контекстуальных социально-экономических условий можно также наблюдать на примере действующей системы финансирования образования. До внедрения в стране ПНФ ситуация характеризовалась тем, что в одних школах обеспечивался образовательный процесс повышенного качества, в то время как другие школы не имели достаточных финансовых ресурсов для обеспечения столь же высокого качества образовательных услуг. С полным внедрением ПНФ системы среднего образования с 2021 года и его масштабированием на уровень ТипО, а также высшего и послевузовского образования в последующие годы проблема дисбалансов в финансировании должна быть полностью решена. Однако на данный момент несколько преждевременно утверждать о положительном воздействии ПНФ на условия (рост финансово-хозяйственной самостоятельности и более эффективное управление ресурсами, выравнивание диспропорций в материально-техническом оснащении и др.), способствующие сокращению разрыва в образовательных достижениях городской и сельской молодежи.

## 3.2 ДОПОЛНИТЕЛЬНОЕ И НЕФОРМАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Дополнительное и неформальное образование нацелено на создание условий для личностного, интеллектуального, духовно-нравственного, творческого и физического развития, профессионального самоопределения, формирования навыков здорового образа жизни, лидерских качеств и социальных компетенций, развития творческих способностей и профессиональных навыков молодежи в различных областях.

В сфере развития дополнительного образования требует внимания вопрос повсеместного обеспечения доступности данного вида образования для детей и молодежи. По данным НОБД, в 2021 году количество организаций дополнительного образования увеличилось на 251 единицу по сравнению с предыдущим годом и достигло 1 523 единиц с контингентом 1 058 728 детей и молодежи в возрасте от 6 до 18 лет (Рисунок 3.1).



Несмотря на увеличение количества организаций дополнительного образования, показатели охвата изменились незначительно. В частности, согласно данным НОБД, на протяжении последних трех лет сельская молодежь остается менее охваченной дополнительным образованием по сравнению с их сверстниками из города. Если в 2019 году на долю сельского контингента организаций дополнительного образования приходилось 38,3%, то в 2021 году этот показатель составил 39,2%, увеличившись менее чем на 1%.

Кроме того, в региональном разрезе сохраняется значительная дифференциация показателей охвата дополнительным образованием. К примеру, в 2019 году при среднем показателе по стране в 28,6% охват дополнительным образованием в регионах варьировался между 12,1% в г. Алматы и 67,2% в Западно-Казахстанской области<sup>24</sup>.

Несбалансированным остается и финансирование дополнительного образования в разрезе регионов. В 2021 году, по данным НОБД, бюджетные средства, выделяемые на организации дополнительного образования в регионах, варьировались между 2 073 999 тенге в Северо-Казахстанской области и 8 341 733 тенге в Карагандинской области.

Сохраняет свою актуальность задача расширения доступа к дополнительному образованию девочек, детей и молодежи с ООП и выходцев из социально уязвимых категорий молодежи. В 2021 году, как и в предыдущие годы, контингент организаций дополнительного образования характеризуется численным преобладанием мальчиков. В большей степени это характерно для Жамбылской (46,2%), Западно-Казахстанской (45,1%) и Кызылординской (42,0%) областей (Таблица 3.2).

Вероятно, это можно объяснить сохранением традиционных гендерных стереотипов о необходимости большего инвестирования в образование мальчиков и их большего вовлечения в дополнительное образование в целях профилактики делинквентного поведения.

<sup>24</sup> Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2020 года). – Астана: Министерство образования и науки Республики Казахстан, АО «Информационно-аналитический центр», 2021. – 310 с. – С. 82.



ТАБЛИЦА 3.2

Контингент организаций дополнительного образования в 2021 г. с разбивкой по полу

Регионы	Контингент, чел.	Из них мальчиков, чел.	Доля мальчиков, %	Из них девочек, чел.	Доля девочек, %
<b>РК</b>	<b>1 058 728</b>	<b>663 975</b>	<b>62,7</b>	<b>394 753</b>	<b>37,5</b>
Акмолинская область	43 602	27 443	62,9	16 159	37,1
Актюбинская область	57 294	35 550	62,0	21 744	38,0
Алматинская область	76 817	54 597	71,1	22 220	28,9
Атырауская область	58 046	35 074	60,4	22 972	39,6
ЗКО	77 788	42 687	54,9	35 101	45,1
Жамбылская область	94 782	51 014	53,8	43 768	46,2
Карагандинская область	82 448	51 749	62,8	30 699	37,2
Костанайская область	58 321	35 113	60,2	23 208	39,8
Кызылординская область	53 969	31 308	58,0	22 661	42,0
Мангистауская область	52 072	35 986	69,1	16 086	30,9
Павлодарская область	72 111	45 879	63,6	26 232	36,4
СКО	43 397	28 027	64,6	15 370	35,4
Туркестанская область	92 414	71 097	76,9	21 317	23,1
ВКО	80 203	49 247	61,4	30 956	38,6
г. Астана	40 146	24 066	59,9	16 080	40,1
г. Алматы	36 614	21 910	59,8	14 704	40,2
г. Шымкент	38 704	23 228	60,0	15 476	40,0

Источник: НОБД

Еще менее существенным остается прогресс в области охвата дополнительным образованием детей и молодежи с ООП и выходцев из социально уязвимых групп. В 2020 году, по данным НОБД, из числа детей-сирот, детей, оставшихся без попечения родителей, детей с ООП дополнительным образованием охвачены 12 172 ребенка, или 1,2% от общей доли детей, занятых во внешкольных организациях.

Для системы дополнительного образования все еще характерна слабая дифференциация услуг. Так, в 2021 году из 1 523 организаций дополнительного образования, действующих в стране, на организации в системе культуры и спорта приходилось 472 единицы, или 28,0%, из них 389 были представлены ДЮСШ. В этом же году из всех организаций дополнительного образования на дворовые клубы, чья деятельность обеспечивает занятость детей и молодежи по месту жительства, приходилось лишь 13,1%, или 200 клубов. В контексте этого важно подчеркнуть, что отсутствие занятости у детей во внешкольное время на фоне полной занятости родителей фактически приводит к безнадзорности и фактам нарушения прав детей и молодежи (оставление в опасности, факты педофилии и др.).

По мнению экспертов, вовлечение молодежи в нетрадиционные религиозные течения через систему внешкольного дополнительного образования является одной из наиболее широко распространенных стратегий, широко используемых представителями неопротестантских и необаптистских организаций, предлагающих детям и молодежи бесплатные разговорные клубы на английском языке, обучение игре на музыкальных инструментах и др.

Кроме того, среди 1 523 организаций дополнительного образования в 2021 году числилось лишь 13 станций юных натуралистов, 21 станция юных техников и 38 станций юных туристов. Это позволяет сделать вывод о том, что спектр услуг дополнительного образования, предоставляемого в стране, не позволяет удовлетворить все потребности и нужды в дополнительном образовании подрастающего поколения, а также их интересы в различных областях знаний.

Обращает на себя внимание и состояние материально-технического обеспечения организаций дополнительного образования. В 2021 году 8 объектов (для сравнения: 11 – в 2017 г.) находились в аварийном состоянии, капитального и текущего ремонта требовали, соответственно, 192 (217 – в 2017 г.) и 185 (164 – в 2017 г.) организаций дополнительного образования. В типовых зданиях были расположены 55,5% всех организаций дополнительного образования.

Расширение доступа молодежи к неформальному образованию и выстраивание национальной системы признания его результатов выступает важным условием реализации задачи по воспитанию многомерной, творческой, высокоинтеллектуальной личности молодого человека. Неформальное образование, широко развиваемое в глобальном масштабе на протяжении последних трех десятилетий в рамках Концепций «Образования на протяжении всей жизни» (Lifelong Learning, LLL) и «Образования шириною в жизнь» (Lifewide Learning, LWL), благодаря усилиям ЮНЕСКО и Совета Европы нацелено на формирование и развитие у молодежи и других возрастных категорий населения навыков, необходимых в условиях экономики знаний. В конечном итоге неформальное образование дополняет функции формального образования, развивая у молодежи и взрослых навыки, помогающие им адаптироваться к постоянно меняющимся условиям жизни в глобальном мире.

В условиях низких показателей функциональной грамотности взрослого населения, фиксируемого по результатам исследования PIAAC и других международных сопоставительных исследований (PISA, ICILS и др.), развитие неформального образования приобретает критически важное значение. Так, согласно данным исследования, доля участия взрослого населения (16–65 лет) в неформальном образовании составила 17%. При этом доля участия женщин составляла 20%, мужчин – 13,85%<sup>25</sup>.

В Казахстане долгое время сохранял актуальность вопрос признания результатов неформального образования. С 2018 года в этом направлении отмечается определенный прогресс. Уполномоченным органом разработаны НПА<sup>26</sup>, позволяющие организациям формального образования (школам, организациям ТИПО и вузам) признать результаты обучения в официальных организациях неформального образования. Серьезным шагом на пути к развитию системы непрерывного образования в стране стало принятие в 2021 году Концепции обучения в течение всей жизни, согласно которой предстоит дальнейшая работа по законодательному закреплению системы сертификации. Это позволит работодателям признавать результаты неформального обучения, а молодежи и взрослым – получать выгоду от непрерывного саморазвития.

Сегодня в области развития неформального образования актуальность сохраняют вопросы низкой вовлеченности при общем дефиците у молодежи новых повседневных компетенций (финансовых, цифровых, языковых, правовых и др.), проблемы низкой доступности и слабой диверсификации услуг неформального образования, отсутствие выстроенной системы статистического мониторинга в области неформального образования, слабая заинтересованность работодателей в повышении квалификации своих работников с использованием инструментов неформального образования, слабые темпы сертификации неформального обучения и, как следствие, слабое влияние результатов обучения на жизненные траектории молодых людей.

### 3.3 ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Основополагающий принцип глобальной повестки ООН до 2030 года – «Никого не оставить позади» (Leave no one behind) – лучше всего отражает идею инклюзии в системе образования и государственной политике в целом.

В традиционном понимании инклюзивное образование предполагает равный доступ к образованию и условия для всех учащихся с учетом их особых образовательных потребностей и индивидуальных возможностей. Как показывает опыт других стран, оценка образовательных потребностей осуществляется с учетом национального контекста и строится на принципах интерсекциональности, предполагающих выявление категорий молодежи, находящихся в наиболее ущемленном положении по отношению к своим сверстникам, испытывающих множественную депривацию. Если в западных странах оценка строится чаще всего на интерсекции пола, социального статуса и расы, то в контексте Казахстана, как это было продемонстрировано в предыдущих разделах настоящей главы Национального доклада, актуальными параметрами выступают географическая принадлежность («центр – периферия», «город – село»), социальный статус, пол и этничность (язык).

Оценка реализации инклюзивного образования в стране с учетом обозначенных параметров указывает на то, что территория проживания, тип поселения и пол оказывают существенное влияние на обеспеченность молодежи инклюзивным образованием. В частности, по данным НОБД, в 2021 году отмечалась значительная региональная дифференциация показателей охвата детей и молодежи 7–18 лет с ограниченными возможностями в развитии инклюзивным образованием в общеобразовательных школах. На фоне среднего значения охвата по республике в 43,6% показатели в разрезе регионов варьировались между 27,7% в Туркестанской области и 82,6% в Мангистауской области (Таблица 3.3). При этом в числе охвачен-

<sup>25</sup> OECD Skills Strategy Kazakhstan. Assessment and Recommendations. OECD, 180 p. // [https://www.oecd-ilibrary.org/education/oecd-skills-strategy-kazakhstan\\_39629b47-en](https://www.oecd-ilibrary.org/education/oecd-skills-strategy-kazakhstan_39629b47-en).

<sup>26</sup> «Қазақстан жастары – 2018» Ұлттық баяндамасы. Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2018». National report «Youth of Kazakhstan – 2018» / Қалиев Т.Б., Қайдарова Ә.С., Каримова Ж.К., Әшімханова Д.Ә., Маульшариф М.М., Насимова Г.О., Негай Н.А., Сыдықназаров М. Қ., Шаповал Ю.В., Мусатаева Ф.М., Окасова Г.Е., Касымбеков А.М. – Астана, 2018. – 410 с. – С. 203.

ных инклюзивным образованием учащихся доля сельской молодежи составляла 44,8% (для сравнения: в 2019 г. – 54,4%). Более того, существенны показатели охвата девочек инклюзивным образованием: в 2021 году на долю этой группы в системе среднего образования приходилось 32,2% (в 2019 г. – 50,8 %).



ТАБЛИЦА 3.3

Охват инклюзивным образованием в общеобразовательных школах в 2021 г.

Регионы	Всего детей с ограниченными возможностями в развитии от 7 до 18 лет по региону, чел.	Из них численность учащихся, охваченных инклюзивным образованием в общеобразовательных школах	
		чел.	%
<b>РК</b>	<b>106 284</b>	<b>46 369</b>	<b>43,6</b>
Акмолинская область	6 604	3 316	50,2
Актюбинская область	3 641	1 656	45,5
Алматинская область	9 438	3 220	34,1
Атырауская область	4 274	1 313	30,7
ЗКО	4 194	3 307	78,9
Жамбылская область	4 448	2 061	46,3
Карагандинская область	7 390	3 127	42,3
Костанайская область	8 027	4 171	52,0
Кызылординская область	4 894	2 594	53,0
Мангистауская область	1 421	1 174	<b>82,6</b>
Павлодарская область	4 485	2 622	58,5
СКО	2 581	1 300	50,4
Туркестанская область	16 487	4 560	27,7
ВКО	12 022	5 074	42,2
г. Астана	5 846	2 055	35,2
г. Алматы	5 210	2 478	47,6
г. Шымкент	5 322	2 341	44,0
<i>Источник: НОБД</i>			

С точки зрения охвата девочек инклюзивным образованием несколько более позитивная ситуация складывается в системе ТИПО. Здесь, по данным НОБД, в первом полугодии 2022 года в числе студентов с ограниченными возможностями в возрасте 14–28 лет на долю девочек приходилось 41,3%. Среди студентов с инвалидностью доля девочек составляла 43,5%.

Для развития инклюзивного образования важную роль играет формирование и укрепление безбарьерной физической и образовательной среды, соответствующей возрастным и физиологическим особенностям детей и молодежи. В 2020 году доля школ, создавших условия для инклюзивного образования (подъемные устройства, пандусы, специальные приспособления в санитарных комнатах, оснащение поручнями, специальными партами, столами), достигла 95,3%<sup>27</sup>.

Вместе с тем исследования ИАЦ МОН РК, проведенные среди специалистов системы среднего образования, указывают на сохранение дефицита кадров по работе с детьми и молодежью с ООП в сельской местности (дефектологов, олигофренопедагогов, логопедов, психологов и др.) и курсов повышения квалификации педагогов – эти обстоятельства препятствуют полноценному развитию инклюзивного образования в стране<sup>28</sup>. Так, к примеру, в 2021 году из 24 238 педагогических работников организаций среднего образования, прошедших краткосрочные курсы повышения квалификации, лишь 200 человек, или 2,5%, обучались по образовательным программам, связанным с инклюзивным образованием<sup>29</sup>. Дефицит кадров по работе с детьми и молодежью с ООП в сельской местности демонстрирует статистика численности педагогических работников специальных школ на селе. Так, в 2021 году в 100 специальных школах страны было занято 6 946 педагогических работников, из них лишь 511, или 7,3 %, работали в сельской местности<sup>30</sup>.

<sup>27</sup> Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2020 года). – Астана: Министерство образования и науки Республики Казахстан, АО «Информационно-аналитический центр», 2021. – 310 с. – С. 171.

<sup>28</sup> Там же, с. 171.

<sup>29</sup> «Статистика системы образования Республики Казахстан». Национальный сборник. – Астана: Министерство образования и науки Республики Казахстан, АО «Информационно-аналитический центр», 2022. – 308 с. – С. 296.

<sup>30</sup> Там же, с. 222.

Неудовлетворенность специалистов вызывает состояние материально-технического обеспечения и научно-методического сопровождения инклюзивного образования, в частности деятельности специальных организаций образования. В особенности обращает на себя внимание техническое состояние зданий специальных школ: в 2021 году из 100 специальных школ 18 требовали капитального ремонта, а 39 были расположены в нетиповых приспособленных зданиях<sup>31</sup>.

Несмотря на существующие сложности, в целом в стране выстроена комплексная система мониторинга развития инклюзивного образования. Разработанная в 2017 году Единая рамка мониторинга инклюзивного образования РК позволяет оценить политику инклюзивности на всех уровнях образования от дошкольного до высшего, определяя конкретный перечень индикаторов мониторинга и методику их расчета. Результаты мониторинга последних лет указывают на наличие определенного прогресса в вопросах развития инклюзивного образования, так и сохранение ряда проблем, требующих своего разрешения.

## 3.4 МОЛОДЕЖЬ И НАУКА

Развитие научного и креативного потенциала молодежи является одним из ключевых приоритетов государственной молодежной политики. В условиях глобальной конкуренции за лучшие умы задача по возвращению и развитию собственного поколения молодых ученых приобретает стратегическую значимость, далеко выходящую за пределы приоритетов сугубо отраслевого развития.

В этом контексте актуальной остается работа по дальнейшей реализации мер, направленных на преодоление отдельных негативных тенденций, в числе которых следует отметить региональные диспропорции развития научно-исследовательской инфраструктуры и половозрастной дисбаланс состава научных кадров.

Диспропорции инфраструктурного развития науки в разрезе регионов традиционно проявляются по линии «периферия – центр». Наряду с дисбалансом технологического развития регионов неравномерное распределение сети научно-исследовательских организаций по стране выступает барьером для молодежи, связывающей свое будущее с наукой. В частности, трудности возникают в связи с необходимостью переезда в другой регион с вытекающими потребностями в жилье и других условиях.

Несмотря на то что количество научно-исследовательских организаций за последние десятилетия существенно увеличилось, диспропорции в распределении сети сохранились. Так, по данным БНС АСПИР РК, по состоянию на конец 2021 года в республике научными исследованиями и разработками было занято 438 организаций. За последние 20 лет их количество увеличилось на 181 единицу. Основным научным центром страны традиционно выступает город Алматы, где сконцентрировано наибольшее число организаций, осуществляющих НИОКР (139 единиц). Вместе с тем активными темпами развивается и научный потенциал столицы. Так, если за последние 20 лет количество работников, осуществляющих НИОКР, увеличилось на 6 861 человека, то из них 3 380 человек, или 49,3%, пришлось на г. Астану. Тем временем в трех регионах страны с 2000 по 2021 год произошла убыль численности работников, занятых НИОКР: в Актюбинской (-159 человек), Карагандинской (-139 человек) и Северо-Казахстанской (-27 человек) областях.

Половозрастной дисбаланс контингента организаций, занятых НИОКР, характеризуется низким потенциалом замещения ученых-исследователей старше 55 лет молодыми кадрами до 25 и 35 лет, а также сохранением признаков гендерной сегрегации в науке.

Проявление гендерной сегрегации горизонтального типа ярко демонстрирует статистика распределения численности работников, занятых НИОКР, по отраслям наук. Несмотря на то что в общей численности работников, осуществлявших НИОКР в 2021 году, преобладали женщины (11 583 человека, или 53,6%), в сфере инженерных разработок и технологий доля женщин традиционно была ниже и составила 42,1 % (для сравнения: в области социальных наук – 65,5%, медицинских – 68,2%). Гендерная сегрегация вертикального типа проявляется при анализе квалификационного состава научных кадров. Так, несмотря на то что среди научных работников, занятых НИОКР в области медицинских наук, доля женщин в 2021 году достигала 68,2%, в числе кадров со степенью доктора наук на долю женщин приходилось 49,8%. Это указывает на то, что отдельные отрасли науки сохраняют статус «мужских отраслей» с преобладанием ученых-мужчин в высших эшелонах (среди докторов наук, докторов по профилю, академиков и членов-корреспондентов НАН РК).

Динамика межпоколенческого замещения научных кадров демонстрирует проблемы кадрового обеспечения науки в ближайшем будущем. По данным БНС АСПИР РК, по состоянию на конец 2021 года из 21 617 человек, занятых НИОКР, 5 055 человек относились к возрастной категории старше 65 лет, тогда как на долю молодых людей до 25 лет приходилось 1 260 человек (Таблица 3.4). При таком возрастном составе научных кадров значение коэффициента замещения достигает лишь 0,68. Это означает, что полноценного замещения научных кадров, выбывающих по естественным причинам, не происходит.

<sup>31</sup> Там же, с. 224.

При сохранении нынешних темпов подготовки молодых научных кадров и присвоения им ученых степеней не произойдет и замещения кадров высшей научной квалификации. По данным БНС АСПиР РК, в 2021 году кадры высшей научной квалификации в стране представлены 594 докторами наук и 21 доктором по профилю старше 65 лет. Тем временем в возрастной категории до 35 лет количество кандидатов наук и докторов философии PhD составило 37 и 547 человек соответственно (Таблица 3.4). При подобном раскладе коэффициент замещения кадров высшей квалификации составляет 0,98, что также указывает на отсутствие плавного восполнения естественной убыли в составе научных кадров в среднесрочной перспективе. В разрезе отдельных отраслей науки ситуация может более удручающей.

**ТАБЛИЦА 3.4**

*Распределение численности работников, выполнявших научные исследования и разработки в 2021 г., по возрасту, человек*

Показатель	Всего	В том числе:		
		до 25 лет	25–54 года	старше 65 лет
Численность работников, осуществлявших НИОКР на конец отчетного года, всего	21 617	1 260	18 515	5 055
из них специалисты-исследователи	17 092	856	14 654	4 072
из них женщины	9 316	445	8 318	1 889
из них имеют ученую и академические степени	12 449	319	10 812	3 119
<b>доктор по профилю</b>	<b>55</b>	-	<b>34</b>	<b>29</b>
из них женщины	26	-	18	11
<b>доктор философии (PhD)</b>	<b>1 952</b>	-	<b>1 925</b>	<b>124</b>
из них женщины	991	-	985	51
<b>доктор наук</b>	<b>1 652</b>	-	<b>1 058</b>	<b>1 186</b>
из них женщины	682	-	521	431
<b>кандидат наук</b>	<b>3 838</b>	-	<b>3 202</b>	<b>1 601</b>
из них женщины	2 214	-	1 964	804
<b>магистр</b>	<b>4 952</b>	<b>319</b>	<b>4 593</b>	<b>179</b>
из них женщины	2 991	205	2 771	115

Источник: БНС АСПиР РК

Слабое замещение выбывающих по естественным причинам научных кадров обусловлено достаточно низкими темпами подготовки молодых ученых. Последнее, в свою очередь, можно объяснить целым рядом факторов, в числе которых: несбалансированность системы государственного заказа; достаточно сложные, в сравнении с международной практикой, требования к присвоению ученых степеней; несоизмеримость временных и финансовых ресурсов, затрачиваемых на старте научной карьеры, с потенциальными выгодами (неконкурентные условия труда и низкий базовый оклад молодых научных сотрудников государственного сектора); трансформация ценностей образования и труда в среде молодежи, характеризующаяся доминированием ценностных ориентиров на материально обеспеченное будущее.

Из числа обозначенных барьеров к количественному и качественному замещению научных кадров особого внимания заслуживает несбалансированность государственного заказа на подготовку молодых научных кадров, которая проявляется в слабом притоке молодых ученых в отдельные отрасли наук. Уже сегодня отмечается нехватка молодых профессионалов в области здравоохранения и биомедицины, включая специалистов по медицинской генетике, фармакогеномике, эпидемиологии, биоинформатике, биофизике, клеточной инженерии и др.<sup>32</sup>

Сложности процедуры присвоения ученых степеней демонстрируют незначительные показатели защиты диссертаций на соискание ученой степени доктора философии PhD по итогам обучения в трехгодичной докторантуре. Так, в 2020 году численность выпускников докторантуры PhD, завершивших обучение с защитой диссертации, составила 483 человека, или 33,4%<sup>33</sup>. Это на 5,9 п. п. больше по сравнению с предыдущим годом. Отсев докторантов в период обучения лишь отчасти объясняет столь незначитель-

<sup>32</sup> Национальный доклад по науке. – Астана, 2021. – 250 с. – С. 211.

<sup>33</sup> Там же, с. 155.



ные показатели защиты на выходе из докторантуры. Сдерживающим фактором служит и требование о наличии не менее одной публикации в международном научном издании, которое индексируется в наукометрических базах данных Web of Science или Scopus и обладает или ненулевым импакт-фактором в первой из них (и находится там не ниже того или иного уровня ранжирования – квартиля, пороговые требования к которому определяются отдельно для каждой предметной области), или определенным показателем (процентилем) во второй<sup>34</sup>. Слабые навыки академического письма и недостаточные языковые компетенции докторантов в общей массе не позволяют им полностью соответствовать предъявляемым требованиям.

Несоизмеримость личных инвестиций на старте научной карьеры с потенциальными выгодами выступает другим фактором, сдерживающим процесс вовлечения молодежи в науку. В глазах молодежи время, затрачиваемое на построение научной карьеры после окончания обучения (не менее 6 лет), и сопряженные с этим финансовые затраты при отсутствии государственной и иной поддержки выглядят несоизмеримыми с потенциальными выгодами. Так, например, в 2020 году среднемесячный размер заработной платы работников, выполнявших НИОКР, составил 152 тыс. тенге. При этом, по данным БНС АСПиР РК, в государственном секторе среднемесячная заработная плата была практически в два раза ниже (161,1 тыс. тенге), чем в предпринимательском секторе (310,2 тыс. тенге). Подобные различия отчасти объясняются применяемыми в стране подходами к структурированию расходов организаций на НИОКР. В 2021 году доля расходов на оплату труда научных сотрудников составила 47,9% от общих затрат на НИОКР. Тем временем по общемировым нормам финансирования сектора R&D фонд оплаты труда научных работников должен составлять ключевую статью расходов, выделяемых на научно-исследовательскую деятельность и разработки.

Обозначенные тенденции развития научного потенциала молодежи требуют пристального внимания уполномоченного органа и эффективного решения сопряженных с ними проблем в рамках межведомственного и межсекторального взаимодействия всех заинтересованных сторон.

---

<sup>34</sup> Об утверждении Правил присуждения степеней. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 марта 2011 года № 127. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 13 мая 2011 года № 6951 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1100006951>.



Глава 4

# Социально- экономическое положение



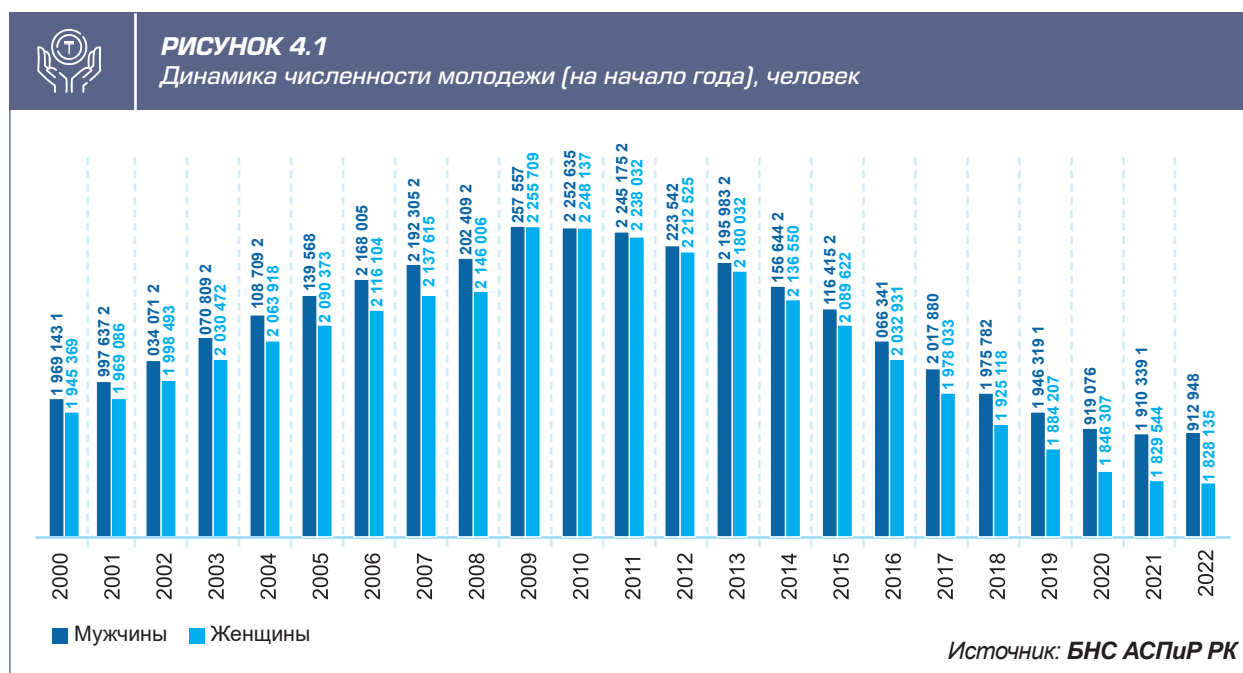
## ГЛАВА 4. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ

### 4.1 ТРУДОУСТРОЙСТВО И ВОЗМОЖНОСТИ МОЛОДЕЖИ

Социально-экономическое положение молодежи прежде всего зависит от обеспечения занятости. Вместе с тем молодежный рынок труда трансформируется параллельно с глобальными вызовами.

По мнению международных экспертов, в течение последующих двадцати лет страны с развитой рыночной экономикой могут столкнуться с проблемами, связанными с увеличением численности молодых людей, лишенных возможности найти работу. В связи с ростом актуальности проблемы безработицы молодежи в ряде зарубежных стран уже разработаны стратегии и запущены программы, направленные на расширение возможностей трудоустройства молодежи. Меры по поддержке молодежи в основном зависят от уровня доходов стран. Вместе с тем страны со средним уровнем дохода часто ориентированы на создание и совершенствование систем обучения и профессиональной подготовки. Казахстан с начала 2000-х годов реализует целевые программы по обеспечению занятости, в том числе молодежи.

В настоящее время молодежь Казахстана составляет около 40% рабочей силы в стране. При этом анализ статистических данных показывает, что в последние годы наблюдается снижение численности молодежи (Рисунок 4.1). В гендерном разрезе из рисунка 4.1 видно, что в последние годы наблюдается стабильное снижение доли женщин в численности молодежи.



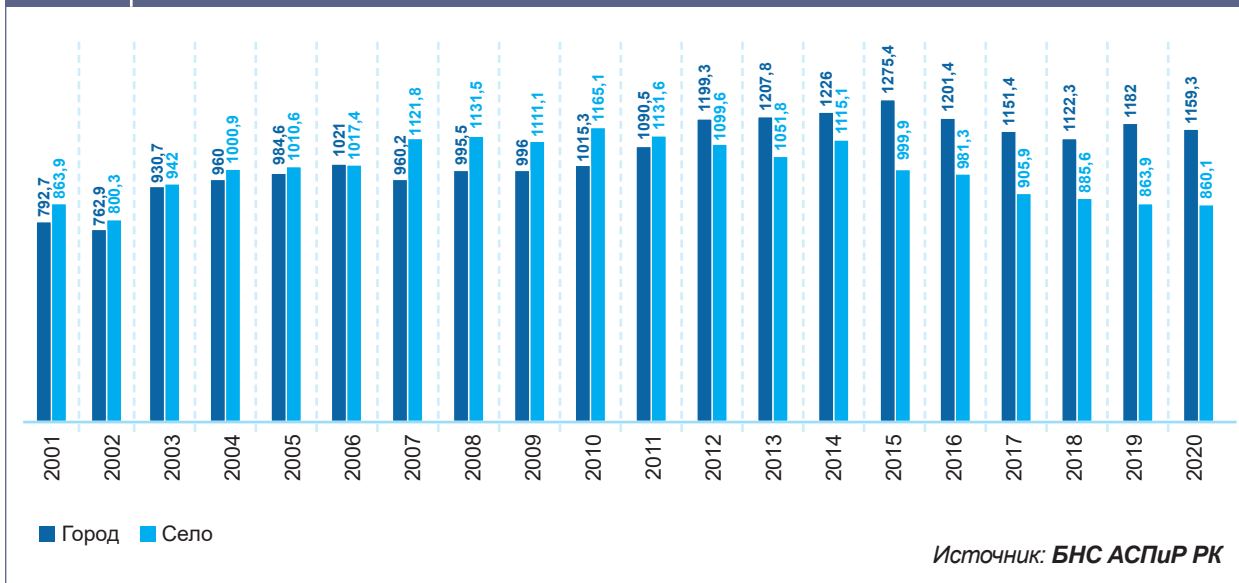
До 2019 года наблюдалось стабильное снижение занятости сельской молодежи. Вместе с тем в 2020 году снижение занятой молодежи в стране произошло в основном за счет снижения численности городской занятой молодежи. Одной из возможных причин снижения занятости молодежи в городе являлись ограничительные меры, связанные с пандемией COVID-19, так как основная часть молодежи в городах работает в сфере услуг. Анализ занятости показывает, что в разрезе типа местностей сохраняется низкая доля занятой сельской молодежи в общей численности занятой молодежи (Рисунок 4.2).

Также большое влияние на рынок труда в Казахстане оказывает и активный процесс миграции. Увеличение потоков внутренней миграции происходит главным образом за счет миграции молодежи из сельской местности в городскую. С 2012 года отрицательное сальдо миграции в сельскую местность ежегодно увеличивается. В 2012 году отрицательное сальдо в сельскую местность составляло – 17 685, в 2014 году уже – 30 192, а в 2021 году сальдо внутренней миграции в сельской местности составило – 74 616 человек. Основными полюсами притяжения внутренних мигрантов выступают го-



**РИСУНОК 4.2**

Динамика занятости молодежи в городах и селах, человек



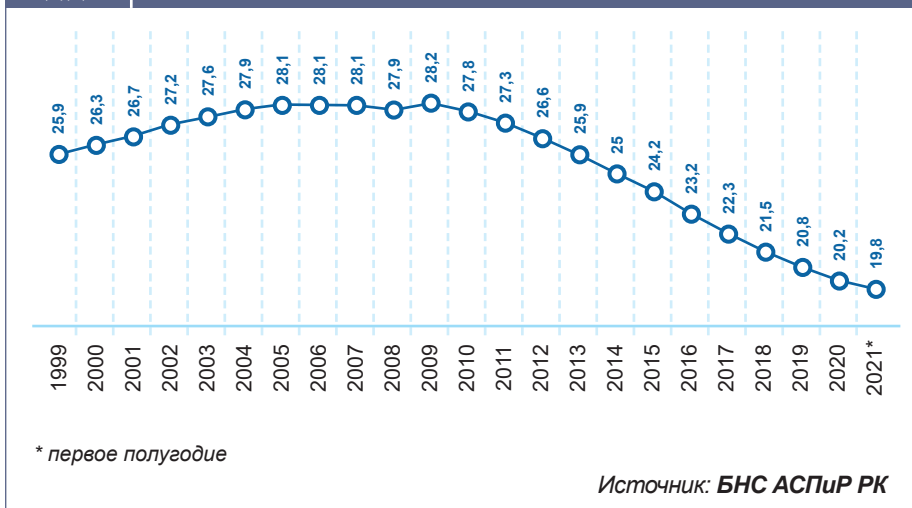
рода Алматы и Астана – 117 169 и 131 015 прибывших в 2021 году соответственно. Примечательно, что положительное сальдо внутренней миграции наблюдается только в трех крупнейших населенных пунктах страны – столице и городах республиканского значения: в Астане – 31 906, в Алматы – 29 253 и в Шымкенте – 9 774, а также в Мангистауской области – 23 935.

Согласно данным официальной статистики, молодежь составляет пятую часть всего населения. Из Рисунка 4.3 видно, что доля молодежи в общей численности населения с 2010 года стабильно падает. При этом НИЦ «Молодежь» отмечает, что **число молодых людей, покидающих Казахстан, превышает численность прибывающей молодежи**<sup>36</sup>.



**РИСУНОК 4.3**

Доля молодежи в общей численности населения, %



Согласно официальной статистике, отрицательное сальдо внешней миграции среди казахстанской молодежи ежегодно увеличивается. Если в 2012 и 2013 годах сальдо миграции населения в возрасте от 14 до 28 лет характеризовалось положительными числовыми величинами, то с 2014 года сальдо миграции исключительно отрицательное (-1 162 человека в 2014 году и -3 278 человек в 2016 году). Пиковый показатель пришелся на 2019 год и составил -53 013. В раз-

резу возрастных групп выделяются **два миграционных пика: первый среди молодых казахстанцев 14–15 лет, второй в возрасте 26–28 лет**. За последние пять лет эти показатели увеличились в несколько раз. Основными причинами миграции молодежи являются работа и учеба. Так, по данным официальной статистики за 2021 год, из Казахстана выбыло 23 885 человек, из них **1 277 человек в качестве причины выбытия указали работу, а 115 человек – учебу**, иные мотивы для отъезда оказались у 22 493 человек.

<sup>35</sup> Особенности учебной и трудовой миграции молодежи в приграничных регионах / НИЦ «Молодежь», Астана, 2022. – 177 с. –С. 183.

<sup>36</sup> Там же, с. 184.

Таким образом, **растет актуальность проведения системного мониторинга молодежного рынка труда**, так как качество человеческого капитала на рынке труда в стране зависит от молодежного потенциала. Социологическое исследование НИЦ «Молодежь» показало: в среднем каждый пятый респондент считает, что невозможно устроиться на работу без знакомства, а на каждых 10 молодых людей приходится один, кто не уверен в возможности найти работу, так как выбранная им профессия не востребована на рынке труда. В числе тех, кто отметил невостребованность своей профессии, преобладают респонденты старшей возрастной когорты (24–28 лет) – 13,7%. Меньше половины молодых респондентов считают возможным трудоустроиться по выбранной профессии, из них только 13,5% уверены, что легко найдут себе работу<sup>37</sup>.

Для казахстанской молодежи главным фактором при выборе места работы является материальная составляющая вопроса (Таблица 4.1). К наиболее приоритетным факторам, влияющим на выбор рабочего места, относятся также возможность профессионального роста (33,9%), стабильность и надежность работы (32,6%), приобретение нового опыта, знаний (22,9%), гибкий график работы (17,5%).



**ТАБЛИЦА 4.1**  
Факторы, влияющие на выбор места работы молодежи, %

Факторы	%
Уровень заработной платы, льготы	62,0
Возможность профессионального роста	33,9
Стабильность, надежность	32,6
Приобретение нового опыта, знаний	22,9
Гибкий график работы	17,5
Престиж компании	15,8
Возможность установить контакты и связи, которые могут пригодиться в будущем	12,5
Сфера деятельности	12,3
Социально-психологический климат	10,9
Еще учусь в школе, не задумывался (-ась) об этом	10,3
Возможность самовыражения	8,1
Месторасположение организации	7,7
Затрудняюсь ответить	1,4

*Источник: НИЦ «Молодежь», 2022 г.*

Вопрос трудоустройства тесно связан с планированием дальнейших образовательных траекторий в профессиональном обучении. Результаты исследования показали, что 56,3% респондентов данный вопрос не рассматривают. 21,5% респондентов планируют продолжить обучение по той же специальности, но на более высоком уровне. Основная мотивация дальнейшего обучения связана преимущественно с дальнейшим карьерным, профессиональным ростом молодежи (46,8%). Для каждого пятого респондента основной причиной дальнейшего обучения выступают материальные блага, а именно финансовый рост<sup>38</sup>.

Приоритетность факторов, влияющих на выбор рабочего места, влияет на способ поиска работы. Исследование, проведенное НИЦ «Молодежь», показало, что в топ-5 способов поиска работы входят следующие:

- просмотр объявлений о вакансиях – 35,8%;
- обращение к друзьям, родственникам – 29,0%;
- через интернет – 19,8%;
- подача объявления – 14,2%;
- обращение в центр занятости – 13,9%.

Место проживания также влияет на выбор способа поиска работы. Сельская молодежь чаще, чем городская, обращалась в центры занятости и на сайт [enbek.kz](http://enbek.kz). В то же время городская молодежь чаще использовала просмотр объявлений о вакансиях, подачу объявлений и обращение к друзьям, родствен-

<sup>37</sup> Вопросы трудоустройства молодежи. Социологическое исследование «Молодежь Казахстана» / НИЦ «Молодежь». – Астана, 2022. – 129 с.

<sup>38</sup> Там же.

никам. По мнению молодых людей, наиболее эффективным способом поиска работы является использование социальных связей. Так, 26% респондентов отметили, что им помогли в трудоустройстве друзья и родственники. Следующими эффективными способами трудоустройства являются поиск работы по объявлениям о вакансиях (17,5%) и интернет (9,7%).

Исследование выявило низкую эффективность (не выше 8,7%) таких механизмов трудоустройства, которые инициируются государством, как обращение в центры занятости, на сайт [enbek.kz](http://enbek.kz), ярмарка вакансий. В процессе социологического исследования выявлено, что только 2/3 молодых людей трудоустроились путем обращения в государственные органы. Вместе с тем при помощи образовательных учреждений нашли работу всего 4,6% молодых работников, что говорит о слабом участии учебных заведений в дальнейшей судьбе своих выпускников.

Анализ структуры занятости молодежи по видам экономической деятельности (Таблица 4.2) позволил сделать следующие выводы:

- молодежный рынок труда в последнее десятилетие охарактеризовался относительно позитивными показателями;
- за последние десять лет в сферах промышленности, торговли, государственного управления, обороны и социальной защиты сохраняется средний уровень занятости молодежи, что означает стабильность рабочих мест;
- в сельском хозяйстве за десятилетний период численность занятой молодежи сократилась в три раза. Данная тенденция связана со снижением темпов развития сельского хозяйства, оттоком сельского населения в результате происходящих процессов урбанизации;
- ограничительные меры, введенные в связи с пандемией COVID-19, оказали отрицательное влияние на молодежный рынок труда. В 2020–2021 годы в сферах экономики наблюдалось сокращение численности занятой молодежи за исключением государственного управления и сферы строительства.



**ТАБЛИЦА 4.2**

Занятость среди молодежи по видам экономической деятельности (15–28 лет), человек

Период	Промышленность (добывающая, обрабатывающая)	Сельское, лесное и рыбное хозяйство	Строительство	Оптовая и розничная торговля	Информация и связь	Государственное управление и оборона; обязательное социальное обеспечение	Деятельность домашних хозяйств, нанимающих домашнюю прислугу и производящих товары и услуги для собственного потребления	Финансовая и страховая деятельность	Профессиональная, научная и техническая деятельность	Образование, здравоохранение и социальное обслуживание населения
2012 г.	187 172	646 562	186 893	353 467	46 755	111 435	3 915	53 211	50 122	274 678
2013 г.	182 550	588 889	194 723	356 105	47 363	108 345	2 808	49 256	51 185	272 935
2014 г.	169 535	553 844	190 412	368 493	42 514	113 829	1 309	53 790	55 955	284 897
2015 г.	188 457	370 146	190 337	372 064	149 041	142 004	-	75 443	67 402	317 628
2016 г.	187 887	341 926	174 203	368 372	56 765	141 272	-	56 877	69 498	331 019
2017 г.	171 513	315 312	146 918	333 861	43 948	123 429	-	64 256	69 240	327 684
2018 г.	171 586	270 479	150 782	336 254	50 039	144 191	-	56 152	64 370	328 236
2019 г.	186 347	250 194	144 841	368 098	43 649	123 223	-	62 170	63 752	345 517
2020 г.	170 179	246 141	148 506	356 851	41 779	132 568	-	59 441	74 708	339 247
2021 г.	170 156	238 621	143 866	353 515	47 195	124 493	-	58 613	59 857	346 737
1-й квартал 2022 г.	192 615	229 772	125 903	337 968	50 042	102 336	-	57 920	57 650	330 846
2-й квартал 2022 г.	175 428	207 261	121 416	310 795	38 265	115 003	-	51 902	61 879	299 748

Источник: БНС АСПиР РК



 **КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:**  
*analytical report  
with graphs lie on the table*

Несмотря на положительные показатели, наблюдается невысокий уровень конкурентоспособности молодежи трудоспособного возраста: многие молодые люди, включая тех, кто имеет высшее и профессиональное среднее образование, занимаются индивидуальной трудовой деятельностью в секторах, не всегда требующих квалифицированный труд, таких как сельское хозяйство или торговля.

Государство принимает системные меры по обеспечению занятости молодежи. Целевые меры по трудоустройству направлены на повышение конкурентоспособности молодежи на внутреннем рынке труда. Как и во многих странах мира, в Казахстане **государственный бюджет является основным источником финансирования программ и проектов, направленных на обеспечение занятости молодежи.**

Более двадцати лет для содействия обеспечению занятости молодежи используются следующие четыре направления.

– **Профессиональное обучение и переобучение** – это мера, направленная на содействие обеспечению занятости безработных людей, не имеющих профессиональной квалификации. Программы по профессиональной подготовке и обучению являются дешевыми по сравнению с программами субсидирования заработной платы. Но, несмотря на относительно высокую стоимость программ субсидирования на одного человека, подобные меры пользуются спросом в странах, в

которых политика управления занятостью направлена на сокращение продолжительности безработицы в определенных группах населения. Программы обучения молодежи направлены на улучшение навыков безработных, ищущих работу граждан и в то же время способствуют удовлетворению спроса на рабочую силу. Как правило, такие программы осуществляются при поддержке государства, в отдельных странах привлекаются частные поставщики образовательных услуг. Это в свою очередь способствует развитию конкуренции между учебными заведениями.

– **Социальные рабочие места** – это форма временной занятости с субсидированной заработной платой, предназначенная исключительно для целевых групп из числа безработных среди зарегистрированных соискателей, которые столкнулись с определенными сложностями при поиске работы. С 2021 года социальные рабочие места создаются также в рамках отдельных проектов «Первое рабочее место», «Контракт поколений»<sup>39</sup>. Участниками проекта **«Первое рабочее место»** являются молодые казахстанцы не старше 29 лет, в том числе представители категории NEET, не имеющие опыта работы. В проекте **«Контракт поколений»** в течение двух лет после завершения обучения могут принять участие выпускники учебных заведений возрастом не старше 29 лет. Данный вид занятости имеет временный характер.

За период с 2007 по 2015 год на социальные рабочие места имела возможность трудоустроиться молодежь в возрасте от 16 до 21 года. Анализ данных показывает, что из года в год растет доля трудоустроенных из числа сельской молодежи, воспользовавшихся этим инструментом: с 56,7% в 2019 году до 66,4% в первой половине 2022 года.

– **Молодежная практика** предназначена специально для безработных из числа выпускников организаций технического и профессионального, высшего и послевузовского образования по полученной профессии в возрасте не старше 29 лет, завершивших обучение в течение трех предыдущих лет. Продолжительность молодежной практики составляет не более 12 месяцев.

Анализ данных показывает, что до 2016 года проект «Молодежная практика» был привлекателен в городе, но в последние годы растет доля сельской молодежи, трудоустроенной по данной программе. Если в 2010 году доля городской молодежи, трудоустроенной по «Молодежной практике», составила 61,8%,

<sup>39</sup> О некоторых вопросах содействия занятости населения. Приказ Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 14 июня 2016 года № 516. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013938>

то в 2020–2021 годах она составляет 47%, что меньше на 24,8%.

Кроме того, с 2009 года начал реализовываться специальный проект «С дипломом – в село!», который предназначен для выпускников вузов и ТиПО. Молодежь без опыта или с непродолжительным опытом работы в данных областях направляется в сельские регионы, где не хватает специалистов. Данный проект реализуется в сферах здравоохранения, социальной защиты, образования, культуры, спорта и ветеринарии. Он предоставляет одно-разовые субсидии, а также субсидированный жилищный кредит и вознаграждение в форме более высокой заработной платы.

– **Общественные работы** – виды трудовой деятельности, организуемые центрами занятости населения, не требующие предварительной профессиональной подготовки работников и характеризующиеся социально полезной направленностью для обеспечения их временной занятостью. Продолжительность общественных работ составляет не более двенадцати месяцев. Подобные проекты реализуются во многих странах мира, находятся, как правило, исключительно в ведении правительств и направлены на поддержку наиболее уязвимых групп населения.

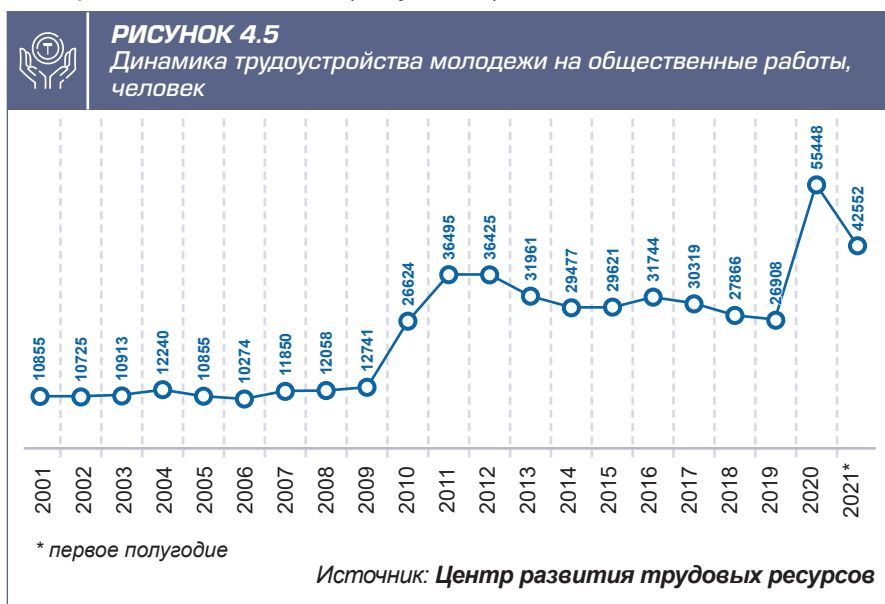
Анализ данных показывает, что с 2010 года в Казахстане наблюдался резкий рост численности трудоустроенных на общественные работы. Это связано с тем, что в 2001–2009 годах общественной работой были охвачены молодые люди в возрасте от 16 до 21 года (Рисунок 4.5).

Во время пандемии COVID-19 правительством страны приняты активные меры поддержки населения, в том числе по обеспечению временной занятости. В этой связи наибольшая численность молодежи, трудоустроенной на общественные рабочие места, приходится на 2020 год. Например, проект «Жасыл ел» предоставляет молодым людям сезонную работу в программах экологического направления, таких как посадка деревьев, уход за зелеными насаждениями и т. д. Таким образом, **государственные меры по трудоустройству молодежи обеспечивают ее в основном временной работой, что оказывает положительное влияние на доход молодежи.**

Необходимо отметить, что из года в год растет средний уровень оплаты трудоустроенной молодежи по активным мерам обеспечения занятости (Рисунок 4.6). Так, с 2019 года оплата труда социальных рабочих мест выросла с 65 229 тенге до 82 906 тенге, т. е. на 27%, молодежной практики – с 64 466 тенге до 92 944 тенге, т. е. на 44%; общественных работ с 49 888 тенге до 75 168 тенге, т. е. на 50%.

Однако уровень оплаты труда в разрезе активных мер занятости остается низким по сравнению с среднемесячной заработной платой. Так, в 2020 году в стране среднемесячная заработная плата одного работника с учетом малых предприятий составила 196 701 тенге, в 2021 году – 231 476 тенге<sup>40</sup>.

В Казахстане названные меры более двадцати лет реализуются в рамках комплексных государственных программ, которые, как отмечают эксперты, эффективны в развивающихся странах. Программы мо-



<sup>40</sup> Среднемесячная заработная плата одного работника с учетом малых предприятий // <https://taldau.stat.gov.kz/ru/NewIndex/GetIndex/18935547?keyword=>





лодежной занятости неразрывно связаны с программами профессионального обучения, которые могут быть частью комплексных программ, направленных на информирование молодежи о профессиях и на потребность рынка труда в этих профессиях.

Стоит отметить, что молодежный рынок труда в Казахстане остается несбалансированным. На молодежном рынке труда наблюдаются разрыв между спросом и предложением, стихийная трудовая миграция молодежи между регионами страны, несмотря на недостаточность обеспечения жилищными условиями. Качественные индикаторы молодежного рынка труда свидетельствуют об актуальности проблемы трудоустройства молодежи из-за недостаточной конкурентоспособности молодежи<sup>41</sup>.

Молодежный рынок труда все больше становится гендерно чувствительным, что влияет на социальное поведение молодежи. Анализ показывает, что с длительной безработицей чаще сталкиваются молодые женщины, воспитывающие больше одного ребенка<sup>42</sup>. По результатам социологических опросов, основным контингентом среди молодежи, выпадающим с рынка труда, оказываются молодые матери.

Пандемия, вызванная COVID-19, внесла опре-

деленные коррективы в состояние трудовой занятости молодежного сегмента. Социологическое исследование НИЦ «Молодежь», проведенное в 2020 году, показало, что 13,2% респондентов лишились работы. При этом 5,4% респондентов отметили, что продолжали работать, несмотря на лишение дохода<sup>43</sup>.

Наблюдается медленный процесс трансформации социального поведения молодежи и молодежного рынка труда в Казахстане. Тем не менее молодежный рынок труда остается уязвимым от глобальных вызовов и социально-экономической ситуации в стране.

## 4.2 СОЦИАЛЬНО УЯЗВИМЫЕ КАТЕГОРИИ МОЛОДЕЖИ

В рамках данного доклада в качестве уязвимых категорий рассматривается часть молодежи, которая нуждается в помощи в связи с низким уровнем дохода и сталкивается с определенными ограничениями, препятствующими улучшению ее социально-экономического положения. Одним из видов социальной поддержки молодежи является адресная социальная помощь.

Государственная адресная социальная помощь – это выплата в денежной форме, предоставляемая государством физическим лицам (семьям) с месячным среднедушевым доходом ниже черты бедности, в виде безусловной и обусловленной денежной помощи<sup>44</sup>.

В 2021 году численность молодежи, получающей адресную социальную помощь, составила 315 739 человек. Анализ показывает, что доля женщин, получающих адресную социальную помощь, больше, чем мужчин (Таблица 4.3).

**ТАБЛИЦА 4.3**  
Численность молодежи, получающей адресную социальную помощь в возрасте от 14 до 28 лет

Период	город		село	
	муж	жен	муж	жен
2018 год	9 787	19 137	22 891	34 060
2019 год	64 146	105 131	89 316	124 228

<sup>41</sup> Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2014», с. 139. // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14704/>.

<sup>42</sup> Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2019», с. 205. // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14709/>.

<sup>43</sup> Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2020», с. 194. // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/16884/>.

<sup>44</sup> Адресная социальная помощь // [https://egov.kz/cms/ru/articles/family\\_support/social\\_help](https://egov.kz/cms/ru/articles/family_support/social_help).

Период	город		село	
	муж	жен	муж	жен
2020 год	71 002	123 856	77 965	113 999
2021 год	61 389	109 308	57 786	87 256
1-ая половина 2022 г.	21 695	39 810	24 878	38 028
Всего	<b>228 019</b>	<b>397 242</b>	<b>272 836</b>	<b>397 571</b>

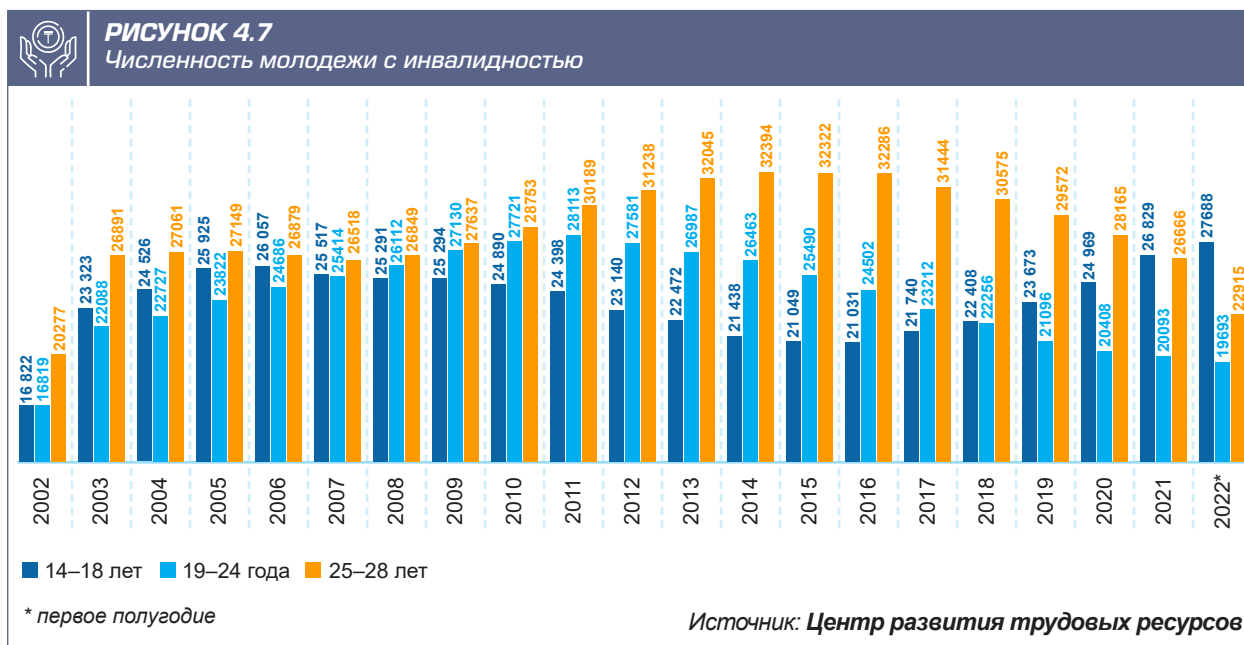
Источник: Центр развития трудовых ресурсов

По возрастной структуре анализ показывает, что молодежь в возрасте от 19 до 23 лет меньше обращается за адресной социальной помощью. Это связано с тем, что в этом возрасте основная часть молодежи находится в активной фазе обучения в ТИПО и вузах.

Сравнительный анализ по месту проживания показал, что численность мужчин, получающих адресную социальную помощь, больше в селах, нежели в городах. В связи с этим **сельская молодежь остается особой социально-демографической группой**, которая требует внимания. За последние годы наблюдается устойчивое сокращение доли сельской молодежи на рынке труда. Больше 2/3 сельской молодежи являются самостоятельно занятыми. Уровень дохода самостоятельно занятой молодежи ниже по сравнению с наемными работниками, что указывает на невысокий уровень социального благополучия сельской молодежи по сравнению с городской молодежью<sup>45</sup>. Часть самозанятой сельской молодежи Казахстана ориентирована на низкоквалифицированный труд<sup>46</sup>. Это в свою очередь является одной из причин невысокого уровня дохода сельской молодежи.

Основной категорией получателей безусловной социальной помощи являются **лица с инвалидностью**. По итогам первого полугодия 2022 года в Казахстане численность молодежи с инвалидностью составляла 70 296 человек.

В последние годы наблюдается положительная тенденция по снижению численности молодежи с инвалидностью в возрасте 19–28 лет (Рисунок 4.7). Однако с 2017 года растет численность молодежи с инвалидностью в возрасте 14–18 лет, что в свою очередь требует обеспечения соответствующей социальной инфраструктурой, создания условий для получения образования и освоения специальностей молодыми людьми с ограниченными возможностями.



Сегодня в Казахстане приняты поправки в Закон Республики Казахстан от 11 июля 2002 года «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями» и создаются условия по улучшению доступа к образованию молодежи с инвалидностью, соответственно растет численность этой категории учащихся в образовательных учреждениях (Таблица 4.4).

Анализ данных показал, что в последние годы среди лиц с инвалидностью, обучающихся в средней школе в возрасте 14–18 лет, доля мужчин составляет 57,2%, а женщин – 42,8%. Практически во всех

<sup>45</sup> Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2019», с. 209. // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14709/>.

<sup>46</sup> Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2014», с. 140. // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14704/>.

регионах страны доля мальчиков с инвалидностью, обучающихся в средней школе, выше, чем девочек. Это связано с высоким значением доли мальчиков с инвалидностью среди молодого населения страны, а также с недостаточностью инклюзивной инфраструктуры в сельской местности. В 2021–2022 году наибольшее количество молодых людей с инвалидностью, обучающихся в средней школе, наблюдалось в Туркестанской (3 834 человека), Алматинской (2 160 человек) областях, и в городе Алматы (1 850 человек), а наименьшее количество – в Северо-Казахстанской (644 человека), Западно-Казахстанской (675 человек) и Акмолинской (773 человека) областях.

В 2021–2022 учебном году образованием охвачено 84,6% молодежи с инвалидностью в возрасте 14–18 лет. Возможно, это связано с тем, что с 15 лет молодые люди могут обучаться в организациях технического и профессионального образования.



**ТАБЛИЦА 4.4**

*Лица с инвалидностью, обучающиеся в средней школе в возрасте 14–18 лет, человек*

Регионы	2014–2015 уч. год		2015–2016 уч. год		2016–2017 уч. год		2017–2018 уч. год		2018–2019 уч. год		2019–2020 уч. год		2020–2021 уч. год		2021–2022 уч. год	
	муж.	жен.	муж.	жен.	муж.	жен.	муж.	жен.	муж.	жен.	муж.	жен.	муж.	жен.	муж.	жен.
<b>РК</b>	<b>9 489</b>	<b>7 192</b>	<b>9 703</b>	<b>7 369</b>	<b>9 945</b>	<b>7 661</b>	<b>10 433</b>	<b>8 074</b>	<b>11 018</b>	<b>8 558</b>	<b>11 732</b>	<b>9 029</b>	<b>12 727</b>	<b>9 562</b>	<b>13 399</b>	<b>10 040</b>
Акмолинская область	367	294	366	296	362	285	374	282	380	300	387	336	423	349	426	347
Актюбинская область	365	266	387	294	411	298	422	320	457	325	490	342	519	373	569	392
Алматинская область	1 049	817	1 023	791	1 037	750	1 061	784	1 066	828	1 125	841	1 185	885	1 239	921
Атырауская область	335	274	350	292	348	304	378	330	387	338	399	338	466	368	482	401
ЗКО	367	258	375	244	345	248	374	277	372	281	386	273	402	284	402	273
Жамбылская область	668	489	676	496	698	517	728	542	723	569	820	599	917	661	959	691
Карагандинская область	703	558	689	570	699	562	700	588	706	591	733	623	781	639	811	625
Костанайская область	355	291	342	296	357	287	394	292	409	300	455	302	490	333	474	335
Кызылординская область	583	430	604	470	583	481	579	462	584	461	569	460	618	495	665	552
Мангистауская область	403	331	433	335	464	361	501	406	567	426	602	473	692	523	725	555
Павлодарская область	352	258	346	243	325	256	355	262	400	270	433	286	454	285	488	305
СКО	361	227	355	230	347	255	353	236	329	260	328	271	367	251	375	269
Туркестанская область	2 066	1 530	2 197	1 604	2 327	1 773	2 431	1 890	1 928	1 524	2 015	1 593	2 109	1 647	2 158	1 676
ВКО	645	519	638	519	636	521	652	537	684	548	729	580	791	616	818	633
г. Астана	325	232	345	245	375	267	435	338	502	389	553	457	656	515	789	584
г. Алматы	545	418	577	444	631	496	692	525	785	598	893	637	992	678	1 085	765
г. Шымкент	0	0	0	0	0	0	4	3	739	550	815	618	865	660	934	716

Источник: Центр развития трудовых ресурсов

В ТИПО и вузах наблюдается аналогичная тенденция. Так, численность обучающихся мужчин с инвалидностью больше, чем женщин. Средняя численность обучающихся мужчин с инвалидностью в ТИПО составляет 57%, а в вузах – 48%. При этом за 2021–2022 учебный год резко снижено количество лиц с инвалидностью в возрасте 14–28 лет, обучающихся в ТИПО и вузах. Возможно, это связано с ограничительными мерами в связи с пандемией COVID-19 (Рисунки 4.8, 4.9).

В разрезе регионов анализ показывает, что наибольшее количество молодых людей с инвалидностью обучается в ТИПО в Туркестанской области (1 002 чел.), а наименьшее – в Западно-Казахстанской области (239 чел.).

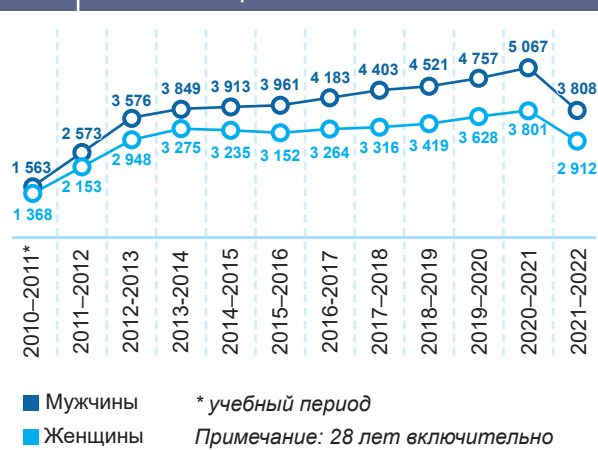
Необходимо отметить, что за последние двадцать лет в 15 раз возросло количество молодых людей с инвалидностью, обучающихся в вузах, что говорит о заложенной в государственную политику интенции помочь молодым людям социализироваться. Также рост количества студентов с инвалидностью связан с улучшением условий обучения для людей с ограниченными возможностями. Однако еще одной причиной может послужить наблюдающийся в последние годы рост количества молодых семей с детьми с инвалидностью (Рисунок 4.10).

Анализ данных показывает, что за период с 2002 по 2021 год в 1,8 раза выросло количество



**РИСУНОК 4.8**

Лица с инвалидностью, обучающиеся в ТИПО в возрасте 14–28 лет, чел.

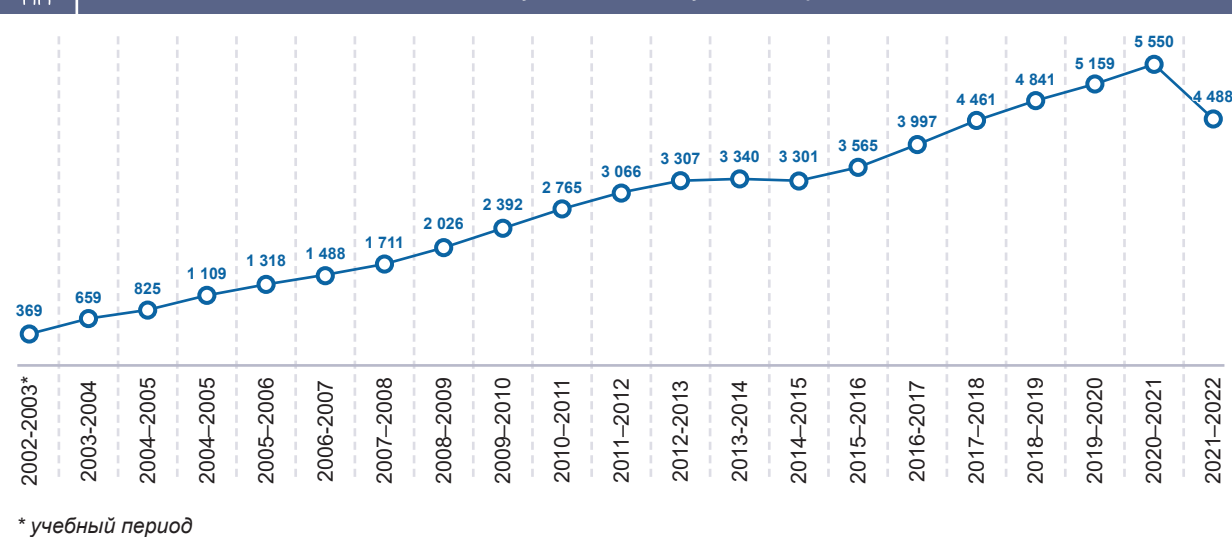


Источник: Центр развития трудовых ресурсов



**РИСУНОК 4.9**

Количество лиц с инвалидностью, обучающихся в вузах в возрасте 14–28 лет

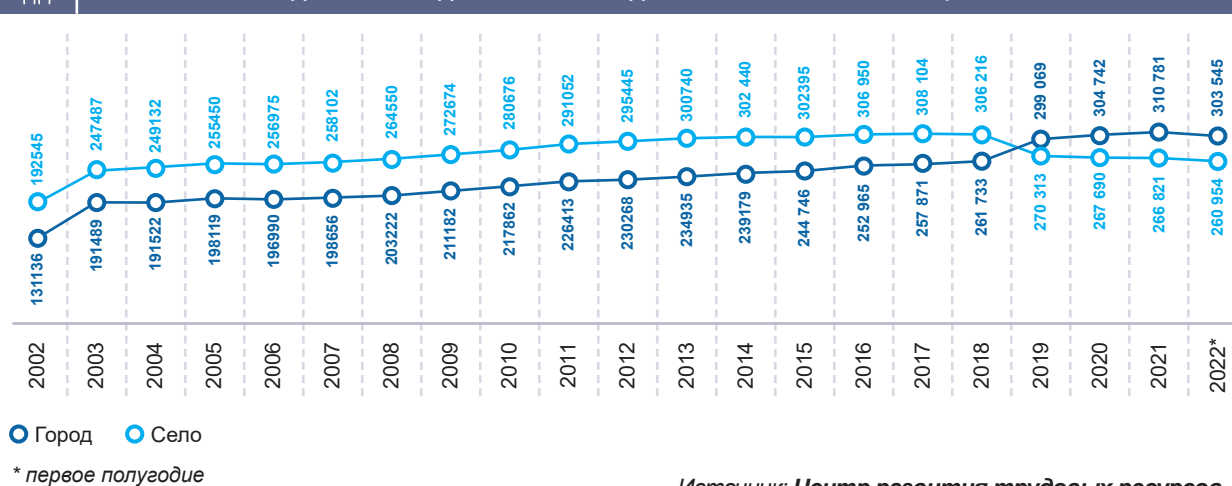


Источник: Центр развития трудовых ресурсов



**РИСУНОК 4.10**

Количество молодых семей с детьми с инвалидностью за 1991–2022 г., человек



Источник: Центр развития трудовых ресурсов

молодых семей с детьми с инвалидностью. При этом если до 2019 года количество молодых семей с детьми с инвалидностью было больше в сельской местности по сравнению с городом, то с 2019 года наблюдается обратная тенденция. Из года в год растет доля городских семей с детьми с инвалидностью, доля сельских семей, наоборот, снижается. Это связано с тем, что родители предпочитают жить в городе, где наблюдаются более комфортные условия для людей с ограниченными возможностями по сравнению с сельской местностью.

В Казахстане уделяется особое внимание молодым семьям, в том числе с детьми с инвалидностью. Защита материнства и института семьи является одним из базовых направлений социальной поддержки. Законодательством страны гарантируются материальные выплаты в связи с рождением ребенка и по уходу за ребенком с учетом среднедушевого семейного дохода<sup>47</sup>.

Одним из приоритетных направлений социальной защиты молодых семей является обеспечение жильем. Молодые семьи рассматриваются в качестве целевой группы по двум категориям: (1) многодетная семья или (2) семья с ребенком с ограниченными возможностями. Так, программа «Бақытты отбасы» направлена на кредитование семей с невысоким доходом для приобретения жилья. В рамках данной программы могут приобрести квартиру молодые люди с инвалидностью, молодые семьи с детьми с ограниченными возможностями и многодетные семьи.

На региональном уровне реализуются программы, направленные на обеспечение жильем молодежи. Так, на сегодня в городе Алматы действует программа «Алматы жастары». В рамках данной программы за пять лет обеспечены жильем 2 260 молодых горожан на сумму 32 млрд тенге<sup>48</sup>. В настоящее время такая же программа реализуется в столице страны под названием «Елорда жастары». Преимуществом таких программ является охват молодежи не только до 29 лет, а до 35 лет.

Молодых людей, не имеющих образования, работы или профессиональной подготовки (NEET), можно отнести к уязвимой категории молодежи.

**Покорение NEET** – это категория молодых людей, которые в силу различных факторов экономического, социального или политического характера не работают, не учатся и не повышают квалификацию<sup>49</sup>.

Следует также отличать NEET от относительно недавно введенного термина NLFET. Данный термин использован в докладе Международной организации труда «Глобальные тенденции занятости молодежи в 2013 году». Главное отличие заключается в том, что NLFET исключает из статистики безработную молодежь, которая является частью рабочей силы<sup>50</sup>.



По итогам 2021 года средняя доля молодежи категории NEET в стране составила 6,9%. Необходимо отметить, что за двадцать лет данный показатель по стране улучшился в три раза. В разрезе регионов наибольшая доля молодежи категории NEET проживает в Карагандинской области – 9,9% по итогам 2021 года (Рисунок 4.11).

В некоторых регионах за двадцать лет количество молодежи категории NEET снизилось более чем в семь раз. В частности, 2021 году самый лучший показатель наблюдался в Западно-Казахстанской области – 2,9%. Для сравнения: в 2001 году доля NEET-молодежи в Западно-Казахстанской области оценивалась в 22,5%, что говорит о снижении показателя за двадцатилетний период на 17,4 п.п.

В целом сокращение доли молодежи категории NEET отразилось на результатах мирового рейтинга, где Казахстан вошел в категорию стран с наименьшими показателями на уровне 1,0–9,9%, что свидетельствует о результативности целенаправленной работы с молодыми людьми, не учащими и не работающими.

<sup>47</sup> Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2015», с. 206. // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14705/>.

<sup>48</sup> Программа кредитования молодежи города Алматы // <https://hcsbk.kz/ru/affordable-housing/almaty-zhastary/>.

<sup>49</sup> Generación 'ni-ni': ni estudia ni trabaja | Edición impresa | EL PAÍS.

<sup>50</sup> Global Employment Trends for Youth 2013. Международная организация труда (2013).

### 4.3 ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

В условиях рыночной экономики развитие бизнеса является одним из основных факторов повышения доходов населения. Развитие молодежного бизнеса имеет хорошую перспективу, так как молодежь быстро реагирует на любые изменения и открыта новому. В современном мире предпринимательство выступает важным механизмом социализации молодежи и служит своеобразным социальным лифтом.

На сегодняшний день основная часть казахстанской молодежи не имеет опыта предпринимательской деятельности, о данном факте свидетельствуют результаты социологического исследования, проведенного НИЦ «Молодежь». Так, по результатам исследования, около 80% респондентов не имеют опыта в бизнесе, а 4,1% сообщают о неудачном опыте. Лишь 4,9% отметили, что их опыт начала предпринимательской деятельности оказался успешным<sup>51</sup>.

В региональном разрезе доля молодежи, которая в настоящее время занимается предпринимательством, незначительна. Только в Кызылординской области 15,8% респондентов отметили, что являются в настоящее время предпринимателями. Наибольшая доля молодежи, которая хотела бы заниматься предпринимательством, проживает в Карагандинской (47,7%), Мангистауской (45,7%), Туркестанской (39,0%) областях и г. Алматы (36,6%).

В Казахстане на системной основе оказывается поддержка молодежного предпринимательства в рамках действующих государственных программ и проектов. В настоящее время поддержка молодежного предпринимательства осуществляется в рамках Национального проекта по развитию предпринимательства на 2021–2025 годы. В рамках данного проекта консолидированы инструменты ранее разработанных государственных программ, в том числе программы «Дорожная карта бизнеса – 2025», предоставляются на безвозмездной основе государственные гранты для реализации новых бизнес-идей начинающим молодым предпринимателям в приоритетных секторах экономики.

Анализ данных по одобренным грантам для реализации бизнес-идей молодежи показал, что ежегодно молодежь получает в среднем около 30% грантов (Таблица 4.5). В 2020 году одобрено 250 заявок для реализации молодежных бизнес-идей, что составило 28,1% от общего количества грантов. В 2021 году количество грантов, выделенных для реализации бизнес-идей молодежи, выросло до 303, что составило 28,3% от общего количества.

По устойчивости такого вида поддержки лидируют Атырауская, Костанайская, Павлодарская области, где ежегодная доля грантов для молодежи превышает 30%. В 2021 году в Жамбылской, Кызылординской, Мангистауской областях гранты для реализации бизнес-идей предоставлены только молодым жителям. Однако в названных регионах за 9 месяцев 2022 года не выделен ни один грант. К регионам, где за 9 месяцев текущего года молодежи не предоставлено ни одного гранта, относятся также Алматинская, Восточно-Казахстанская, Карагандинская, Туркестанская области и город Шымкент. Основной причиной является отсутствие заявок, за исключением Мангистауской области.

За 9 месяцев текущего года в Мангистауской области количество заявок молодежи составило 268, что показывает активность молодых предпринимателей в данном регионе.



КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

*purse, coins on the table, ultra realistic*

<sup>51</sup> Социологическое исследование «Молодежь Казахстана» / НИЦ «Молодежь». – Астана, 2022. – 128 с.



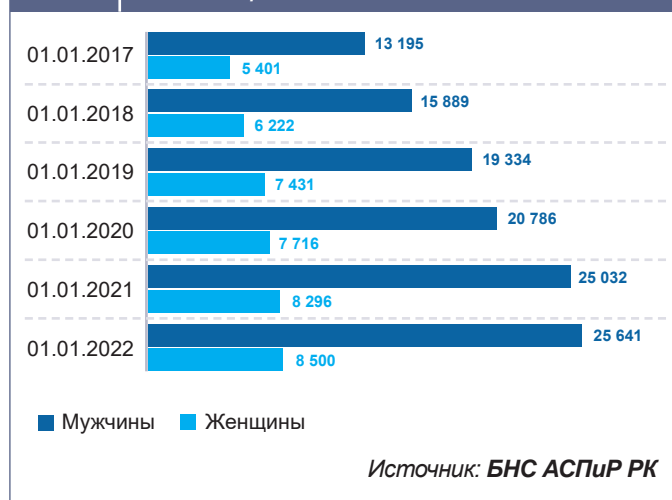
**ТАБЛИЦА 4.5**  
Одобренные гранты для реализации бизнес-идей молодежи

Регионы	2020 г.		2021 г.		9 месяцев 2022 г.	
	количество грантов молодежи, ед.	доля от общего количества грантов, %	количество грантов молодежи, ед.	доля от общего количества грантов, %	количество грантов молодежи, ед.	доля от общего количества грантов, %
Акмолинская	12	35,3%	13	34,2%	1	3,2%
Актюбинская	5	15,1%	5	13,5%	5	15,1%
Алматинская	66	75,0%	51	20,0%	0	0
Атырауская	12	40,0%	24	42,1%	13	35,1%
ВКО	5	7,1%	5	4,9%	0	0
г. Алматы	22	23,6%	19	8,2%	13	14,4%
г. Астана	14	22,2%	9	13,2%	12	9,0%
г. Шымкент	11	20,0%	9	21,4%	0	0
Жамбылская	8	4,8%	5	100,0%	0	0
ЗКО	22	57,9%	8	29,6%	8	28,5%
Карагандинская	6	30%	6	50,0%	0	0
Костанайская	7	31,8%	7	50,0%	7	36,8%
Кызылординская	29	34,5%	68	100,0%	0	0
Мангистауская	6	66,7%	9	100,0%	0	0
Павлодарская	9	31,0%	7	33,3%	7	100,0%
СКО	5	29,4%	48	92,3%	5	50,0%
Туркестанская	11	28,2%	10	31,2%	0	0
<b>РК</b>	<b>250</b>	<b>28,1%</b>	<b>303</b>	<b>28,3%</b>	<b>71</b>	<b>17,8%</b>

*Источник: Министерство национальной экономики РК*



**РИСУНОК 4.12**  
Динамика количества действующих юридических лиц, собственниками (100%) которых являются лица в возрасте до 29 лет



В целом необходимо отметить рост численности молодежи, которая подает заявки для получения грантов. Согласно данным Министерства национальной экономики РК, если в 2021 году общая численность молодежи, от которой поступают грантовые заявки, составила 2 005, то за 9 месяцев 2022 года количество заявок увеличилось до 2 449.

Согласно данным официальной статистики по состоянию на 1 января 2022 года, количество действующих предприятий, собственниками которых являются молодые люди, составило 34 141. При этом 89,5% из них находятся в городах. За этот период количество зарегистрированных юридических лиц, собственниками которых являются казахстанцы в возрасте до 29 лет, достигло 41 890. Таким образом, доля зарегистрированных юридических лиц, собственниками которых являются молодые люди, составляет 8,7%.

В целом наблюдается **положительная тенденция в динамике молодежного предпринимательства**. За последние 5 лет наблюдался стабильный рост количества действующих юридических лиц, собственниками (100%) которых является молодежь. За пять лет действующих предприятий, собственниками которых являются молодые люди, стало больше на 15 545 единиц, что означает рост на 45,5% (Рисунок 4.12).

Вместе с тем в молодежном предпринимательстве можно наблюдать гендерный разрыв, так как снижается доля женского предпринимательства. Так, если по состоянию на 1 января 2017 года доля молодых женщин-собственников действующих предприятий составила 29%, то за последние два года их доля снизилась на 4,1% и насчитывает 24,9%.

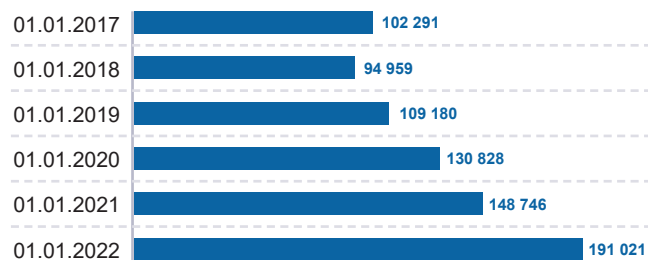
По состоянию 1 января 2022 года количество действующих индивидуальных молодых предпринимателей составило 191 021, то есть в 5,6 раза больше по сравнению с предприятиями, действующими в форме юридических лиц, что говорит о привлекательности индивидуального предпринимательства.

С 2018 года наблюдается стабильный рост количества действующих индивидуальных молодых предпринимателей (Рисунок 4.13). При этом одна четвертая часть молодых индивидуальных предпринимателей проживает в сельской местности. Доля женщин от общего количества молодежи, занимающейся бизнесом, составляет 46%, привлекательными отраслями экономики для них выступают торговля и услуги (Таблица 4.6).



РИСУНОК 4.13

Количество действующих индивидуальных предпринимателей в возрасте до 29 лет, человек



Источник: БНС АСПиР РК



ТАБЛИЦА 4.6

Молодые индивидуальные предприниматели в секторах экономики

Отрасли	01.01.2020		01.01.2021		01.01.2022	
	всего	из них мужчины	всего	из них мужчины	всего	из них мужчины
Сельское, лесное и рыбное хозяйство	15 164	10 542	17 040	11 594	15 861	10 837
Горнодобывающая промышленность и разработка карьеров	30	24	42	34	132	110
Обрабатывающая промышленность	5 687	2 742	7 290	3 351	10 522	4 397
Снабжение электроэнергией, газом, паром, горячей водой и кондиционированным воздухом	54	41	84	64	72	56
Водоснабжение; сбор, обработка и удаление отходов, деятельность по ликвидации загрязнений	165	122	225	171	263	198
Строительство	3 920	3 008	5 271	3 962	6 653	4 914
Оптовая и розничная торговля; ремонт автомобилей и мотоциклов	39 320	21 451	42 956	23 437	62 634	32 570
Транспорт и складирование	6 852	5 533	8 126	6 519	10 113	8 108
Предоставление услуг по проживанию и питанию	4 635	2 704	5 607	3 491	7 163	4 450
Информация и связь	2 809	2 127	3 385	2 602	4 006	2 989
Финансовая и страховая деятельность	139	80	164	93	168	100
Операции с недвижимым имуществом	3 775	1 901	4 047	2 011	5 814	3 008
Профессиональная, научная и техническая деятельность	3 605	1 884	5 355	2 206	5 808	2 378
Деятельность в области административного и вспомогательного обслуживания	3 167	2 026	3 569	2 295	4 646	2 754
Государственное управление и оборона; обязательное социальное обеспечение	6	5	7	4	20	14
Образование	2 887	1 037	3 419	1 229	4 534	1 524
Здравоохранение и социальное обслуживание населения	371	173	477	217	785	316
Искусство, развлечения и отдых	2 716	1 697	2 813	1 774	3 099	1 897
Предоставление прочих видов услуг	35 526	17 757	38 869	19 065	48 728	21 714
<b>ВСЕГО</b>	<b>130 828</b>	<b>74 854</b>	<b>148 746</b>	<b>84 119</b>	<b>191 021</b>	<b>102 334</b>

Источник: БНС АСПиР РК



Проведенное социологическое исследование показало, что основными сферами, где молодые люди занимаются бизнесом, являются:

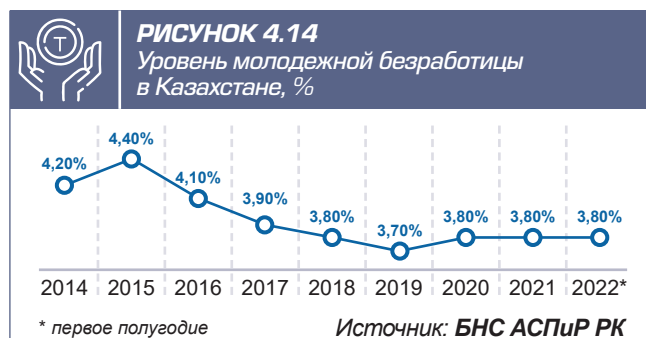
- торговля – 23,6%;
- общественное питание – 10,5%;
- производство продуктов питания, выпуск одежды – 10,2%;
- индустрия красоты – 10,0%;
- IT-сфера – 7,9%;
- сфера развлечений – 6,8%;
- бытовые услуги – 5,4%.

По данным Бюро национальной статистики РК, более 80% молодежи, занятой индивидуальным предпринимательством в секторах торговли и услуг, зарегистрированы в городе. Результаты социологического исследования также показывают, что место проживания влияет на выбор сферы бизнеса. К примеру, в сфере производства продуктов питания, выпуска одежды доля сельской молодежи на 3,7 п. п. больше, чем доли городской молодежи. Данный фактор может оказаться одной из причин увеличения миграции молодых казахстанцев из сельской местности в город.

Во многих секторах экономики у женщин доступ к индивидуальному предпринимательству ниже по сравнению с мужчинами: так, доля женщин среди молодых индивидуальных предпринимателей составляет более 50% только в секторах «Здравоохранение и социальное обслуживание населения», «Образование», «Профессиональная, научная и техническая деятельность».

## 4.4 ПРОБЛЕМЫ ПРОФЕССИОНИЗАЦИИ МОЛОДЕЖИ

Одним из основных индикаторов, характеризующих уровень благополучия молодежи, является уровень молодежной безработицы. Анализ динамики данного индикатора показал, что в последние годы он зафиксировался на уровне 3,8% (Рисунок 4.14).



Сравнительный анализ в международном масштабе показывает, что по уровню молодежной безработицы Казахстан находится в числе стран с хорошими показателями. В мире данный индикатор колеблется от 2,1% в Швейцарии до 61,4% в ЮАР<sup>52</sup>.

Учитывая сложности в профессионализации молодежи, государство ведет целенаправленную политику. Так, с 2017 года реализуется проект «Бесплатное профессионально-техническое образование для всех». В колледжах Казахстана

бесплатно обучаются 288,3 тыс. студентов<sup>53</sup>. Также в 2022 году количество грантов на высшее образование по сравнению с 2021 годом было увеличено на 19% и составило 88 тыс. мест.

В Казахстане охват высшим образованием оценивается в 62,64%. Ежегодно вузы и ТиПО выпускают около 300 тыс. выпускников (Таблица 4.7).

**ТАБЛИЦА 4.7**  
Молодые индивидуальные предприниматели в секторах экономики

Организации образования	2017	2018	2019	2020	2021
Организации высшего образования	127 084	130 691	142 435	153 627	151 679
Организации технического и профессионального, послесреднего образования	146 562	144 080	144 333	146 094	146 494

Источник: БНС АСПиР РК

Наибольшее количество выпускников организаций высшего образования относится к сферам образования, технических наук и технологии. Так, в 2021 году более 25% выпускников организаций высшего образования завершили обучение по специальностям в сфере образования, более 20% – по специальностям в сферах экономики и права.

<sup>52</sup> Молодежная безработица – список стран // <https://ru.tradingeconomics.com/country-list/youth-unemployment-rate>.

<sup>53</sup> О реализации поручений Президента, озвученных в Послании народу Казахстана // <https://ortcom.kz/ru/deyatelnost-pravitelstva/1650949561>.

В целях улучшения трудоустройства молодежи по полученным специальностям внедряется целевая подготовка кадров по заявкам предприятий с обязательством трудоустройства. Государственные образовательные гранты выделяются с учетом потребностей рынка труда.

Однако в сфере профессионализации молодежи имеют место проблемы, связанные со сложностями трудоустройства молодежи по специальностям. Они включают слабую связь между работодателями и организациями образования, несоответствие навыков на рынке труда существующему спросу, необходимость обучения молодежи и создания рабочих мест для нее, нехватку качественных производственных практик, затруднения в обеспечении доступа к повышению квалификации и трудоустройству людей с ограниченными возможностями и т. д. Согласно данным, приведенным Всемирным экономическим Форумом в докладе «Будущее рынка труда 2020», COVID-19 стимулирует трансформацию рынка труда. Эксперты отмечают, что автоматизация и роботизация ведут к фундаментальным изменениям, уничтожая рабочие места в одних отраслях и создавая в других<sup>54</sup>. В итоге молодые люди, получившие профессии, иногда вынуждены пройти дополнительные курсы, так как в трудовой деятельности им требуются дополнительные навыки.

Согласно опросам независимых организаций, более 40% казахстанской молодежи с дипломом о высшем образовании работают не по профессии<sup>55</sup>. Более 30% казахстанских выпускников 2021 года не смогли найти работу. Для решения данной проблемы планируют признать неформальное образование и ввести в практику получение микроквалификаций<sup>56</sup>. Сертификаты и кредиты, полученные через неформальное образование, будут переведены в Stackable degree, то есть в категорию наращиваемых степеней. Концепция обучения в течение всей жизни позволит обеспечить непрерывное образование.

Тем не менее результаты независимой оценки образовательных программ казахстанских вузов, проводимой НПП «Атамекен», указывают на улучшение ситуации с трудоустройством. Его уровень в 2019 году составлял 74%, в 2020 году – 71%, в 2021 году – 77,7%. При этом в 2021 году наблюдалось улучшение по данному показателю в сферах информационных технологий, оказания услуг, сельского хозяйства и строительства. Также на 6% вырос уровень трудоустройства в сферах медицины и образования<sup>57</sup>.

<sup>54</sup> Какие компетенции необходимо развивать молодежи, чтобы быть востребованными на рынке труда // <https://strategy2050.kz/ru/news/kakie-kompetentsii-neobkhodimo-razvivat-molodezhi-chtoby-byt-vostrebovannymi-na-rynke-truda/>.

<sup>55</sup> 40% молодежи с высшим образованием работают не по профессии в Казахстане – спикер сената // <https://ru.sputnik.kz/20220520/40-molodezhi-s-vysshim-obrazovaniem-rabotayut-ne-po-professii--spiker-senata-24934502.html>.

<sup>56</sup> Более 30% выпускников вузов не смогли трудоустроиться в этом году // <https://24.kz/ru/news/obrazovanie-i-nauka/item/558792-bolee-30-vypusknikov-vuzov-v-etom-godu-ne-smogli-trudoustroitsya>.

<sup>57</sup> Представлен рейтинг казахстанских вузов за 2021 год // <https://atameken.kz/ru/news/46592-byi-predstavlen-rejting-kazahstanskih-vuzov-za-0-god>.



Глава 5

# Гражданское и политическое участие

## ГЛАВА 5. ГРАЖДАНСКОЕ И ПОЛИТИЧЕСКОЕ УЧАСТИЕ

2022 год стал периодом внешних и внутренних потрясений и системных преобразований, изменивших политическую жизнь Казахстана на годы вперед. Есть основания предполагать, что влияние этих трансформаций на политическое и гражданское участие молодежи, его цели и способы выражения, будет долгосрочным. В настоящее время можно констатировать лишь первые признаки таких изменений и строить предположения о дальнейшем пути развития политического и гражданского участия молодых людей. Между тем базовые ценностные ориентиры молодежи и привычные предпочитаемые способы политического участия меняются с меньшей частотой и остаются достаточно устойчивыми.

В данной главе рассматриваются как долгосрочные и устойчивые к изменениям ценности и приоритеты молодежи, так и намечающиеся тренды в общественно-политическом поведении молодых людей. Эти глубинные факторы определяют характер и направленность политического и гражданского участия молодежи в долгосрочной перспективе. Также освещается интерес молодежи к политике и ее реакции на крупнейшие внутренние и региональные политические потрясения, принесенные 2022 годом. Глава фокусирует внимание на вопросах о том, к кому прислушивается молодежь, чьему мнению она доверяет, из каких источников черпает информацию. Это важно потому, что тот, кто имеет влияние на умы молодежи сегодня, определит политическое участие завтрашнего дня. Кроме того, изучено политическое и гражданское участие молодежи в настоящее время, его формы и интенсивность. Последний раздел аналитической части главы посвящен протестному участию молодежи, его факторам и вероятности.

### 5.1 ЦЕННОСТИ, ИНТЕРЕСЫ И ТРЕНДЫ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

#### *Ценностные ориентиры молодежи и отношение к религии*

Измерение ценностных ориентиров и отношение молодежи к религии имеет большую значимость. Как отмечалось в Национальном докладе «Молодежь Казахстана – 2021», базовые ценности молодежи в нашей стране остаются неизменными на протяжении последних пяти лет<sup>58</sup>. 2022 год не принес в этом плане коренных изменений. Ценности молодежи Казахстана по-прежнему лежат в неполитической сфере и не связаны напрямую с гражданско-политической проблематикой. На первых местах в ценностном ряду устойчиво находятся семья (83,3% респондентов указали эту ценность), здоровье (64,2%), дружба (40,7%), материально обеспеченная жизнь (39,3%), любовь (22,8%), интересная работа, профессия (19,6%) и знание, образование (19,5%). Примечательно, что религия, вера являются ценностью лишь для 18% опрошенных молодых людей. Таким образом, молодежь Казахстана на сегодняшний день не отличается массовой религиозностью, хотя доля респондентов, указавших религию в качестве ценности, остается устойчивой с тенденцией к увеличению. Например, в 2021 году этот ответ предпочли 16,2% респондентов. Значение веры и религии существенно различается для городской и сельской молодежи. В сельской местности данную категорию как ценность, по данным исследования, проведенного НИЦ «Молодежь» в 2022 году, обозначили почти в два раза больше респондентов (25%), чем в городе (13%). Верующие люди, участвующие в жизни религиозной общины и следующие религиозным нормам, составляют 7,7% казахстанской молодежи. Данные об отношении к религии из исследования НИЦ «Молодежь» отражены на Рисунке 5.1.

В целом такое распределение подтверждает актуальность результатов исследования 7-й волны World Value Survey, проведенного в Казахстане в 2018 году. Тогда семью в качестве «очень важной» ценности указали 92,5% опрошенных молодых людей в возрасте до 29 лет, в то время как политика была очень важна лишь для 10,7% и в некоторой степени важна для 37,3% молодежи. Влияние семьи не только на шкалу ценностей, но и на практическое поведение демонстрирует тот факт, что суммарно для 92% молодых людей в Казахстане одной из важнейших целей в жизни является внушить родителям чувство гордости за себя (51% молодых респондентов в высокой степени согласны с этим, 41% – согласны). На высокую важность религии указывали 27,6% молодых людей, в некоторой степени религия была важна для 37,3% молодежи. Однако при этом лишь 17% молодых людей считали важным учить детей религиозной вере<sup>59</sup>.

В отношении долгосрочных системных политических взглядов и ориентиров казахстанской молодежи, по результатам World Value Survey 2018 года, заметны следующие тренды:

<sup>58</sup> Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2021» // <https://eljastary.kz/ru/reports/18762/>.

<sup>59</sup> Haerpfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano J., M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin & B. Puranen et al. (eds.). 2020. World Values Survey: Round Seven – Country-Pooled Datafile. Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WVSA Secretariat.



– выбирая между (1) экономическим ростом, (2) укреплением сил обороны, (3) большим влиянием граждан на жизнь государства и (4) украшением и благоустройством городов и сельской местности, большинство молодых людей выбирают экономический рост в качестве приоритета развития Казахстана на ближайшие 10 лет;

– большинство молодых людей считают сохранение порядка в стране более важным, чем борьба с ростом цен, предоставление гражданам права голоса при принятии важных политических решений или защита свободы слова;

– стабильная экономика в глазах молодых людей более важна, чем такие цели, как (1) прогресс в достижении более гуманного характера общества, (2) прогресс в достижении такого состояния общества, при котором идеи важнее денег, и (3) борьба с преступностью.

В структуре ценностей и интересов молодежи немаловажную роль играет и то, откуда молодежь получает информацию. Важным фактором, определяющим будущий характер и направленность политического участия молодежи, являются авторитетные фигуры, лидеры мнения. Вокруг таких фигур могут объединяться молодые люди для выражения политического мнения и требований. Поэтому важно отслеживать, к каким авторитетам прислушивается молодежь. Согласно результатам опроса, проведенного НИЦ «Молодежь» в 2022 году (Рисунок 5.2), такими авторитетами для молодежи являются ученые (18,2%), врачи (16,2%), представители власти (14,7%), известные общественные деятели (11,3%). Особенно заметно в 2022 году по сравнению с 2021 годом вырос авторитет врачей и ученых в глазах молодежи. Возможно, это связано с самоотверженной борьбой медиков с пандемией и успехами вакцинации населения от COVID-19.

Гораздо менее значительным авторитетом среди молодых людей пользуются блогеры, вайнеры, тиктокеры. Их влияние уменьшилось по сравнению с 2021 годом почти в два раза – с 16,2 до 8,3%. Наиболее часто респонденты указывали на отсутствие авторитетных людей, мнению которых они доверяют. Количество таких ответов заметно увеличилось с прошлого года: 42,4% в 2022 году против 31,2% в 2021 году.

Примечательно, что авторитет религиозных деятелей среди молодежи остается устойчивым и проявляет тенденцию к росту. Если в 2021 году 4,9% опрошенных молодых людей отмечали эту группу в качестве авторитетной, то в 2022 году – уже 7,3%. Хотя в целом на сегодняшний день религиозные деятели уступают другим группам по уровню влияния на молодежь, в случае если текущий тренд сохранится, религиозные деятели и священнослужители вскоре станут пользоваться большим влиянием, чем лидеры политических партий и блогеры.

В 2022 году по сравнению с 2021 годом уменьшилось влияние на молодежь бизнесменов, музыкантов, спортсменов. Можно предположить, что это еще одно из следствий условий пандемии, когда молодежь реже имела возможность принять участие в мероприятиях с участием данных групп. Вполне возможно, что с восстановлением социальной жизни и интенсивности массовых мероприятий (концертов, публичных лекций, спортивных мероприятий) в период после пандемии эти группы вернут себе часть утраченных позиций.

Крайне невысоким среди молодежи является уровень доверия к мнению ближнего круга социального общения – родственников, друзей, учителей. Это говорит о постепенно намечающейся смене приоритетных каналов получения информации и отходе от традиционной модели ориентации на мнение ближнего круга (семьи, друзей) к новым социальным связям посредством социальных сетей и интернета. В то же время 22% респондентов все еще указывают родственников, друзей и знакомых в качестве приоритетного источника информации о политике. Конечно же, это намного меньше, чем доля тех, кто черпает информацию из интернета (90% опрошенных в совокупности получают информацию из социальных сетей, мессенджеров, блогов и казахстанских интернет-ресурсов). Поскольку при опросе респонденты могли выбирать несколько вариантов ответа, молодежь, предпочитающая интернет как основной источник информации, также обращается и к традиционным информационным каналам. В этой связи на сегодняшний день пока рано списывать со счетов влияние родственников, друзей, знакомых и учителей на политические взгляды и ориентации молодежи.

В целом при формировании государственной молодежной политики необходимо обращать пристальное внимание на динамику доверия молодежи к тем или иным лидерам мнения. Вызывает некоторую обеспокоенность высокая и увеличивающаяся доля тех, кто не доверяет ничьему мнению. Молодежь этой группы представляет собой потенциальную аудиторию новых лидеров мнения, которые смогут показать ей привлекательную идеологию и вызвать у молодых людей доверие. Как правило, легко завоевывают аудиторию упрощенные идеологии деструктивного толка (например, построенные на персонификации каких-либо «враждебных сил»). То, что значительный процент молодежи не доверяет никому, не обязательно означает высокий уровень критического мышления среди молодых людей, этот факт может свидетельствовать о том, что привлекательная идеология для данной группы еще не появилась в центре ее внимания.

Согласно исследованию «Молодежь Казахстана» за 2022 год, основными источниками информации о политической жизни для молодежи являются социальные сети, блоги, мессенджеры (60,3%). Большая часть молодежи при этом пользуется такими социальными сетями, как WhatsApp, Instagram, YouTube, TikTok. Менее половины опрошенных используют Telegram, ВКонтакте и Facebook. Ответы, полученные на данный вопрос, в целом подтверждают результаты исследования World Value Survey 2018 года, когда 42,5% молодых людей указали, что ежедневно получают информацию из социальных сетей, а еще 14% делают это один или более раз в неделю. Эти данные подтверждают тренд на усиление важности интернет-источников для молодых людей, который уже отмечался в докладах прошлых лет, в частности в Национальном докладе «Молодежь Казахстана – 2021»<sup>60</sup>.

Таким образом, хотя мнение блогеров, вайнеров и тиктокеров указали в качестве авторитетного лишь 8,3% молодых людей, более половины из них используют предоставляемую ими информацию. 10,2% молодых людей при этом отметили, что полностью доверяют информации, полученной из интернета, 27,8% доверяют, но перепроверяют информацию на других ресурсах, 46,2% доверяют иногда и 14,1% не доверяют совсем. Среди сельской молодежи доля тех, кто полностью доверяет информации из интернет-ресурсов, в два раза выше, чем среди городской (14,4% против 7,5%). Проблема здесь заключается в том, что молодежь не всегда может осознавать важность субъективной политической позиции блогеров при освещении ими политических событий. Информация может восприниматься как объективная, но на самом деле содержать в себе оценку интернет-комментатора. Влияние блогеров фактически может быть гораздо выше, чем подсказывают нам ответы на вопрос о том, чьему мнению доверяет молодежь.



**РИСУНОК 5.2**

Распределение ответов на вопрос «Чьему мнению Вы доверяете [любое количество ответов]?», 2021–2022 гг., %



<sup>60</sup> Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2021» // <https://eljastary.kz/ru/reports/18762/>.



**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:**  
government buildings are  
illuminated by sunlight

Академические источники в этой связи указывают на еще один тревожный фактор: для комментариев в интернет-дискуссиях характерна тенденция к жесткому, бескомпромиссному языку и оскорблениям оппонентов<sup>61</sup>. При этом пользователи интернета склонны опираться на уже знакомые им мнения и факты, использовать стереотипы, делить людей на «мы» и «они»<sup>62</sup>. Таким образом, помимо собственно информации о политических событиях, молодые люди, знакомясь с сопутствующими комментариями интернет-пользователей, могут усвоить негативные оценки и стереотипы в отношении различных групп людей. Причиной этому служит то, что у многих молодых людей, особенно у подростков, не сформировались навыки критического мышления, позволяющие различить пробелы и искажения в аргументации, которая может быть представлена в интернет-источниках.

В то же время нельзя недооценивать потенциал интернета как площадки для коммуникаций между гражданином и властью, как среды для осознанного политического участия и учета мнений молодых людей по политическим вопросам. На такой потенциал указывают зарубежные исследователи, которые отмечают, что, в частности, современная Великобритания находится в активном поиске новых механизмов вовлечения молодежи в продуктивное гражданское участие посредством сети интернет<sup>63</sup>. Ак-

тивное присутствие в онлайн-среде и активное пользование интернет-источниками и ресурсами – реальность сегодняшнего дня. Государственная молодежная политика не может не адаптироваться к этим реалиям, если она ставит себе целью развитие конструктивного гражданского и политического участия молодежи.

36% молодежи получает информацию из традиционных СМИ – казахстанских газет, телевидения, радио. 29,5% обращаются за информацией к казахстанским интернет-ресурсам. К российским интернет-ресурсам и традиционным СМИ прислушиваются в совокупности 26,4% респондентов. 15,1% обращаются к иным зарубежным источникам информации. Таким образом, среди зарубежных источников информации по-прежнему ведущее место занимают российские ресурсы (интернет, телевидение, газеты, радио). Есть основания предполагать, что влияние российских интернет-ресурсов выше среди молодежи русской этнической группы.

В целом следует отметить, что с распространением интернета и социальных сетей какой-либо контроль над качеством информации, получаемой молодежью, стал невозможен. Следовательно, необходимо развивать критическое мышление самой молодежи, с тем чтобы молодые люди учились самостоятельно отличать факты от мнений, проверять качество и надежность источников и находить логические ошибки в аргументации по общественно-политической тематике.

## 5.2 ГРАЖДАНСКАЯ АКТИВНОСТЬ И УРОВЕНЬ ДОВЕРИЯ МОЛОДЕЖИ К ОБЩЕСТВЕННЫМ ИНСТИТУТАМ

### *Членство в гражданских организациях и волонтерство*

Итоги разных исследований показывают, что молодежь страны активно выражают свою гражданскую позицию путем принятия участия в разных общественных институтах. Исследование «Молодежь Казахстана», проведенное по заказу НИЦ «Молодежь», показало, что за последние 1–2 года молодые люди участвовали в работе следующих организаций (Рисунок 5.3).

По данным исследования, наиболее активно в работе молодежных организаций и проектов участвовали молодые люди следующих регионов: Туркестанской (37,9%), Кызылординской (30,5%), Костанайской

<sup>61</sup> Coffey, B., & Woolworth, S. (2004). "Destroy the scum, and then neuter their families:" the web forum as a vehicle for community discourse?. *Social Science Journal*, 41(1), 1–14.

<sup>62</sup> Chen, M., & Flowerdew, J. (2019). Discriminatory discursive strategies in online comments on YouTube videos on the Hong Kong Umbrella Movement by Mainland and Hong Kong Chinese. *Discourse & Society*, 30(6), 549–572.

<sup>63</sup> Collin, P. (2015) *Young Citizens and Political Participation in a Digital Society*. Palgrave Macmillan UK.

(22,2%), Атырауской (19,7%) и Восточно-Казахстанской (19,2%) областей. В Кызылординской области 28,4% респондентов сообщили о своем опыте участия в работе политических партий. В волонтерских движениях участвовали 46,2% молодых людей из Актыбинской, 26,9% из Северо-Казахстанской, 23,5% из Костанайской и 20,7% респондентов из Мангистауской областей. Гуманитарные, благотворительные организации отмечены респондентами следующих регионов: Кызылординской (10,5%), Костанайской (9,9%), Северо-Казахстанской (9,6%) и Восточно-Казахстанской (8,0%) областей. При этом сельская молодежь более активно участвует в работе всех типов организаций, чем городская. Дополнительно 22,9% молодых людей заявили о намерении участвовать в деятельности волонтерских организаций в будущем.

Исследование «Молодежь Казахстана» сформировало портрет молодого человека, в большей степени склонного заняться волонтерской работой, чем его сверстники: это девушка с высшим образованием, проживающая в сельской местности, в Кызылординской или Атырауской областях, занимающаяся спортом, самообразованием и/или наукой. Продолжая анализировать региональный аспект тенденции к росту популярности волонтерской работы, следует отметить, что на сегодняшний день не занимаются и не имеют планов заниматься волонтерской работой большинство молодых людей в Жамбылской и Туркестанской областях и городе Шымкенте.

В целом данное исследование показало более высокий уровень активности, чем исследование World Value Survey, проведенное в 2018 году. Тогда 6% молодых людей в Казахстане назвали себя активными членами спортивных организаций (15,3% – неактивными членами), 7% – активными членами организаций искусства, музыки и образования (14% – неактивными членами), 3% оказались активными членами профсоюзов (в целом состояли в профсоюзах 18% молодых людей), 1,6% проявляли активность в политических партиях (в то время как состояли в них 10,4%), менее одного процента были активными членами экологических организаций (при этом состояли в них 6% респондентов), менее двух процентов являлись активными членами профессиональных ассоциаций, гуманитарных/благотворительных организаций, ассоциаций потребителей.

Отчасти эта разница объясняется тем, что исследователи проекта World Value Survey фиксировали активное членство и неактивное членство в организациях отдельно и респондент сам оценивал уровень своей активности. Тем не менее часть различия в данных наверняка объясняется ростом активности участия молодежи в деятельности различных ассоциаций и добровольных организаций. Недаром все большая доля молодых людей выделяет волонтерство в качестве тренда в жизни молодежи: если в 2021 году волонтерство в качестве тренда выделяли 5,5% респондентов, то в 2022 году – уже 18,4%.

Волонтерская работа и иные формы гражданского участия молодежи несут в себе не только прямые, но и косвенные преимущества. Помимо прямых социальных благ, создаваемых волонтерами, у них накапливается опыт гражданской активности, социальные навыки и связи, развивается деятельная позиция, социальный оптимизм. Волонтерская работа и сопутствующее ей формирование социального капитала создает базу для последующего осознанного гражданского участия в политической жизни и отвлекает молодежь от деструктивного участия в социальных беспорядках. Спаннринг (2009) подчеркивает роль социального капитала в развитии конструктивного политического участия. Молодые люди, участвуя в гражданских и политических движениях и организациях, не только добиваются определенных целей, но и знакомятся с интересными и увлеченными сверстниками, приобретают социальный престиж, коммуникативные и аналитические навыки, углубляют свое понимание социальной реальности<sup>64</sup>.



**РИСУНОК 5.3**

Распределение ответов на вопрос: «Были ли у Вас за последние 1–2 года опыт участия в работе следующих организаций или проектов? (не более трех ответов)», %



Источник: НИЦ «Молодежь», 2022 г.

<sup>64</sup> Spannring, R. (2009) Youth Participation. 1st edn. Südwestdeutscher Verlag für Hochschulschriften.



## *Уровень доверия молодежи к общественным институтам*

Молодые казахстанцы в целом проявляют низкий уровень доверия к общественным институтам и почти не надеются на их содействие в решении своих вопросов.

По результатам проведенного НИЦ «Молодежь» социологического опроса, из списка ситуаций, которые тревожат больше всего в 2022 году, молодые люди отмечали высокий уровень коррупции в стране (19%), нестабильную политическую обстановку в стране и мире (15,9%), несовершенство государства (9,7%) и ограничения и контроль со стороны государства (5,0%). Невысокий процент респондентов, отмечающих при социопросе политические факторы собственной тревоги, может свидетельствовать о доверии к общественно-политическим институтам в целом. При этом не исключено, что молодые казахстанцы в целом политически индифферентны и не склонны анализировать, насколько взаимосвязаны результаты деятельности общественных институтов, экономическая стабильность в стране и собственное благополучие.

Молодежь демонстрирует недоверие либо низкую информированность об институциональной поддержке, которая направлена на помощь в решении вопросов жилищных условий, трудоустройства и т. д. Так, в Агентство по трудоустройству при поиске работы обращалось только 6,4% опрошенных молодых людей, в центр занятости – 13,9%. При улучшении жилищных условий только 3,6% респондентов надеются на государственные программы в жилищной сфере и 2,5% – ожидают какую-либо помощь от государства.

Для выражения недовольства ситуацией в стране молодые казахстанцы предпочитают законные методы, такие как обращение в официальные органы власти и написание обращений и петиций (52,0% и 46,4% соответственно считают данные подходы эффективными).

## **5.3 ПОЛИТИЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ И ПРЕДСТАВЛЕННОСТЬ В ОРГАНАХ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ**

### *Интерес молодежи к политике*

Изучение интереса молодежи к политике в стране демонстрирует амбивалентные результаты. Казахстанская молодежь проявляет в целом здоровый умеренный уровень интереса к политическим новостям. Интересуются новостями постоянно, каждый день, 9,4% молодых людей, что ниже показателя 2021 года (17,7%). Интересуются время от времени 33% (в этой категории фиксируется повышение по сравнению с 2021 годом). 21% респондентов интересуются политикой тогда, когда происходят резонансные события (незначительное понижение по сравнению с 2021 годом), и 37% не интересуются вообще (в 2021 году этот показатель составлял 33%).

Если говорить о более долгосрочных трендах, то уровень интереса молодежи к политике, зафиксированный в исследовании НИЦ «Молодежь» в 2022 году, приблизительно соответствует результатам, полученным исследователями проекта World Value Survey по Казахстану в 2018 году. Тогда 8% молодых людей в возрасте до 29 лет включительно заявили, что очень интересуются политикой, 34% – что в некоторой степени интересуются, 44% – что слабо интересуются, 11% – что не интересуются совсем. 6,5% респондентов заявили, что часто обсуждают политику с друзьями, 57% – что обсуждают иногда<sup>65</sup>.

Такой уровень приблизительно соответствует трендам, которые отмечают исследователи в отношении молодых людей в Западной Европе. Жаклин Бриггс в своей монографии о политическом участии европейской молодежи отмечает, что в целом для молодежи характерно отсутствие или слабость интереса к «большой политике». При этом молодежь активно интересуется отдельными вопросами, которые привлекают ее внимание. Для европейской молодежи такими проблемами чаще выступают вопросы экологии, идентичности и дискриминации, защиты прав животных<sup>66</sup>.

Таким образом, хотя молодежь Казахстана испытывает в целом умеренный интерес к политике, она все же реагирует на ключевые политические события и оценивает их. В этой связи необходимо рассмотреть, откуда молодежь берет информацию об этих событиях и к чьим мнениям и оценкам при этом прислушивается.

### *Действующие каналы и формы политического участия молодежи: представительство в органах власти*

На сегодня молодежь Казахстана имеет возможность представлять голоса молодых граждан на высших уровнях путем представительства в органах власти. В 2021 году в Мажилис Парламента Республики Казахстан был избран один депутат в возрасте младше 28 лет. Среди депутатов маслихатов молодежь в

<sup>65</sup> Haerpfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano J., M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin & B. Puranen et al. (eds.). 2020. World Values Survey: Round Seven – Country-Pooled Datafile. Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WVSA Secretariat.

<sup>66</sup> Briggs, J. (2016) Young People and Political Participation. Palgrave Macmillan UK.

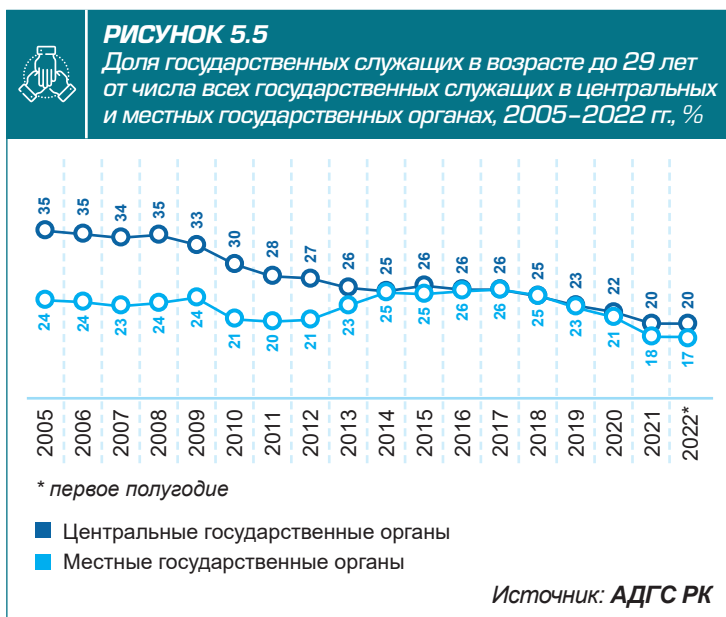
возрасте до 28 лет включительно составляет 8%. Данный показатель рос в течение последних 20 лет (Рисунок 5.4).

По данным Агентства по делам государственной службы (АДГС), на начало 2022 года доля молодых людей в возрасте до 29 лет среди государственных служащих центральных государственных органов составляет 20%, местных государственных органов – 17%. С 2005 года оба эти показателя демонстрируют тенденцию к плавному снижению (Рисунок 5.5).

Кроме того, молодежь представлена преимущественно среди административных, а не политических государственных служащих (Рисунок 5.6).

В региональном разрезе, по данным Бюро национальной статистики Республики Казахстан на 2020 год, наибольшая доля молодых государственных служащих в местных исполнительных органах присутствовала в Мангистауской области, городах Алматы и Астане (30,2%, 29,7%, 25,5% соответственно), а наименьшая – в Кызылординской области (14,3%). При этом в динамике за пять лет с 2016 по 2020 год включительно доля молодых людей в местных исполнительных органах выросла лишь в Атырауской области. В остальных регионах она уменьшилась или же осталась на прежнем уровне. Наибольшее уменьшение доли молодых государственных служащих наблюдалось в Павлодарской, Северо-Казахстанской областях, городе Астане<sup>67</sup>.

В целом можно констатировать, что молодежь недостаточно представлена в органах власти Республики Казахстан. В представительных органах доля молодых людей незначительна (менее 10% на местном уровне), хотя и демонстрирует тенденцию к росту. В исполнительной власти доля молодых людей постепенно снижается. Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2021» уже отмечал эту тенденцию и представлял Агентству по делам государственной службы рекомендацию активизировать работу по популяризации государственной службы среди молодежи с информированием о возможностях карьерного продвижения, социального обеспечения и важности участия в процессе принятия решений<sup>68</sup>. Тем не менее по данным текущего года можно заключить, что ситуация не изменилась и тренд на снижение доли молодежи среди государственных служащих исполнительной ветви власти пока не преодолен.



<sup>67</sup> Там же.

<sup>68</sup> Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2021» // <https://eljastary.kz/ru/reports/18762/>.

## Иные доступные и предпочитаемые формы политического участия

Зарубежные академические источники указывают на усиленное развитие альтернативных форм политического и гражданского участия молодежи в современном мире. При этом используется концепция политики DIY (Do-It-Yourself, «Сделай сам»), когда молодежь разочаровывается в традиционных каналах и формах политического участия (выборы, политические партии и другие) и предпринимает по собственной инициативе шаги по приближению политических изменений<sup>69</sup>. Спаннинг (2009) отмечает, что вопреки стереотипам сохраняется заинтересованность европейской молодежи в гражданском и политическом участии, в особенности по таким вопросам, как образование, здравоохранение и защита прав животных<sup>70</sup>.

В Казахстане, по данным исследования World Value Survey, молодежь предпочитает формы политического участия, представленные в Таблице 5.1.

Форма политического участия	Уже участвовал	Потенциально могу участвовать	Не буду участвовать	Не знаю, не уверен
Подписание петиций	7,1	16,2	67,2	6,5
Участие в бойкотах	1	12,3	77,3	6,8
Участие в мирных демонстрациях	4,5	17,9	67,9	7,1
Участие в забастовках	1	10,7	78,2	7,5
Финансовая помощь группе или кампании	21,1	37,3	29,9	9,1
Обращение к государственному служащему	18,5	35,7	34,4	8,1
Побуждение других людей к действиям в отношении политических вопросов	2,6	16,2	66,2	11,4
Побуждение других людей к голосованию	4,5	20,1	61,7	10,1
Поиск информации о политике или политических событиях	13,0	28,9	43,5	9,4
Подписание электронной петиции	4,9	16,6	60,1	12,0
Побуждение других людей к любым формам политических действий	1	14,6	66,6	11,7
Организация политических действий, мероприятий, протестов	1	8,8	71,1	13

*Источник: World Value Survey, опрос в Казахстане проводился в 2018 году<sup>71</sup>*

\* Сумма не равна 100%, так как некоторые респонденты оставляли данный вопрос без ответа.

Как следует из этих данных, лидирующими формами политического участия по числу молодых людей, уже имеющих подобный опыт или готовых участвовать в данной форме, стали финансовая помощь группе или кампании, обращение к государственному служащему, поиск информации о политических событиях, то есть молодежь предпочла мирные и законные формы участия.

По сравнению с прошлым годом, в этом году произошли новые тенденции в отношении влиятельных фигур, вызывающих доверие у молодежи, например, борьба с пандемией коронавируса вывела на новый уровень влияния ученых и медиков. Влияние религиозных деятелей и религиозных деятелей на молодежь постепенно возрастает, хотя сейчас лишь небольшая часть молодежи страны является религиозными людьми, активно участвующими в жизни религиозной общины. Это происходит одновременно с падением уровня доверия к музыкантам, бизнесменам и спортсменам. Однако эта же тенденция может быть связана с тем, что во время пандемии новости о деятельности этих групп меньше, чем обычно, доходили до внимания молодежи. При этом, как и в прошлом году, наибольшая доля ответов респондентов была «никому не доверяю». Социальные сети, блоги и мессенджеры являются основным источником информации о политике для молодежи, поэтому блогеры имеют реальное влияние на умы молодежи.

Актуальными каналами и формами политического и гражданского участия молодежи являются представительство в органах власти и участие в волонтерских и общественных организациях. В связи с этим, хотя волонтерство стало активным направлением и активность молодежи в гражданском участии постепенно возрастает, доля молодежи на государственной службе и в уполномоченных органах снижается, за исключением депутатов маслихатов.

<sup>69</sup> Pickard, S. (2019) Politics, Protest and Young People. Palgrave Macmillan UK.

<sup>70</sup> Spannring, R. (2009) Youth Participation. 1st edn. Südwestdeutscher Verlag für Hochschulschriften.

<sup>71</sup> Haerpfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano J., M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin & B. Puranen et al. (eds.). 2020. World Values Survey: Round Seven – Country-Pooled Datafile. Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WVSA Secretariat.



Глава 6

# Безопасность в молодежной среде



## ГЛАВА 6. БЕЗОПАСНОСТЬ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

Молодежь является одной из основных категорий населения любой страны, в связи с чем все общественные процессы отражаются на молодых людях, а преступность так же присуща данной группе в составе общества, как и другие социальные явления. Как и взрослые граждане, подростки могут становиться как участниками преступных действий, так и жертвами правонарушений. При этом с учетом их несформировавшейся психики, а также неполноты знаний о жизни общества и ее юридических аспектах многие из них нередко даже не осознают, что их действия незаконны и запрещены действующим законодательством. Однако среди молодых людей встречаются также лица с устойчивой преступной направленностью. Именно данная категория наших граждан представляет повышенную общественную опасность и чаще всего становится ядром преступного мира.

Важнейшую роль для повышения безопасности в молодежной среде играют превентивные меры, которым в Казахстане уделяется особое внимание. За годы независимости сформирована достойная законодательная база, одним из основных в ее составе является закон «О правах ребенка в Республике Казахстан» от 8 августа 2002 года. Он регулирует отношения, возникающие в связи с реализацией основных прав и интересов ребенка, гарантированных Конституцией Республики Казахстан. Также был принят Закон Республики Казахстан «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» от 9 июля 2004 года, в котором определены правовые, экономические и социальные основы деятельности государственных органов по предотвращению соответствующих негативных социальных явлений. Руководствуясь данными нормативными актами, Казахстан осуществляет целенаправленную деятельность по обеспечению безопасности в молодежной среде.

На современном этапе развития общества одной из важнейших задач государства является не только просвещение, но и всестороннее воспитание подрастающего поколения. Воспитание молодежи как многогранный процесс требует решения ряда проблем, в число которых входит и борьба с преступностью. Несмотря на меры, принимаемые правоохранительными, иными государственными органами и молодежными организациями для профилактики и предупреждения подростковой преступности, результаты этой работы не имеют достаточно устойчивого эффекта. Конечно, следует отметить, что, согласно официальной правовой статистике, в отдельные годы наблюдается определенное снижение преступлений, совершенных несовершеннолетними и гражданами в возрасте до 30 лет. Однако данные факты нельзя полностью связывать с законодательными и организационными инициативами, осуществляемыми со стороны государства; причиной в большей степени служат естественные обстоятельства, повлиявшие на развитие общественных отношений. В частности, вводимые в период пандемии ограничения и режим карантина оказали влияние на снижение общеуголовной преступности, в том числе на количество правонарушений, совершенных молодыми людьми.

### 6.1. ПРЕСТУПНОСТЬ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

***Преступления, совершенные молодыми людьми, и преступления, совершенные в отношении молодежи***

Следует иметь в виду, что в поле зрения статистических данных попадает лишь та молодежь, преступные деяния которой установлены, и они привлечены к уголовной ответственности. Значительная часть преступлений ежегодно остается нераскрытой, согласно официальным данным процент раскрываемости не превышает 50%, следовательно, неизвестно сколько среди неустановленных лиц, совершивших уголовные правонарушения, являются молодыми людьми. Конечно, отсутствие точных сведений не препятствует проведению профилактических мероприятий и иных мер, направленных на снижение преступности в стране, в том числе и молодежной.

Согласно данным КПСиСУ ГП РК, по итогам восьми месяцев 2022 года отмечается небольшой рост молодежной преступности с 15 478 до 15 569, всего на 91 преступление больше, что составляет 0,58% по сравнению с аналогичным периодом в 2021 году. Также в текущем году за период январь-август количество преступлений, совершенных подростками и при их участии, имеет тенденцию к росту: было совершено 940 преступлений, что на 7,1% больше, чем в предыдущем году. Следует отметить, что согласно статистическим данным за 8 месяцев 2022 года, 720 представителей молодежи, совершивших преступления, являлись учащимися различных учебных заведений. Однако по-прежнему актуален вопрос преступной деятельности со стороны несовершеннолетних лиц категории NEET. Так, согласно статистическим дан-

ным, за 8 месяцев 2022 года из 940 привлеченных к уголовной ответственности подростков, 432 (45,9%) нигде не учились и не работали. Поэтому основное внимание следует уделять мерам предупреждения и профилактике в среде молодежи категории NEET.

В Таблице 6.1 приведен региональный анализ преступлений, совершенных несовершеннолетними за 8 месяцев 2022 года, в сравнении с аналогичным периодом 2021 года, с указанием процента роста или снижения.

Регион	2021 г.	2022 г.	Рост/ снижение, %
г. Астана	61	68	11,5
г. Алматы	95	70	-26,3
г. Шымкент	54	55	1,9
Акмолинская область	50	49	-2,0
Актюбинская область	37	54	45,9
Алматинская область	77	102	32,5
Атырауская область	23	41	78,3
Восточно-Казахстанская область	79	80	1,3
Жамбылская область	48	73	52,1
Западно-Казахстанская область	38	47	23,7
Карагандинская область	70	85	21,4
Кызылординская область	28	23	-17,9
Костанайская область	56	46	-17,9
Мангистауская область	28	25	-10,7
Павлодарская область	12	16	33,3
Северо-Казахстанская область	18	12	-33,3
Туркестанская область	93	85	-8,6
<b>РК</b>	<b>878</b>	<b>940</b>	<b>7,1</b>

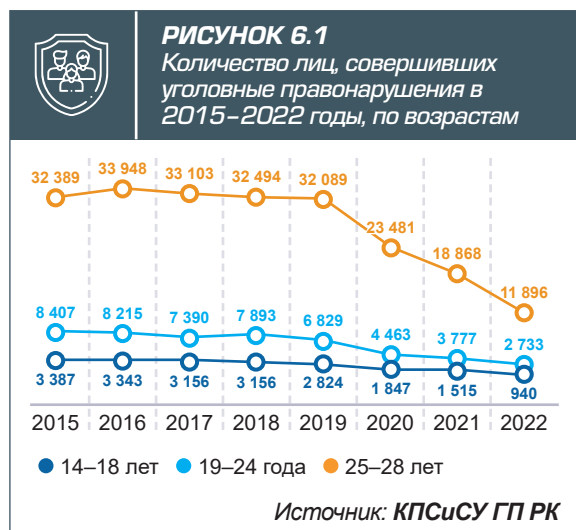
*Источник: КПСиСУ ГП РК*

Из приведенной таблицы видно, что за отчетный период по республике произошел рост подростковой преступности на 7,1%. При этом наиболее неблагоприятная ситуация сложилась в Атырауской, Жамбылской и Актюбинской областях, где рост составил 78,3%, 52,1% и 45,9% соответственно. Следовательно, в данных регионах недостаточно проводится профилактическая работа с несовершеннолетними, поэтому местным исполнительным органам следует усилить контроль в данном направлении и разработать комплекс мер, направленных на стабилизацию ситуации.

Следует отметить, что в Национальном докладе за 2020 год выражалось беспокойство устойчивым ростом молодежной преступности в Мангистауской области<sup>71</sup>. Анализ представленных данных свидетельствует о том, что в данном регионе за последние годы, наконец достигнуто снижение количества преступлений, совершаемых несовершеннолетними. Такой результат достигнут благодаря работе, проводимой государственными органами и институтами гражданского общества. Сыграли свою роль и рекомендации, сформулированные в ранее опубликованных национальных докладах, при адекватном реагировании местных исполнительных органов. В частности, в Национальном докладе за 2020 год в качестве рекомендаций предлагалось активно вовлекать молодежь в государственную программу развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017–2021 годы «Еңбек». Считаем, что использование данного подхода способствовало снижению количества уголовных правонарушений среди молодежи в возрасте 21–29 лет.

На приведенной ниже диаграмме (Рисунок 6.1) наблюдается устойчивое снижение количества молодых людей, привлеченных за совершение уголовных правонарушений. Такое снижение наблюдается и по итогам 9 месяцев 2022 года, по сравнению с аналогичным периодом 2021 года.

<sup>71</sup> Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2020» // <https://eljastary.kz/ru/reports/16884/>.



Особенно снижение заметно в последние годы у лиц в возрасте от 21 года до 29 лет, хотя данная тенденция сохраняется и в более молодых возрастных группах. В предыдущие годы такого понижения не наблюдалось. Диаграмма показывает, что до 2019 года количество молодежи, привлекаемой к уголовной ответственности, было стабильно высоким, и только в 2020 году произошло существенное уменьшение, которое и наблюдается до сегодняшнего момента, на первый взгляд благодаря взвешенной политике поддержки молодежных инициатив по вовлечению молодежи в предпринимательскую среду. И хотя 2022 год еще не завершился, однако даже по итогам девяти месяцев можно заключить, что в целом негативного роста не наблюдается.

Интересная картина складывается по категориям преступлений, совершаемых молодежью. Более детальный анализ приведен в Таблице 6.2, из которой

видно, что большинство уголовных правонарушений составляют преступления средней тяжести, а меньше всего молодые люди совершают особо тяжкие преступления.

**ТАБЛИЦА 6.2**  
Количество лиц в возрасте 14–28 лет, совершивших уголовные правонарушения, в разрезе категорий преступлений

Виды преступлений	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (9 мес.)
Всего преступлений	51 856	53 220	50 224	47 771	41 742	29 791	24 159	12 100
Небольшой тяжести	17 305	16 452	14 112	13 016	11 381	5 550	4 098	1 872
Средней тяжести	27 307	29 077	31 972	28 189	23 985	13 369	9 759	4 428
Тяжкие	6 687	7 100	6 897	5 957	5 913	7 077	6 224	3 674
Особо тяжкие	549	589	667	601	461	509	657	297
из них действия сексуального характера	1 488	1 171	832	728	739	490	469	189

Источник: КПСуСУ ГП РК

Устойчивая тенденция к снижению показателей по категориям преступлений, совершаемых молодыми людьми в возрасте от 14 до 29 лет, особенно наглядно видна на приведенной диаграмме (Рисунок 6.2).



На графике видно, что больше всего совершается преступлений средней тяжести (серая линия на графике). После небольшого повышения в 2017 году наблюдается стабильное снижение, благодаря чему значения в данной категории практически сравнялись с количеством совершенных тяжких преступлений (желтый график). Это, с одной стороны, указывает на определенные успехи в профилактике правонарушений средней тяжести, но, с другой стороны, настораживает отсутствие прогресса в профилактике тяжких преступлений. Практически на одном и том же уровне остаются особо тяжкие преступления (голубой график), что свидетельствует об отсутствии у молодежи устойчивой тенденции к совершению деяний, представляющих повышенную общественную опасность. Между тем достаточно большое количество совершаемых молодежью правонарушений сексуального характера (зеленый график), на диаграмме они сливаются с особо тяжкими преступлениями, но при этом наблюдается лишь незначительное снижение их количества в последние годы. В этой связи видится целесообразным усилить деятельность государственных структур и общественных организаций, работающих с молодежью, в направлении предупреждения и профилактики особо тяжких преступлений и правонарушений в сфере половой неприкосновенности.

Для полноты вопроса считаем необходимым привести данные по преступным посягательствам, совершенным молодыми гражданами, по объектам, подлежащим правовой защите, в период с 2015 по 2022 год.

Приведенные в Таблице 6.3 данные свидетельствуют о сохраняющейся тенденции к совершению подростками имущественных преступлений (примерно две трети от всего количества противоправных деяний). Также значительное количество преступлений направлено против личности, против общественной безопасности и общественного порядка, также немало совершается транспортных уголовных правонарушений, правонарушений против здоровья населения и против нравственности. Именно на предупреждении и профилактике данных видов правонарушений должны быть сосредоточены усилия как правоохранительных органов, так и иных государственных структур, а также общественных организаций.



**ТАБЛИЦА 6.3**

*Количество молодых казахстанцев в возрасте 14–28/14–17 лет, совершивших уголовные правонарушения, в разрезе отдельных видов правонарушений*

Виды правонарушений	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (9 мес.)
Уголовные правонарушения против личности	3 525/ 205	3 245/ 221	2 804/ 209	2 706/ 232	2 718/ 252	2 449/ 266	2 184/ 276	1 452/ 149
Уголовные правонарушения против собственности	29 037/ 2 602	31 623/ 2 688	30 675/ 2 547	29 860/ 2 498	26 599/ 2 233	19 449/ 1 260	15 427/ 1 016	11 720/ 766
Уголовные правонарушения против общественной безопасности и общественного порядка	6 883/ 421	5 416/ 333	4 549/ 301	4 252/ 341	3 498/ 291	2 549/ 237	1 740/ 151	1 376/ 115
Транспортные уголовные правонарушения	2 401/20	2 502/18	2 098/16	2 024/17	1 885/14	3 409/209	1 602/21	1 052/10
Уголовные правонарушения против семьи и несовершеннолетних	98/1	152/1	135/0	62/1	45/0	73/0	92/0	57/0
Уголовные правонарушения против порядка управления	2 010/37	2 047/40	1 883/41	1 514/24	970/16	1 032/30	825/21	652/ 9
Уголовные правонарушения против конституционных и иных прав и свобод человека и гражданина	362/14	338/10	262/2	260/3	256/2	131/8	119/2	48/ 3
Уголовные правонарушения против здоровья населения и нравственности	2 291/ 30	2 033/ 22	1 992/ 31	1 922/ 26	1 294/ 12	1 712/ 17	1 475/ 27	1 034/ 18
Уголовные правонарушения против правосудия и порядка исполнения наказаний	314/7	285/5	268/4	272/2	133/3	94/0	131/1	64/1
Воинские уголовные правонарушения	135/0	103/0	103/1	101/12	94/0	63/0	48/0	61/0

Источник: КПСУ ГП РК

Статистические данные, представленные Министерством внутренних дел РК, свидетельствуют о возросшем количестве молодых людей, вовлеченных в преступный трафик наркотических веществ. Так, за первое полугодие 2022 года численность молодежи 18-28 лет, осужденных за сбыт наркотиков, составила 225 человек. Аналогичному числу молодых людей указанной возрастной группы были вынесены



приговоры за распространение наркотических веществ по итогам 2021 года. Причиной двукратного роста количества распространителей наркотиков среди 18-28-летних граждан может являться тревожное психологическое состояние на фоне нестабильной геополитической и экономической обстановки (январьские события, конфликт России и Украины, повлекший за собой удорожание по многочисленным группам продуктов и услуг). Данные младшей возрастной группы (14-17 лет), несмотря на малое значение в абсолютном выражении – 3 и 12 человек, осужденных за сбыт наркотиков, за 2021 год и первое полугодие 2022 года соответственно, в относительном выражении демонстрируют восьмикратный рост.

Наиболее распространенными видами наркотических веществ среди молодежи являются: @-PVP (скорость) пировалерон и мефедрон (меф) меткатинон. За первые 6 месяцев 2022 года правоохранительными органами было изъято у молодых распространителей почти 84 кг указанных веществ. Исходя из ценового диапазона 1 гр данных двух веществ в 15-18 тыс. тенге, стоимость конфискованных веществ на рынке могла составить 1,26 млрд – 1,512 млрд тенге. Привлекательность преступной деятельности для молодежи может объясняться кажущейся легкой возможностью быстрого заработка крупных денежных сумм без значимых усилий, а также более высокой, по сравнению с людьми зрелого возраста, склонностью к авантюризму. Торговля запрещенными препаратами, в основном, ведется посредством социальных сетей, таких как Телеграм, Whatsup и прочие мессенджеры, что создает у молодежи иллюзию возможности сохранить анонимность и избежать правовых последствий совершаемого преступления.

В Национальном докладе за 2020 год отмечалось, что Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев в своих посланиях народу Казахстана от 2 сентября 2019 года и от 1 сентября 2020 года повышенное внимание уделяет вопросам борьбы с преступлениями против несовершеннолетних<sup>72</sup>. Однако, несмотря на такое внимание со стороны Главы государства, официальные данные свидетельствуют о значительном количестве преступлений, совершенных в отношении несовершеннолетних (Таблица 6.4).

 <b>ТАБЛИЦА 6.4</b> Количество преступлений, совершенных против несовершеннолетних (14–17 лет)								
Виды преступлений	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (9 мес.)
Всего преступлений	2 447	1 778	1 311	1 504	1 439	1 738	1 969	1 499
Небольшой тяжести	325	243	178	198	200	284	350	314
Средней тяжести	1 331	1 083	679	845	826	667	766	549
Тяжкие	362	262	287	279	226	320	341	291
Особо тяжкие	155	121	128	105	133	467	512	345

*Источник: КПСусу ГП РК*

Как видно из приведенной таблицы, большинство уголовных деяний, совершаемых в отношении несовершеннолетних, являются преступлениями средней тяжести. Преступления небольшой тяжести и тяжкие правонарушения корреспондируют между собой и отличаются устойчивой стабильностью из года в год. При этом следует отметить наблюдающийся в последние годы существенный рост особо тяжких преступлений в отношении несовершеннолетних. Такая ситуация не может считаться нормальной и требует усиленного внимания со стороны заинтересованных государственных органов, направленного на проведение системных мер по предупреждению и пресечению уголовных правонарушений данной категории.

Ежегодно в национальных докладах фиксируется наличие большого количества правонарушений (более 70%), которые совершаются против половой неприкосновенности несовершеннолетних<sup>73</sup>. Между тем данные преступления характеризуются высокой степенью латентности. Это происходит потому, что дети не заявляют о совершенных в отношении них противоправных действиях на протяжении длительного времени (от нескольких месяцев до нескольких лет), поскольку боятся оказать сопротивление насильникам либо по различным причинам не могут рассказать родителям о произошедшем с ними. Такие деяния приводят к тяжелейшим психологическим и клиническим последствиям для подростков, а действия насильников признаются наиболее опасным видом криминальной активности.

Среди данной категории преступлений лишь часть 1 статьи 122 УК РК и часть 2 статьи 123 УК РК относятся к категории средней тяжести, остальные – к тяжким или особо тяжким преступлениям. При этом, как

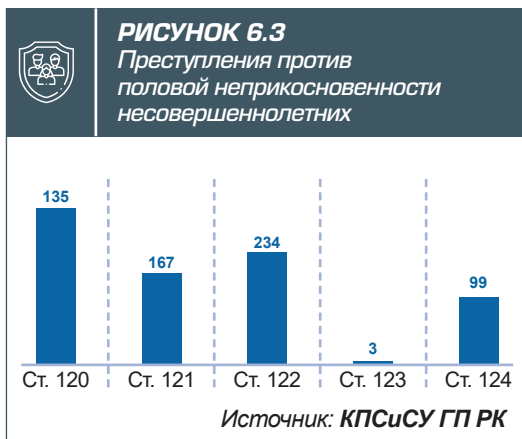
<sup>72</sup> «Қазақстан жастары – 2020» Ұлттық баяндамасы. Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2020». «National report Youth of Kazakhstan – 2020» // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/16884/>.

<sup>73</sup> Там же.

указано выше, преступления против несовершеннолетних средней тяжести преобладают в статистических данных (Таблица 6.4).

Как и в предыдущие годы, значительный разрыв наблюдается у единственного состава преступления «Половое сношение или иные действия сексуального характера с лицом, не достигшим 16-летнего возраста». По данному составу в суды первой инстанции за 9 месяцев 2022 года направлено 234 уголовных дела (Рисунок 6.3), что составляет более 40% от всех преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних.

Наряду с преступлениями сексуального характера в молодежной среде процветают и другие формы насилия, о чем постоянно сообщают средства массовой информации.



## 6.2 ПРОФИЛАКТИКА ПРАВОНАРУШЕНИЙ, ЗАЩИТА ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ

Ежегодно в национальных докладах озвучиваются причины молодежной преступности со ссылкой на экспертов, большинство из которых выделяют три основных блока причин: социально-экономические, социально-психологические и упущения идеологического и воспитательного характера<sup>74</sup>. Однако, несмотря на приведенные мнения экспертов, видится целесообразным рассмотреть альтернативные подходы по данному вопросу и изложить существующие гипотезы причин возникновения асоциального поведения у молодежи, хотя в основе, конечно же, лежат общие закономерности формирования и развития общественных отношений.

Сегодня молодые люди как особая группа социума, наиболее чувствительная к всевозможному маргинальному и люмпенизированному влиянию, пытаются адаптироваться в постоянно изменяющихся условиях, показать свою значимость и подчеркнуть свою индивидуальность. Однако в последние годы на казахстанскую молодежь большое влияние оказывают различные западные течения и воззрения, которые пропагандируют и навязывают чуждые нашему обществу ценности и традиции.

Следует отметить, что многие ученые на протяжении длительного времени пытаются выявить и объяснить причины возникновения асоциального поведения у подростков. Большинство мнений ученых-психологов сводится к тому, что такое поведение связано с особенностями социализации и поиска молодыми людьми механизмов социальной идентификации. В частности, американские психологи Ф. Райс и К. Долджин выделили три группы основных причин:

- 1) социальные – это макроуровень, на котором имеет значение общественная структура, равно как и общий фон социальных связей подростков;
- 2) межличностный – уровень, на котором контакты подростка конкретизируются в его связях с членами семьи, друзьями, воспитателями и учителями;
- 3) личные – на этом уровне проявляются особенности характера и интеллекта, а также иные биологические аспекты конкретного подростка.

По мнению этих ученых, такой комплексный подход дает некоторую возможность объяснить, почему преступность характерна не только для подростков из неблагополучных семей<sup>75</sup>.

В отличие от американских психологов, представители российской науки Т.Р. Алимханова, Ю. А. Клейберг<sup>76</sup> и А. А. Реан предлагают другую классификацию причин, выделяя следующие факторы: биологический, психологический и социальный. Под биологическими факторами понимается наличие у индивида определенных физиологических особенностей, отражающихся на его поведении. Под психологическими факторами следует понимать те причины, которые накладываются исходя из особенностей подростка, связанных с его темпераментом и характером. Наконец, под социальными причинами понимаются те, которые формируются в результате взаимодействия с другими людьми (социумом)<sup>77</sup>. Здесь большое влияние оказывают родители и члены семьи, учителя и сверстники, уличное и школьное окружение.

В целом, разделяя приведенные точки зрения, следует указать, что причины не могут рассматриваться каждая в отдельности, а должны исследоваться в совокупности, при этом меры по их нейтрализации

<sup>74</sup> «Қазақстан жастары – 2019» Ұлттық баяндамасы. Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2019». «National report Youth of Kazakhstan – 2019» // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14709/>.

<sup>75</sup> Райс Ф., Долджин К. Психология подросткового и юношеского возраста. – СПб.: Питер, 2012. – 816 с. – С. 614.

<sup>76</sup> Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения / Ю.А. Клейберг. – Тверь, 1998. – 150 с.

<sup>77</sup> Реан А.А. Семья, социальные установки и асоциальное поведение детей и подростков // Российский психологический журнал. – 2015. – Т. 1. – №12. – С. 29–40.

должны носить комплексный, системный характер. В этот процесс следует вовлекать семью, социальные службы, учебные заведения и все структуры гражданского общества.

При этом необходимо учитывать основные риски, с которыми сталкиваются молодые люди в период своего становления. Исследователями выделяются наиболее типичные риски:

- потребительская деформация «нормальной» семьи (ситуация «виртуального исчезновения» значимых взрослых в семье);
- рост подросткового одиночества (следствиями чего становятся, во-первых, высокий уровень подросткового суицида, а во-вторых, растущая зависимость от социальных сетей);
- усиление прагматизма и формализма как ценностной доминанты школьной субкультуры (ориентация на сдачу ЕНТ, «коллекционирование» дипломов и сертификатов различных конкурсов);
- приоритет для подростков аудиовизуальных источников информации (потеря интереса к знаниям, стремление к «упрощенной» модели получения информации, игнорирование чтения, низкий уровень критического мышления, формирование «мозаичной памяти» и «мозаичного сознания»);
- нормативная инверсия массовой культуры («принцип удовольствия» массового зрителя и читателя);
- гедонистический риск (нацеленность подростков на быстрое и легкое получение удовольствий, приоритетность развлечений)<sup>78</sup>.

К тому же следует учитывать постоянно меняющуюся социальную ситуацию, которая, безусловно, влияет на развитие и формирование современных подростков. В текущих условиях развития общественных отношений социализация подростков происходит не путем пассивного приспособления, а посредством активного воздействия и участия в формировании картины социального мира и определения своего места в нем. В этой связи должны быть усовершенствованы механизмы профилактики асоциального подросткового поведения. Главные усилия следует направить на приобретение и совершенствование подростками навыков и умений по постановке и решению наиболее животрепещущих задач, с которыми до этого никто не сталкивался. При этом молодые люди должны научиться нести персональную ответственность за решения, принятые на основе изучения конкретных источников информации, и умело использовать накопленный положительный опыт.

В предыдущих национальных докладах акцентировалось внимание на необходимости расширения и повсеместного использования механизмов «восстановительного правосудия», суть которого сводится к медиативным беседам с малолетними правонарушителями и жертвами их преступлений. Такой подход должен был свести к минимуму негативные последствия этих самых преступлений<sup>79</sup>. В этой связи можно констатировать, что законодательное закрепление возможности альтернативного разрешения конфликтов, в том числе и уголовных правонарушений с участием несовершеннолетних, приносит свои положительные результаты.

К тому же приведенный выше анализ состояния молодежной преступности показывает, что принимаемые профилактические меры имеют определенный положительный социальный эффект. Это связано с постоянным проведением МВД при участии представителей заинтересованных государственных органов, НПО и общественности различных оперативно-профилактических мероприятий («Подросток», «Дети в ночном городе») и акций («Подросток – Закон – Безопасность», «Занятость», «Я и мой полицейский»). Данные меры способствуют снижению подростковой преступности, позволяют сформировать у подрастающего поколения навыки ответственного и законопослушного поведения.

Наряду с этим программные документы, принимаемые на правительственном уровне, также способствуют профилактике подростковой преступности. К таким концептуальным документам относятся:

- Концепция государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан-2020: путь в будущее», одобренная постановлением Правительства Республики Казахстан от 27 февраля 2013 года № 191;
- План мероприятий по реализации Концепции семейной и гендерной политики в Республике Казахстан до 2030 года, принятый Постановлением Правительства РК от 21 мая 2020 года № 315;
- Комплексный план профилактики правонарушений в Республике Казахстан на 2020–2022 годы, разработанный МВД РК и одобренный решением МВК по профилактике правонарушений при Правительстве РК от 28 декабря 2019 года.

Реализация вышеуказанных планов и концепции позволило добиться ежегодного снижения преступности в молодежной среде. Тем не менее существует необходимость уделить особое внимание подросткам категории НЕЕТ. Для этого следует предусмотреть наиболее действенные механизмы, которые будут способствовать рациональному распределению свободного времени молодежи, а также направить все

<sup>78</sup> Симонович Н. Девиантное поведение и его последствия для человека. В сборнике: Обучение и развитие: современная теория и практика // Материалы XVI Международных чтений памяти Л.С. Выготского. – 2015. – С. 584–592.

<sup>79</sup> «Қазақстан жастары – 2020» Ұлттық баяндамасы. Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2020». «National report Youth of Kazakhstan – 2020» // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/16884/>.

усилия на формирование у молодых казахстанцев этических и нравственных ценностей. При этом необходимо использовать все позитивные элементы микросоциума.

Переориентация подростков, склонных к девиантному поведению, осуществляется путем создания психолого-педагогических условий, обеспечивающих эффективность формирования у подростка ценностных ориентаций.

В данной сфере выделяют следующие доминанты:

- выявление девиантного отклонения посредством своевременной диагностики;
- психологическая коррекция посредством использования специальных методов (различные тренинги, семинары, имитационные игры);
- формирование у подростка субъективной позиции личностного смысла;
- обновление наиболее важных механизмов развития и самореализации: воспитание и привитие чувства долга и ответственности, разумной самооценки и личностного смысла жизни.

Для достижения успеха при проведении данной деятельности необходимы усилия со стороны как педагогов, так и родителей. При этом должны учитываться психологические особенности лиц, склонных к девиантному поведению, и совместно разрабатываться наиболее эффективные способы предупреждения и профилактики правонарушений с их стороны.

Между тем определенные упущения имеют место в воспитательном процессе как у самих родителей, так и в работе педагогов и различных государственных структур. Это в свою очередь приводит к негативным последствиям, связанным с девиантным поведением молодежи, в том числе и самым крайним его выражением – совершением преступлений.

Вызывает опасения тот факт, что в последние годы в молодежной среде отмечается рост правонарушений экстремистской направленности. Причем, как отмечает ряд экспертов, молодежный экстремизм обладает определенной спецификой, проявляющейся в том числе и в его детерминантах.

Так, российский исследователь В. А. Диль, исследуя основные причины возникновения и распространения молодежного экстремизма, выделил следующие обстоятельства:

- 1) кризис социально-политической и экономической системы;
- 2) пропаганда антиценностей массовой культурой;
- 3) деформация системы индивидуальных ценностей;
- 4) почти полный разрыв со старшим поколением и его ценностями<sup>80</sup>.

Несколько иные детерминанты выделяет А. А. Джук, а именно: наличие конфликтных ситуаций в семье, спровоцированных алкоголизмом родителей; информационный и коммуникационный голод; одиночество; состояния фрустрации; отсутствие доверительных отношений<sup>81</sup>.

Схожим образом на причины молодежного экстремизма смотрят и немецкие исследователи, констатирующие рост социальной дезинтеграции, отчуждения и чувства неуверенности, что наблюдается повсеместно – на улице, в семье и на производстве<sup>82</sup>.

Казахстанскими учеными также было проведено исследование, в ходе которого было опрошено 2 905 респондентов, из них 686 – на государственном языке, 2 219 – на русском языке. При этом большинство людей убеждены в том, что именно совокупность внутренних и внешних факторов приводит обычных людей в радикальные круги, террористические организации и экстремистские группы (70% опрошенных). Если ранжировать причины радикализации населения, то в первую очередь опрошенные указывают на жизненные трудности – 71,5%, а также отчаяние и безысходность – 47,1%. На данном этапе развития страны подавляющая часть казахстанцев видит в качестве основных причин распро-



**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:**  
*people walk on the street,  
sunny weather*

<sup>80</sup> Диль В. А. Тенденции развития современного экстремизма: молодежный и информационный экстремизм // Известия Томского политехнического университета. – 2009. – Т. 314. №6. – С. 167–170. – С.252.

<sup>81</sup> Джук А. А. Молодежный экстремизм как элемент дезадаптации молодежи // Вестник ЧитГУ. – 2011. №8 (75) – С.62–66. – С.63.

<sup>82</sup> Heitmeyer, W., Buhse, H., Liebe-Freund, J., Möller, K., Müller, J., Ritz, H., Siller, G. & Vossen, J. (1992). Die Bielefelder Rechtsextremismus-Studie. Erste Langzeituntersuchung zur politischen Sozialisation männlicher Jugendlicher. Weinheim: Juventa.

странения экстремизма и терроризма в Казахстане миграционные процессы (55,2% на русском языке и 44,3% на государственном языке), неконтролируемую пропаганду насилия, национализма и экстремизма в интернете и социальных сетях (75,6 и 15,4 %), а также социально-экономические трудности (52,0 и 76,3 % соответственно)<sup>83</sup>.

Анализ официальной правовой статистики не показывает активности участия молодежи в совершении преступлений террористической и экстремистской направленности. Так, за 2021 год выявлено и привлечено к уголовной ответственности за пропаганду терроризма или публичные призывы к совершению акта терроризма (ст. 256 УК РК) всего 25 молодых людей в возрасте до 29 лет, а в 2022 году таких лиц выявлено всего 11. Вместе с тем, если в 2021 году за массовые беспорядки было привлечено всего 45 молодых людей, то в 2022 году привлечен уже 271 человек, среди которых 12 несовершеннолетних.

Вместе с тем некоторые ученые с недоверием относятся к официальной статистике, считая, что в реальности количество преступлений экстремистской и террористической направленности может быть значительно выше в силу высокой латентности данной категории преступлений или искусственного занижения показателей правоохранителями.

Несмотря на приведенные выше официальные статистические данные, многие эксперты отмечают, что в последние годы в Казахстане активизировалась деятельность различных террористических и экстремистских организаций. Основной направленностью их деятельности является вербовка новых членов в экстремистские организации религиозной направленности из молодежной среды.

Для адекватного реагирования на указанные угрозы необходимо уяснить методику вербовки и рассмотреть основные типы религиозных экстремистов. Наиболее приемлемой считается классификация, предложенная группой немецких исследователей. Так, выделяют следующие виды экстремистов:

1) организаторы – руководители конкретной организации, определяющие методику и формы осуществления экстремистских акций, занимающиеся рекрутингом новых членов, распределением ролей внутри организации, а также осуществляющие отправку действующих членов в тренировочные лагеря боевиков на Ближний Восток. Данные субъекты, как правило, получили хорошее образование в светском университете, но также имеют глубокие теологические познания. Непосредственного участия в экстремистских акциях, связанных с осуществлением прямого насилия, такие люди не принимают;

2) протеже – наиболее приближенные к «организаторам» члены экстремистского объединения. Их отличительной чертой является наличие хорошего образования и выполнение в организации узкоспециальных задач (изготовление взрывных устройств, IT-поддержка, финансовый менеджмент и т. п.). Так же, как и «организаторы», действуют опосредованно, т. е. участия в террористических актах не принимают;

3) маргиналы – люди с крайне негативным бэкграундом, испытывающие проблемы с финансами, законом и/или социализацией в обществе. Вступают в ряды экстремистов не только из-за идеологической составляющей, чтобы «встать на правильный путь» и «получить поддержку братьев», но и в целях решения личных проблем. Выполняют оперативные задачи, поставленные организаторами или протеже (закупка/перевозка оружия и боеприпасов; закладка взрывных устройств; распространение агитационной продукции). Привлекаются в качестве исполнителей экстремистских актов;

4) бесцельные – номинальные члены экстремистских организаций, которые не вербовались целенаправленно, а попали туда самостоятельно (как правило, являются друзьями или родственниками одного из активных членов экстремистского объединения). Уровень вовлеченности в дела организации крайне низкий, в большинстве акций и экстремистских мероприятий участия не принимают. Лидерами организации рассматриваются как кадровый резерв на случай выбывания (смерти или ареста) членов третьей категории<sup>84</sup>.

Для эффективности работы по выявлению потенциальных экстремистов и предупреждению их вступления в террористические ячейки целесообразно составить криминалистический портрет субъекта, наиболее пригодного для вербовки. Так, лицо, пригодное для вербовки в организацию экстремистской направленности, можно представить следующим образом: это молодой человек в возрасте от 15 до 30 лет, мужского пола, имеющий национальное гражданство, испытывающий проблемы с социализацией в обществе; он, как правило, не имеет постоянного места работы или учебы и ранее мог привлекаться к ответственности за совершение незначительных правонарушений (как административных, так и уголовных).

Зачастую механизм вербовки состоит из нескольких этапов. Первоначально с субъектом вербовки осуществляются определенные манипуляции с целью вызвать у него заинтересованность в культурных особенностях этноса, к которому он относится. Пробудив заинтересованность, приступают ко второму этапу: лицу навязывается сперва на бытовом уровне нетрадиционная идеология, а в последующем ре-

<sup>83</sup> Ситуационный подход в повышении эффективности противодействия правонарушениям и преступлениям террористической и экстремистской направленности: Монография / Под общ. ред. д.ю.н., профессора Б. М. Нургалиева. – Караганда: 2022. – 310 с.

<sup>84</sup> *Islamist terrorism in Europe: a history* / Petter Nesser. – London: Hurst & Company, 2015 – 384 p. – P.13–18.

ализуется постепенный переход к религиозной составляющей. При этом потенциальному экстремисту повествуют о принципах взаимовыручки и братстве. Такой подход позволяет без особого труда решить многие проблемы вербуемого без дополнительных затрат. Обычно только на заключительном этапе вербуемому лицу предлагается определенная разовая помощь (как правило, это финансовая поддержка). Посредством такой поэтапной системной работы достигается лояльность завербованного лица и легче насаждается ложная интерпретация ислама.

Поскольку это направление экстремистской деятельности динамично развивается и вырабатывает изощренные схемы совершения преступлений, то в сложившихся условиях необходим поиск новых решений, обеспечивающих эффективность противодействия проявлениям терроризма и экстремизма. При этом для их своевременного выявления и профилактики следует внимательно изучать передовой зарубежный опыт и на его основе разрабатывать адекватные меры реагирования на глобальные вызовы современности.

В соответствии с Конституцией в нашей стране сформирована светская модель государственно-конфессиональных отношений на принципах равенства всех граждан перед законом и уважительного отношения к личным убеждениям каждого независимо от языка и отношения к религии. 15 марта 2018 года постановлением Правительства Республики Казахстан утверждена Государственная программа по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018–2022 годы. Основное внимание в данной Государственной программе уделено вопросам профилактики религиозного экстремизма и терроризма, направленной на формирование в обществе нулевой терпимости к радикальным проявлениям и иммунитета к радикальной идеологии. В частности, предполагается повышение качества проводимых информационно-разъяснительных мероприятий за счет распространения контрпропагандистских материалов на новостных порталах и в социальных сетях, в том числе через популярных блогеров и лидеров общественного мнения<sup>85</sup>.

Несмотря на принимаемые меры, в молодежной среде присутствуют проблемы дискриминации и несоблюдения их законных прав. Так, по результатам социологического исследования «Молодежь Казахстана», проведенного методами массового республиканского и экспертного опросов по заказу Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан, данная проблема существует, хотя большинство респондентов (78,6%) отметили, что в отношении них не наблюдалось случаев дискриминации и нарушения прав. Детализированная статистика по ответам респондентов приведена ниже (Рисунок 6.4).

Как видно из данной диаграммы, в основном в качестве причин дискриминации респонденты указывают незнание казахского языка (6,3%) либо свою этническую принадлежность (4,3%), определенная часть молодежи (4,3%) дискриминацию связывает с территориальным статусом (вариант ответа «Приехал (-а) из села»). Но наиболее актуален данный вопрос для представителей русских жителей Казахстана (5,3%) и в особенности – для других этнических групп, представители которых подвергались дискриминации и сталкивались с нарушением своих прав в 14,4% случаев.

В связи с незнанием казахского языка права русских нарушались в 12,5%, в то время как права других этносов – в 11,2% случаев. Однако, несмотря на такие результаты исследования, в целом можно все же

<sup>85</sup> Об утверждении Государственной программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018–2022 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 марта 2018 года № 124 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000124>.



утверждать, что вопреки существованию данной проблемы большинство молодежи не сталкивалось с нарушением их прав и дискриминирующим отношением к ним, что подтвердили в своих ответах 80,9% лиц казахской национальности, 76,8% русских и 65,2% лиц других этносов.

Подводя итог вышеизложенному, отметим, что вопросы дискриминации и несоблюдения законных прав молодежи находятся в сфере постоянного внимания государства, проводится огромная работа по формированию инклюзивной культуры, которая основана на ценностях равенства, толерантности, открытости, терпимости и принятии друг друга членами общества вне зависимости от принадлежности индивида к той или иной социальной, этнической, языковой, религиозной группе, что обеспечивает мирное сосуществование граждан и устойчивость государства.

## 6.3. УРОВЕНЬ ДОВЕРИЯ МОЛОДЕЖИ К ИНСТИТУТАМ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

**Отношение к коррупции, правонарушениям и культуре «Арестантский уклад един», а также правоохранительным органам и вооруженным силам**

Дети являются одной из самых незащищенных групп населения как в социальном, так и в правовом аспекте. В связи с этим в последнее время особое внимание уделяется ребенку и как личности, и как члену общества, которое наделяет его определенными правами. В Казахстане провозглашено, что дети пользуются равной правовой и социальной защитой вне зависимости от происхождения и гражданского состояния родителей.



**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:**  
*equipped policemen  
on the street*

Однако, несмотря на данное концептуальное положение, не вся молодежь уверена в своей безопасности. Между тем чувство безопасности занимает базовую позицию в иерархии потребностей человека, и без частичного удовлетворения данной потребности невозможно гармоничное развитие личности, достижение ею самореализации. В этой связи целесообразно продемонстрировать следующие результаты социологического исследования «Молодежь Казахстана». В то время как большинство респондентов (74,4%) уверено в своей личной безопасности, 21,8% молодых людей выразили обеспокоенность в данном вопросе. При этом среди тех, кто не уверен в собственной безопасности, выделяются городские жители – 25,1% (для сравнения: аналогичный ответ выбирают еще реже среди сельской молодежи – 16,8%); старшая возрастная группа (24–28 лет) – 23,9%; девушки (25,3%); представители других этносов (27,3%). Также примечательно, что в территориальном отношении наибольшую обеспокоенность выразили жители южных регионов: Жамбылской (53,1%), Алматинской (37,9%) областей и г. Алматы (41,7%).

При распределении и детализации угроз, от которых молодежь считает себя защищенной, следует выделить следующие ответы респондентов

(Рисунок 6.5). Так, только 19,9% опрошенных считают себя защищенными от преступности, 38,2% полагают, что они, скорее, защищены, а, скорее, не защищенными и совсем незащищенными в совокупности признают себя 38,1% молодых казахстанцев. От произвола чиновников и правоохранительных органов защищены, по их собственной оценке, 16,3 и 15,3%, скорее защищены – 37,4 и 36%. Вместе с тем не уверены в своей защищенности от произвола чиновников 40,4% и от произвола правоохранительных органов – 38,5% опрошенных. Следовательно, значительное количество молодежи не доверяет государственным и правоохранительным органам. Также настораживает неверие в справедливый суд: 45,2% молодежи считает себя незащищенными от возможного вынесения судом несправедливого решения. Как правило, недоверие вызвано коррумпированностью государственных служащих. Защищенными от угрозы террористических актов считают себя только 15,3% молодых граждан, а, скорее, защищенными – 30,7%, при этом, скорее, не защищенными от данной угрозы признают себя 27,2% и совсем незащищенными – 12,8%.

Огромным шагом в обеспечении безопасности несовершеннолетних явилось создание указом Главы государства от 10 февраля 2016 года института Уполномоченного по правам ребенка в Республике Казахстан. В соответствии с данным документом Уполномоченный взаимодействует с государственными и общественными институтами в целях обеспечения гарантий прав и законных интересов детей, а также для восстановления

их нарушенных прав и свобод<sup>86</sup>. Однако, несмотря на наличие Уполномоченного по правам ребенка в Республике Казахстан, работа в данном направлении пока не налажена на должном уровне.

По данным Национального центра общественного здравоохранения МЗ РК, наиболее опасным проявлением, связанным с ущемлением прав молодых людей, является буллинг, а каждый пятый казахстанский подросток – жертва или участник буллинга.

Буллинг как форма молодежного насилия предполагает систематическую и целенаправленную травлю определенной группой молодых людей одного из своих сверстников, который не смог по различным причинам в полной мере социализироваться. Буллинг нередко является насаждением специфической культуры, характеризующейся девизом «Арестантский уклад один», которая поддерживается представителями преступных структур. Так, согласно результатам проведенного российскими учеными анкетирования школьников, 63% опрошенных ответили, что в их классе имеются учащиеся, с которыми никто не общается. Еще более информативными стали ответы на следующий вопрос исследования: 45% респондентов сообщили, что в их классе были учащиеся, которые не находили общего языка с другими ребятами и по этой причине уходили в другую школу. Также 63% респондентов доводилось видеть, как другого ученика неоднократно обижали, оскорбляли, пугали сверстники, при этом 17% указали, что травля имела место в интернет-пространстве<sup>87</sup>.

Ввиду неуклонного развития технического прогресса буллинг претерпел существенные изменения, связанные с перемещением травли в киберпространство, что позволяет вести речь о новой форме девиантного поведения – кибербуллинге. Анализ зарубежной научной литературы показывает, что буллинг следует рассматривать как типичный феномен в мировом масштабе, а не на региональном или индивидуальном уровне<sup>88</sup>.

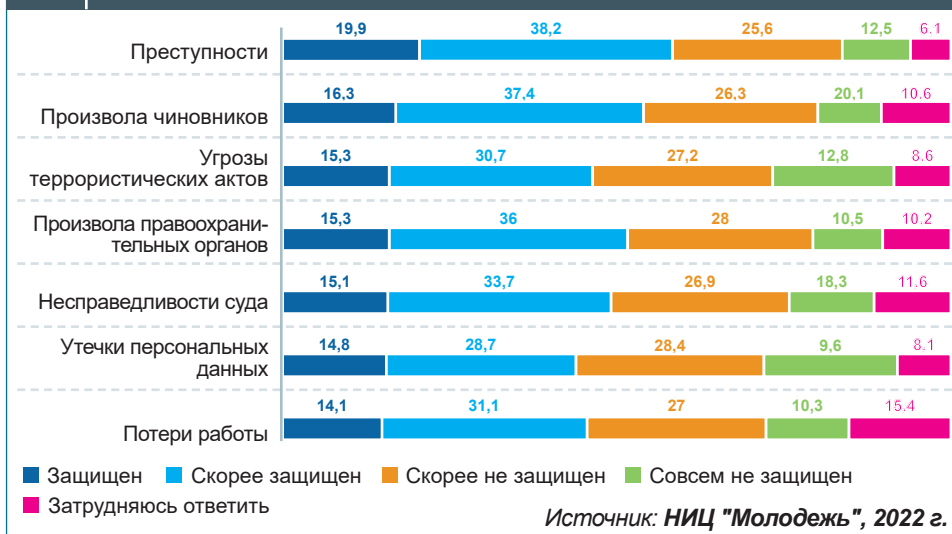
На сегодняшний день проблема буллинга в школьной среде является признанной, опасной, но, к сожалению, мало изученной, поскольку ее восприятие в контексте научной дискуссии началось недавно, в конце прошлого столетия. По данным Российской Высшей школы экономики, буллингу подвергаются 25% парней и девушек в период обучения в образовательных учреждениях среднего образования<sup>89</sup>.

Агрессивное преследование сверстников, страх и невозможность успешной социализации в среде ровесников негативно влияют на формирующуюся личность, что делает молодых людей уязвимыми к различным видам психологического воздействия, в том числе к вербовке со стороны террористических и экстремистских организаций.



**РИСУНОК 6.5**

Распределение ответов на вопрос «Как Вы считаете, возможны ли массовые выступления, протестные акции в Вашем регионе по следующим причинам? (один ответ)», 2022 г., %



<sup>86</sup> О создании института Уполномоченного по правам ребенка в Республике Казахстан: Указ Президента Республики Казахстан от 10 февраля 2016 года № 192 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000192>.

<sup>87</sup> Волчечкая Т. С., Авакьян М. В., Осипова Е. В. Криминологическая характеристика и профилактика скулшутинга и кибербуллинга в России и зарубежных странах // Всероссийский криминологический журнал. – 2021. – Т. 15, № 5. – С. 578–591.

<sup>88</sup> Bong, Su & Kim, Kyoung Min & Seol, Ki & Kim, Jun Won, Bullying perpetration and victimization in elementary school students diagnosed with attention-deficit/hyperactivity disorder / Su Hyun Bong, Kyoung Min Kim, Ki Ho Seol, Jun Won Kim // Asian Journal of Psychiatry. – 2021. – № 62. – P.102729–102735.

<sup>89</sup> Иванюшина В. А., Ходоренко Д. К., Александров Д. А. Распространенность буллинга: возрастные и гендерные различия, значимость размеров и типа школы // Вопросы образования // Educational Studies Moscow. – 2021. – № 4. – С. 220–242.

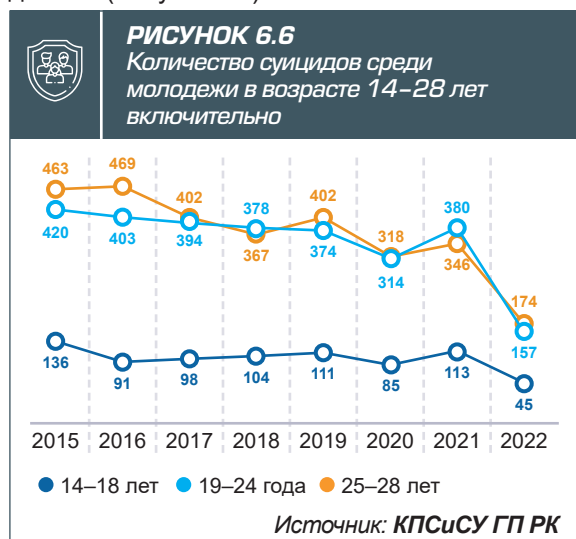


Зачастую потребность в ощущении сопричастности коллективу и в безопасном пребывании в обществе толкает подростков на самостоятельный поиск информации, материалов и контактов с представителями различных сообществ.

Закономерным становится тот факт, что жертвы буллинга в поисках социальной стабильности и безопасности зачастую самостоятельно ищут небольшие группы, готовые принять их в свои ряды. Это могут быть как группы по интересам, увлечениям и взглядам, так и агрессивные направленные организации, в том числе и преступные. Психологический протест подростка, отсутствие должного уровня критического мышления, нежелание находиться в роли жертвы и другие факторы способны провоцировать агрессивное поведение по отношению к иным группам по различным признакам: расовым, экономическим, конфессиональным и прочим. Замкнутые и одинокие молодые люди имеют наибольший потенциал вербруемости в социальных сетях. Зачастую в эти ряды попадают подростки, подверженные буллингу; их аккаунты в социальных сетях можно обнаружить, проанализировав количество друзей, активность в сообществах, публикуемый материал.

Социальность человеческой природы вынуждает лицо, подверженное регулярному буллингу, также искать уже имеющиеся прецеденты, формировать образ кумира на основе конкретных людей, прошедших через подобное в молодом возрасте и каким-либо образом запомнившихся общественности.

Нередко лица, подвергаемые буллингу, сводят счеты с жизнью; хотя это и не является единственной причиной, но довольно распространены случаи, когда молодые люди, не выдержав постоянного издеательства, совершают суицид, проявляя тем самым недоверие к институтам общественной безопасности. Между тем смертность от суицидов в Казахстане – это не только проблема несовершеннолетних, но и всего населения страны. Республика занимает восьмое место в мире по данному показателю<sup>90</sup>. Наряду с этим в стране за последнее десятилетие отмечается стабильное число самоубийств, которое в среднем составляет 52–53 случая на 100 тыс. населения<sup>91</sup>. При этом критическим считается порог свыше 20 случаев. Большинство – это молодые люди, не достигшие тридцатилетнего возраста. Причем данному явлению подвержены разные возрастные группы, о чем свидетельствуют официальные статистические данные (Рисунок 6.6).



Анализ приведенных статистических данных о суицидах в период с 2015 года показывает, что данное явление особенно распространено среди молодых людей в возрасте от 24 до 28 лет, хотя в отдельные годы количество суицидов в возрасте от 18 до 23 лет превышает остальные возрастные категории.

Следует отметить, что государством принимаются определенные меры по снижению самоубийств среди казахстанской молодежи. В частности, в марте 2020 года в Казахстане была принята «Дорожная карта по усилению защиты прав ребенка, противодействию бытовому насилию и решению вопросов суицидальности среди подростков на 2020–2023 годы». Кроме того, Центром поддержки гражданских инициатив разработаны «Атлас оценки качества профилактических мероприятий по предотвращению суицида среди молодежи Казахстана» и «Индекс социально-психологического

благополучия молодого человека». Данные нормативные документы приняты во исполнение рекомендаций, сформулированных ВОЗ, чей подход призван обеспечить сокращение к 2030 году числа самоубийств в мире на одну треть.

В частности, ВОЗ сформулированы следующие рекомендации:

- ограничить доступ к орудиям совершения самоубийства, таким как высокоопасные пестициды и огнестрельное оружие;
- вести разъяснительную работу со СМИ о необходимости ответственного подхода к освещению самоубийств;
- содействовать развитию у подростков социально-эмоциональных навыков;
- принимать меры по раннему выявлению, оценке, оказанию поддержки и последующему наблюдению за всеми, кто страдает от суицидальных мыслей и поведения.

<sup>90</sup> Рейтинг стран мира по уровню самоубийств / Suicide in the World // <http://who.int/data/gho/>.

<sup>91</sup> Дети в Казахстане почти каждый день совершают самоубийства // <https://litter.kz/kazakhstan-godami-ne-mozhet-reshit-problemu-suicidov/>.

Во исполнение данных рекомендаций в стране создаются различные общественные фонды. Государством разрабатываются программы, направленные на профилактику и предотвращение случаев суицида, и осуществляется финансирование за счет бюджетных средств. Так, ОФ «Институт равных прав и равных возможностей Казахстана» совместно с Фондом модернизации института семьи и брака «Воре» («Бөпе») запущен проект «Разработка и реализация комплекса мер по профилактике суицидов среди молодежи», который в настоящее время реализуется в 17 регионах страны. Проект запущен на грантовые средства НАО «Центр поддержки гражданских инициатив» по заказу Министерства информации и общественного развития РК<sup>92</sup>.

Важным вопросом в сфере обеспечения безопасности молодежи является выяснение уровня доверия молодых людей к институтам гражданского общества и государства. В частности, проведенный в ходе исследования опрос показал, что большое количество из опрошенной молодежи (42,4%) вообще никому не доверяет. При этом следует отметить, что из представителей гражданского общества особым доверием у молодежи пользуются ученые (18,2%), врачи (16,4%) и известные общественные деятели (11,3%). Менее влиятельными в данном вопросе оказались блогеры, вайнеры, тиктокеры (8,3%), лидеры политических партий (7,4%), религиозные деятели (7,3%), спортсмены (5,5%), бизнесмены (4,2%).

В целом, несмотря на сохраняющуюся тенденцию к снижению общего уровня преступности и уменьшению преступлений в отношении несовершеннолетних, попытки совершения преступлений со стороны молодежи все же имеют место. В связи с этим необходимо принимать адекватные меры, связанные с формированием ценностных ориентаций, способствующих усвоению полезных для общества правил поведения. Если молодые люди правильно и адекватно понимают содержание социальных норм, они будут самостоятельны в принятии решений о поведении. В работе с подростками необходимо сбалансированное сочетание индивидуального и коллективного педагогического воздействия. Эффективность профилактических мероприятий можно усилить комплексным использованием различных форм и видов действий, направленных на коррекцию ценностных ориентаций подростков с асоциальным поведением. Такой подход представляется весьма эффективным, позволяет формировать положительные качества личности и решать задачи, связанные с ее легким вхождением в общество.



КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

cyberpunk teenager,  
wearing cyberpunk hoodie

<sup>92</sup> 5 фактов о молодежном суициде в Казахстане // <https://the-steppe.com/razvitie/5-faktov-o-molodezhnom-suicide-v-kazahstane>.



Глава 7

# Государственная молодежная политика

## ГЛАВА 7. ГОСУДАРСТВЕННАЯ МОЛОДЕЖНАЯ ПОЛИТИКА

Усиление молодежного фактора во всех сферах жизни казахстанского общества, включая повышение уровня участия представителей молодежи в общественно-политических процессах, в значительной степени предопределяет современное состояние и перспективы дальнейшего развития Казахстана. Особую актуальность приобретает также формирование у современной молодежи мировоззрения, основанного на чувстве ответственности, гражданского долга, социальной и политической инициативы. В связи с этим для государства и представителей старшего поколения важно наилучшим образом содействовать успешной социализации и эффективной самореализации молодежи, развитию ее потенциала в интересах политического, социально-экономического и культурного развития республики. В свою очередь, все это обуславливает важность повышения уровня эффективности такого значимого направления деятельности государства и его органов, как молодежная политика, включая постоянное совершенствование ее концептуально-теоретических, организационных, правовых и иных основ и механизмов реализации. При этом молодежь выступает не только как объект данной политики, но и как ее субъект и ключевой партнер государства. Поэтому установление и поддержание конструктивного диалога между молодежью и уполномоченными государственными органами является залогом успешной реализации молодежной политики в Казахстане.

В данной главе рассмотрены особенности восприятия государственной молодежной политики (ГМП) молодыми гражданами, оценка отдельных ее аспектов, отраженная в результатах различных исследований, а также система институционального и законодательного обеспечения молодежной политики и роль казахстанской молодежи в общественных процессах. В рамках анализа также были использованы данные социологического исследования «Молодежь Казахстана», проведенного НИЦ «Молодежь» в 2022 году.

### 7.1. ВОСПРИЯТИЕ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ С ПОЗИЦИИ МОЛОДЕЖИ

НИЦ «Молодежь» в качестве одной из гипотез проведенного исследования было представлено следующее утверждение: «Для молодежи характерна невысокая степень уровня удовлетворенности реализуемой государственной молодежной политикой, которая обусловлена низким уровнем информированности о мерах государственной поддержки, т. е. о реализуемых программах и проектах, и, соответственно, невысокой степенью вовлеченности в них».

Совокупная доля респондентов, заявивших об удовлетворенности исследуемым направлением деятельности государства и его органов, составила 45,3%, тогда как неудовлетворенность выразили 23,8%. Примерно такое же соотношение наблюдается среди опрошенных представителей молодежи, которые выразили свои оценки относительно уровня эффективности реализации государственной молодежной политики: 46,4% ответов приходится на совокупно позитивные оценки и 25,4% – на совокупно негативные оценки (Рисунок 7.1).

В региональном срезе в абсолютно позитивных оценках уровня эффективности ГМП лидируют опрошенные из Атырауской (40,8%), Кызылординской (38,9%), Туркестанской (26,6%), Северо-Казахстанской (23,1%) и Восточно-Казахстанской (22,4%) областей. А среди респондентов, выразивших прямо противоположную позицию в данном вопросе, лидируют жители Жамбылской (30%) и Алматинской областей (10,5%), а также города Алматы (16,7%). Жамбылская область, кроме того, выступает лидером по уровню неудовлетворенности реализацией ГМП (49,2%).

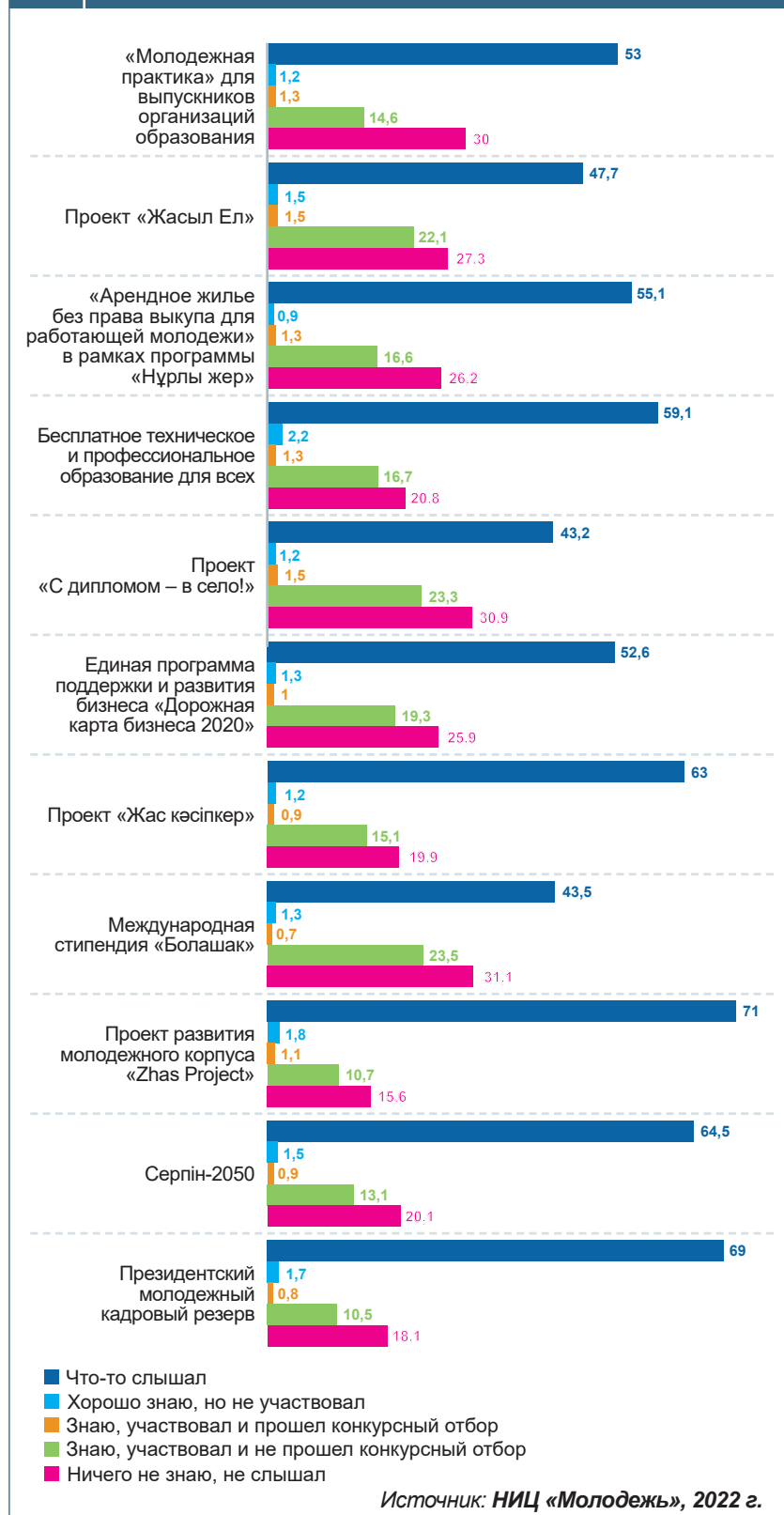
Следует также обратить внимание на критичность оценок городской молодежи, которая чаще отмечает неэффективность реализации ГМП (28%), чем сельская (21,3%).



Вместе с тем представляется, что отмеченные выше критические оценки во многом обусловлены не столько недоверием молодых граждан к государству и его уполномоченным органам, сколько отсутствием полного и объективного представления об их деятельности по реализации тех или иных направлений молодежной политики. В пользу этого свидетельствует то, что четверть респондентов (24,8%) вырази-

**РИСУНОК 7.2**

Распределение ответов на вопрос «О каких государственных программах и проектах по поддержке молодежи Вы слышали, знаете или являлись их участниками? (один ответ по каждой строке)»



ли свое незнание относительно ГМП. К тому же показатель данного отношения молодых казахстанцев к молодежной политике по сравнению с 2021 годом увеличился на 6,1% (с 18,7 до 24,8% – примечание).

При этом в разрезе места жительства респондентов городская молодежь менее информирована в данном случае, чем сельская: 27,3% против 21,1%. Особенно здесь выделяются мегаполисы Шымкент (36,6%) и Алматы (28,4%). В возрастном ракурсе свою неосведомленность наиболее отмечают респонденты младшей группы молодежи (14–18 лет) (34%), чем средняя (19–23 лет) – 19,8% и старшая группа (24–28 лет) – 20,1%.

Региональный ракурс демонстрирует следующий уровень неинформированности молодых казахстанцев о реализации ГМП. Лидирующие позиции здесь занимают Актюбинская (63,7%), Жамбылская (40%), Алматинская (30%), Павлодарская (30%) и Западно-Казахстанская (27,3%) области.

Очевидно, что государственная молодежная политика предполагает главным образом разработку и реализацию комплекса программ и проектов, призванных способствовать обеспечению социальных прав молодежи в сферах образования, здравоохранения, труда и занятости, развитию творческого потенциала, созданию условий для широкой социализации молодежи, формированию у нее ценностей патриотизма и т. д. В связи с этим важными являются, во-первых, осведомленность молодых граждан о соответствующих программах и проектах, во-вторых, непосредственное участие в них.

Однако среди респондентов преобладают лица, которые не

располагают какой-либо информацией о реализации отмеченных выше программ и проектов. Особенно в связи с этим выделяются «Zhas Project» (71%), Президентский молодежный кадровый резерв (69%), «Серпін-2050» (64,5%), «Жас кәсіпкер» и «Бесплатное и техническое образование для всех» (по 59,1%), «Арендное жилье без права выкупа для работающей молодежи» (55,1%) и «Молодежная практика» (53%) (Рисунок 7.2).

Наибольшая же пассивная осведомленность представителей молодежи (выявляемая за счет выбора формулировки ответа «Хорошо знаю, но не участвовал») относится преимущественно к таким проектам и программам в рамках ГМП, как «Болашақ» (23,5%), «С дипломом – в село!» (23,3%), «Жасыл Ел» (22,1%) и «Дорожная карта бизнеса 2020» (19,3%).

Отмечая опыт своего безрезультативного участия в рассматриваемых программах и проектах (ответ «Знаю, участвовал и не прошел конкурсный отбор»), респонденты чаще всего упоминают «Бесплатное и техническое образование для всех» (2,2%), «Zhas Project» (1,8%) и Президентский молодежный кадровый резерв (1,7%).

Наконец, больше всего молодых казахстанцев участвовало в проектах и программах «Жасыл Ел» (1,5%), «С дипломом – в село!» (1,5%), «Арендное жилье без права выкупа для работающей молодежи» (1,3%) и «Бесплатное и техническое образование для всех» (1,3%).



**ТАБЛИЦА 7.1**

Распределение ответов на вопрос «О каких государственных программах и проектах по поддержке молодежи Вы слышали, знаете или являлись участником?»

Государственные программы, молодежные проекты	Что-то слышал (-а)	Хорошо знаю, но не участвовал (-а)	Знаю, участвовал и прошел конкурсный отбор (-а)	Знаю, участвовал (-а), но не прошел конкурсный отбор	Ничего не знаю, не слышал (-а)
«Молодежная практика» для выпускников организаций образования	599	292	26	23	1 060
«Арендное жилье без права выкупа для работающей молодежи» в рамках программы «Нұрлы жер»	524	331	26	18	1 101
Проект «С дипломом – в село!»	617	465	30	24	864
Проект «Жасыл Ел»	546	442	29	29	954
Единая программа поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса 2020»	517	385	20	26	1 052
Международная стипендия «Болашақ»	621	470	14	25	870
Проект «Жас кәсіпкер»	397	302	18	23	1 260
Серпін-2050	402	261	17	30	1 290
Бесплатное техническое и профессиональное образование для всех	416	334	25	44	1 181
Проект развития молодежного корпуса «Zhas Project»	311	214	21	35	1 419
Президентский молодежный кадровый резерв	361	210	15	34	1 380

Источник: НИЦ «Молодежь», 2022 г.

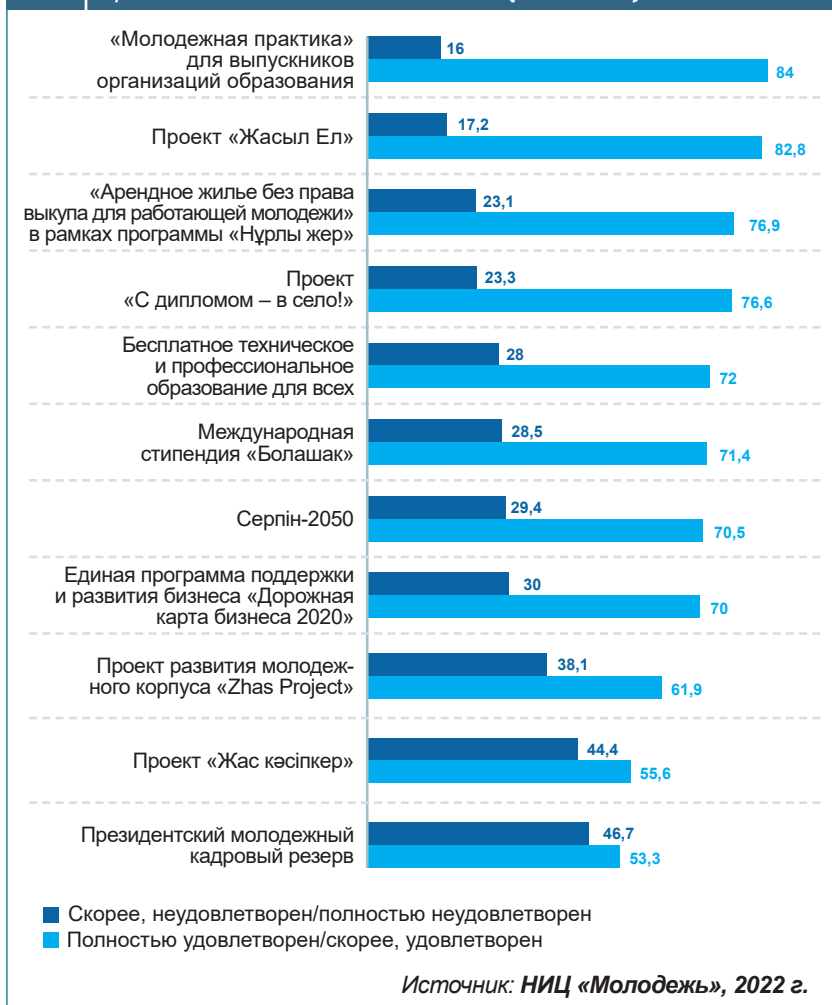
Таким образом, согласно результатам опроса, уровень участия в молодежных программах и проектах с учетом совокупности указанных выше ответов не превышает 3%, что является очень низким показателем.

Рассуждая об уровне удовлетворенности респондентов реализацией программ и проектов в рамках ГМП, следует иметь в виду ответы тех из них, кто в той или иной степени знает о рассматриваемых инициативах и участвовал в них. Положительным результатом в данном случае является превалирование представителей молодежи, давших положительные ответы, над теми, кто остался неудовлетворенным.

Уровень удовлетворенности молодежи участием в государственных программах и проектах варьируется от 53,3 до 84%. Максимальная удовлетворенность достигнута по программам и проектам «Молодежная практика» (84%), «Жасыл Ел» (82,8%), «Арендное жилье без права выкупа для работающей молодежи» (76,9%), «С дипломом – в село!» (76,6%) и «Бесплатное и техническое образование для всех» (72%). Минимальные оценки получил Президентский молодежный кадровый резерв (53,3%) (Рисунок 7.3).

**РИСУНОК 7.3**

Распределение ответов на вопрос «Если Вы принимали участие в каких-либо государственных программах по поддержке молодежи, насколько Вы удовлетворены оказанными услугами/предоставленными возможностями? (один ответ)»



Таким образом, ответы большинства респондентов, принявших участие в социологическом опросе НИЦ «Молодежь», подтвердили выдвинутую гипотезу по поводу невысокой степени удовлетворенности реализуемой государственной молодежной политикой ввиду низкого уровня информированности о ней.

Данное обстоятельство также подтверждают оценки специалистов в вопросах молодежной политики, полученные в результате экспертного опроса. В частности, положительно высказываясь о молодежной политике в целом, часть экспертов в большей степени оценивают отдельно взятые проекты, направленные на работу с молодыми людьми, нежели всю концептуальную ее часть. Следует также отметить, что в основном речь идет о качестве содержания и достаточном количестве соответствующих проектов.

При этом под сомнение ставятся эффективность и результативность осуществления данных проектов. По мнению экспертов, несмотря на «широкие возможности» молодежных ресурсных центров, работа с молодежью менее

эффективно ведется на региональном уровне. Эксперты также выражают неуверенность в реальной вовлеченности молодых людей в государственные проекты и программы. По их оценкам, существует риск того, что они оторваны от реальных нужд и потребностей молодежи. Отсюда и неоднозначность оценки молодежной политики, когда ее содержание и формы представляются непривлекательными для самих представителей молодежи. Все это усложняется низкой информированностью о текущих мерах и слабым охватом мероприятий, направленных на вовлечение молодых людей<sup>93</sup>.

## 7.2. ОБЗОР МЕЖДУНАРОДНЫХ И ИНЫХ НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ ПРОЕКТОВ СОДЕЙСТВИЯ РЕАЛИЗАЦИИ ПОТЕНЦИАЛА МОЛОДЕЖИ В КАЗАХСТАНЕ

Низкий уровень информированности молодых граждан Казахстана относительно государственной молодежной политики и их непосредственного участия в проектах и программах по ее реализации в определенной степени также подтверждают результаты исследований по вопросам молодежной тематики, проведенных различными неправительственными организациями и отдельными экспертами при поддержке международных и зарубежных донорских структур.

В частности, следует отметить социологическое исследование «Поколение Z в Казахстане: мотивация, самоопределение, ценности», проведенное в городах Алматы, Талдыкоргане и Шымкенте, а также в российском городе Ижевске в рамках молодежного социокультурного и образовательного проекта «Ozgeris YCI». Данный проект был реализован общественным фондом «КОМУНИ-

<sup>93</sup> Социологическое исследование «Молодежь Казахстана». – Астана: НИЦ «Молодежь», 2022. – С. 210

ТИПЛЮС» при поддержке Дипломатической миссии США в Казахстане в 2019–2021 годах. В ходе его реализации всего было опрошено посредством анкетирования и фокус-групповых дискуссий 884 респондента.

Хотя тема именно реализации ГМП в данном исследовании не рассматривается, оно интересно выявлением настроений и отношений к различным вопросам среди рассматриваемой категории молодежи в возрасте 15–22 лет. Прежде всего, у большинства респондентов наблюдается слабая ассоциация себя с обществом и отсутствие четкого понимания своей роли в нем. Показательными являются, в частности:

- 1) отнесение таких ценностей, как «Развитие страны» и «Служение обществу», к категории «Другое» на позиции среднего (10 человек) и низкого (16 человек) уровней важности соответственно;
- 2) игнорирование большинством респондентов общественного мнения (251 человек);
- 3) низкий уровень приверженности опрошенных молодых людей таким ценностям, как гражданское самосознание, законопослушность и служение обществу, с точки зрения их привития и воспитания в своих детях (19 человек)<sup>94</sup>.

Примечательно также, что большинство респондентов в качестве своих кумиров называют представителей шоу-бизнеса и культуры (133 человека). И только у небольшого количества опрошенных (11 человек) таковыми являются политики, включая Президента Казахстана К.К. Токаева<sup>95</sup>. В целом соответствующие симпатии представителей поколения Z дают основание отметить присущую многим представителям данной группы аполитичность и отсутствие у них базовых знаний относительно политических процессов в своих странах. Особенно это касается несовершеннолетних респондентов (15–17 лет).

Вместе с тем результаты проведенных в рамках рассматриваемого проекта фокус-групп демонстрируют достаточно большой уровень приверженности гражданскому самосознанию среди респондентов, главным образом из числа казахской молодежи в возрасте 17–22 лет. В городском срезе совокупное выражение соответствующих ответов выглядит следующим образом:

- 1) Шымкент (43%);
- 2) Талдыкорган (33%);
- 3) Алматы (15%)<sup>96</sup>.

В любом случае респонденты, опрошенные исследователями ОФ «КОМУНИТИПЛЮС», являются потенциальными потребителями государственных услуг, оказываемых в рамках реализации ГМП. В связи с этим основные результаты и выводы данного исследования могут быть использованы для выработки практических рекомендаций и предложений для государственных органов Казахстана, занимающихся работой с подростками и молодежью (МИОР, МНВО и т. д.).

Следует также отметить мнения отдельных рецензентов соответствующего аналитического отчета о том, что опрошенные в рамках данного проекта представители поколения Z – это «...молодые люди с западной картиной мира и традиционными ценностями. Они крутятся в информационном шуме, потребляемом всюду из разных каналов (*infosharing*). Поэтому высока потребность в получении качественной и проверенной информации, высока селекция веб-ресурсов»<sup>97</sup>. Такая оценка свидетельствует о важности проведения на постоянной основе уполномоченными государственными органами информационной и разъяснительной работы с указанной категорией молодых людей по разным аспектам ГМП с целью их привлечения в процесс ее реализации.

Другой исследовательский проект «Молодежь в Казахстане: оценка ценностей, ожиданий и стремлений» был реализован посредством проведения социологического опроса около тысячи молодых людей в возрасте от 14 до 29 лет в первой половине 2020 года. Исполнителем данного проекта выступил Исследовательский центр BISAM при поддержке Представительства Фонда имени Фридриха Эберта (ФРГ) в Казахстане.



**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:**  
future city with  
futuristic architecture

<sup>94</sup> Карманова Э. С., Курманов М. М., Аккожа Д. З., Калиева А. К., Вальковский А. OZGERIS – Young Community Interventions: Отчет о социокультурном и образовательном проекте, 2019–2021 годы. – Алматы: ОФ «КОМУНИТИПЛЮС», 2021. – С. 237.

<sup>95</sup> Там же, с. 241.

<sup>96</sup> Там же, с. 253.

<sup>97</sup> Там же, с. 271.



Результаты рассматриваемого исследования, в частности, демонстрируют:

- 1) отсутствие у совокупного большинства респондентов интереса к сфере политики в целом (58,3%), в том числе это касается региональной и местной политической повестки дня (47,3%);
- 2) отказ большинства молодых людей от занятия политикой (80%); при этом в разрезе места жительства респондентов сельская молодежь немного более настроена на отказ (66,4%), чем городская (60,7%)<sup>98</sup>;
- 3) сравнительно высокий уровень доверия респондентов к Президенту РК (48,3%), что в большей степени проявляется у представителей сельской молодежи (60,1%), чем у городской (39,5%);
- 4) наименьшее доверие среди молодежи к судам (37%) и полиции (36,1%)<sup>99</sup>;
- 5) высокий уровень патернализма среди молодых граждан. Показательным в этом отношении являются совокупные мнения подавляющего большинства респондентов относительно того, что правительство должно проявлять больше заботы об улучшении положения молодежи (88,4%) и социального обеспечения населения (87,9%)<sup>100</sup>.

По мнению авторов рассматриваемого аналитического отчета, «...молодые люди предъявляют высокие требования к предоставлению государством общественных благ, но они не желают прилагать собственные усилия для достижения социальной справедливости и повышения уровня жизни»<sup>101</sup>. Они также обращают внимание на то, что «молодые граждане сталкиваются с нарушением своих прав и свобод в различных сферах. При этом они не чувствуют, что государственные органы пытаются решить проблемы молодежи, и это демонстрирует разрыв между государственной политикой и программами и ожиданиями молодых казахстанцев»<sup>102</sup>.

Таким образом, исследование, проведенное Исследовательским центром BISAM, показывает высокий уровень аполитичности молодых казахстанцев, с одной стороны, и высокий уровень их ожиданий от государства относительно улучшения своего положения, с другой стороны. При этом, несмотря на реализацию достаточно большого количества проектов и программ в рамках государственной молодежной политики, они считают, что их потребности и интересы не учитываются. Однако в основе такого критического отношения к ГМП может лежать преимущественно сознательное неучастие представителей молодежи в процессе ее реализации.

## 7.3. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЕ И ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ

Вследствие ряда объективных и субъективных факторов, отражающих уровень развития казахстанского общества, государство играет определяющую роль в выработке и реализации молодежной политики и регулирования ключевых процессов в молодежной среде. Данное направление деятельности государства и его органов характеризуют следующие основные параметры.

1. Наличие концептуальных основ государственной молодежной политики, отражающих видение молодежной среды республики, основных проблем молодежи и путей их решения, а также принципы, направления и механизмы осуществления данной политики. В связи с этим в стране действовала Концепция государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан 2020: путь в будущее», утвержденная постановлением Правительства РК от 27 февраля 2013 года.

С учетом завершения действия указанного документа в ходе очередного заседания Совета по молодежной политике при Президенте Республики Казахстан, прошедшего 22 августа 2022 года под председательством государственного советника Е.Т. Карина, была поставлена задача по разработке новой Концепции молодежной политики. Для этого будут использованы аналитические данные ежегодного национального доклада «Молодежь Казахстана», независимые социологические исследования, предложения и рекомендации, сформированные в ходе экспертных и общественных дискуссий<sup>103</sup>.

Еще одним серьезным событием в рассматриваемой сфере стало утверждение постановлением Правительства РК от 12 октября 2021 года национального проекта «Ұлттық рухани жаңғыру». Он направлен на сохранение национально-культурной идентичности и реализацию художественно-творческого потенциала каждого казахстанца путем стимулирования создания новых культурных продуктов с повышением

<sup>98</sup> Шарипова Д., Бейменбетов С. Молодежь в Казахстане: оценка ценностей, ожиданий, стремлений. – Алматы: Представительство Фонда имени Фридриха Эберта в Казахстане, 2021. – С. 66, 68.

<sup>99</sup> Там же, с. 71.

<sup>100</sup> Там же, с. 75.

<sup>101</sup> Там же, с. 74.

<sup>102</sup> Там же, с. 76.

<sup>103</sup> Состоялось очередное заседание Совета по молодежной политике при Президенте Республики Казахстан / Официальный сайт Президента РК. Дата публикации: 22 августа 2022 года // <https://www.akorda.kz/ru/sostoyalos-ocherednoe-zasedanie-soveta-po-molodezhnoy-politike-pri-prezidente-respubliki-kazahstan-2275454>.

их качества и разнообразия, а также формирования у молодого поколения духовно-нравственных ценностей. Реализация проекта рассчитана на период с 2021 по 2025 год.

Направление III «Тәуелсіздік ұрпақтары» данного национального проекта ориентировано на развитие новых возможностей для молодежи, социализацию и трудоустройство этой социальной группы и ее вовлечение в общественно-полезную деятельность. Среди результатов, ожидаемых от реализации национального проекта «Ұлттық рухани жаңғыру», обозначены:

- повышение уровня информированности молодежи о государственных мерах поддержки;
- повышение уровня культуры волонтерства среди молодежи;
- социализация и снижение количества молодежи категории NEET;
- создание условий для участия молодежи в количестве не менее 800 тысяч человек в системе жилстройсбережений<sup>104</sup>.

2. Наличие правовых основ, включая, прежде всего, Закон РК «О государственной молодежной политике» от 9 февраля 2015 года. При этом периодически принимаются меры для совершенствования законодательной базы ГМП: так, в 2022 году в базовый закон были внесены поправки:

– согласно Закону РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам улучшения качества жизни лиц с инвалидностью» от 27 июня 2022 года. Данные поправки уточняют деятельность социальных служб для молодежи в рамках оказания психолого-педагогической, медико-социальной, юридической помощи и консультирования, распространяя ее на молодых граждан, которые проходили лечение от алкоголизма, наркомании и токсикомании, а также имеют инвалидность<sup>105</sup>;

– согласно Закону РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам волонтерской деятельности, благотворительности, государственного социального заказа, государственного заказа на реализацию стратегического партнерства, грантов и премий для неправительственных организаций, лекарственного и социального обеспечения» от 4 июля 2022 года.

Поправки, предусмотренные вторым из вышеуказанных законов, предусматривают замену слов «формирование, реализацию» на «формирование»<sup>106</sup>. Это связано с необходимостью разграничения функций и полномочий государственных органов, осуществляющих деятельность в рамках ГМП, с одной стороны, и молодежных и иных неправительственных организаций, с другой стороны, в процессе реализации государственного социального заказа. В результате за государственными органами сохраняются вопросы формирования, мониторинга реализации и оценки результатов государственного социального заказа в тех или иных направлениях ГМП. Непосредственно же его реализацией будет заниматься исключительно НПО.

Помимо этого, постановлением Правительства РК от 24 декабря 2021 года был утвержден и позднее внесен на рассмотрение в Мажилис Парламента проект Закона РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам государственной молодежной по-



**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:**  
*many people walk  
on the square in Astana*

<sup>104</sup> Об утверждении национального проекта «Ұлттық рухани жаңғыру». Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 октября 2021 года № 724 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000724>.

<sup>105</sup> О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам улучшения качества жизни лиц с инвалидностью. Закон Республики Казахстан от 27 июня 2022 года № 129-VII ЗПК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000129#z668>.

<sup>106</sup> О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам волонтерской деятельности, благотворительности, государственного социального заказа, государственного заказа на реализацию стратегического партнерства, грантов и премий для неправительственных организаций, лекарственного и социального обеспечения. Закон Республики Казахстан от 4 июля 2022 года № 134-VII ЗПК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000134#z229>.

литики». Им предусмотрено внесение поправок в Кодекс РК «О здоровье народа и системе здравоохранения» и Закон РК «О государственной молодежной политике». Законопроект был разработан во исполнение поручения Президента РК К.К. Токаева, озвученного им 15 января 2021 года во время выступления на открытии первой сессии Парламента РК VII созыва и касающегося внедрения в Казахстане индекса развития молодежи.

Данное поручение Главы государства касается приведения законодательства Казахстана по вопросам ГМП в соответствие с мировой практикой. Следует отметить, что Глобальный индекс развития молодежи был разработан с расчетом для 170 стран мира и публикуется под эгидой ООН с сентября 2013 года. Он включает в себя следующие пять критериев – образование, здоровье и благополучие, трудоустройство, политическое участие и гражданское участие. В свою очередь, эти критерии состоят из пятнадцати показателей. При расчете индекса используются данные национальных статистических агентств и базы данных ООН и Всемирного банка<sup>107</sup>.

Согласно рассматриваемому законопроекту, Индекс развития молодежи в Казахстане представляет собой сводный индекс для анализа реализуемой государственной молодежной политики и уровня развития молодежи по основным семи направлениям: образование, здоровье и благополучие, занятость и возможности, политическое участие, гражданское участие, досуг и безопасность. Правила внедрения и применения данного индекса утверждаются уполномоченным органом. На их основе местные исполнительные органы областей, районов, столицы, городов республиканского и областного значения обеспечивают проведение мероприятий по реализации индекса<sup>108</sup>.

Кроме того, данный законопроект:

- вводит понятие «молодежь категории NEET», обозначающее молодых граждан, не охваченных образованием и занятостью;

- возлагает на уполномоченный государственный орган в сфере межэтнических отношений обязанность по проведению разъяснительной работы среди молодежи по укреплению межэтнического согласия и толерантности;

- включает в число государственных органов, ответственных за реализацию ГМП, местные исполнительные органы районов и городов областного значения и определяет их компетенцию в данном направлении;

- расширяет направления деятельности молодежных ресурсных центров. В их компетенцию, в частности, войдут реализация проектов и программ, направленных на личностное и социальное развитие молодежи, информирование молодежи по вопросам охраны репродуктивного здоровья и организация неформального образования и работы молодежных трудовых отрядов.

28 сентября 2022 года проект Закона РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам государственной молодежной политики» был рассмотрен на пленарном заседании Мажилиса Парламента РК и принят депутатами в первом чтении<sup>109</sup>.

На законодательном уровне также был решен вопрос относительно совершенствования 30%-й квоты для женщин и представителей молодежи в возрасте 18–28 лет в избирательных партийных списках. Данная квота была введена по поручению Главы государства посредством принятия Конституционного закона РК «О внесении дополнений в Конституционный закон Республики Казахстан «О выборах в Республике Казахстан» от 25 мая 2020 года. При этом она была использована на практике во время выборов депутатов Мажилиса Парламента РК и маслихатов всех уровней, прошедших 10 января 2021 года.

В своем Послании народу Казахстана «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны», озвученном 1 сентября 2021 года, Президент РК К. К. Токаев выступил за законодательное закрепление нормы об обязательном учете 30%-й квоты для женщин и представителей молодежи в избирательных партийных списках при распределении депутатских мандатов в соответствии с результатами парламентских и местных выборов. Свое предложение по этому поводу он обосновал тем, что в итоговых составах депутатов Мажилиса Парламента и маслихатов всех уровней данная квота не нашла должного отражения. Кроме того, Глава государства предложил расширить перечень котируемых категорий граждан, включив в них людей с особыми потребностями<sup>110</sup>.

<sup>107</sup> Индекс благополучия молодежи Казахстана и краткий отчет по результатам национальных онлайн-консультаций с молодежью Казахстана (апрель 2014 года) / Официальный сайт Детского фонда ООН (ЮНИСЕФ) // (<https://www.unicef.org/kazakhstan/media/436/file/Публикация%20.pdf>).

<sup>108</sup> О проекте Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам государственной молодежной политики. Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 декабря 2021 года № 925 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000925>.

<sup>109</sup> Контроль над ценами возложат на МИТ, молодежи станет в два раза больше – мажилисмены одобрили ряд законопроектов / Официальный сайт Мажилиса Парламента РК. Дата публикации: 28 сентября 2022 года // <http://www.parlam.kz/ru/mazhilis/news-details/id49740/1/1>.

<sup>110</sup> Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны» / Официальный сайт Президента Республики Казахстан. Дата публикации: 1 сентября 2021 года. // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>.

В рамках исполнения данного поручения Президента РК были разработаны и 7 февраля 2022 года приняты Конституционный закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые конституционные законы Республики Казахстан» и Закон РК «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан». Поправки, внесенные первыми из них в Конституционный закон РК «О выборах в Республике Казахстан», устанавливают, что при распределении депутатских мандатов количество женщин, лиц, не достигших 29-летнего возраста, и лиц с инвалидностью должно составлять не менее 30% от общего числа полученных партией депутатских мандатов<sup>111</sup>.

Очевидно, что рассматриваемая мера позволит повысить уровень представительства молодежи в составе депутатского корпуса Мажилиса Парламента и маслихатов всех уровней. Особенно это актуально в связи с анонсированием Президентом РК в своем Послании народу Казахстана от 1 сентября 2022 года «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» проведения в первой половине 2023 года внеочередных выборов в указанные представительные органы власти.

3.1. Центральные и местные исполнительные органы, ответственные за различные направления молодежной политики. Уполномоченным органом по данному направлению является Министерство информации и общественного развития Республики Казахстан. Соответствующими вопросами непосредственно занимается входящий в его структуру Комитет по делам молодежи и семьи. Кроме того, всего на республиканском уровне теми или иными вопросами реализации ГМП в различной степени занимаются 10 министерств.

3.2. Консультативно-совещательные органы на центральном, региональном и местном уровнях в лице Совета по молодежной политике при Президенте Республики Казахстан и Советов по делам молодежи при акиматах областей, районов, городов республиканского и областного значения и столицы республики соответственно. Общее количество таких региональных и местных советов в Казахстане составляет 218.

4 марта 2022 года был утвержден новый состав Совета по молодежной политике при Президенте Республики Казахстан. В него вошли общественные активисты, молодые ученые, предприниматели, представители регионов, сельской и творческой молодежи, обладатели гранта «Тәуелсіздік ұрпақтары», члены Президентского молодежного кадрового резерва и лидеры молодежных организаций в количестве 28 человек. Ожидается, что данный орган станет действенной площадкой для системного продвижения молодежной повестки и комплексного решения проблем казахстанской молодежи<sup>112</sup>.

В интересах повышения уровня участия нижестоящих органов в реализации ГМП под эгидой Комитета по делам молодежи и семьи МИОР РК создана рабочая группа по совершенствованию деятельности региональных советов по молодежной политике при акимах регионов. По результатам первого ее заседания, проведенного 26 сентября 2022 года, НИЦ «Молодежь» представил рекомендации по пересмотру положений данных органов с обозначением в качестве приоритетов в их деятельности публичности, прозрачности, гендерности и инклюзивности<sup>113</sup>. Кроме того, в ближайшее время предстоит создать советы по делам молодежи при акиматах областей Абай, Жетысу и Улытау, образованных в мае 2022 года.

3.3. Молодежные ресурсные центры. На конец 2021 года их количество составило 228, включая областные – 14, в городах республиканского значения – 3, городские – 39 и районные – 175<sup>114</sup> (Таблица 7.2).



**ТАБЛИЦА 7.2**

Количество молодежных ресурсных центров и их сотрудников по регионам

№	Область, город	Количество МРЦ	Штатная численность МРЦ
1	Акмолинская область	20	139
2	Актюбинская область	14	144
3	Алматинская область	21	146
4	Атырауская область	8	116
5	Восточно-Казахстанская область	20	230
6	Жамбылская область	13	423

<sup>111</sup> О внесении изменений и дополнений в некоторые конституционные законы Республики Казахстан. Конституционный закон Республики Казахстан от 7 февраля 2022 года № 105-VII ЗПК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000105#z6>.

<sup>112</sup> Утвержден новый состав Совета по молодежной политике при Президенте Республики Казахстан / Казинформ. Дата публикации: 4 марта 2022 года // [https://www.inform.kz/ru/utverzhdhen-novyy-sostav-soveta-po-molodezhnoy-politike-pri-prezidente-respubliki-kazahstan\\_a3907344](https://www.inform.kz/ru/utverzhdhen-novyy-sostav-soveta-po-molodezhnoy-politike-pri-prezidente-respubliki-kazahstan_a3907344).

<sup>113</sup> Региональные советы по молодежной политике / Официальный сайт Министерства информации и общественного развития РК. Дата публикации: 26 сентября 2022 года // <https://www.gov.kz/memleket/entities/fam/press/news/details/430953?lang=ru>.

<sup>114</sup> Молодежная политика / Официальный сайт Министерства информации и общественного развития РК // <https://www.gov.kz/memleket/entities/fam/activities/1955?lang=ru>.

№	Область, город	Количество МРЦ	Штатная численность МРЦ
7	Западная-Казахстанская область	14	269
8	Карагандинская область	19	217
9	Костанайская область	20	121
10	Кызылординская область	10	133
11	Мангистауская область	8	161
12	Павлодарская область	13	195
13	Северо-Казахстанская область	15	85
14	Туркестанская область	18	421
15	Астана	1	25
16	Алматы	9	26
17	Шымкент	5	66
<b>Общее количество</b>		<b>228</b>	<b>2 915</b>

*Источник: НИЦ «Молодежь», 2022 г.*

4. Реализация различными государственными органами программ и проектов, направленных на решение жилищных, социальных, образовательных и иных вопросов молодежи. В том числе «Болашак», «Жасыл Ел», «Молодежная практика», «Серпін-2050», «С дипломом – в село!» и т. д.

Особое место среди них занимает Президентский молодежный кадровый резерв, направленный на подбор кадров для занятия руководящих должностей в системе государственного управления и квазигосударственном секторе. По итогам отбора, проведенного в 2019 и 2021 годах, в него вошло 350 человек. По данным Агентства РК по делам государственной службы, на текущий момент трудоустроено 245 резервистов. Из них в центральные государственные органы назначены 120, в местные – 42, в национальные компании – 47, негосударственные организации – 36 человек<sup>115</sup>.

В своем выступлении «Уроки “Трагического января”: единство общества – гарантия независимости», озвученном 11 января 2022 года на пленарном заседании Мажилиса Парламента РК, Президент РК К.К. Токаев заявил о продолжении практики привлечения новых управленческих кадров в рамках Президентского молодежного кадрового резерва.

5. Научное обеспечение реализации государственной молодежной политики, прежде всего, через Научно-исследовательский центр «Молодежь».

На сегодняшний день центр является единственным институтом в стране, изучающим социальное самочувствие и ключевые тренды казахстанской молодежи на системной основе.

На протяжении десяти лет центр осуществлял сотрудничество с целым рядом казахстанских экспертов в самых различных областях, затрагивающих такие аспекты жизнедеятельности молодежи, как демографические процессы, здоровье, образование и наука, труд и занятость, гражданское и политическое участие и т. д.

6. Введение с 2013 года практики разработки и представления Правительством РК ежегодного национального доклада «Молодежь Казахстана». В 2015 году законом РК «О государственной молодежной политике» был определен особый статус Национального доклада «Молодежь Казахстана» как документа, в котором содержится анализ реализации государственной молодежной политики и рекомендации по ее улучшению.

7. Вовлечение молодежных организаций в процесс реализации государственной молодежной политики на разных уровнях.

По данным МИОР РК, на начало 2022 года в Казахстане действовало 547 молодежных организаций. Вместе с тем законодательно установленное требование о сдаче неправительственными организациями ежегодных отчетов о своей деятельности в указанный госорган в 2021 году выполнили 432 из них. Это обстоятельство свидетельствует о формальном существовании большого количества молодежных НПО без ведения постоянной деятельности. Многие организации рассматриваемой категории также характеризует отсутствие системной информационной работы, включая ведение собственных веб-сайтов и аккаунтов в популярных социальных сетях.

С учетом всего этого молодежные общественные организации представляются недостаточно эффективным партнером государства по работе в молодежной среде. К тому же, согласно результатам социоло-

<sup>115</sup> Корецкая Т. Амбициозным профессионалам – зеленый свет / ЮКинформ. Дата публикации: 31 августа 2022 года // <https://ujanka.kz/ambicioznyy-professionalam-zelenyj-svet>.

логического исследования НИЦ «Молодежь», преобладающая часть молодых граждан не участвует в работе соответствующих организаций (60,7%).

В целях содействия преодолению указанных выше критических аспектов МИОР РК, в частности, создало новую дискуссионную площадку с участием руководителей ведущих молодежных организаций Казахстана. Ее первое заседание с участием вице-министра А. С. Данилова было проведено 23 февраля 2022 года и посвящено вопросам изменения отдельных подходов в реализации ГМП и создания эффективных механизмов взаимодействия государственных органов и общественных организаций в регионах<sup>116</sup>.

Таким образом, ключевые механизмы реализации государственной молодежной политики имеют свои сильные и слабые стороны. Вместе с тем фактор наличия последних стимулирует к выработке и принятию новых мер в интересах совершенствования ГМП. Представляется, что положительному решению соответствующих задач будет способствовать уже выстроенная и работающая система взаимодействия заинтересованных государственных и негосударственных структур.

#### 7.4. ВАРИАНТЫ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ПРОЦЕССОВ И РОЛИ МОЛОДЕЖИ В НИХ

Проводимый в настоящее время Президентом РК К.К. Токаевым официальный политический курс по реформированию политической системы страны способствует расширению условий и возможностей для заинтересованных граждан и институтов гражданского общества по участию в общественно-политической жизни Казахстана и управлению делами общества и государства на разных уровнях. Особенно это проявляется в избирательном процессе Казахстана в связи с:

- введением с 2021 года прямой выборности акимов городов районного значения и сельских населенных пунктов местным населением. При этом баллотироваться на данную должность могут граждане в возрасте с 25 лет;
- переходом к смешанной избирательной системе для выборов депутатов Мажилиса Парламента и маслихатов областей, городов республиканского значения и столицы;
- переходом к мажоритарной избирательной системе для выборов депутатов маслихатов районов и городов областного значения;
- введением с 2024 года прямой выборности акимов районов и городов областного значения;
- предстоящим созданием в рамках реформирования системы местного самоуправления в городах районного значения и сельских населенных пунктах представительных органов – кеңесов, члены которых будут избираться гражданами.

Все это стимулирует казахстанцев к активному участию в избирательном процессе с применением своего пассивного избирательного права посредством выдвижения (самостоятельного либо через общественные объединения) на различные выборные государственные должности.

В этих условиях большую роль могут сыграть молодежные организации разного уровня (республиканские, региональные, местные), способные выдвигать и поддерживать своих кандидатов на те или иные выборные должности. В свою очередь, это может повысить уровень их привлекательности в глазах целевой аудитории и, как следствие, увеличить свои ряды за счет новых членов. В то же время для этого соответствующим организациям следует активизировать свою работу с молодежью, особенно по информационной линии.

Возможное повышение уровня участия молодых граждан в общественно-политических процессах способно также стимулировать их к объединению друг с другом и созданию новых молодежных организаций.

На отношения между молодежью и государством в ближайшей перспективе способны также повлиять инициативы Президента РК К.К. Токаева по развитию человеческого капитала, озвученные им 1 сентября 2022 года в Послании народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество». Это, в частности:

- отчисление 50% от ежегодного инвестиционного дохода Национального фонда РК на специальные накопительные счета детей до достижения ими 18 лет. Данная мера будет реализована с 2024 года. Накопленными же денежными средствами их получатели смогут воспользоваться исключительно для приобретения жилья и/или получения образования;
- выделение абитуриентам образовательных грантов, которые в зависимости от результатов ЕНТ и иных показателей будут дифференцированы по размеру – от 30 до 100%, а также предоставление льгот-

<sup>116</sup> В МИОР создана новая площадка для взаимодействия с молодежными организациями / Официальный сайт Министерства информации и общественного развития РК. Дата публикации: 23 февраля 2022 года // <https://www.gov.kz/memleket/entities/fam/press/news/details/331500?lang=ru>.



**РИСУНОК 7.4**

Распределение ответов на вопрос «На что необходимо обратить внимание в реализации государственной молодежной политики в первую очередь? (один ответ)», %



ных кредитов на обучение под 2–3% годовых<sup>117</sup>.

Ожидается, что реализация этих и иных социальных инициатив государства будет способствовать повышению уровня доверия к нему со стороны представителей разных категорий казахстанской молодежи.

Указанные факторы также дополняет наблюдаемое с сентября 2022 года резкое увеличение цен на арендное жилье в крупных городах Казахстана в связи с большими миграционными потоками в республику из России. Особенно это затрагивает интересы студентов вузов и колледжей, прибывших в соответствующие города из других населенных пунктов для прохождения обучения. В связи с этим среди молодежи могут быть сформированы дополнительные ожидания и требования по отношению к государству, связанные с усилением регулирования миграционных процессов и рынка съемного жилья.

В этих условиях рассмотренные выше критические аспекты в процессе

реализации государственной молодежной политики могут стать косвенными факторами негативного отношения молодых гражданам к тем или иным решениям и действиям государства. Кроме того, участие представителей молодежи в разных акциях протеста, деятельности криминальных структур или деструктивных религиозных организаций является фактической альтернативой их неучастия в государственных программах и проектах вследствие незнания о них.

Таким образом, недопущение возможного ухудшения ситуации в отношениях между молодежью и государством требует повышения уровня эффективности реализации ГМП по всем ее направлениям.

Согласно результатам социологического исследования НИЦ «Молодежь», большинство молодых казахстанцев ожидает от государства положительного решения таких вопросов, как трудоустройство (29,8%), обеспечение молодых семей жильем (28,3%) и повышение доступности и качества высшего образования (14,6%).

В региональном ракурсе первый из этих вопросов особенно актуален среди жителей Актюбинской (92,3%), Жамбылской (40,8%) и Туркестанской (37,5%) областей. Вопросы жилищного обеспечения особенно волнуют респондентов из Северо-Казахстанской (46,2%), Акмолинской (37,8%) и Жамбылской (37,7%) областей. Что касается повышения доступности и качества высшего образования, то наиболее всего этими вопросами озадачена молодежь из Атырауской области (35,2%) и города Алматы (21,1%).

Из всего этого следует, что большая часть казахстанской молодежи заинтересована в реализации государственной молодежной политики в качестве одного из ключевых факторов удовлетворения своих интересов и потребностей, особенно социально-экономического характера. В то же время сами молодые граждане в силу тех или иных причин не принимают какого-либо участия в этом процессе. Поэтому проявление с их стороны какой-либо критики в адрес государственных органов и их должностных лиц, осуществляющих деятельность в рамках определенных направлений ГМП, очень часто обусловлено незнанием ими особенностей данной деятельности.

В связи с этим ключевая задача государства и его органов, участвующих в реализации ГМП, заключается в том, чтобы привлечь как можно больше представителей молодежи к участию в этом процессе в допустимых действующим законодательством Казахстана формах. Особенно это касается государственных программ и проектов в поддержку рассматриваемой социальной группы. Важно, чтобы молодежь ощутила себя полноправным субъектом ГМП и имела доступ ко всем механизмам ее реализации.

<sup>117</sup> Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» / Официальный сайт Президента Республики Казахстан Дата публикации: 1 сентября 2022 года. // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>.

## ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В 2022 году Казахстан вступил в новый этап развития, характеризующийся необходимостью политической модернизации и структурных экономических преобразований. За тридцать лет независимости страна провела масштабные реформы, позволившие укрепить демократические правовые процедуры, нарастить объем отечественной экономики в реальном выражении в 2,5 раза, а ВВП на душу населения в долларовом эквиваленте – более чем в 13 раз, что обеспечило Казахстану безусловное лидерство в Центральной Азии. За три десятилетия национальная экономика преодолела ряд вызовов и глобальных кризисов, в итоге став полноценным участником мировой экономической системы.

Вместе с тем текущая геополитическая ситуация диктует требование о дальнейшем прогрессе для непрерывного повышения устойчивости и конкурентоспособности национальной экономики. Стратегической инвестицией в будущее страны является развитие человеческого капитала, в частности молодых людей, на долю которых приходится значимая часть населения Казахстана. Сегодня в республике проживает 19,5 млн человек, из них свыше 3,7 млн – это молодые граждане. Каждый пятый житель республики – молодой человек в возрасте от 14 до 29 лет. Возрастной диапазон, определяющий молодежь, закреплён текущей редакцией закона «О государственной молодежной политике».

В рамках общественной дискуссии, а также в ходе заседаний Национального совета общественного доверия и Парламента РК был проработан вопрос о повышении до 35 лет верхнего возрастного порога, определяющего принадлежность к молодежи. При данной методике подсчета численность молодых людей вырастет до 6 млн казахстанцев. Таким образом, к категории «молодежь» будет отнесен каждый третий житель страны.

Увеличение возрастного диапазона молодежи является общемировой тенденцией в связи с ростом средней продолжительности жизни и позволяет расширить доступ для существенной доли населения к различным социальным «лифтам» и в то же время увеличить нагрузку на них.

Политическая модернизация республики является приоритетным направлением в рамках обозначенного в Послании Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу создания Справедливого Казахстана. Начало реформирования действующих институтов власти было положено посредством проведения общенационального референдума по внесению поправок в Конституцию.

Молодые казахстанцы в целом довольно активно интересуются как политической жизнью в нашей стране, так и процессами, происходящими в сопредельных странах. Исходя из исследований НИЦ «Молодежь», каждый десятый молодой казахстанец в течение года хотя бы раз был задействован в тех или иных формах активизма – от участия в публичных дискуссиях до сбора гуманитарной помощи и экологических акций. 20,6% опрошенных молодых людей проявляют интерес к политике только при резонансных событиях, а 17,8% периодически вовлекаются в волонтерскую деятельность.

Казахстанская молодежь широко использует возможности интернета и социальных сетей для интеграции в современном обществе. В целом при поиске работы молодые люди ориентируются на материальный достаток (62,0%) и успешно используют нетворкинг для трудоустройства (26,0%). Респонденты отмечают мобильность как популярный современный тренд, при этом более половины молодых людей (62,5%) планируют остаться в Казахстане.

Для получения целостной картины, а также изучения тенденций и изменений в молодежной среде НИЦ «Молодежь» ежегодно выпускает Национальный доклад «Молодежь Казахстана», являющийся комплексным научным трудом. Как показал анализ, за годы независимости во многих сферах жизнедеятельности достигнуты положительные результаты. Например, молодые люди стали внимательнее относиться к своему здоровью, придерживаться ЗОЖ, заниматься спортом, а также мотивированы заниматься неформальным самообразованием.

Однако еще остаются нерешенными многие вопросы. В частности, действуют негативные тенденции в социально-экономическом обеспечении молодежи: более половины респондентов не имеют возможности создавать накопления при текущем уровне доходов семьи. Кроме того, несмотря на многочисленность национальных проектов в сфере молодежной политики, наблюдается низкая осведомленность молодежи о данных проектах и малая ее репрезентативность в них. Данный парадокс сигнализирует об односторонности, неполноте и раздробленности проектов, их направленности в большей степени на социальную поддержку, нежели на создание условий для развития молодежи.

В то же время отсутствует единый «зонтичный» документ по молодежной политике. Последний стратегический документ (Концепция государственной молодежной политики «Казахстан 2020: путь в будущее») функционировал до 2020 года. Поэтому в целях создания комплексной программы по молодежной политике, учитывающей современные глобальные тенденции и потребности молодежи, ведется разработка новой Концепции молодежной политики.



## РЕКОМЕНДАЦИИ

### ГЛАВА 1. ДЕМОГРАФИЯ

**1. Министерству информации и общественного развития РК** рекомендовано возродить работу института семьи в целях снижения разводимости на ранних стадиях брака, а также формирование ценностей семейной культуры, придерживаясь национальных традиций и имиджа успешной молодой семьи. В это направление следует включить такие виды деятельности, как пропаганда семейной жизни, ценностей отцовства и материнства, помощь в создании школы тещи и снохи. Рекомендовано создание благоприятных условий молодым семьям для увеличения рождаемости и разработка национального проекта поддержки молодых многодетных семей. Успешная реализация этого комплексного мероприятия должна привести к ежегодному снижению количества разводов среди молодежи.

**2. Министерству здравоохранения РК** рекомендуется разработать и реализовать проект по повышению доступности медицинских услуг для молодежи независимо от места ее проживания, пола, культурно-этнических особенностей, состояния здоровья, миграционного статуса. В рамках комплексного мероприятия рекомендуется проработать вопрос увеличения количества и качества молодежных центров, особенно в сельской местности, усилить пропаганду здорового образа жизни, оказывать комплексные медико-психологические услуги подросткам и молодым людям. При разработке и реализации мероприятий по снижению смертности среди молодежи необходимо делать акцент на ее причинах, опасных поведенческих факторах (чрезмерном употреблении алкоголя, наркотиков, табака).

Необходимо поддержать развитие системы статистического учета естественного движения населения, электронных ресурсов, в целях обеспечения полной регистрации случаев смерти среди молодежи, подтвержденной диагностики причин смерти среди молодежи. В качестве показателя успешной реализации данного комплекса мероприятий рекомендуется принять снижение смертности от различных заболеваний среди молодежи и создание единой информационно-статистической базы по молодежи.

**3. Национальному бюро статистики Агентства стратегического планирования и реформ РК** рекомендуется создать систему мониторинга факторов, влияющих на демографические процессы (возвращение кандасов, пандемия COVID-19, изменение климата, военные конфликты, геополитическая ситуация, неравенство доходов, и др.), а также статистические базы данных и обеспечить доступ к ним. В качестве индикатора успеха этой рекомендации рекомендуется обновлять ежегодный сборник статистических данных о молодежи.

**4. Министерству науки и высшего образования РК** рекомендуется развивать академическую мобильность и разработать профессиональный стандарт «демограф» через систему грантовой поддержки студентов, магистров, докторантов и ученых в области развития демографических знаний. Рекомендуется создать базу данных демографов и экспертов для предоставления консультаций и выработки практических рекомендаций в области научно-организационного обеспечения демографической и миграционной политики среди молодежи. Также в целях сокращения миграционного потока молодежи и решения социальных проблем рекомендуется планировать размещение технических, профессиональных и послесредних образовательных организаций и вузов в регионах, а не в крупных городах, в соответствии с реальными потребностями рынка труда и в соответствии с экономическим развитием регионов. Для обучающихся с семьями рекомендуется создание таких условий, как дистанционный формат обучения, предоставление общежития (если один из супругов является студентом), создание детских учреждений при вузах с участием студентов-педагогов в качестве стажера и волонтерского опыта. В качестве индикатора можно взять снижение несбалансированности поселений и появление молодых специалистов-демографических специалистов за счет молодых людей, уезжающих в города с целью получения высшего и профессионального образования.

**5. Министерству труда и социальной защиты населения РК** рекомендуется разработать меры, направленные на решение проблем производительной занятости, безработицы среди молодежи, особенно в сельской местности, в области социальной политики. В качестве индикатора рекомендуется брать снижение несбалансированности внутренней миграции молодежи в сфере труда, сокращение безработицы среди сельской молодежи.

**6. Министерству здравоохранения РК и Министерству труда и социальной защиты населения РК, Министерству науки и высшего образования РК**, а также заинтересованным центральным государственным и местным исполнительным органам в разработке документов системы государственного планирования, рекомендуется использовать результаты прогнозных исследований, научных и академических исследований, а также применять «доказательный» принцип.

## ГЛАВА 2. ЗДОРОВЬЕ

**1. Министерству здравоохранения РК** рекомендуется создать единую постоянно действующую электронную базу данных по всем показателям здоровья молодежи в 2023 году в целях мониторинга и изучения основных показателей здоровья молодежи, а также с учетом того, что верхний возраст молодежи увеличился до 35 лет.

**2. Министерству здравоохранения РК** совместно с **Министерством внутренних дел РК, Генеральной прокуратурой РК** провести углубленные исследования по изучению и анализу причин смертности молодежи от внешних причин, таких как отравления, травмы, самоубийства, несчастные случаи, и в 2023 году подготовить аналитический доклад.

**3. Министерству здравоохранения РК** совместно с **Министерством внутренних дел РК, Министерством информации и общественного развития РК, Генеральной прокуратурой РК** изучить проблемы распространения наркозависимости среди молодежи и в 2023 году подготовить аналитический доклад.

**4. Министерству здравоохранения РК** совместно с **Министерством внутренних дел РК, Министерством просвещения РК, Министерством науки и высшего образования РК** рекомендуется создать рабочую группу в 2023 году по внедрению культуры обращения к психологам, а также по предоставлению ваучеров анонимно на психологические услуги нуждающимся среди студентов, склонных к суициду, а также рекомендуется разработать среднесрочные и долгосрочные планы профилактики суицидального поведения.

**5. Министерству здравоохранения РК** совместно с **Министерством информации и общественного развития РК** разработать конкретный алгоритм взаимодействия Молодежных центров здоровья и Молодежных ресурсных центров и в 2023 году подготовить руководство для сотрудников данных центров.

**6. Министерству культуры и спорта РК** совместно с **Министерством здравоохранения РК, Министерством просвещения РК, Министерством науки и высшего образования РК** разработать комплексный план по улучшению спортивной инфраструктуры для молодежи и подготовить дорожную карту на 7 лет.

## ГЛАВА 3. ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

**1. Министерству просвещения РК и местным исполнительным органам** в целях преодоления дисбалансов в развитии сети организаций среднего образования и постепенной ликвидации дефицита учебных мест важно синхронизировать планы по строительству и вводу в эксплуатацию новых объектов образования с прогнозами демографических изменений в регионах страны. Так, рекомендуется разработать дорожную карту для решения данной проблемы.

**2. Министерству просвещения РК, Министерству культуры и спорта РК и местным исполнительным органам** в целях выравнивания образовательных возможностей городской и сельской молодежи и в конечном итоге сокращения разрыва в качестве среднего образования этих двух категорий молодых казахстанцев рекомендуется активизировать работу по укреплению материально-технической базы организаций среднего образования, МКШ, преимущественно в сельской местности. В число задач работы по данному направлению особо важно включить следующие: довести до нуля численность аварийных зданий, снизить на 50% количество школ с отоплением на твердом топливе, оснастить школы туалетами, соответствующими санитарным нормам и внутри здания, обеспечить наличие спортивных залов и инвентаря, столовых и буфетов во всех школах страны. Требуется также улучшение материально-технической базы организаций дополнительного образования в системе среднего образования, культуры и спорта.

**3. Министерству просвещения РК** совместно с **Министерством внутренних дел РК и Министерством по чрезвычайным ситуациям РК** рекомендуется обеспечить безопасные условия пребывания детей и молодежи в организациях образования, провести профилактические мероприятия по недопущению фактов насилия, буллинга и др. Для этого рекомендуется подготовить специальное руководство для педагогов и для обучающихся.

**4. Министерству просвещения РК и региональным управлениям образования** предлагается обратить особое внимание на оснащение общеобразовательных школ, принимающих детей с ООП, специальным оборудованием для качественного предоставления учебного материала и снижения дифференциации между обучающимися в доступе к нему, также провести анализ требуемого и недостающего оснащения, специального оборудования в общеобразовательных школах, принимающих детей с ООП, для формирования бюджета по его приобретению.

**5. Министерству просвещения РК и региональным управлениям образования** в контексте не-

хватки педагогов по работе с детьми и молодежью с ООП, в особенности в сельской местности, целесообразно два раза в год направлять сводные заявки в вузы для будущего формирования государственного образовательного заказа и грантов МИО в разрезе специальностей (дефектологи, олигофренопедагоги, логопеды и т. д.).

**6. Министерству просвещения РК** совместно с **Министерством здравоохранения РК** с учетом того, что все еще сохраняется потребность в педагогах, обладающих специализацией и навыками работы с детьми и молодежью с ООП, необходимо обеспечить более широкий доступ педагогов к программам курсов повышения квалификации и переподготовки.

**7. Министерству просвещения РК** совместно с **Министерством цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности РК** и **региональными управлениями образования** в повышении текущего низкого уровня функциональной и инфокоммуникационной грамотности среди детей и молодежи, в особенности в сельской местности, могут помочь такие меры, как в течение двух лет полностью оснастить школы, организации ТипО компьютерной техникой с подключением к сети интернет на скорости, позволяющей беспрепятственно осуществлять учебный процесс. В этом направлении следует особенно широко использовать потенциал ГЧП, предусмотрев меры стимулирования частного сектора.

**8. Министерству просвещения РК** совместно с **Министерством высшего образования и науки РК** с учетом различий в языковых компетенциях городской и сельской школьной молодежи в области английского и других иностранных языков важно проработать вопрос расширения доступа сельской молодежи к изучению английского языка.

**9. Региональным управлениям образования** совместно с региональными управлениями культуры и спорта для обеспечения более широкого доступа сельской молодежи к дополнительному образованию рекомендуется расширить спектр услуг дополнительного образования, предоставляемых на базе сельских школ и домов культуры.

**10. Министерству просвещения РК** совместно с **Министерством высшего образования и науки РК, Министерством индустрии и инфраструктурного развития РК, Министерством национальной экономики РК** в целях выравнивания территориальных дисбалансов распределения сети организаций ТипО потребуются соотнести профили организаций ТипО в регионах со специализацией региона. Наличие в регионе предприятий по профилю деятельности организаций ТипО способствует более активному развитию дуального обучения, а также сдерживанию оттока местной молодежи в крупные города страны.

**11. Министерству информации и общественного развития РК** совместно с **Министерством высшего образования и науки РК, Агентством РК по регулированию и развитию финансового рынка, Министерством юстиции РК, Министерством внутренних дел РК** и другими заинтересованными государственными органами полезно активизировать работу по популяризации неформального образования среди детей, молодежи и взрослых в целях преодоления дефицита важных функциональных компетенций (финансовых, цифровых, языковых, правовых и др.) и разработать критерии оценки.

**12. Министерству просвещения РК** совместно с **Министерством высшего образования и науки РК, Министерством индустрии и инфраструктурного развития РК, Министерством национальной экономики РК** в целях выравнивания региональных диспропорций инфраструктурного развития науки, распределения сети организаций, занятых НИОКР, целесообразно регулировать с учетом специализации регионов. Это позволит сбалансировать темпы технологического развития регионов, снизить барьеры, препятствующие притоку молодых в науку.

**13. Министерству просвещения РК** совместно с **Министерством высшего образования и науки РК, Министерством труда и социальной защиты РК, Министерством индустрии и инфраструктурного развития РК, Министерством национальной экономики РК** для обеспечения плавного замещения научных кадров, выбывающих по естественным причинам, важно учитывать демографические изменения в структуре контингента организаций, занятых НИОКР, при формировании государственного заказа на подготовку научных кадров. Кроме того, в целях сокращения оттока молодых научных сотрудников важно увеличить базовый оклад и расширить статью расходов на оплату труда научных работников в структуре затрат на НИОКР.

**14. Министерству высшего образования и науки РК** необходимо тщательно изучить причины низких показателей защищаемости по итогам обучения молодежи в докторантуре и выпустить публичный отчет. Отсутствие мер в этом направлении уже сегодня наносит экономический ущерб государству: слабый эффект от финансовых ресурсов, затрачиваемых на подготовку научных кадров, слабая динамика восполнения научных кадров старше 55 лет молодыми.

**15. Министерству высшего образования и науки РК, Министерству просвещения РК** совместно с **Министерством информации и общественного развития РК** и **Национальной комиссией по делам женщин и семейно-демографической политике при Президенте РК** в целях преодоления гендерной

сегрегации в образовании и науке представляется перспективным проведение информационной кампании по популяризации педагогических профессий среди мужчин и инженерных, технических профессий среди женщин через платформы социальных сетей.

## ГЛАВА 4. СОЦИАЛЬНОЕ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ

**1. Министерству цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности РК** совместно с **местными исполнительными органами** рекомендуется ускорить работу по обеспечению дальних сельских населенных пунктов высокоскоростным доступом к сети интернет. Для сокращения разрыва в благополучии городской и сельской молодежи, существующего, несмотря на прилагаемые в Казахстане усилия по реализации целенаправленной политики в области социальной защиты молодежи, перспективным представляется использование возможностей цифровизации.

**2. Агентством по стратегическому планированию и реформам РК** предлагается провести интегральную оценку эффективности мер, направленных на обеспечение занятости молодежи. С учетом того, что достижение благополучия молодежи возможно лишь при условии реализации двух взаимосвязанных факторов – предоставления качественного образования и обеспечения производительной занятостью, – с одной стороны, нуждаются в обновлении основные направления поддержки молодежи, которые в Казахстане не менялись более двадцати лет, а с другой стороны, требуется комплексная оценка эффективности принимаемых мер.

**3. Министерству просвещения РК** совместно с **Министерством науки и высшего образования РК, Министерству труда и социальной защиты РК** необходимо каждые три года пересматривать перечень специальностей, по которым выдаются государственные гранты, в связи с тем, что рынок труда постоянно пополняется новыми и востребованными профессиями. При этом важно принимать во внимание, что основу профессий будущего определяет и будет определять цифровизация, которая сегодня внедряется во все сферы деятельности, однако социально значимые профессии (врачи, учителя) будут оставаться востребованными при условии постоянного повышения их представителями своих навыков и адаптации их к изменяющимся условиям.

**4. Министерству национальной экономики РК, Министерству финансов РК** целесообразно внедрить в систему бюджетного планирования механизмы, которые позволяют учитывать потребности разных категорий населения. Данная работа может быть проведена поэтапно. В стране уже имеются предпосылки. Можно начать с полноценного внедрения бюджета для детей, который предусмотрен в рамках Индекса благополучия детей Казахстана. Несмотря на ежегодное увеличение финансирования в социальной сфере, недостаточная финансовая поддержка образования является одним из основных факторов отставания Казахстана от других стран в международных рейтингах. Кроме того, данная проблема влияет на качество будущих ресурсов рынка труда. В этой связи необходимо рассматривать меры по увеличению объемов государственного финансирования начального, среднего и высшего образования в целях повышения квалификации молодежи. Международные эксперты отмечают, что можно достичь данной цели за счет перераспределения финансирования из других областей политики, увеличения дополнительных налоговых поступлений и увеличения взносов работодателей.

**5. Министерству национальной экономики РК, Министерству финансов РК** перспективным представляется провести работу по внедрению и системному проведению гендерного анализа при планировании и распределении государственного бюджета для своевременного выявления потребностей разных категорий молодежи, а также повысить эффективность распределения ресурсов с учетом принципов инклюзивного развития.

## ГЛАВА 5. ГРАЖДАНСКОЕ И ПОЛИТИЧЕСКОЕ УЧАСТИЕ

**1. Министерству труда и социальной защиты населения РК, местным исполнительным органам** рекомендуется пересмотреть существующие и разработать дополнительные меры по улучшению социально-экономического положения и социального самочувствия молодежи. Также предлагается рассмотреть возможность налаживания совместной работы с предприятиями-работодателями в целях своевременного повышения уровня заработных плат сотрудникам с учетом инфляции с индикатором достижения по росту средней заработной платы молодых работников по регионам.

**2. Агентству по регулированию и развитию финансового рынка РК** совместно с банками второго уровня целесообразно продумать механизмы возможного снижения существующей кредитной нагрузки на молодежь с целью облегчения ее социально-экономического положения с индикатором достижения по снижению бремени кредитной задолженности на молодых казахстанцев.

**3. Агентству по регулированию и развитию финансового рынка РК** совместно с банками второго уровня следует вести работу по повышению финансовой грамотности среди молодежи с целью недопу-

щения ненамеренного попадания молодых людей в ситуацию быстрорастущих долгов перед микрокредитными организациями («быстрые займы») с индикатором достижения по сокращению числа молодых людей, пользующихся услугами «быстрых займов» на краткосрочные периоды, с высокой процентной ставкой.

**4. Министерству науки и высшего образования РК, Министерству просвещения РК** рекомендуется поощрять разработку и внедрение учебными заведениями среднего и высшего образования учебных курсов, дополнительных занятий по развитию у молодежи логики и критического мышления, популяризации проверки источников информации и мнений по политическим и социально-экономическим вопросам с индикатором достижения по количеству студентов и школьников, посещающих занятия по развитию логики и критического мышления.

**5. Министерству информации и общественного развития РК** важно проводить регулярный мониторинг авторитетов, к которым прислушивается молодежь при получении информации о политике и оценке политических событий (по популярности, на основе социологических обследований и иных данных), с индикатором достижения по наличию постоянно обновляемой информации об авторитетных для молодежи людях и источниках информации.

**6. Агентству по делам государственной службы РК** представляется перспективным усилить работу по привлечению талантливой молодежи к работе на государственной службе, а также по расширению возможностей для карьерного роста молодежи, чтобы усилить представительство молодых людей на всех уровнях государственного управления и во всех категориях государственных служащих, в том числе политического уровня. Для этого следует наладить рекрутинг молодых людей в высших учебных заведениях, а также вернувшихся после обучения за границей с индикатором достижения по количеству молодых людей на государственной службе, в том числе политического уровня.

**7. Агентству по делам государственной службы РК** рекомендуется усилить работу по взаимодействию с членами Президентского молодежного кадрового резерва и увеличить прозрачность ведения работы. Так, необходимо разработать устойчивый алгоритм отбора, взаимодействия, получения обратной связи от членов, а также вести сайт и аккаунты в социальных сетях на постоянной основе.

**8. Министерству информации и общественного развития РК** предлагается провести анализ ориентированности на корпоративную социальную ответственность крупных налогоплательщиков страны в сфере молодежной политики.

**9. Местным исполнительным органам** будет полезно поддерживать и поощрять участие молодежи в работе волонтерских организаций в регионах, в особенности в сельской местности, а также наладить информационную поддержку такой работы в социальных сетях и традиционных СМИ с индикатором достижения в виде доли молодых людей, участвующих в работе волонтерских организаций.

## ГЛАВА 6. БЕЗОПАСНОСТЬ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

**1. Министерству внутренних дел РК и местным исполнительным органам** следует усилить работу среди молодежи по профилактике уголовных правонарушений против личности, против общественной безопасности и общественного порядка, транспортных уголовных правонарушений и правонарушений против здоровья населения и нравственности. Необходимо разработать комплекс действенных мер, направленных на стабилизацию сложившейся ситуации.

**2. Министерству внутренних дел РК и местным исполнительным органам** рекомендуется усилить деятельность правоохранительных органов, иных государственных структур и общественных организаций, работающих с молодежью, в направлении предупреждения и профилактики особо тяжких преступлений и правонарушений в сфере половой неприкосновенности.

**3. Министерству науки и высшего образования РК, Министерству просвещения РК** с привлечением научных и педагогических кадров предлагается разработать и пропагандировать в молодежной среде концепцию активного построения обособленной картины социального мира с определением особого места молодежи в нем. Механизмы профилактики асоциального поведения должны быть направлены на способность подростков ставить и решать актуальные задачи, с которыми еще не сталкивались прошлые поколения, нести ответственность за принятые решения, гибко оперировать источниками информации и уметь конструировать свой собственный позитивный социальный опыт.

**4. Министерству внутренних дел РК, местным исполнительным органам** с участием представителей заинтересованных государственных органов, НПО и общественности необходимо расширить сферу проведения различных оперативно-профилактических мероприятий («Подросток», «Дети в ночном городе») и акций («Подросток – Закон – Безопасность», «Занятость», «Я и мой полицейский»). При этом особое внимание целесообразно уделить подросткам категории NEET. Следует обеспечить рациональную организацию свободного времени подростков с целью формирования у них ценностей, направлен-

ных на становление адаптивной личности. Целесообразно переориентировать социальную молодежную среду, усилив элементы воспитательного микросоциума, связанные с формированием у подростков ценностных ориентаций.

**5. Комитету национальной безопасности РК, Министерству внутренних дел РК, Генеральной прокуратуре РК** в связи с усилением угроз совершения террористических и экстремистских акций с привлечением асоциально настроенных молодых людей следует активизировать поиск новых решений, направленных на совершенствование эффективности механизмов противодействия проявлениям терроризма и экстремизма. В целях своевременного выявления и профилактики противоправных действий следует критически изучить передовой зарубежный опыт и на его основе разрабатывать адекватные меры реагирования на глобальные вызовы современности.

**6. Министерству внутренних дел РК, Министерству просвещения РК и местным исполнительным органам** рекомендуется усилить работу по профилактике уголовных правонарушений против несовершеннолетних. Для разработки научно-обоснованных и адекватных мер, направленных на формирование у молодежи устойчивых знаний о социальных нормах и общественно полезных правилах поведения, необходимо проведение отдельного исследования. Результаты такого исследования должны содержать конкретные предложения и рекомендации по применению различных форм и видов деятельности при работе с подростками с асоциальным поведением. Должны быть выработаны механизмы взвешенного сочетания индивидуального и коллективного педагогического воздействия, направленного на коррекцию ценностных ориентаций подростков с асоциальным поведением и способствующего формированию у них положительных качеств личности.

**7. Министерству внутренних дел РК, Министерству просвещения РК и местным исполнительным органам** рекомендовано реализовать проект по внедрению принципов работы «Intelligence-Led Policing» в соответствии с передовым опытом ОБСЕ.

## ГЛАВА 7. ГОСУДАРСТВЕННАЯ МОЛОДЕЖНАЯ ПОЛИТИКА

**1. Центральным государственным и местным исполнительным органам** следует усилить информационно-разъяснительную работу о реализуемых программах и проектах в поддержку молодежи. В частности, местным уполномоченным органам необходимо разместить на своих официальных интернет-ресурсах и в социальных сетях информацию о региональных и местных программах и проектах с указанием их целей, задач, условий участия и т. д., обеспечив наглядную и понятную форму представления данных.

**2. Центральным государственным и местным исполнительным органам** рекомендуется предоставлять бюджетные средства молодежным общественным организациям в рамках государственных социальных заказов и грантов исключительно для реализации ими социально значимых проектов и инициатив с конкретными практическими результатами. Местным исполнительным органам целесообразно также привлекать представителей молодежи в проекты «Бюджета народного участия».

**3. Министерству информации и общественного развития РК и местным исполнительным органам** в сотрудничестве с центральными и местными телеканалами следует обеспечить на еженедельной основе трансляцию программ (передач) по обсуждению актуальных вопросов жизнедеятельности молодежи и реализации молодежной политики с участием представителей государственных органов, политических партий, неправительственных организаций и экспертного сообщества.

**4. Местным исполнительным органам** в рамках деятельности соответствующих маслихатов, акиматов и их структурных подразделений необходимо привлекать представителей молодежных организаций к разработке и экспертизе проектов нормативных правовых актов, касающихся вопросов государственной молодежной политики, а также к оценке эффективности ее реализации.

**5. Местным исполнительным органам** целесообразно создать под эгидой советов по делам молодежи при соответствующих акиматах и обеспечить проведение на ежемесячной основе заседаний молодежных клубов с участием представителей заинтересованных государственных и негосударственных структур для обсуждения актуальных вопросов жизнедеятельности молодежи и путей их решения.

**6. Министерству информации и общественного развития РК** в сотрудничестве с **Академией государственного управления при Президенте РК** рекомендуется разработать учебный курс по вопросам работы в молодежной среде и провести серию занятий по нему среди представителей заинтересованных государственных и негосударственных структур.

## СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

1. «Қазақстан жастары – 2014» Ұлттық баяндамасы. = Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2014». = National report «Youth of Kazakhstan – 2014» // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14704/>.
2. «Қазақстан жастары – 2015» Ұлттық баяндамасы. = Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2015». = National report «Youth of Kazakhstan – 2015» // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14705/>.
3. «Қазақстан жастары – 2018» Ұлттық баяндамасы. = Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2018». = National report «Youth of Kazakhstan – 2018» // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14708/>.
4. «Қазақстан жастары – 2019» Ұлттық баяндамасы. = Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2019». = National report «Youth of Kazakhstan – 2019» // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14709/>.
5. «Қазақстан жастары – 2020» Ұлттық баяндамасы. Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2020». «National report Youth of Kazakhstan – 2020».
6. «Қазақстан жастары – 2021» Ұлттық баяндамасы. = Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2021». = National report «Youth of Kazakhstan – 2021» // <https://eljastary.kz/ru/reports/18762/>.
7. «Статистика системы образования Республики Казахстан». Национальный сборник. – Астана: Министрство образования и науки Республики Казахстан, АО «Информационно-аналитический центр», 2022. – 308 с.
8. 40% молодежи с высшим образованием работают не по профессии в Казахстане – спикер сената // <https://ru.sputnik.kz/20220520/40-molodezhi-s-vysshim-obrazovaniem-rabotayut-ne-po-professii--spiker-senata-24934502.html>.
9. 5 фактов о молодежном суициде в Казахстане // <https://the-steppe.com/razvitie/5-faktov-o-molodezhnom-suicide-v-kazahstane>.
10. Bong, Su & Kim, Kyoung Min & Seol, Ki & Kim, Jun Won, Bullying perpetration and victimization in elementary school students diagnosed with attention-deficit/hyperactivity disorder / Su Hyun Bong, Kyoung Min Kim, Ki Ho Seol, Jun Won Kim // *Asian Journal of Psychiatry*. – № 62. – 2021. – P. 102729 – 102735.
11. Briggs, J. (2016) *Young People and Political Participation*. Palgrave Macmillan UK.
12. Chen, M., & Flowerdew, J. (2019). Discriminatory discursive strategies in online comments on YouTube videos on the Hong Kong Umbrella Movement by Mainland and Hong Kong Chinese. *Discourse & Society*, 30(6), 549–572.
13. Coffey, B., & Woolworth, S. (2004). “Destroy the scum, and then neuter their families:” the web forum as a vehicle for community discourse? *Social Science Journal*, 41(1), 1–14.
14. Collin, P. (2015) *Young Citizens and Political Participation in a Digital Society*. Palgrave Macmillan UK.
15. Generación ‘ni-ni’: ni estudia ni trabaja | Edición impresa | EL PAÍS.
16. *Global Employment Trends for Youth 2013*. Международная организация труда (2013). Дата обращения: 8 декабря 2017.
17. Haerpfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano J., M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin & B. Puranen et al. (eds.). 2020. *World Values Survey: Round Seven – Country-Pooled Datafile*. Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WVSA Secretariat. doi.org/10.14281/18241.1
18. Heitmeyer, W., Buhse, H., Liebe-Freund, J., Möller, K., Müller, J., Ritz, H., Siller, G. & Vossen, J. (1992). *Die Bielefelder Rechtsextremismus-Studie. Erste Langzeituntersuchung zur politischen Sozialisation männlicher Jugendlicher*. Weinheim: Juventa.
19. *Islamist terrorism in Europe: a history* / Petter Nesser. – London: Hurst & Company, 2015. – P.13–18.
20. Kumar, K. B. (2020). Crisis Beyond the Crises: MENA’s Youth Unemployment Problem. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development*, 16, 186–197 // <https://www.jstor.org/stable/48573760>.
21. *OECD Skills Strategy Kazakhstan. Assessment and Recommendations*. OECD, 180 p. // [https://www.oecd-ilibrary.org/education/oecd-skills-strategy-kazakhstan\\_39629b47-en](https://www.oecd-ilibrary.org/education/oecd-skills-strategy-kazakhstan_39629b47-en).
22. Pickard, S. (2019) *Politics, Protest and Young People*. Palgrave Macmillan UK.
23. Spannring, R. (2009) *Youth Participation*. 1st edn. Südwestdeutscher Verlag für Hochschulschriften.
24. Адресная социальная помощь // [https://egov.kz/cms/ru/articles/family\\_support/social\\_help](https://egov.kz/cms/ru/articles/family_support/social_help).
25. Более 30% выпускников вузов не смогли трудоустроиться в этом году. 09.08.2022 // <https://24.kz/ru/news/obrazovanie-i-nauka/item/558792-bolee-30-vypusnikov-vuzov-v-etom-godu-ne-smogli-trudoustroitsya>.
26. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Статистический сборник «О жилищном фонде», 2022 г. // <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection>.
27. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Статистический сборник «Молодежь Казахстана, 2016–2020 гг.» // <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection>.

28. В МИОР создана новая площадка для взаимодействия с молодежными организациями / Официальный сайт Министерства информации и общественного развития РК. 23 февраля 2022 года. // <https://www.gov.kz/memleket/entities/fam/press/news/details/331500?lang=ru>.
29. Волчецкая Т. С., Авакьян М. В., Осипова Е. В. Криминологическая характеристика и профилактика скулшутинга и кибербуллинга в России и зарубежных странах // Всероссийский криминологический журнал. – 2021. – Т. 15, № 5. – С. 578–591.
30. Дети в Казахстане почти каждый день совершают самоубийства // <https://litter.kz/kazakhstan-godamine-mozhet-reshit-problemu-suicizidov/>.
31. Джук А. А. Молодежный экстремизм как элемент дезадаптации молодежи // Вестник ЧитГУ. – 2011. – №8(75). – С. 62–66.
32. Диль В. А. Тенденции развития современного экстремизма: молодежный и информационный экстремизм // Известия Томского политехнического университета. – 2009. – Т. 314. №6. – С. 167–170. – С.168.
33. Иванюшина В. А., Ходоренко Д. К., Александров Д. А. Распространенность буллинга: возрастные и гендерные различия, значимость размеров и типа школы // Educational Studies Moscow. – 2021. – № 4. – С. 220–242.
34. Индекс благополучия молодежи Казахстана и краткий отчет по результатам национальных онлайн-консультаций с молодежью Казахстана. Апрель 2014 года / Официальный сайт Детского фонда ООН (ЮНИСЕФ) // <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/436/file/Публикация%20.pdf>.
35. Какие компетенции необходимо развивать молодежи, чтобы быть востребованными на рынке труда // <https://strategy2050.kz/ru/news/kakie-kompetentsii-neobkhodimo-razvivat-molodezhi-chtoby-byt-vostrebovannymi-na-rynke-truda/>.
36. Карманова Э.С., Курманов М.М., Аккожа Д.З., Калиева А.К., Вальковский А. OZGERIS – Young Community Interventions: Отчет о социокультурном и образовательном проекте, 2019–2021 годы. – Алматы: ОФ «КОМУНИТИПЛЮС», 2021. – С. 237.
37. Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения. – Тверь, 1998.
38. Конституционный закон Республики Казахстан от 7 февраля 2022 года № 105-VII ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые конституционные законы Республики Казахстан». Информационно-правовая система «Әділет» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000105#z6>.
39. Контроль над ценами возложат на МИТ, молодежи станет в два раза больше – мажилисмены одобрили ряд законопроектов / Официальный сайт Мажилиса Парламента РК. 28 сентября 2022 года. // <http://www.parlam.kz/ru/mazhilis/news-details/id49740/1/1>.
40. Корецкая Т. Амбициозным профессионалам – зеленый свет / ЮКинформ. 31 августа 2022 года. // <https://yujanka.kz/ambitsiozным-professionalam-zelenyj-svet>.
41. Куттыбаев Д. 420 медалей в самых престижных предметных олимпиадах удалось выиграть школьникам Казахстана. Источник: <https://kazpravda.kz/n/420-medaley-v-samyh-prestizhnyh-predmetnyh-olimpiadah-udalos-vyigrat-shkolnikam-kazahstana/>.
42. Молодежная безработица – список стран // <https://ru.tradingeconomics.com/country-list/youth-unemployment-rate>.
43. Молодежная политика / Официальный сайт Министерства информации и общественного развития РК // <https://www.gov.kz/memleket/entities/fam/activities/1955?lang=ru>.
44. Молодежь Казахстана, 2016–2020 гг.: статистический сборник / Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан // <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection>.
45. Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2018 года) / М. Атанаева, М. Аманғазы, Г. Ногайбаева, А. Ахметжанова, М. Шакенова, Г. Карбаева, Ж. Джумабаева, Н. Касымбекова, М. Даулиев, Д. Абдрашева, А. Кусиденова. – Астана: Министерство образования и науки Республики Казахстан, АО «Информационно-аналитический центр», 2019. – 364 с.
46. Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2020 года). – Астана: Министерство образования и науки Республики Казахстан, АО «Информационно-аналитический центр», 2021. – 310 с.
47. Национальный доклад по науке. – Астана, 2021. – 250 с.
48. О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам улучшения качества жизни лиц с инвалидностью. Закон Республики Казахстан от 27 июня 2022 года № 129-VII ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000129#z668>.
49. О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам волонтерской деятельности, благотворительности, государственного социального заказа, государственного заказа на реализацию стратегического партнерства, грантов и премий для неправительственных организаций, лекарственного и социального обеспечения. Закон Республики Казахстан от 4 июля 2022 года № 134-VII ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000134#z229>.



50. О некоторых вопросах содействия занятости населения. Приказ Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 14 июня 2016 года № 516 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013938>.

51. О проекте Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам государственной молодежной политики. Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 декабря 2021 года № 925 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000925>.

52. О создании института Уполномоченного по правам ребенка в Республике Казахстан. Указ Президента Республики Казахстан от 10 февраля 2016 года № 192 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000192>.

53. Об утверждении Государственной программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018–2022 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 марта 2018 года № 124 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000124>.

54. Об утверждении национального проекта «Ұлттық рухани жаңғыру». Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 октября 2021 года № 724 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000724>.

55. Оплата труда в Республике Казахстан, 2017–2021 гг.: статистический сборник / Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан // <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection>.

56. Основные результаты международного исследования образовательных достижений 15-летних обучающихся PISA–2012 / А. Култуманова, Г. Бердибаева, Б. Картпаев, И. Иманбек, К. Шарбанова, М. Рахимова, Ж. Жумабаева, З. Пирнепесова, Б. Окенова, А. Увалиева. Астана: НЦОСО, 2013 – 283 с.

57. Особенности учебной и трудовой миграции молодежи в приграничных регионах / НИЦ «Молодежь». – Астана, 2022. – 177 с.

58. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны» // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>.

59. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>.

60. Представлен рейтинг казахстанских вузов за 2021 год // <https://atameken.kz/ru/news/46592-byl-predstavlen-rejting-kazahstanskih-vuzov-za-0-god>.

61. Программа кредитования молодежи города Алматы // <https://hcsbk.kz/ru/affordable-housing/almaty-zhastary/>.

62. Райс Ф., Долджин К. Психология подросткового и юношеского возраста. – СПб.: Питер, 2012. – 624 с. – С. 614.

63. Реан А. А. Семья, социальные установки и асоциальное поведение детей и подростков // Российский психологический журнал. – 2015. – Т. 1. – №12. – С. 29–40.

64. Региональные советы по молодежной политике. 26 сентября 2022 года // <https://www.gov.kz/memleket/entities/fam/press/news/details/430953?lang=ru>.

65. Рейтинг стран мира по уровню самоубийств / Suicide in the World // <http://who.int/data/gho/>.

66. Симонович Н. Девиантное поведение и его последствия для человека // Обучение и развитие: современная теория и практика // Материалы XVI Международных чтений памяти Л.С. Выготского. – 2015. – С. 584–592.

67. Ситуационный подход в повышении эффективности противодействия правонарушениям и преступлениям террористической и экстремистской направленности: монография / Под общ. ред. д. ю. н., профессора Б. М. Нургалиева. – Караганда, 2022. – 310 с.

68. Сказано-Сделано: О реализации поручений Президента, озвученных в Послании народу Казахстана // <https://ortcom.kz/ru/deyatelnost-pravitelstva/1650949561>.

69. Состоялось очередное заседание Совета по молодежной политике при Президенте Республики Казахстан. 22 августа 2022 года // <https://www.akorda.kz/ru/sostoyalos-ocherednoe-zasedanie-soveta-po-molodezhnoy-politike-pri-prezidente-respubliki-kazahstan-2275454>.

70. Среднемесячная заработная плата одного работника с учетом малых предприятий // <https://taldau.stat.gov.kz/ru/NewIndex/GetIndex/18935547?keyword=>.

71. Статистические данные ВОУД СО Национального центра тестирования // <http://www.testcenter.kz/ru/stats/statisticheskie-dannye-voudso/index.php>.

72. Утвержден новый состав Совета по молодежной политике при Президенте Республики Казахстан. 4 марта 2022 года // [https://www.inform.kz/ru/utverzhdn-novyuy-sostav-soveta-po-molodezhnoy-politike-pri-prezidente-respubliki-kazahstan\\_a3907344](https://www.inform.kz/ru/utverzhdn-novyuy-sostav-soveta-po-molodezhnoy-politike-pri-prezidente-respubliki-kazahstan_a3907344).

73. Шарипова Д., Бейменбетов С. Молодежь в Казахстане: оценка ценностей, ожиданий, стремлений. – Алматы: Представительство Фонда имени Фридриха Эберта в Казахстане, 2021. – 98 с. – С. 66, 68.



Қазақстан Республикасы  
Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі  
Министерство информации и  
общественного развития Республики Казахстан  
Ministry of Information and Social Development  
of the Republic of Kazakhstan



**Jastar**  
ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ

«YOUTH OF KAZAKHSTAN»

# 2022

NATIONAL REPORT





# ACKNOWLEDGEMENTS

The current year 2022 is significant for activities of the Youth Research Center with publication of the tenth National Report on situation and well-being of the Kazakhstan youth in main spheres of their life. History of the Youth SRC establishment is connected first of all with a need for in-depth research of processes taking place in the youth environment, as well as constant monitoring of social well-being of young people.

In general, it is worth to note that systematic updating of main documents in the field of state youth policy in accordance with global trends, as well as identification of the institute coordinating development of youth policy, indicates high importance of youth for the country as valuable demographic group. In 2015, the Law of the Republic of Kazakhstan «On State Youth Policy» defined special status of the «Youth of Kazakhstan» National Report as a document that contains analysis of implementation of the state youth policy and recommendations for its improvement.

To date, Youth SRC is the only institute in the country that studies social well-being and key trends of Kazakhstani youth on a systematic basis.

For ten years, Youth SRC has been cooperating with a number of Kazakhstani experts in various fields affecting such aspects of life of young people as demographic processes, health, education and science, labor and employment, civic and political participation, etc.

The Center expresses its deep gratitude to each of the experts involved, who have contributed to preparation of national reports over the years.

This year, seven local experts were involved in writing the national report:

- KALIYEVA Saule Auganbayevna, Doctor of Economics;
- KALMAKOVA Zhanar Amangeldiyevna, Candidate of Medical Sciences;
- KARIMOVA Zhanna Karimovna, PhD in Sociology;
- KHAMBAR Bakytgul, Candidate of Economic Sciences;
- MAKATOVA Anara Dauletovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Public Policy;
- KHANOV Talgat Akhmatziyevich, Doctor of Law;
- CHEBOTARYOV Andrey Yevgeniyevich, Candidate of Political Sciences.

We would like to express our special gratitude to the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan for promoting youth policy, in particular the Committee on Youth and Family Affairs, which is a key coordinator of all ongoing projects in this area.

This year, to determine qualitative data on social situation of Kazakh youth, 3 mass sociological studies were conducted in all regions of Kazakhstan with coverage of 6,000 respondents, 30 expert interviews on topical issues of youth policy, as well as 34 in-depth interviews with representatives of NEET youth. In process of forming the report, results of the latest scientific research and analysis of current statistical data of state bodies were used as well.

We hope that the first anniversary report, as a certain turning point, will bring positive changes, open up new perspectives and visions. Against the background of ongoing transformation in the world and the country, there is a need to revise approaches to writing a National report, which will be presented next year in an updated format.

*Kind regards,  
Youth SRC team*

## STATUS QUO

Until 2020, **conceptual basis** of SYP was the Concept of State Youth Policy of the Republic of Kazakhstan, Kazakhstan 2020: Way to the Future, approved by the Decree of Government of the Republic of Kazakhstan dated February 27, 2013.

During regular meeting of the Council for Youth Policy under the President of RK, held on August 22, 2022, State Adviser Ye.T. Karin was tasked with developing a new Concept of Youth Policy. At the moment, working groups have been formed at the Youth SRC in areas of the new concept.

In addition, «Ulttyk Rukhani Zhangyru» national project was approved by the decree of Government of the Republic of Kazakhstan dated October 12, 2021. Direction III of this national project called «Tauelsizdik Urpaktary» is focused on development of new opportunities for young people, socialization and employment of young Kazakhstan citizens, as well as the involvement of this social and demographic group in socially useful activities.

**Legal basis** of SYP is the Law of the Republic of Kazakhstan «On State Youth Policy» dated February 9, 2015. At the same time, improvement of SYP legislative framework is being carried out on a permanent basis. In 2022, amendments were proposed to the basic law concerning activities of social services, volunteer activities, introduction of the concept of NEET youth, expansion of activities of youth resource centers and other issues.

As part of the public discussion, as well as during meetings of the National Council of Public Trust and the Parliament of the Republic of Kazakhstan, issue on raising the upper age threshold determining the category of youth to 35 years from the current 29 years was worked out.

The Council for Youth Policy under the President of the Republic of Kazakhstan became a platform for systematic promotion of **youth agenda**, the new members of which were approved on March 4, 2022. It included public activists, young scientists, entrepreneurs, representatives of regions, rural and creative youth, «Tauelsizdik Urpaktary» grant winners, members of the Presidential Youth Personnel Reserve and leaders of youth organizations in the number of 28 people.

For the sake of increasing a level of participation of subordinate bodies in implementation of SYP at the Youth SRC, a working group has been established to improve **activities of regional youth policy councils under local executive bodies**. Its first meeting was held on September 26, 2022. Based on its results, Youth SRC presented recommendations on revising standard position of these bodies with designation of publicity, transparency, gender and inclusiveness as priorities in their activities.

There are 228 youth resource centers in the republic to support activities of youth organizations, as well as to promote social and personal development of youth.

Today, SYP needs conceptual transformations of existing approaches to its formation and implementation in accordance with the changes taking place in global space.

# CONTENT

<b>ACRONYMS AND ABBREVIATIONS</b> .....	<b>262</b>
<b>PORTRAIT OF YOUTH</b> .....	<b>264</b>
<b>YOUTH STATISTICS</b> .....	<b>270</b>
<b>MAIN CONCLUSIONS</b> .....	<b>272</b>
<b>1 DEMOGRAPHICS</b> .....	<b>278</b>
1.1 Gender and age structure of youth .....	279
1.2 Fertility and mortality among young people .....	282
1.3 Marriage and divorce among young people .....	287
1.4 Internal and external migration of youth .....	289
<b>2 HEALTH</b> .....	<b>292</b>
2.1 Health prevention and healthy lifestyle .....	293
2.2 Socially significant diseases .....	296
2.3 Reproductive health .....	299
2.4 Mental health .....	302
2.5 Physical activity and leisure .....	304
<b>3 EDUCATION AND SCIENCE</b> .....	<b>308</b>
3.1 Gap in quality of education between city and village .....	309
3.2 Additional and non-formal education .....	314
3.3 Inclusive education .....	316
3.4 Youth and science .....	318
<b>4 SOCIO-ECONOMIC SITUATION</b> .....	<b>321</b>
4.1 Youth employment and opportunities .....	322
4.2 Socially vulnerable categories of youth .....	328
4.3 Entrepreneurship in the youth environment .....	333
4.4 Problems of youth professionalization .....	336
<b>5 CIVIC AND POLITICAL PARTICIPATION</b> .....	<b>338</b>
5.1 Values, interests and trends in the youth environment .....	339
5.2 Civic engagement and level of youth confidence in public institutions .....	342
5.3 Political activity and representation in public authorities .....	344
<b>6 SAFETY IN THE YOUTH ENVIRONMENT</b> .....	<b>347</b>
6.1 Youth crime .....	348
6.2 Prevention of offenses, protection of rights and interests .....	353
6.3 Level of confidence of young people in public security institutions .....	358
<b>7 STATE YOUTH POLICY</b> .....	<b>362</b>
7.1 Perception of youth policy from the perspective of youth .....	363
7.2 Review of international and other non-governmental research, projects to promote realization of the youth potential in Kazakhstan .....	366
7.3 Institutional and legislative support of youth policy .....	368
7.4 Options for development of social processes and role of youth in them .....	373
<b>CONCLUSION</b> .....	<b>375</b>
<b>RECOMMENDATIONS</b> .....	<b>376</b>
<b>LIST OF SOURCES</b> .....	<b>382</b>

## ACRONYMS AND ABBREVIATIONS

<b>ACSA RK</b>	Agency for Civil Service Affairs of the Republic of Kazakhstan
<b>BIL</b>	Bilim Innovation Lyceum
<b>BNS ASPR RK</b>	Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan
<b>HIV</b>	Human immunodeficiency virus
<b>EKR</b>	East Kazakhstan region
<b>WHO</b>	World Health Organization
<b>EAEA</b>	External Assessment of Educational Achievements
<b>HEI</b>	Higher education institution
<b>SYP</b>	State youth policy
<b>GVFMC</b>	Guaranteed volume of free medical care
<b>CYSS</b>	Children's and youth sports schools
<b>UNT</b>	Unified National Testing
<b>WKR</b>	West Kazakhstan region
<b>HL</b>	Healthy lifestyle
<b>ICT</b>	Information and communication technologies
<b>STI</b>	Sexually transmitted infections
<b>YDI</b>	Youth Development Index
<b>KISD</b>	Kazakhstan Institute of Social Development
<b>CLSSA SOPP RK</b>	Committee on legal statistics and special accounts of the state office of public prosecutor of Republic of Kazakhstan
<b>MIA RK</b>	Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
<b>MH RK</b>	Ministry of Healthcare of the Republic of Kazakhstan
<b>LEB</b>	Local executive bodies
<b>MISD RK</b>	Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan
<b>SS</b>	Small school
<b>YRC</b>	Youth resource centers
<b>ILO</b>	International Labour Organization
<b>YHC</b>	Youth Health Center
<b>Youth SRC</b>	Youth Scientific Research Center
<b>R&amp;D</b>	Research and development
<b>NIS</b>	Nazarbayev Intellectual Schools
<b>RLA</b>	Regulatory legal acts
<b>NGO</b>	Non-governmental organizations
<b>NPS</b>	New psychoactive substances
<b>UN</b>	United Nations
<b>SEN</b>	Special educational needs
<b>PS</b>	Psychoactive substances
<b>PCRF</b>	Per capita regulatory financing
<b>PHC</b>	Primary health care
<b>MBD</b>	Mental behavioral disorders
<b>OECD</b>	Organization for Economic Cooperation and Development
<b>Daryn RSPC</b>	Daryn Republican Scientific and Practical Center
<b>RSPCMH</b>	Republican Scientific and Practical Center for Mental Health

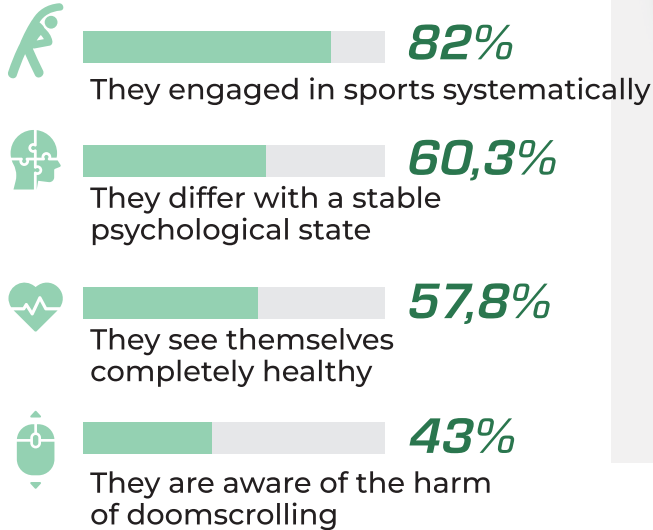
## ACRONYMS AND ABBREVIATIONS

<b>RYO</b>	Republican Youth Organization
<b>RK</b>	Republic of Kazakhstan
<b>RPMS</b>	Republican Physics and Mathematics Schools
<b>RPA</b>	Republican Public Association
<b>NKR</b>	North Kazakhstan region
<b>Media</b>	Mass media
<b>CIS</b>	Commonwealth of Independent States
<b>AIDS</b>	Acquired immunodeficiency syndrome
<b>USA</b>	United States of America
<b>TVE</b>	Technical and vocational education
<b>CC RK</b>	Criminal Code of the Republic of Kazakhstan
<b>CDH</b>	Central District Hospital
<b>CGA</b>	Central government agencies
<b>EC</b>	Employment Center
<b>UNICEF</b>	United Nations International Children's Emergency Fund
<b>UNAIDS</b>	Joint United Nations Programme on HIV/AIDS
<b>UNFPA</b>	United Nations Population Fund
<b>ESPAD</b>	European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs
<b>COVID-19</b>	Coronavirus infection
<b>ICILS</b>	International Computer and Information Literacy Study
<b>NEET</b>	Not in Education, Employment or Training
<b>PIAAC</b>	The Programme for the International Assessment of Adult Competencies
<b>PISA</b>	Programme for International Student Assessment
<b>R&amp;D</b>	Research and Development
<b>TALIS</b>	Teaching and Learning International Survey
<b>TIMSS</b>	Trends in International Mathematics and Science Study

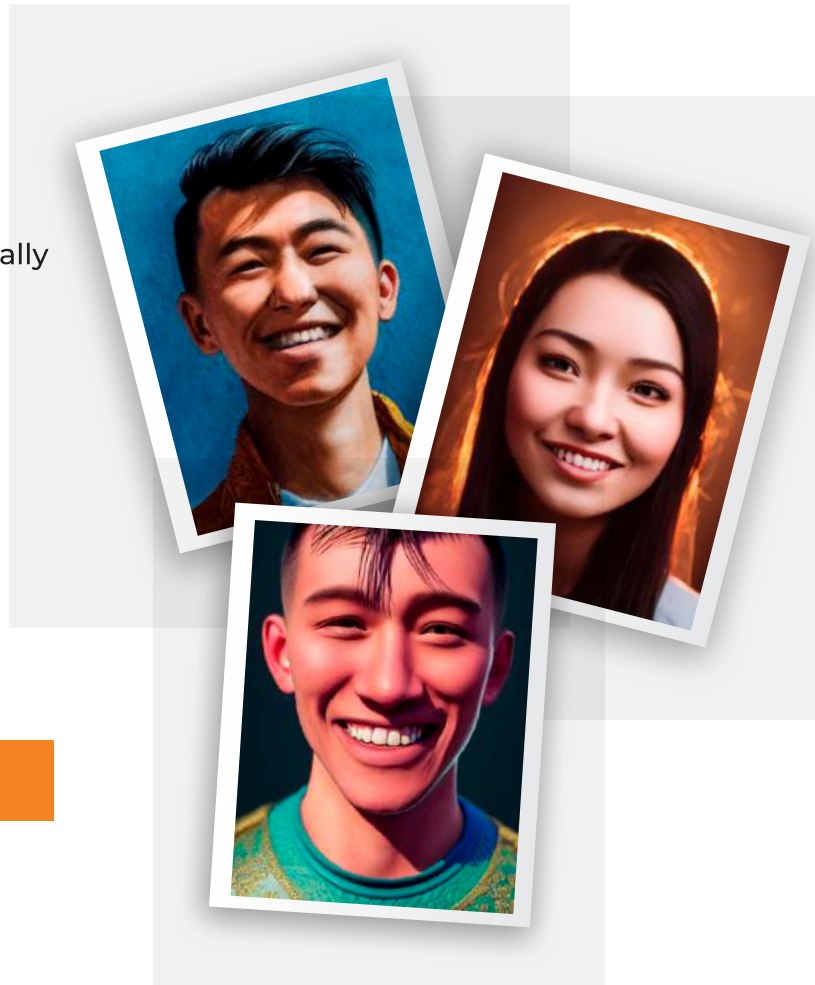


# Portrait

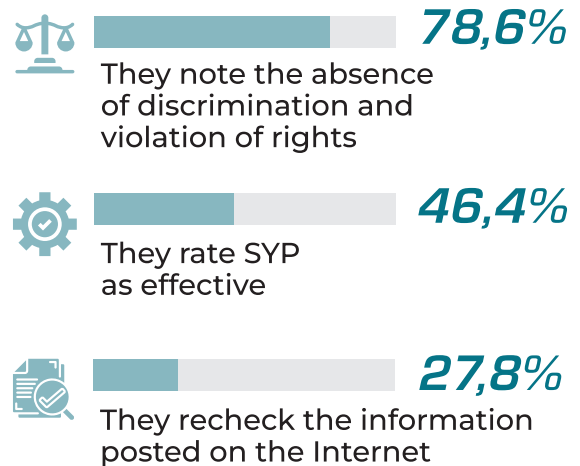
## HEALTH



## INTERESTS AND VALUES



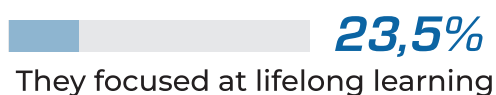
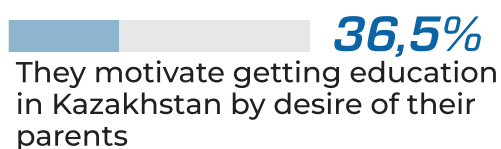
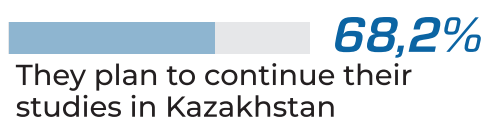
## POLITICS AND CIVIC ENGAGEMENT



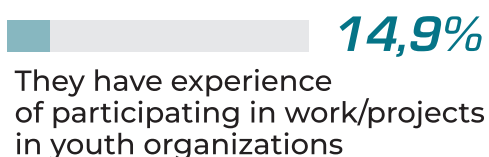
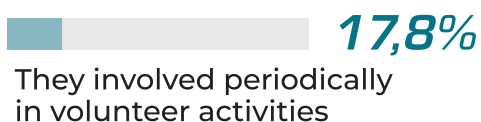
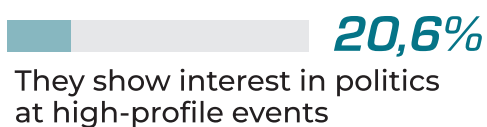
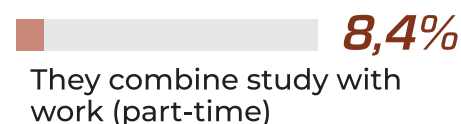
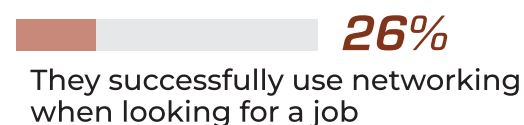
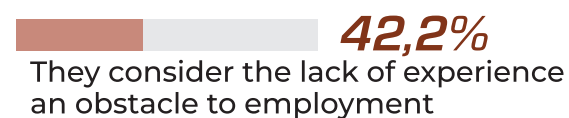
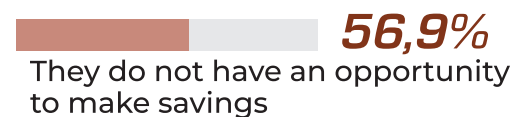
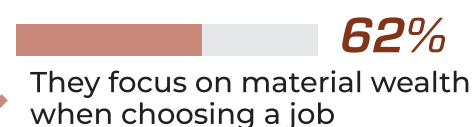
# of youth



## EDUCATION



## SOCIO-ECONOMIC SITUATION



Sources:

\*According to the sociological researches of the SRC «Youth», 2022

# Youth of



## HEALTH



**79,9%**  
They engaged in sports systematically



**56,4%**  
They differ with a stable psychological state



**55,9%**  
They see themselves completely healthy



**40,6%**  
They are aware of the harm of doomscrolling



## INTERESTS AND VALUES



**69,4%**  
They choose video content in social networks for leisure



**59,8%**  
They plan to stay in Kazakhstan



**46,8%**  
They feel greater fellowship with their peers



**44,6%**  
They are not guided by authoritative opinions



**38%**  
They do not read books



**35,6%**  
They note mobility as a popular trend



**7%**  
They fully follow religious norms



## POLITICS AND CIVIC ENGAGEMENT



**79,2%**  
They note the absence of discrimination and violation of rights



**40,2%**  
They rate SYP as effective

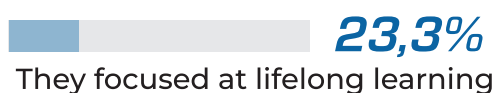
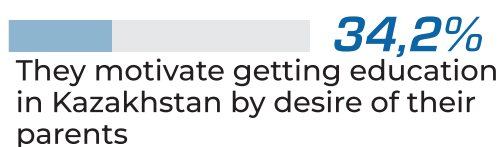
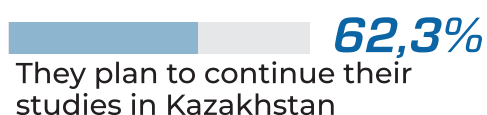


**27,5%**  
They recheck the information posted on the Internet

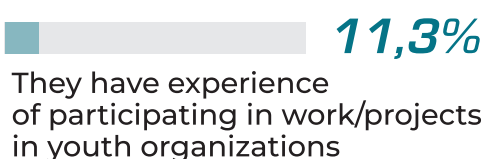
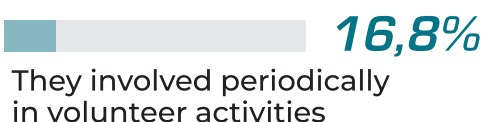
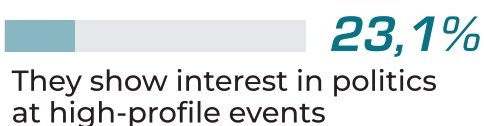
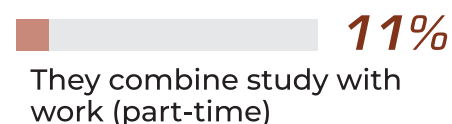
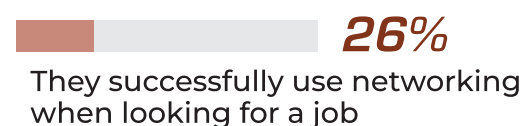
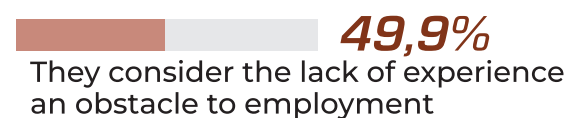
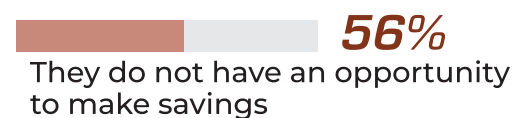
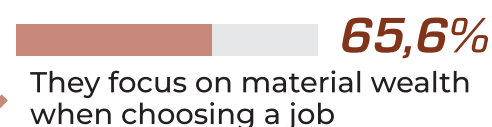
# the city



## EDUCATION



## SOCIO-ECONOMIC SITUATION

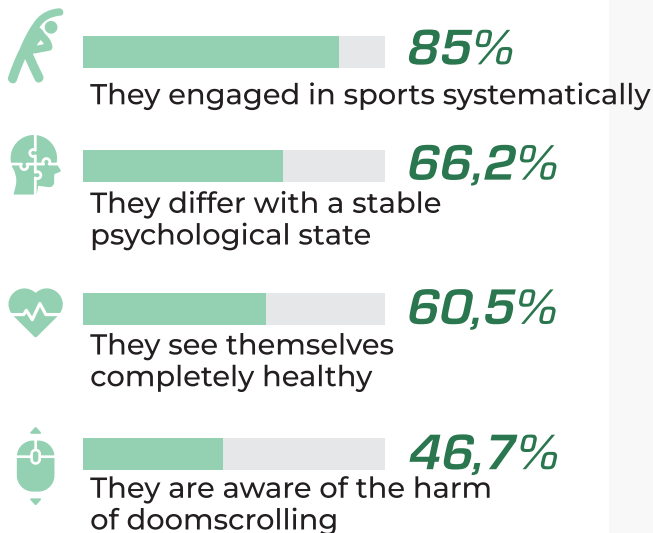


Sources:

\*According to the sociological researches of the SRC «Youth», 2022

# Village

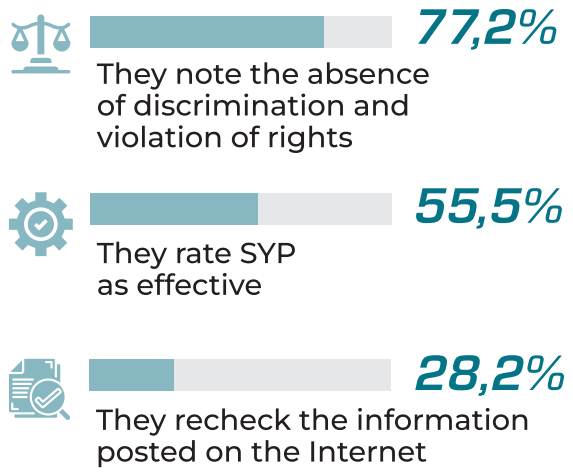
## HEALTH



## INTERESTS AND VALUES



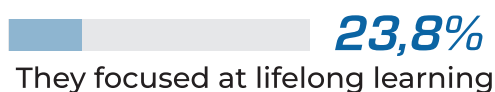
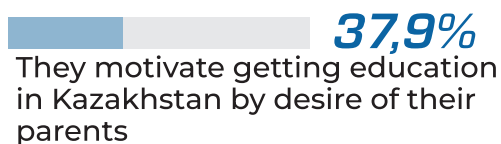
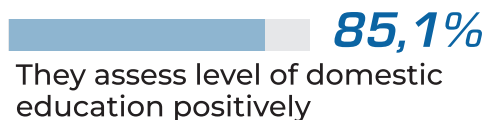
## POLITICS AND CIVIC ENGAGEMENT



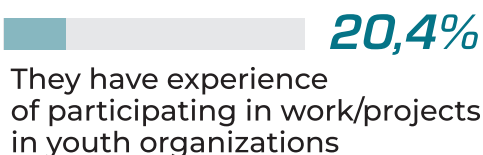
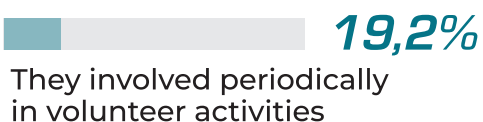
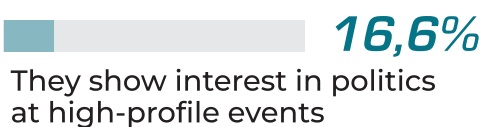
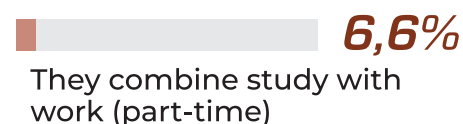
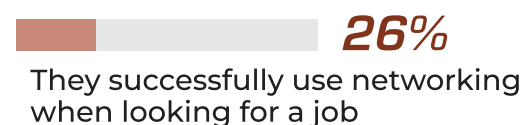
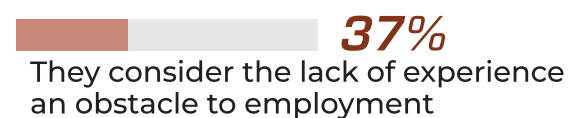
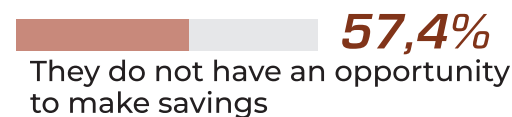
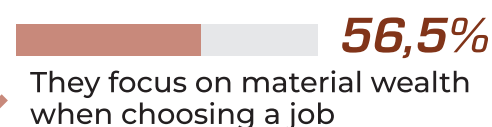
# youth



## EDUCATION



## SOCIO-ECONOMIC SITUATION

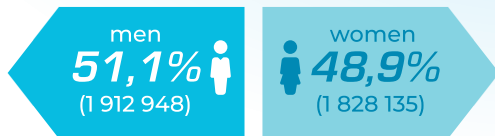
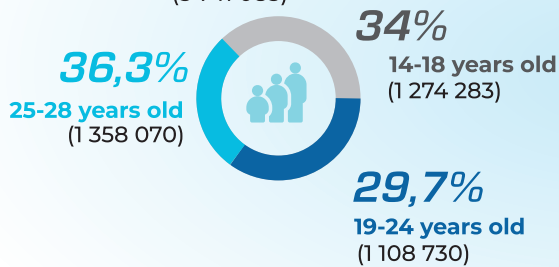


Sources:

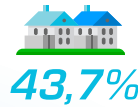
\*According to the sociological researches of the SRC «Youth», 2022

# Youth

## DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS



**Urban youth**  
(2 106 589)



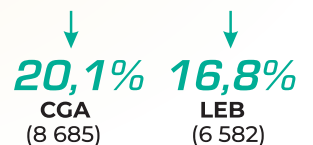
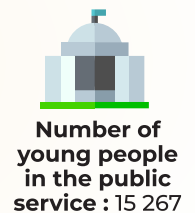
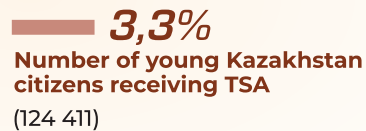
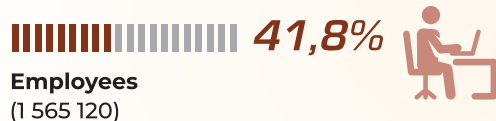
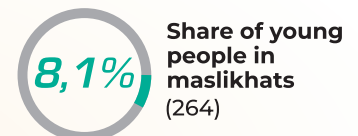
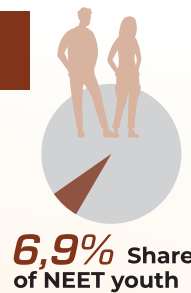
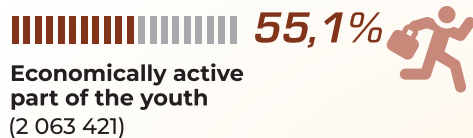
**Rural youth**  
(1 634 494)



↑ **Fertility (coefficient): 123,3**

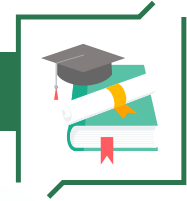
↓ **Mortality (coefficient): 0,83**

## LABOR AND ECONOMY

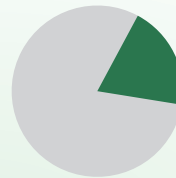


# statistics

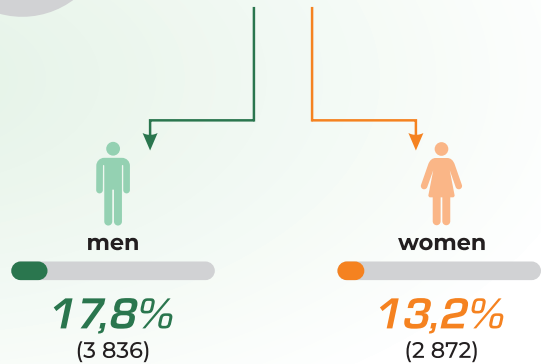
## EDUCATION



**8,6%**  
Number of TVE students  
(322 563)



**31%** (6 708)  
Number of young people (up to 34 years old) participating in research and development (R&D)

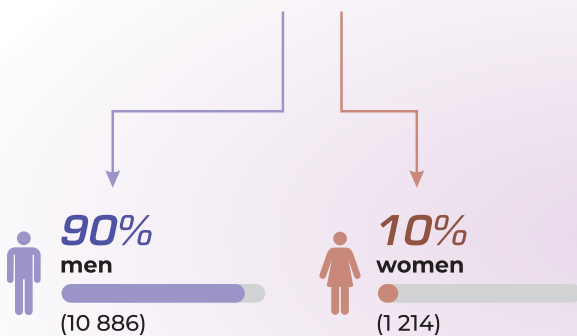


**0,9%**  
Number of students enrolled in inclusive education  
(34 647)

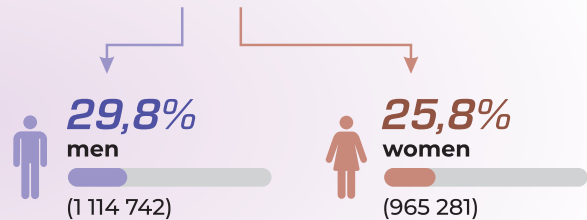
## SAFETY



**0,3%** (12 100)  
Number of persons aged 14-29 years who have committed criminal offenses



**55,6%** (2 080 023)  
Number of persons who have committed administrative offenses (14-28 years old inclusive)



**1100**

Number of crimes committed against minors by category (14-18 years old)



**376**

Number of suicides among young people aged 14-28 years inclusive

Sources:  
BNS ASPR RK, 2021, 1st half of 2022  
«Employment center» JSC, 2021-2022, 1st half of 2022  
Mazhilis of Parliament of RK, CEC RK, 2021  
ACSA RK, MSHE RK, IAC, CLSSA SOPP RK, 1st half of 2022



# MAIN CONCLUSIONS

## CHAPTER 1. DEMOGRAPHICS

The year 2011 is marked by demographic boom over the years of independence, when number of young people was formed by those born in the 1980s. In the following decade, number of young people decreased, reaching the level of 3.74 million people in 2021, taking a share of 19.6% in structure of total population. The gender ratio is characterized by a slight deviation from parity: proportion of men among young Kazakhstan citizens is 51%, women – 49%.

A characteristic demographic trend is an annual increase in imbalance between urban and rural areas. In particular, a significant surge in number of urban youth aged 17 and older was observed in 2018-2020. Reason for outflow of young people of this age group from villages is the need to receive a specialty in universities, which, as a rule, are based in megacities.

In older age subgroups, difference between cities and villages increases sharply with a superiority towards urban areas. For example, number of young people aged 28 living in the city amounted to 61.2 thousand people as of January 1, 2022, which is 1.7 times more than the ones living in the village. At the same time, the coronavirus pandemic has slowed the growth rate of a number of young people aged 20 and older who have moved from rural to urban areas. In general, gap between village and city violates the labor imbalance, which may negatively affect demographic reproduction of the country in the future.

In regional terms, two southern regions and Almaty are leading, in which a third of young Kazakhstan people live nowadays: Turkestan region (12.8%, or 478,471 people), Almaty region (10.5%, or 393,176 people), and Almaty city (10.2%, or 381,227 people). The smallest share is accounted for the northern part of the country, where the North Kazakhstan region is particularly noteworthy (2.6%, or 97,047 people). Number of young people in the southern capital is growing not only due to the birth rate, but also due to internal migration from other regions.

The mass migration outflow of young people in Kazakhstan, which is one of the components of demographic process, began in the first years of independence. The highest number of young people left in 2018 – 4,664 people and in 2019 – 5,301 people. In 2020 and 2021, migration balance almost halved due to the coronavirus pandemic.

Reasons for the departure of young people are primarily related to return of parents to their historical homeland and manifestation of demographic globalization. It should be noted that the migration attractiveness varies in regions of the country. In the list of migration attractiveness rates for external migration, two western regions are leading: Mangystau – with indicator of 3.8 and Atyrau – 2.04. Unattractive regions include Karagandy – 0.28, as well as the East Kazakhstan region – 0.34. Therefore, the most attractive for movement are oil and gas regions with severe climatic conditions, but high wages, and the least attractive are mining and processing industrial regions with an unfavorable environmental situation and low wages.

Moreover, interregional migration is taking place at a high rate in Kazakhstan, especially among young people from rural areas moving to large cities. The most attractive regions within the country are traditionally the largest megacities: cities Almaty (1,25) and Astana (1,21).

## CHAPTER 2. HEALTH

Kazakhstan pays special attention to the protection of youth health. In the field of healthcare today, young people are target group within the framework of activities of the National Project «Healthy Nation» Quality and Affordable Healthcare for Every Citizen», which was launched in 2021.

A network of 166 youth health centers has been formed in the republic to purposefully carry out preventive work and provide medical care to young people.

It should be noted that there has been a steady decline in overall morbidity among adolescents over the past twenty years from 82.9 to 61.6 thousand cases, which is 24.5%. In structure of primary morbidity, main nosological causes were diseases of the respiratory system, digestion, trauma and poisoning.

However, reproductive health issues are of a great concern, which indicate a low level of access of adolescents to information and health services for protection of their reproductive health. In the

healthcare system, adolescents and young people are not included in risk groups for free provision of modern contraceptives, despite the fact that national studies of reproductive behavior of the population of the Republic of Kazakhstan show low coverage of sexually active girls under the age of 15-19 with modern contraception.

Situation with sexually transmitted infections remains extremely unfavorable, since their morbidity rate is ten times higher than in developed countries. Kazakhstan is also one of the few countries in the world where there is an increase in registration of HIV infection cases. In 2019 and 2020, 3,100 and 3,470 new cases of HIV infection were registered, respectively. In 2/3 of cases, HIV transmission occurred sexually. At the same time, prevalence of HIV infection among adolescents aged 15-19 years has been increasing for 5 years (2016-2021) – from 39 to 53.

According to a sociological study, majority of young persons note the importance of maintaining a healthy lifestyle: 90% of respondents said that this issue is «very important» and «rather important» for them.

In terms of gender, it can be concluded that girls are more conscious about health support than boys: they observe sleep patterns to a greater extent, consult a doctor in a timely manner and are examined by doctors systematically. Active forms are more preferable for young men: physical sports, running, etc.

There are differences depending on the type of locality. In particular, the study revealed that rural youth are more attentive to their health. 34.9% of rural youth always or often do physical education, while urban youth – 25.4%; careful about their nutrition – 36.2% in rural areas versus 26.6% – in the city; undergo examinations by doctors systematically – 27.1% in rural areas and 18.5% – in urban areas.

### CHAPTER 3. EDUCATION AND SCIENCE

For a long time, there has been a gap in quality of education of urban and rural youth. Rural schoolchildren demonstrate lower academic performance according to the results of EAEA, UNT, subject Olympiads, international comparative studies PISA and TIMSS than their peers living in urban areas. In particular, according to the results of PISA 2015 urban schoolchildren outperformed rural ones by 19 points, which is equivalent to half a year of study. According to results of a comprehensive TIMSS study conducted in 2019 in order to assess quality of mathematical and natural science education in the country, urban schoolchildren are ahead of their rural peers in both mathematics and natural science. At the eighth grade level, difference in mathematics was 21 points, in science – 33 points.

At the level of technical and vocational, higher and postgraduate education, the gap in level of academic achievements of rural and urban youth is rather a projection of educational inequalities formed at the level of secondary education.

There are regional disparities in infrastructure development at almost all education levels. Reproduction of territorial imbalance in development of educational infrastructure for a long time continues to contribute to persistence of the gap in quality of education of rural and urban youth.

Issues of material, technical and personnel support of education organizations remain relevant. Material and technical equipment of small schools remains an acute problem: in 2021, 11 small schools were in a critical condition, 127 required major repairs, 929 small schools were in atypical adapted buildings or premises. In the secondary education system, staffing problems are associated with the continuing shortage of subject teachers, as well as primary school teachers in rural areas. Along with the general shortage of teaching staff, a rather low level of qualification is characteristic to small schools: in 2021, 98.9% of teachers of small schools in rural areas did not have a qualification category.

It should also be noted that 1,000 more schools will be built by 2025 on behalf of the Head of State. In this direction, it is important to provide new schools with necessary technical base and personnel, in particular with specialized subject teachers.

Transition to distance education during the COVID-19 pandemic in 2020-2021 revealed a significant digital disparity between rural and urban areas. Problems such as low Internet speed, uneven access of students to computer equipment and lack of teachers' preparation for transition to a distance learning format still remain.

In the field of development of additional education, issue of universal accessibility of this type of education for children and youth requires a particular attention. Despite the increase in number of

additional education organizations, coverage indicators have changed insignificantly. In particular, according to NED data, rural youth have remained less covered by additional education compared to their peers from city over the past three years.

In the field of development of non-formal education, issues of low involvement of young people with a general shortage of new daily competencies (financial, digital, linguistic, legal, etc.) remain topical as well. Main problematic issues include the low availability and weak diversification of services, lack of a built-up system of statistical monitoring, weak interest of employers in improving skills of their employees.

Assessment of implementation of inclusive education in the country indicates that the territory of residence, type of settlement and gender have a significant impact on provision of inclusive education for young people. In particular, according to NED, in 2021, there was a significant regional differentiation in indicators of inclusive education coverage for children and youth aged 7-18 years with developmental disabilities in secondary schools. For development of inclusive education, an important role is played by formation and strengthening of a barrier-free physical and educational environment corresponding to the age and physiological characteristics of children and youth.

Dynamics of intergenerational replacement of scientific personnel demonstrates the problems of staffing science in the near future. According to BNS ASPR RK, as of the end of 2021, out of 21,617 people engaged in R&D, 5,055 people belonged to the age category over 65, while young people under 25 accounted for 1,260 people. With such age structure of scientific personnel, the value of replacement coefficient reaches only 0.68. This means that there is no full-fledged replacement of scientific personnel who drop out for natural reasons.

### CHAPTER 4. SOCIO-ECONOMIC SITUATION

Kazakhstan has a purposeful policy for social protection of young people. Share of NEET youth is decreasing, as a result, Kazakhstan is included in a category of countries with the lowest share of NEET youth at the level of 1.0–9.9% in the world ranking. At the same time, a gap in well-being of urban and rural youth still remains there. Rural youth remains a special socio-demographic group that requires close attention. More than 2/3 of rural youth are self-employed; an analysis of qualitative composition of this subgroup suggests that its significant part is focused on low-skilled labor.

In 2021, number of young people receiving targeted social assistance amounted to 315,739 people. The analysis shows that proportion of women receiving targeted social assistance is higher than men in the country as a whole, and there are more recipients of this type of state support among the male part of rural population compared to cities. In particular, according to results of the first half of 2022, 21,695 men and 39,810 women in cities and 24,878 men and 38,028 women in rural areas applied for targeted assistance. Particular attention is drawn to the fact that young people aged 19 to 23 years apply for targeted social assistance to a lesser extent than representatives of other age groups.

Unfortunately, a high proportion of youth receiving targeted social assistance remains in rural settlements. In this regard, it seems necessary to strengthen measures aimed at increasing incomes of young persons through development of effective employment.

Currently, the Kazakhstan youth makes up about 40% of workforce in the country. At the same time, the youth labor market remains unbalanced, while the gap between supply and demand of skilled labor, spontaneous labor migration of youth within the country still remain nowadays. Systematic measures are being taken to ensure youth employment, aimed at increasing competitiveness of this category of Kazakhstan citizens in the domestic labor market.

Globalization of the labor movement requires its transformation from the youth labor market, and it needs support in modern conditions. Therefore, efficiency and transparency of the use of resources aimed at young people should be ensured at a high level. Relevance of systematic monitoring of the youth labor market is growing, since quality of human capital in the country depends on potential of the current youth segment.

There is a steady development of youth business in Kazakhstan, the priority areas of which include service sector and light industry. Youth entrepreneurship is a social elevator and important mechanism for socialization of youth. However, today the majority of young people have no business experience. According to the study results, on average about 80% of respondents have no business experience and 4.1% of them state about unsuccessful experience. The state imple-

ments a number of projects aimed at developing business among young Kazakhstan citizens, and young persons receive an average of about 30% of grants every year provided for implementation of domestic business ideas.

Ensuring the well-being of youth requires provision of a quality education and effective employment. In view of the interrelation of these factors, systematic work is being carried out in Kazakhstan to develop the youth labor market.

### CHAPTER 5. CIVIC AND POLITICAL PARTICIPATION

Values and key guidelines of the Kazakhstan youth are currently at the non-political sphere, and interest in political news remains moderate, with the exception of bursts of attention to crisis events.

Values of Kazakhstan's youth are not directly related to civil and political issues. Family (according to 83.3% of respondents), health (64.2%), friendship (40.7%), financially secure life (39.3%), love (22.8%), interesting work, profession (19.6%) and knowledge, education (19.5%) are consistently on the first places of value range. It is noteworthy that religion and faith are valuable only for 18% of the young people surveyed. Therefore, the Kazakhstan youth does not differ with mass religiosity today, although the share of respondents who indicated religion as a value remains stable with an upward tendency.

This year, in comparison with the previous year, new trends have emerged in relation to authoritative figures whose opinion is trusted by young people. For example, fight against the coronavirus pandemic has brought a new level of influence to scientists (18,2%) and doctors (16,2%). Bloggers, viners, and ticktockers enjoy much less significant authority among young people. Their influence has almost halved compared to 2021 – from 16.2% to 8.3%. Most often, respondents indicated the absence of authoritative people whose opinion they trust.

Current channels and available forms of political and civic participation of youth are representation in government bodies and participation in activities of volunteer and other public organizations. Moreover, if volunteering is an active trend, and intensity of civic participation of young people is increasing gradually, then certain proportion of young people is decreasing in the civil service and representative authorities (with the exception of maslikhats).

### CHAPTER 6. SAFETY IN THE YOUTH ENVIRONMENT

Youth is one of the main categories of the population of any country, and therefore all social processes affect young people, and crime is as inherent in this group in society as other social phenomena. Taking into account their immature mentality, as well as incomplete knowledge about life of society and its legal aspects, adolescents can become both participants in criminal actions and victims.

According to data of the Committee on Legal Statistics and Special Accounts under the State Office of Public Prosecutor of the Republic of Kazakhstan, there is a slight increase in youth crime following the results of eight months of 2022: from 15,478 to 15,569, i.e. only 91 more crimes, which is 0.58% compared to the same period in 2021. In addition, there was an increase in juvenile crime by 7.1% in the republic in eight months of 2022.

In general, it can be concluded that youth crime is not characterized by increased social danger: majority of criminal offenses among young persons are crimes of medium gravity, and least of all, young people commit particularly serious crimes. At the same time, sexual offences are a serious problem: despite the current downward trend, these offenses correspond to particularly serious acts. There is a tendency among teenagers to commit property crimes (approximately two-thirds of the total number of youth offenses).

In recent years, there has been a trend towards sustainable stability of criminal acts committed against minors. Statistics on crimes of little gravity and serious offenses correlate with each other, there has been a significant increase in particularly serious crimes committed against minors in recent years as well. Such situation cannot be considered normal and requires increased attention from interested state bodies aimed at carrying out systematic measures to prevent and suppress criminal offenses of this category. Most of these offenses (more than 70%) are committed against sexual inviolability of minors.

In previous national reports, attention was focused on the need to expand and widespread use

of restorative justice mechanisms, the essence of which is limited to mediation conversations with juvenile offenders and victims of their crimes. This approach was supposed to minimize negative consequences of these very crimes. In this regard, it can be stated that legislative consolidation of a possibility of alternative conflict resolution, including criminal offenses involving minors, brings its positive results.

Despite the small number of terrorist and extremist crimes committed by young people, many experts note that activities of various terrorist and extremist organizations have intensified in Kazakhstan in recent years. Main focus of their activities is the recruitment of new members from youth environment to extremist organizations of religious orientation.

In general, adolescents continue to be the target of criminal assaults, despite the continuing downward trend in both general and juvenile crimes. In this regard, it is necessary to take adequate measures related to formation of value orientations that contribute to the mastery of socially useful rules of behavior by young generation.

### CHAPTER 7. STATE YOUTH POLICY

Strengthening of the youth factor in all spheres of life of Kazakh society, including increasing level of participation of youth representatives in socio-political processes, largely determines the current state and prospects for further development of Kazakhstan.



**KEYWORDS:**

*future city with futuristic architecture*

At the beginning of 2022, there were 547 youth organizations operating in Kazakhstan. In compliance with the legally established requirement for non-governmental organizations to submit annual reports on their activities, 432 non-zero reports were received by MISD RK in 2021. This circumstance confirms the formal existence of a large number of youth NGOs without conducting permanent activities. Many organizations of this category are also characterized by lack of systematic information work, including maintaining their own websites and accounts in popular social networks.

In view of all this, youth public organizations seem to be an insufficiently effective partner of the state in working with youth environment. In addition, according to results of a sociological study by Youth SRC, majority of young citizens do not participate in work of relevant organizations (60.7%).

According to results of the research conducted by Youth Research Center, it was concluded that young persons are characterized by a low satisfaction degree with the state youth policy being implemented due to a low level of awareness of state support measures (programs and projects), and, accordingly, a low degree of involvement in them. Regionally, the low level of satisfaction among respondents is noted in Zhambyl (30%) and Almaty (10.5%) regions, as well as in Almaty city (16.7%).

According to experts, work with young people is less effective at the regional level, despite the ample opportunities of youth resource centers. Experts also express uncertainty about real involvement of youth in government projects and programs. In accordance with their estimates,

there is a risk that they are disconnected from real needs and needs of young people. That is why the country has an uncertainty of evaluation of youth policy, when its content and forms seem unattractive to the youth representatives. All this is complicated by low awareness of current measures and poor coverage of activities aimed at involving young generation.

In March, new members were appointed to the Youth Policy Council under President of the Republic of Kazakhstan, work began on developing a new Concept of Youth Policy of the Republic of Kazakhstan until 2030, amendments were made to the current law «On State Youth Policy».

Most of Kazakhstan's youth are interested in implementation of the state youth policy as one of the key factors in meeting their interests and needs, especially socio-economic ones. At the same time, young citizens do not take any part in this process due to certain circumstances. Therefore, expression of any criticism on their part against state bodies and their officials engaged in activities within certain SYP areas is very often due to their ignorance of the specifics of this activity. In this regard, key task of the state and its bodies involved in SYP implementation is to attract as many young people as possible to participate in this process in the forms permissible by the current legislation of Kazakhstan.

Also this year, a new Concept of Youth Policy is being developed on behalf of the Head of State. This concept will become a single strategic document that will determine directions of development and implementation of the state youth policy.



Chapter 1

# Demographics

# CHAPTER 1. DEMOGRAPHICS

## 1.1 GENDER AND AGE STRUCTURE OF YOUTH

In the current global geopolitical situation, provision of demographic resources plays a special role among the factors determining state security of the country. Kazakhstan’s independence led to significant political and socio-economic changes that could not but affect demographic processes, including growth of the number of young people. According to laws of the spiral, which determine combination of progress and regression in demographic processes, the population structure is updated after one generation.

On the basis of regressive processes in the country’s demography in 1991-2001, significant changes took place on core indicators, and certain trends in the number of young people were formed – particularly in the context of female and male from 1999 to 2021 (Figure 1.1).

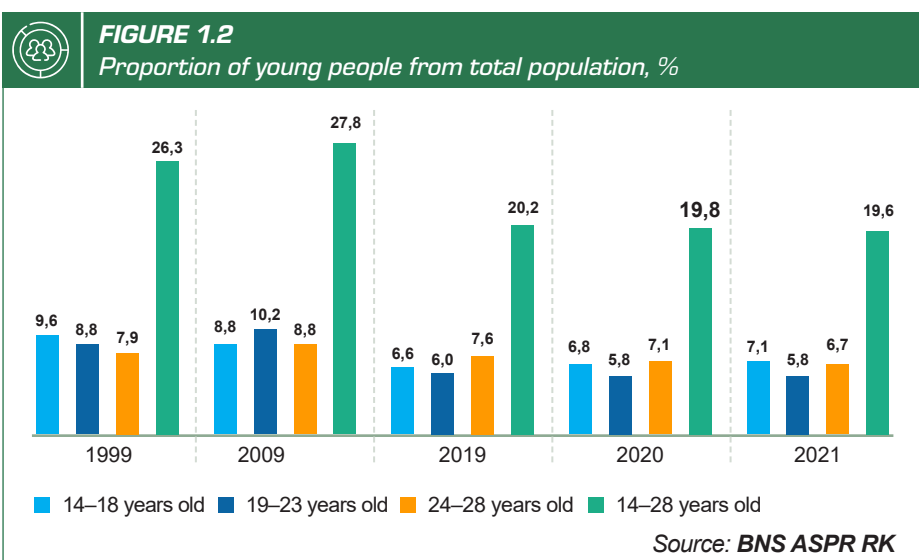
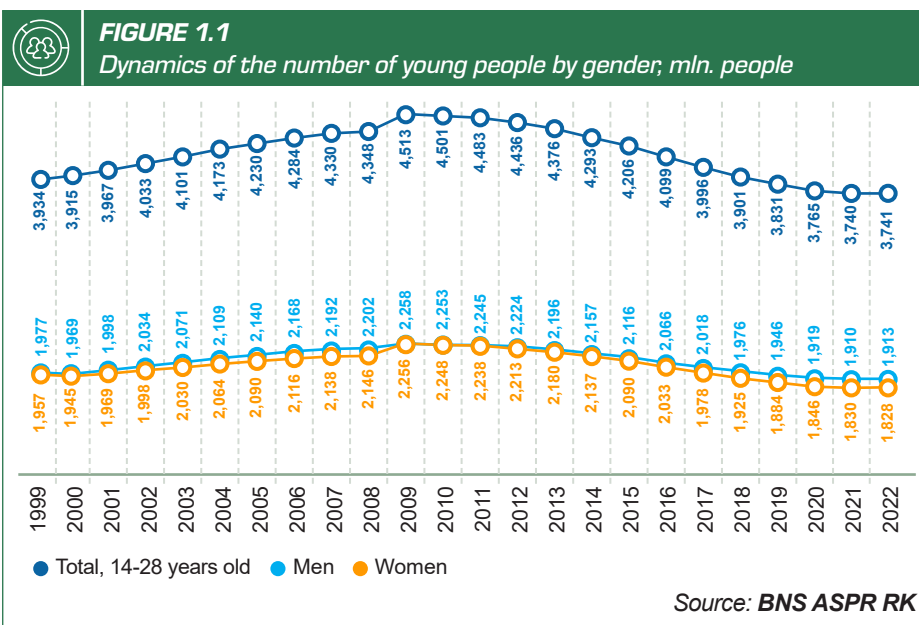
Under influence of the progressive 80s of the last century, number of young people began to grow at a slow pace starting from 2000 and reached a maximum

level - 4,513 million people according to BNS ASPR RK in 2009. Further, number of young people began to decline under influence of the regressive demographic period of 1991-2001. In 2020-2021, this indicator stabilized, reaching the level of 3.74 million people in 2021 according to BNS ASPR RK, which is 192.84 thousand people less than in 1999 (3.93 million people).

Difference is observed in the number of young people by gender as well. So, in 1999, number of men exceeded the number of women by 20.7 thousand people, and this difference doubled to 49.2 thousand people in 2005. Further in 2009, such gap was leveled off and amounted to only 1.8 thousand people. In subsequent years, the gap began to increase gradually, and starting in 2018, number of women began to decline sharply, so that there were 84.8 thousand more men at the beginning of 2022. As a result, the share of men among young Kazakhstanis was 51%.

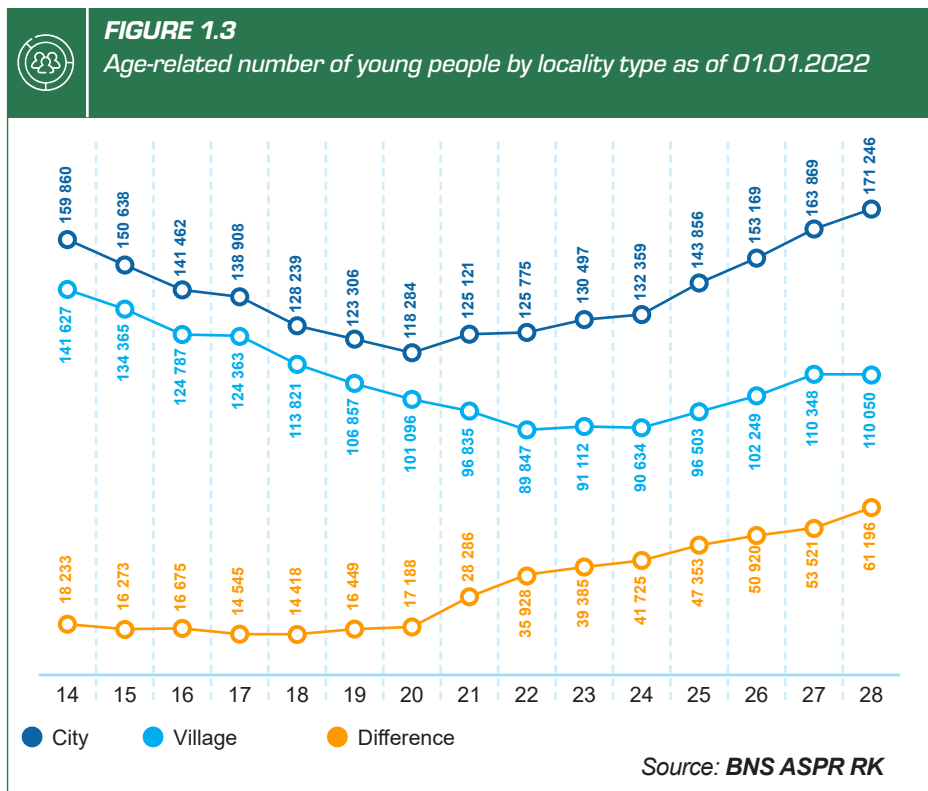
Due to reduction in the number of young people, their share in structure of total population is also decreasing: from 27.8% in 2009 to 19.6% in 2021 (Figure 1.2). This fact, accordingly, had an impact on average age of the population (its aging), as a result of which the average age of men in the country was 30.1 years, and women – 33.4 years in 2021.

Difference in quanti-

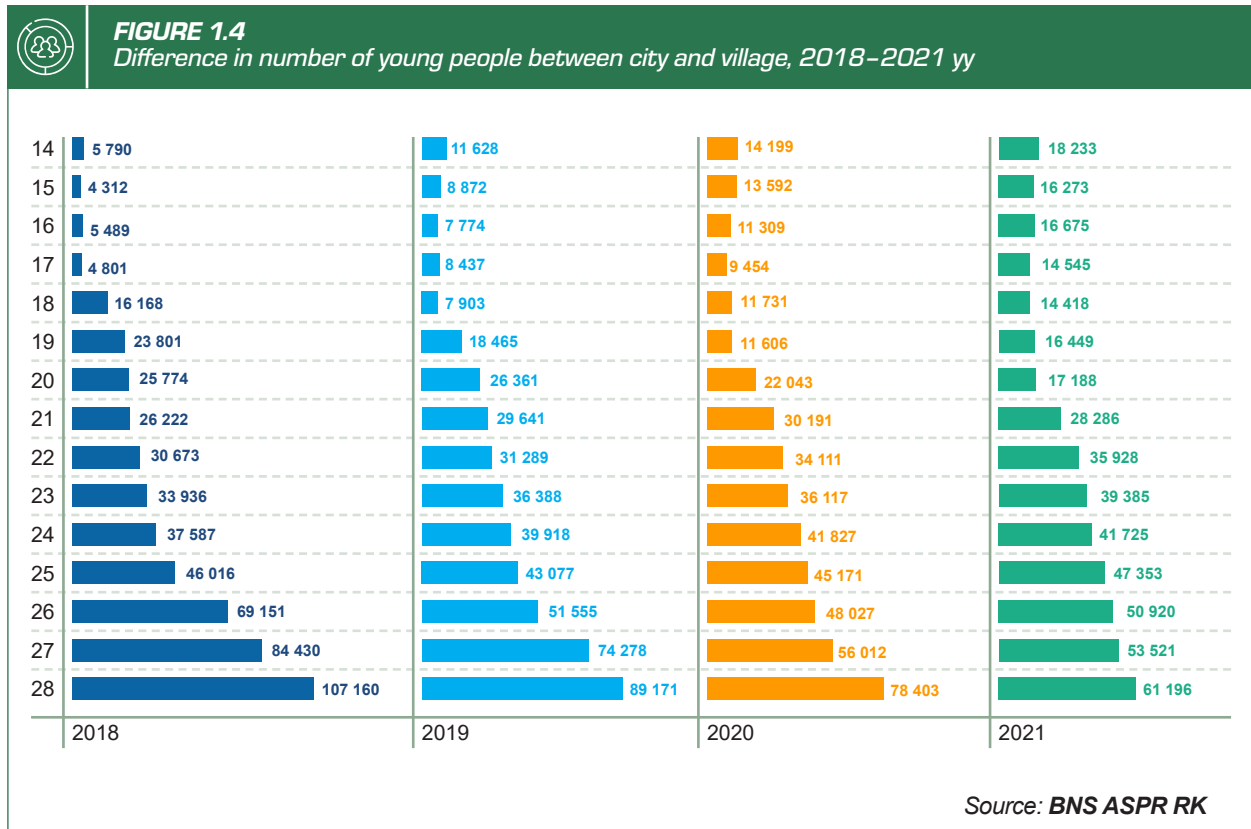




tative data of the younger generation is also observed depending on the type of locality – city and village (Figure 1.3). Representatives of 14-20 years old subgroup living in rural and urban settlements, as of January 1, 2022, number an average of 17-18 thousand people, which corresponds to the population structure of both types of localities. However, in older age subgroups, difference between cities and villages increases sharply, with cities having the superiority in the given gap. For example, number of young people aged 28 living in the city amounted to 61.2 thousand people, which is 1.7 times more than the ones living in the village.



This trend has been observed in the past years. In particular, Figure 1.4 shows the growth in number of urban youth aged 17 and older in 2018-2020. This is due to the fact that rural youth come to the city to get a specialty after graduating from high school. Since all special and higher educational institutions are located in large cities, this is one of the reasons for outflow of young people of this age subgroup from village to city.



However, it is worth to note that the growth rate of number of young people aged 20 and older who moved from village to city has slowed down somewhat due to the pandemic of coronavirus infection. If difference between people living in a village and city at the age of 14 was in the range of 5.7–18.2 thousand people in 2018-2021, then at the age of 28 this figure reached 61.2–107.2 thousand people, respectively.

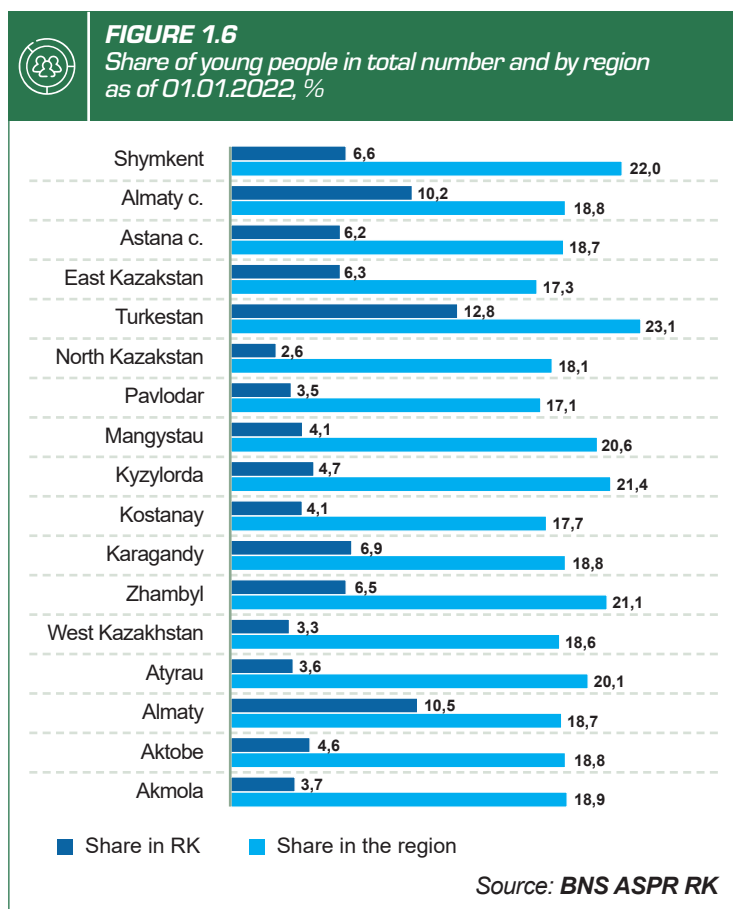
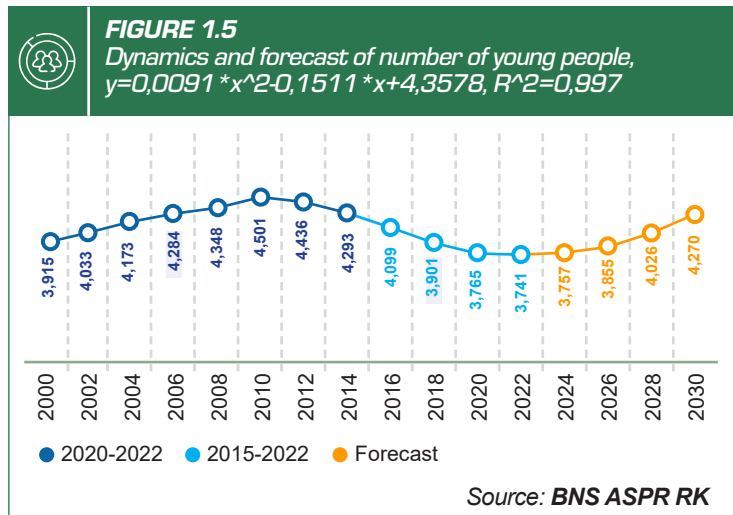
Let's look at the medium term forecast. Causal relationships of the current trend in a number of young people over the period 2000-2021 (Figure 1.5), as well as a situation of gradual withdrawal from influence of the demographic pitfall of 1991-2001, made it possible to make a forecast for the future using trend equation  $y=0.0091 * t^2-0.1511 * t+4.3578$ . The graph constructed using Excel forecasting elements corresponds to the second degree polynomial,  $R^2=0.9076$ . Various periods from 2015 to 2022 were selected for many studies.

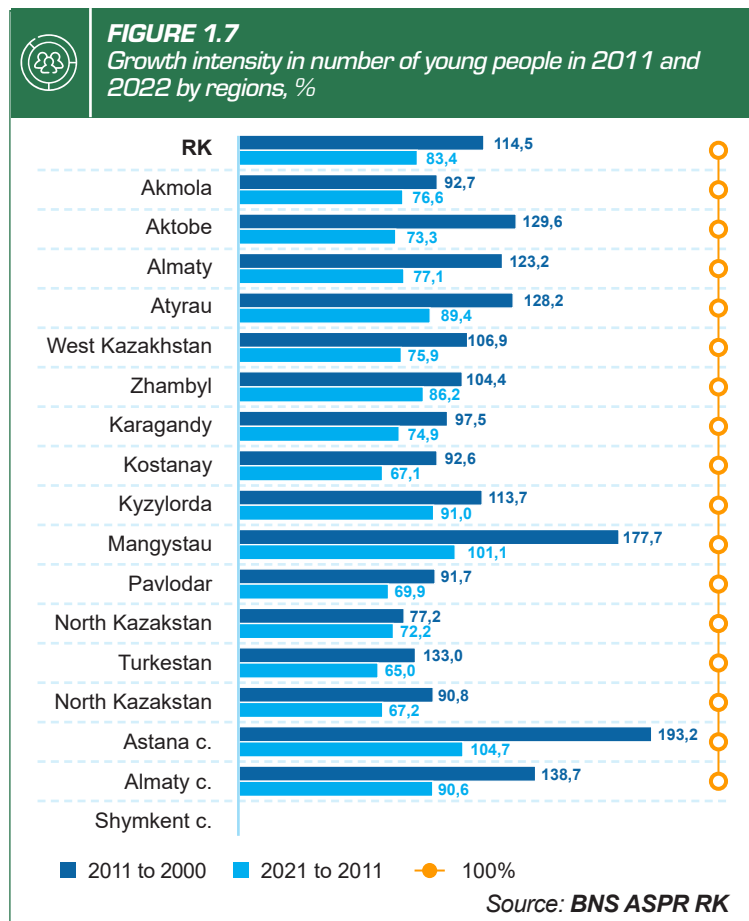
In accordance with the forecast, number of young people will average 3.735 million by the beginning of 2023, and 3.855 million - in 2024. Starting at that time, the indicator under consideration will grow gradually until it reaches the level of 2014 and will amount to 4,270 million people in 2030, while being freed from influence of demographic regression.

Number of young people in regions of the country differs considerably (Figure 1.6). For example, one third of total number of young people in the republic is covered by two regions – Turkestan (12.8%, or 478,471 people) and Almaty regions (10.5%, or 393,176 people) and Almaty (10.2%, or 381,227 people). On the contrary, the smallest share is accounted for the northern part of the country, where the North Kazakhstan region is particularly noteworthy (2.6%, or 97,047 people).

Share of young people depends on the birth rate in the region, but a number of young people in Almaty is growing due to internal migration from other regions. The greatest proportion of the youth population is in Turkestan region (23.1%, or 478,471 people), Shymkent (22%, or 245,178 people), Kyzylorda region (21.4%, or 176,985 people), while the lowest rates are found in such regions as East Kazakhstan (17.3%, or 234,088 people), Pavlodar (17.4%, or 130,114 people) and Kostanay (17.7%, or 152,092 people).

In general, from 2000 to 2011, there has been a positive trend in growth of a number of young people in the regions, with exception of the northern regions, in which the dynamics is quite negative: North Kazakhstan - a decrease of 28%, Kostanay, Pavlodar and East Kazakhstan – a decrease of 10% in each region (Figure 1.7). The highest intensity of increase in a number of young people is observed in Mangystau (by 77.7%) and Turkestan (33%) regions. In addition, increase





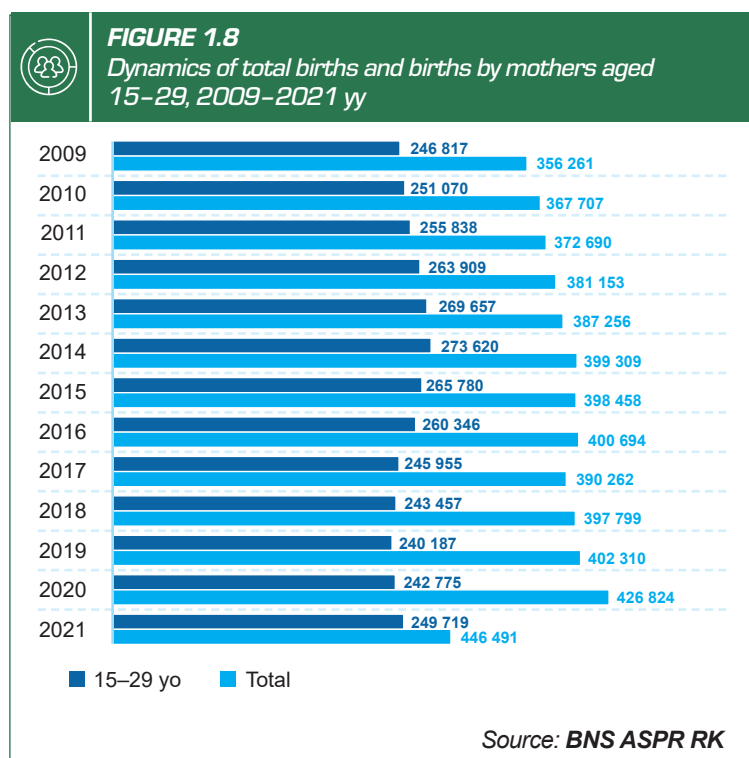
in a number of young residents in two cities – Astana and Almaty – was due to internal migration.

In the history of Kazakhstan’s demography, 2011 is considered to be the most favorable year since a number of young people in 2011 consisted of those born in the 1980s. 2011 in comparison with 2021 is marked as a period of demographic boom, and therefore a number of young people decreased in many regions in 2021 compared to 2011, with the exception of Mangystau region (101.1%) and Astana (104.7%).

Despite the strengthened state policy to support demographic issues, ongoing slowdown in development of a number of young people in the future is of a natural nature since socio-economic factors are powerless against demographic laws. Youth population and its structure depend on the main indicators, such as fertility and mortality. However, it should also be noted that in terms of a number of youth, imbalance between city and village is increasing every year. This imbalance is characterized by a discrepancy of

natural movement of the population by locality type and relative to the northern or southern part of the country. In such scenario, the labor balance could be disrupted as well. In the future it will negatively affect demographic reproduction of the country as a whole.

## 1.2 FERTILITY AND MORTALITY AMONG YOUNG PEOPLE



One of the important indicators of demography – fertility. In Kazakhstan, main determinant of demographic processes over the years of independence is the birth rate, which has undergone strong changes. The demographic birth rate pit of 1991-2001 changed the youth fertility rate significantly (for comparability of dynamic series, the following ages are taken for mother - from 15 to 19, from 20 to 24, from 25 to 29). Reason was a decrease in number of women under the age of 29, born in 1992-2007.

In the period from 2009 to 2021, absolute values of the birth rate from 2009 to 2014 increased by 10.8% and reached the maximum value for this period, amounting to 273,620 children. Then this indicator began to decrease until 2019 to the level of 240,187 children. Since 2020, the birth rate has started to grow again and amounted to

249,719 children in 2021 (Figure 1.8).

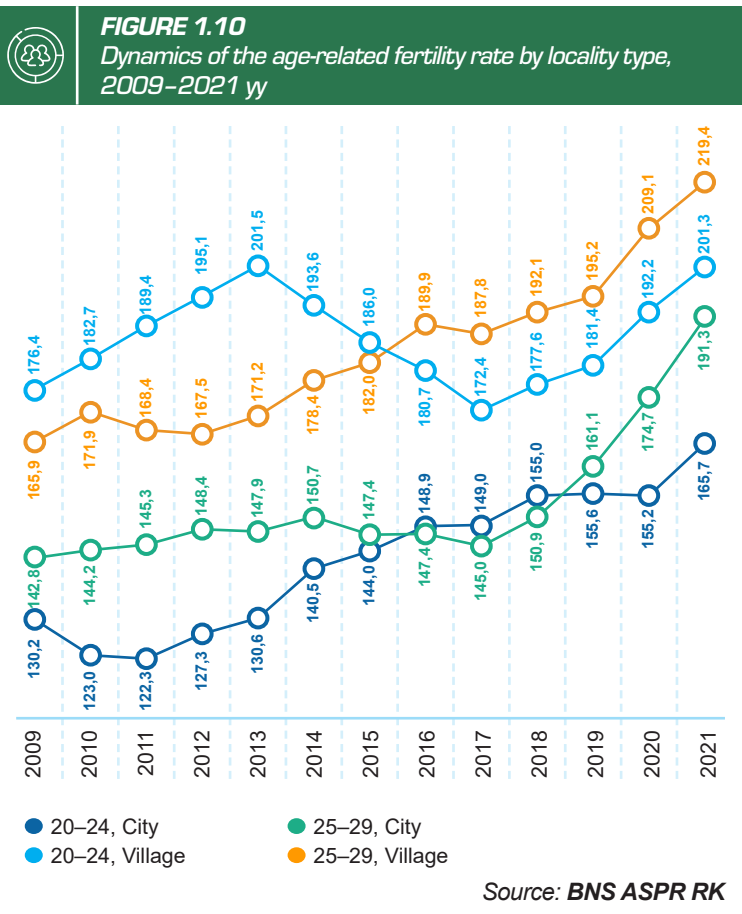
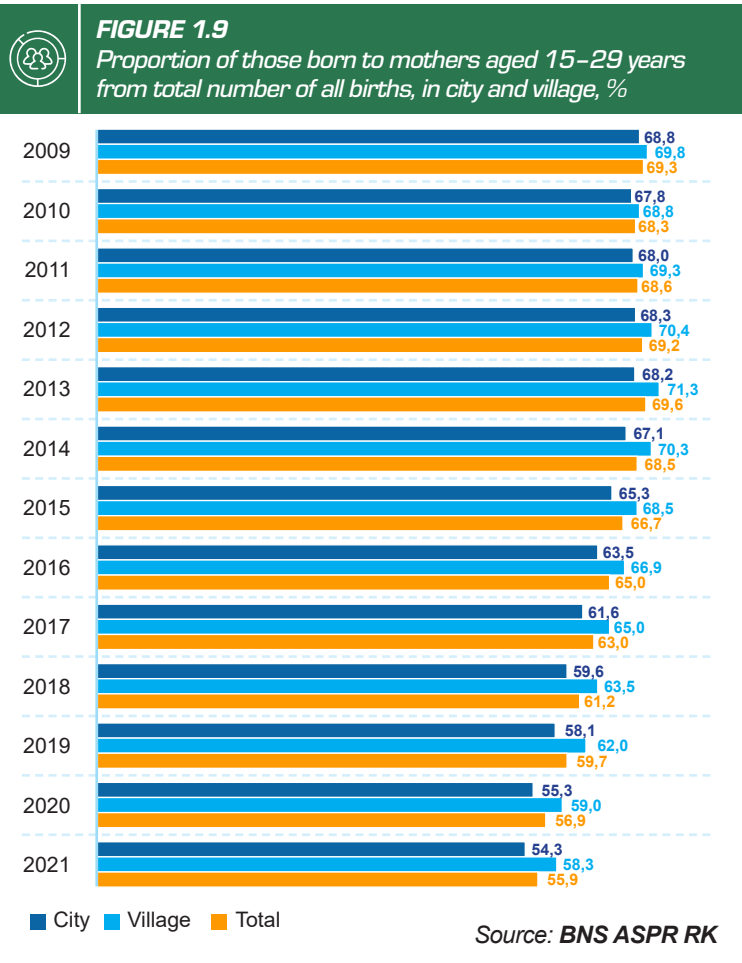
Proportion of youth fertility of the total birth rate during this period has a tendency to decrease as its share was 69.3% in 2009. After sharp decline since 2019, it amounted to 55.9% in 2021, that is, was reduced by 15.4%. This is due to two factors: firstly, a decrease in the birth rate due to a decrease in number of women under the age of 29, and secondly, an increase in the age of marriage (Figure 1.9).

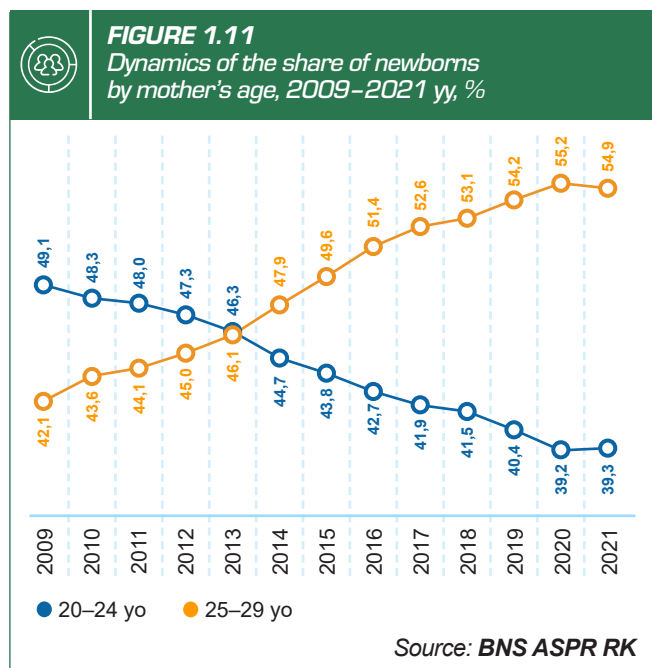
In the context of locality types, there is a difference in proportion of fertility in urban and rural environments. Birth rate among young people in rural areas is higher than in the city. If the birth rate in urban and rural areas had almost a similar level in 2009, then from 2010 to 2013, the maximum level was reached in village – 71.3%, while the birth rate in city accounted for 68.2%. After 2013, the youth fertility rate began to decline sharply. In 2021, this figure was 54.3% in the city, and 58.3% in the village. In absolute terms, 142.5 thousand children were born in the city, 107.2 thousand – in the village. However, it is worth to note that fertility is higher in rural areas since fewer young people live in rural areas, and the birth rate per woman is higher due to early marriages and large families.

In 2009, the age-related fertility rate in village was higher than in city – 165.94 and 176.43 children per 1,000 women, respectively. In 2021, compared with 2009, age coefficients were growing, particularly in rural areas. For example, in villages, the birth rate reached 201.29 children per 1,000 mothers in 20-24 years old group, and 219.37 children – at the age of 25-29 years. In 2009-2021, fertility of rural youth has not decreased, although the living standard of rural youth is lower than those living in cities (Figure 1.10).

In the fertility study, mother's birth cohort is an important factor since young women in labor are more likely to have many children. If we consider the birth rate by mother's age, then motherhood consists primarily of 20-24 years and 25-29 years (Figure 1.11).

In 2009-2013, proportion of mothers who gave birth at the age of 20-24





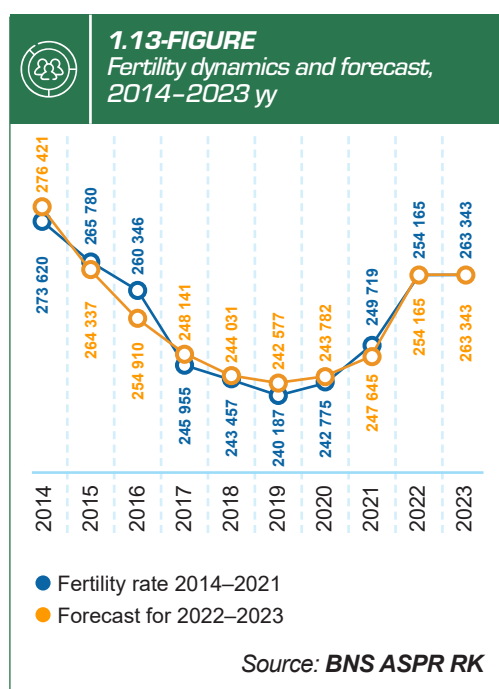
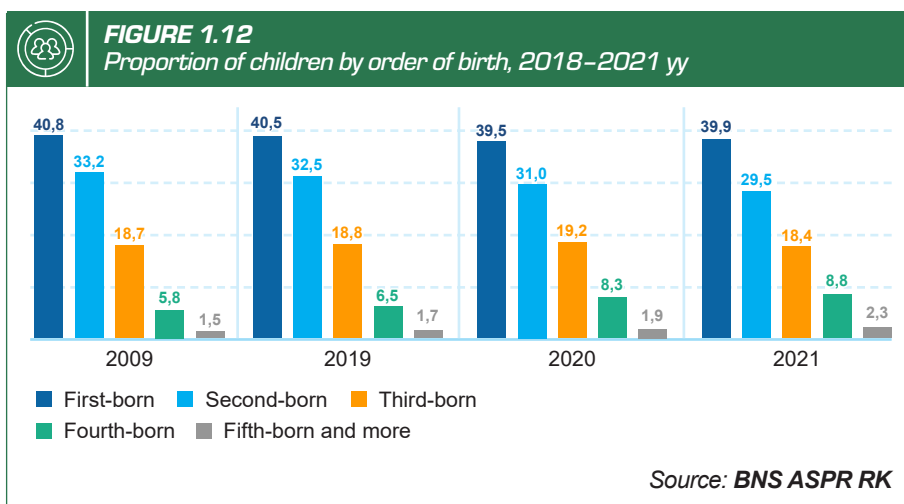
years is higher than at the age of 25-29 years. Moreover, share of mothers who gave birth at the age of 25-29 has been growing since 2013 and reached 54.9% in 2021. The birth rate at the age 20-24 years has decreased to 39.3%. In absolute terms, 121.2 thousand children were born to mothers aged 20-24 in 2009, and 98.2 thousand – in 2021, respectively, mothers aged 25-29 had 103.8 thousand children in 2009 and 137.0 thousand - in 2021. In other words, compared to 2009, 33.2 thousand more children were born in 2021.

In accordance with the above analysis, it can be concluded that the fertility age group has been moving from 19-24 years to 24-29 years since 2013. So, the average age of young women fertility increases accordingly.

Demographic situation of Kazakhstan is influenced by demographic crises of 1991-2001. In this regard, having many children

plays an important role in overcoming this situation.

As follows from Figure 1.12, number of children born first and second has been decreasing since 2018 (with the exception of 2021). This is due to a decrease in the age of mothers to 29 years. So, birth of the third (except 2021), fourth, fifth and more priority children has increased as well.



However, in the following years (until 2030), a decrease in the birth rate of third and more priority children is predicted due to decrease in the number of women aged closer to 25-29 years. After 2030, impact of the crisis will shift to older women, while young women under the age of 29 will become a determinant of ensuring the fertility rate.

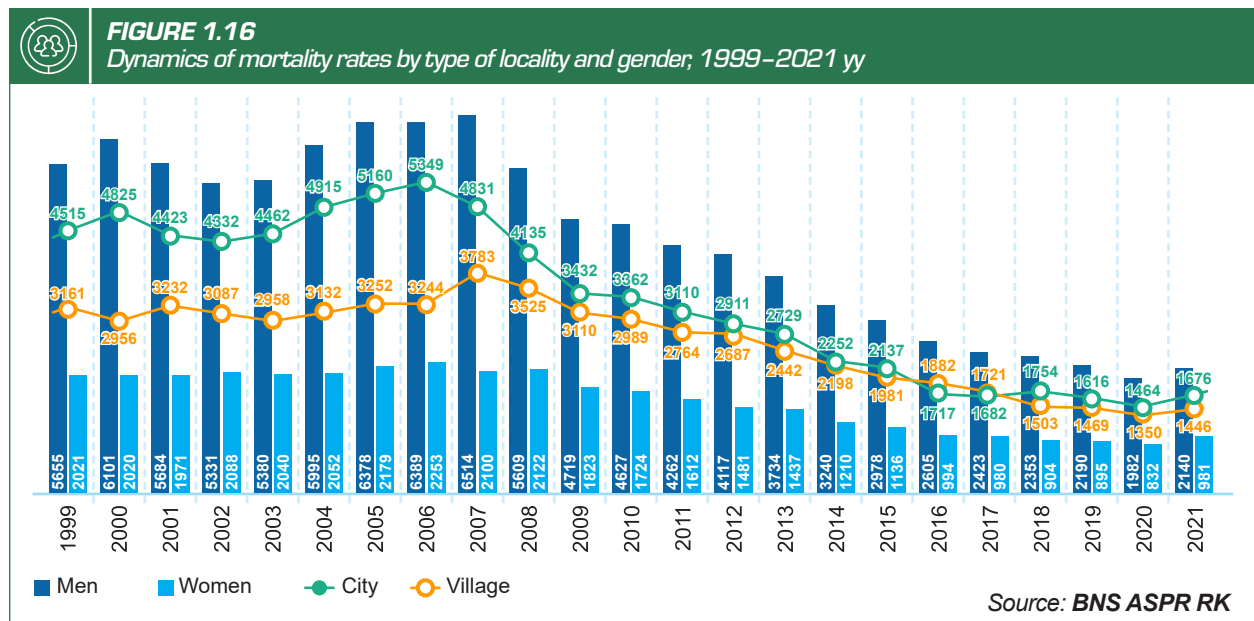
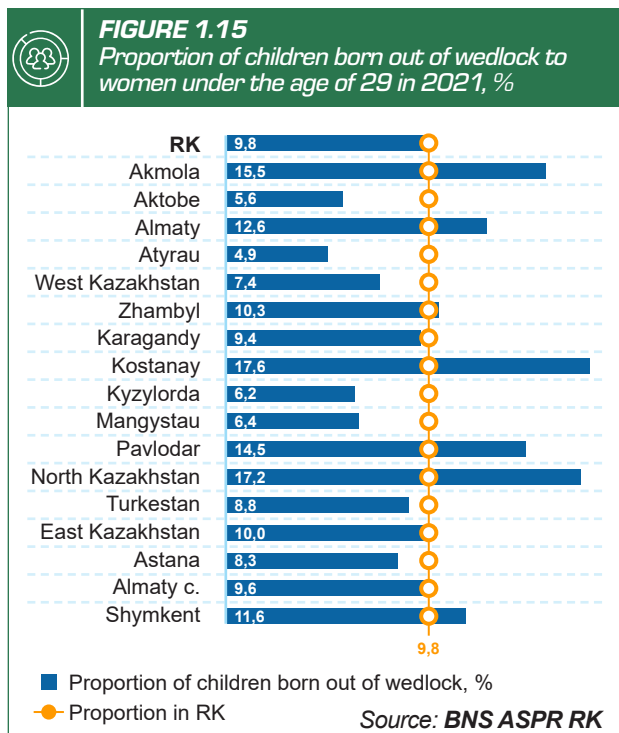
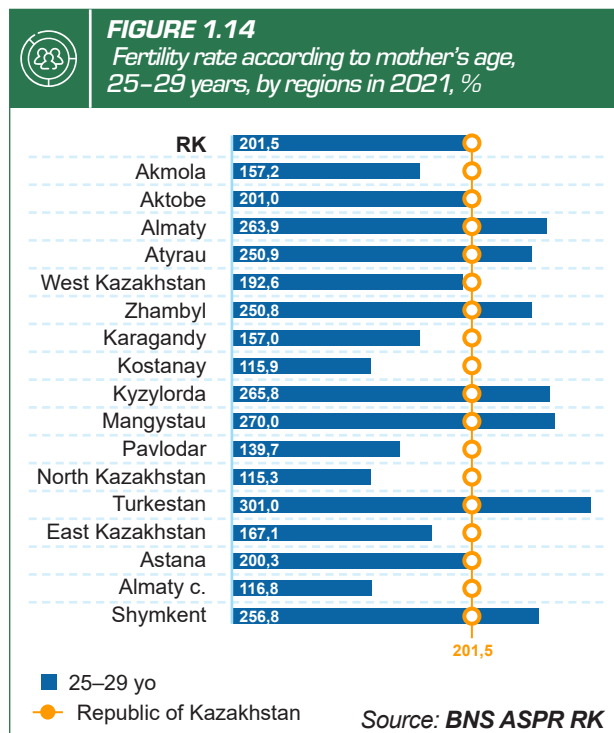
According to data of 2021, 80% of third, 92% of fourth and 97% of fifth-born children and more account for the share of young mothers aged 25 to 29 years. In addition, in the country, total number of third-born children or children of later order of birth was 218,656 in 2021. At the same time, 73,671 children were born to mothers under the age of 29, that is, the share of those born to young mothers is 33.7%. In this regard, it can be concluded that one of the possible approaches to increase fertility rate should be comprehensive support for large families among young people, which contributes to demography development in the country.

Having in mind the current trend of high fertility and influence of past demographic situations, a trend equation has been drawn, which allowed to make a forecast for two

years, and consistent use of dynamic series made it possible to predict a longer-term perspective with some adjustments depending on the youth support policy and their desire to have many children.

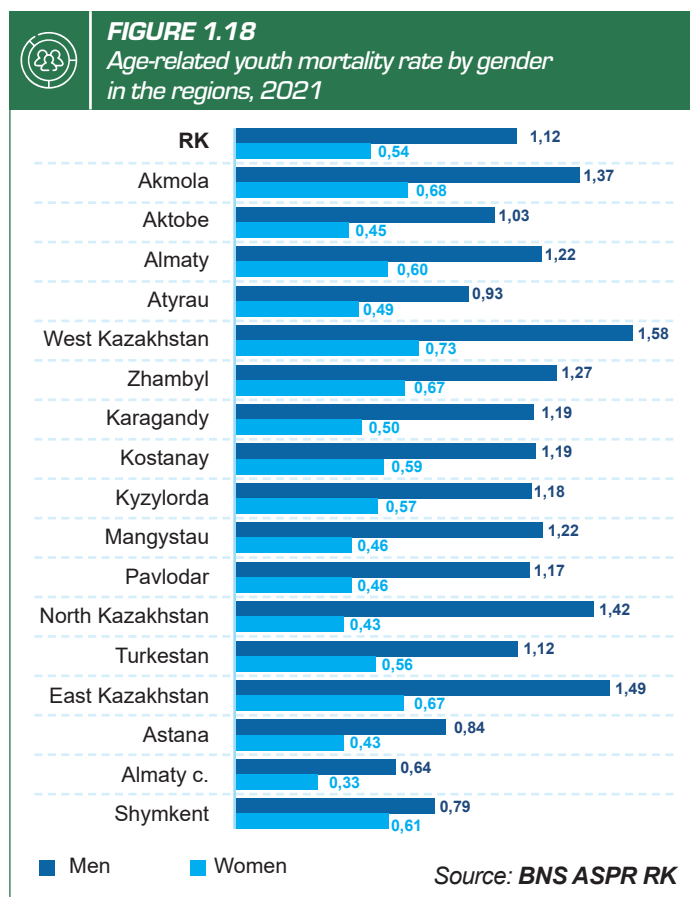
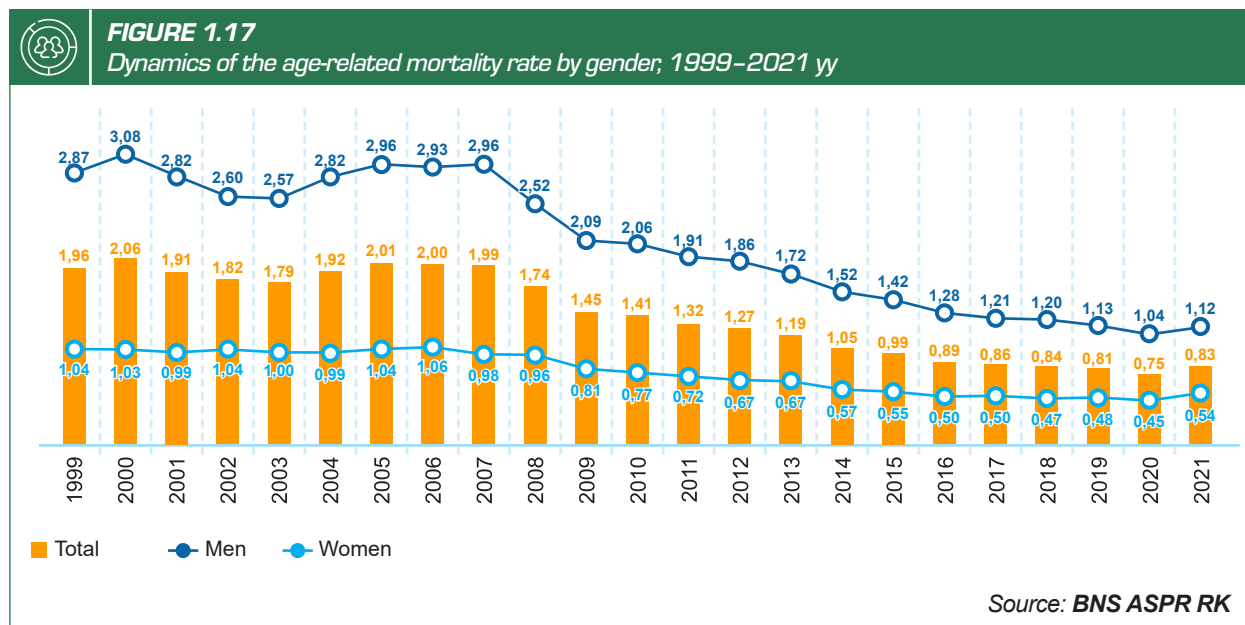
There are significant differences in the birth rate, especially in comparison of the north and south of Kazakhstan. High intensity of the age coefficient per 1,000 mothers aged 25-29 years by region compared to the national level (201.5 children) may be noted mainly in southern and south-western parts of the country: Turkestan (301 children), Mangystau (270 children) and Kyzylorda regions (265.8 children). Low intensity is observed in the northern regions – Kostanay and North Kazakhstan, where the average figure is 115 children, which is three times lower than in the Turkestan region (Figure 1.14).

It is important to note that in the following six regions, proportion of children born out of wedlock is higher compared to the national level (9.8%): Kostanay region – 17.6%, North Kazakhstan region – 17.2%, Akmola region – 15.5% and Pavlodar region – 14.5%. At the same time, all of the above regions are disadvantaged in terms of demographic development (Figure 1.15).



Meanwhile, dynamics of mortality among young people is decreasing. During the years of independence, mortality rate among young people increased in cities until 2006 and in villages until 2007, then began to decrease by more than three times until 2020. However, in 2021, due to the epidemic of COVID-19, absolute value of a number of deaths among young Kazakhstanis increased in city by 15%, and in village by 7% compared to 2020 (Figure 1.16).

In absolute terms, mortality in rural areas was 30% lower (1,354 young Kazakhstanis) compared to the city. Nevertheless, from 2007 to 2021, these indicators have equalized and difference has become insignificant.



Of particular note is the difference in youth mortality by gender: there are more deaths among young men in Kazakhstan. Share of their mortality from total number of youth population was 73.7% in 1999 and decreased to 68.6% in 2021. For comparison, among the entire Kazakhstan population, mortality rate of young men was 5.3% in 1999, and this figure decreased to 1.7% in 2021, respectively.

The absolute value corresponds to relative value of mortality per 1,000 young people. In 1999-2021, mortality rate of youth population decreased by more than two times, while mortality rate of men is twice as high as that of women. This is confirmed by the age-related mortality rate of men in 1999, which more than doubled (2.87) in contrast to ratio of women (1.04). This ratio remained until 2021: 1.12 and 0.54 units, respectively (Figure 1.17).

Due to the lack of data on age-related mortality by cause classes, the analysis of total number of deaths shows that there are more deaths among Kazakhstani young men for certain classes of causes compared to women. For example, in 2021, due to homicides – 4.7 times, suicides – 4.5 times, transport accidents –

2.8 times and from tuberculosis diseases – 3 times more deaths.

The age-related mortality rate in regions gradually decreased. If, in 2000, this indicator reached its minimum value in the South Kazakhstan region (1.34) and the maximum value - in the Karaganda region (2.64), then the minimum value in 2021 was recorded in Almaty (0.47), and the maximum – in the West Kazakhstan region (1.17), respectively. Mortality rate in the regions also has differences in the context of men and women. The maximum mortality rate of men in West Kazakhstan (1.58), East Kazakhstan (1.49) and Akmola (1.37) regions is high compared to the national level (1.12). The age-related mortality rate among women shows its maximum value in Zhambyl region (0.73), and the minimum - in Almaty (0.33) (Figure 1.18).

Studies of age structure of the population show that men aged from 0 to 30 die more than women, i.e. there are more deaths among men, despite the fact that more boys are born in the country. In this regard, number of men decreases by the age of 30, while the number of women in subsequent age groups prevails. High mortality rate of young men compared to young women may have a lot of reasons, such as accidental risky situations, drug addiction, crime, and the main one is social unrest (lack of permanent work, low wages, debt, sharp emotional manifestations and use of violence, etc.).



KEYWORDS:

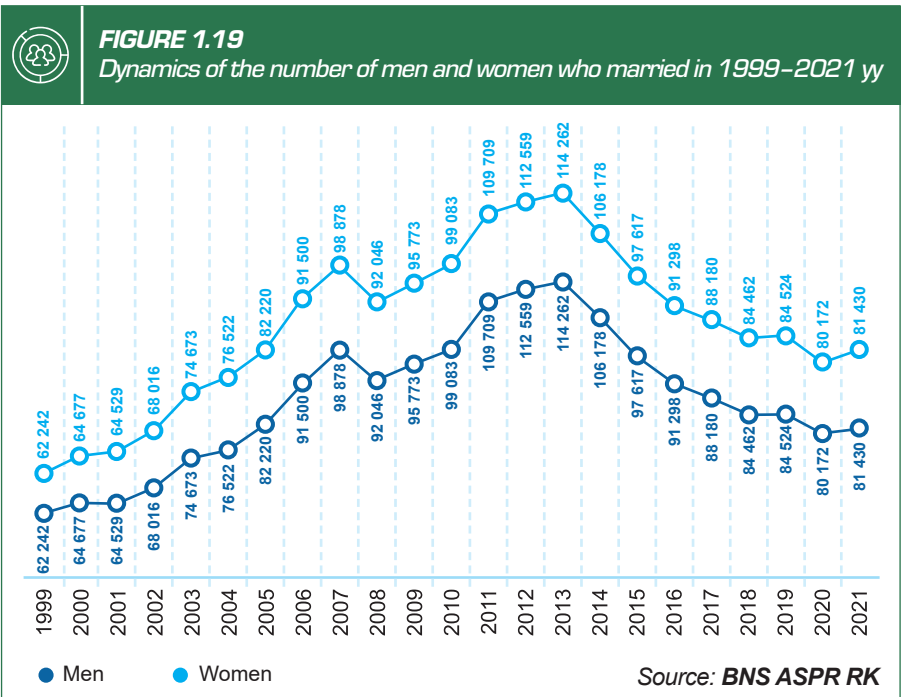
children in the park, birds fly in the sky

### 1.3 MARRIAGE AND DIVORCE AMONG YOUNG PEOPLE

According to official statistics, dynamics of men and women who married in the period 1999-2021, in general, has a positive trend with some declines. In 1999-2013, number of people who got married doubled on average, then decreased until 2020, and only in 2021 it was recorded that 1,258 men and 2,786 women got married, which is significantly more than these figures in 2020 (Figure 1.19).

If we consider the proportion of married people by age group, it can be seen that the largest number of men start a family at the age of 24-28, and women – at the age of 19-23 (Figure 1.20). In 2009-2021, dynamics of marriage slowed down and is limited to slight fluctuations at the level of 7.7–7.8%.

Marriage demonstrates the differences between urban and rural populations. So, a marital union in cities is formed more often, perhaps because of the greater choice of partners for marriage and due to the



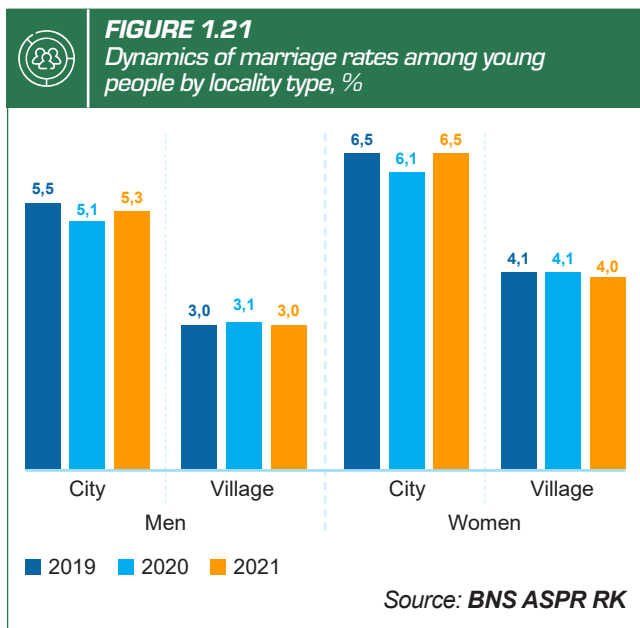
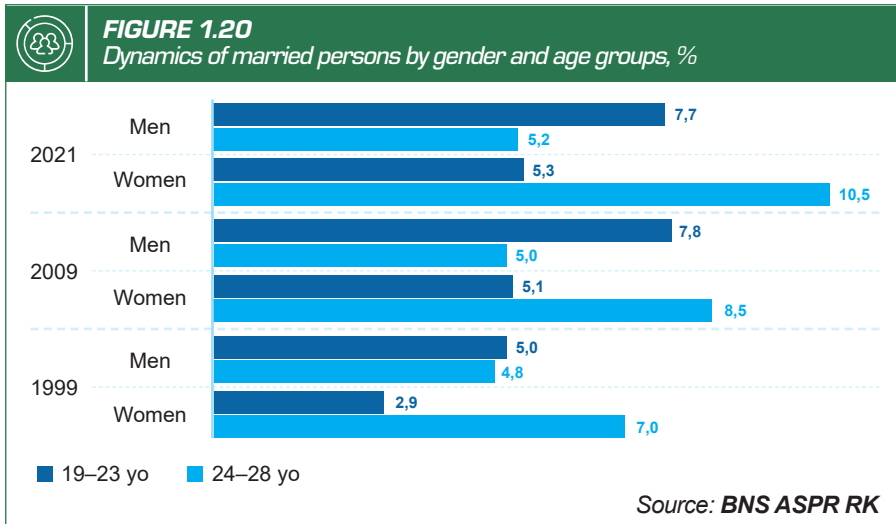


fact that most young people want to stay in cities. In recent years, there has been a stabilization of marriage rates. In particular, statistics from 2019-2021 confirm that proportion of male marriage is lower than the female one, and difference by type of locality (city/village) is more than two units for all three years (Figure 1.21).

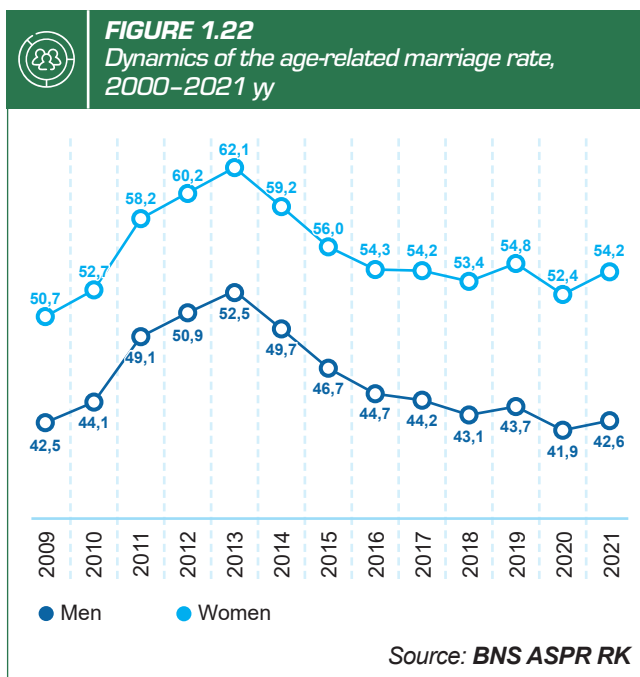
Main indicator – the marriage rate (per 1,000 people) – increased to level of 62.1 for women aged 14-28 years and, respectively, 52.5 for men in 2013. Then this coefficient began to decrease. Nevertheless, there has been a stable level of marriage since 2017. Static marriage rates are higher for women than for men. This may be explained, among other things, by prevalence of early marriage due to socio-cultural reasons and natural need to create a family and have children (Figure 1.22).

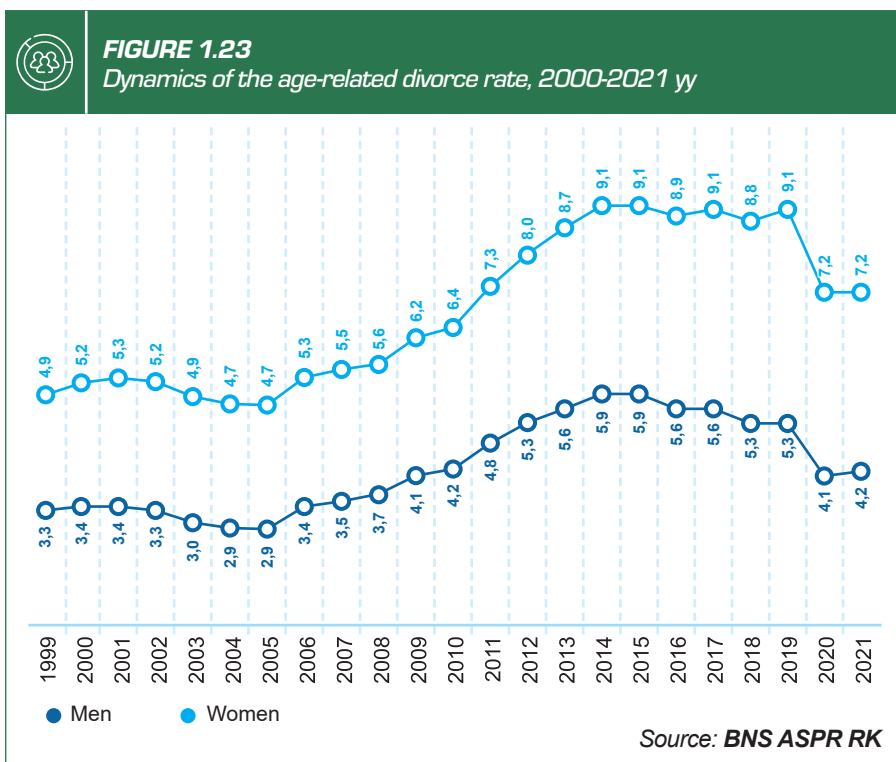
However, the divorce rate for women is also higher than for men. In particular, from 1999 to 2014, this indicator doubled, although 1999-2005 is characterized by a difficult socio-economic situation. Subsequently, the divorce rate began to grow, and its decline has been observed to level of 7.2 for women and 4.2 for men (per 1,000 marriages, Figure 1.23) in the last two years (2020-2021).

It is important to find out after what time



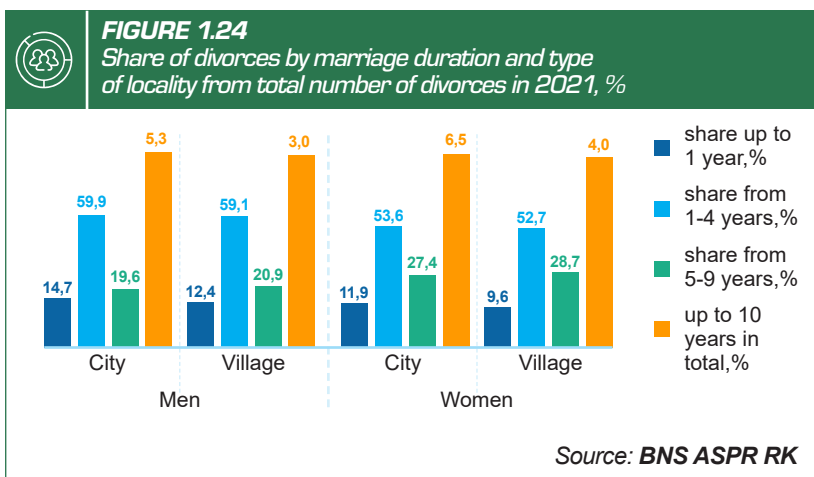
**KEYWORDS:**  
modern buildings  
on the square in Astana





the divorce takes place (Figure 1.24). According to data from 2021, 14.7% of divorces in cities happens with men who have been married for less than one year, 59.9% – from one to four years, 19.6% – from five to nine years or more. In general, 94.1% of divorces occur in the first decade of marriage.

In rural areas, this indicator was slightly lower for men. For instance, divorces for women within one year and in the first four years of marriage are recorded a little less often than for men. In cities and villages, divorces after 5-9 years of marriage are more observed among women – 27.4% and 28.7%, than among men – 19.6% and 20.9%, respectively.



Among the overall number of registered divorces in 2021 (48,239 units), 10,055 divorces were registered by young Kazakhstan citizens under the age of 29, which is 20.8%.

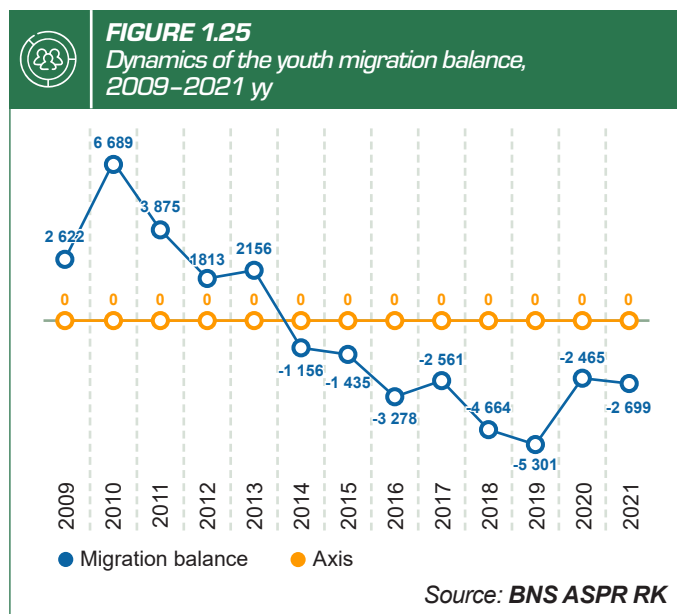
Age of marriage is increasing every year, and therefore the average age of motherhood is raising as well. To increase the birth rate and spread of large families among young people, it is necessary to support young

families, in particular students with children: admission of a child to nursery, temporary housing, small business, assistance in completing studies and mastering professions.

The analysis suggests that a number of divorces in the first year and during the first four years of marriage is a result of misunderstandings between spouses, poor work of the family planning institute, lack of support from parents in overcoming the crisis in family life by young people, socio-economic conditions. At the same time, it is obvious that a young family is a basis of the state's demographic security, therefore, coordinated work is needed at the state and public levels in order to support and strengthen institution of the family.

## 1.4 INTERNAL AND EXTERNAL MIGRATION OF YOUTH

Migration flows – one of the components of demographic process. The mass migration outflow of young people in Kazakhstan began in the first years of independence and lasted until 2003. From 2004 to 2013, balance of external migration of young people was quite positive, except for 2008 (-1,269 people). Subsequently, starting from 2014 to the present, there were more young people leaving. During this period, most of young people left in 2018 – 4,664 people and in 2019 – 5,301 people. In 2020 and 2021, migration balance almost halved due to the coronavirus pandemic (Figure 1.25).



Reasons for the departure of young people are primarily related to return of parents to their historical homeland and manifestation of demographic globalization. It is worth to note that migration attractiveness in regions of the country differs, as evidenced by the facts that young people leave some regions more often, and, on the contrary, move to others. Table 1.1 contains information on migration activity of young people by region, ranked according to total value of the balance for 2000-2021, annual migration balance for 2018-2021 (i.e., the years before, during and after pandemic, the indicators of which differ almost twice), as well as taking into account the attractiveness rates of regions for external and internal migration.

**TABLE 1.1**  
Dynamics of migration flows and attractiveness by region, 2000–2021 yy

Region name	Migration balance, person					Migration attractiveness rate, 2021	
	2018	2019	2020	2021	2000-2021	external	internal
<b>RK</b>	<b>-4 664</b>	<b>-5 301</b>	<b>-2 465</b>	<b>-2 699</b>	<b>-55,430</b>	<b>0.74</b>	<b>1.00</b>
Kostanay region	-980	-854	-498	-435	-31,080	0.53	0.93
East Kazakhstan region	-1 238	-1 360	-874	-759	-29,851	0.34	0.90
Pavlodar region	-800	-1 008	-576	-553	-24,857	0.41	0.95
Karagandy region	-1 087	-1 042	-708	-787	-21,625	0.28	0.94
North Kazakhstan region	-730	-824	-385	-433	-20,793	0.46	0.89
Akmola region	-539	-666	-390	-413	-17,528	0.34	0.92
West Kazakhstan region	-187	-276	-155	-105	-4 571	0.51	0.96
Astana	-120	-69	4	-33	-2 672	0.94	1.21
Aktobe region	-234	-322	-198	-168	-2 225	0.68	0.98
Kyzylorda region	-5	-5	7	-6	100	0.63	0.89
Zhambyl region	-34	-188	-174	-175	1 532	0.53	0.89
Atyrau region	72	24	22	89	4 443	2.04	0.96
Shymkent	267	238	180	266	4 570	1.91	1.09
Almaty	-167	-137	87	56	4 988	1.06	1.25
Almaty region	438	436	84	-202	18 098	0.50	0.93
Turkestan region	153	28	387	110	31 454	1.63	0.85
Mangystau region	527	724	722	849	34 587	3.80	1.02

Source: BNS ASPR RK

In the ranked list with name of regions, the following northern regions are positioned right after total balance for 2000-2021 in the republic (-55,430 people): Kostanay (-31,080 people), East Kazakhstan (-29,851 people), Pavlodar (-24,857 people) Karagandy (-21,625 people), North Kazakhstan (-20,793 people) and Akmola (-17,528 people). Amount of negative balance of the above six regions (-145,734 people) is 95.5% from total negative balance (-152,530 people) of migration throughout the republic.

The ranked list with positive balances is rounded out by Mangystau (34,587 people), Turkestan (31,454 people) and Almaty (18,098 people) regions. In 2021, the maximum negative balance is observed in East Kazakhstan (-759) and Karagandy (-787) regions, and the maximum positive balance is observed in Mangystau region (849).

In the list of migration attractiveness rates for external migration, two western regions are leading: Mangystau – with indicator of 3.8 and Atyrau – 2.04. Unattractive regions include the Karagandy – 0.28, as well as the East Kazakhstan region – 0.34. Therefore, the most attractive for movement are oil and gas regions with severe climatic conditions, but high wages, and the least attractive are mining and processing industrial regions with an unfavorable environmental situation and low wages.

Moreover, interregional migration is taking place at a high rate in Kazakhstan, especially among young people from rural areas moving to large cities. The most attractive regions within the country are Almaty (1.25) and Astana (1.21).

Young people are considered as a human and demographic potential of Kazakhstan and, in the context of globalization, they become more mobile, move more actively to get education abroad and are included in international educational and labor migration. In terms of migration processes, young people have healthy ambitions with a desire to be competitive, improve their quality of life and have decent living and working conditions.



Chapter 2

# Health



## CHAPTER 2. HEALTH

Currently, a qualitatively changing social environment leads to the transformation of biological, social, behavioral risk factors affecting the health of adolescents and young people<sup>1</sup>. This requires the construction of an appropriate system of medical and social monitoring of risk factors and health status of adolescents and young people, which allows not only to better understand the basis of trends occurring in modern conditions, but also to give a more informed analysis of the effectiveness of medical organizations<sup>2</sup>.

The study of the problems of social status and social well-being of adolescents and young people, their morbidity and mortality, risky behavior and bad habits shows that economic growth of the state, social guarantees and existing system of measures do not sufficiently ensure full development of the younger generation and protection of its health. This indicates the need to optimize entire system of measures in the field of preserving the health of adolescents and young people,

Kazakhstan's strategic documents pay special attention to the health and well-being of the country's citizens as long-term priorities of the country's development. In this context, problem of protecting the health of the younger generation is relevant, namely, formation of a healthy contingent with the allocation of risk groups and patients subject to rehabilitation, since this contingent in the future forms the basis of the defense and security of the republic.

### 2.1 HEALTH PREVENTION AND HEALTHY LIFESTYLE

According to WHO, human health is 50-55% dependent on his lifestyle, 20-22% – on the environment, 18-20% – on genetic factors and only 8-10% – on the health system. A healthy lifestyle is recognized as one that reduces the risk of serious illness or premature death.

According to the Code of the Republic of Kazakhstan “On the Health of the people and health care system”, the state policy in the field of public health protection is based on the principles of accessibility and quality of medical care and joint responsibility of the state, employers and citizens for the preservation and strengthening of individual and public health<sup>3</sup>.

In 2021, the Republic of Kazakhstan adopted the National project “Quality and affordable healthcare for every citizen “Healthy Nation”, which raises the issue of introducing a new integrated indicator “Increasing the proportion of citizens of Kazakhstan leading a healthy lifestyle”<sup>4</sup>. Within the framework of the project, a national epidemiological study was conducted for the first time, in which, based on the analysis of a combination of behavioral risk factors for chronic non-communicable diseases (smoking, alcohol abuse, insufficient physical activity, insufficient consumption of fruits and vegetables, excessive salt intake), prevalence of healthy lifestyle management among the Kazakh population was demonstrated and the degree of adherence to healthy lifestyle of the population aged 18 and older was studied.

High and satisfactory adherence to healthy lifestyle among young people aged 18-29 years was 23.4%, low adherence – 76.6%. A high level is characterized by the absence of all five of the above negative components of a healthy lifestyle, and a satisfactory level is characterized by the absence of four components of a healthy lifestyle, including smoking. High adherence to healthy lifestyle was noted only in 4% of young people, and satisfactory – in 19.4%.

Within the framework of this study, it was revealed that the prevalence of smoking among young people aged 18-29 is 27.4%. According to the data obtained, 15.8% of young people use electronic cigarettes (vapes), while the share of daily consumers of electronic cigarettes is 4.9%. The prevalence of consumption of non-smoking tobacco products, such as nasvai, chewing, snuff, in this age group is 10.1%. Low physical activity, poor nutrition and excessive salt intake are also the leading risk factors for the development of non-communicable diseases. The study showed that these negative factors are widespread among young Kazakhstanis (Figure 2.1).

<sup>1</sup> Baranov A. A. The state of health of modern children and adolescents and the role of medical and social factors in its formation // A.A. Baranov, V.R. Kuchma, L.M. Sukhareva // Bulletin of the Russian Academy of Medical Sciences. – 2019. – No. 5. – pp. 25-49.

<sup>2</sup> Aizman R.I. Principles and algorithms of monitoring of health of pupils and students/ R.I. Aizman, N.I. Aizman, V.B. Rubanovich // Siberian Medical Review. – 2019. – No. 3. – pp. 101-103.

<sup>3</sup> On the health of people and health care system. Code of the Republic of Kazakhstan No. 360-VI ZRK dated July 7, 2020 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000360>.

<sup>4</sup> On the approval of the National Project “High-quality and affordable healthcare for every citizen “Healthy Nation”. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 725 dated October 12, 2021 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000725>.

Tobacco consumption continues to be a problem of Kazakhstani teenagers. According to the results of a 2018 study on the use of tobacco and electronic cigarettes among teenagers in Kazakhstan, 10.1% of fifteen-year-old boys and 6.3% of fifteen-year-old girls tried smoking cigarettes. The proportion of adolescents who have experience of smoking increases threefold with age (from 11 years to 15 years) among both boys and girls, while the indicators increase significantly in the period from 13 to 15 years. It is noteworthy that teenagers living in rural areas are less likely to smoke cigarettes compared to teenagers from the city.

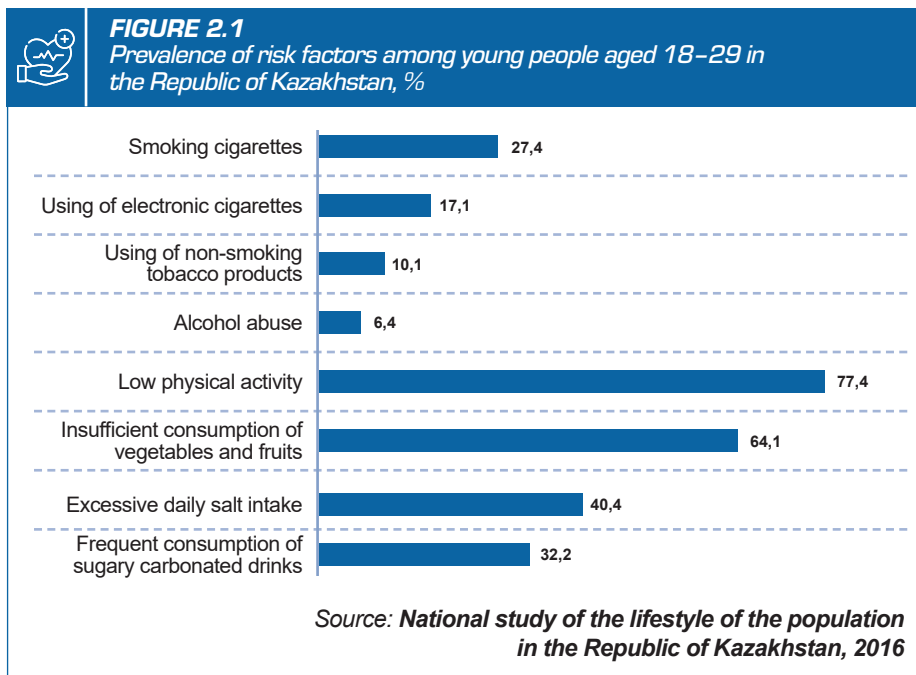
The number of e-cigarette users also increases as they get older, especially among the boys. Thus, 14% of fifteen-year-old boys and 6% of fifteen-year-old girls reported that they had used electronic cigarettes for 1-2 days or more.

Years later, tobacco use becomes more common and regular. Thus, according to the Global Adult Tobacco Survey for 2019, 9.6% of young people aged 15-24 were tobacco smokers at the time of the survey, among them 15.2% of boys and 3.7% of girls. Most of them (i.e. 6.9%) smoked tobacco daily. E-cigarettes have ever been used by 12.9%, and 2.3% in the year of the survey were active consumers of e-cigarettes<sup>5</sup>.

The indicator of alcohol consumption in dangerous doses (alcohol abuse) among young people was 6.4% ( $p < 0.001$ ). At the same time, the prevalence of consumption of 400 g of vegetables and fruits per day in 18-29-year-olds was 35.9%. Daily consumption of sugary carbonated drinks is most common among young people – 20.6%.

Teenagers and young people are the target group of measures to promote and form a healthy lifestyle, carried out within the framework of the program “Good and affordable healthcare for every citizen “Healthy Nation”. The fourth direction of this national program “Increasing the proportion of the population leading a healthy lifestyle and the development of mass sports” defines the main objectives (1) in the selection of people in favor of health and (2) the creation of conditions for all categories and groups of the population to engage in physical activity and mass sports, including increasing the level of provision of the population with facilities sports.

In order to motivate young people to maintain a healthy lifestyle during the calendar year, events are being held to implement the National Program



**KEYWORDS:**  
medical drugs is on the table at the hospital

<sup>5</sup> Global adult tobacco survey, GATS Kazakhstan // <https://www.who.int/europe/publications/i/item/WHO-EURO-2022-6246-46011-66506>.

“Marathon of Healthy Habits”, timed to the International Day against Drug Addiction and Illicit Drug Trafficking, the National Program “Improving public literacy in health issues, sanitary literacy in prevention COVID-19” (July 1-15), the National Program “Stop hepatitis”, dedicated to the World Hepatitis Day, the National program “Health Festival” (September 4).

As part of the implementation of national programs for the promotion of healthy lifestyle, coordinated by the National Center for Public Health, the following events were held: thematic classes (lectures, talks), classroom and curatorial hours, creative contests, large-scale actions, conferences, PHC events, seminars, sports events, round tables, parent meetings and other events. Various media events are also organized: TV appearances, periodical publications, radio station appearances, rotation of audio clips on radio stations, rotation of videos on television, video broadcasts on LED monitors, radio room appearances, social media publications, posting information on the websites of medical organizations, publications on websites Health departments, the production of outdoor advertising (LED displays, banners, billboards, information stands, roll-up stands, etc.), sending information via SMS messages via mobile communication, social networks, utility bills, pasting information in elevators, in the entrances of residential buildings, etc. As a result, due to the implementation of national programs, 97,974 events were held among the age group from 14 to 29 years in 2021, covering 1,203,355 people.

In 2021 42,938 events were organized among young Kazakhstanis aged from 14 to 29 years in order to prevent behavioral risk factors (tobacco smoking, alcohol consumption, poor nutrition, low physical activity) involving 405,256 people.

According to the sociological study “Youth of Kazakhstan” for 2022, when assessing the importance of maintaining a healthy lifestyle, the majority of young people respond positively. Thus, almost half of the respondents (49.6%) noted that it is rather important for them. A healthy lifestyle is very important for 40.6% of respondents. 8.3% answered negatively (at the same time, the options “rather not important” – 6.5% and “not important at all” – 1.8% are counted in the sum).

Let’s consider correlation of the importance of a healthy lifestyle with the age of respondents (Table 2.1). In the sum of the two options “very important” and “rather important”, the respondents’ answers are 90% or higher<sup>6</sup>.

Answer options	14-18 years old	19-23 years old	24-28 years old
Yes, it’s very important to me	42.0	40.7	39.0
Rather important	48.6	50.1	50.1
Rather not important	5.0	7.3	7.3
It doesn’t matter at all	1.9	1.5	1.9
I find it difficult to answer	2.5	0.5	1.7

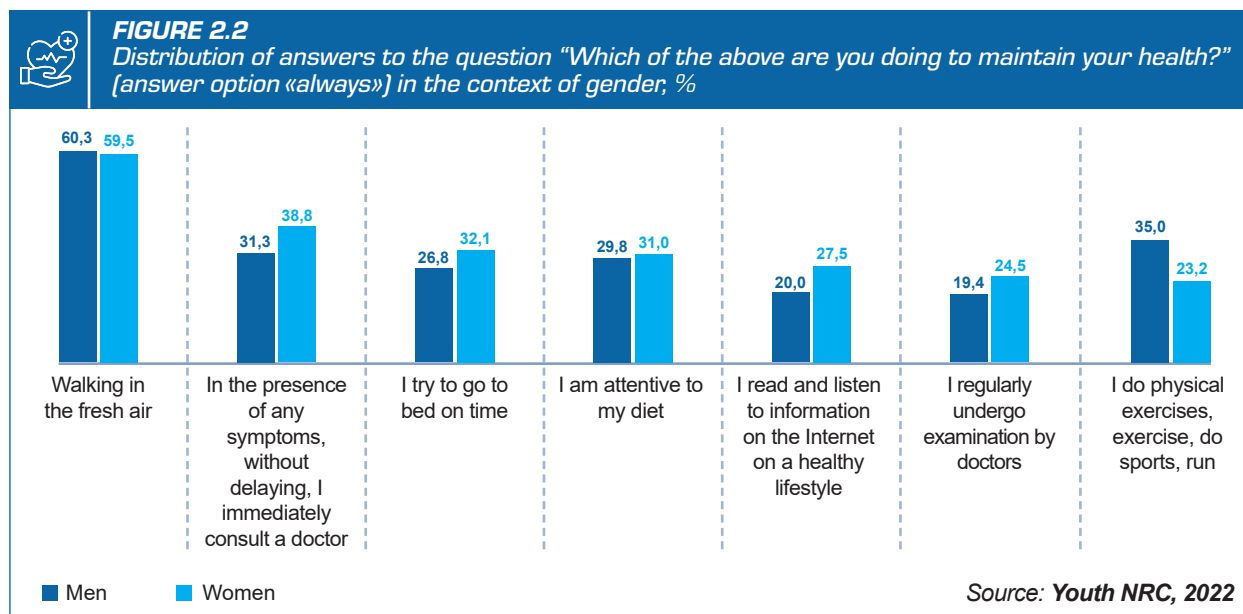
*Source: Youth NRC, 2022*

In terms of gender, it can be concluded that girls are more conscious about health support than boys: they observe sleep patterns to a greater extent, consult a doctor in a timely manner and are systematically examined by doctors. Active forms are more preferable for young men: walking in the fresh air, exercising, doing exercises (Figure 2.2).

Distributions of responses depending on the type of settlement are interesting. The study revealed that rural youth are more attentive to their health, which is reflected in the following assessments. 34.9% of rural youth are always or often engaged in physical education (for comparison: urban youth – 25.4%); 36.2% of young people in villages are attentive to their nutrition (while in cities – 26.6%); 27.1% of rural youth are systematically examined by doctors against 18.5% of urban youth; reads and listens information on healthy lifestyle on the Internet – 31.5% of young people in villages and 18.6% in cities. These answers deny the stereotypical opinion that there are fewer opportunities in the village to preserve and maintain their health. The most important thing is the attitude of young people to this issue, subjective component that forms the way of life in the future.

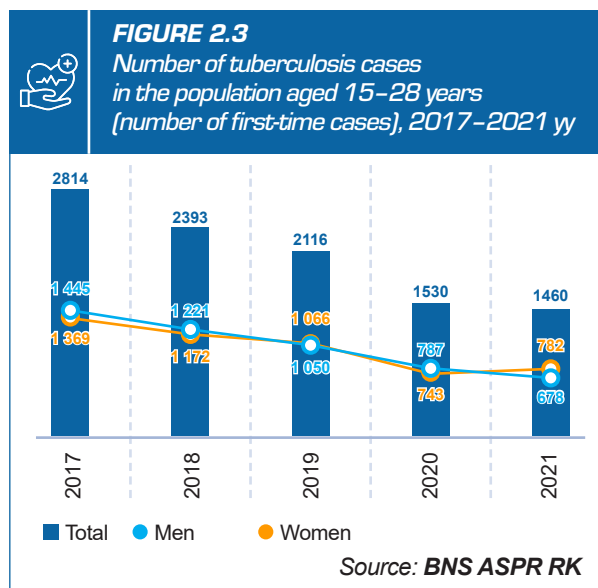
<sup>6</sup> “Youth of Kazakhstan” Sociological Research / Youth SRC. – Astana, 2022. – 158 p.-133 p.





Behavioral practices of young people to support the state of health can be mediated by certain situations and conditions, as a rule, negatively affecting the well-being of a person and quality of his life in general.

## 2.2 SOCIALLY SIGNIFICANT DISEASES



### TUBERCULOSIS

Tuberculosis is one of the ten most common causes of death in the world. According to WHO, approximately one third of the world’s population is infected with the tuberculosis bacterium, but only a small proportion of these people get sick. Every year, about 1.5 million people in the world die from this disease.

According to statistics, in the last 5 years, since 2017, the number of newly diagnosed cases of pulmonary tuberculosis among young people aged 15-28 has been steadily declining evenly among men and women. In general, it can be seen that the epidemiological situation of tuberculosis in Kazakhstan has stabilized. For example, first-time tuberculosis cases dropped by 48%, from 2,814 cases in 2017 to 1,460 cases in 2021.

However, in terms of gender, in 2021, the number of newly registered cases of tuberculosis among

young women aged 15-28 increased by 5.2% (in 2020 - 743 cases, in 2021 - 782 cases) (Figure 2.3).

With timely detection and complex treatment, tuberculosis is completely curable. An integrated tuberculosis control strategy is being implemented in the republic, according to which patients who do not secrete mycobacterium tuberculosis and do not pose a danger to others receive outpatient treatment in polyclinics at their place of residence.

At the same time, favorable trends should not lead to a weakening of efforts in this direction, since the facts of infection still continue to be detected, albeit in much smaller numbers compared to the beginning of the last decade. Therefore, prevention of tuberculosis infection in children and adolescents is still one of the most important tasks facing the healthcare system and state as a whole.

### HIV INFECTION

HIV infection remains a serious public health challenge. According to UNAIDS estimates, about 1.5 million more people were infected with HIV worldwide in 2020; about 37.7 million lived with HIV and about 0.7 million died from HIV-related diseases<sup>7</sup>.

<sup>7</sup> Newsletter – Global HIV Statistics // <https://www.unaids.org/ru/resources/fact-sheet> .

Kazakhstan is one of the few countries in the world where there is an increase in the registration of cases of HIV infection. In 2019 and 2020, 3,100 and 3,470 new cases of HIV infection were registered, respectively. In 2/3 of cases, HIV transmission occurred sexually. In addition, during 5 years (2016-2021), prevalence of HIV infection among adolescents aged 15-19 increased from 39 to 53 cases.

According to official data, according to the results of the first half of 2021 in Kazakhstan, the number of people living with HIV infection in the age group of 14-18 years – 23 people, 19-24 years – 155 people, 25-28 years – 210 people. It should be noted that the number of HIV-infected people prevails among urban residents and is twice as large as the rural population (Figure 2.4).

**TABLE 2.2**  
Number of registered HIV patients in 2010–2021 yy

Years	Age								
	14–18			19–24			25–28		
	village	city	total	village	city	total	village	city	total
2010	0	2	2	0	1	1	1	2	3
2011	1	0	1	0	0	0	1	4	5
2012	4	0	4	0	0	0	4	13	17
2013	3	0	3	0	1	1	12	20	32
2014	3	2	5	1	2	3	14	30	44
2015	2	1	3	5	6	11	26	36	62
2016	0	6	6	10	15	25	17	64	81
2017	0	4	4	18	32	50	30	83	113
2018	36	54	90	16	43	59	146	132	278
2019	3	9	12	50	101	151	80	173	253
2020	7	19	26	55	146	201	86	229	315
2021 (1st half of the year)	12	11	23	38	117	155	34	176	210

Source: Information System MH RK

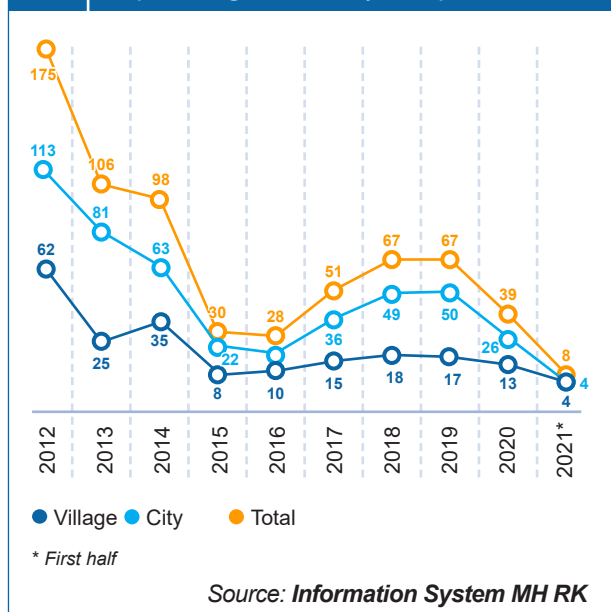
With regard to young people infected with HIV (AIDS), in the period from 2010 to 2021, there is a tendency to increase the incidence. Analysis of static data on the number of new HIV infections for the period from 2010 to 2021 in the age category of 14-18 years (Table 2.2) showed a tendency to increase by 10 times, 19-24 years – 155 times and 25-28 years – 70 times.

Awareness among young people about HIV infection is an important indicator of its prevention. According to a cluster survey conducted by many indicators in 2015, about one in four women aged 15-24 years has comprehensive knowledge of HIV (26.7%); about half of women aged 15-24 years know all three ways of HIV transmission from mother to child (48.0%), and more than two thirds of women of this age group groups are aware of places (institutions) where it is possible to get tested for HIV (71.4%).

According to all four indicators described above, 2.2% of women aged 15-24 showed a tolerant attitude towards people living with HIV. The level of tolerance to HIV-positive persons in urban areas is 2.6%, in rural areas 1.7%.

Free HIV testing, as well as measures implemented in Kazakhstan to increase the availability of basic health services, make a significant contribution to the growth of registration of new cases of HIV infection.

**FIGURE 2.4**  
Number of young people with viral hepatitis aged 14–18 years, person



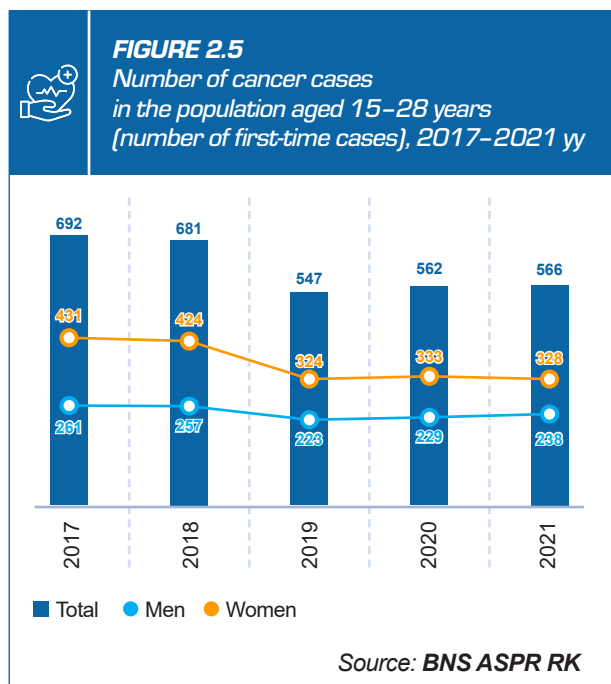
### CHRONIC VIRAL HEPATITIS

Viral hepatitis poses a serious threat to public health on an international scale, comparable to other infectious diseases, such as HIV or tuberculosis.

When assessing the epidemiological situation with the incidence of viral hepatitis at the age of 14-18 years in Kazakhstan, a downward trend can be noted. Thus, the number of young people with viral hepatitis in the first half of the year amounted to 8 people (of which urban and rural residents – 50% each). It is worth noting that this figure in 2012 was 175 people (urban residents – 64.5%, rural residents – 35.5%).

The incidence of viral hepatitis remains one of the urgent problems of public health in Kazakhstan. At the same time, due to routine immunization against viral hepatitis B in domestic practice over the past more than 20 years, there has been a steady decrease in the incidence of acute viral hepatitis B up to 59.8 times.

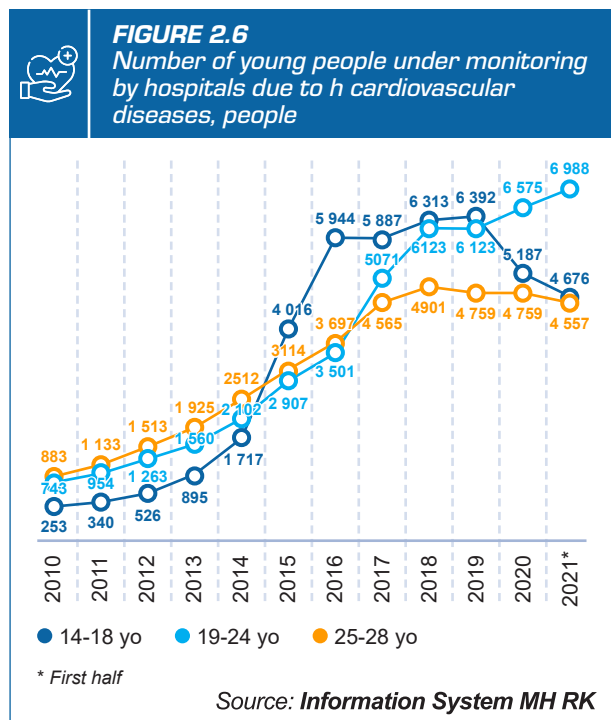
### MALIGNANT NEOPLASMS



The incidence of cancer among adolescents and young people is growing worldwide. Currently, environmental, nutritional (nutrition-related), hormonal, infectious and genetic risk factors have been established for many types of oncological diseases that occur in adolescents. Unlike older people, tumors in adolescents and young adults are more due to genetic predisposition and exposure to modifying risk factors in the early stages of life.

Over the past 5 years, the incidence of cancer among 15-28-year-olds, registered for the first time in their lives, has been declining, although not stably. For example, in 2017, 692 young citizens were diagnosed with cancer for the first time, and in 2021, 566 such cases were registered, that is, 18.2% less. However, in terms of gender distribution, the high incidence of cancer among women causes a great concern (Figure 2.5).

In order to improve medical care, a comprehensive plan for combating oncological diseases for 2018-2022 is being implemented in Kazakhstan. It provides four directions for the prevention and management of risk factors, development of highly effective early diagnosis, introduction of an integrated model of cancer care.



### DISEASES OF THE BLOOD CIRCULATORY SYSTEM

Diseases of the blood circulatory system are widespread among the adult population of many countries of the world and are characterized by high mortality.

Over the past decade, the rate of medical examination among adolescents and young people has been increasing for this type of disease: according to the results of the first half of 2021, in the age category of 14-18 years, it amounted to 4,676 people, 19-24 years – 6,988 people, 25-28 years – 4,557 people.

In comparison with 2010, the rate of medical examination for this disease has increased 9.5 times, and an increasing trend is observed in all age groups of young people.

## 2.3 REPRODUCTIVE HEALTH


Reproductive health, as defined by WHO, is a state of physical, mental and social well-being in all points related to the reproductive system at all stages of life.

Reproductive health is an essential part of overall health and concerns personal aspects of life. Reproductive health assumes that a person can lead a satisfactory and safe sexual life, that she is able to give birth to children and is free to choose under what conditions, where and how often to do it. This implies the right of men and women to receive information and have access to safe, effective, affordable and acceptable methods of family planning of their choice, as well as the right to appropriate health services that allow women to safely survive pregnancy and childbirth. Reproductive health care is defined as a set of methods, technologies and services that contribute to reproductive health and well-being by preventing and solving reproductive problems.

The following are recognized as the leading areas of work in the field of reproductive health protection: prevention of teenage pregnancy, sexually transmitted diseases; provision of a complex of medical and sanitary services in special medical institutions; dissemination of information about reproductive health; strengthening the role of family in protecting the reproductive health of young people by raising parents' awareness of health issues; improvement of educational work in educational institutions and beyond; an increase in the number of studies in the field of reproductive health.

It should be noted that teenage pregnancy is accompanied by a high probability of complications. Along with the risks of reproductive health, this phenomenon is also associated with negative psychological and social consequences.

In this age category, the number of births among adolescents has decreased slightly over the past three years: in 2021, this indicator was 2.5 per 1,000 women, while the indicator above the national value was recorded in Mangystau, Atyrau, Almaty, Zhambyl, Kostanay regions (Table 2.3).

 <b>TABLE 2.3</b> Number of births among adolescent girls aged 15–17 years (inclusive)							
№	Region	2019		2020		2021	
		Number of births	per 1,000 population	Number of births	per 1,000 population	Number of births	per 1,000 population
1	Akmola region	85	3.0	74	2.5	64	2.2
2	Aktobe region	50	1.6	50	1.5	59	1.8
3	Almaty region	247	3.0	265	3.0	271	3.1
4	Atyrau region	94	3.6	97	3.5	105	3.8
5	West Kazakhstan region	52	2.2	57	2.3	51	2.0
6	Zhambyl region	164	3.2	179	3.4	150	2.8
7	Karagandy region	143	2.9	126	2.4	112	2.1
8	Kostanay region	87	2.9	85	2.8	80	2.6
9	Kyzylorda region	55	1.6	65	1.8	66	1.8
10	Mangystau region	111	3.8	129	4.1	129	4.1
11	Pavlodar region	68	2.7	58	2.2	62	2.3
12	North Kazakhstan region	54	2.7	51	2.5	47	2.3
13	East Kazakhstan region	94	2.0	114	2.3	104	2.1
14	Almaty	111	2.1	112	1.9	113	1.9
15	Turkestan region	269	2.5	281	2.5	277	2.5
16	Shymkent	93	2.1	99	2.2	107	2.3
17	Astana	64	1.9	50	1.4	67	1.9
	<b>RK</b>	<b>1 841</b>	<b>2.6</b>	<b>1892</b>	<b>2.5</b>	<b>1 864</b>	<b>2.5</b>

*Source: Information System MH RK*

In 2018, a sociological study of the Ministry of Healthcare of the Republic of Kazakhstan was conducted in Kazakhstan with the support of UNFPA. According to its results, it was found that the proportion of 15-19-year-olds with sexual experience represents a third of the age group represented (or, more precisely, 29.4%), while 20.9% of respondents reported having their first sexual contact before the age of 18, i.e. before the age of majority.

The average age of the beginning of sexual experience among young Kazakhstanis is 16.5 years, and gender differences are observed in this indicator: young men enter into sexual relations at an earlier age than girls.

The indicator “Having more than one sexual partner” shows to what extent young people are inclined to engage in sexual relations with an increased level of risk. The same indicator for young people in the age category of 15-19 years is 44.1%. It is necessary to note the differences in the context of gender: boys have changed sexual partners much more often than girls over the past 12 months.

When asked about the use of a condom during the last sexual contact, 80.4% of young people aged 15-19 years who have had more than one sexual partner in the last 12 months answered that they used a condom during the last sexual contact. Thus, 20% of young people in the designated category put themselves at risk of contracting STDs. There are no significant differences in the context of socio-demographic characteristics in this group.

According to the survey, among teenage girls leading a sexually active life, 16.7% said they had ever been pregnant. The majority of girls (62%) ended their pregnancy with childbirth. Pregnancy was terminated through artificial abortions in 22% of respondents, spontaneous miscarriages occurred in 16% of respondents.


Of sexually active young people aged 15-19, 14.8% noted the presence of at least one of the symptoms of STIs during the last 12 months, of which the majority (62.6%) did not seek medical support in medical institutions.

In general, the study showed that the situation with the awareness of young people aged 15-19 on sexual and reproductive health is extremely critical: 91% of adolescents are unaware of HIV/AIDS to a sufficient extent, 34.4% know how to use condoms correctly, 66% of respondents do not have information about the prevention of unwanted pregnancy. Also, 47% of adolescents do not know about the consequences of abortions, and 46% do not have knowledge about the consequences of STI infection.

The Order of the MoH of the RK No. KR DSM-122/2020 dated October 9, 2020 defines the rules for artificial termination of pregnancy and the list of medical and social indications, as well as contraindications for artificial termination of pregnancy<sup>8</sup>. The absolute number of abortions of pregnancy for medical reasons in adolescents decreases annually, however, if we take into account that the termination is carried out mainly not at the optimal time (up to 12 weeks of pregnancy), this does not reduce the urgency of the problem, but makes it even more significant.

According to the analysis of socio-economic factors of the spread of abortions in Kazakhstan in 2020, on average 3 out of 100 girls aged 15 to 19 years get pregnant and 15% of this condition is interrupted by abortion. At the same time, pregnant rural girls give birth more often, and, accordingly, there are fewer abortions among them than in urban ones. 81% of teenage girls applied to medical organizations for termination of pregnancy in the early stages of pregnancy (up to 12 weeks of gestation), and 53.7% had an abortion performed by surgical curettage.

More than half of pregnant adolescents (58.8%) were hospitalized for emergency termination of pregnancy. Spontaneous abortion (miscarriage) among adolescents was registered in 69.9%, complications after abortion were observed in 17.5%.

 <b>TABLE 2.4</b> <i>Indicators of births and abortions among adolescent girls (15–17 years old) in the Republic of Kazakhstan, 2019–2021 yy</i>			
Indicators	2019	2020	2021
Number of births per 1,000 teenage girls aged 15-17	1 841	1 892	1 864
Number of abortions per 1,000 teenage girls aged 15-17	370	385	413
The ratio of births and abortions	5:1	5:1	4:1

*Source: Information System MH RK*


This situation is explained by the low access of adolescents to information and health services for the protection of their reproductive health. In the healthcare system, adolescents and young people are not included in the risk groups subject to free provision of modern contraceptives, de-

<sup>8</sup> Order of the Minister of Healthcare of the Republic of Kazakhstan On approval of the Rules for artificial abortion and the list of medical and social indications, as well as contraindications for artificial abortion, dated October 9, 2020 No. ҚР ДСМ-122/2020, dated October 9, 2020 No. ҚР ДСМ-122/2020 - <https://adilet.zan.kz/eng/docs/V2000021412>

spite the fact that national studies of reproductive behavior of the population of the Republic of Kazakhstan show low coverage of girls from 15 to 19 years old who lead an active sexual life with modern contraception.

Summarizing the above, it should be mentioned that about 1,200-1,300 abortions per year are registered in this age category, while they are not always done with the notification of parents and in safe conditions for medical reasons. Termination of pregnancy outside medical institutions is dangerous not only for the health and reproductive prospects of a young woman, but also for her life. Abortions at an early age (15-17 years) are particularly dangerous.

In 2021, the abortion rate in the republic amounted to 0.5 cases per 1,000 women (Table 2.5).

 <b>TABLE 2.5</b> <i>Number of abortions among girls aged 15–17 years (inclusive) in the Republic of Kazakhstan, 2019–2021 yy</i>							
№	Region	Number of abortions	Number of abortions per 1,000 people	Number of abortions	Number of abortions per 1,000 people	Number of abortions	Number of abortions per 1,000 people
		2019		2020		2021	
1	Akmola region	23	0.8	17	0.6	19	0.6
2	Aktobe region	18	0.6	12	0.4	10	0.3
3	Almaty region	34	0.4	38	0.4	38	0.4
4	Atyrau region	9	0.3	11	0.4	18	0.7
5	West Kazakhstan region	7	0.3	15	0.6	11	0.4
6	Zhambyl region	34	0.7	27	0.5	30	0.6
7	Karagandy region	44	0.9	43	0.8	45	0.9
8	Kostanay region	38	1.3	30	1.0	31	1.0
9	Kyzylorda region	5	0.1	9	0.2	7	0.2
10	Mangystau region	24	0.8	28	0.9	35	1.1
11	Pavlodar region	13	0.5	25	0.9	27	1.0
12	North Kazakhstan region	13	0.6	21	1.0	12	0.6
13	East Kazakhstan region	22	0.5	30	0.6	32	0.6
14	Almaty	18	0.3	12	0.2	17	0.3
15	Turkestan region	47	0.4	49	0.4	47	0.4
16	Shymkent	9	0.2	4	0.1	9	0.2
17	Astana	12	0.4	14	0.4	25	0.7
<b>Total:</b>		<b>370</b>	<b>0.5</b>	<b>385</b>	<b>0.5</b>	<b>413</b>	<b>0.5</b>

*Source: Information System MH RK*

This indicator was found above the republican value in Mangystau, Pavlodar, Kostanay, Karagandy, Atyrau regions, Astana, Akmola, Zhambyl regions, North Kazakhstan Region, East Kazakhstan region.

In connection with the above, a special role in the prevention of health and formation of a healthy lifestyle of young people in the Republic of Kazakhstan belongs to Youth Health Centers (YHC). YHC is responsible for the protection of reproductive and mental health among adolescents and young people. Such doctors as obstetricians and gynecologists, urologists, dermatovenerologists, as well as psychologists, social workers, and lawyers carry out their activities in such centers. According to the latest data provided by the regional health departments in the country, there are 166 YHC that provide comprehensive medical and psychosocial services to adolescents and youth, as well as a Resource center for the development of YHC in Almaty. The number of operating YHC is increasing annually, which in turn indicates an increase in the availability and coverage of adolescents and youth with YHC services.

In the structure of the appeal to the YHC among adolescents and young people, the services of a psychologist are the most popular. By the end of 2021, 89,441 (31.4%) requests for psychological help, gynecological – 58,730 (20.6%), GP – 47,080 (16.5%), dermatovenerologist – 35,580 (12.5%), social worker – 27,399 (9.6%). The largest number of YHC appeals from adolescents aged 15-18 years, which is 32.9% of the total number of appeals.

## 2.4 MENTAL HEALTH

To date, the state of mental health is an urgent problem and an integral part of the health of the population.

As of July 1, 2022, 107,898 people were on dynamic observation with a diagnosis of Mental Behavioral Disorders (hereinafter referred to as MBD) due to the use of psychoactive substances, of which 6,245 were young people aged 18 to 29, 46% (2,888 people) among whom diagnoses were made due to the use of narcotic drugs and psychotropic substances.

Recently, Kazakhstan has seen a decrease in the number of people with a diagnosis of mental and behavioral disorders caused by the use of psychoactive substances (surfactants) for the first time in their lives to 110,418 people in 2021 compared to 2020, when this figure was 114,700 people. Meanwhile, from 2001 to 2015, the number of people suffering from mental and behavioral disorders as a result of alcohol and drug use increased by an average of 5.5 times among young people in all age groups. At the same time, since 2015, there has been a decrease in this indicator by an average of 3.7 times by 2021.

A network of institutions for the provision of psychiatric care services has been established in Kazakhstan: 17 mental health centers in all regions, the Almaty Regional Center for Medical and Social Rehabilitation and Psychiatry, the Republican Scientific and Practical Center for Mental Health and the Republican Psychiatric Hospital of a specialized type with intensive supervision. Outpatient medical and social assistance to persons with mental and behavioral disorders is provided at the

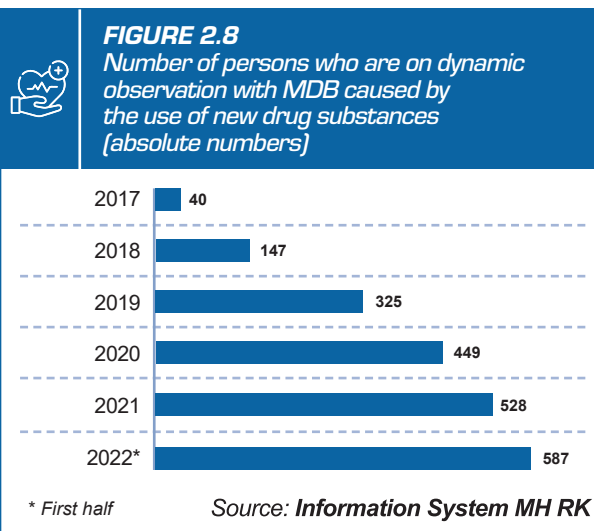
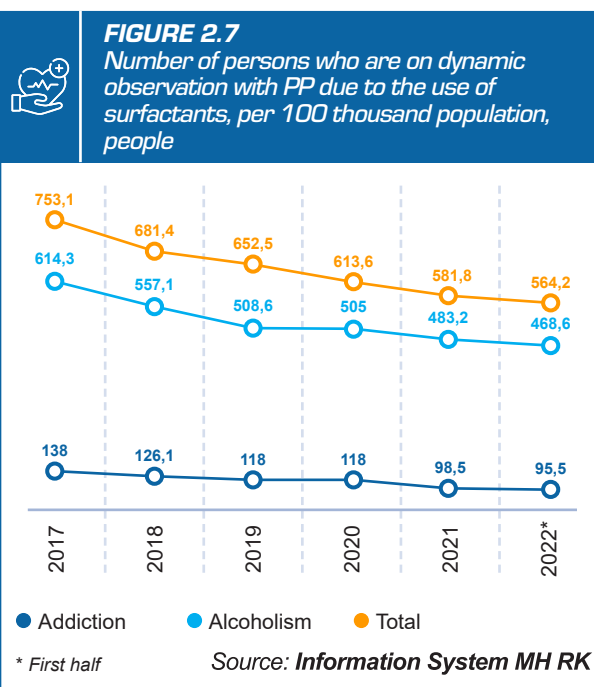


**KEYWORDS:**  
the hospital building,  
illuminated by the sun

district level in 202 mental health offices at the CRH, and in 82 primary mental health centers at city polyclinics.

One of the significant problems that is associated with health of young people, affects the psychological and physical condition of a person and leads to the destruction of personality, is drug use.

In the context of the surfactants consumed, there is a clear trend towards an increase in the number of people dependent on a new type of substances – the so-called “synthetic drugs”. In five years, this contingent has grown 14 times among children and adults (from 40 patients in 2017 to 587 as of July 1, 2022).



Early use of drug substances is associated with an increased risk of addiction and other problems in adulthood. Young people become victims of the addiction to drug substances to a greater extent than people of mature age.

The incidence rates of mental disorders among adolescents and young people are presented in table 2.6.

Years	Age								
	14–18			19–24			25–28		
	village	city	total	village	city	total	village	city	total
2010	100	559	659	1 082	4 213	5 295	1 862	6 728	8 590
2011	100	867	967	1 110	4 499	5 609	2 057	7 126	9 183
2012	122	1 421	1 543	1 135	4 725	5 860	2 215	8 070	10 285
2013	178	2 334	2 512	1 232	6 210	7 442	2 442	10 276	12 718
2014	155	1 550	1 705	1 146	6 519	7 665	2 356	11 084	13 440
2015	105	1 360	1 465	973	5 339	6 312	2 027	8 990	11 017
2016	75	1 011	1 086	767	3 874	4 641	1 653	6 503	8 156
2017	61	793	854	609	2 958	3 567	1 306	4 939	6 245
2018	49	599	648	507	2 792	3 299	1 056	4 604	5 660
2019	43	436	479	428	2 412	2 840	942	4 153	5 095
2020	29	333	362	290	1 985	2 275	788	3 481	4 269
2021 (1st half of the year)	28	279	307	256	1 754	2 010	708	3 184	3 892

*Source: Information System MH RK*

According to the results of the first half of 2021, compared with 2010, the number of dispensary patients registered with mental disorders associated with alcohol and psychoactive substances tends to decrease, in particular, in the age group of 14-18 years – by 2 times, 19-24 years – by 2.6 times, 25-28 years – by 2.2 three times.

From December 2017 to June 2018, a National Study on Drug Use among Young People of the Republic of Kazakhstan (ESPAD) was conducted in the Republic of Kazakhstan, the main purpose of which was to determine the clinical, socio-epidemiological causes of consumption and the prevalence of the use of surfactants in the age group of 13-18 years.

The study involved 9,600 students of secondary schools and secondary specialized educational institutions (colleges) in all regions of the republic.

According to the results of the study the following were established:

- high level of awareness;
- sufficient level of availability of illegal drug substances;
- the increase in the involvement of young people in the illegal consumption of drug substances.

Currently, the Republican Scientific and Practical Center for Mental Health (hereinafter - the RSP-CMH), with the support of the Global Fund to Fight AIDS, Tuberculosis and Malaria, is completing a clinical and epidemiological study of the spread of new drug substances in Kazakhstan, which has been conducted since 2021. The results of the study will be an assessment of awareness and characteristics of the use of new psychoactive substances (NPS) among young people aged 18-34 years, as well as an analysis of the clinical and epidemiological characteristics of the abuse of NPS in the Republic of Kazakhstan.

A preliminary assessment and comparison of the data of the two studies show a decrease from 6.3% to 3.9% in the number of people who noted the use of any synthetic drugs during their lifetime, and a decrease from 2.4 to 0.6% in the number of those who have experience of using these substances in the last 30 days. At the same time, an increase in the popularity of electronic cigarettes among people aged 18-34 has been revealed almost twice.

As part of the study, 3.9% of respondents indicated episodic use of NPS. The majority of respondents reported using synthetic cannabinoids – 1.8% and synthetic stimulants – 2.3% during their lifetime. If



we recalculate the population of this age group, we can assume that in 2021 over 162 thousand people aged 18 to 34 years were at high risk and 27 thousand were dependent on NPS. The conducted studies allow us to assess the extent of the prevalence of such a problem as drug use among young people.

According to a UNICEF survey on the impact of COVID-19 on the mental health of adolescents and youth, conducted in 9 countries and involving more than 8 thousand respondents, every third young person said that he feels anxious (27%), and another 15% experience depression, 43% of girls and 31% of boys are pessimistic about the future.

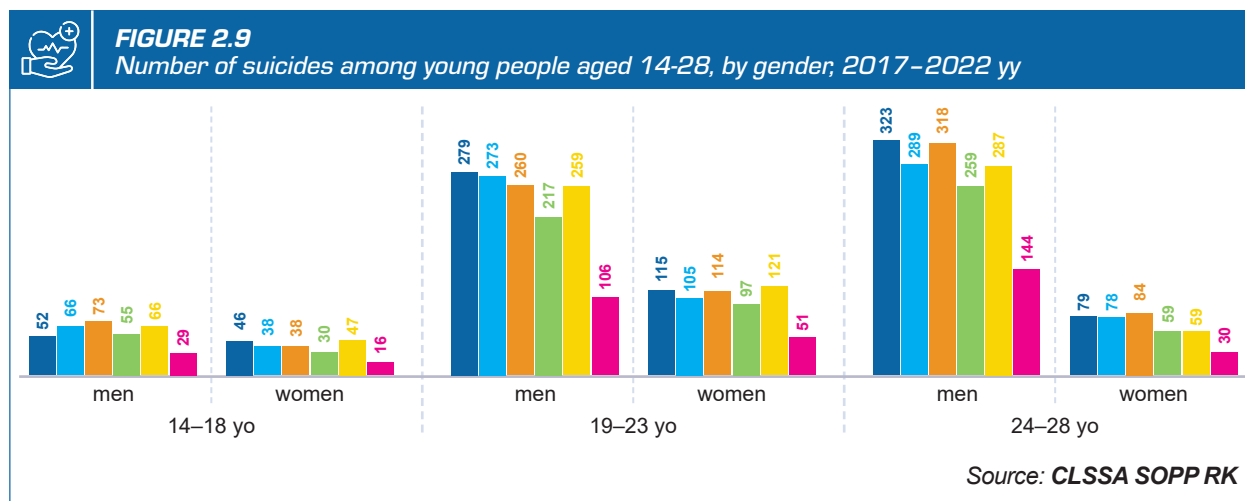
According to the report of the International Labor Organization “Youth and the COVID-19 pandemic: impact on jobs, education, rights and psychological state”, 50% of young people may potentially experience anxiety or depression, and another 17% are likely to have already experienced these problems.

According to the Statistical Collection for 2020-2021, Mental Health Service, among the child and adolescent population, primary incidence of mental and behavioral disorders in 2021 was 74.2 cases per 100,000 children and adolescents (62.0 in 2020). The values of this indicator exceeding the national level are noted in Astana (153.5), in North Kazakhstan region (111.2), in Shymkent (105.3), in East Kazakhstan region (99.5) and Akmola region (95.9).

Among the child and adolescent population, the indicator of the contingent of children and adolescents on dynamic observation with mental and behavioral disorders increased from 35,120 in 2020 to 36,286 in 2021, the morbidity rate in the child and adolescent population was 559.5 per 100,000 children and adolescents (557.9 in 2020 per 100,000 children and the adolescent population). This indicator is especially high in the Karagandy region (1084.5), in Shymkent (968.0) and in Kostanay region (811.2).

According to the conducted Well-Being of Kazakhstan Youth research, every fifth Kazakhstani student experiences negative feelings: a state of unbalance, anxiety, depression, indifference. Among the main fears of young people: fear of not realizing oneself (54%), problems with employment (11.4%), fear of being left without means of livelihood (11.2%), health problems (10.3%), problems with marital status (8.5%).

The most important social problem among the youth of Kazakhstan is the prevalence of suicide. According to WHO, in 2019 Kazakhstan ranked 20th in terms of suicide rate among the entire population. According to the CLSSA SOPP RK, in the first half of 2022, 376 suicides and 775 suicide attempts were registered among young people aged 14-28 years. The high number of suicides among young people aged 19-23 and 24-28 is alarming (Figure 2.9).



## 2.5 PHYSICAL ACTIVITY AND LEISURE

Physical activity is an important component of a healthy lifestyle and a high quality of life. This issue is especially relevant for young people who need to systematically engage in physical activity and sports for full physical development. The study “Youth of Kazakhstan” for 2022 showed that more than 60% of the country’s young people regularly (22.5%) or occasionally (38.2%) engage in physical activity and sports, a fourth of Kazakhstan’s youth (25.4%) play sports very rarely, 13.7% – never. Thus, more than 39.1% of young people do not engage in physical education and sports or do it irregularly.

According to the Health Behavior of School-Age Children (HBSC, 2017-2018) study, daily physical activity at the recommended level was detected in 34% of schoolchildren and tends to decrease from 13 years to 15 years, which is especially noticed among girls.

Daily physical activity of moderate to high intensity is higher among boys aged 15 compared to girls of the same age. The frequency of high-intensity physical activity decreases significantly with age among girls by 16% by the age of 13 and by 13% by the age of 15.

The prevalence of high-intensity physical activity 4-6 times or more per week is higher among boys in all age groups; the greatest differences were found among thirteen- and fifteen-year-olds.

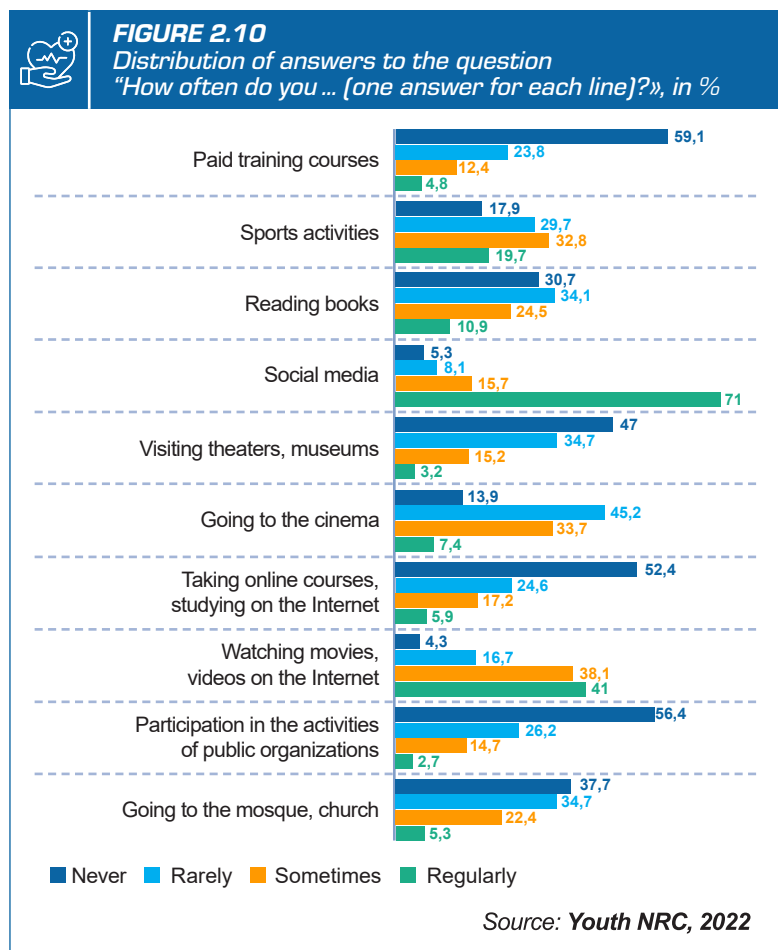
The main reasons for the reluctance of young people to play sports vary depending on the age of the respondents. For young people aged 24-28, the reason for this is the high cost of subscriptions to fitness clubs (41.4%) and lack of free time (39.7%). For the middle age group (19-23 years old) lack of motivation (33.7%). Younger age group (14-18 years old) notes along with common reasons (high cost, laziness) also the poor quality of the organization and conduct of classes (15.9%), the absence or inconvenient location of the sports base (19.7%), poor health (24.4%), lack of available classes (15.3%), inconvenient schedule of classes (11.1%).

Leisure and recreation is one of the most dynamically developing spheres of daily human activity and the most important form of his self-realization. Modern leisure is not, as before, an “application” to work, that is, first of all, a rest from it. The self-valuable and self-sufficient nature of leisure has made it an independent variable, an essential qualitative parameter that currently significantly differentiates the living standards and quality of life of a person, especially young people.

What is the real situation with the pastime of young people? How differentiated are their daily practices in this area? According to the HBSC study, 2017-2018 schoolchildren are moderate users of electronic means of communication (EMCs), such as social networks, messengers, etc., while as they grow up, the frequency of using EMCs increases. There are more moderate users among girls, while there are more intensive EMC users among boys. 7% of children and adolescents are problem users of social networks, which is more common among boys aged 11 and above compared to girls. One third of children prefer face-to-face communication on the Internet to reveal their experiences<sup>9</sup>. The analysis of the free pastime of young people was carried out according to their estimates of the time spent on the proposed activities.

The study “Youth of Kazakhstan” for 2022 showed that 71% of young people regularly use social networks, this is the highest indicator by types of leisure activities. Next in popularity are watching movies and videos on the Internet, 41% of young people do it regularly. Sports are in third place – 19.7% of young Kazakhstanis regularly engage in them (Figure 2.10).

According to the above research, modern Kazakhstani youth follows global trends. This is especially evident in leisure activities, which every second respondent associates with social networks and watching movies and videos on the Internet<sup>10</sup>.



<sup>9</sup> Social cohesion for mental well-being among adolescents. WHO/HBSC FORUM 2007. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2008.

<sup>10</sup> “Youth of Kazakhstan” Sociological Research / Youth SRC. – Astana, 2022.-133 p.

**TABLE 2.7**  
*Distribution of answers to the question "What kind of video products (movies, TV series) do you prefer for leisure [no more than five answers]?" by age, %*

Answer options	Total	14-18 years old	19-23 years old	24-28 years old
Video on TikTok	43.3	53.9	42.4	33.6
Movies and TV series produced by Netflix, HBO, etc.	39.2	40.1	38.4	38.9
Series, films and programs produced in Kazakhstan	29.2	24.1	29.8	33.7
Reels on Instagram	28.9	32.1	26.5	27.9
TV series, films and programs produced in Russia	26.9	16.9	25.2	38.1
Turkish TV Series	24.0	20.1	25.2	26.7
Marvel series and comics	17.4	20.6	16.9	14.6
South Korean dramas	17.4	19.1	17.7	15.4
Japanese anime, manga, etc.	14.2	22.8	11.1	8.4
I don't like watching movies and TV series	8.2	7.4	9.4	7.9
Asian cinema	7.2	7.0	6.8	7.7
I find it difficult to answer	0.6	0.9	0.7	0.3

*Source: Youth NRC, 2022*

The answers presented in Table 2.7 demonstrate the preferences of Kazakh youth. A positive fact is that along with the global social network TikTok and global streaming services such as Netflix, HBO, Kazakhstani youth prefer domestic products. First of all, this is due to the new media content produced by companies such as Salem Social, etc.

A specific feature of youth as a social group is the desire to stand out. In this context, this aspiration can be most clearly expressed through familiarization with youth subcultures. In order to reveal how much Kazakhstani youth shares global trends and is involved in the formation of subcultures, the question was included in the research toolkit: "Do you consider yourself to be a subculture?".

The results of the study showed that interest in subcultures among Kazakh youth is not a widespread trend. So, only 12.2% of respondents gave a positive answer to the question: "Do you consider yourself to be a subculture?". Social portrait of a representative of the youth subculture: this is most often a young girl of 14-18 years old<sup>11</sup>. More complete characteristics require a separate sociological study, taking into account the type of settlement (city/village), level of education, region, etc. In this study, the specifics of territorial settlement (city / village) did not appear.

Following the topic of innovative forms of youth leisure, the attitude of Kazakh youth to cosplay is of interest, which implies complete transformation into a character (anime, manga, computer games, etc.), dressing up, make-up, role-playing "acting out". Such practices are popular in many countries, as they allow an individual to realize his creative potential.

Physical activity is an important component of a healthy lifestyle and a high quality of life. This issue is especially relevant for young people who need to systematically engage in physical activity and sports for full physical development.

It is proved that the involvement of teenagers in additional classes in sports sections introduces students to sports and improves their health. In this regard, according to the order of the Minister of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan No. 121 dated April 27, 2021, the institute of per capita financing of sports sections was introduced<sup>12</sup>. Due to this, 162 thousand children and teenagers attend sports clubs for free. Funds for the opening of sports sections in the republic exceeded 6 billion KZT. A system of additional payments to teachers of state educational organizations in the amount of 100% of the basic official salary for conducting extracurricular sports activities with a frequency of three times a week has also been introduced.

<sup>11</sup> "Youth of Kazakhstan" Sociological Research / Youth SRC. – Astana, 2022.-133 p.

<sup>12</sup> On the approval of the rules of per capita regulatory financing of sports sections for children and youth. Order of the Minister of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan No. 121 dated April 27, 2021 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100022637> .

The most active share of the population engaged in physical activity and sports are secondary school students. Among schoolchildren, 1,938,6 school-age children are involved in physical activity and sports, this is 58.0% of the total number of students (3,337,7 people).

Classes at the Youth Sports School expand the boundaries of physical activity of schoolchildren, contribute to the improvement of sports skills, promote the teaching of competent care for their health and familiarizing students with the culture of health, form motivation to maintain a healthy lifestyle, prevent bad habits.

According to the statistics of the Ministry of Culture and Sports for 2021, there were 386,519 people involved in the Youth Sports School, and 183,756 in children's teenage clubs.

In Kazakhstan, school and student leagues organize and conduct sports events with schoolchildren and students. Their goal is to attract students in educational institutions to regular sports, for which the following tasks are implemented:

1) development of team game sports and promotion of a healthy lifestyle among the younger generation;

2) determination of the best class teams of the school league and group teams of the student league of educational organizations in game sports;

3) introducing students of educational organizations to team playing sports (mini-football, volleyball, basketball, etc.).



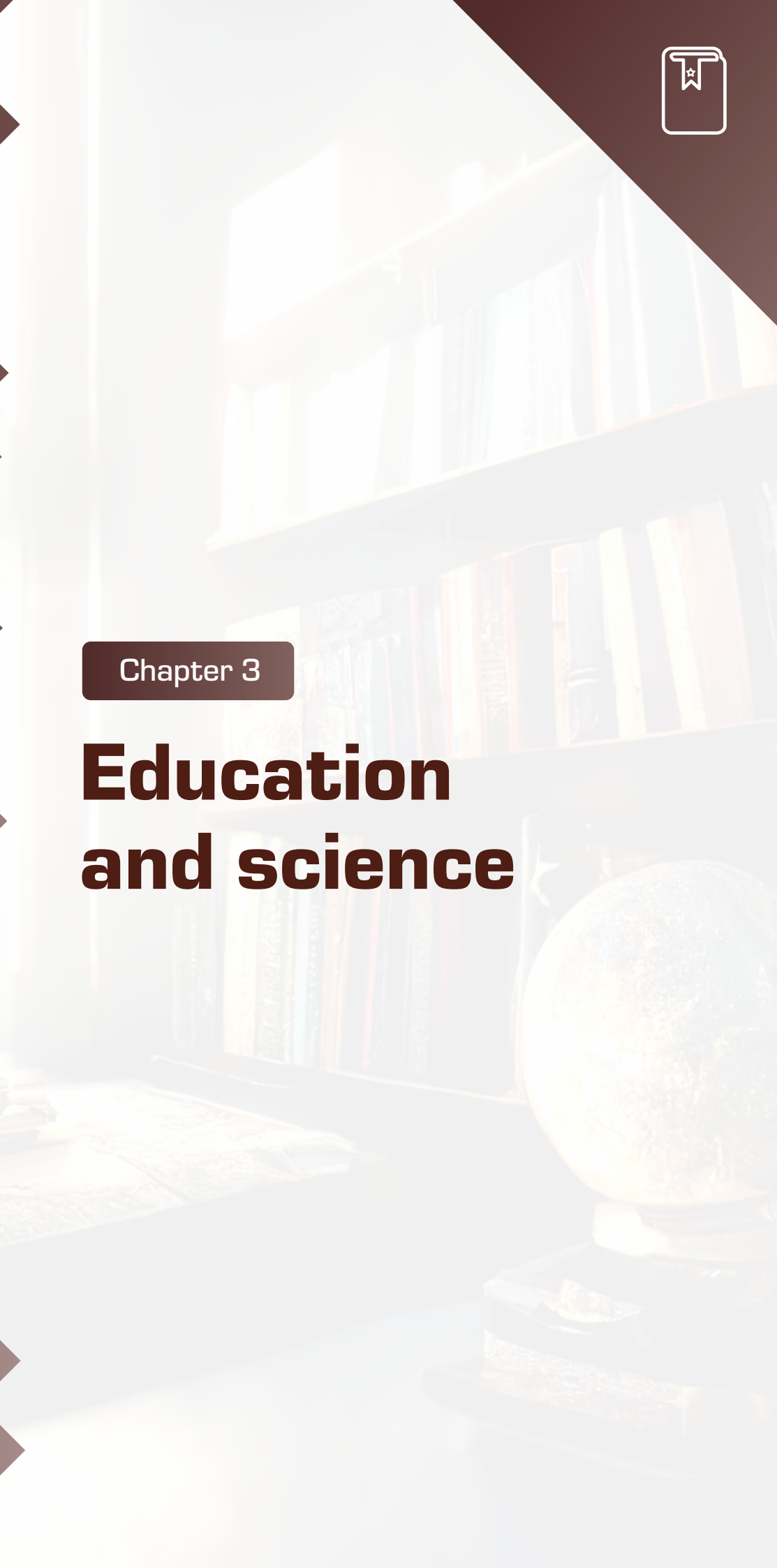
**KEYWORDS:**

*isometric style basketball ball*



Chapter 3

# Education and science



## CHAPTER 3. EDUCATION AND SCIENCE

### 3.1 THE GAP IN QUALITY OF EDUCATION BETWEEN CITY AND VILLAGE

In accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan “On Education”, equality of the rights of all to receive quality education is one of the foundations of state policy in the field of education. The idea of a social and just State is based on the implementation of this and other principles. However, the gap in the quality of education of urban and rural youth, recorded at the levels of secondary, technical and vocational, as well as higher and postgraduate education, suggests that in reality this principle is not fully implemented.

At the secondary education level, the obvious indicators of the gap in the quality of education of urban and rural youth are the annual results of the EAEA, UNT and subject Olympiads, as well as statistics of awarding distinctive marks (“Altyn belgi”) for exceptional academic performance and achievements.

The results of the EAEA<sup>13</sup>, conducted in 2019 among ninth-grade students of a sample of schools in cities and villages of the country, demonstrate the differences in the quality of education of urban and rural schoolchildren. In particular, according to the results of the assessment, the average score of students in urban schools of the country was 43.33 points against 35.17 points in rural schools. The results of students of schools with the Russian language of instruction (42.15 points) were slightly higher than those recorded by the results of the assessment of educational achievements of students of schools with the Kazakh language of instruction. (39.16 points). Differences in academic achievements of students are also considered by types of schools: with an average value in the republic of 47.47 points, 49.63 points were recorded for lyceum students, 64.44 points – for gymnasium students.

The results of the UNT 2021 also indicate obvious gaps in the academic achievements of urban and rural schoolchildren. Thus, according to the test results, out of 140 possible points, 19.1% of urban and 24.9% of rural schoolchildren received the lowest points (1-49) (Tables 3.1a, 3.1b). Analysis of the results of the language of instruction testing indicates that students of rural schools with Kazakh language of instruction more often showed poor results: every fourth (25.6%) student of a rural school with Kazakh language of instruction and every fifth (20.8%) student of a rural school with Russian language of instruction received from 1 to 49 points according to the results of the UNT in 2021 (Table 3.1b).

REGIONS	Statistics of participants from city schools – general and by language of instruction			Statistics of graduates of urban schools who scored 1-49 points - general and by language of instruction		
	Total	Kaz.	Rus.	Total	Kaz.	Rus.
Total in the republic, people.	58 868	39 031	19 567	11 240	8 341	2 879
Percentage of city school graduates who scored 1-49 points, %				19.1	21.4	14.7

*Source: National Testing Center*

REGIONS	Statistics of participants from rural schools – general and by language of instruction			Statistics of graduates of rural schools who scored 1-49 points - general and by language of instruction		
	Total	Kaz.	Rus.	Total	Kaz.	Rus.
Total in the republic, people.	48 745	41 982	6 755	12 151	10 743	1 405
Percentage of rural school graduates who scored 1-49 points, %				24.9	25.6	20.8

*Source: National Testing Center*

Statistics on the achievements of the country’s school youth in subject Olympiads also indicate that the chances of rural schoolchildren to participate in the Olympiad and receive the reward remain limited. According to the RSPC “Daryn”<sup>14</sup>, from 1992 to 2021, the largest number of medals

<sup>13</sup> Statistical data of EAEA from the National Testing Center // <http://www.testcenter.kz/ru/stats/statisticheskie-dannye-voudso/index.php>.

<sup>14</sup> D. Kutybaev 420 medals in the most prestigious subject Olympiads were won by Kazakhstan schoolchildren // <https://kazpravda.kz/n/420-medaley-v-samyh-prestizhnyh-predmetnyh-olimpiadah-udalos-vyigrat-shkolnikam-kazahstana/>.

were won by students from Almaty – 90, in second place by students of the Republican School of Physics and Mathematics (Almaty and Astana) - 72, the top three is closed by Zhambyl region – 55 medals.

The dominance of urban schoolchildren in the composition of the winners of subject Olympiads is a trend that has been noted for a long time. For example, information about graduates of secondary school in 2009 indicates that the school certificate with “Altyn Belgi”, suggesting the presence of a prize in the subject Olympiad, is more often received by urban than rural schoolchildren. Thus, in 2009, 176 people (3.9% of 4,515) out of the graduates of city schools who received a certificate of secondary education were awarded the “Altyn belgi” badge. In rural areas, 29 graduates out of 3,593, or 0.8% of the total graduation, received a certificate of secondary education with the sign “Altyn Belgi”.

International comparative studies of students’ achievements and skills in various subject areas – PISA, TIMSS and ICILS – also indicate in their results a continuing gap between students of urban and rural schools, with Kazakh and Russian languages of instruction, specialized and secondary schools. In particular, according to the results of PISA 2015, urban schoolchildren outperformed rural ones by 19 points, which is equivalent to half a year of study: 466 points on average among urban school students, 447 points among rural schools. There are also differences in the language of instruction: students of schools with the Russian language of instruction scored an average of 489 points, which is 50 points higher than students of schools with the Kazakh language of instruction (439 points). According to the PISA methodology, this indicates a gap in the quality of training equivalent to one and a half years.

According to the results of a comprehensive TIMSS study conducted in 2019 in order to assess the quality of mathematical and natural science education in the country, urban schoolchildren are ahead of their rural peers in both mathematics and natural science. At the eighth grade level, the difference in mathematics was 21 points, in science – 33 points.

The results of the ICILS study conducted in Kazakhstan in 2018 indicate significant gaps in the availability of information and communication technology (ICT) skills among students. The gap between 5% of students with an extremely low level of infocommunication literacy and 95% of students with a high level of literacy in the country reached 347 points, with an average gap of 157 points for 14 countries participating in the study. Thus, on the eve of the transition to a distance learning format in the context of the pandemic, Kazakhstani students were poorly prepared for the new digital reality of education, taking the last 14th position in the overall ICILS country standings. Despite the lack of publicly available data in the context of cities and villages, the weak level of material and technical equipment of rural schools, including computers, along with uneven access to Internet communication in the regions of the country suggests that rural schoolchildren are significantly inferior to urban ones in terms of digital literacy.

At the level of technical and vocational education (TVE), the gap in the quality of education of rural and urban youth is rather a projection of educational inequalities formed at the level of secondary education. In particular, the results of PISA 2015 demonstrate a higher level of academic performance among schoolchildren (461 points) than among their peers studying in TVE organizations (429 points). According to the results of testing in 2015, Kazakhstani schoolchildren scored 461 points, while college students scored 429 points. Thus, the difference in test results was 33 points, which is regarded by PISA methodologists as a lag of one academic year. Similar results indicate that the transition to a TVE organization after receiving basic secondary education (grades 9) continues to act as a strategy for students with low academic performance, allowing enrollment to the university bypassing the UNT.

At the level of higher and postgraduate education, official statistics do not allow us to fully assess the existing gap in the quality of education of people from urban and rural areas. An indirect indicator of the gap in the quality of education of urban and rural youth, which was formed at the early stages of education and is projected to the level of higher education, is the structure of public spending. In particular, according to the BNS ASPR RK, the structure of expenditures of urban and rural population in 2021 indicates that the urban population allocates 46.1% of the funds spent on education to its preschool stage, while the rural population spends more on higher education (30.0%). If in the pre-pandemic years 2017-2018 the gap in these indicators was 6 percentage points (p.p)<sup>15</sup>,

<sup>15</sup> National report on state and development of education system of the Republic of Kazakhstan (based on the results of 2018) / M. Atanayeva, M. Amangazy, G. Nogaiabayeva, A. Akhmetzhanova, M. Shakenova, G. Karbayeva, Zh. Dzhumabayeva, N. Kasymbekova, M. Dauliyev, D. Abdrasheva, A. Kusidenova. – Astana: Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, JSC Information and Analytical Center JSC, 2019. – 364 p. – p. 43.

then in 2021 it increased by more than 2.5 times and amounted to 16.1 p.p. The latter indirectly indicates the lower competitiveness of rural applicants in the competition for a state educational grant to study at universities in comparison with urban youth. At the same time, the current system of quotas for rural youth in the distribution of educational grants, although it plays a compensating role, is unable to fully compensate for the existing inequality of educational opportunities.

Another indirect indicator of the gap in the quality of education of young citizens and villagers can be the results of comprehensive testing for admission to the master's degree. According to the National Testing Center, 44.3%, or every second applicant, did not score the threshold score for admission to the master's program in 2021 (45.6% – in 2020, 45.2% – in 2019). There is no reliable information about the dominance of rural youth among the applicants who did not score a threshold score. Nevertheless, the more developed language skills of young citizens at the start and the weak language training of university students at the bachelor's level allow us to judge that the lack of necessary knowledge of English is one of the main barriers to the access of rural youth to the master's program. By the way, in 2018, when school students were given the opportunity to pass the UNT in English for the first time, this opportunity was used exclusively by urban schoolchildren from seven cities of the country<sup>16</sup>.

The existing gap in the quality of education of urban and rural youth is due to a number of factors, among which several key ones should be noted: the imbalance of infrastructural development and material and technical support of educational organizations, the problems of staffing the education system, the transformation of the values of education and labor, structural economic factors.

The imbalance of the infrastructural development of the system is a historically formed factor, largely due to territorial, demographic differences and socio-economic imbalances in the development of regions. At the same time, the reproduction of the territorial imbalance in the development of educational infrastructure for a long time continues to contribute to the preservation of the gap in the quality of education of rural and urban youth.

Uneven territorial development of the network of educational organizations is typical for all levels of education. So, for example, in dynamics for 2017-2020, there is an increase in the network and contingent of secondary education organizations, mainly in urban areas: 7,440 units, which is 47 schools (0.7%) more than three years ago. Conversely, there is a decrease in the number of rural schools by 76 units (1.4%) due to their closure or reorganization in 2018-2020<sup>17</sup>.

A similar situation is developing in the development of a network of gymnasiums, lyceums and classes with in-depth study of subjects. As of 2021, there were 120 gymnasiums in the country (excluding gymnasium schools), of which 32 are located in Almaty, while there is not a single gymnasium in Atyrau region with a contingent of 140 thousand people. The number of lyceums in the country is somewhat less: 90 lyceums – in 2021. A third of them are located in Astana (10 lyceums) and Almaty (18 lyceums)<sup>18</sup>.



**KEYWORDS:**

*education, science, books, university*

<sup>16</sup> Ibid., p. 106.

<sup>17</sup> National report on state and development of education system of the Republic of Kazakhstan (based on the results of 2020). – Astana: Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Information and Analytical Center JSC, 2021. – 310 p. – p. 59.

<sup>18</sup> Statistics of education system of the Republic of Kazakhstan. National Collection. – Astana: Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, "Information and Analytical Center JSC, 2022. – 308 p. – p. 66.



In the context of balanced development of secondary education infrastructure, the issue of eliminating three-shift education in secondary schools remains relevant. In this regard, there has been a negative trend in recent years. If in 2015 there were 87 three-shift schools in the country, in which 110.5 thousand people studied, then in 2021 there were 169 schools with a contingent of 301.4 thousand people. The largest number of three-shift schools accounted for the Almaty region (57 schools)<sup>19</sup>.

The network of TVE organizations against the background of a general reduction at the expense of private organizations by 15 units over the past three years (from 801 in 2019 to 786 in 2021) remains unevenly represented in the regions of the country. For example, with an almost equal number of young people, there are 83 TVE organizations in Almaty and 33 in Shymkent.

Even more significant disparities are observed at the level of higher education. The network of higher education organizations in 2021 is represented by 121 universities, of which more than a third are located in Almaty, 16 universities – in Astana and only 1 university in the Mangystau region. Today, the cities of Almaty and Astana are the main centers of attraction for students and internal migration in general. The imbalance of the network of universities across the country will further contribute to the preservation of this trend.

Stable material and technical equipment of secondary education organizations is an important condition for creating favorable conditions for the education and upbringing of children and youth. In this context, the issues of heating, equipping secondary education institutions with libraries, sports halls and appropriate equipment remain relevant. Meanwhile, in 2021, 2,737 schools in the country are heated by autonomous heating using solid fuel, 796 schools do not have their own gyms, 593 schools are not equipped with libraries, 557 – canteens and buffets. Despite the significant positive dynamics in this issue, 69 schools in the country still have only outhouse toilets<sup>20</sup>.

Separately, it should be noted the state of material and technical support of 2,753 small class schools, which account for 36.7% of secondary education organizations in the country. In 2021, 11 Small class schools (SCS) were in disrepair, 127 required major repairs, 929 SCS were in atypical adapted buildings or premises<sup>21</sup>.

Staffing of the education system plays almost a key role in reducing the existing gap in the quality of education of urban and rural youth. Meanwhile, there are a number of unresolved issues in this direction.

In the secondary education system, staffing problems are associated with the continuing shortage of subject teachers, as well as primary school teachers in rural areas. According to the data of the NEDB, in 2020 the greatest need for teaching staff was noted in Atyrau region (818 units), where in 2018 such a need was half as much (404 units). Also, a high need for teachers is characteristic of densely populated regions: Almaty (706 units), Turkestan (599 units), as well as Karaganda (508 units) regions. Also, a high need for teachers is characteristic of densely populated regions: Almaty (706 units), Turkestan (599 units), as well as Karaganda (508 units) regions. In general, as of the end of 2020, the need for full-time secondary school teachers amounted to 4,606 people<sup>22</sup>.

Along with the general shortage of teaching staff, a rather low level of qualification is characteristic of the (SS). According to the NEDB, in 2021, 27.3% out of 50,568 teachers of the SS did not have a qualification category. Of these, 98.9% worked for SS in rural areas<sup>23</sup>.

Along with historically established barriers, the reduction of the gap in quality is hindered by new challenges facing the national education system. First of all, we are talking about the ability of the system to adapt to the medium- and long-term consequences of the pandemic.

The pandemic and the resulting transition to a distance learning format contributed to the formation of a significant digital inequality in education. Unwieldy penetration and low Internet speed, uneven access of students to computer technology and the unpreparedness of teachers to switch to a distance learning format are the main problems faced by students at all levels of education, but mainly in schools. Young people living in rural areas and children from families with an unstable socio-economic situation found themselves in the most disadvantaged situation. Despite the rela-

---

<sup>19</sup> Ibid., p. 87.

<sup>20</sup> Ibid., pp. 88-89.

<sup>21</sup> Ibid., p. 104.

<sup>22</sup> National report on state and development of education system of the Republic of Kazakhstan (based on the results of 2020). – Astana: Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Information and Analytical Center JSC, 2021. – 310 p. – p.130.

<sup>23</sup> Statistics of education system of the Republic of Kazakhstan. National Collection. – Astana: Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Information and Analytical Center JSC, 2022. – 308 p. – p. 103.

tive stabilization of the epidemiological situation in the country and the efforts made by the state in 2021, the task of further informatization of schools continues to remain relevant. In particular, as of 2021, the ratio of “student–computer” in public secondary schools was 4:1 (in Turkestan region and Astana – 7:1), in small schools – 2.1:1 (for comparison: in NIS – 1:1). The Internet speed in schools also remains uneven: in 11 schools, of which 9 are located in the Turkestan region, the Internet speed was less than 512 kbit/s. Meanwhile, the negative consequences of the pandemic on the quality of secondary education are already being manifested, which can be observed by the results of the UNT in dynamics. For example, the results of the UNT in 2019 and 2020 indicate an increase in the gap between urban and rural schoolchildren. If according to the results of testing in 2019, the gap was 1.43 points, then in 2020 – 4.47 points<sup>24</sup>.

The weak integration of educational values into the system of youth values is another equally important factor contributing to the reproduction of the gap in the quality of youth education. According to the monitoring sociological research of the Research center “Youth”, in 2022, knowledge and education occupy the fifth position in the system of values of youth (19.5%), yielding to the aspirations of young people to a financially secure life (39.3%). Respondents’ answers to the multiple-choice question “What is most valuable to you in life?” they suggest that in the minds of young people, getting an education is not associated with the possibility of a later life in prosperity. In other words, in the eyes of Kazakhstan’s youth, education does not always act as a social elevator that allows you to increase your social status. Moreover, the dominance of family and health values over education indicates the predominance of so-called survival values among young people.

International experts call contextual socio-economic conditions one of the key factors that significantly contribute to the formation of a gap in students’ academic achievements. We are talking, first of all, about the socio-economic status of parents of schoolchildren. According to PISA methodologists, the educational results of over 30% of Kazakhstani students are significantly influenced by the employment index of their parents<sup>25</sup>. Schoolchildren whose parents have a low income or are unemployed are less likely to achieve high academic performance than children of parents with a higher socio-economic status. According to the open data of the SC MNE RK, back in 2020, the share of the poor in rural areas to the total population with low incomes was 56.4%. At the same time, the Turkestan region with the predominant share of young people in the population accounted for 34% of all the poor in rural areas. In the context of the pandemic crisis, there is every reason to assert that socio-economic factors will continue to have a negative impact on management processes aimed at leveling educational inequalities, a striking manifestation of which is the gap in the quality of education of urban and rural youth.

The manifestation of the impact of contextual socio-economic conditions can also be observed on the example of the current education financing system. Prior to the introduction of the Per capita



**KEYWORDS:**

*several textbooks stand on a bookshelf sideways*

<sup>24</sup> National report on state and development of education system of the Republic of Kazakhstan (based on the results of 2020). – Astana: Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Information and Analytical Center JSC, 2021. – 310 p. – p.100.

<sup>25</sup> Main results of international study on educational achievements of 15-year-old students PISA-2012 / A. Kultumanova, G. Berdibayeva, B. Kartpayev, I. Imanbek, K. Sharbanova, M. Rakhimova, Zh. Zhumabayeva, Z. Pirnepesova, B. Okenova, A. Uvaliyeva. – Astana: NCOSO, 2013 – 283 p. – p. 202.

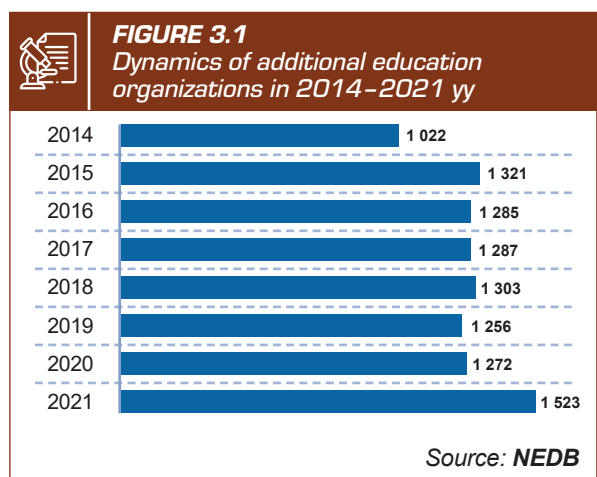
regulatory financing (PCRF) in the country, the situation was characterized by the fact that some schools provided an educational process of increased quality, while other schools did not have sufficient financial resources to ensure the same high quality of educational services. With the full implementation of the PCRF of the secondary education system from 2021 and its scaling to the level of TVE, as well as higher and postgraduate education in subsequent years, the problem of imbalances in funding should be completely solved. However, at the moment it is somewhat premature to assert the positive impact of the PCRF on the conditions (growth of financial and economic independence and more efficient management of resources, leveling of imbalances in material and technical equipment, etc.) that contribute to reducing the gap in educational achievements of urban and rural youth.

### 3.2 ADDITIONAL AND NON-FORMAL EDUCATION

Additional and non-formal education is aimed at creating conditions for personal, intellectual, spiritual and moral, creative and physical development, professional self-determination, formation of healthy lifestyle skills, leadership qualities and social competencies, development of creative abilities and professional skills of young people in various fields.

In the field of the development of additional education, the issue of universal accessibility of this type of education for children and youth requires attention. According to the NEDB, in 2021 the number of additional education organizations increased by 251 units compared to the previous year and reached 1,523 units with a contingent of 1,058,728 children and youth aged 6 to 18 years (Figure 3.1).

Despite the increase in the number of additional education organizations, the coverage indicators have changed insignificantly. In particular, according to the NEDB, over the past three years, rural youth have remained less covered by additional education compared to their peers from the city.



If in 2019 the share of the rural contingent of additional education organizations accounted for 38.3%, then in 2021 this figure was 39.2%, an increase of less than 1%.

In addition, in the regional context, there remains a significant differentiation in the indicators of enrollment in additional education. For example, in 2019, with the national average of 28.6%, the coverage of additional education in the regions varied between 12.1% in Almaty and 67.2% in the West Kazakhstan region<sup>26</sup>.

Financing of additional education in the context of regions remains unbalanced. In 2021, according to the NEDB, the budget allocated for the organization of additional education in the regions varied between 2,073,999 tenge in the North Kazakhstan region and 8,341,733 tenge in the Karaganda region.

The task of expanding access to additional education for girls, children and youth with SEN and people from socially vulnerable categories of youth remains relevant. In 2021, as in previous years, the contingent of additional education organizations is characterized by a numerical predominance of boys. To a greater extent, this is typical for Zhambyl (46.2%), West Kazakhstan (45.1%) and Kyzylorda (42.0%) regions (Table 3.2).

This can probably be explained by the persistence of traditional gender stereotypes about the need for greater investment in boys' education and their greater involvement in additional education in order to prevent delinquent behavior.

<sup>26</sup> National report on state and development of education system of the Republic of Kazakhstan (based on the results of 2020). – Astana: Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Information and Analytical Center JSC, 2021. – 310 p. – p.82.



**TABLE 3.2**

*Contingent of additional education organizations in 2021, by gender*

Regions	Number of people.	Boys	Share of boys, %	Girls	Share of girls, %
<b>RK</b>	<b>1 058 728</b>	<b>663,975</b>	<b>62.7</b>	<b>394,753</b>	<b>37.5</b>
Akmola region	43 602	27 443	62.9	16 159	37.1
Aktobe region	57 294	35 550	62.0	21 744	38.0
Almaty region	76 817	54 597	71.1	22 220	28.9
Atyrau region	58 046	35 074	60.4	22 972	39.6
West Kazakhstan region	77 788	42 687	54.9	35 101	45.1
Zhambyl region	94 782	51 014	53.8	43 768	46.2
Karagandy region	82 448	51 749	62.8	30 699	37.2
Kostanay region	58 321	35 113	60.2	23 208	39.8
Kyzylorda region	53 969	31 308	58.0	22 661	42.0
Mangystau region	52 072	35 986	69.1	16 086	30.9
Pavlodar region	72 111	45 879	63.6	26 232	36.4
North Kazakhstan region	43 397	28 027	64.6	15 370	35.4
Turkestan region	92 414	71 097	76.9	21 317	23.1
East Kazakhstan region	80 203	49 247	61.4	30 956	38.6
Astana	40 146	24 066	59.9	16 080	40.1
Almaty	36 614	21 910	59.8	14 704	40.2
Shymkent	38 704	23 228	60.0	15 476	40.0

Source: **NEDB**

Progress remains even less significant in the field of additional education coverage for children and youth with SEN and people from socially vulnerable groups. In 2020, according to the NEDB, 12,172 children, or 1.2% of the total share of children employed in extracurricular organizations, were enrolled in additional education from among orphans, children left without parental care, children with SEN.

The system of additional education is still characterized by weak differentiation of services. So, in 2021, out of 1,523 additional education organizations operating in the country, 472 units, or 28.0%, accounted for organizations in the system of culture and sports, 389 of them were represented by youth sports schools. In the same year, out of all additional education organizations, yard clubs, whose activities provide employment for children and youth at the place of residence, accounted for only 13.1%, or 200 clubs. In this context, it is important to emphasize that the lack of employment of children in extracurricular time against the background of full employment of parents actually leads to neglect and violations of the rights of children and youth (abandonment in danger, facts of pedophilia, etc.).

According to experts, the involvement of young people in non-traditional religious movements through the system of extracurricular additional education is one of the most widespread strategies widely used by representatives of neo-Protestant and neo-Baptist organizations offering children and youth free conversational clubs in English, learning to play musical instruments, etc.

In addition, among 1,523 additional education organizations in 2021, there were only 13 stations of young naturalists, 21 stations of young technicians and 38 stations of young tourists. This allows us to conclude that the range of additional education services provided in the country does not allow us to meet all the needs and needs for additional education of the younger generation, as well as their interests in various fields of knowledge.

The state of material and technical support of organizations of additional education also attracts attention. In 2021, 8 facilities (for comparison, 11 – in 2017) were in critical condition, 192 (217 – in 2017) and 185 (164 – in 2017) additional education organizations required major and current repairs, respectively. 55.5% of all additional education organizations were located in standard buildings.

Expanding the access of young people to non-formal education and building a national system of recognition of its results is an important condition for the realization of the task of educating a multi-dimensional, creative, highly intelligent personality of a young person. Non-formal education, which has been widely developed on a global scale over the past three decades within the framework of the Concepts of “Lifelong Learning” (LLL) and “Lifewide Learning” (LWL), due to the efforts of UNESCO

and the Council of Europe, is aimed on the formation and development of skills among young people and other age categories of the population that are necessary in the conditions of the knowledge economy. Ultimately, non-formal education complements the functions of formal education, developing skills among young people and adults that help them adapt to the constantly changing conditions of life in the global world.

In the conditions of low indicators of functional literacy of the adult population, recorded by the results of the PIAAC study and other international comparative studies (PISA, ICILS, etc.), the development of non-formal education becomes critically important. Thus, according to the study, the share of participation of the adult population (16-65 years old) in non-formal education was 17%. At the same time, the participation rate of women was 20%, men – 13.85%<sup>27</sup>.

In Kazakhstan, the issue of recognition of the results of non-formal education has remained relevant for a long time. Since 2018, there has been some progress in this direction. The authorized body has developed RLA<sup>28</sup> allowing formal education organizations (schools, TVE organizations and universities) to recognize the results of training in official non-formal education organizations. A serious step towards the development of the system of continuing education in the country was the adoption in 2021 of the Concept of Lifelong Learning, according to which further work is to be done on the legislative consolidation of the certification system. This will allow employers to recognize the results of informal learning, and young people and adults to benefit from continuous self-development.

Today, in the field of development of non-formal education, issues of low involvement remain relevant with a general shortage of new everyday competencies among young people (financial, digital, linguistic, legal, etc.), problems of low availability and weak diversification of non-formal education services, the lack of a built-up system of statistical monitoring in the field of non-formal education, weak interest of employers in improving the skills of their employees with the use of non-formal education tools, the weak pace of certification of non-formal education and, as a result, the weak impact of learning outcomes on the life trajectories of young people.

### 3.3 INCLUSIVE EDUCATION

The fundamental principle of the UN Global agenda until 2030 – “Leave no one behind” – best reflects the idea of inclusion in the education system and public policy in general.

In the traditional sense, inclusive education implies equal access to education and conditions for all students, taking into account their special educational needs and individual capabilities. As the experience of other countries shows, the assessment of educational needs is carried out taking into account the national context and is based on the principles of intersectionality, involving the identification of categories of young people who are in the most disadvantaged position in relation to their peers, experiencing multiple deprivation. If in Western countries the assessment is based most often on the intersection of gender, social status and race, then in the context of Kazakhstan, as it was demonstrated in the previous sections of this chapter of the national report, the relevant parameters are geographical affiliation (“center – periphery”, “city–village”), social status, gender and ethnicity (language).

The assessment of the implementation of inclusive education in the country, taking into account the indicated parameters, indicates that the territory of residence, type of settlement and gender have a significant impact on the provision of inclusive education for young people. In particular, according to the NEDB, in 2021 there was a significant regional differentiation in the coverage of children and youth aged 7-18 with disabilities in inclusive education in secondary schools. Against the background of the average coverage in the republic of 43.6%, the indicators by region varied between 27.7% in the Turkestan region and 82.6% in the Mangystau region (Table 3.3.). At the same time, the share of rural youth among the students enrolled in inclusive education was 44.8% (for comparison: in 2019 – 54.4%). Moreover, the indicators of girls’ inclusion in inclusive education are significant: in 2021, the share of this group in the secondary education system accounted for 32.2% (in 2019 – 50.8%).

---

<sup>27</sup>OECD Skills Strategy Kazakhstan. Assessment and Recommendations. OECD, 180 p. // [https://www.oecd-ilibrary.org/education/oecd-skills-strategy-kazakhstan\\_39629b47-en](https://www.oecd-ilibrary.org/education/oecd-skills-strategy-kazakhstan_39629b47-en).

<sup>28</sup>Youth of Kazakhstan-2018 National Report/ T.B. Kaliyev, A.S. Kaidarova, Zh.K. Karimova, D.A. Ashimkhanova, M.M. Maulsharif, G.O. Nasimova, N.A. Negai, M.K. Sydyknazarov, Yu.V. Shapoval, F.M. Musatayeva, G.E. Okasova, A.M. Kasymbekov – Astana, 2018. – 410 p. – p. 203.



**TABLE 3.3**  
Inclusive education coverage in secondary schools in 2021

Regions	Total disabled children needing assistance from 7 to 18 years old in the region, people.	Number of students enrolled in inclusive education in secondary schools	
		people	%
<b>RK</b>	<b>106,284</b>	<b>46 369</b>	<b>43.6</b>
Akmola region	6 604	3 316	50.2
Aktobe region	3 641	1 656	45.5
Almaty region	9 438	3 220	34,1
Atyrau region	4 274	1 313	30.7
West Kazakhstan region	4 194	3 307	78.9
Zhambyl region	4 448	2 061	46.3
Karagandy region	7 390	3 127	42,3
Kostanay region	8 027	4 171	52.0
Kyzylorda region	4 894	2 594	53.0
Mangystau region	1 421	1 174	<b>82.6</b>
Pavlodar region	4 485	2 622	58.5
North Kazakhstan region	2 581	1 300	50.4
Turkestan region	16 487	4 560	27.7
East Kazakhstan region	12 022	5 074	42.2
Astana	5 846	2 055	35.2
Almaty	5 210	2 478	47.6
Shymkent	5 322	2 341	44.0

Source: **NEDB**

From the point of view of inclusive education for girls, the situation is somewhat more positive in the TVE system. According to the NEDB in the first half of 2022, girls accounted for 41.3% of students with disabilities aged 14-28 years. Among students with disabilities for girls was 43.5%.

For the development of inclusive education, an important role is played by the formation and strengthening of a barrier-free physical and educational environment corresponding to the age and physiological characteristics of children and youth. In 2020, the share of schools that created conditions for inclusive education (lifting devices, ramps, special devices in sanitary rooms, equipment with handrails, special desks, tables) reached 95.3%<sup>29</sup>.

At the same time, the research of the IAC MES RK conducted among specialists of the secondary education system indicates the persistence of a shortage of personnel working with children and youth with SEN in rural areas (special education teachers, oligophrenopedagogy specialists, speech therapists, psychologists, etc.) and teacher training courses – these circumstances hinder the full development of inclusive education in the country<sup>30</sup>. For example, in 2021, out of 24,238 teaching staff of secondary education organizations who completed short-term refresher courses, only 200 people, or 2.5%, were trained in educational programs related to inclusive education<sup>31</sup>. The shortage of personnel to work with children and youth with SEN in rural areas is demonstrated by statistics on the number of teaching staff of special schools in rural areas. Thus, in 2021, 6,946 teaching staff were employed in 100 special schools in the country, of which only 511 or 7.3% worked in rural areas<sup>32</sup>.

Dissatisfaction of specialists is caused by the state of material and technical support and scientific and methodological support of inclusive education, in particular the activities of special educational organizations. In particular, the technical condition of the buildings of special schools attracts

<sup>29</sup> National report on state and development of education system of the Republic of Kazakhstan (based on the results of 2020). – Astana: Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Information and Analytical Center JSC, 2021. – 310 p. – p.171.

<sup>30</sup> Ibid., p.171.

<sup>31</sup> Statistics of education system of the Republic of Kazakhstan. National Collection. – Astana: Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Information and Analytical Center JSC, 2022. – 308 p. – p. 296.

<sup>32</sup> Ibid., p. 222.

attention: in 2021, out of 100 special schools, 18 required major repairs, and 39 were located in atypical adapted buildings<sup>33</sup>.

Despite the existing difficulties, in general, a comprehensive system of monitoring the development of inclusive education has been built in the country. The Unified Framework for Monitoring Inclusive Education of the Republic of Kazakhstan, developed in 2017, makes it possible to assess the policy of inclusiveness at all levels of education from preschool to higher education, defining a specific list of monitoring indicators and a methodology for calculating them. The monitoring results of recent years indicate that there has been some progress in the development of inclusive education, as well as the persistence of a number of problems that need to be resolved.

### 3.4 YOUTH AND SCIENCE

The development of scientific and creative potential of young people is one of the key priorities of the state youth policy. In the context of global competition for the best minds, the task of nurturing and developing their own generation of young scientists is gaining strategic importance, far beyond the priorities of purely sectoral development.

In this context, the work on the further implementation of measures aimed at overcoming certain negative trends remains relevant, including regional imbalances in the development of research infrastructure and gender and age imbalance in the composition of scientific personnel.

The disproportions of the infrastructural development of science in the context of regions are traditionally manifested along the “periphery – center” line. Along with the imbalance in the technological development of the regions, the uneven distribution of the network of research organizations across the country acts as a barrier for young people linking their future with science. In particular, difficulties arise due to the need to move to another region with the resulting needs for housing and other conditions.

Despite the fact that the number of research organizations has increased significantly over the past decades, the disproportions in the distribution of the network have persisted. Thus, according to the BNS ASPR RK, as of the end of 2021, 438 organizations were engaged in scientific research and development in the republic. Over the past 20 years, their number has increased by 181 units. The main scientific center of the country is traditionally the city of Almaty, where the largest number of R&D organizations (139 units) is concentrated. At the same time, the scientific potential of the capital is also developing at an active pace. So, if over the past 20 years the number of R&D employees has increased by 6,861 people, there 3,380 of them, or 49.3% were in Astana. Meanwhile, in three regions of the country there was a decrease in the number of R&D employees from 2000 to 2021: in Aktobe (-159 people), Karaganda (-139 people) and North Kazakhstan (-27 people) regions.

The gender and age imbalance of R&D organizations is characterized by a low potential for replacing research scientists older than 55 years with young personnel under 25 and 35 years old, as well as the preservation of signs of gender segregation in science.

The horizontal type of gender segregation is clearly demonstrated by the statistics of the distribution of the number of R&D employees by branches of science. Despite the fact that women dominated the total number of R&D employees in 2021 (11,583 people, or 53.6%), in the field of engineering and technology, the proportion of women has traditionally been lower and amounted to 42.1% (for comparison: in the field of social sciences – 65.5%, medical – 68.2%). Gender segregation of the vertical type is manifested in the analysis of the qualification composition of scientific personnel. Thus, despite the fact that among R&D researchers in the field of medical sciences, the proportion of women in 2021 reached 68.2%, among the cadres with a doctorate degree, women accounted for 49.8%. This indicates that certain branches of science retain the status of “male branches” with a predominance of male scientists in the upper echelons (among doctors of sciences, doctors in profile, academicians and corresponding members of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan).

The dynamics of intergenerational replacement of scientific personnel demonstrates the problems of staffing science in the near future. According to the BNS ASPR RK, as of the end of 2021, out of 21,617 people engaged in R&D, 5,055 people belonged to the age category over 65, while young people under 25 accounted for 1,260 people (Table 3.4). With such an age composition of scientific personnel, the value of the replacement coefficient reaches only 0.68. This means that there is no full-fledged replacement of scientific personnel who drop out for natural reasons.

<sup>33</sup> Ibid., p. 224.

While maintaining the current pace of training young scientists and awarding them academic degrees, there will be no replacement of highly qualified scientific personnel. According to the BNS ASPR RK, in 2021, 594 doctors of sciences and 21 doctors in the profile over 65 years of age are represented in the country. Meanwhile, in the age category up to 35 years, the number of candidates of sciences and PhD doctors amounted to 37 and 547 people, respectively (Table 3.4). In such a scenario, the replacement rate of highly qualified personnel is 0.98, which also indicates the absence of a smooth replenishment of natural attrition in the composition of scientific personnel in the medium term. In the context of individual branches of science, the situation may be more depressing.

Indicator	Total	Age range		
		up to 25	25-54	over 65
Number of R&D employees at the end of the reporting year, total	21 617	1 260	18 515	5 055
research specialists	17 092	856	14 654	4 072
women	9 316	445	8 318	1 889
have science and academic degrees	12 449	319	10 812	3 119
<b>Doctor by profile</b>	<b>55</b>	-	<b>34</b>	<b>29</b>
women	26	-	18	11
<b>Doctor of Philosophy (PhD)</b>	<b>1 952</b>	-	<b>1 925</b>	<b>124</b>
women	991	-	985	51
<b>Doctor of Sciences</b>	<b>1 652</b>	-	<b>1 058</b>	<b>1 186</b>
women	682	-	521	431
<b>Candidate of Sciences</b>	<b>3 838</b>	-	<b>3 202</b>	<b>1 601</b>
women	2 214	-	1 964	804
<b>Master's degree</b>	<b>4 952</b>	<b>319</b>	<b>4 593</b>	<b>179</b>
women	2 991	205	2 771	115

*Source: BNS ASPR RK*

The reason for poor replacement of retiring workers is the slow pace of training of young scientists. The latter, can be explained by a number of factors, including: the imbalance of the state order system; rather complex, in comparison with international practice, requirements for awarding academic degrees; incommensurability of time and financial resources spent at the start of a scientific career with potential benefits (uncompetitive working conditions and low base salary of young people scientific staff of the public sector); transformation of the values of education and work among young people, characterized by the dominance of value orientations for a financially secure future.

Among the identified barriers to the quantitative and qualitative replacement of scientific personnel, the imbalance of the state order for the training of young scientific personnel, which manifests itself in a weak influx of young scientists into certain branches of science, deserves special attention. There is already a shortage of young professionals in the field of healthcare and biomedicine, including specialists in medical genetics, pharmacogenomics, epidemiology, bioinformatics, biophysics, cell engineering, etc.<sup>34</sup>

The complexity of the procedure for awarding academic degrees is demonstrated by insignificant indicators of the defense of dissertations for the degree of Doctor of Philosophy PhD based on the results of training in a three-year doctoral program. So, in 2020, the number of PhD graduates who completed their studies with the defense of a dissertation is 483 people, or 33.4%<sup>35</sup>. This is 5.9 percentage points more compared to the previous year. The dropout of doctoral students during the study period only partially explains such insignificant thesis defense indicators in end of doctoral studies. A deterrent factor is also the requirement to have at least one publication in an

<sup>34</sup> National Report on Science. – Astana, 2021. – 250 p. – p. 211.

<sup>35</sup> Ibid., p. 155.



international scientific publication that is indexed in the scientometric databases Web of Science or Scopus and either has or has a non-zero impact factor in the first of them (and is there not lower than one or another ranking level – quartile, the threshold requirements for which are determined separately for each subject area), or a certain indicator (percentile) in the second<sup>36</sup>. Weak academic writing skills and insufficient language competencies of doctoral students in the general mass do not allow them to fully meet the requirements.

The incommensurability of personal investments at the start of a scientific career with potential benefits is another factor constraining the process of involving young people in science. In the eyes of young people, the time spent building a scientific career after graduation (at least 6 years) and the associated financial costs in the absence of state and other support look incommensurable with the potential benefits. For example, in 2020, the average monthly salary of R&D employees was 152 thousand tenge. At the same time, according to the BNS ASPR RK, the average monthly salary in the public sector was almost two times lower (161.1 thousand tenge) than in the business sector (310.2 tenge). Those differences are partly explained by the approaches used in the country to structuring organizations' R&D expenditures. In 2021, the share of expenses for the remuneration of researchers amounted to 47.9% of the total R&D costs. Meanwhile, according to the global norms of financing the R&D sector, the remuneration fund for researchers should be a key item of expenditure allocated for research and development.

The indicated trends in the development of the scientific potential of young people require the close attention of the authorized body and the effective solution of the problems associated with them within the framework of interdepartmental and intersectoral interaction of all interested parties.

---

<sup>36</sup> On Approval of the Rules for Awarding Degrees. Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan No. 127 dated March 31, 2011. Registered by the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan under No. 6951 on May 13, 2011 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1100006951> .



Chapter 4

# Socio-economic situation



# CHAPTER 4. SOCIO-ECONOMIC SITUATION

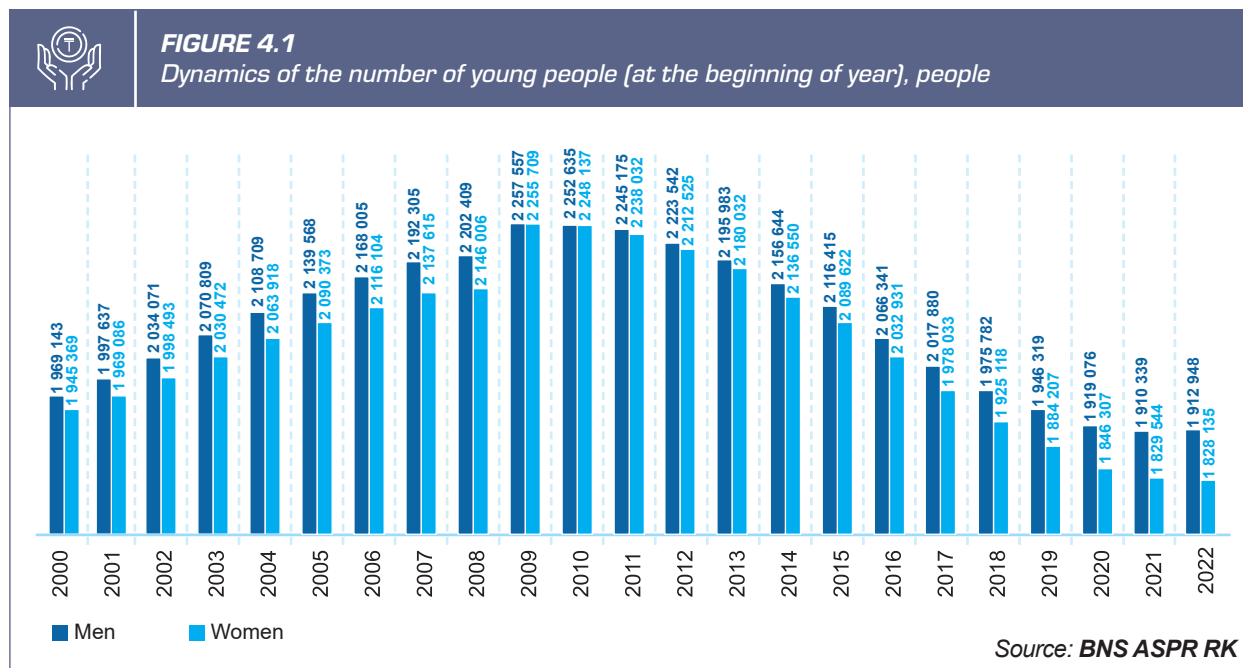
## 4.1 YOUTH EMPLOYMENT AND OPPORTUNITIES

The socio-economic situation of young people, first of all, depends on employment. At the same time, the youth labor market is transformed simultaneously with global challenges.

According to international experts, over the next twenty years, countries with developed market economies may face problems associated with an increase in number of young people deprived of the opportunity to find work. Due to growing urgency of the problem of youth unemployment in a number of foreign countries, strategies have already been developed and programs aimed at expanding youth employment opportunities have been launched as well. Measures to support young people mainly depend on the income level of countries. However, middle-income countries are often focused on creating and improving education and training systems. Kazakhstan has been implementing targeted employment programs, including for young people, since the early 2000s.

Currently, the Kazakhstan youth makes up about 40% of workforce in the country. At the same time, analysis of statistical data shows that there has been a decrease in the number of young people in recent years (Figure 4.1). In the gender context, Figure 4.1 shows that there has been a steady decline in proportion of women in the youth population in recent years.

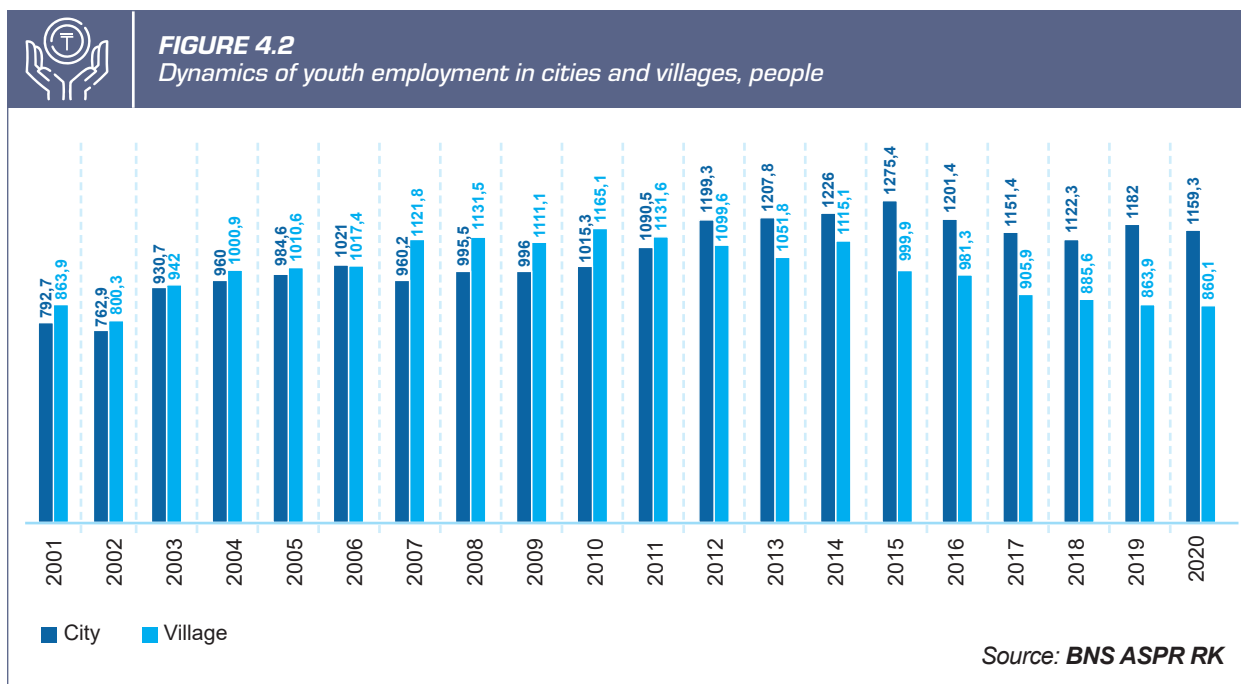
Until 2019, there was a steady decline in rural youth employment. In 2020, decline in employed youth of the country was mainly due to a decrease in the number of urban employed youth. One of the possible reasons for decline in youth employment in the city were restrictive measures related to the COVID-19 pandemic, since majority of young people in cities work in the service sector. Employment analysis shows that in the context of type of localities, the share of employed rural youth in total number of employed youth remains low (Figure 4.2).



Active migration process also has a great impact on the labor market in Kazakhstan. Increase in internal migration flows is mainly due to migration of young people from rural to urban areas. Since 2012, the negative balance of migration to rural areas has been increasing annually. In 2012, negative balance in rural areas was 17,685, 30,192 in 2014, and in 2021 the balance of internal migration in rural areas reached 74,616 people. Main poles of attraction for internal migrants are Almaty and Astana – 117,169 and 131,015 arrivals in 2021, respectively. It is noteworthy that a positive balance of internal migration is observed only in three largest localities of the country – the capital and cities of republican significance: in Astana – 31,906, Almaty – 29,253 and in Shymkent – 9,774, as well as in the Mangystau region – 239<sup>37</sup>.

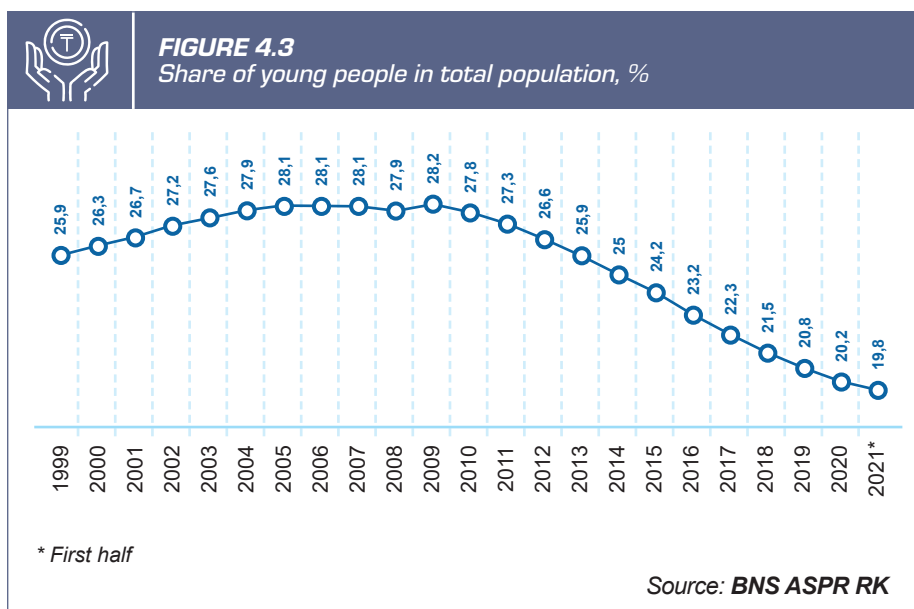
According to official statistics, young people make up a fifth of the total population. Figure 4.3

<sup>37</sup> Features of educational and labor migration of youth in border regions / Youth SRC, Astana, 2022. – 177 p. – 183 p.



shows that the share of young people in total population has been steadily declining since 2010. At the same time, Youth SRC notes that number of young people leaving Kazakhstan exceeds the number of arriving youth<sup>38</sup>.

According to official statistics, the negative balance of external migration among Kazakhstan youth is increasing annually. If, in 2012 and 2013, migration balance of the population aged from 14 to 28 years was characterized by positive numerical values, then a migration balance has been exclusively negative since 2014 (-1,162 people in 2014 and -3,278 people in 2016). The peak figure was in 2019 and amounted to -53,013. Two migration peaks stand out in the context of age groups: the first




among young Kazakhstan citizens aged 14-15 years, the second - at the age of 26-28 years. Over the past five years, these indicators have increased several times. Main reasons for the migration of young people are work and study. According to official statistics for 2021, 23,885 people left Kazakhstan, of which 1,277 people indicated work as the reason for departure, and 115 people indicated study, while 22,493 people had other reasons for departure.

Therefore, relevance of systematic monitoring of the youth labor market is growing, since quality of human capital in the labor market of the country depends on youth potential. A sociological study of the Youth SRC showed that on average, every fifth respondent believes that it is impossible to get a job without direct recommendation, and for every 10 young people there is one who is not sure about possibility of finding a job, since the chosen profession is not in demand on the labor market. Among those who noted the lack of demand for their profession, respondents of the older age cohort (24-28 years old) prevail – 13.7%. Less than half of young respondents consider

<sup>38</sup> Ibid., 184 p.

the possibility to find a job in their chosen profession, of which only 13.5% are confident that they will easily find a job<sup>39</sup>.

For Kazakhstan youth, main factor in choosing a job is the financial component of the issue (Table 4.1). The most priority factors influencing the choice of a workplace also include possibility of professional growth (33.9%), stability and reliability of work (32.6%), acquisition of new experience and knowledge (22.9%), flexible work schedule (17.5%).

 <b>TABLE 4.1</b> <i>Factors influencing the choice of a job for young people, %</i>	
Factors	%
Salary, benefit levels	62,0
Possibility of professional growth	33,9
Stability, reliability	32,6
Acquiring new experience, knowledge	22,9
Flexible working hours	17,5
Company's reputation	15,8
Opportunity to establish contacts and connections that may be useful in the future	12,5
Field of activity	12,3
Socio-psychological climate	10,9
I am still in school, have not really thought about it	10,3
Possibility of self-expression	8,1
Location of organization	7,7
I find it difficult to answer	1,4

*Source: Youth SRC, 2022*

The issue of employment is closely related to planning of further educational trajectories in vocational training. Results of the study showed that 56.3% of respondents do not focus on such matters. 21.5% of respondents plan to continue their studies in the same specialty, but at a higher level. Main motivation for further education is mainly related to the further career and professional growth of young persons (46.8%). For every fifth respondent, main reason for further education is material benefits, namely financial growth<sup>40</sup>.

Priority of factors influencing the choice of a workplace affects the way of job search. A study conducted by the Youth SRC showed that the top 5 ways to find a job include the following:

- viewing job openings – 35.8%;
- asking friends, relatives – 29.0%;
- via the internet – 19.8%;
- ad submission – 14.2%;
- applying to the Employment Center – 13.9%.

Place of residence also influences the choice of a method for job search. Rural youth applied to Employment Centers and enbek.kz website more often than urban youth. At the same time, urban youth more often used viewing openings, submitting ads and contacting friends and relatives. According to young people, the most effective way to find a job is to use social connections. 26% of respondents noted that friends and relatives helped them to find a job. The next effective ways of employment are job search through job advertisements (17.5%) and the Internet (9.7%).


The study revealed a low efficiency (no higher than 8.7%) of employment mechanisms that are initiated by the state: contacting Employment Centers, applying for enbek.kz website, job fair. In the process of sociological research, it was revealed that only 2/3 of young persons were employed by applying to state bodies. At the same time, only 4.6% of young workers found job with the help of educational institutions, which indicates a weak participation of educational institutions in the future of their graduates.

<sup>39</sup> Issues of youth employment. «Youth of Kazakhstan» Sociological Research / Youth SRC. – Astana, 2022. – 129 p.

<sup>40</sup> Ibid.

Analysis of the youth employment structure by type of economic activity (Table 4.2) allowed to draw the following conclusions:

- the youth labor market has been characterized by relatively positive indicators in the last decade;
- over the past ten years, the average level of youth employment has been maintained in the fields of industry, trade, public administration, defense and social protection, which means a greater job stability;
- over a ten-year period, a number of employed youth in agriculture has decreased threefold. This trend is associated with a decrease in the pace of agricultural development, outflow of rural population as a result of the ongoing urbanization processes;
- Restrictive measures introduced in connection with the COVID-19 pandemic have had a negative impact on the youth labor market. In 2020-2021, there was a decrease in number of employed youth in the economic sectors, with the exception of public administration and construction.

 <b>TABLE 4.2</b> Youth employment by type of economic activity (15–28 years), people										
Period	Industry (mining, processing)	Agriculture, forestry and fisheries	Construction	Wholesale and retail trade	Information and communication	Public administration and defense; compulsory social security	Activities of households employing domestic workers and producing goods and services for their own consumption	Financial and insurance activities	Professional, scientific and technical activities	Education, healthcare and social services of the population
2012	187 172	646 562	186 893	353 467	46 755	111 435	3 915	53 211	50 122	274 678
2013	182 550	588 889	194 723	356 105	47 363	108 345	2 808	49 256	51 185	272 935
2014	169 535	553 844	190 412	368 493	42 514	113 829	1 309	53 790	55 955	284 897
2015	188 457	370 146	190 337	372 064	149 041	142 004	-	75 443	67 402	317 628
2016	187 887	341 926	174 203	368 372	56 765	141 272	-	56 877	69 498	331 019
2017	171 513	315 312	146 918	333 861	43 948	123 429	-	64 256	69 240	327 684
2018	171 586	270 479	150 782	336 254	50 039	144 191	-	56 152	64 370	328 236
2019	186 347	250 194	144 841	368 098	43 649	123 223	-	62 170	63 752	345 517
2020	170 179	246 141	148 506	356 851	41 779	132 568	-	59 441	74 708	339 247
2021	170 156	238 621	143 866	353 515	47 195	124 493	-	58 613	59 857	346 737
Q1 2022	192 615	229 772	125 903	337 968	50 042	102 336	-	57 920	57 650	330 846
Q2 2022	175 428	207 261	121 416	310 795	38 265	115 003	-	51 902	61 879	299 748

*Source: BNS ASPR RK*

Despite the positive indicators, there is a low level of competitiveness among young people of working age: many young persons, including those with higher and vocational secondary education, are engaged in self-employment in sectors that do not always require skilled labor, such as agriculture or trade.

The state takes systematic measures to ensure youth employment. Targeted employment measures are aimed at increasing competitiveness of young people in the domestic labor market. As in many countries of the world, the state budget in Kazakhstan is a main source of funding for programs and projects aimed at ensuring youth employment.

For more than twenty years, the following four directions have been used to promote youth employment.



 **KEYWORDS:**  
*analytical report  
with graphs lie on the table*

– Vocational training and retraining – a measure aimed at promoting employment for unemployed people who do not have professional qualifications. Vocational training and training programs are cheap compared to wage subsidy programs. But, despite the relatively high cost of subsidy programs per person, such measures are in demand in countries where employment management policies are aimed at reducing duration of unemployment in certain population groups. Youth training programs are aimed at improving the skills of unemployed, job-seeking citizens and at the same time contribute to meeting the demand for labor. As a rule, such programs are carried out with the state support, in some countries private providers of educational services are involved as well. This in turn contributes to development of competition between educational institutions.

– Social jobs – a form of temporary employment with subsidized wages, intended exclusively for target groups of unemployed among registered applicants who have encountered certain difficulties in finding a job. Since 2021, social jobs have also been created within the framework of separate projects like First Workplace, Contract of Generations<sup>41</sup>. Participants of the First Workplace project are young Kazakhstan citizens under the age of 29, including representatives of NEET category who have no work experience. Graduates of educational institutions under the age of 29 can take part in the Contract of Generations project within two years after completing their studies. This type of employment is temporary.

From 2007 to 2015, young people from 16 to 21 years had an opportunity to find employment in social jobs. Data analysis shows that the share of employed rural youth who have used these tools is growing annually: from 56.7% in 2019 to 66.4% in the first half of 2022.

– Youth practice is designed specifically for unemployed graduates of technical and vocational organizations, higher and postgraduate education in their profession at the age of under 29 years, who completed their studies during previous three years. Duration of youth practice is up to 12 months.

Data analysis shows that the Youth Practice project was attractive in the city until 2016, but in recent years the share of rural youth employed under this program has been growing as well. If, in 2010, share of urban youth employed by Youth Practice was 61.8%, then it reached 47% in 2020-2021, which is 24.8% less.

In addition, a special project «With a diploma – to the village!» has been implemented since 2009, which is intended for graduates of universities and VET. Young people without experience or with short work experience in these areas are sent to rural regions where there are not enough specialists. This project is being implemented in the fields of healthcare, social protection, education, culture, sports and veterinary medicine. It provides one-time subsidies, as well as subsidized housing loans and remuneration in the form of higher wages.

– Public works – types of labor activity organized by Employment Centers that do not require prior professional training of employees and are characterized by a socially useful orientation to provide youth with temporary employment. Duration of public works is no more than twelve months. Such projects are being implemented in many countries of the world, and, as a rule, are exclusively under the jurisdiction of governments and aimed at supporting the most vulnerable groups of the population.

– Public works – types of labor activity organized by Employment Centers that do not require prior professional training of employees and are characterized by a socially useful orientation to provide youth with temporary employment. Duration of public works is no more than twelve months. Such projects are being implemented in many countries of the world, and, as a rule, are exclusively under the jurisdiction of governments and aimed at supporting the most vulnerable groups of the population.

<sup>41</sup> On certain issues of employment promotion. Order of the Minister of Healthcare and Social Development of the Republic of Kazakhstan No. 516 dated June 14, 2016. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013938>

Data analysis shows that there has been a sharp increase in a number of people employed for public works in Kazakhstan since 2010. This is due to the fact that in 2001-2009, young people aged 16 to 21 years were involved in social work (Figure 4.5).

During the COVID-19 pandemic, government of the country took active measures to support the population, including with temporary employment. In this regard, the largest number of young people employed in public workplaces falls on 2020. For example, the Zhasyl EI project provides young persons with seasonal work in environmental programs, such as planting trees, caring for green spaces, etc. Therefore, state measures to employ young people provide them mainly with temporary work, which has a positive impact on the income of youth.

It should be noted that the average level of remuneration of employed youth for active employment measures is growing from year to year (Figure 4.6). Since 2019, remuneration of social jobs has increased from KZT 65,229 to KZT 82,906, i.e. by 27%, youth practice – from KZT 64,466 to KZT 92,944, i.e. by 44%; public works - from KZT 49,888 to KZT 75,168, i.e. by 50%.

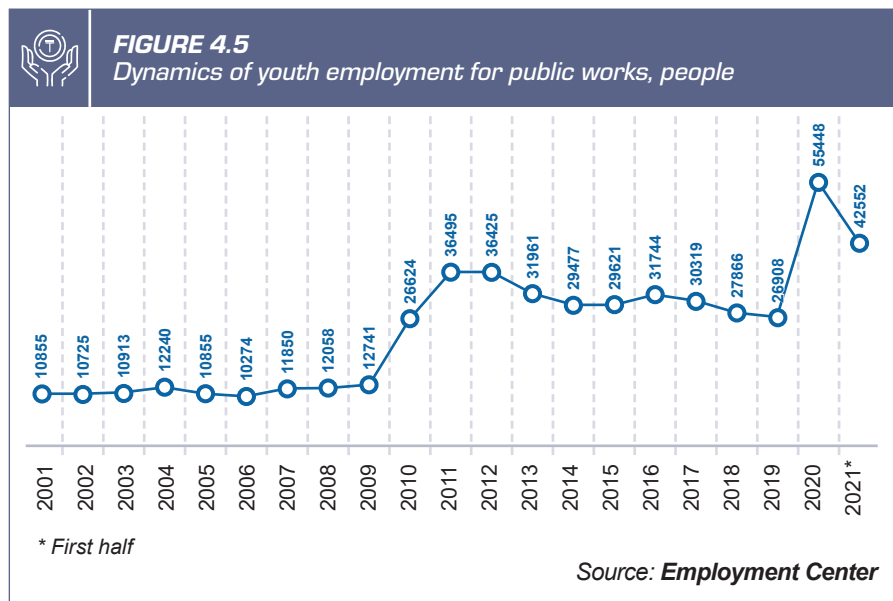
However, level of wages in the context of active employment measures remains low compared to the average monthly wage. So, in 2020, the average monthly salary of one employee in the country, taking into account small enterprises, amounted to KZT 196,701, in 2021 – KZT 231,476<sup>42</sup>.

In Kazakhstan, these measures have been implemented for more than twenty years within the framework of comprehensive state programs, which, according to experts,

are effective in developing countries. Youth employment programs are inextricably linked with vocational training programs, which can be part of comprehensive programs aimed at informing young generation about professions and the need of the labor market in these professions.

It is worth noting that the youth labor market in Kazakhstan remains unbalanced. In the youth labor market, there is a low level of employment efficiency, a gap between supply and demand, spontaneous labor migration of youth between regions of the country, despite the insufficient provision of housing conditions. Qualitative indicators of the youth labor market indicate urgency of the problem of youth employment due to the lack of competitiveness among young people<sup>43</sup>.

The youth labor market is becoming more gender sensitive, which affects the social behavior of young generation. The analysis shows that long-term unemployment is more often faced by young women raising more than one child<sup>44</sup>. According to the results of sociological surveys, main contin-

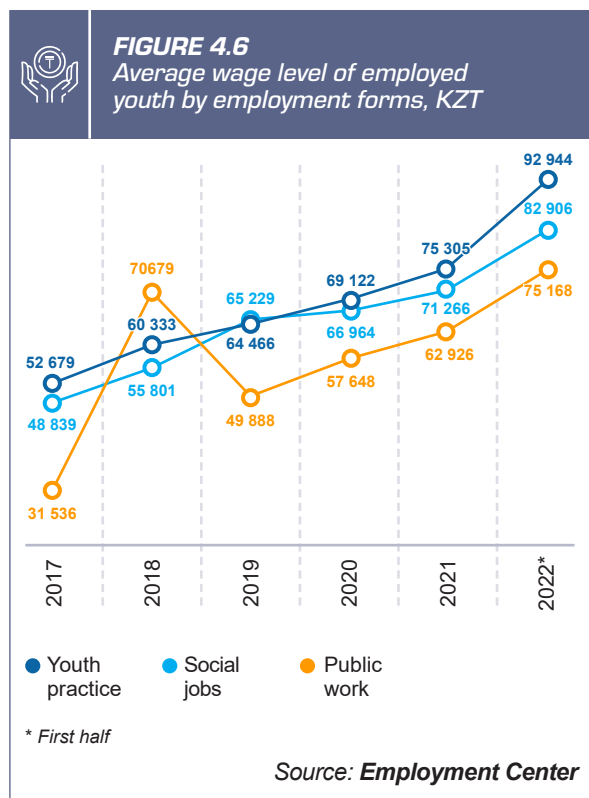


<sup>42</sup> Average monthly salary of one employee, taking into account small enterprises // <https://taldau.stat.gov.kz/ru/NewIndex/GetIndex/18935547?keyword=>.

<sup>43</sup> «Youth of Kazakhstan – 2014» National Report, 139 p. // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14704/>

<sup>44</sup> «Youth of Kazakhstan – 2019» National Report, 205 p. // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14709/>





gent among young people who drop out of the labor market are young mothers.

The COVID-19 pandemic has made certain adjustments to the state of employment of youth segment. A sociological study of Youth SRC conducted in 2020 showed that 13.2% of respondents lost their jobs. At the same time, 5.4% of respondents noted that they continued to work despite the deprivation of income<sup>45</sup>.

There is a slow process of transformation of the social behavior of young persons and the youth labor market in Kazakhstan. Nevertheless, the youth labor market remains vulnerable to global challenges and socio-economic situation in the country.

## 4.2 SOCIALLY VULNERABLE CATEGORIES OF YOUTH

Within the framework of this report, a part of young people who need help due to low income and face certain restrictions that hinder the improvement of their socio-economic situation is considered as vulnerable categories. One of the types of social support for young persons is targeted social assistance.

State targeted social assistance – a payment in cash provided by the state to individuals (families) with a monthly average per capita income below the poverty threshold, in the form of unconditional and stated monetary assistance<sup>46</sup>.

In 2021, number of young people receiving targeted social assistance amounted to 315,739 people. The analysis shows that proportion of women receiving targeted social assistance is higher than that of men (Table 4.3).

**TABLE 4.3**  
Number of young people receiving targeted social assistance aged 14 to 28 years

Period	city		village	
	men	women	men	women
2018	9 787	19 137	22 891	34 060
2019	64 146	105 131	89 316	124 228
2020	71 002	123 856	77 965	113 999
2021	61 389	109 308	57 786	87 256
H1 2022	21 695	39 810	24 878	38 028
<b>Total</b>	<b>228 019</b>	<b>397 242</b>	<b>272 836</b>	<b>397 571</b>

Source: **Employment Center**

According to the age structure, the analysis shows that young persons aged 19 to 23 years are less likely to seek targeted social assistance. This is due to the fact that the majority of young people at this age are in active phase of studying in VET and universities.

A comparative analysis of the place of residence showed that a number of men receiving targeted social assistance is higher in villages than in cities. In this regard, rural youth remains a

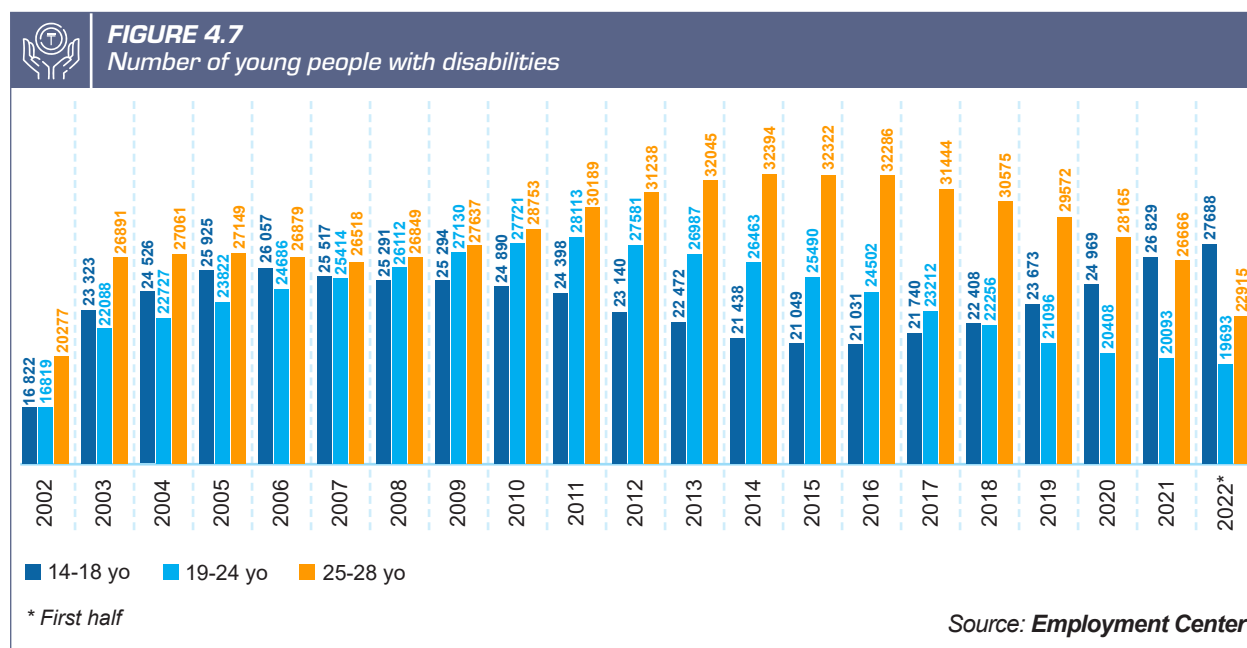
<sup>45</sup> «Youth of Kazakhstan – 2020» National Report, 194 p. // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/16884/>

<sup>46</sup> Targeted social assistance // [https://egov.kz/cms/ru/articles/family\\_support/social\\_help](https://egov.kz/cms/ru/articles/family_support/social_help) .

special socio-demographic group that requires particular attention. In recent years, there has been a steady decline in the share of rural youth in the labor market. More than 2/3 of rural youth are self-employed. Income level of self-employed youth is lower compared to employees, which indicates a low level of social well-being of rural youth compared to urban youth<sup>47</sup>. Part of the self-employed rural youth in Kazakhstan is focused on low-skilled labor<sup>48</sup>. This is one of the reasons for the low income level of rural youth.

Main category of recipients of unconditional social assistance are persons with disabilities. According to results of the first half of 2022, number of young persons with disabilities in Kazakhstan amounted to 70,296 people.

In recent years, there has been a positive trend towards a decrease in number of young people with disabilities aged 19-28 years (Figure 4.7). However, number of young persons with disabilities aged 14-18 has been growing since 2017, which in turn requires the provision of appropriate social infrastructure, creation of conditions for education and development of specialties by young people with disabilities.



Today, Kazakhstan has adopted amendments to the Law of the Republic of Kazakhstan «On social and medical-pedagogical correctional assistance for children with disabilities» dated July 11, 2002 and conditions are being created to improve access to education for young persons with disabilities, respectively, the number of this category of students in educational institutions is growing (Table 4.4).

The data analysis showed that among persons with disabilities enrolled in secondary school at the age of 14-18, proportion of men is 57.2%, and women - 42.8% in recent years. Almost in all regions of the country, proportion of boys with disabilities enrolled in secondary school is higher than girls. This is due to high proportion of boys with disabilities among young population of the country, as well as the lack of inclusive infrastructure in rural areas. In 2021-2022, the largest number of young people with disabilities studying in secondary school was observed in Turkestan (3,834 people) and Almaty (2,160 people) regions, and in Almaty city (1,850 people), and the smallest number is in North Kazakhstan (644 people), West Kazakhstan (675 people) and Akmola (773 people) regions.

In the 2021-2022 academic year, 84.6% of young persons with disabilities aged 14-18 years were involved in educational processes. Probably due to the fact that young people can study in organizations of technical and vocational education from the age of 15.

<sup>47</sup> «Youth of Kazakhstan – 2019» National Report, 209 p. // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14709/>

<sup>48</sup> «Youth of Kazakhstan – 2014» National Report, 140 p. // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14704/>



**TABLE 4.4**  
Persons with disabilities enrolled in secondary school aged 14–18 years, people

Regions	2014-2015 academic year		2015-2016 academic year		2016-2017 academic year		2017-2018 academic year		2018-2019 academic year		2019-2020 academic year		2020-2021 academic year		2021-2022 academic year	
	male	female	male	female	male	female	male	female	male	female	male	female	male	female	male	female
<b>RK</b>	<b>9 489</b>	<b>7 192</b>	<b>9 703</b>	<b>7 369</b>	<b>9 945</b>	<b>7 661</b>	<b>10 433</b>	<b>8 074</b>	<b>11 018</b>	<b>8 558</b>	<b>11 732</b>	<b>9 029</b>	<b>12 727</b>	<b>9 562</b>	<b>13 399</b>	<b>10 040</b>
Akmola region	367	294	366	296	362	285	374	282	380	300	387	336	423	349	426	347
Aktobe region	365	266	387	294	411	298	422	320	457	325	490	342	519	373	569	392
Almaty region	1 049	817	1 023	791	1 037	750	1 061	784	1 066	828	1 125	841	1 185	885	1 239	921
Atyrau region	335	274	350	292	348	304	378	330	387	338	399	338	466	368	482	401
West Kazakhstan region	367	258	375	244	345	248	374	277	372	281	386	273	402	284	402	273
Zhambyl region	668	489	676	496	698	517	728	542	723	569	820	599	917	661	959	691
Karagandy region	703	558	689	570	699	562	700	588	706	591	733	623	781	639	811	625
Kostanay region	355	291	342	296	357	287	394	292	409	300	455	302	490	333	474	335
Kyzylorda region	583	430	604	470	583	481	579	462	584	461	569	460	618	495	665	552
Mangystau region	403	331	433	335	464	361	501	406	567	426	602	473	692	523	725	555
Pavlodar region	352	258	346	243	325	256	355	262	400	270	433	286	454	285	488	305
North Kazakhstan region	361	227	355	230	347	255	353	236	329	260	328	271	367	251	375	269
Turkestan region	2066	1530	2197	1604	2327	1 773	2431	1890	1928	1524	2015	1593	2109	1647	2158	1676
East Kazakhstan region	645	519	638	519	636	521	652	537	684	548	729	580	791	616	818	633
Astana	325	232	345	245	375	267	435	338	502	389	553	457	656	515	789	584
Almaty	545	418	577	444	631	496	692	525	785	598	893	637	992	678	1 085	765
Shymkent	0	0	0	0	0	0	4	3	739	550	815	618	865	660	934	716

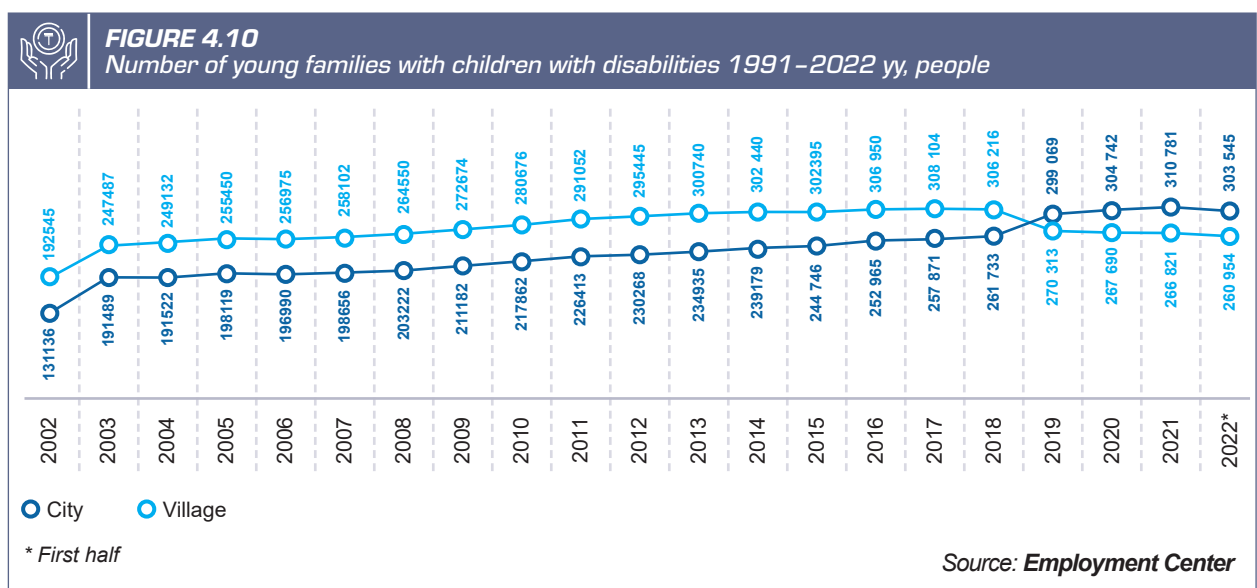
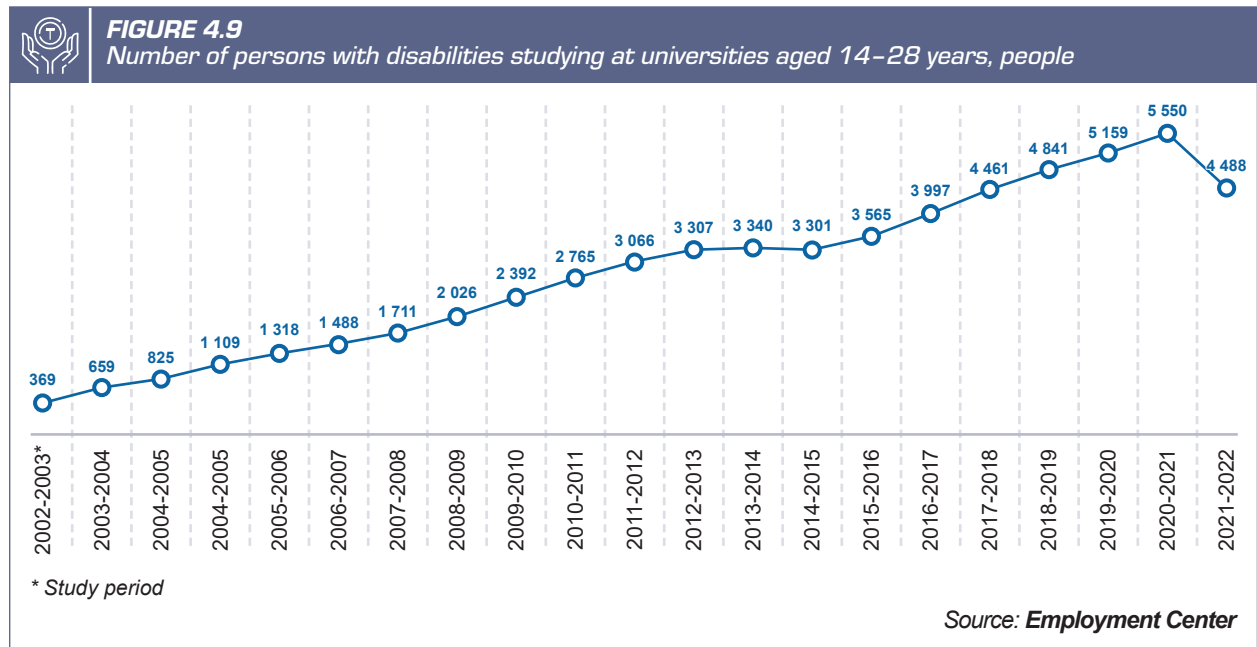
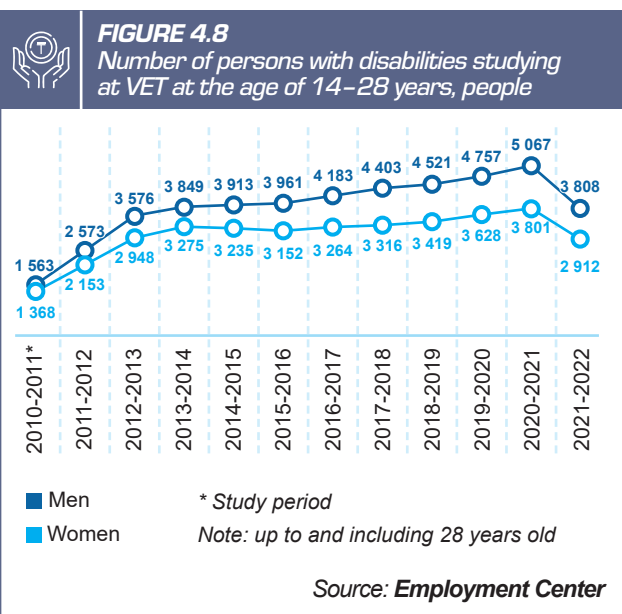
Source: **Employment Center**

A similar trend is observed in VET and universities. Therefore, number of enrolled men with disabilities is greater than women. The average number of male students with disabilities in VET is 57%, and in universities – 48%. At the same time, number of persons with disabilities aged 14-28 years studying at VET and universities has been sharply reduced for the 2021-2022 academic year.

This may be due to restrictive measures related to the COVID-19 pandemic (Figures 4.8, 4.9).

In the context of regions, the analysis shows that the largest number of young people with disabilities are studying at VET in the Turkestan region (1,002 people), and the smallest – in the West Kazakhstan region (239 people).

It is worth to note that over the past twenty years, number of young persons with disabilities studying at universities has increased 15 times, which indicates an intention embedded in the state policy to help young people socialize. Also, increase in the number of students with disabilities is associated with improvement of learning conditions for people with disabilities. However, another reason may be the increase in number of young families with children with disabilities observed in recent years (Figure 4.10).



Data analysis shows that a number of young families with children with disabilities has increased 1.8 times over the period from 2002 to 2021. At the same time, if, until 2019, a number of young families with children with disabilities was higher in rural areas compared to the city, then the opposite trend has been observed since 2019. Share of urban families with children with disabilities is growing from year to year, while the share of rural families is decreasing on the contrary. This is due to the fact that parents prefer to live in the city, where there are more comfortable conditions for people with disabilities compared to rural areas.

Kazakhstan pays special attention to young families, including those with children with disabilities. Protection of motherhood and institution of the family is one of the basic directions of social support. Legislation of the country guarantees material payments in connection with the birth of child and child care, taking into account the average per capita family income<sup>49</sup>.

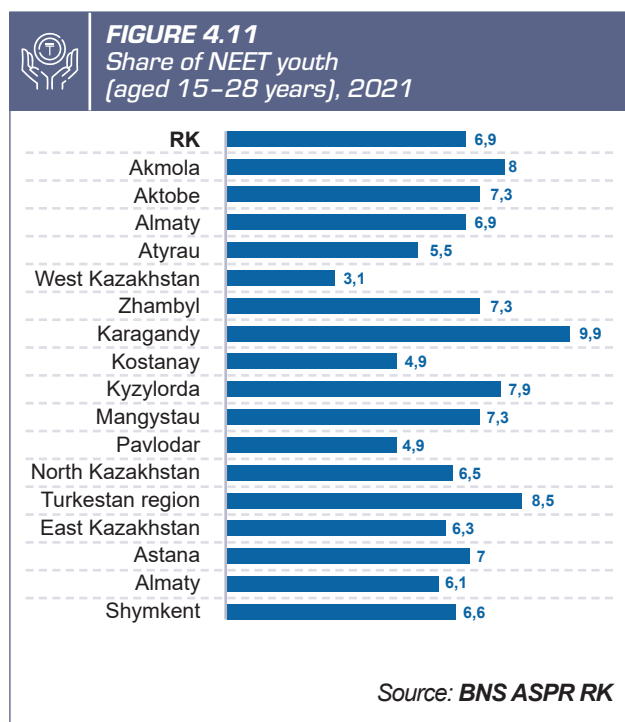
One of the priority areas of social protection of young families is the provision of housing. Young families are considered as a target group in two categories: (1) large family or (2) family with a child with disabilities. The Bakytty Otbasy program is aimed at lending to families with low incomes for the house purchase. Within the framework of this program, young people with disabilities, young families with children with disabilities and large families can purchase an apartment.

Programs aimed at providing housing for young persons are being implemented at the regional level. So, for today there is a program, Almaty Zhastary, in Almaty. Within the framework of this program, 2,260 young citizens have been provided with housing in the amount of KZT 32 billion for five years<sup>50</sup>. Currently, the same program called Elorda Zhastary is being implemented in capital of the country. Advantage of such programs is to cover young people not only up to 29 years old, but up to 35 years old as well.

Young persons who do not have education, work or vocational training (NEET) can be classified as vulnerable youth.

NEET generation – a category of young people who, due to various economic, social or political factors, do not work, study or improve their qualifications<sup>51</sup>.

NEET should also be distinguished from the relatively recently introduced term NLFET. This term is used in the report of International Labor Organization, Global Trends in Youth Employment in 2013. Main difference is that NLFET excludes unemployed youth who are part of the workforce from statistics<sup>52</sup>.



By the end of 2021, the average share of NEET youth in the country was 6.9%. It is worth to note that, in twenty years, this indicator has improved three times in the country. In the context of regions, the largest share of NEET youth lives in the Karagandy region - 9.9% by the end of 2021 (Figure 4.11).

In some regions, number of NEET youth has decreased by more than seven times in twenty years. In particular, in 2021, the best indicator was observed in the West Kazakhstan region – 3.1%. For comparison: in 2001, share of NEET youth in the West Kazakhstan region was estimated at 22.5%, which indicates a decrease in the given indicator over a twenty-year period by 17.4 percentage points.

In general, reduction in the share of young people of NEET category was reflected in results of the world ranking, where Kazakhstan entered the category of countries with the lowest indicators at level of 1.0–9.9%, which indicates effectiveness of purposeful work with young people who are not studying and not working.

<sup>49</sup> «Youth of Kazakhstan – 2015» National Report, 206 p. // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14704/>

<sup>50</sup> Almaty Youth Lending Program // <https://hcsbk.kz/ru/affordable-housing/almaty-zhastary/>

<sup>51</sup> Generación 'ni-ni': ni estudia ni trabaja | Edición impresa | EL PAÍS.

<sup>52</sup> Global Employment Trends for Youth 2013. International Labour Organization (2013).

### 4.3 ENTREPRENEURSHIP IN THE YOUTH ENVIRONMENT

In a market economy, business development is one of the main factors in increasing income of the population. Development of youth business has a good prospect, as young people react quickly to any changes and are open to new things. In the modern world, entrepreneurship is an important mechanism for socialization of young generation and serves as a kind of social elevator.

Currently, majority of Kazakhstani youth have no experience of entrepreneurial activity, this fact is evidenced by the results of a sociological study conducted by Youth SRC. So, according to results of the study, about 80% of respondents have no experience in business, and 4.1% report a bad experience. Only 4.9% noted that their experience of starting a business was successful<sup>53</sup>.

In the regional context, proportion of young people who are currently engaged in entrepreneurship is insignificant. Only in the Kyzylorda region, 15.8% of respondents noted that they are currently entrepreneurs. The largest share of young persons who would like to engage in entrepreneurship lives in Karagandy (47.7%), Mangystau (45.7%), Turkestan (39.0%) regions and Almaty city (36.6%).

In Kazakhstan, support for youth entrepreneurship is provided on a systematic basis within the framework of existing state programs and projects. Currently, support for youth entrepreneurship is carried out within the framework of the National Entrepreneurship Development Project for 2021-2025. As part of this project, tools of previously developed state programs have been consolidated, including the Business Roadmap - 2025 program, and state grants are provided free of charge for implementation of new business ideas to aspiring young entrepreneurs in priority sectors of the economy.

Data analysis on approved grants for implementation of youth business ideas showed that annually young people receive an average of about 30% of grants (Table 4.5). In 2020, 250 applications were approved for implementation of youth business ideas, which amounted to 28.1% of total number of grants. In 2021, number of grants allocated for implementation of youth business ideas increased to 303, which amounted to 28.3% of the total.

Atyrau, Kostanay, and Pavlodar regions are leading in terms of sustainability of this type of support, where the annual share of grants for young people exceeds 30%. In 2021, in Zhambyl, Kyzylorda, Mangystau regions, grants for implementation of business ideas are provided only to young residents. However, not a single grant has been allocated in these regions for 9 months of 2022. Almaty, East Kazakhstan, Karagandy, Turkestan regions and Shymkent also belong to the regions where no grants have been provided to young people for 9 months of this year. Main reason is a lack of applications, with exception of the Mangystau region.

Within 9 months of this year, number of applications from young persons in the Mangystau region reached 268, which shows the activity of young entrepreneurs in this region.



**KEYWORDS:**

*purse, coins on the table, ultra realistic*

<sup>53</sup> «Youth of Kazakhstan» Sociological Research: Youth SRC, Astana, 2022. – 128 p.



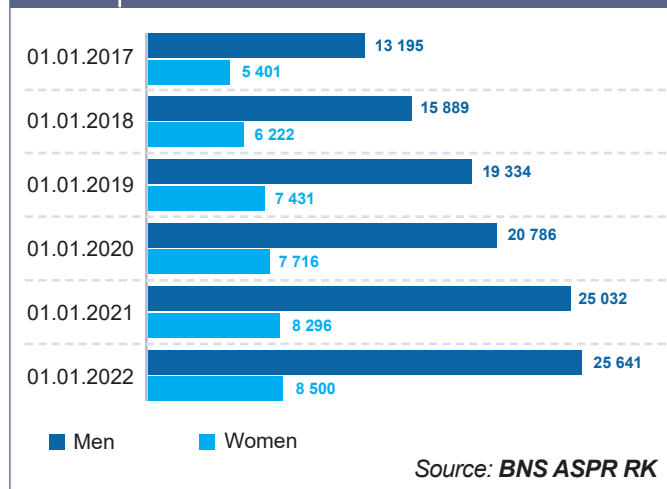
**TABLE 4.5**  
Approved grants for implementation of business ideas of young people

Regions	2020		2021		9 months of 2022	
	number of grants to young people, units	share of total number of grants, %	number of grants to young people, units	share of total number of grants, %	number of grants to young people, units	share of total number of grants, %
Akmola region	12	35,3%	13	34,2%	1	3,2%
Aktobe region	5	15,1%	5	13,5%	5	15,1%
Almaty region	66	75,0%	51	20,0%	0	0
Atyrau region	12	40,0%	24	42,1%	13	35,1%
East Kazakhstan region	5	7,1%	5	4,9%	0	0
Almaty	22	23,6%	19	8,2%	13	14,4%
Astana	14	22,2%	9	13,2%	12	9,0%
Shymkent	11	20,0%	9	21,4%	0	0
Zhambyl region	8	4,8%	5	100,0%	0	0
West Kazakhstan region	22	57,9%	8	29,6%	8	28,5%
Karagandy region	6	30%	6	50,0%	0	0
Kostanay region	7	31,8%	7	50,0%	7	36,8%
Kyzylorda region	29	34,5%	68	100,0%	0	0
Mangystau region	6	66,7%	9	100,0%	0	0
Pavlodar region	9	31,0%	7	33,3%	7	100,0%
North Kazakhstan region	5	29,4%	48	92,3%	5	50,0%
Turkestan region	11	28,2%	10	31,2%	0	0
<b>RK</b>	<b>250</b>	<b>28,1%</b>	<b>303</b>	<b>28,3%</b>	<b>71</b>	<b>17,8%</b>

Source: **Ministry of National Economy of RK**



**FIGURE 4.12**  
Dynamics of a number of active legal entities owned (100%) by persons under the age of 29



In general, it is necessary to note increase in the number of young persons who apply for grants. According to the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, if, in 2021, total number of young people from whom grant applications are received was 2005, then a number of applications increased to 2,449 just in 9 months of 2022.

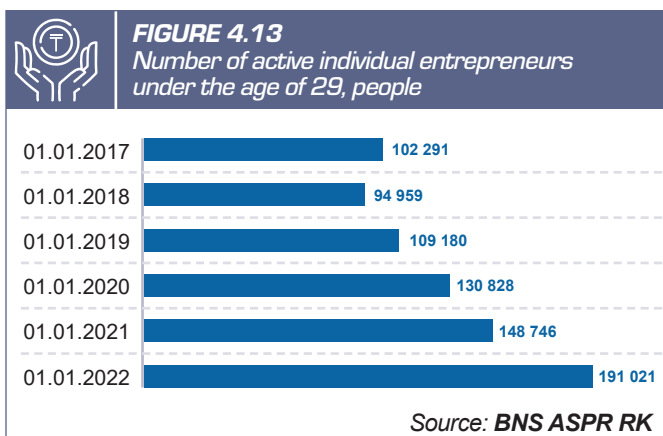
According to official statistics, number of operating enterprises owned by young people amounted to 34,141 as of January 1, 2022. At the same time, 89.5% of them are located in cities. During this period, number of registered legal entities owned by Kazakhstan citizens under the age of 29 reached 41,890. Therefore, share of registered legal entities owned by young people is 8.7%.

In general, there is a positive trend in dynamics of youth entrepreneurship. Over the past 5 years, there has been a steady increase in number of operating legal entities, the owners (100%) of which are young people. In five years, number of operating enterprises owned by young persons has increased by 15,545 units, which means an increase of 45.5% (Figure 4.12).

At the same time, a gender gap can be observed in youth entrepreneurship, as the share of women's entrepreneurship is decreasing. So, if the share of young women-owners of operating enterprises was 29% as of January 1, 2017, then their share has decreased by 4.1% over the past two years and totals 24.9%.

As of January 1, 2022, number of active individual young entrepreneurs amounted to 191,021, that is, 5.6 times more than enterprises operating as legal entities, which indicates the attractiveness of individual entrepreneurship.

Since 2018, there has been a steady increase in number of active individual young entrepreneurs (Figure 4.13). At the same time, one fourth of young individual entrepreneurs live in rural areas. Share of women out of the total number of youth engaged in business is 46%, trade and services are attractive sectors of the economy for them (Table 4.6).



**TABLE 4.6**  
Young individual entrepreneurs in economic sectors

Industries	01.01.2020		01.01.2021		01.01.2022	
	total	including men	total	including men	total	including men
Agriculture, forestry and fisheries	15164	10542	17040	11594	15 861	10 837
Mining and quarrying	30	24	42	34	132	110
Manufacturing industry	5687	2742	7290	3351	10 522	4 397
Supply of electricity, gas, steam, hot water and air-conditioning	54	41	84	64	72	56
Water supply; collection, treatment and disposal of waste, pollution elimination activities	165	122	225	171	263	198
Construction	3920	3008	5271	3962	6 653	4 914
Wholesale and retail trade; repair of cars and motorcycles	39320	21451	42956	23437	62 634	32 570
Transportation and warehousing	6852	5533	8126	6519	10 113	8 108
Provision of accommodation and catering services	4635	2704	5607	3491	7 163	4 450
Information and communication	2809	2127	3385	2602	4 006	2 989
Financial and insurance activities	139	80	164	93	168	100
Real estate transactions	3775	1901	4047	2011	5 814	3 008
Professional, scientific and technical activities	3605	1884	5355	2206	5 808	2 378
Administrative and support services activities	3167	2026	3569	2295	4 646	2 754
Public administration and defense; compulsory social security	6	5	7	4	20	14
Education	2887	1037	3419	1229	4 534	1 524
Public health and social services	371	173	477	217	785	316
Art, entertainment and recreation	2716	1697	2813	1774	3 099	1 897
Provision of other types of services	35526	17757	38869	19065	48 728	21 714
<b>TOTAL</b>	<b>130828</b>	<b>74854</b>	<b>148746</b>	<b>84119</b>	<b>191 021</b>	<b>102 334</b>

Source: **BNS ASPR RK**



The conducted sociological research has shown that main areas where young people are engaged in business are:

- trade – 23.6%;
- public catering – 10.5%;
- food production, clothing production – 10.2%;
- beauty industry – 10.0%;
- IT sphere – 7.9%;
- entertainment – 6,8%;
- household services – 5.4%.

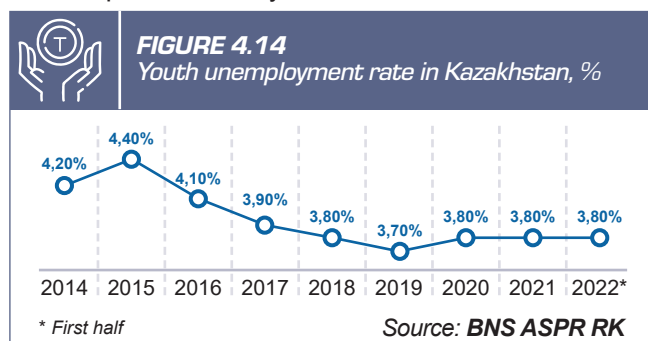
According to the Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan, more than 80% of young persons engaged in individual entrepreneurship in the trade and services sectors are registered in the city. Results of the sociological research also show that a place of residence influences the choice of business sphere as well. For example, share of rural youth in food production, clothing production is 3.7 percentage points higher than the share of urban youth. This factor may be one of the reasons for increase in migration of young Kazakhstan citizens from rural areas to urban ones.

In many sectors of the economy, women have lower access to individual entrepreneurship compared to men: for example, proportion of women among young individual entrepreneurs is more than 50% only in such sectors as Healthcare and Social Services, Education, Professional, Scientific and Technical Activities.

### 4.3 PROBLEMS OF YOUTH PROFESSIONALIZATION

One of the main indicators characterizing level of youth well-being is a level of youth unemployment. Analysis of dynamics of this indicator showed that it has been fixed at the level of 3.8% in recent years (Figure 4.14).

Comparative analysis on international scale shows that Kazakhstan is among the countries with



good indicators in terms of youth unemployment. In the world, this indicator ranges from 2.1% in Switzerland to 61.4% in South Africa<sup>54</sup>.

Given the difficulties in professionalizing young people, the state is pursuing a purposeful policy. So, the Free Vocational Education For All project has been implemented since 2017. 288.3 thousand students receive education at colleges in Kazakhstan for free<sup>55</sup>. Also, compared to 2021, number of grants for higher education was increased by 19% in

2022, and amounted to 88 thousand places overall.

In Kazakhstan, coverage of higher education is estimated at 62.64%. Every year, universities and VET have about 300 thousand graduates (Table 4.7).

Educational organizations	2017	2018	2019	2020	2021
Higher education organizations	127 084	130 691	142 435	153 627	151 679
Organizations of technical and vocational, post-secondary education	146 562	144 080	144 333	146 094	146 494

Source: BNS ASPR RK

The largest number of graduates of higher education organizations belongs to the fields of education, technical sciences and technology. In 2021, more than 25% of graduates of higher education institutions completed their studies in the field of education, more than 20% – in the fields of economics and law.

<sup>54</sup> Youth unemployment – list of countries // <https://ru.tradingeconomics.com/country-list/youth-unemployment-rate>.

<sup>55</sup> On implementation of the President’s instructions announced in the Address to the People of Kazakhstan // <https://ortcom.kz/ru/deyatelnost-pravitelstva/1650949561>.

To improve employment of youth in the received specialties, targeted training of personnel is being introduced at the request of enterprises with obligation of further employment. State educational grants are allocated taking into account the needs of the labor market.

However, in the field of professionalization of young people, there are problems associated with difficulties of youth employment according to specialties. They include weak communication between employers and educational organizations, skills mismatch in the labor market with existing demand, the need to train young people and create jobs for them, lack of high-quality on-the-job internships, difficulties in providing access to advanced training and employment for people with disabilities, etc. According to the data provided by the World Economic Forum in the report, *Future of the Labor Market 2020*, COVID-19 stimulates transformation of the labor market. Experts note that automation and robotization lead to fundamental changes, destroying jobs in some industries and creating in others<sup>56</sup>. As a result, young people who have received education and corresponding professions are sometimes forced to take additional courses, since they need additional skills in their work.

According to surveys of independent organizations, more than 40% of Kazakhstani youth with a diploma of higher education do not work in their chosen profession<sup>57</sup>. More than 30% of Kazakhstani graduates could not find a job in 2021. To solve this problem, they plan to recognize non-formal education and introduce microqualification into practice<sup>58</sup>. Certificates and credits obtained through non-formal education will be transferred to stackable degrees. Concept of lifelong learning will allow for continuous education.

Nevertheless, results of an independent evaluation of educational programs of Kazakhstani universities conducted by Atameken NCE indicate an improvement in the employment situation. Its level reached 74% in 2019, 71% – in 2020, and 77.7% – in 2021. At the same time, in 2021, there was an improvement in this indicator in such fields as information technology, services, agriculture and construction. Level of employment in the fields of medicine and education also increased by 6%<sup>59</sup>.

<sup>56</sup> What competencies do young people need to develop in order to be in demand on the labor market // <https://strategy2050.kz/ru/news/kakie-kompetentsii-neobkhodimo-razvivat-molodezhi-chtoby-byt-vostrebovannymi-na-rynke-truda/>.

<sup>57</sup> 40% of young people with higher education do not work by profession in Kazakhstan – Speaker of the Senate // <https://ru.sputnik.kz/20220520/40-molodezhi-s-vysshim-obrazovaniem-rabotayut-ne-po-professii--spiker-senata-24934502.html>.

<sup>58</sup> More than 30% of university graduates were unable to find a job this year // <https://24.kz/ru/news/obrazovanie-i-nauka/item/558792-bolee-30-vypusnikov-vuzov-v-etom-godu-ne-smogli-trudoustroitsya>.

<sup>59</sup> Rating of Kazakhstani universities for 2021 is presented // <https://atameken.kz/ru/news/46592-byi-predstavlen-rejting-kazahstanskih-vuzov-za-0-god>.



Chapter 5

# Civic and political participation

## CHAPTER 5. CIVIC AND POLITICAL PARTICIPATION

The year 2022 was a period of external and internal upheavals and systemic transformations that changed political life of Kazakhstan for the years ahead. There is a reason to assume that impact of these transformations on political and civic participation of young people, its goals and ways of expression, will be a long-term. Currently, it is possible to state only the first signs of such changes and to make assumptions about further development of political and civic participation of young people. Meanwhile, basic values of young people and the usual preferred ways of political participation change with less frequency and remain fairly stable.

This chapter examines both long-term and change-resistant values and priorities of young people, as well as emerging trends in their socio-political behavior. These underlying factors determine the nature and direction of political and civic participation of young people in the long term. Interest of young people in politics and their reactions to major domestic and regional political upheavals brought by 2022 are also highlighted. The chapter focuses on questions about who the youth listens to, whose opinion they trust, from which sources they receive information. This is important because those who have influence on the minds of young people today will determine the political participation of tomorrow. Political and civic participation of young people at the present time, its forms and intensity have been studied as well. The last section of chapter's analytical part is devoted to the protest participation of young people, its factors and probabilities.

### 5.1 VALUES, INTERESTS AND TRENDS IN THE YOUTH ENVIRONMENT

#### *Value orientations of youth and attitude to religion*

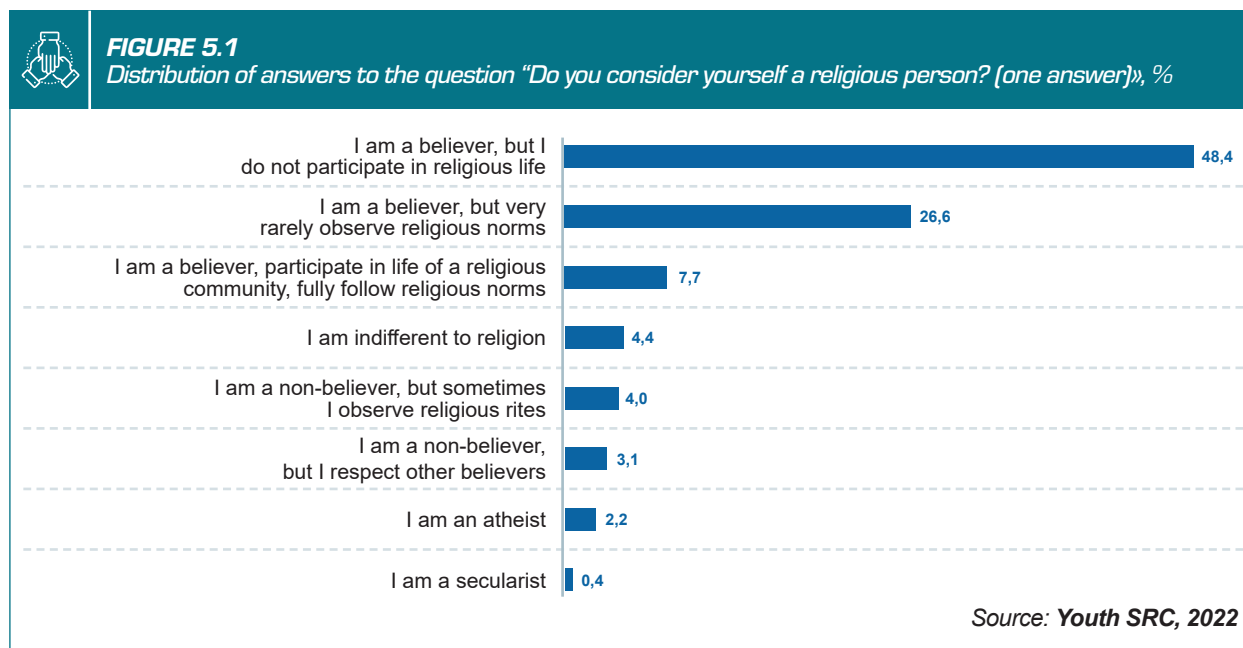
Measurement of value orientations and attitude of young people to religion is of a great importance. As noted in the Youth of Kazakhstan – 2021 National Report, basic values of youth in our country have remained unchanged over the past five years<sup>60</sup>. 2022 has not brought fundamental changes in this regard. Values of the Kazakhstan youth still refer to the non-political sphere but are not related to civil and political issues directly. Family (83.3% of respondents indicated this value), health (64.2%), friendship (40.7%), financially secure life (39.3%), love (22.8%), interesting work, profession (19.6%) and knowledge, education (19.5%) are consistently on the first places of value range. It is noteworthy that religion and faith are valuable only for 18% of the young people surveyed. Therefore, the Kazakhstan youth does not differ with mass religiosity today, although the share of respondents who indicated religion as a value remains stable with an upward tendency. For example, 16.2% of respondents preferred this answer in 2021. Significance of faith and religion differs significantly for urban and rural youth. In rural areas, this category, according to a study conducted by Youth SRC in 2022, was identified as a value by almost twice as many respondents (25%) as in the city (13%). People who participate in life of a religious community and follow religious norms make up 7.7% of Kazakhstan's youth. The data on attitude to religion from the research by Youth SRC are shown in Figure 5.1.

In general, this distribution confirms relevance of the results of the 7th wave of the World Value Survey conducted in Kazakhstan in 2018. At that time, 92.5% of young people under the age of 29 indicated family as a very important value, while politics was very important for only 10.7% and important to certain extent for 37.3% of young people. Influence of the family not only on values scale, but also on practical behavior demonstrates the fact that, in total, one of the most important goals in life for 92% of the Kazakhstan's youth is to instill a sense of pride in parents for themselves (51% of young respondents highly agree with this statement, 41% - agree). High importance of religion was indicated by 27.6% of young people, to certain extent religion was important for 37.3% of young respondents. However, only 17% of young people considered it important to teach children religious belief<sup>61</sup>.

According to results of the World Value Survey 2018, the following trends are noticeable with regard to the long-term systemic political views and orientations of the Kazakhstan youth:

<sup>60</sup> Youth of Kazakhstan – 2021 National Report // <https://eljastary.kz/ru/reports/18762/>.

<sup>61</sup> Haerper, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano J., M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin & B. Puranen et al. (eds.). 2020. World Values Survey: Round Seven – Country-Pooled Datafile. Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WVSA Secretariat.



– choosing between (1) economic growth, (2) strengthening of defense forces, (3) greater influence of citizens on life of states and (4) landscaping and improvement of cities and rural areas, most young people choose economic growth as a priority for development of Kazakhstan for the next 10 years;

– most young persons consider maintaining order in the country more important than tackling rising prices, giving citizens the right to vote when taking important political decisions or protecting freedom of speech;

– a stable economy is more important in the eyes of youth than goals such as (1) progress in achieving a more humane nature of society, (2) progress in achieving a state of society in which ideas are more important than money, and (3) fighting crime.

In the structure of youth values and interests, an important role is played by information sources used by young people today. A considerable factor determining the future nature and direction of political participation by young people are authority figure, opinion shapers. Young persons may unite around such figures to express political opinions and demands. Therefore, it is important to keep track of what authority figure young people listen to. According to results of a survey conducted by Youth SRC in 2022 (Figure 5.2), such authority figures include scientists (18.2%), doctors (16.2%), government officials (14.7%), well-known public figures (11.3%). It is noteworthy that the respect of doctors and scientists from the youth has particularly increased in 2022, compared with 2021. Perhaps this is due to dedicated fight of doctors against the pandemic and success of vaccination by the population against COVID-19.

Bloggers, viners, and ticktockers enjoy much less significant influence among young people. Their influence has almost halved compared to 2021 – from 16.2% to 8.3%. Most often, respondents indicated the absence of authority figures whose opinion they trust. Number of such responses has increased markedly since last year: 42.4% in 2022 against 31.2% in 2021.

It is worth to note that the authority of religious figures among youth remains stable and shows a tendency to increase. If 4.9% of the young people surveyed noted this group as authority figure in 2021, then in 2022 they increased up to 7.3%. Although, in general, today religious figures are inferior to other groups in terms of influence on young people, if the current trend continues, religious figures and clergymen will enjoy more influence soon than leaders of political parties and bloggers.

In 2022, compared to 2021, the influence of businessmen, musicians, and athletes on youth decreased as well. It may be assumed that this is another consequence of the pandemic conditions, when young persons were less likely to have an opportunity to participate in events with involvement of these groups. It is quite possible that these groups will regain some of their lost positions due to a restoration of social life and intensity of mass events (concerts, public lectures, sports events) in the post-pandemic period.

Level of trust in the opinion of inner circle of social communication – relatives, friends, teach-

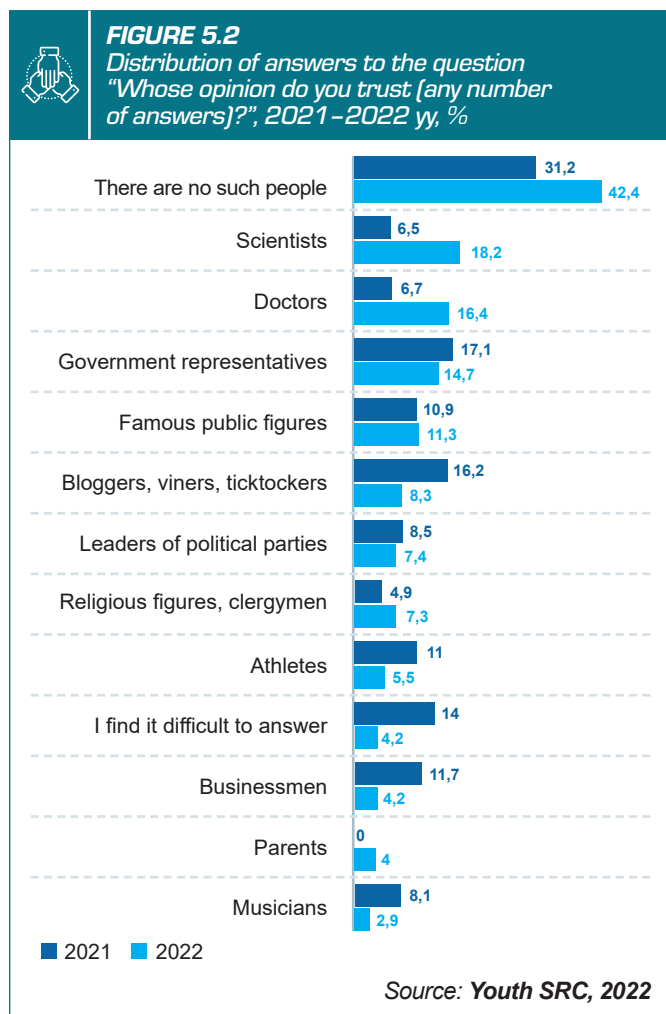
ers - is extremely low among young people. This indicates a gradual change in priority channels for obtaining information and a shift away from traditional model of focusing on the opinion of inner circle (family, friends) to new social connections through social networks and the Internet. At the same time, 22% of respondents still indicate relatives and friends as a priority source of information about politics. Certainly, this is much less than the share of those who get information from the Internet (90% of respondents overall receive information from social networks, messengers, blogs and Kazakhstani Internet resources). Since respondents could choose several answers during the survey, young persons who prefer the Internet as a main source of information also use traditional information channels. In this regard, today it is too early to write off the influence of relatives, friends and teachers on political views and orientations of youth.

Overall, it is necessary to pay careful attention to dynamics of youth confidence in certain opinion shapers when forming the state youth policy. There is certain concern about high and increasing proportion of those who do not trust anyone's opinion. Young persons of this group represent a potential audience of new thought leaders who will be able to provide them with an attractive ideology and inspire confidence in youth. As a rule, simplified ideologies of a destructive nature (for example, based on a personification of certain hostile forces) easily gain young people's trust. The fact that a significant percentage of youth do not trust anyone does not necessarily mean a high level of critical thinking among young people. This fact may indicate that an attractive ideology for this group has not appeared yet.

According to the study "Youth of Kazakhstan" for 2022, main sources of information about political life for young persons are social networks, blogs, messengers (60.3%). Most of the youth use social networks such as WhatsApp, Instagram, YouTube, TikTok. Less than half of the respondents use Telegram, VKontakte and Facebook. The answers received to this question generally confirm the results of the World Value Survey 2018, when 42.5% of young people indicated that they receive information from social networks every day, and another 14% do it one or more times a week. These data confirm the trend towards increasing importance of Internet sources for youth, which has already been noted in reports of previous years, in particular, in the Youth of Kazakhstan – 2021 National Report<sup>62</sup>.

Although only 8.3% of young persons indicated the opinion of bloggers, viners and ticktockers as authoritative, more than half of them use the information they provide. At the same time, 10.2% of young people noted that they fully trust the information received from the Internet, 27.8% of them trust but recheck the information on other resources, 46.2% - trust sometimes only and 14.1% - do not trust at all. Among rural youth, proportion of those who fully trust information from Internet resources is twice as high as among urban youth (14.4% vs. 7.5%). The problem here is that young people may not always realize the importance of subjective political position of bloggers when they cover political events. The information may be perceived as objective, but in fact, it contains assessment of an Internet commentator. Influence of bloggers may actually be much higher than answers to the question of whose opinion young people trust suggest to us.

Academic sources in this regard point to another disturbing factor: comments in Internet discussions are characterized by a tendency to harsh, uncompromising language and insults of op-



<sup>62</sup> Youth of Kazakhstan – 2021 National Report //https://eljastary.kz/ru/reports/18762/.



**KEYWORDS:**  
government buildings are illuminated by sunlight

ponents<sup>63</sup>. At the same time, Internet users tend to rely on opinions and facts that they already know, use stereotypes, divide people into “we” and “they”<sup>64</sup>. In addition to the actual information about political events, young people, getting acquainted with the accompanying comments of Internet users, can learn negative assessments and stereotypes about various groups of people. The reason for this is that many young persons, especially teenagers, have not developed critical thinking skills that allow them to distinguish gaps and distortions in argumentation that can be presented in Internet sources.

At the same time, potential of the Internet as a platform for communication between citizens and authorities, as an environment for informed political participation and incorporation of opinions of young people on political issues should not be underestimated. This potential is pointed out by foreign researchers who note that, in particular, modern Great Britain is actively searching for new mechanisms for involving youth in productive civic participation through the Internet<sup>65</sup>. Active presence in the online environment and active use of Internet sources is the reality of today. The State youth policy cannot fail to adapt to these realities if it aims to develop constructive civic and political participation of young people.

36% of young persons receive information from traditional media – Kazakhstan newspapers, television, radio, and 29.5% of them use the Kazakhstani Internet resources for information. A total of 26.4% of respondents use Russian Internet resources and traditional media, while 15.1% refers to other foreign sources of information. Therefore, Russian resources (Internet, television, newspapers, radio) still hold a leading place among foreign sources of information. There is a reason to believe that impact of Russian Internet resources is higher among youth of the Russian ethnic group.

It is worth noting that, with a spread of the Internet and social networks, any control over the quality of information received by youth has become impossible. Therefore, it is necessary to develop critical thinking of young people, so that they learn to distinguish facts from opinions independently, check the quality and reliability of sources and find logical errors in arguments on socio-political topics.

## 5.2 CIVIC ENGAGEMENT AND LEVEL OF YOUTH CONFIDENCE IN PUBLIC INSTITUTIONS

### *Membership in civic organizations and volunteering*

Results of various studies show that younger generation of the country actively express their civic position by taking part in various public institutions. The Youth of Kazakhstan study, conducted by Youth SRC, showed that young people have participated in work of the following organizations over the past 1-2 years (Figure 5.3).

According to the study, young people from the following regions participated most actively in the work of youth organizations and projects: Turkestan (37.9%), Kyzylorda (30.5%), Kostanay (22.2%), Atyrau (19.7%) and East Kazakhstan (19.2%) regions. In the Kyzylorda region, 28.4% of respondents reported their experience of participating in the work of political parties. 46.2% of young people from Aktobe, 26.9% - from North Kazakhstan, 23.5% - from Kostanay and 20.7% of respondents from Mangystau regions participated in volunteer activities. Humanitarian, charitable organizations were noted by respondents of the following regions: Kyzylorda (10.5%), Kostanay

<sup>63</sup> Coffey, B., & Woolworth, S. (2004). “Destroy the scum, and then neuter their families:” the web forum as a vehicle for community discourse?. *Social Science Journal*, 41(1), 1–14.

<sup>64</sup> Chen, M., & Flowerdew, J. (2019). Discriminatory discursive strategies in online comments on YouTube videos on the Hong Kong Umbrella Movement by Mainland and Hong Kong Chinese. *Discourse & Society*, 30(6), 549–572.

<sup>65</sup> Collin, P. (2015) *Young Citizens and Political Participation in a Digital Society*. Palgrave Macmillan UK.

(9.9%), North Kazakhstan (9.6%) and East Kazakhstan (8.0%) regions. At the same time, rural youth are more actively involved in the work of all types of organizations than urban youth. Additionally, 22.9% of young persons expressed their intention to participate in activities of volunteer organizations in the future.

The Youth of Kazakhstan study has formed a portrait of young man who is more inclined to do volunteer work than his/her peers: this is a girl with a higher education degree living in rural area, in the Kyzylorda or Atyrau regions, engaged in sports, self-education and/or science as well. Continuing to analyze regional aspect of the trend towards increasing popularity of a volunteer work, it should be noted that today most young people in Zhambyl, Turkestan regions and Shymkent are not engaged and have no plans to be engaged in volunteer work.

In general, this study showed a higher level of activity than the World Value Survey conducted in 2018. Then 6% of the Kazakhstan youth called themselves active members of sports organizations (15.3% – inactive members), 7% – active members of art, music and education organizations (14% – inactive members), 3% - active members of trade unions (18% of young people were in trade unions overall), 1.6% of them were active in political parties (while 10.4% were party members), less than one percent were active members of environmental organizations (6% of respondents were members to them), less than two percent were active members of professional associations, humanitarian/charitable organizations, consumer associations.

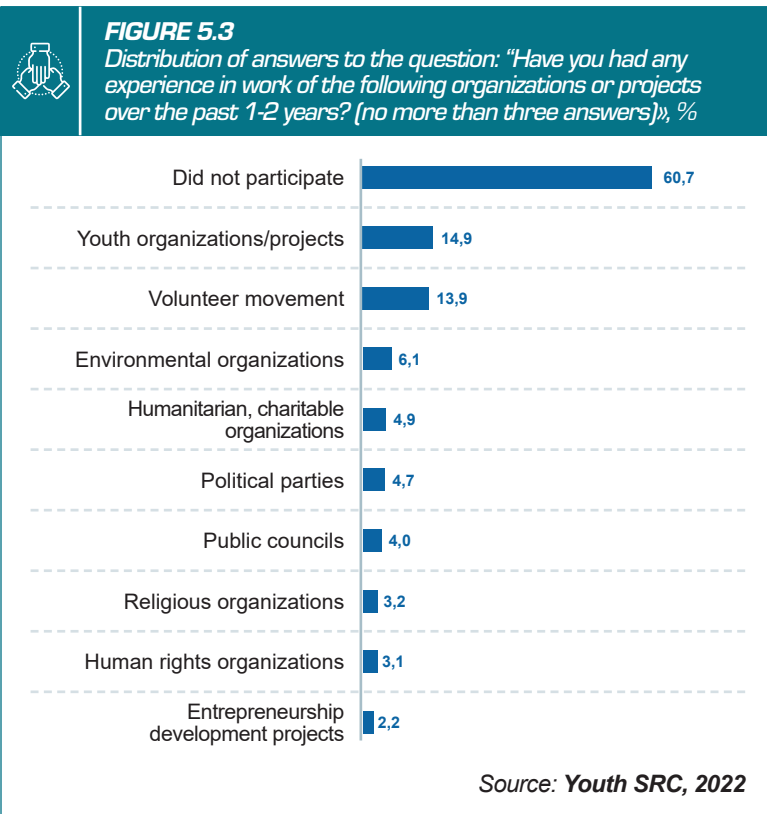
This difference is partly explained by the fact that researchers of the World Value Survey project recorded active and inactive membership in organizations separately, and the respondent assessed an activity level on his/her own. However, part of difference in the data is probably due to increased activity of youth participation in work of various associations and voluntary organizations. Not without reason, an increasing proportion of youth underline volunteering as a trend in life of young people: if 5.5% of respondents identified volunteering as a trend in 2021, then in 2022 it was already 18.4%.

Volunteer work and other forms of civic participation of young people include not only direct, but also indirect advantages. In addition to the direct social benefits created by volunteers, they accumulate experience of civic engagement, social skills and connections, develop an active position, social optimism. Volunteer work and the accompanying formation of social capital creates a basis for subsequent conscious civic participation in political life and distracts young people from destructive participation in social unrest. Spanning (2009) emphasizes the role of social capital in development of constructive political participation. By participating in civil and political movements and organizations, young people not only achieve certain goals, but also get to know interesting and enthusiastic peers, acquire social prestige, communicative and analytical skills, and deepen their understanding of social reality<sup>66</sup>.

*Level of youth trust in public institutions*

Young Kazakhstan citizens generally show a low level of trust in public institutions and almost do not expect their assistance in solving their issues.

According to results of a sociological survey conducted by Youth SRC, from the list of situations that are most disturbing in 2022, young people noted a high level of corruption in the country



<sup>66</sup> Spanning, R. (2009) Youth Participation. 1st edn. Südwestdeutscher Verlag für Hochschulschriften.



(19%), unstable political situation in the country and the world (15.9%), the state imperfection (9.7%) as well as restrictions and control by the state (5.0%). A low percentage of respondents who note political factors as their own anxiety in the opinion poll may indicate confidence in socio-political institutions as a whole. At the same time, this does not exclude that the Kazakhstan youth in general is politically indifferent and not inclined to analyze how the results of public institutions' activities, economic stability in the country and their own well-being are interconnected.

Young people demonstrate distrust or low awareness of institutional support, which is aimed at helping to solve housing, employment issues, etc. Only 6.4% of the young people surveyed applied to the Employment Agency when looking for a job, and 13.9% applied to the Employment Center. With improvement of housing conditions, only 3.6% of respondents hope for state programs in the housing sector and 2.5% expect some kind of assistance from the state.

To express dissatisfaction with a situation in the country, young Kazakhstan citizens prefer legal methods, such as contacting official authorities and writing appeals and petitions (52.0% and 46.4%, respectively, consider these approaches effective).

### **5.3 POLITICAL ACTIVITY AND REPRESENTATION IN PUBLIC AUTHORITIES**

#### *Young people's interest in politics*

Studying young people's interest in politics in the country demonstrates ambivalent results. Kazakhstan youth shows a generally healthy moderate level of interest in political news. 9.4% of young people are constantly interested in news, every day, which is lower than the figure in 2021 (17.7%). 33% are interested from time to time (an increase is recorded in this category compared to 2021). 21% of respondents are interested in politics when only high-profile events occur (a slight decrease compared to 2021), and 37% are not interested at all (in 2021, this figure was 33%).

When it comes to the longer-term trends, level of youth interest in politics, recorded in the research by Youth SRC in 2022, approximately corresponds to the results obtained by researchers of the World Value Survey project in Kazakhstan in 2018. Then 8% of young people under the age of 29 inclusive said that they are very interested in politics, 34% – that they are interested only to certain extent, 44% – that they are weakly interested, 11% – that they are not interested at all. 6.5% of respondents said that they often discuss politics with friends, 57% – that they sometimes discuss such topics<sup>67</sup>.

This level roughly corresponds to the trends that researchers note in relation to young people in Western Europe. Jacqueline Briggs, in her monograph on political participation of European youth, notes that, in general, young people are characterized by a lack of or weak interest in big politics. At the same time, young persons are actively interested in certain issues that attract their attention. For European youth, such problems are more often environmental issues, identity and discrimination, and animal rights protection<sup>68</sup>.

Although the Kazakhstan youth has a generally moderate interest in politics, they still react to key political events and evaluate them. In this regard, it is necessary to consider where young people get information about these events, and to whose opinions and assessments they listen at the same time.

#### *Current channels and forms of political participation of youth: representation in government*

Today, the Kazakhstan youth has an opportunity to bring concerns of young citizens at the highest levels through representation in government bodies. In 2021, one deputy under the age of 28 was elected to the Majilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan. Among the deputies of maslikhats, young people under the age of 28 inclusive make up 8%. This indicator has been growing over the past 20 years (Figure 5.4).

According to the Agency for Civil Service Affairs (ACSA), at the beginning of 2022, share of young people under the age of 29 among civil servants of central state bodies was 20%, local state bodies – 17%. Since 2005, both of these indicators have shown a gradual decline (Figure 5.5).

In addition, young people are represented mainly among administrative rather than political civil servants (Figure 5.6).

<sup>67</sup> Haerpfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano J., M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin & B. Puranen et al. (eds.). 2020. World Values Survey: Round Seven – Country-Pooled Datafile. Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WWSA Secretariat.

<sup>68</sup> Briggs, J. (2016) *Young People and Political Participation*. Palgrave Macmillan UK.

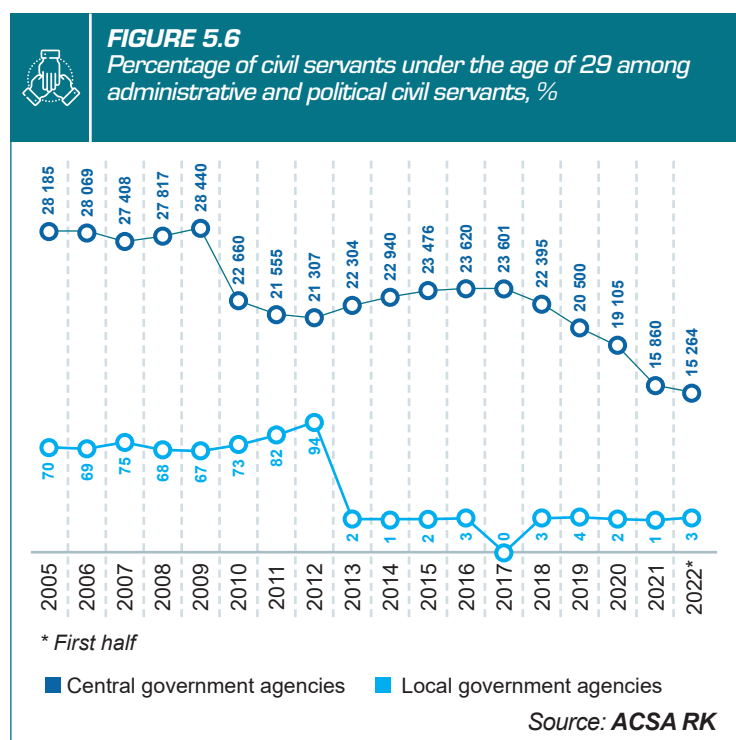
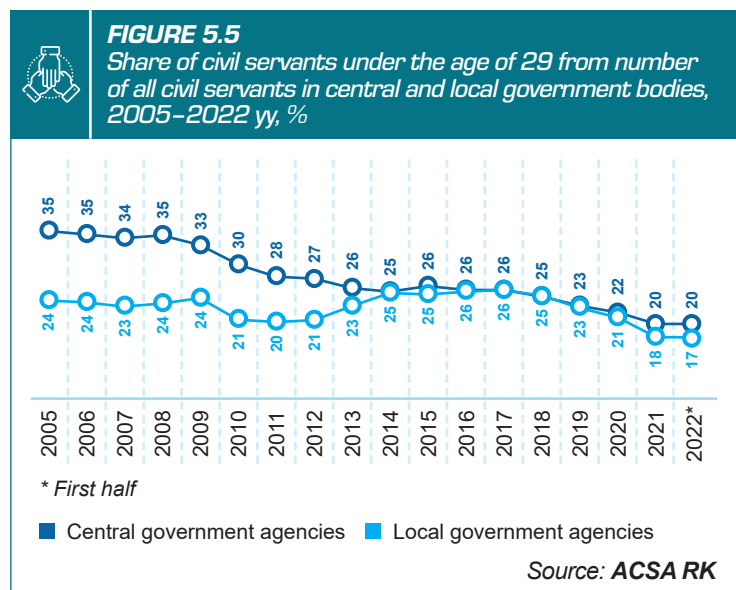
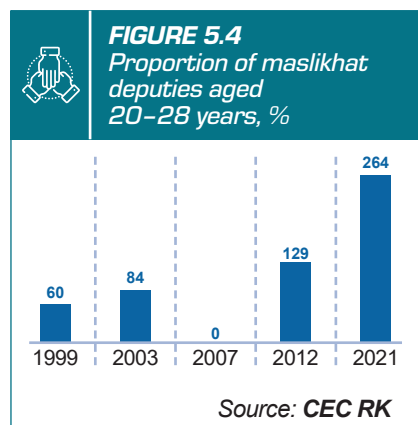
In the regional context, according to the Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan for 2020, the largest share of young civil servants in local executive bodies was present in the Mangystau region, such cities as Almaty and Astana (30.2%, 29.7%, 25.5%, respectively), and the smallest – in the Kyzylorda region (14.3%). At the same time, in dynamics for five years from 2016 to 2020 inclusive, share of young people in local executive bodies increased only in the Atyrau region. In other regions, it has decreased or remained at the same level. The largest decrease in the share of young civil servants was observed in Pavlodar, North Kazakhstan regions, and in Astana<sup>69</sup>.

In general, it can be stated that young people are insufficiently represented in authorities of the Republic of Kazakhstan. Proportion of young people in representative

bodies is insignificant (less than 10% at the local level), although it shows an upward trend. Share of youth in the executive branch is gradually decreasing as well. The “Youth of Kazakhstan – 2021” national report has already noted this trend and provided a recommendation to the Agency for Civil Service Affairs to intensify work on popularization of public service among young people with information about career opportunities, social security and importance of participation in the decision-making process<sup>70</sup>. Nevertheless, according to this year’s data, it can be concluded that the situation has not changed and trend towards a decrease in proportion of young people among civil servants of the executive branch of government has not been overcome yet.

*Other available and preferred forms of political participation*

Foreign academic sources point out the increased development of alternative forms of political and civic participation of youth in the modern world. At the same time, concept of DIY policy (Do-It-Yourself) is used, when young people become disillusioned with traditional channels and forms of political participation (elections, political parties and others) and take steps on their own initiative to bring political changes closer<sup>71</sup>. Spanning (2009) notes that, contrary to stereotypes, the interest of European youth in civic and political participation remains, especially on issues such as education, health care and animal rights protection<sup>72</sup>



<sup>69</sup> Ibid.

<sup>70</sup> Youth of Kazakhstan – 2021 National Report //https://eljastary.kz/ru/reports/18762/.

<sup>71</sup> Pickard, S. (2019) Politics, Protest and Young People. Palgrave Macmillan UK.

<sup>72</sup> Spanning, R. (2009) Youth Participation. 1st edn. Südwestdeutscher Verlag für Hochschulschriften.

In Kazakhstan, according to the World Value Survey, young people prefer the forms of political participation presented in Table 5.1.

Form of political participation	Already participated	Can potentially participate	Will not participate	Do not know, not sure
Signing petitions	7.1	16,2	67,2	6,5
Participation in boycotts	1	12,3	77,3	6,8
Participation in peaceful demonstrations	4,5	17,9	67,9	7.1
Participation in strikes	1	10,7	78,2	7,5
Financial assistance to a group or campaign	21,1	37,3	29,9	9,1
Appeal to a public authority	18,5	35,7	34,4	8,1
Encouraging others to take action on political issues	2,6	16,2	66,2	11,4
Encouraging other people to vote	4,5	20,1	61,7	10,1
Search for information about politics or political events	13,0	28.9	43,5	9,4
Signing electronic petition	4,9	16,6	60,1	12,0
Encouraging other people to take any form of political action	1	14,6	66,6	11,7
Organization of political actions, events, protests	1	8,8	71.1	13

*Source: World Value Survey, survey in Kazakhstan was conducted in 2018*

\* Amount is not equal to 100%, as some respondents left this question unanswered.

As follows from these data, leading forms of political participation in terms of the number of young people who already have similar experience or are ready to participate in this form were financial assistance to a group or campaign, contacting a public official, searching for information about political events, that is, young people preferred peaceful and legal forms of participation.

Compared to last year, this year there have been new trends in influential figures that are trusted by young people, for example, the fight against the coronavirus pandemic has brought scientists and medical influence to a new level. The influence of religious figures and religious leaders on young people is gradually increasing, although now only a small part of the country’s youth are religious people who are actively participating in the life of a religious community. This is happening at the same time as the level of trust in musicians, businessmen and athletes is falling. However, the same trend may take place due to the fact that news about the activities of these groups did not reach the attention of young people more than usual during the pandemic. At the same time, as in the previous year, the largest share of respondents’ answers was “I don’t trust anyone.” Social networks, blogs and instant messengers are the main source of information about politics for young people, so bloggers have a real impact on their minds.

Actual channels and forms of political and civic participation of youth are representation in government bodies and participation in volunteer and public organizations. In this regard, although volunteering has become an active direction and the activity of young people in civic participation is gradually increasing, the proportion of young people in the public service and in authorized bodies is decreasing, with the exception of maslikhat deputies.



Chapter 6

# Safety in the youth environment



## CHAPTER 6.

# SAFETY IN THE YOUTH ENVIRONMENT

Youth is one of the main categories of the population of any country, and therefore all social processes affect young people, and crime is as inherent in this group in society as other social phenomena. Like adult citizens, teenagers can become both participants in criminal actions and victims of offenses. At the same time, taking into account their unformed psyche, as well as incomplete knowledge about the life of society and its legal aspects, many of them often do not even realize that their actions are illegal and prohibited by current legislation. However, among young people there are also persons with a stable criminal orientation. It is this category of our citizens that poses an increased public danger and most often becomes the core of the criminal world.

Preventive measures, which are given special attention in Kazakhstan, play an important role in improving safety among young people. During the years of independence, a decent legislative framework has been formed, one of the main ones in its composition is the “Law on the Rights of the Child in the Republic of Kazakhstan” dated August 8, 2002. It regulates relations arising in connection with realization of the fundamental rights and interests of the child guaranteed by the Constitution of the Republic of Kazakhstan. The Law of the Republic of Kazakhstan “On the prevention of juvenile delinquency and the prevention of child neglect and homelessness” of July 9, 2004 was also adopted, which defines the legal, economic and social foundations of the activities of State bodies to prevent relevant negative social phenomena. Guided by these regulations, Kazakhstan carries out purposeful activities to ensure safety in the youth environment.

At the present stage of development of society, one of the most important tasks of the state is not only education, but also comprehensive education of the younger generation. Educating young people as a multifaceted process requires solving a number of problems, including the fight against crime. Despite the measures taken by law enforcement, other State bodies and youth organizations to prevent juvenile delinquency, the results of this work do not have a sufficiently stable effect. It should be noted that, according to official legal statistics, in some years there has been a certain decrease in crimes committed by minors and citizens under the age of 30. However, these facts cannot be fully connected with legislative and organizational initiatives carried out by the state; the reason is mostly natural circumstances that influenced the development of public relations. In particular, restrictions and quarantine regime introduced during the pandemic had an impact on reducing ordinary crime, including the number of offenses committed by young people.

### 6.1. YOUTH CRIME

#### *Crimes committed by youth and crimes committed against young people*

It should be borne in mind that only those young people whose criminal acts have been established and they have been brought to criminal responsibility fall into the field of view of statistical data. A significant part of crimes remains unsolved every year, according to official data, the detection rate does not exceed 50%, therefore, it is unknown how many of the unidentified persons who have committed criminal offenses are young people. The lack of accurate information does not prevent the implementation of preventive measures and other measures aimed at reducing crime in the country, including youth.

According to the CLSSA SOPP RK, according to the results of the eight months of 2022, there is a slight increase in youth crime from 15,478 to 15,569, a total of 91 more crimes, which is 0.58% compared to the same period in 2021. Also this year, during the period January-August, the number of crimes committed by teenagers and with their participation tends to increase: 940 were committed, which is 7.1% more than in the previous year. It should be noted that according to statistics for 8 months of 2022, 720 young people who committed crimes were students of various educational institutions. However, the issue of criminal activity on the part of minors of the NEET category is still relevant. Thus, according to statistics, for 8 months of 2022, out of 940 teenagers brought to criminal responsibility, 432 (45.9%) did not study or work anywhere. Therefore, the main attention should be paid to prevention measures among young people of the NEET category.

Table 6.1 shows a regional analysis of crimes committed by minors for 8 months of 2022, compared with the same period in 2021, indicating the percentage of increase or decrease.



**TABLE 6.1**  
Number of crimes committed by minors, by region

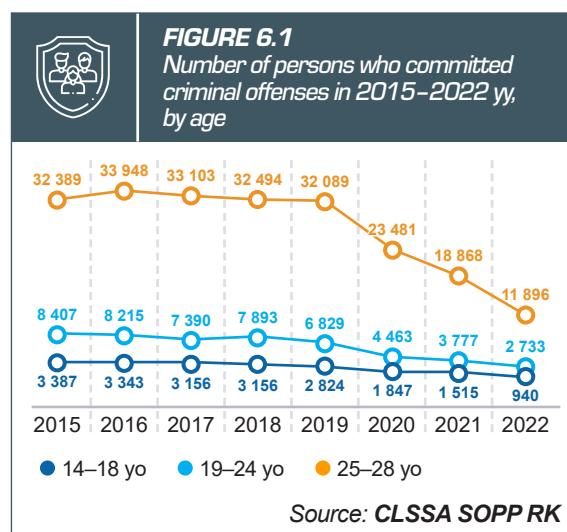
Regions	2021	2022	Growth/decline, %
Astana	61	68	11.5
Almaty	95	70	-26.3
Shymkent	54	55	1.9
Akmola region	50	49	-2.0
Aktobe region	37	54	45.9
Almaty region	77	102	32.5
Atyrau region	23	41	78.3
East Kazakhstan region	79	80	1.3
Zhambyl region	48	73	52.1
West Kazakhstan region	38	47	23.7
Karagandy region	70	85	21.4
Kyzylorda region	28	23	-17.9
Kostanay region	56	46	-17.9
Mangystau region	28	25	-10.7
Pavlodar region	12	16	33.3
North Kazakhstan region	18	12	-33.3
Turkestan region	93	85	-8.6
<b>RK</b>	<b>878</b>	<b>940</b>	<b>7.1</b>

*Source: CLSSA SOPP RK*

The table shows that during the reporting period in the republic there was an increase in juvenile crime by 7.1%. At the same time, the most unfavorable situation was in Atyrau, Zhambyl and Aktobe regions, where the growth was 78.3%, 52.1% and 45.9%, respectively. Consequently, preventive work with minors is not carried out enough in these regions, therefore, local executive bodies should strengthen control in this direction and develop a set of measures aimed at stabilizing the situation. It should be noted that the National Report for 2020 expressed concern about the steady growth of youth crime in the Mangystau region<sup>73</sup>. The analysis of the presented data shows that in this region in recent years, a decrease in the number of crimes committed by minors has finally been achieved.

This result has been achieved due to the work carried out by State bodies and civil society institutions. The recommendations formulated in previously published national reports also played a role, with an adequate response from local executive bodies. In particular, in the National Report for 2020, as recommendations, it was proposed to actively involve young people in the state program for the development of productive employment and mass entrepreneurship for 2017-2021 “Enbek”. We believe that the use of this approach has helped to reduce the number of criminal offenses among young people aged 21-29 years.

The diagram below (Figure 6.1) shows a steady decline in the number of youth involved in criminal offenses. Such a decrease is also observed in the first 9 months of 2022, compared to the same period of 2021.



<sup>73</sup> Youth of Kazakhstan – 2020 National Report //https://eljastary.kz/ru/reports/16884/.

The decline has been especially noticeable in recent years in people aged 21 to 29 years, although this trend continues in younger age groups. In previous years, such a decrease was not observed. The diagram shows that until 2019, the number of young people brought to criminal responsibility was consistently high, and only in 2020 there was a significant decrease, which has been observed until now, at first glance, due to a balanced policy of supporting youth initiatives to involve young people in the business environment. And although the year 2022 has not yet ended, however, even after nine months, we can conclude that there is no negative growth in general.

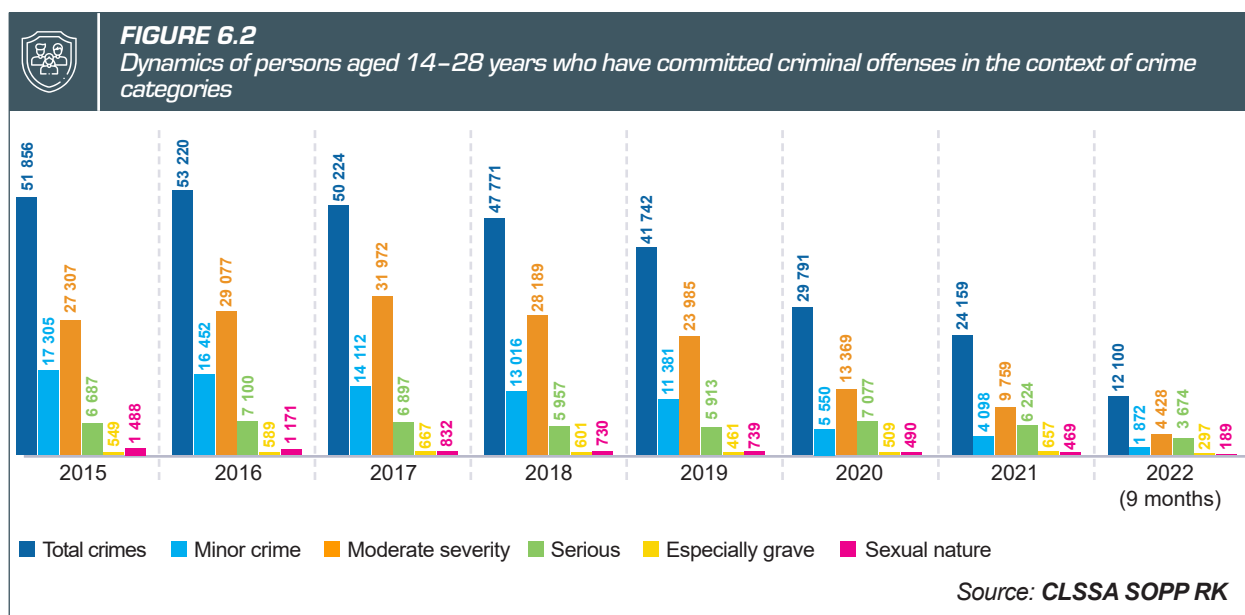
An interesting picture develops according to the categories of crimes committed by young people. A more detailed analysis is given in Table 6.2, from which it can be seen that the majority of criminal offenses are crimes of moderate severity, and least of all young people commit particularly serious crimes.

Types of crimes	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (9 months)
Total crimes	51 856	53 220	50 224	47 771	41 742	29 791	24 159	12 100
Minor crimes	17 305	16 452	14 112	13 016	11 381	5 550	4 098	1 872
Moderate severity	27 307	29 077	31 972	28 189	23 985	13 369	9 759	4 428
Serious	6 687	7 100	6 897	5 957	5 913	7 077	6 224	3 674
Especially grave	549	589	667	601	461	509	657	297
of these, actions of a sexual nature	1 488	1 171	832	728	739	490	469	189

*Source: CLSSA SOPP RK*

The steady downward trend in indicators for categories of crimes committed by young people aged 14 to 29 years is especially clearly visible in the diagram below (Figure 6.2).


The graph shows that most crimes of moderate severity are committed (the gray line on the graph). After a slight increase in 2017, there has been a steady decline, due to which the values in this category have almost equaled the number of serious crimes committed (yellow graph). This, on the one



hand, indicates some progress in the prevention of moderate offenses, but, on the other hand, the lack of progress in the prevention of serious crimes is alarming. Especially grave crimes remain at almost the same level (blue graph), which indicates the absence of a stable tendency among young people to commit acts that pose an increased public danger. Meanwhile, there is a fairly large number of sexual offenses committed by young people (green graph), on the diagram they merge with especially serious crimes, but at the same time there has been only a slight decrease in their number in recent years. In this regard, it seems appropriate to strengthen the activities of state structures and public organizations working with young people in the direction of prevention of particularly serious crimes and offenses in the field of sexual integrity.

To complete the question, we consider it necessary to provide data on criminal assaults committed by young citizens on objects subject to legal protection in the period from 2015 to 2022.

The data presented in Table 6.3 indicate a continuing trend towards the commission of property crimes by adolescents (approximately two-thirds of the total number of illegal acts). Also, a significant number of crimes are directed against the individual, against public safety and public order, there are also a lot of transport criminal offenses, offenses against public health and against morality. It is on prevention of these types of offenses that the efforts of both law enforcement agencies and other state structures, as well as public organizations, should be focused.

 <b>TABLE 6.3</b> Number of young Kazakhstanis aged 14–28/14–17 years who have committed criminal offenses, by individual types of offenses								
Types of offenses	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (9 months)
Criminal offenses against the person	3 525/ 205	3 245/ 221	2 804/ 209	2 706/ 232	2 718/ 252	2 449/ 266	2 184/ 276	1 452/ 149
Criminal offenses against property	29 037/ 2 602	31 623/ 2 688	30 675/ 2 547	29 860/ 2 498	26 599/ 2 233	19 449/ 1 260	15 427/ 1 016	11 720/ 766
Criminal offenses against public safety and public order	6 883/ 421	5 416/ 333	4 549/ 301	4 252/ 341	3 498/ 291	2 549/ 237	1 740/ 151	1 376/ 115
Transport criminal offenses	2 401/ 20	2 502/ 18	2 098/ 16	2 024/ 17	1 885/ 14	3 409/ 209	1 602/ 21	1 052/ 10
Criminal offenses against the family and minors	98/1	152/1	135/0	62/1	45/0	73/0	92/0	57/0
Criminal offenses against the management order	2 010/ 37	2 047/ 40	1 883/ 41	1 514/ 24	970/ 16	1 032/ 30	825/ 21	652/ 9
Criminal offenses against constitutional and other human and civil rights and freedoms	362/14	338/10	262/2	260/3	256/2	131/8	119/2	48/3
Criminal offenses against public health and morality	2 291/30	2 033/22	1 992/31	1 922/26	1 294/12	1 712/17	1 475/27	1 034/18
Criminal offenses against justice and the order of execution of punishments	314/7	285/5	268/4	272/2	133/3	94/0	131/1	64/1
Military criminal offenses	135/0	103/0	103/1	101/12	94/0	63/0	48/0	61/0

*Source: CLSSA SOPP RK*

Statistics provided by the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan indicate an increased number of young people involved in the criminal drug trafficking. Thus, in the first half of 2022, the number of young people of 18-28 years old who were convicted of selling drugs amounted to 225 people. A similar number of young people in this age group were sentenced for the distribution of drugs in 2021. This two-fold increase in the number of drug dealers among 18-28 years old citizens could be a result for the alarming psychological state against the backdrop of an unstable geopolitical and economic situation (January events, the conflict between Russia and Ukraine, which led to a rise in prices for numerous groups of products and services). The data



of the younger age group (14-17 years old), despite the small value in absolute terms - 3 and 12 people convicted of drug trafficking, for 2021 and the first half of 2022, respectively, show an eight-fold increase in relative terms.

The most common types of drugs among young people are the following: @-PVP (speed) pyrovalerone and mephedrone (mephe) methcathinone. During the first 6 months of 2022, law enforcement agencies seized almost 84 kg of these substances from young distributors. Based on the price range of 1 gram of these two substances fixed between 15 and 18 thousand tenge, the cost of confiscated substances on the market could cost 1.26 billion - 1.512 billion tenge. The attractiveness of criminal activity for young people can be explained by the seemingly easy possibility of quickly earning large sums of money without significant effort, as well as a higher propensity for adventurism compared to people of mature age. Trafficking of illegal substances is mainly carried out through social networks such as Telegram, Whatsup and other instant messengers, which creates for young people an illusion that one can remain anonymous and avoid the legal consequences of a crime committed.

The National Report for 2020 noted that the President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev, in his messages to the people of Kazakhstan dated September 2, 2019 and September 1, 2020, pays high attention to the fight crimes against minors<sup>74</sup>. However, despite such attention from the Head of State, official data indicate a significant number of crimes committed against minors (Table 6.4).

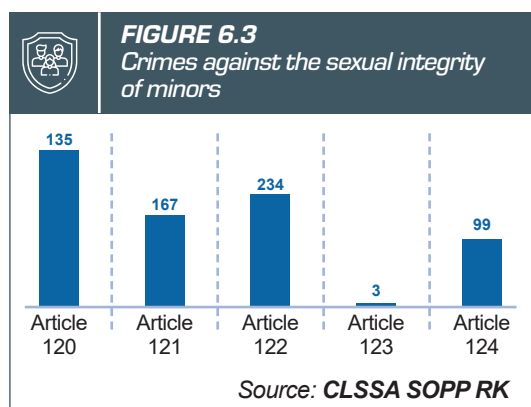
**TABLE 6.4**  
Number of crimes committed against minors (14–17 years old)

Types of crimes	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (9 months)
Total crimes	2 447	1 778	1 311	1 504	1 439	1 738	1 969	1 499
Minor crimes	325	243	178	198	200	284	350	314
Moderate severity	1331	1083	679	845	826	667	766	549
Serious	362	262	287	279	226	320	341	291
Especially grave	155	121	128	105	133	467	512	345

Source: **CLSSA SOPP RK**

As can be seen from the table above, most of the criminal acts committed against minors are crimes of moderate severity. Minor crimes and serious offenses correspond to each other and are characterized by sustainable stability from year to year. At the same time, it should be noted that there has been a significant increase in particularly serious crimes against minors in recent years. Such a situation cannot be considered normal and requires increased attention from interested state bodies aimed at carrying out systematic measures to prevent and suppress criminal offenses of this category.

Every year, National Reports record the presence of a large number of offenses (more than 70%) that are committed against the sexual integrity of minors<sup>75</sup>. Meanwhile, these crimes are



characterized by a high degree of latency. This is because children do not report illegal actions committed against them for a long time (from several months to several years), because they are afraid to resist rapists or for various reasons they cannot tell their parents about what happened to them. Such acts lead to the most severe psychological and clinical consequences for adolescents, and the actions of rapists are recognized as the most dangerous type of criminal activity.

Among this category of crimes, only part 1 of Article 122 of the CC RK and part 2 of Article 123 of the CC RK belong to the category of moderate severity, the rest are serious or especially grave crimes. At the

<sup>74</sup> National report "youth of Kazakhstan-2020". National report "Youth of Kazakhstan – 2020". «National report Youth of Kazakhstan – 2020» // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/16884/>

<sup>75</sup> Ibid.

same time, as indicated above, crimes against minors of moderate severity prevail in statistical data (Table 6.4).

As in previous years, a significant gap is observed in the single offense “Sexual intercourse or other acts of a sexual nature with a person under 16 years of age”. According to this composition, 234 criminal cases were sent to the courts of first instance for 9 months of 2022 (Figure 6.3), which is more than 40% of all crimes against the sexual integrity of minors.

Along with sexual crimes, other forms of violence are flourishing among young people, which is constantly reported by the media.

## 6.2 PREVENTION OF OFFENSES, PROTECTION OF RIGHTS AND INTERESTS

Every year, the causes of youth crime are covered by national reports with reference to experts, most of whom identify three main blocks of causes: socio-economic, socio-psychological, ideological and educational omissions<sup>76</sup>. However, despite the opinions of experts, it seems appropriate to consider alternative approaches to this issue and present existing hypotheses of the causes of antisocial behavior among young people, although, general patterns of formation and development of social relations are at the heart.

Today, young people as a special group of society, the most sensitive to all kinds of marginal and lumpenized influence, are trying to adapt to constantly changing conditions, show their importance and emphasize their individuality. However, in recent years, Kazakhstan’s youth have been greatly influenced by various Western trends and views that promote and impose values and traditions alien to our society.

It should be noted that many scientists have been trying to identify and explain the causes of antisocial behavior in adolescents for a long time. Most scientists-psychologists agree with the fact that such behavior is associated with the peculiarities of socialization and the search for mechanisms of social identification by young people. In particular, American psychologists F. Rice and K. Dolgin identified three groups of main reasons:

1) social is a macro-level at which the social structure matters, as well as the general background of social ties of adolescents.

2) interpersonal – the level at which a teenager’s contacts are specified in his connections with family members, friends, educators and teachers.

3) personal – at this level, the peculiarities of character and intelligence are manifested, as well as other biological aspects of a particular teenager.

According to these scientists, such an integrated approach provides some opportunity to explain why crime is characteristic not only for teenagers from disadvantaged families<sup>77</sup>.

Unlike American psychologists, representatives of Russian science T. R. Alimkhanova, Yu. A. Kleiberg<sup>78</sup> and A. A. Rean propose a different classification of causes, highlighting the following factors: biological, psychological and social. Biological factors are understood to mean that an individual has certain physiological characteristics that affect his behavior. Psychological reasons should be understood as those reasons that are imposed based on the characteristics of a teenager associated with his temperament and character. Finally, social causes are those that are formed as a result of interaction with other people (society)<sup>79</sup>. Parents and family members, teachers and peers, the street and school environment have a great influence here.

In general, sharing the above points of view, it should be pointed out that the causes cannot be considered individually, but should be investigated in aggregate, while measures to neutralize them should be of a comprehensive, systemic nature. The family, social services, educational institutions and all structures of civil society should be involved in this process.

At the same time, it is necessary to take into account the main risks faced by young people during their formation. Researchers identify the most typical risks:

– consumer deformation of the “normal” family (the situation of “virtual disappearance” of significant adults in the family);

<sup>76</sup> National report “youth of Kazakhstan-2019”. National report “Youth of Kazakhstan – 2019”. «National report Youth of Kazakhstan – 2019» // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14709/>

<sup>77</sup> Rice F., Dolgin K. The Psychology of adolescence and youth. – St. Petersburg: Peter, 2012. – 816 p. – p. 614.

<sup>78</sup> Kleiberg Yu.A. Psychology of deviant behavior / Yu.A. Kleiberg. – Tver, 1998. -150 p.

<sup>79</sup> Rean A.A. Family, social attitudes and antisocial behavior of children and adolescents // Russian Psychological Journal. – 2015. – Vol. 1. – No. 12. – pp. 29-40.

- the growth of teenage loneliness (the consequences of which are, firstly, a high level of teenage suicide, and secondly, a growing dependence on social networks);
- strengthening of pragmatism and formalism as the dominant value of the school subculture (orientation towards passing the UNT, “collecting” diplomas and certificates of various competitions);
- priority for teenagers of audiovisual sources of information (loss of interest in knowledge, striving for a “simplified” model of obtaining information, ignoring reading, low level of critical thinking, formation of “mosaic memory” and “mosaic consciousness”);
- normative inversion of mass culture (the “pleasure principle” of the mass viewer and reader);
- hedonistic risk (teenagers’ focus on quick and easy enjoyment, priority of entertainment)<sup>80</sup>.

In addition, it is necessary to take into account the constantly changing social situation, which affects the development and formation of modern adolescents. In the current conditions of the development of social relations, socialization of adolescents occurs not through passive adaptation, but through active influence and participation in the formation of a picture of the social world and determining their place in it. In this regard, mechanisms for the prevention of antisocial adolescent behavior should be improved. The main efforts should be directed to the acquisition and improvement by adolescents of skills and abilities in setting and solving the most pressing tasks that no one has faced before. At the same time, young people should learn to take personal responsibility for decisions made based on study of specific sources of information, and skillfully use the accumulated positive experience.

In previous national reports, attention was focused on the need to expand and widespread use of “restorative justice” mechanisms, the essence of which is reduced to mediation conversations with juvenile offenders and victims of their crimes. This approach was supposed to minimize the negative consequences of these very crimes<sup>81</sup>. In this regard, it can be stated that the legislative consolidation of the possibility of alternative conflict resolution, including criminal offenses involving minors, brings its positive results.

In addition, above analysis of the state of youth crime shows that the preventive measures taken have a certain positive social effect. This is due to the constant conduct of MIA with the participation of representatives of interested state bodies, NGOs and public of various operational and preventive measures (“Teenager”, “Children in the night city”) and actions (“Teenager - Law – Security”, “Employment”, “Me and my policeman”). These measures contribute to the reduction of juvenile delinquency, allow younger generation to form the skills of responsible and law-abiding behavior.

Along with this, policy documents adopted at the government level also contribute to the prevention of juvenile delinquency. Such conceptual documents include:

- The concept of the State youth policy of the Republic of Kazakhstan until 2020 “Kazakhstan 2020: the way to the future”, approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 191 dated February 27, 2013 ;
- Action plan for the implementation of the Concept of Family and Gender Policy in the Republic of Kazakhstan until 2030, adopted by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 315 dated May 21, 2020 ;
- Comprehensive Crime Prevention Plan in the Republic of Kazakhstan for 2020-2022, developed by the MIA RK and approved by the decision of the IC on Crime Prevention under the Government RK dated December 28, 2019.

The implementation of the above-mentioned plans and concepts has made it possible to achieve an annual reduction in crime among young people. Nevertheless, there is a need to pay special attention to teenagers of the NEET category. To do this, it is necessary to provide the most effective mechanisms that will contribute to the rational distribution of free time of young people, as well as direct all efforts to the formation of ethical and moral values among young Kazakhstanis. At the same time, it is necessary to use all the positive elements of the microsociety.

The reorientation of adolescents prone to deviant behavior is carried out by creating psychological and pedagogical conditions that ensure the effectiveness of the formation of value orientations in a teenager.

---

<sup>80</sup> Simonovich N. Deviant behavior and its consequences for humans. In the collection: Training and development: modern theory and practice // Materials of the XVI International Readings in memory of L.S. Vygotsky. – 2015. – pp. 584-592.

<sup>81</sup> National report “Youth of Kazakhstan – 2020” // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/16884/>

In this area, the following dominants are distinguished:

- identification of deviant deviation through timely diagnosis;
- psychological correction through the use of special methods (various trainings, webinars, simulation games);
- formation of a teenager's subjective position of personal meaning;
- updating the most important mechanisms of development and self-realization: education and instilling a sense of duty and responsibility, reasonable self-esteem and personal meaning of life.

Efforts on the part of both teachers and parents are necessary to achieve success in carrying out this activity. At the same time, psychological characteristics of persons prone to deviant behavior should be taken into account, and the most effective ways of preventing offenses on their part should be jointly developed.

Meanwhile, certain omissions take place in the educational process, both among parents themselves, and in the work of teachers and various state structures. This, in turn, leads to negative consequences associated with deviant behavior of young people, including its most extreme expression – commission of crimes.

It is a matter of concern that in recent years there has been an increase in extremist offenses among young people. Moreover, as a number of experts note, youth extremism has a certain specificity, manifested, among other things, in its determinants.

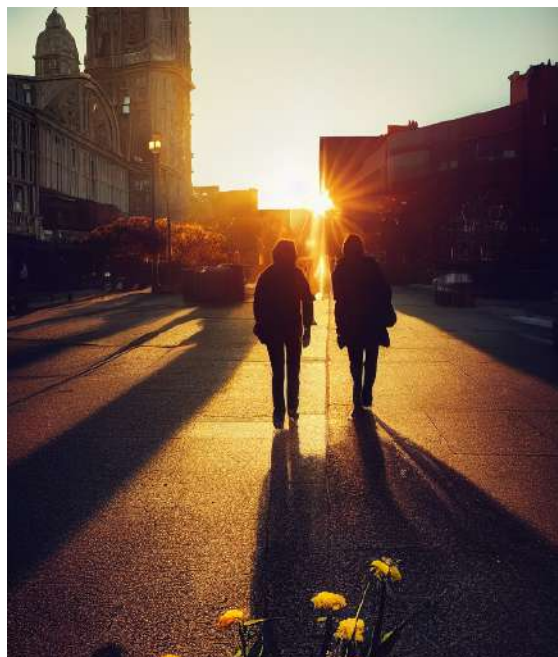
Thus, the Russian researcher V. A. Dil, investigating the main causes of the emergence and spread of youth extremism, identified the following circumstances:

- 1) crisis of the socio-political and economic system;
- 2) propaganda of anti-values by mass culture;
- 3) deformation of the system of individual values;
- 4) almost a complete break with the older generation and its values<sup>82</sup>.

A. A. Juk distinguishes slightly different determinants, namely: presence of conflict situations in the family, provoked by alcoholism of parents; information and communication hunger; loneliness; states of frustration; lack of trusting relationships<sup>83</sup>.

Similarly, German researchers look at the causes of youth extremism, stating the growth of social disintegration, alienation and a sense of insecurity, which is observed everywhere – on the street, in the family and at work<sup>84</sup>.

Kazakhstani scientists also conducted a study during which 2,905 respondents were surveyed, 686 in Kazakh, 2,219 in Russian. At the same time, most people are convinced that it is the combination of internal and external factors that leads ordinary people to radical circles, terrorist organizations and extremist groups (70% of respondents). If we rank causes of radicalization of the population, then first of all respondents point to life difficulties – 71.5%, as well as despair and hopelessness – 47.1%. At this stage of the country's development, overwhelming majority of Kazakhstanis see migration processes (55.2% in Russian and 44.3% in the state language), uncontrolled propaganda of violence, nationalism and extremism on the Internet and social networks (75.6% and 15.4%) as the main reasons for the spread of extremism and terrorism in Kazakhstan, as well as socio-economic difficulties (52.0% and 76.3%, respectively)<sup>85</sup>.



**KEYWORDS:**

*people walk on the street,  
sunny weather*

<sup>82</sup> Dil V.A. Trends in the development of modern extremism: youth and information extremism // Izvestiya Tomsk Polytechnic University. - 2009. – Vol. 314. No. 6. – p. 167-170. – p.252.

<sup>83</sup> Juk A.A. Youth extremism as an element of disadaptation of youth // Bulletin of CSU. – №8(75) – 2011 – P.62-66. – p.172.

<sup>84</sup> Heitmeyer, W., Buhse, H., Liebe-Freund, J., Möller, K., Müller, J., Ritz, H., Siller, G. & Vossen, J. (1992). Die Bielefelder Rechtsextremismus-Studie. Erste Langzeituntersuchung zur politischen Sozialisation männlicher Jugendlicher. Weinheim: Juventa.

<sup>85</sup> Situational approach in improving the effectiveness of countering offenses and crimes of terrorist and extremist orientation: Monograph / Under the general editorship of Doctor of Law, Professor B.M. Nurgaliev. – Karaganda: 2022. – 310 p.

The analysis of official legal statistics does not show the active participation of young people in the commission of terrorist and extremist crimes. Thus, in 2021, only 25 young people under the age of 29 were identified and brought to criminal responsibility for propaganda of terrorism or public calls to commit an act of terrorism (Article 256 of the CC RK), and in 2022 only 11 such persons were identified. If in 2021 only 45 young people were involved in mass riots, then in 2022 271 people, including 12 minors, were already involved.

At the same time, some scientists are suspicious of official statistics, believing that in reality the number of crimes of extremist and terrorist orientation may be significantly higher due to the high latency of this category of crimes or artificial underestimation of indicators by law enforcement officers.

Despite the above official statistics, many experts note that in recent years the activities of various terrorist and extremist organizations have intensified in Kazakhstan. The main focus of their activities is the recruitment of new members to extremist organizations of religious orientation from youth environment.

In order to adequately respond to these threats, it is necessary to understand recruitment methodology and consider the main types of religious extremists. The classification proposed by a group of German researchers is considered the most acceptable. Thus, the following types of extremists are distinguished:

1) organizers are the leaders of a specific organization who determine the methodology and forms of extremist actions, recruit new members, distribute roles within the organization, as well as send active members to militant training camps in the Middle East. These subjects, as a rule, received a good education at a secular university, but also have deep theological knowledge. Such people do not take direct part in extremist actions related to the implementation of direct violence;

2) proteges are the members of the extremist association closest to the “organizers”. Their distinctive feature is the presence of a good education and the performance of highly specialized tasks in the organization (manufacture of explosive devices, IT support, financial management, etc.). Just like the “organizers”, they act indirectly, i.e. they do not take part in terrorist acts;

3) marginals – people with an extremely negative background, experiencing problems with finances, the law and/or socialization in society. They join ranks of extremists not only because of the ideological component, in order to “get on the right path” and “get support, brothers,” but also in order to solve personal problems. Perform operational tasks assigned by the organizers or protégés (purchase / transportation of weapons and ammunition; laying of explosive devices; distribution of propaganda products). Engaged as perpetrators of extremist acts;

4) aimless – nominal members of extremist organizations who were not recruited purposefully, but got there on their own (as a rule, they are friends or relatives of one of the active members of an extremist association). The level of involvement in the organization’s affairs is extremely low, they do not participate in most actions and extremist events. The leaders of the organization are considered as a personnel reserve in case of retirement (death or arrest) of members of the third category<sup>86</sup>.

To be effective in identifying potential extremists and preventing them from joining terrorist cells, it is advisable to draw up a forensic portrait of the subject most suitable for recruitment. Thus, a person suitable for recruitment into an extremist organization can be represented as follows: this is a young man aged 15 to 30 years; male; having national citizenship; experiencing problems with socialization in society; as a rule, does not have a permanent place of work or study; could previously be held accountable for committing minor offenses (both administrative and criminal).

Often, the recruitment mechanism consists of several stages. Initially, certain manipulations are carried out with subject of recruitment in order to arouse his interest in the cultural characteristics of the ethnic group to which he belongs. Having aroused interest, they proceed to the second stage: an unconventional ideology is first imposed on a person at the household level, and subsequently a gradual transition to a religious component is realized. At the same time, a potential extremist is told about the principles of mutual assistance and brotherhood. This approach allows you to easily solve many of the problems of recruit without additional costs. Usually, only at the final stage, a certain one-time assistance is offered to the recruit (as a rule, this is financial support). Through such a phased systematic work, loyalty of the recruited person is achieved and a false interpretation of Islam is more easily imposed.

Since this area of extremist activity is dynamically developing sophisticated schemes for committing crimes, in the current conditions, it is necessary to search for new solutions that ensure effectiveness of countering manifestations of terrorism and extremism. At the same time, in order to

---

<sup>86</sup> Islamist terrorism in Europe: a history / Petter Nesser. – London: Hurst & Company, 2015 – 384 p. – P.13–18.

detect and prevent them in a timely manner, it is necessary to carefully study the best foreign experience and, based on it, develop adequate measures to respond to the global challenges of our time.

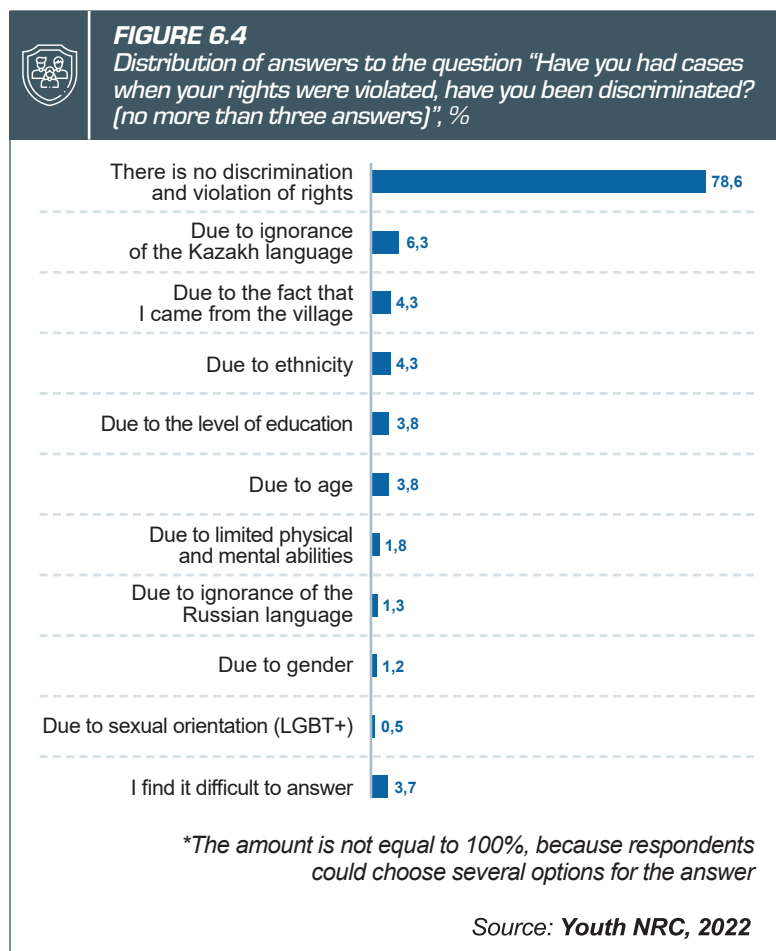
In accordance with the Constitution, a secular model of state-confessional relations has been formed in our country on the principles of equality of all citizens before the law and respect for everyone’s personal beliefs, regardless of language and attitude to religion. On March 15, 2018, the Government of the Republic of Kazakhstan approved the State Program on Countering Religious Extremism and Terrorism in the Republic of Kazakhstan for 2018-2022. The main attention in this State Program is paid to the prevention of religious extremism and terrorism, aimed at the formation of zero tolerance for radical manifestations in society and immunity to radical ideology. In particular, it is expected to improve quality of the information and explanatory activities through dissemination of counter-propaganda materials on news portals and social networks, including through popular bloggers and opinion leaders<sup>87</sup>.

Despite the measures taken, there are problems of discrimination and non-compliance with their legal rights among young people. Thus, according to the results of the sociological study “Youth of Kazakhstan” conducted by the methods of mass republican and expert surveys commissioned by the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan, this problem exists, although the majority of respondents (78.6%) noted that there were no cases of discrimination and violation of rights against them. Detailed statistics on respondents’ responses are given below (Figure 6.4).

As can be seen from this diagram, respondents mainly indicate ignorance of the Kazakh language (6.3%) or their ethnicity (4.3%) as the reasons for discrimination, a certain part of young people (4.3%) associate discrimination with territorial status (the answer option is “I came from the village”). But this issue is most relevant for representatives of Russian residents of Kazakhstan (5.3%) and especially for other ethnic groups, whose representatives were discriminated against and faced violation of their rights in 14.4% of cases.

Due to ignorance of the Kazakh language, the rights of Russians were violated in 12.5%, while the rights of other ethnic groups were violated in 11.2% of cases. However, despite such results of the study, in general, it can still be argued that despite the existence of this problem, most young people have not faced violation of their rights and discriminatory attitude towards them, which was confirmed in their responses by 80.9% of Kazakh people, 76.8% of Russians and 65.2% of people of other ethnic groups.

Summing up the above, we note that issues of discrimination and non-compliance with the legal rights of young people are in the sphere of constant attention of the state, a lot of work is being done to form an inclusive culture that is based on the values of equality, tolerance, openness and acceptance of each other by members of society, regardless of the individual’s belonging to a particular social, ethnic, linguistic, a religious group that ensures peaceful coexistence of citizens and the stability of the state.



<sup>87</sup> On the approval of the State Program on Countering Religious Extremism and Terrorism in the Republic of Kazakhstan for 2018-2022. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 124 dated March 15, 2018 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000124> .

### 6.3. LEVEL OF CONFIDENCE OF YOUNG PEOPLE IN PUBLIC SECURITY INSTITUTIONS

#### *Attitudes towards corruption, delinquency, and A.U.E. culture, as well as law enforcement agencies and the armed forces*

Children are one of the most vulnerable groups of the population, both socially and legally. In this regard, special attention has recently been paid to the child both as a person and as a member of society, which gives him certain rights. In Kazakhstan, it is proclaimed that children enjoy equal legal and social protection regardless of their parents' origin and civil status.



 **KEYWORDS:**  
*equipped policemen  
on the street*

However, despite this conceptual position, not all young people are confident in their safety. Meanwhile, a sense of security occupies a basic position in the hierarchy of human needs, and without partial satisfaction of this need, it is impossible for the harmonious development of the individual, achievement of self-realization. In this regard, it is advisable to demonstrate the following results of the sociological study "Youth of Kazakhstan". While the majority of respondents (74.4%) are confident in their personal safety, 21.8% of young people expressed concern about this issue. At the same time, among those who are not sure of their own safety, urban residents stand out – 25.1% (for comparison, a similar answer is chosen even less often among rural youth – 16.8%); the older age group (24-28 years) – 23.9%; girls (25.3%); representatives of other ethnic groups (27.3%). It is also noteworthy that residents of the southern regions expressed the greatest concern geographically: Zhambyl (53.1%), Almaty (37.9%) regions and Almaty (41.7%).

When distributing and detailing threats from which young people consider themselves protected, the following responses of respondents should be highlighted (Figure 6.5). Thus, only 19.9% of respondents consider themselves protected from crime, 38.2% believe that they are rather protected, but rather not protected and completely unprotected, 35.9% of young Kazakhstanis collectively recognize themselves. According to their own assessment, 16.3% and 15.3% are protected from the arbitrariness of officials and law enforcement agencies, rather 37.4% and 36% are protected. 35.9% are not sure of their protection from the arbitrariness of officials and 38.5% of respondents are not sure of their protection from the arbitrariness of law enforcement agencies. Consequently, a significant number of young people do not trust state and law enforcement agencies. Disbelief in a fair trial is also alarming: 39.7% of young people consider themselves unprotected from a possible unfair decision by the court. As a rule, distrust is caused by the corruption of civil servants. Only 15.3% of young citizens consider themselves protected from the threat of terrorist acts, but rather protected – 30.7%, while 27.2% rather do not recognize themselves as protected from this threat and 18.2% do not at all.

protected from crime, 38.2% believe that they are rather protected, but rather not protected and completely unprotected, 35.9% of young Kazakhstanis collectively recognize themselves. According to their own assessment, 16.3% and 15.3% are protected from the arbitrariness of officials and law enforcement agencies, rather 37.4% and 36% are protected. 35.9% are not sure of their protection from the arbitrariness of officials and 38.5% of respondents are not sure of their protection from the arbitrariness of law enforcement agencies. Consequently, a significant number of young people do not trust state and law enforcement agencies. Disbelief in a fair trial is also alarming: 39.7% of young people consider themselves unprotected from a possible unfair decision by the court. As a rule, distrust is caused by the corruption of civil servants. Only 15.3% of young citizens consider themselves protected from the threat of terrorist acts, but rather protected – 30.7%, while 27.2% rather do not recognize themselves as protected from this threat and 18.2% do not at all.

A huge step in ensuring the safety of minors was the creation by the decree of the Head of State of February 10, 2016 of the Institute of the Commissioner for Children's Rights in the Republic of Kazakhstan. In accordance with this document, the Commissioner interacts with State and public institutions in order to guarantee the rights and legitimate interests of children, as well as to restore their violated rights and freedoms<sup>88</sup>. However, despite the presence of the Commissioner for Children's Rights in the Republic of Kazakhstan, work in this direction has not yet been established at the proper level.

According to the National Center for Public Health of the MH RK, bullying is the most dangerous manifestation associated with infringement of the rights of young people, and every fifth Kazakh-

<sup>88</sup> On the establishment of the Institution of the Commissioner for Children's Rights in the Republic of Kazakhstan: Decree of the President of the Republic of Kazakhstan No. 192 dated February 10, 2016 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000192> .

stani teenager is a victim or participant of bullying.

Bullying as a form of youth violence involves systematic and targeted harassment by a certain group of young people of one of their peers, who could not fully socialize for various reasons. Bullying is often the planting of a specific culture characterized by the motto “Convict’s/ Prisoner’s Practice” (AUE), and is supported by representatives of criminal structures.

Thus, according to the results of a survey of schoolchildren conducted by Russian scientists, 63% of respondents answered that there are students in their class with whom no one communicates. The answers to the following survey question became even more informative: 45% of respondents reported that there were students in their class who did not find a common language with other children and for this reason left for another school. Also, 63% of respondents have seen another student repeatedly insulted, intimidated by peers, while 17% indicated that bullying took place in the Internet space<sup>89</sup>.

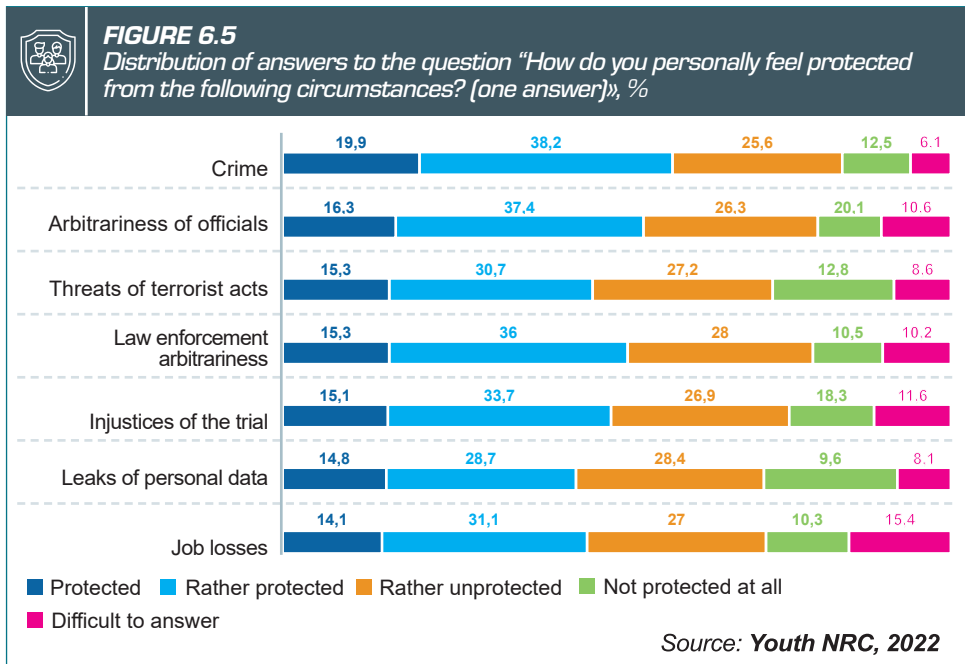
Due to the steady development of technological progress, bullying has undergone significant changes associated with the movement of bullying into cyberspace, which allows us to talk about a new form of deviant behavior – cyberbullying. Analysis of foreign scientific literature shows that bullying should be considered as a typical phenomenon on a global scale, and not at the regional or individual level<sup>90</sup>.

To date, the problem of bullying in the school environment is recognized, dangerous, but, unfortunately, little studied, since its perception in the context of scientific discussion began recently, at the end of the last century. According to the Russian Higher School of Economics, 25% of boys and girls are bullied during their studies in secondary education institutions<sup>91</sup>.

Aggressive harassment of peers, fear and inability to successfully socialize among peers negatively affect the emerging personality, which makes young people vulnerable to various types of psychological impact, including recruitment by terrorist and extremist organizations.

Often, the need for a sense of belonging to the team and a safe stay in society pushes teenagers to independently search for information, materials and contacts with representatives of various communities.

It becomes natural that the victims of bullying in search of social stability and security are often independently looking for small groups ready to accept them into their ranks. These can be groups based on interests, hobbies and views, as well as aggressively directed organizations, including criminal ones. Psychological protest of a teenager, lack of a proper level of critical thinking, unwillingness to be in the role of a victim and other factors can provoke aggressive behavior towards other groups on various grounds: racial, economic, confessional and others. Withdrawn and lonely young people have the greatest potential for recruitment in social networks. Often, teenagers exposed to bullying fall into these ranks; their accounts in social networks can be found by analyzing the number of friends, activity in communities, published material.



<sup>89</sup> Volchetskaya T.S., Avakyan M.V., Osipova E.V. Criminological characteristics and prevention of schoolshooting and cyberbullying in Russia and foreign countries // All-Russian Journal of Criminology. – 2021. – Vol. 15, No. 5. - pp. 578-591.

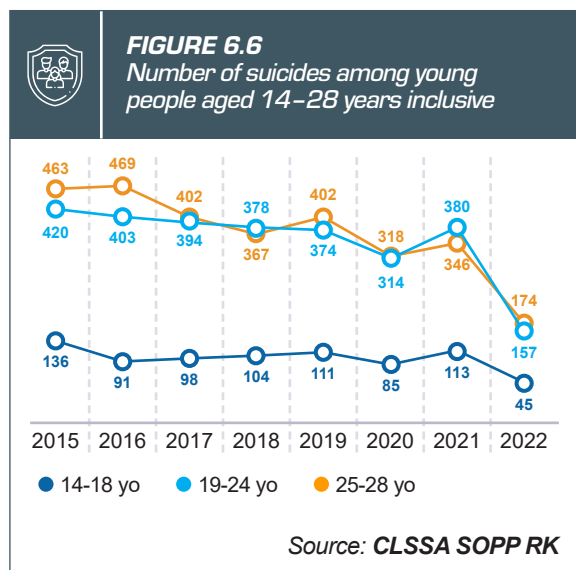
<sup>90</sup> Bong, Su & Kim, Kyoung Min & Seol, Ki & Kim, Jun Won, Bullying perpetration and victimization in elementary school students diagnosed with attention-deficit/hyperactivity disorder / Su Hyun Bong, Kyoung Min Kim, Ki Ho Seol, Jun Won Kim // Asian Journal of Psychiatry. – 2021. – № 62. – P.102729–102735.

<sup>91</sup> Ivanyushina V. A., Khodorenko D. K., Alexandrov D. A. The prevalence of bullying: age and gender differences, the significance of the size and type of school // Questions of education // Educational Studies Moscow. – 2021. – No. 4. – pp. 220-242.



The sociality of human nature forces a person subject to regular bullying also look for existing precedents, form an image of an idol based on specific people who went through similar things at a young age and were remembered by the public in some way.

It is not uncommon for people subjected to bullying to commit suicide; although this is not the only reason, it is quite common for young people, unable to withstand constant bullying, to commit suicide, thereby showing distrust of public security institutions. Meanwhile, suicide mortality in Kazakhstan is not only a problem of minors, but also of the entire population of the country. The Republic ranks eighth in the world in this indicator<sup>92</sup>. Along with this, over the past decade there has been a stable number of suicides in the country, which averages 52-53 cases per 100 thousand population<sup>93</sup>. At the same time, the threshold of more than 20 cases is considered critical. Most of them are young people who have not reached the age of thirty. Moreover, different age groups are subject to this phenomenon, as evidenced by official statistics (Figure 6.6).



Analysis of the statistical data on suicides since 2015 shows that this phenomenon is especially common among young people aged 24 to 28 years, although in some years the number of suicides aged 18 to 23 years exceeds the other age categories.

It should be noted that the state is taking certain measures to reduce suicides among Kazakh youth. In particular, in March 2020, Kazakhstan adopted the “Roadmap for strengthening the protection of children’s rights, countering domestic violence and addressing issues of suicidality among adolescents for 2020-2023”. In addition, the Center for the Support of Civil Initiatives has developed an Atlas for assessing the quality of preventive measures to prevent suicide among young people in Kazakhstan and an Index of socio-psychological well-being of a young person. These regulatory documents have been adopted in response to the recommendations formulated by the WHO, whose approach is designed to reduce the number of suicides in the world by one third by 2030.

In particular, the WHO has formulated the following recommendations:

- restrict access to instruments of suicide, such as highly dangerous pesticides and firearms;
- to conduct explanatory work with the media about the need for a responsible approach to covering suicides;
- to promote the development of social and emotional skills in adolescents;
- take measures for early detection, assessment, support and follow-up of all those who suffer from suicidal thoughts and behavior.

In pursuance of these recommendations, various public funds are being created in the country. The State develops programs aimed at the prevention of suicide cases, and financing is carried out at the expense of budgetary funds. Thus, the Institute of Equal Rights and Equal Opportunities of Kazakhstan PF, together with the Foundation for the Modernization of the Institute of Family and Marriage “Bope”, launched the project “Development and implementation of a set of measures to prevent suicide among young people”, which is currently being implemented in 17 regions of the country. The project was launched with grant funds from the Center for Support of Civil Initiatives by order of the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan<sup>94</sup>.

The important issue in the field of ensuring safety of young people is to find out the level of trust of young people in the institutions of civil society and state. In particular, a survey conducted during the study showed that a large number of the surveyed youth (42.4%) do not trust anyone at all. At the same time, it should be noted that among the representatives of civil society, scientists (18.2%), doctors (16.4%) and well-known public figures (11.3%) enjoy special trust among young people. Bloggers, weiners, tiktokers(8.3%), leaders of political parties (7.4%), religious figures (7.3%), athletes (5.5%), businessmen (4.2%) were less influential in this issue.

<sup>92</sup> Ranking of countries in the world by suicide rate / Suicide in the World // <http://who.int/data/gho/>.

<sup>93</sup> Children in Kazakhstan commit suicide almost every day // <https://liter.kz/kazakhstan-godami-ne-mozhet-reshit-problemu-suicidov/>.

<sup>94</sup> 5 facts about youth suicide in Kazakhstan // <https://the-steppe.com/razvitie/5-faktov-o-molodezhnom-suicide-v-kazhastane>

In general, despite the continuing trend towards a decrease in the overall level of crime and a decrease in crimes against minors, attempts to commit crimes by young people still take a place. In this regard, it is necessary to implement adequate measures related to the formation of value orientations that contribute to the assimilation of behavior rules that are useful for society. If young people understand the content of social norms correctly and adequately, they will be independent in making decisions about behavior. Dealing with adolescents a balanced combination of individual and collective pedagogical influence is necessary. The effectiveness of preventive measures can be enhanced by the complex use of various forms and types of actions aimed at correcting the value orientations of adolescents with antisocial behavior. This approach seems to be very effective, it allows to form the positive qualities of the individuals and solve the problems associated with their easy entry into society.

**KEYWORDS:**

*cyberpunk teenager,  
wearing cyberpunk hoodie*



Chapter 7

# State youth policy

## CHAPTER 7. STATE YOUTH POLICY

Strengthening of the youth factor in all spheres of life of Kazakh society, including increasing the level of participation of youth representatives in socio-political processes, largely determines the current state and prospects for further development of Kazakhstan. The formation of a worldview based on a sense of responsibility, civic duty, social and political initiative among modern youth is also becoming particularly relevant. In this regard, it is important for the state and representatives of the older generation to best promote the successful socialization and effective self-realization of young people, development of their potential in the interests of the political, socio-economic and cultural development of the republic. In turn, all this determines the importance of increasing the level of effectiveness of such a significant area of activity of the state and its bodies as youth policy, including continuous improvement of its conceptual, theoretical, organizational, legal and other foundations and mechanisms of implementation. At the same time, young people act not only as the object of this policy, but also as its subject and a key partner of the state. Therefore, the establishment and maintenance of a constructive dialogue between youth and authorized state bodies is the key to the successful implementation of youth policy in Kazakhstan.

This chapter examines the peculiarities of perception of the state youth policy (SYP) by young citizens, assessment of its individual aspects reflected in the results of various studies, as well as system of institutional and legislative support for youth policy and role of Kazakh youth in social processes. The analysis also used data from the sociological study “Youth of Kazakhstan” conducted by Youth SRC in 2022.

### 7.1. PERCEPTION OF YOUTH POLICY FROM THE YOUTH PERSPECTIVE

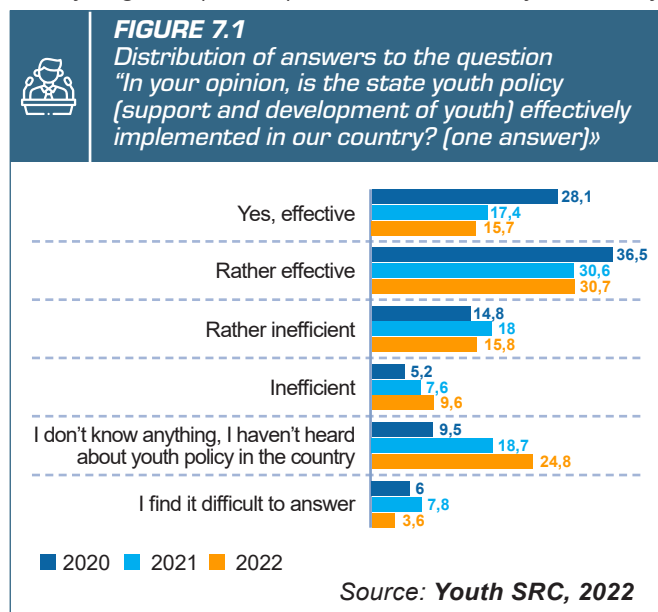
Youth SRC presented the following statement as one of the hypotheses of the study: “Young people are characterized by a low level of satisfaction with the implemented state youth policy, which is due to a low level of awareness about state support measures, i.e. about ongoing programs and projects, and, respectively, a low degree of involvement in them.

The aggregate share of respondents who declared satisfaction with studied direction of the state and its bodies was 45.3%, while 23.8% expressed dissatisfaction. Approximately the same ratio is observed among interviewed youth representatives who expressed their assessments regarding the level of effectiveness of the implementation of state youth policy: 46.4% of responses accounted for collectively positive assessments and 25.4% for collectively negative assessments.

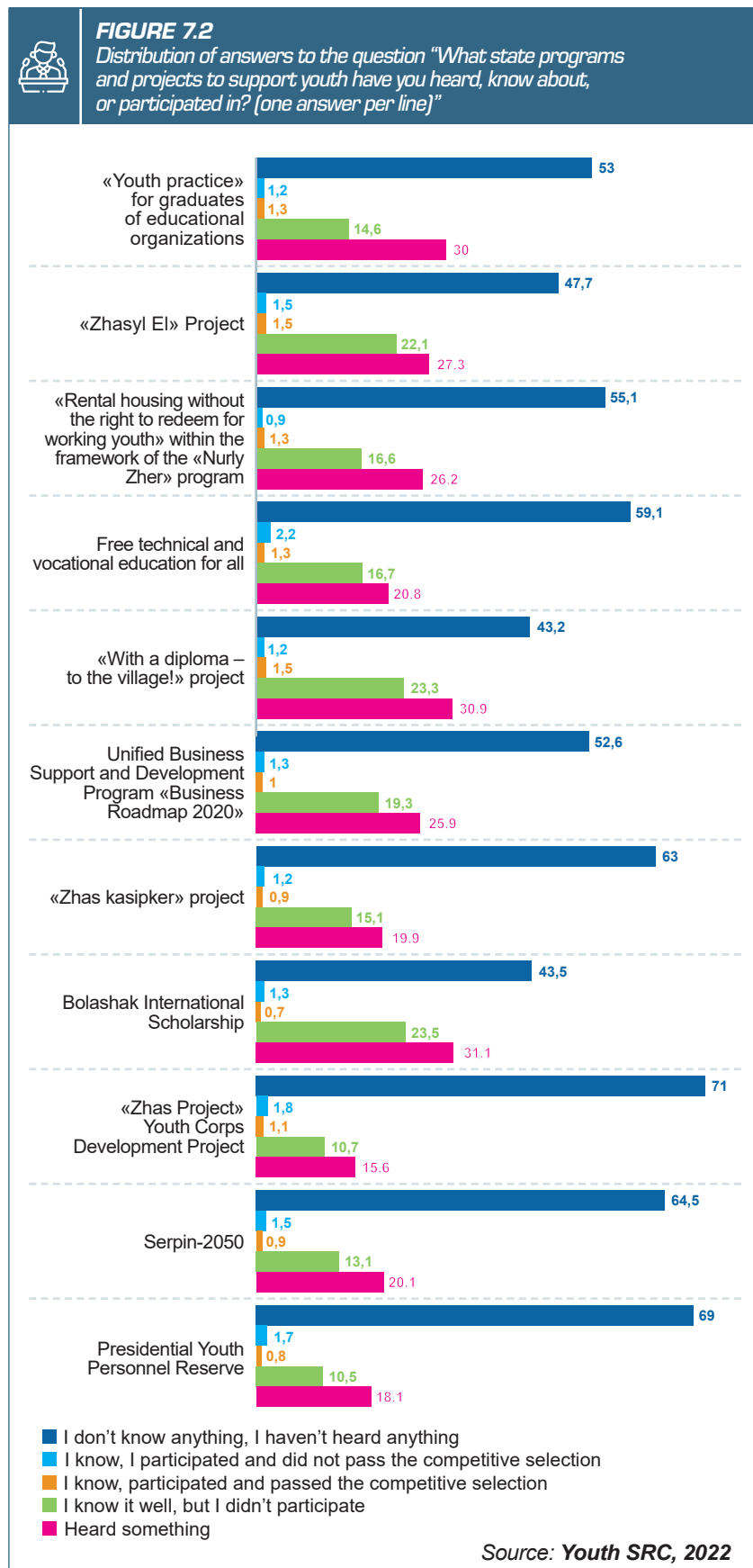
In the regional context, respondents from Atyrau (40.8%), Kyzylorda (38.9%), Turkestan (26.6%), North Kazakhstan (23.1%) and East Kazakhstan (22.4%) regions lead in absolutely positive assessments of the level of SYP efficiency. And among the respondents who expressed the opposite position on this issue, residents of Zhambyl (30%) and Almaty regions (10.5%), as well as the city of Almaty (16.7%) are in the lead. Zhambyl region, in addition, is the leader in terms of dissatisfaction with the implementation of SYP(49.2%).

Attention should also be paid to the criticality of assessments of urban youth, who more often note the inefficiency of the implementation of SYP (28%) than rural (21.3%).

At the same time, it seems that the critical assessments noted above are largely due not so much to the distrust of young citizens towards the state and its authorized bodies, as to the lack of a complete and objective understanding of their activities in implementing certain areas of youth policy. This is supported by the fact that a quarter of respondents (24.8%) expressed their ignorance about SYP. In addition, the indicator of this attitude of young Kazakhstanis to youth policy increased by 6.1% compared to 2021 (from 18.7% to 24.8% – note).



At the same time, in terms of the respondents' place of residence, urban youth are less informed in this case than rural youth: 27.3% vs. 21.1%. The cities of Shymkent (36.6%) and Almaty (28.4%) stand out especially here. In the age perspective, the respondents of the younger group of young people (14-18 years old) (34%) most note their ignorance, than the average (19-23 years old) – 19.8% and the older group (24-28 years old) – 20.1%.



The regional perspective demonstrates the next level of ignorance of young Kazakhstan is about the implementation of SYP. The leading positions are occupied by Aktobe (63.7%), Zhambyl (40%), Almaty (30%), Pavlodar (30%) and West Kazakhstan (27.3%) regions.

It is obvious that the state youth policy mainly involves the development and implementation of a set of programs and projects designed to promote the social rights of young people in the fields of education, health, labor and employment, the development of creative potential, the creation of conditions for the broad socialization of youth, the formation of values of patriotism, etc. In this regard, it is important, firstly, to make young citizens aware of relevant programs and projects, and secondly, to participate directly in them.

However, the majority of respondents are those who do not have any information about the implementation of the programs and projects mentioned above. Especially in this regard, stand out: "Zhas Project" (71%), Presidential Youth Personnel Reserve (69%), "Serpin-2050" (64.5%), "Zhas Kasipker" and "Free and Technical Education for All" (59.1% each), "Rental housing without the right to redeem for working youth" (55.1%) and "Youth practice" (53%).

The greatest passive awareness of youth representatives (revealed by choosing the wording of the answer "I know well, but did not participate") refers mainly to such projects and programs within the SYP as "Bolashak" (23.5%), "With a diploma – to the village!" (23.3%), "Zhasyl El" (22.1%) and "Business Roadmap 2020" (19.3%).

Noting the experience of their unsuccessful participation in the programs and projects under consideration (the answer is “I know, I participated and did not pass the competitive selection”), respondents most often mention “Free and technical education for all” (2.2%), “Zhas Project” (1.8%) and the Presidential Youth Personnel Reserve (1.7%).

Finally, most young Kazakhstanis participated in projects and programs “Zhasyl EI” (1.5%), “With a diploma – to the village!” (1.5%), “Rental housing without the right to redeem for working youth” (1.3%) and Free and technical education for all (1.3%).

**TABLE 7.1**  
Distribution of answers to the question «What state programs and projects to support youth have you heard, know about, or participated in?»

State programs and youth projects	Heard something	I know it well, but I didn't participate	I know, participated and passed the competitive selection	I know, I participated and did not pass the competitive selection	I don't know anything, I haven't heard anything
«Youth practice» for graduates of educational organizations	599	292	26	23	1060
«Rental housing without the right to redeem for working youth» within the framework of the «Nurly Zher» program	524	331	26	18	1101
«With a diploma – to the village!» project	617	465	30	24	864
«Zhasyl EI» Project	546	442	29	29	954
Unified Business Support and Development Program «Business Roadmap 2020»	517	385	20	26	1052
Bolashak International Scholarship	621	470	14	25	870
«Zhas kasipker» project	397	302	18	23	1260
Serpin-2050	402	261	17	30	1290
Free technical and vocational education for all	416	334	25	44	1181
«Zhas Project» Youth Corps Development Project	311	214	21	35	1419
Presidential Youth Personnel Reserve	361	210	15	34	1380

*Source: Youth SRC, 2022*

Thus, according to the survey results, the level of participation in youth programs and projects, taking into account the totality of the above responses, does not exceed 3%, which is a very low indicator.

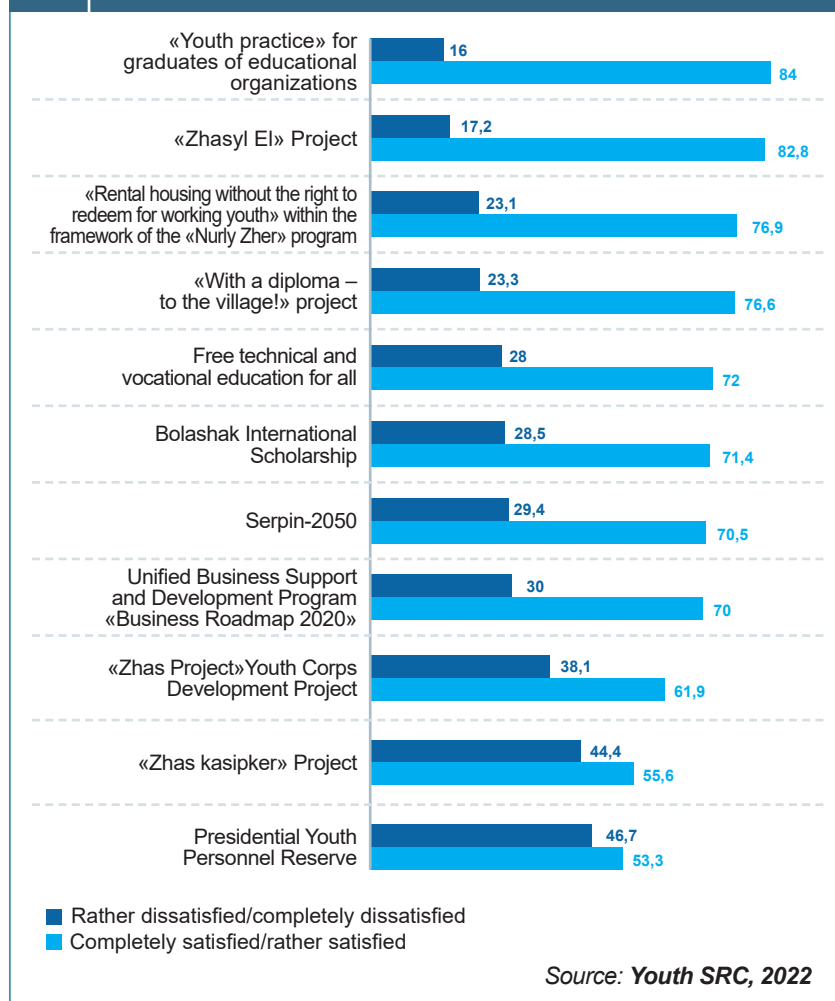
When discussing the level of satisfaction of respondents with the implementation of programs and projects within the framework of SYP, it should be borne in mind the answers of those of them who are more or less aware of the initiatives under consideration and participated in them. The positive result in this case is the prevalence of youth representatives who gave positive answers over those who remained unsatisfied.

The level of satisfaction of young people with participation in government programs and projects varies from 53.3% to 84%. Maximum satisfaction was achieved in the programs and projects “Youth practice” (84%), “Zhasyl EI” (82.8%), “Rental housing without the right to redeem for working youth” (76.9%), “With a diploma - to the village!” (76.6%) and “Free and technical education for all” (72%). The Presidential Youth Personnel Reserve received minimal ratings (53.3%) (Figure 7.3).

Thus, responses of the majority of respondents who took part in the sociological survey of “Youth” SRC confirmed hypothesis put forward about the low degree of satisfaction with the implemented state youth policy due to the low level of awareness about it.

This fact is also confirmed by the assessments of experts in youth policy issues obtained as a result of an expert survey. In particular, speaking positively about youth policy in general, some

**FIGURE 7.3**  
Distribution of answers to the question “If you have participated in any government programs to support youth, how satisfied are you with the services/opportunities provided? (one answer)”



experts evaluate individual projects aimed at working with young people to a greater extent than the entire conceptual part of it. It should also be noted that mainly we are talking about the quality of the content and a sufficient number of relevant projects.

At the same time, the effectiveness and efficiency of the implementation of these projects are questioned. According to experts, despite the “ample opportunities” of youth resource centers, work with young people is less effective at the regional level. Experts also express uncertainty about the real involvement of young people in government projects and programs. According to their estimates, there is a risk that they are disconnected from the real needs and needs of young people. Hence the ambiguity of the evaluation of youth policy, when its content and forms seem unattractive to the youth representatives themselves. All this is complicated by low awareness of current measures and poor coverage of activities aimed at involving young people<sup>95</sup>.

## 7.2. REVIEW OF INTERNATIONAL AND OTHER NON-GOVERNMENTAL RESEARCH PROJECTS TO PROMOTE IMPLEMENTATION OF YOUTH POTENTIAL IN KAZAKHSTAN

The low level of awareness of young citizens of Kazakhstan regarding the state youth policy and their direct participation in projects and programs for its implementation to a certain extent is also confirmed by the results of research on youth issues conducted by various non-governmental organizations and individual experts with the support of international and foreign donor structures.

In particular, it should be noted the sociological study “Generation Z in Kazakhstan: motivation, self-determination, values”, conducted in the cities of Almaty, Taldykorgan and Shymkent, as well as in the Russian city of Izhevsk within the framework of the youth socio-cultural and educational project “Ozgeris YCI”. This project was implemented by the public foundation “COMMUNITIPLUS” with the support of the US Diplomatic Mission in Kazakhstan in 2019-2021. During its implementation, a total of 884 respondents were interviewed through questionnaires and focus group discussions.

Although the topic of the implementation of SYP is not considered in this study, it is interesting to identify moods and attitudes to various issues among the category of young people aged 15-22 years. First of all, the majority of respondents have a weak association of themselves with society and lack of a clear understanding of their role in it. Indicative are, in particular:

<sup>95</sup> Sociological research “Youth of Kazakhstan”. – Astana: Youth SRC, 2022. – 210 p.

1) attribution of values such as “Development of the country” and “Service to society” to the category of “Other” in the position of medium (10 people) and low (16 people) levels of importance, respectively;

2) ignoring public opinion by the majority of respondents (251 people);

3) the low level of commitment of the interviewed young people to such values as civic consciousness, law-abiding and service to society, in terms of their inculcation and upbringing in their children (19 people)<sup>96</sup>.

It is also noteworthy that the majority of respondents name representatives of show business and culture as their idols (133 people). And only a small number of respondents (11 people) these are politicians, including the President of Kazakhstan K. K. Tokayev<sup>97</sup>. In general, the corresponding sympathies of representatives of generation Z give reason to note the apolitical nature inherent in many representatives of this group and their lack of basic knowledge about political processes in their countries. This is especially true for underage respondents (15-17 years old).

At the same time, the results of focus groups conducted within the framework of the project under consideration demonstrate a fairly high level of commitment to civic consciousness among respondents, mainly from among Kazakh youth aged 17-22 years. In the urban section, the aggregate expression of the corresponding responses looks like this:

- 1) Shymkent (43%);
- 2) Taldykorgan (33%);
- 3) Almaty (15%)<sup>98</sup>.

In any case, the respondents interviewed by the researchers of COMUNITIPLUS PF are potential consumers of public services provided as part of the implementation of SYP. In this regard, the main results and conclusions of this study can be used to develop practical recommendations and proposals for the state bodies of Kazakhstan engaged in working with adolescents and youth (MISD, MSHE, etc.).

It should also be noted the opinions of individual reviewers of corresponding analytical report that representatives of generation Z interviewed within the framework of this project are “... young people with a Western worldview and traditional values. They are spinning in the information noise consumed everywhere from different channels (infosharing). Therefore, need for obtaining high-quality and verified information is high, and selection of web resources is also high.”<sup>99</sup> Such an assessment indicates the importance of information and explanatory work carried out on an ongoing basis by authorized state bodies with this category of young people on various aspects of SYP in order to involve them in the process of its implementation.

Another research project “Youth in Kazakhstan: assessment of values, expectations and aspirations” was implemented by conducting a sociological survey of about 1,000 young people aged 14 to 29 in the first half of 2020. The executor of this project was the BISAM Research Center with the support of the Representative Office of the Friedrich Ebert Foundation (FRG) in Kazakhstan.

The results of the study in question, in particular, demonstrate:

1) total majority of respondents have no interest in the field of politics in general (58.3%), including regional and local political agenda (47.3%);

2) refusal of the majority of young people to engage in politics (80%); at the same time, in the context of the respondents’ place of residence, rural youth are slightly more inclined to refuse (66.4%) than urban (60.7%)<sup>100</sup>;

<sup>96</sup> E.S. Karmanova, M.M. Kurmanov, D.Z. Akkozha, A.K. Kaliyeva, A. Valkovsky OZGERIS – Young Community Interventions: Report on a socio-cultural and educational project, 2019-2021. – Almaty: COMUNITIPLUS PF, 2021. – 237 p.

<sup>97</sup> Ibid., 241 p.

<sup>98</sup> Ibid., 253 p.

<sup>99</sup> Ibid., 271 p.

<sup>100</sup> D. Sharipova, S. Beymenbetov Youth in Kazakhstan: assessment of values, expectations, aspirations. – Almaty: Representative office of the Friedrich Ebert Foundation in Kazakhstan, 2021. –66, 68 p.



**KEYWORDS:**  
future city with  
futuristic architecture



3) a relatively high level of respondents' trust in the President of the RK (48.3%), which is more evident among representatives of rural youth (60.1%) than among urban youth (39.5%);

4) the least confidence among young people in courts (37%) and police (36.1%)<sup>101</sup>;

5) high level of paternalism among young citizens. Indicative in this regard are combined opinions of the overwhelming majority of respondents that the Government should take more care of improving the situation of young people (88.4%) and social security of the population (87.9%)<sup>102</sup>.

According to the authors of the analytical report under consideration, "... young people place high demands on the provision of public goods by the state, but they do not want to make their own efforts to achieve social justice and improve living standards<sup>103</sup>". They also draw attention to the fact that "young citizens face violations of their rights and freedoms in various spheres. At the same time, they do not feel that state bodies are trying to solve the problems of young people, and this demonstrates gap between state policies and programs and the expectations of young Kazakhstanis<sup>104</sup>".

Thus, the study conducted by the BISAM Research Center shows a high level of apolitical attitude of young Kazakhstanis, on the one hand, and a high level of their expectations from the state regarding the improvement of their situation, on the other hand. At the same time, despite the implementation of a fairly large number of projects and programs within the framework of the state youth policy, they believe that their needs and interests are not taken into account. However, such a critical attitude towards SYP may be based mainly on the conscious non-participation of youth representatives in the process of its implementation.

### 7.3. INSTITUTIONAL AND LEGISLATIVE SUPPORT OF YOUTH POLICY

Due to a number of objective and subjective factors reflecting the level of development of Kazakh society, state plays a decisive role in the development and implementation of youth policy and regulation of key processes in the youth environment. This area of activity of the state and its bodies is characterized by the following main parameters.

1. The existence of the conceptual foundations of the state youth policy reflecting vision of youth environment of the republic, the main problems of youth and ways to solve them, as well as the principles, directions and mechanisms for the implementation of this policy. In this regard, the Concept of the State youth policy of the Republic of Kazakhstan until 2020 "Kazakhstan 2020: the way to the future", approved by the decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated February 27, 2013, was in effect in the country.

Taking into account the termination of the said document during the regular meeting of the Council for Youth Policy under the President of the Republic of Kazakhstan, held on August 22, 2022 under the chairmanship of State Adviser Ye.T. Karin was tasked with developing a new concept of youth policy. Analytical data of the annual national report "Youth of Kazakhstan", independent sociological research, suggestions and recommendations formed during expert and public discussions will be used for this purpose<sup>105</sup>.

Another serious event in this area was the approval of the "Ultyk Rukhani zhangyru" national project by the decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated October 12, 2021. It is aimed at preserving the national and cultural identity and fulfilling the artistic and creative potential of every citizen of Kazakhstan by stimulating creation of new cultural products with an increase in their quality and diversity, as well as formation of spiritual and moral values among the younger generation. The project is planned for the period from 2021 to 2025.

The direction III "Tauelsizdik urpaktary" of this national project is focused on the development of new opportunities for young people, socialization and employment of this social group and its involvement in socially useful activities. Among the results expected from the implementation of the national project "Ultyk rukhani zhangyru" are:

- raising the awareness of young people about government support measures;
- raising the level of volunteering culture among young people;

---

<sup>101</sup> Ibid., 71 p.

<sup>102</sup> Ibid., 75 p.

<sup>103</sup> Ibid., 74 p.

<sup>104</sup> Ibid., 76 p.

<sup>105</sup> A regular meeting of the Youth Policy Council under the President of the Republic of Kazakhstan was held / Official website of the President of the Republic of Kazakhstan. Date of publication: August 22, 2022 // <https://www.akorda.kz/ru/sostoyalos-ocherednoe-zasedanie-soveta-po-molodezhnoy-politike-pri-prezidente-respubliki-kazahstan-2275454>.

- socialization and reduction of the number of young people of the NEET category;

- creation of conditions for participation of young people in the number of at least 800 thousand people in the housing savings system<sup>106</sup>.

2. Availability of legal bases, including, first of all, the Law of the Republic of Kazakhstan “On State Youth Policy” dated February 9, 2015. At the same time, measures are periodically taken to improve the legal framework of SYP: for example, in 2022, amendments were made to the basic law:

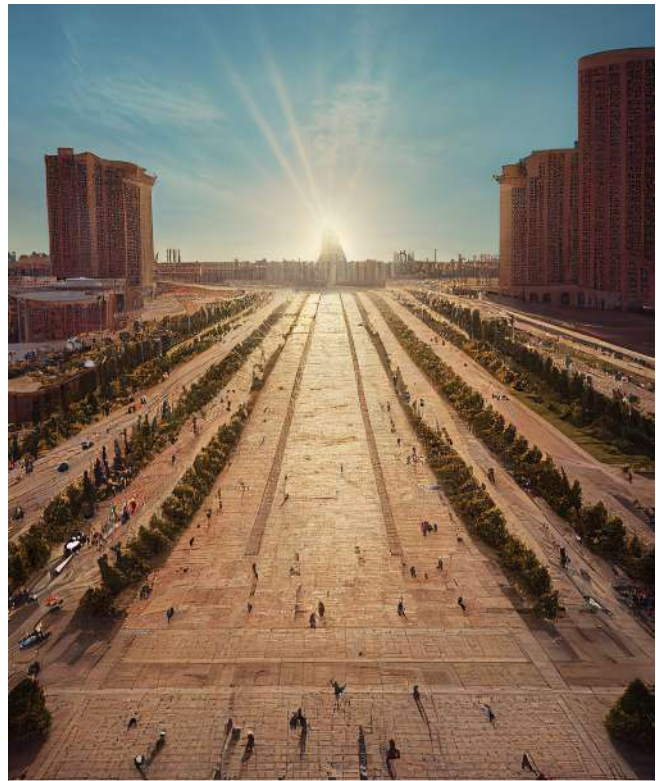
- according to the Law of the Republic of Kazakhstan “On Amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on improving the quality of life of persons with disabilities” dated June 27, 2022. These amendments clarify the activities of social services for young people in the framework of providing psychological, pedagogical, medical, social, legal assistance and counseling, extending it to young citizens who have been treated for alcoholism, drug addiction and substance abuse, as well as have disabilities<sup>107</sup>;

- according to the Law of the Republic of Kazakhstan “On Amendments and additions to some Legislative acts of the Republic of Kazakhstan on volunteer activities, charity, state social order, state order for the implementation of strategic partnership, grants and awards for non-governmental organizations, medicines and social security” dated July 4, 2022.

The amendments provided for by the second of the above-mentioned laws provide for the replacement of the words “formation, implementation” with “formation”<sup>108</sup>. This is due to the need to differentiate the functions and powers of state bodies operating within the framework of SYP, on the one hand, and youth and other non-governmental organizations, on the other hand, in the process of implementing the state social order. As a result, issues of formation, monitoring of the implementation and evaluation of the results of state social order in various areas of SYP remain for the state bodies. Directly, its implementation will be handled exclusively by NGOs.

In addition, by the decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 24, 2021, the draft Law of the Republic of Kazakhstan “On amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on state youth policy” was approved and later submitted to the Majilis of the Parliament. It provides for amendments to the Code of the Republic of Kazakhstan “On the Health of the people and the healthcare system” and the Law of the Republic of Kazakhstan “On State Youth Policy”. The bill was developed in accordance with the instructions of the President of the Republic of Kazakhstan K.K Tokayev, announced by him on January 15, 2021 during a speech at the opening of the first session of the Parliament of the Republic of Kazakhstan of the VII convocation and concerning the introduction of youth development index in Kazakhstan.

This instruction of the Head of State concerns bringing the legislation of Kazakhstan on SYP issues in line with world practice. It should be noted that the Global Youth Development Index was developed with a calculation for 170 countries of the world and has been published under the aus-



<sup>106</sup> On approval of the national project “Ultyk rukhani zhangyru”. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 724 dated October 12, 2021 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000724> .

<sup>107</sup> On amendments and additions to certain legislative acts of the Republic of Kazakhstan on improving the quality of life of persons with disabilities. Law of the Republic of Kazakhstan No. 129-VII ZRK dated June 27, 2022// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000129#z668> .

<sup>108</sup> On amendments and additions to certain legislative acts of the Republic of Kazakhstan on issues of volunteering, charity, state social order, state order for implementation of strategic partnership, grants and awards for non-governmental organizations, medicines and social security. Law of the Republic of Kazakhstan No. 134-VII ZRK dated July 4, 2022 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000134#z229>

pices of the UN since September 2013. It includes the following five criteria – education, health and well-being, employment, political participation and civic participation. In turn, these criteria consist of fifteen indicators. When calculating the index, data from national statistical agencies and the UN and World Bank databases are used<sup>109</sup>.

According to the draft law under consideration, the Youth Development Index is a composite index for analyzing the implemented state youth policy and the level of youth development in the main seven areas: education, health and well-being, employment and opportunities, political participation, civic participation, leisure and security. The rules for the introduction and application of this index are approved by the authorized body. On their basis, local executive bodies of regions, districts, the capital, cities of republican and regional significance ensure implementation of measures to implement the index<sup>110</sup>.

In addition, this bill:

- introduces the concept of “NEET category youth”, denoting young citizens who are not covered by education and employment;
- imposes on the authorized state body in the field of interethnic relations the obligation to conduct explanatory work among young people to strengthen interethnic harmony and tolerance;
- includes among the state bodies responsible for the implementation of SYP, local executive bodies of districts and cities of regional significance and determines their competence in this direction;
- expands the activities of youth resource centers. Their competence, in particular, will include implementation of projects and programs aimed at the personal and social development of young people, informing young people about reproductive health issues and organizing non-formal education and work of youth labor groups.

On September 28, 2022, the draft Law of the Republic of Kazakhstan “On amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on state youth policy” was considered at the plenary session of the Majilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan and adopted by deputies in the first reading<sup>111</sup>.

At the legislative level, the issue of improving the 30% quota for women and young people aged 18-28 in the electoral party lists was also resolved. This quota was introduced on behalf of the Head of State through the adoption of the Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan “On amendments to the Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan “On Elections in the Republic of Kazakhstan” dated May 25, 2020. At the same time, it was used in practice during the elections of deputies of the Majilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan and maslikhats of all levels, held on January 10, 2021.

In his Message to the People of Kazakhstan “Unity of the people and systemic reforms – a solid foundation for the prosperity of the country”, announced on September 1, 2021, the President of the Republic of Kazakhstan K.K. Tokayev called for the legislative consolidation of the norm on the mandatory accounting of the 30% quota for women and youth representatives in electoral party lists when distributing deputy mandates in accordance with the results of parliamentary and local elections. He justified his proposal on this occasion by the fact that this quota was not properly reflected in the final compositions of deputies of the Mazhilis of the Parliament and maslikhats of all levels. In addition, the Head of State proposed to expand the list of quota categories of citizens to include people with special needs<sup>112</sup>.

As part of the execution of this order of the President of the Republic of Kazakhstan, the Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan “On amendments and additions to some Constitutional Laws of the Republic of Kazakhstan” and the Law of the Republic of Kazakhstan “On amendments to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan” were developed and adopted on February

<sup>109</sup> Kazakhstan Youth Well-being Index and summary report on the results of national online consultations with the Kazakhstan youth (April 2014) / Official website of the United Nations Children’s Fund (UNICEF) // ([https://www.unicef.org/kazakhstan/media/436/file/Publication %20.pdf](https://www.unicef.org/kazakhstan/media/436/file/Publication%20.pdf)).

<sup>110</sup> On the draft Law of the Republic of Kazakhstan “On amendments and additions to certain legislative acts of the Republic of Kazakhstan on issues of state youth policy. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 925 dated December 24, 2021 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000925> .

<sup>111</sup> Control over prices will be assigned to MTI, there will be twice as many young people – majilismen approved a number of bills / Official website of the Majilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan. Date of publication: September 28, 2022 // <http://www.parlam.kz/ru/mazhilis/news-details/id49740/1/1> .

<sup>112</sup> Message of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan “Unity of the people and systemic reforms are a solid foundation for prosperity of the country” / Official website of the President of the Republic of Kazakhstan. Publication date: September 1, 2021. // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>.

7, 2022. The amendments introduced by the first of them to the Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan “On Elections in the Republic of Kazakhstan” establish that when distributing deputy mandates, the number of women, persons under the age of 29, and persons with disabilities should be at least 30% of the total number of deputy mandates received by the party<sup>113</sup>.

It is obvious that the measure under consideration will increase the level of representation of young people in the composition of the deputy corps of the Majilis of the Parliament and maslikhats of all levels. This is especially relevant in connection with the announcement by the President of the Republic of Kazakhstan in his Message to the People of Kazakhstan dated September 1, 2022, “A just state. One nation. A prosperous Society” of holding early elections to these representative authorities in the first half of 2023.


3.1. Central and local executive bodies responsible for various areas of youth policy. The authorized body in this area is the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan. The relevant issues are directly dealt with by the Youth and Family Affairs Committee, which is part of its structure. In addition, a total of 10 ministries are engaged in various aspects of the implementation of SYP at the republican level.

3.2. Consultative and advisory bodies at the central, regional and local levels represented by the Youth Policy Council under the President of the Republic of Kazakhstan and Youth Affairs Councils under akimats of regions, districts, cities of republican and regional significance and capital of the republic, respectively. The total number of such regional and local councils in Kazakhstan is 218.

On March 4, 2022, the new composition of the Youth Policy Council under the President of the Republic of Kazakhstan was approved. It included public activists, young scientists, entrepreneurs, representatives of regions, rural and creative youth, holders of the “Tauelsizdik Urpaktary” grant, members of the Presidential Youth Personnel Reserve and leaders of youth organizations in the number of 28 people. It is expected that this body will become an effective platform for the systematic promotion of the youth agenda and a comprehensive solution to the problems of Kazakhstan’s youth<sup>114</sup>.

In order to increase the level of participation of subordinate bodies in the implementation of SYP, a working group on improving the activities of regional youth policy councils under akims of the regions was established under auspices of the Committee on Youth and Family Affairs of the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan. Based on the results of its first meeting, held on September 26, 2022, Youth SRC presented recommendations on revising the provisions of these bodies with designation of publicity, transparency, gender and inclusiveness as priorities in their activities<sup>115</sup>. In addition, in the near future it is necessary to create youth councils under akimats of the regions of Abai, Zhetysu and Ulytau, formed in May 2022.

3.3. Youth resource centers. Currently, their number is 228, including regional – 14, in cities of republican significance – 3, urban – 39 and district – 175<sup>116</sup> (Table 7.1).

 <b>TABLE 7.2</b> <i>Number of youth resource centers and their employees by region</i>			
No	Region, city	Number of YRC	Staffing of the YRC
1	Akmola region	20	139
2	Aktobe region	14	144
3	Almaty region	21	146
4	Atyrau region	8	116
5	East Kazakhstan region	20	230
6	Zhambyl region	13	423
7	West Kazakhstan region	14	269

<sup>113</sup> On amendments and additions to certain constitutional laws of the Republic of Kazakhstan. Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan No. 105-VII ZRK dated February 7, 2022 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000105#z6> .

<sup>114</sup> New composition of the Youth Policy Council under the President of the Republic of Kazakhstan has been approved / Kazinform. Date of publication: March 4, 2022 // [https://www.inform.kz/ru/utverzhdnen-novyy-sostav-soveta-po-molodezhnoy-politike-pri-prezidente-respubliki-kazahstan\\_a3907344](https://www.inform.kz/ru/utverzhdnen-novyy-sostav-soveta-po-molodezhnoy-politike-pri-prezidente-respubliki-kazahstan_a3907344).

<sup>115</sup> Regional Youth Policy Councils / Official website of the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan. Date of publication: September 26, 2022 // <https://www.gov.kz/memleket/entities/fam/press/news/details/430953?lang=ru>.

<sup>116</sup> Youth Policy / Official website of the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan // <https://www.gov.kz/memleket/entities/fam/activities/1955?lang=ru>.

<b>№</b>	<b>Region, city</b>	<b>Number of YRC</b>	<b>Staffing of the YRC</b>
8	Karagandy region	19	217
9	Kostanay region	20	121
10	Kyzylorda region	10	133
11	Mangystau region	8	161
12	Pavlodar region	13	195
13	North Kazakhstan region	15	85
14	Turkestan region	18	421
15	Astana	1	25
16	Almaty	9	26
17	Shymkent	5	66
<b>Total number</b>		<b>228</b>	<b>2 915</b>

*Source: Youth SRC, 2022*

4. Implementation by various state bodies of programs and projects aimed at solving housing, social, educational and other issues of youth. Including “Bolashak”, “Zhasyl EI”, “Youth practice”, “Serpín-2050”, “With a diploma – to the village!”, etc.

A special place among them is occupied by the Presidential Youth Personnel Reserve, aimed at recruiting personnel for senior positions in the public administration system and the quasi-public sector. According to the results of the selection conducted in 2019 and 2021, 350 people entered it. According to the Agency of the Republic of Kazakhstan for Civil Service Affairs, 245 reservists are currently employed. Of these, 120 people have been appointed to central state bodies, 42 to local ones, 47 to national companies, and 36 to non-governmental organizations<sup>117</sup>.

In his speech “Lessons of the Tragic January: unity of society is a guarantee of independence”, announced on January 11, 2022 at the plenary session of the Majilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, the President of the Republic of Kazakhstan K.K. Tokayev announced continuation of the practice of attracting new managerial personnel within the Presidential Youth Personnel Reserve.

5. Scientific support for the implementation of the state youth policy, primarily through Youth Scientific Research Center.

To date, Center is the only institute in the country that studies social well-being and key trends of Kazakhstani youth on a systematic basis.

For ten years, the Center has been cooperating with a number of Kazakhstani experts in various fields affecting such aspects of the life of young people as demographic processes, health, education and science, labor and employment, civic and political participation, etc.

6. Introduction since 2013 of the practice of developing and presenting the annual national report “Youth of Kazakhstan” by the Government of the Republic of Kazakhstan. In 2015, the Law of the Republic of Kazakhstan “On State Youth Policy” defined the special status of the National Report “Youth of Kazakhstan” as a document that contains an analysis of the implementation of the state youth policy and recommendations for its improvement.

7. Involvement of youth organizations in the process of implementing the state youth policy at different levels.

According to the MISD, at the beginning of 2022, 547 youth organizations were operating in Kazakhstan. At the same time, 432 of them fulfilled the legally established requirement for non-governmental organizations to submit annual reports on their activities to the specified state agency in 2021. This circumstance testifies to the formal existence of a large number of youth NGOs without conducting permanent activities. Many organizations in this category are also characterized by the lack of systematic information work, including maintaining their own websites and accounts in popular social networks.

With all this in mind, youth public organizations seem to be an insufficiently effective partner of the state in working in the youth environment. In addition, according to the results of a sociological study of Youth SRC, the majority of young citizens do not participate in the work of relevant organizations (60.7%).

<sup>117</sup> T. Koretskaya, Ambitious Professionals – Green Light / Yukinform. Date of publication: August 31, 2022 // <https://yujanka.kz/ambitsioznym-professionalam-zelenyj-svet>.

In order to help overcome the above critical aspects, the MISD RK, in particular, has created a new discussion platform with the participation of heads of leading youth organizations in Kazakhstan. Its first meeting with the participation of Vice Minister A. S. Danilov was held on February 23, 2022 and was devoted to changing individual approaches in the implementation of SYP and creating effective mechanisms for interaction between state bodies and public organizations in the regions<sup>118</sup>.

Thus, the key mechanisms for the implementation of the state youth policy have their strengths and weaknesses. At the same time, factor of the presence of the latter encourages development and adoption of new measures in the interests of improving SYP. It seems that a positive solution of the relevant tasks will be facilitated by an already built and working system of interaction between interested state and non-state structures.

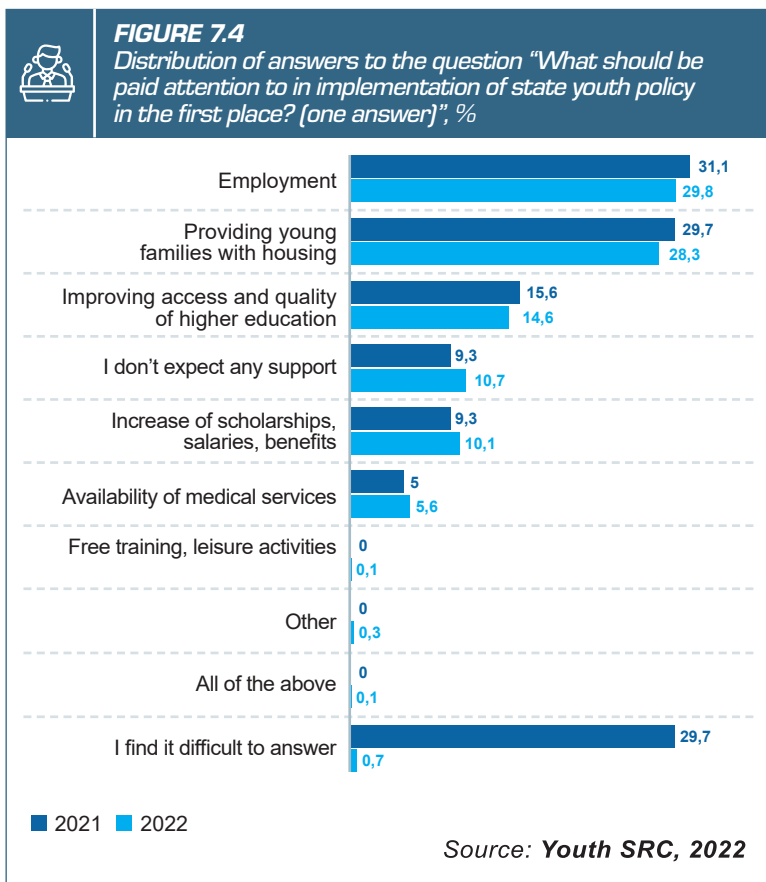
#### 7.4. OPTIONS FOR DEVELOPMENT OF SOCIAL PROCESSES AND ROLE OF YOUTH

Currently conducted by the President of the RK K.K. Tokayev’s official policy course on reforming the country’s political system promotes the expansion of conditions and opportunities for interested citizens and civil society institutions to participate in the socio-political life of Kazakhstan and management of the affairs of society and state at different levels. This is especially evident in the electoral process of Kazakhstan in connection with:

- introduction of direct election of akims of cities of regional significance and rural settlements by the local population from 2021. At the same time, citizens over the age of 25 can run for this position;
- transition to a mixed electoral system for the election of deputies of the Majilis of Parliament and maslikhats of regions, cities of republican significance and the capital;
- transition to a majority electoral system for the election of deputies of maslikhats of districts and cities of regional significance;
- introduction of direct election of akims of districts and cities of regional significance from 2024;
- the forthcoming creation, as part of the reform of system of local self-government in cities of regional significance and rural settlements, of representative bodies - kenes, whose members will be elected by citizens.

All this encourages Kazakhstanis to actively participate in the electoral process with the use of their passive electoral right through nomination (independently or through public associations) to various elected public positions.

In these conditions, youth organizations of various levels (republican, regional, local), capable of nominating and supporting their candidates for certain elective positions, can play an important role. In turn, this can increase their attractiveness in the eyes of the target audience and, as a result, increase their ranks at the expense of new members. At the same time, for this purpose, relevant organizations should intensify their work with young people, especially through the information line.



<sup>118</sup> A new platform for interaction with youth organizations has been created in MISD / Official website of the Ministry of Information and Social Development of RK. Date of publication: February 23, 2022 // <https://www.gov.kz/memleket/entities/fam/press/news/details/331500?lang=ru>.

A possible increase in the level of participation of young citizens in socio-political processes can also encourage them to unite with each other and create new youth organizations.

The initiatives of the President of the Republic of Kazakhstan K.K. Tokayev can also affect relations between youth and state in the near future. K.K. Tokayev on the development of human capital, announced by him on September 1, 2022 in the Address to the People of Kazakhstan “A fair state. One nation. Prosperous society.” This, in particular:

- deduction of 50% of the annual investment income of the National Fund of the Republic of Kazakhstan to special savings accounts of children up to the age of 18. This measure will be implemented from 2024. The recipients will be able to use the accumulated funds exclusively for the purchase of housing and/or education;

- allocation of educational grants to applicants, which, depending on the results of the UNT and other indicators, will be differentiated in size – from 30 to 100%, as well as the provision of preferential loans for training at 2-3% per annum<sup>119</sup>.

It is expected that the implementation of these and other social initiatives of the state will contribute to increasing the level of confidence in it from representatives of different categories of Kazakh youth.

These factors are also complemented by the sharp increase in rental housing prices observed since September 2022 in large cities of Kazakhstan due to large migration flows to the republic from Russia. This particularly affects the interests of university and college students who have arrived in the respective cities from other localities to study. In this regard, additional expectations and requirements may be formed among young people in relation to the state related to the strengthening of regulation of migration processes and rental housing market.

Under these conditions, the critical aspects discussed above in the process of implementing the state youth policy can become indirect factors of the negative attitude of young citizens to certain decisions and actions of the state. In addition, the participation of youth representatives in various protest actions, activities of criminal structures or destructive religious organizations is a de facto alternative to their non-participation in state programs and projects due to ignorance about them.

Thus, preventing a possible deterioration of the situation in relations between youth and state requires an increase in the level of effectiveness of the implementation of SYP in all its areas.

According to the results of the sociological research of Youth SRC, majority of young Kazakhstani expect the state to positively address such issues as employment (29.8%), providing housing for young families (28.3%) and improving the availability and quality of higher education (14.6%).

From a regional perspective, the first of these issues is especially relevant among residents of Aktobe (92.3%), Zhambyl (40.8%) and Turkestan (37.5%) regions. Housing issues are of particular concern to respondents from North Kazakhstan (46.2%), Akmola (37.8%) and Zhambyl (37.7%) regions. As for improving the accessibility and quality of higher education, the youth from Atyrau region (35.2%) and Almaty city (21.1%) are most puzzled by these issues.

It follows from all this that most of the Kazakh youth are interested in the implementation of the state youth policy as one of the key factors in meeting their interests and needs, especially socio-economic ones. At the same time, young citizens themselves, for one reason or another, do not take any part in this process. Therefore, the manifestation on their part of any criticism of state bodies and their officials engaged in activities within certain areas of SYP is very often due to their ignorance of the specifics of this activity.

In this regard, key task of the state and its bodies involved in the implementation of SYP is to attract as many young people as possible to participate in this process in the forms permissible by the current legislation of Kazakhstan. This is especially true of government programs and projects in support of the social group in question. It is important that young people feel like a full-fledged subject of SYP and have access to all the mechanisms for its implementation.

---

<sup>119</sup> Message of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan “A fair state. One nation. Prosperous Society” / Official website of the President of the Republic of Kazakhstan Publication date: September 1, 2022. // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>.

## CONCLUSION

In 2022, Kazakhstan entered a new stage of development characterized by the need for political modernization and structural economic transformations. In thirty years of independence, the country has carried out large-scale reforms that have strengthened democratic legal procedures, increased volume of the domestic economy by 2.5 times in real terms, and GDP per capita by more than 13 times in dollar terms, which provided Kazakhstan with absolute leadership in Central Asia. Over three decades, the national economy has overcome a number of challenges and global crises, eventually becoming a full participant in the global economic system.

At the same time, current geopolitical situation dictates the requirement for further progress to improve stability and competitiveness of the national economy continuously. A strategic investment in the country's future is a development of human capital, in particular, young people, who account for a significant part of the Kazakhstan population. Today, 19.5 million people live in the republic, including over 3.8 million young citizens. Every fifth resident of the republic is a young man aged 14 to 29 years. The age range defining youth is fixed by current version of the Law «On State Youth Policy».

As part of the public discussion, as well as during meetings of the National Council of Public Trust and the Parliament of the Republic of Kazakhstan, issue on raising the upper age threshold determining the category of youth to 35 years from the current 29 years was worked out. With this method of calculation, number of young people will grow up to 6 million Kazakhstan citizens. Therefore, every third resident of the country will be classified as youth.

Increase in the age range of young people is a global trend due to increase in average life expectancy and makes it possible to expand access for a significant proportion of the population to various social elevators and increase their corresponding load as well.

Political modernization of the republic is a priority within the framework of a creation of Fair Kazakhstan outlined in the Address of the Head of State, Kassym-Jomart Tokayev, to the people. Beginning of the reform of existing power institutions was initiated by holding a national referendum on amending the Constitution.

Young Kazakhstan citizens in general are quite actively interested in both political life of our country and the processes taking place in neighboring countries. Based on the research by Youth SRC, every tenth young Kazakhstan citizen has been involved in various forms of activism at least once during the year – from participation in public discussions to collecting humanitarian aid and environmental actions. 20.6% of the young persons surveyed show interest in politics only during high-profile events, and 17.8% are involved in volunteer activities periodically.

In general, young generation did not feel (55.8%) the impact of consequences of the Russian-Ukrainian conflict. At the same time, youth activism is mainly expressed in digital forms of participation, such as writing political articles or blogs, as well as distributing and consuming politically engaged content on social networks and holding political actions. Information exchange on the Internet and social media is a main source of communication and self-expression for Kazakh youth. 43.0% of respondents call doomscrolling among bad habits. A conscious approach to information perception is demonstrated by 27.8% of Kazakhstan citizens who double-check information posted on social media, forums and blogs, as well as on other resources. It is noteworthy that 47.1% of young people surveyed express their willingness to participate in protest actions in the region due to rising prices for food, medicines and utilities.

Youth in Kazakhstan make extensive use of possibilities of the Internet and social networks for integration in modern society. In general, when looking for a job, young persons focus on material wealth (62.0%) and successfully use networking for employment (26.0%). Respondents note mobility as a popular modern trend, while more than half of young people (62.5%) plan to stay in Kazakhstan.

To get a complete picture, as well as to study trends and changes in the youth environment, Youth SRC publishes the «Youth of Kazakhstan» National Report annually, which is a comprehensive scientific work. As the analysis showed, positive results have been achieved in many spheres of life over the years of independence. For example, young persons have become more attentive to their health, adhere to healthy lifestyle, play sports, and are motivated to engage in informal self-education as well.

However, many issues remain unresolved. In particular, there are negative trends in socio-economic provision of young people: more than half of the respondents do not have opportunity to make savings at the current level of family income. Moreover, despite the large number of national projects in the field of youth policy, there is a low awareness of these projects among young people and their low representativeness in them. This paradox signals the one-sided, incomplete and fragmented nature of projects, they focus more on social support rather than on creating conditions for youth development.

At the same time, there is no single «umbrella» document on youth policy. The last strategic document («Kazakhstan 2020: Way to the Future» Concept of the State Youth Policy) functioned until 2020. Therefore, a new Concept of Youth Policy is being developed in order to create a comprehensive youth policy program that takes into account current global trends and the needs of young people.



# RECOMMENDATIONS

## CHAPTER 1. DEMOGRAPHICS

**1. The Ministry of Information and Social Development of the RK** is recommended to revive the work of the family institution in order to reduce divorce in the early stages of marriage, as well as the formation of family culture values, adhering to the national tradition and image of a successful young family. This direction should include such activities as the promotion of family life, the values of fatherhood and motherhood, assistance in the creation of a mother-in-law and daughter-in-law school. It was recommended to create favorable conditions for young families to increase the birth rate and to develop a national project to support young families with many children. The successful implementation of this comprehensive measure should lead to an annual reduction in the number of divorces among young people.

**2. The Ministry of Health of the RK** is recommended to develop and implement a project to increase the availability of medical services for young people, regardless of their place of residence, gender, cultural and ethnic characteristics, health status, migration status. As part of a comprehensive measure, it is recommended to work out the issue of increasing the number and quality of youth centers, especially in rural areas, to strengthen the promotion of a healthy lifestyle, to provide comprehensive medical and psychological services to adolescents and young people. When developing and implementing measures to reduce mortality among young people, it is necessary to focus on its causes, dangerous behavioral factors (excessive use of alcohol, drugs, tobacco). It is necessary to support the development of a vital statistics system, electronic resources, in order to ensure full registration of deaths among young people, confirmed diagnosis of the causes of death among young people. As an indicator of the successful implementation of this set of measures, it is recommended to take a decrease in mortality from various diseases among young people and the creation of a unified information and statistical database for young people.

**3. The National Bureau of Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the RK** is recommended to create a system for monitoring factors affecting demographic processes (the return of candidacies, the COVID-19 pandemic, climate change, military conflicts, the geopolitical situation, income inequality, etc.) and statistical databases and provide access to them. As an indicator of the success of this recommendation, it is recommended that the annual compendium of youth statistics should be updated.

**4. The Ministry of Science and Higher Education of the RK** is recommended to develop academic mobility and develop a professional standard “demographer” through a system of grant support for students, masters, doctoral students and scientists in the development of demographic knowledge. It is recommended to create a database of demographers and experts to provide advice and develop practical recommendations in the field of scientific and organizational support for demographic and migration policy among young people. Also, in order to reduce the migration flow of young people and solve social problems, it is recommended to plan the placement of technical, professional and post-secondary educational organizations and universities in the regions, and not in large cities, in accordance with the real needs of the labor market and in accordance with the economic development of the regions. For students with families, it is recommended to create such conditions as a distance learning format, the provision of a hostel (if one of the spouses is a student), the creation of children’s institutions at universities with the participation of student teachers as seniority and volunteer experience. As an indicator, one can take a decrease in the imbalance of settlements and the emergence of young demographic specialists at the expense of young people leaving for cities in order to receive higher and professional education.

**5. The Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the RK** is recommended to develop measures aimed at solving the problems of productive employment, unemployment among young people, especially in rural areas, in the field of social policy. As an indicator, it is recommended to take a decrease in the imbalance of internal migration of young people in the labor sphere, a decrease in unemployment among rural youth.

**6. The Ministry of Health of the RK and the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the RK, the Ministry of Science and Higher Education of the RK**, as well as interested central state and local executive bodies in the development of documents for the state planning system, are recommended to use the results of predictive studies, scientific and academic research, and also apply “evidentiary principle”.

## CHAPTER 2. HEALTH

1. **The Ministry of Health of the RK** is recommended to create a single permanent electronic database on all youth health indicators in 2023 in order to monitor and study the main indicators of youth health, and also taking into account the fact that the upper age of youth has increased to 35 years.

2. **The Ministry of Healthcare of the RK** together with **the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, the Prosecutor General's Office of the RK** is recommended to conduct in-depth research on study and analysis of the causes of youth mortality from external factors such as poisoning, injuries, suicides, accidents and prepare an analytical report in 2023.

3. **The Ministry of Healthcare of the RK** together with **the Ministry of Internal Affairs of the RK, the Ministry of Information and Social Development of the RK, the Prosecutor General's Office of the RK** is recommended to study the problems of drug addiction among young people and prepare an analytical report in 2023.

4. **The Ministry of Health of the RK** together with **the Ministry of Internal Affairs of the RK, the Ministry of Education of the RK, the Ministry of Science and Higher Education of the RK** is recommended to create a working group in 2023 to introduce a culture of contacting psychologists, as well as to provide anonymous vouchers for psychological services to those in need among students prone to suicide and it is also recommended to develop medium and long-term plans for the prevention of suicidal behavior.

5. **The Ministry of Healthcare of the RK** together with **the Ministry of Information and Social Development of the RK**, is recommended to develop a specific algorithm for interaction of Youth Health Centers and Youth Resource Centers and to prepare a manual for employees of these centers in 2023.

6. **The Ministry of Culture and Sports of the RK** together with **the Ministry of Healthcare of the RK, the Ministry of Education of the RK, the Ministry of Science and Higher Education of the RK** is recommended to develop a comprehensive plan to improve sports infrastructure for young people and to and prepare a roadmap for 7 years.

## CHAPTER 3. EDUCATION AND SCIENCE

1. It is important for **the Ministry of Education of the RK** and local executive bodies to synchronize plans for construction and commissioning of new educational facilities with forecasts of demographic changes in regions of the country in order to overcome imbalances in development of the network of secondary education organizations and gradual elimination of shortage of student places. Thus, it is recommended to develop a roadmap to solve this problem.

2. **The Ministry of Education of the RK, the Ministry of Culture and Sports of the RK** and local executive bodies are recommended to intensify work to strengthen material and technical base of secondary education organizations, small schools, mainly in rural areas in order to equalize educational opportunities of urban and rural youth and reduce the gap in quality of secondary education ultimately between these two categories of youth. It is particularly important to include the following tasks for work in this area: to bring number of buildings in critical condition to zero, reduce the number of schools with solid fuel heating by 50%, equip schools with toilets inside the building that meet sanitary standards, ensure availability of gyms and equipment, canteens and buffets in all schools of the country. It is also necessary to improve material and technical base of additional education organizations in the system of secondary education, culture and sports.

3. **The Ministry of Education of the RK** together with **the Ministry of Internal Affairs of the RK** and **Ministry of Emergency Situations of the RK**, is recommended to ensure safe conditions for children and youth to stay in educational institutions, carry out preventive measures to prevent the facts of violence, bullying, etc.

4. **Ministry of Education of the RK** and regional education departments are invited to pay particular attention to equipping general education schools that accept children with SEN by special equipment to provide high-quality educational material and reduce differentiation in access between students, as well as to analyze the required and missing equipment, special equipment in general education schools that accept children with SEN, form a budget for its acquisition.

5. In the context of shortage of teachers working with children and youth with SEN especially in rural areas, **Ministry of Education of the RK** and regional education departments are invited to send

consolidated applications to universities twice a year for future formation of the state educational order and grants of LEB by specialties (defectologists, oligophrenopedagogues, speech therapists, etc.).

**6. The Ministry of Education of the RK together with the Ministry of Healthcare of the RK** should provide teachers with wider access to advanced training and retraining courses, taking into account the fact that there is still a need for specialized teachers with skills to work with children and youth with SEN.

**7. The Ministry of Education of the RK together with the Ministry of Digital Development, Innovation and Aerospace Industry of the RK** and regional education departments can help to increase the current low level of functional and infocommunication literacy among children and youth, especially in rural areas, by using such measures as: within two years, provide schools, TVE organizations with computer equipment with connection to the Internet at a speed that allows to carry out educational process freely. In this direction, potential of PPPs should be particularly widely used, providing for measures to stimulate the private sector.

**8.** It is important for **the Ministry of Education of the RK together with the Ministry of Higher Education and Science of the RK** to work out the issue on expanding access for rural youth to learn English, taking into account differences in competencies of urban and rural school youth in English and other foreign languages.

**9. Regional education departments** together with **regional departments of culture and sports**, are recommended to expand the range of additional education services provided at the rural schools and cultural centers in order to ensure wider access to additional education for rural youth.

**10. The Ministry of Education of the RK together with the Ministry of Higher Education and Science of the RK, Ministry of Industry and Infrastructural Development of the RK, Ministry of National Economy of the RK**, is required to correlate profiles of TVE organizations in the regions with specialization of a region in order to equalize territorial imbalances in distribution of the network of TVE organizations. Work of enterprises in the region according to profile of activities of TVE organizations contributes to the more active development of dual training, as well as to containment of outflow of local youth to major cities of the country.

**11.** It would be useful for **the Ministry of Information and Social Development of the RK together with the Ministry of Higher Education and Science of the RK, Agency for Regulation and Development of the Financial Market of the RK, Ministry of Justice of the RK, Ministry of Internal Affairs of the RK** and other interested state bodies, to intensify work on popularization of non-formal education among children, youth and adults in order to overcome the deficit of important functional competencies (financial, digital, linguistic, legal, etc.) and develop evaluation criteria.

**12.** It is advisable for **the Ministry of Education of the RK together with the Ministry of Higher Education and Science of the RK, Ministry of Industry and Infrastructural Development of the RK, Ministry of National Economy of the RK**, to regulate distribution of the network of R&D organizations, taking into account the specialization of regions, in order to equalize regional disparities in infrastructural development of science. This will balance pace of technological development of the regions, reduce the barriers preventing influx of young people into science.

**13.** It is important for **the Ministry of Education of the RK together with the Ministry of Higher Education and Science of the RK, Ministry of Labor and Social Protection of the RK, Ministry of Industry and Infrastructural Development of the RK, Ministry of National Economy of the RK** to take into account demographic changes in structure of the contingent of R&D organizations when forming a state order for training scientific personnel in order to ensure smooth replacement of scientific personnel leaving for natural reasons. In addition, to reduce the outflow of young researchers, it is important to increase base salary and expand the item of expenses for remuneration of researchers in structure of R&D costs.

**14. The Ministry of Higher Education and Science of the RK** should study carefully the reasons for low protection rates based on the results of postgraduate studies of young people and submit a public report. Lack of measures in this direction is already causing economic damage to the state today: weak effect from the financial resources spent on training scientific personnel; weak dynamics of filling scientific personnel aged over 55 years by young people.

**15.** It seems promising for **the Ministry of Higher Education and Science of the RK, Ministry of Education of the RK together with the Ministry of Information and Social Development of the RK and National Commission for Women's Affairs, Family and Demographic Policy under the President of the RK**, to conduct an information campaign to popularize teaching professions among men and

engineering, technical professions among women through social media platforms in order to overcome gender segregation in education and science.

## CHAPTER 4. SOCIAL AND ECONOMIC SITUATION

**1. The Ministry of Digital Development, Innovation and Aerospace Industry of the RK** together with local executive bodies, is recommended to accelerate work on providing remote rural settlements with high-speed Internet access. To reduce the gap in well-being of urban and rural youth, which exists despite the efforts made in Kazakhstan to implement a targeted policy in the field of social protection of youth, it seems promising to use opportunities of digitalization.

**2. The Agency for Strategic Planning and Reforms of the RK** is recommended to conduct an integrated assessment of effectiveness of measures aimed at ensuring youth employment. Taking into account the fact that well-being of young people is possible only if two interrelated factors – provision of quality education and effective employment – are implemented, main areas of youth support that have not changed in Kazakhstan for more than twenty years need to be updated, on the one hand, and a comprehensive assessment of effectiveness of the measures taken is required, on the other hand.

**3. The Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan** together with **the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, Ministry of Labor and Social Protection of the Republic of Kazakhstan** is recommended to revise the list of specialties for which state grants are provided every three years, due to the fact that the labor market is constantly replenished with new and in-demand professions. At the same time, it is important to take into account that a basis of future professions is determined and will be determined by digitalization, which is being introduced into all spheres of activity today, but socially significant professions (doctors, teachers) will remain in demand provided that their representatives constantly improve their skills and adapt them to changing conditions.

**4.** It is advisable for **the Ministry of National Economy of the RK** and **the Ministry of Finance of the RK** to introduce mechanisms into the budget planning system that allow accepting the needs of different categories of the population. This work may be carried out in several stages. There are already prerequisites in the country. It can be started with full implementation of the budget for children, which is provided within the framework of the Child Well-Being Index of Kazakhstan. Despite the annual increase in funding of social sphere, insufficient financial support for education is one of the main factors for Kazakhstan's lagging behind other countries in international rankings. In addition, this problem affects the quality of future labor market resources. In this regard, it is necessary to review measures to increase the amount of state funding for primary, secondary and higher education in order to improve skills of young people. International experts note that this goal may be achieved by redistributing funding from other policy areas, increasing additional tax revenues and employer contributions.

**5.** It seems promising for **the Ministry of National Economy of the RK** and **the Ministry of Finance of the RK** to work on introduction and systematic implementation of gender analysis in planning and distribution of the state budget for timely identification of needs of different categories of youth, as well as to increase efficiency of resource allocation, taking into account the principles of inclusive development.

## CHAPTER 5. CIVIC AND POLITICAL PARTICIPATION

**1. The Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the RK**, local executive bodies are recommended to review existing and develop additional measures to improve the socio-economic situation and social well-being of young people. It is also proposed to consider possibility of working with employers to timely increase the level of employees' salaries, taking into account inflation, with a performance indicator in growth of the average salary of young workers by region.

**2. The Agency for Regulation and Development of the Financial Market of the RK** together with **second-tier banks**, is recommended to consider mechanisms for possible reduction of the existing credit burden of young people in order to ease their socio-economic situation with a performance indicator to reduce the burden of credit debt of young Kazakhstan citizens.

**3. The Agency for Regulation and Development of the Financial Market of the RK** together with second-tier banks, is recommended to work to improve financial literacy among young people in order to prevent young persons from inadvertently falling into a situation of rapidly growing debts towards microcredit organizations (quick loans) with a performance indicator to reduce the number of young people using quick loans on short-term periods, with a high interest rate.

**4. The Ministry of Science and Higher Education of the RK and the Ministry of Education of the RK** are recommended to encourage development and implementation of training courses, additional classes by educational institutions of secondary and higher education on development of logic and critical thinking among young persons, popularization of checking information sources and opinions on political and socio-economic issues with a performance indicator on number of students and schoolchildren attending classes on development of logic and critical thinking.

**5.** It is important for **the Ministry of Information and Social Development of the RK** to conduct regular monitoring of authorities that youth listens to when receiving information about politics and evaluating political events (by popularity, based on sociological surveys and other data), with a performance indicator on availability of constantly updated information about people authoritative for young generation and information sources.

**6. The Agency for Civil Service Affairs of the RK** is recommended to strengthen work on attracting talented young people to work in the civil service, as well as to expand career opportunities for youth in order to strengthen representation of young people in all categories of civil servants and at all levels of government, including at the political level. For this purpose it is necessary to improve recruitment of young persons in higher educational institutions, as well as those who have returned after studying abroad with a performance indicator in number of young people in public service, including at the political level.

**7. The Agency for Civil Service Affairs of the RK** is recommended to strengthen work on interaction with members of the Presidential Youth Personnel Reserve and increase transparency of work. It is necessary to develop a stable algorithm for selection, interaction, receiving feedback from members, as well as run a website and social media accounts on an ongoing basis.

**8. The Ministry of Information and Social Development of the RK** is invited to conduct an analysis with focus on corporate social responsibility of large taxpayers of the country in the field of youth policy.

**9.** It will be useful for **local executive bodies** to support and encourage participation of youth in work of volunteer organizations in the regions, especially in rural areas, as well as to establish information support for such work in social networks and traditional media with a performance indicator in the form of proportion of young people participating in work of volunteer organizations.

## CHAPTER 6. SAFETY IN THE YOUTH ENVIRONMENT

**1. The Ministry of Internal Affairs of the RK and local executive bodies** should strengthen work among young persons on prevention of criminal offenses against the person, public safety and public order, transport criminal offenses as well as offenses against public health, and morality. It is necessary to develop a set of effective measures aimed at stabilizing the current situation.

**2. The Ministry of Internal Affairs of the RK and local executive bodies** are recommended to strengthen the activities of law enforcement agencies, other state structures and public organizations working with young people in the direction of prevention particularly serious crimes and offenses in the field of sexual integrity.

**3. The Ministry of Science and Higher Education of the RK, the Ministry of Education of the RK** with involvement of scientific and pedagogical personnel are invited to develop and promote the concept of actively building a separate picture of social world among young people with definition of a special place of youth in it. Mechanisms for prevention of antisocial behavior should be aimed at the ability of adolescents to set and solve urgent tasks that past generations have not encountered yet, be responsible for decisions made, work with information sources flexibly and be able to design their own positive social experience.

**4. The Ministry of Internal Affairs of the RK, local executive bodies** with participation of representatives of interested state bodies, NGOs and the public should expand the scope of various operational and preventive measures («Teenager», «Children in the Night City») and actions («Adolescent - Law – Security», «Employment», «Me and My Policeman»). At the same time, it is advisable to pay special attention to teenagers of NEET category. It is necessary to ensure rational organization of teenagers' free time in order to form their values aimed at becoming an adaptive personality. It is advisable to reorient the social youth microenvironment by strengthening elements of educational microsocium associated with formation of value orientations in adolescents.

**5. The National Security Committee, Ministry of Internal Affairs of the RK, General Prosecutor's Office of the RK** should intensify the search for new solutions aimed at improving effectiveness

of mechanisms to counter terrorism and extremism in connection with the increased threats of terrorist and extremist actions involving antisocial young people. At the same time, to detect and prevent them in a timely manner, it is necessary to study the best foreign experience carefully and develop adequate measures on the basis of such experience in order to respond to the global challenges of our time.

**6. The Ministry of Internal Affairs of the RK, Ministry of Education of the RK and local executive bodies** are recommended to strengthen the work on prevention of criminal offenses against minors. It is necessary to conduct a separate study in order to develop evidence-based and adequate measures aimed at the formation of stable knowledge among young persons on social norms and socially useful rules of behavior. Results of such study should contain specific suggestions and recommendations on use of various forms and types of activities when working with adolescents with antisocial behavior. Mechanisms should be developed for a balanced combination of individual and collective pedagogical influence aimed at correcting the value orientations of adolescents with antisocial behavior and contributing to formation of positive personality qualities.

**7. The Ministry of Internal Affairs of the RK, the Ministry of Education of the RK and local executive bodies** are recommended to implement a project to introduce the principles of “Intelligence-Led Policing” in accordance with the best practices of the OSCE.

## CHAPTER 7. STATE YOUTH POLICY

**1. Central state and local executive bodies** should strengthen information and explanatory work on ongoing programs and projects in youth support. In particular, local authorized bodies need to post information on regional and local programs and projects on their official Internet resources and social networks, indicating their goals, objectives, terms of participation, etc., providing a clear and understandable form of data presentation.

**2. Central state and local executive bodies** are recommended to provide budgetary funds to youth public organizations within the framework of state social orders and grants exclusively for implementation of socially significant projects and initiatives with concrete practical results. It is also advisable for local executive bodies to involve youth representatives in projects of the People’s Participation Budget.

**3. The Ministry of Information and Social Development of the RK and local executive bodies**, in cooperation with central and local TV channels, should provide broadcast of programs on a weekly basis to discuss topical issues of youth life and implementation of the youth policy with participation of representatives of state bodies, political parties, non-governmental organizations and expert community.

**4. Local executive bodies**, within the framework of activities of relevant maslikhats, akimats and their structural divisions, should involve representatives of youth organizations in development and examination of draft regulatory legal acts related to issues of state youth policy, as well as to assess effectiveness of its implementation.

**5.** It is advisable for **local executive bodies** to create youth councils under the auspices of relevant akimats and ensure that meetings of youth clubs with participation of representatives of interested state and non-state structures are held on a monthly basis in order to discuss topical issues of youth life and ways to solve them.

**7. The Ministry of Information and Social Development of the RK**, in cooperation with **the Academy of Public Administration under President of the RK**, is recommended to develop a training course on youth work and conduct a series of classes among representatives of interested state and non-state structures.

## LIST OF REFERENCES

1. "Situatsionnyi podkhod v povyshenii effektivnosti protivodeistviya pravonarusheniyam i prestupleniyam terroristicheskoi i ekstremistskoi napravlenosti: monografiya" / Edited by Doctor of Law, Professor, B. M. Nurgaliyev. – Karagandy, 2022. – 310 p.
2. «Қазақстан жастары – 2021» Ұлттық баяндамасы. = Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2021». = National report «Youth of Kazakhstan – 2021» // <https://eljastary.kz/ru/reports/18762/>.
3. «Қазақстан жастары – 2014» Ұлттық баяндамасы. = Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2014». = National report «Youth of Kazakhstan – 2014» // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14704/>.
4. «Қазақстан жастары – 2015» Ұлттық баяндамасы. = Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2015». = National report «Youth of Kazakhstan – 2015» // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14705/>.
5. «Қазақстан жастары – 2018» Ұлттық баяндамасы. = Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2018». = National report «Youth of Kazakhstan – 2018» // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14708/>.
6. «Қазақстан жастары – 2019» Ұлттық баяндамасы. = Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2019». = National report «Youth of Kazakhstan – 2019» // <https://www.eljastary.kz/ru/reports/14709/>.
7. «Қазақстан жастары – 2020» Ұлттық баяндамасы. Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2020». "Youth of Kazakhstan – 2020" National Report.
8. 40% молодежи с высшим образованием работают не по профессии в Казахстане – спикер сената // <https://ru.sputnik.kz/20220520/40-molodezhi-s-vysshim-obrazovaniem-rabotayut-ne-po-professii--spiker-senata-24934502.html>.
9. 5 facts about youth suicide in Kazakhstan // <https://the-steppe.com/razvitie/5-faktov-o-molodezhnom-suicide-v-kazahstane>.
10. A.A. Dzhuk "Molodezhnyi ekstremizm kak element dezadaptatsii molodezhi" // Bulletin of CSU. – No.8(75) – 2011 – 62-66 p.
11. A.A. Rean, "Semya, sotsialnye ustanovki i asotsialnoe povedenie detei i podrostkov" // Russian Psychological Journal. – 2015. – Vol. 1. – No. 12. – 29-40 p.
12. Address social assistance // [https://egov.kz/cms/en/articles/family\\_support/social\\_help?mobile=no](https://egov.kz/cms/en/articles/family_support/social_help?mobile=no).
13. Bong, Su & Kim, Kyoung Min & Seol, Ki & Kim, Jun Won, Bullying perpetration and victimization in elementary school students diagnosed with attention-deficit/hyperactivity disorder / Su Hyun Bong, Kyoung Min Kim, Ki Ho Seol, Jun Won Kim // Asian Journal of Psychiatry. – № 62. – 2021. – P. 102729 – 102735.
14. Briggs, J. (2016) Young People and Political Participation. Palgrave Macmillan UK.
15. Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. On Housing Stock Statistical Collection, 2022 // <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection>.
16. Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. Youth of Kazakhstan, 2016-2020 Statistical Collection // <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection>.
17. Chen, M., & Flowerdew, J. (2019). Discriminatory discursive strategies in online comments on YouTube videos on the Hong Kong Umbrella Movement by Mainland and Hong Kong Chinese. Discourse & Society, 30(6), 549–572.
18. Children in Kazakhstan commit suicide almost every day // <https://liter.kz/kazahstan-godami-ne-mozhet-reshit-problemu-suicidov/>.
19. Coffey, B., & Woolworth, S. (2004). "Destroy the scum, and then neuter their families:" the web forum as a vehicle for community discourse?. Social Science Journal, 41(1), 1–14.
20. Collin, P. (2015) Young Citizens and Political Participation in a Digital Society. Palgrave Macmillan UK.
21. Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan No. 105-VII ZRK "On amendments and additions to certain constitutional laws of the Republic of Kazakhstan" dated February 7, 2022. Adilet Information and Legal System // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000105#z6>.
22. Control over prices will be assigned to MTI, there will be twice as many young people – mazhilismen approved a number of bills / Official website of the Mazhilis of Parliament of the Republic of Kazakhstan. September 28, 2022. // <http://www.parlam.kz/ru/mazhilis/news-details/id49740/1/1>.
23. D. Kuttybayev, 420 medals in the most prestigious subject Olympiads were won by Kazakhstan school-children. Source: <https://kazpravda.kz/n/420-medaley-v-samyh-prestizhnyh-predmetnyh-olimpiadah-udalos-vyigrat-shkolnikam-kazahstana/>.
24. D. Sharipova, S. Beymenbetov, "Molodyozh v Kazahstane: otsenka tsennostei, ozhidaniy, stremleniy". – Almaty: Representative office of Friedrich Ebert Foundation in Kazakhstan, 2021. – 98 p. – 66, 68 p.
25. E.S. Karmanova, M.M. Kurmanov, D.Z. Akkozha, A.K. Kaliyeva, A. Valkovsky, OZGERIS – Young Com-

munity Interventions: Report on Socio-Cultural and Educational Project, 2019-2021. – Almaty: KOMUNITIPLUS PF, 2021. – 237 p.

26. Features of Educational and Labor Migration of Youth in Border Regions/ Youth SRC. – Astana, 2022. – 177 p.

27. Generación ‘ni-ni’: ni estudia ni trabaja | Edición impresa | EL PAÍS.

28. Global Employment Trends for Youth 2013. International Labour Organization (2013). Reference date: December 8, 2017.

29. Haerpfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano J., M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin & B. Puranen et al. (eds.). 2020. World Values Survey: Round Seven – Country-Pooled Datafile. Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WWSA Secretariat. doi.org/10.14281/18241.1

30. Heitmeyer, W., Buhse, H., Liebe-Freund, J., Möller, K., Müller, J., Ritz, H., Siller, G. & Vossen, J. (1992). Die Bielefelder Rechtsextremismus-Studie. Erste Langzeituntersuchung zur politischen Sozialisation männlicher Jugendlicher. Weinheim: Juventa.

31. Islamist terrorism in Europe: a history / Petter Nesser. – London: Hurst & Company, 2015.– P.13–18.

32. Kumar, K. B. (2020). Crisis Beyond the Crises: MENA's Youth Unemployment Problem. Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development, 16, 186–197 // <https://www.jstor.org/stable/48573760>.

33. Main results of international study on educational achievements of 15-year-old students PISA-2012 / A. Kultumanova, G. Berdibayeva, B. Kartpayev, I. Imanbek, K. Sharbanova, M. Rakhimova, Zh. Zhumabayeva, Z. Pirnepesova, B. Okenova, A. Uvaliyeva. Astana: NCOSO, 2013 – 283 p. – 202 p.

34. Message of the Head of State, Kassym-Jomart Tokayev, to the people of Kazakhstan, “Unity of the people and systemic reforms are a solid foundation for the nation’s prosperity” // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>.

35. Message of the Head of State, Kassym-Jomart Tokayev, to the people of Kazakhstan, “A fair state. One nation. Prosperous society” // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>.

36. More than 30% of university graduates were unable to find a job this year. 09.08.2022 // <https://24.kz/ru/news/obrazovanie-i-nauka/item/558792-bolee-30-vypusnikov-vuzov-v-etom-godu-ne-smogli-trudoustroitsya>.

37. N. Simonovich, “Deviantnoe povedenie i ego posledstviya dlya cheloveka” // Training and Development: Modern Theory and Practice // Materials of XVI International Readings in Memory of L.S. Vygotsky. – 2015.– 584-592 p.

38. National Report on Science. – Astana; 2021. – 250 p.

39. National report on the state and development of education system of the Republic of Kazakhstan (based on the results of 2018) / M. Atanayeva, M. Amangazy, G. Nogaibayeva, A. Akhmetzhanova, M. Shakenova, G. Karbayeva, Zh. Dzhumabayeva, N. Kasymbekova, M. Dauliyev, D. Abdrasheva, A. Kusidenova. – Astana: Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Information and Analytical Center JSC, 2019. – 364 p.

40. National report on the state and development of education system of the Republic of Kazakhstan (based on the results of 2020). – Astana: Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Information and Analytical Center JSC, 2021. – 310 p.

41. New members of the Youth Policy Council under the President of the Republic of Kazakhstan have been approved. March 4, 2022 // [https://www.inform.kz/ru/utverzhdennovyy-sostav-soveta-po-molodezhnoy-politike-pri-prezidente-respubliki-kazahstan\\_a3907344](https://www.inform.kz/ru/utverzhdennovyy-sostav-soveta-po-molodezhnoy-politike-pri-prezidente-respubliki-kazahstan_a3907344).

42. New platform for interaction with youth organizations has been created in MISD / Official website of the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan. February 23, 2022. // <https://www.gov.kz/memleket/entities/fam/press/news/details/331500?lang=ru>.

43. OECD Skills Strategy Kazakhstan. Assessment and Recommendations. OECD, 180 p. // [https://www.oecd-ilibrary.org/education/oecd-skills-strategy-kazakhstan\\_39629b47-en](https://www.oecd-ilibrary.org/education/oecd-skills-strategy-kazakhstan_39629b47-en).

44. On amendments and additions to certain legislative acts of the Republic of Kazakhstan on improving quality of life of persons with disabilities. Law of the Republic of Kazakhstan No. 129-VII ZRK dated June 27, 2022 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000129#z668>.

45. On amendments and additions to certain legislative acts of the Republic of Kazakhstan on volunteering, charity, state social order, state order for implementation of strategic partnership, grants and awards for non-governmental organizations, medicines and social security. Law of the Republic of Kazakhstan No. 134-VII ZRK dated July 4, 2022 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000134#z229>.

46. On approval of the “Ulttyk Rukhani Zhangyru” National Project. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 724 dated October 12, 2021 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000724>.

47. On approval of the State Program on Countering Religious Extremism and Terrorism in the Republic of



Kazakhstan for 2018-2022. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 124 dated March 15, 2018 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000124>.

48. On certain issues of employment promotion. Order of the Minister of Healthcare and Social Development of the Republic of Kazakhstan No. 516 dated June 14, 2016 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013938>.

49. On Draft Law of the Republic of Kazakhstan “On amendments and additions to certain legislative acts of the Republic of Kazakhstan on state youth policy. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 925 dated December 24, 2021 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000925>.

50. On establishment of institution of the Commissioner for Children’s Rights in the Republic of Kazakhstan. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan No. 192 dated February 10, 2016 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000192>.

51. P. Rice, K. Doldzhin, Psychology of Adolescence and Youth. – St. Petersburg: Peter, 2012. – 624 p. – 614 p.

52. Pickard, S. (2019) Politics, Protest and Young People. Palgrave Macmillan UK.

53. Ranking of countries in the world by suicide rate / Suicide in the World // <http://who.int/data/gho/>.

54. Regional Councils for Youth Policy. September 26, 2022 // <https://www.gov.kz/memleket/entities/fam/press/news/details/430953?lang=ru>.

55. Regular meeting of the Youth Policy Council under President of the Republic of Kazakhstan was held. August 22, 2022 // <https://www.akorda.kz/ru/sostoyalos-ocherednoe-zasedanie-soveta-po-molodezhnoy-politike-pri-prezidente-respubliki-kazahstan-2275454>.

56. Spannring, R. (2009) Youth Participation. 1st edn. Südwestdeutscher Verlag für Hochschulschriften.

57. Statistical data of EAEA SE from the National Testing Center // <http://www.testcenter.kz/ru/stats/statisticheskije-dannye-voudso/index.php>.

58. Statistics of Education System of the Republic of Kazakhstan. National Collection. – Astana: Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Information and Analytical Center JSC, 2022. – 308 p.

59. T. Koretskaya “Ambitsioznym professionalam – zelenyi svet” / YuKinform. August 31, 2022. // <https://yujanka.kz/ambitsioznym-professionalam-zelenyj-svet>.

60. T.S. Volchetskaya, M.V. Avakyan, E.V. Osipova, “Kriminologicheskaya kharakteristika i profilaktika skulshutinga i kiberbullinga v Rossii i zarubezhnykh stranakh” // All-Russian Journal of Criminology. – 2021. – Vol. 15, No. 5. - 578–591 p.

61. V.A. Dil “Tendencii razvitiya sovremennogo ekstremizma: molodezhnyi i informatsionnyi ekstremizm” // Izvestiya, Tomsk Polytechnic University. - 2009. – Vol. 314. No. 6. – 167–170 p. – 168 p.

62. V.A. Ivanyushina, D.K. Khodorenko, D.A. Alexandrov, “Rasprostranennost bullinga: vozrastnye i gendernye razlichiya, znachimost razmerov i tipa shkoly” // Educational Studies Moscow. – 2021. – No. 4. – 220-242 p.

63. Wages in the Republic of Kazakhstan, 2017-2021 Statistical Collection / Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan // <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection>.

64. Youth of Kazakhstan, 2016-2020: Statistical Collection / Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan // <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection>.

65. Youth Policy / Official website of the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan // <https://www.gov.kz/memleket/entities/fam/activities/1955?lang=ru>.

66. Youth Well-Being Index of Kazakhstan and summary report on results of national online consultations with the Kazakhstan youth. April 2014 / Official website of the United Nations Children’s Fund (UNICEF) // <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/436/file/Publication%20.pdf>.

67. Yu.A. Kleiberg, “Psikhologiya deviantnogo povedeniya”. – Tver, 1998.

68. Какие компетенции необходимо развивать молодежи, чтобы быть востребованными на рынке труда // <https://strategy2050.kz/ru/news/kakie-kompetentsii-neobkhodimo-razvivat-molodezhi-chtoby-byt-vostrebouvannymi-na-rynke-truda/>.

69. Молодежная безработица – список стран // <https://ru.tradingeconomics.com/country-list/youth-unemployment-rate>.

70. Представлен рейтинг казахстанских вузов за 2021 год // <https://atameken.kz/ru/news/46592-by-l-predstavlen-rejting-kazahstanskih-vuzov-za-0-god>.

71. Программа кредитования молодежи города Алматы // <https://hcsbk.kz/ru/affordable-housing/almaty-zhastary/>.

72. Сказано-Сделано: О реализации поручений Президента, озвученных в Послании народу Казахстана // <https://ortcom.kz/ru/deyatelnost-pravitelstva/1650949561>.

73. Среднемесячная заработная плата одного работника с учетом малых предприятий // <https://taldau.stat.gov.kz/ru/NewIndex/GetIndex/18935547?keyword=>.